

AMSTER

STERIA

IASABABOI

BIBLIOTECA AȘEZĂMÂNTULUI I. C. BRĂȚIANU

No. 1

Donat Prof. I. Simionescu

Istoria Basarabiei

Scriere de popularizare

de

Ion I. Nistor

Profesor la Universitatea din Cernăuți
Membru al Academiei Române

EDIȚIA I-a

Cernăuți 1923

Institutul de Arte grafice și Editură „Glasul Bucovinei”
Strada Domnească No. 33.

*Închin această carte, amintirii tuturor
celor ce s'au jertfit pentru desrobirea Ba-
sarabiei și celor ce au contribuit la reali-
pirea ei la Patria-Mamă.*

Autorul.

Prefață

La izbucnirea războiului mondial sosiră asupra noastră cumplite vremuri, de nu steteau de scrisoare, ci de griji și suspinuri, cum zice cronica. În învălmășeala acelor vremuri de zvârcoliri și prefaceri, fără precedent în istoria lumii, o soartă norocoasă mă opri în calea pribegiei mele, pentru a mă arunca în Basarabia, unde o vitrigă și nelegiuită stăpânire se prăbușise sub povara păcatelor și fără-de-legilor sale, pentru ca, de sub ruinele ei, să renaască o nouă viață de dreptate și libertate națională, în conformitate cu străvechile tradițiuni politice și culturale ale acestei frumoase și binecuvântate părți a Moldovei lui Ștefan-cel-Mare.

Și tocmai pentru a contribui, cu toată dragostea și puterea sufletească, la acea renaștere, care nu putea avea alt izvor de viață decât trezirea și întărirea conștiinței naționale, venisem în Basarabia, împreună cu mulți alți intelectuali din toate unghiurile pământului românesc. Contribuțiunea aceasta o începui, îndată după sosirea mea, prin o conferință în sala spațioasă a Casei Eparhiale, tratând despre rostul regiunilor basarabene în trecutul neamului nostru. Interesul cărturarilor basarabeni pentru istoria română, pe care o stăpânire străină avusese toată grija de a o tăinui cu tâlc, mă determină să fac o serie întreagă de conferințe de acest fel, atât la Universitatea Populară din Chișinău, cât și la cursurile pentru învățători și institutori, pentru profesorii secundari și pentru studenții universitari.

După fiecare lecțiune eram asaltat de auditori cari întrebau unde ar putea ceti în tihnă cele auzite la curs. Drept răspuns la această întrebare a fost hotărîrea mea de a închea lecțiunile ținute într'o expunere sistematică a întregului material istoric, privitor la trecutul Basarabiei, în legătură, firește, cu istoria celorlalte regiuni locuite de Români.

Hotărîrea luată atunci se îndeplinește prin cartea această, o scriere sincere, modestă și fără altă pretenție decât aceea, de a servi la edificarea sufletească a Românilor basarabeni, cari, în timpurile acele grele, mi-au oferit cea mai largă și prietenoasă ospitalitate. Gândul meu a fost să dau în mână cetitorilor o carte, în care să se reoglindească faptele săvârșite de moșii și strămoșii noștri pe meleagurile basarabene, dela așezarea lor acolo, până în zilele noastre, cu toate necazurile și suferințele lor, cu toată munca și jertfa lor, cu toată nădejdea și încrederea în izbânda care era să vină, pentru a încununa jertfele și străduințele lor milenare.

În urmărirea acestui gând, am adunat tot ce am putui găsi, cu privire la istoria Basarabiei, în vasta noastră literatură istorică. Pentru întâmplările mai recente am întregit informațiunile mele cu cele văzute, auzite și constatate de mine la fața locului, în timpul petrecerii mele în Basarabia. M'am străduit, în mod cinstit, să rezum rezultatele cercetările speciale și să aduc lumină în o serie întregă de chestiuni controversate.

Pentru a înlesni lectura unei cărți de popularizare ca aceasta, și pentru a nu spori dimensiunile ei din cale afară, am crezut că cetitorii se pot lipsi de citațiunile obișnuite de izvoare și de autori, rezervându-mi lucrul acesta pentru o altă ediție pur științifică, care se va adresa specialiștilor în materie. Din aceleași motive, prezint cetitorilor, în anexă, numai o parte din literatura istorică, și anume numai

cărțile cari tratează istoria Basarabiei sub stăpânirea rusească.

Pentru a face lectura cât se poate de intuitivă, am înzestrat cartea, nu fără jertfe considerabile, cu o serie de ilustrațiuni, pe care le-am cules din diferite scrieri ca : L' Image de la Bessarabie, Basarabia de Zamfir Arbore, Neamul Românesc din Basarabia a d-lui N. Iorga și multe altele.

Cartea cuprinde două părți. Partea întâia cuprinde trecutul Basarabiei până la Răpire ; partea a doua tratează istoria Basarabiei sub stăpânirea rusească până la Unire. Partea întâia are menirea să introducă pe cetitori, și îndeosebi pe cărturarii basarabeni, în istoria mai veche a țării lor, pe care istoriografia rusească li-o tăinuiesc, să arete temeiul imprescriptibililor noastre drepturi asupra regiunilor moldovenești dintre Prut și Nistru și să curme, odată pentru totdeauna, poftete nelegiuite ale acelora, ce până mai ieri țineau sub călcâiul lor această străveche moștenire românească.

Scrierea de față deschide seria cărților de popularizare ce vor apare în Biblioteca „Așezământului I. C. Brătianu” în București.

Mai bine ca oricine ne dăm seama de lipsa de perfecțiune a lucrurilor omenești și, prin urmare, și a acestei modeste scrieri. Trăim însă într'o vreme în care istoria se face mai curând, de cât se scrie. Și dacă, cu toate aceste, am îndrăznit să dau publicității această carte, am făcut-o pentru a-mi îndeplini o veche făgăduință dată fraților basarabeni în timpuri mari, și pentru ca să se adeverească cuvântul lui Alexandru Hajdău, că „în râvna noastră de a ne lumina, noi nu ne-am lăsat mai prejos decât alții”.

Cernăuți, Ziua Înălțării Sf. Cruci, 1922.

I. Nistor.

Partea Întâia

Pag.

Dela Origine până la 1812	1—242
-------------------------------------	-------

CAP. I.

Obârșia Românilor și năvălirea Barbarilor	3—20
---	------

1. Zămislirea Neamului Românesc	3—7
---	-----

Configurația geografică, p. 3. — Regatul geto-dacic al lui Decebal, p. 4. — Imperiul Roman sub Traian, p. 4. — Rivalitatea și luptele dintre Romani și Daci, p. 4—5. — Cucerirea Daciei și câștigarea ei pentru limba, cultura și civilizația română, p. 5. — Colonizarea Daciei, p. 5—6. — Contopirea coloniștilor romani cu băștinașii geto-daci și nașterea poporului roman, p. 6—7.

2. Năvălirea Goșilor și Hunilor	7—9
---	-----

Așezarea Daciei în drumul Barbarilor, p. 7. — Rolul de străjeri al neamului nostru, p. 7. — Năvălirea Vandalilor, Goșilor și Gepizilor, p. 7—8. — Evacuarea armatei și a slujbașilor civili din Dacia, p. 8. — Persistența populațiunii rurale și sub Barbari la vetrele ei, p. 8. — Retragera semințiilor germane din Dacia p. 8—9. — Năvălirea Hunilor în locul lor, p. 9. — Sporirea și întărirea elementului roman dela nordul Dunărei prin cete de prizonieri romani ridicați de Huni din sudul Dunărei, p. 9.

3. Viețuirea Romanilor împreună cu Slavii.	9—12
--	------

Originea și năvălirea Slavilor în țările noastre, p. 9—10. — Viața, credințele și obiceiurile lor, p. 10. — Năzuința lor spre sud și popasul lor la noi, p. 10—11. — Influența lor asupra vieții și limbii strămoșilor noștri, p. 11. — Izolarea Slavilor dela noi de conașionalii lor dela nord, p. 11. — Scurgerea elementului slav spre Peninsula Balcanică, p. 11—12. — Izbânda elementului roman la stânga Dunărei și a celui slav la dreapta acestui fluviu, p. 12.

4. **Vechea cârmuire a Romanilor și încreștinarea lor** 12—15
 Decadența civilizației romane, p. 12. — Dispariția orașelor romane, p. 12. — Rustificarea vieții, p. 12—13. — Jude și județ, p. 13. — Cnezate și voevodate, p. 13. — Încreștinarea după ritul roman, p. 13. — Înlocuirea limbii liturgice latine prin cea slavonă, p. 14.
5. **Invaziunea Avarilor, Bulgarilor și Maghiarilor** 15—20
 Stăpânirea avară, Hunii și hringurile lor, p. 15. — Expedițiile Avarilor în regiunile balcanice și prizonierii creștini, p. 16. — Bulgarii trec Dunărea sub Isperech și se așează în Balcani, p. 16. — Luptele dintre Avari, Germani și Ceho-Slovaci pentru stăpânirea Panoniei, p. 17. — Intervenția Maghiarilor în această luptă, p. 17. — Infiriparea stăpânirii maghiare pe dărămăturile imperiului avar, p. 18. — Răspândirea puterii maghiare asupra Transilvaniei, p. 18. — Impotrivirea voievozilor și cnezilor români de acolo, p. 18—19. — Respectarea drepturilor românești din partea Maghiarilor, p. 19. — Asupririle maghiare și emigrările Românilor ardeleni în regiunile dela sudul și estul Carpaților, p. 19. — Colonizarea Secuilor, p. 20.

CAP. II.

Intemeierea Principatelor Române 21—35**1. Origina numelui Basarabia.** 21—25

Pecenegii, Cumanii și Tătarii în țările noastre, p. 21. — Năvălirea Tătarilor în Ardeal, p. 22. — Stăpânirea Tătarilor nogăieni asupra ținuturilor subcarpatine, p. 22. — Rivalitatea maghiaro-tătară și triumful aspirațiunilor politice românești, p. 22—23. — Închegarea voevodatului oltean, p. 23. — Ion Basarab dobândește neatârănarea voevodatului său, numit transalpin, muntean sau *basarabean*, p. 23—24. — Mircea-cel-Bătrân cuprinde în voevodatul său basarabia sau Basarabia țarmul Dunărei până la Marea-Neagră, p. 25. — Dela țarmul basarabean s'a numit mai apoi Basarabia întreaga regiune dintre Prut și Nistru, p. 25.

2. Cetatea-Albă și Chilia 25—27

Cetățile bizantine din limanul Nistrului și din delta Dunărei, p. 25—26. — Moncastro și Lycostomo sub Tătari, p. 26. — Cetatea-Albă și Chilia sub Genovezi, p. 26. — Aspirațiunile Românilor asupra acestor cetăți, p. 27.

3. Descălicatul Țării Moldovei 27—31
Așezarea elementului românesc la poalele răsăritene ale Carpaților, p. 27. — Asupririle maghiare determină pe Români să emigreze, p. 28. — Descălicatul lui Dragoș-Vodă, p. 28. — Bogdan-Vodă, dobândește neatârarea Moldovei, numită și Bogdania, p. 25—30. — Tradiția descălicatului, p. 30. — Hotarele Moldovei pe vremea lui Bogdan, p. 31.
4. Intinderea stăpânirii moldovenești asupra Hotinului 31—35
Lațcu-Vodă mută capitala la Siret, p. 31. — Unirea Țării-Sîpenițului cu Moldova, p. 32. — Fortificarea Trilaterului Hmelov-Teșin — Hotin contra Tătarilor, p. 32. — Inceputurile Hotinului, p. 34. — Petru-Vodă Mușat și mutarea reședinței domnești la Suceava, p. 34. — Primii părcălabi de Hotin, p. 34. — Roman-Vodă și întinderea hotarelor Moldovei până la Mare, p. 35.

CAP. III.

Alexandru-cel-Bun, Întregitorul hotarelor basarabene. 37—63

- I. Dobândirea Cetății-Albe și Chilie 37—45
Starea Moldovei la urcarea pe tron a lui Alexandru-cel-Bun, p. 37. — Cetatea-Albă ca port genovez, p. 38. — Cucerirea cetății și alipirea ei la Moldova, p. 38. — Izgonirea Tătarilor peste Nistru și fixarea hotarului Moldovei dealungul acestei ape, p. 38. — Nămesnicii moldoveni din Cetatea-Albă, p. 40. — Cucerirea Chilie și ciocnirea de interese între Moldova și Muntenia, p. 42. — Ambele voievodate române căutau drum deschis la mare, p. 42—43. — Chilia era cauza luptelor și neînțelegerilor între moldoveni și munteni, p. 43. — Inflorirea comerțului moldovenesc prin deschiderea drumului la Mare, p. 44. — Hotarele Moldovei sub Alexandru-cel-Bun, p. 44—45.
2. Iivirea Turcilor în Europa și măsurile de apărare contra lor . 45—49
Întărirea hotarelor prin cetățile Hotin, Cetatea Albă și Chilia, p. 45. — Vecinii și vrăjmașii Moldovei, p. 45. — Năvălirea Turcilor în Europa, p. 46. — Așezarea lor în Peninsula-Balcenică, p. 46. — Instalarea „Inaltei Porți“ la Adrianopol, p. 46—47. — Zdrobirea Sârbilor pe Câmpul-Mierlei, p. 47. — Cucerirea Bulgariei, p. 47. — Înfrângerea Turcilor la Rovine, p. 47. — Bătălia dela Nicopole și pierderea Dobrogei, p. 47. — Amenințarea Moldovei, p. 47. — Apariția flotei turcești sub zidurile Cetății-Albe, p. 48. — Părcălabii moldoveni resping atacul, p. 48. —

- Alexandru fortifică cetatea cu ajutorul Litvanilor, p. 48. — Tre-
cerea împăratului bizantin Ioan al VIII-lea prin Cetatea-Albă, p.
48. — Zădărnicierea planului de a împărți Moldova între Poloni
și Unguri, p. 48—49.
3. **Intocmirile interne din Moldova** 49—58
Impărțirea administrativă și cinurile boierești, p. 49. — Reședința
domnească și inspecțiile domnului prin țară, p. 49—50. — Păr-
călăbiile, p. 50. Vitejii și vornicii, apărătorii țării, p. 50. — Da-
niile domnești ca răsplată pentru vitejii, p. 52. — Colonizările,
p. 52. — Vecinii, p. 52. — Cultura câmpului și creșterea vitelor,
p. 53. — Boerii și mazilii, p. 53. — Organizația municipală,
p. 54. — Iarmaroacele, p. 54. — Materiile prime, p. 54—55. —
Importul de produse industriale, p. 55. — Monedele moldovenești,
p. 55. — Bucovinele sau pădurile de fag, p. 55—56. — Descă-
licătorii de sate, p. 56. — Legăturile comerciale cu țărilor ve-
cine, p. 56. — Drumurile de comerț și brudinile, p. 56—57. —
Siguranța și buna rânduială în Moldova, p. 58.
4. **Organizațiunea bisericească** 58—63
Raportul dintre domn și capul bisericii, p. 58—59. — Neînțe-
legerile dintre domn și vechiul episcopat ortodox dela Cetatea-
Albă, p. 59. — Marele Mucenic Ion-cel-Nou dela Suceava, p.
59—60. — Iosif, primul mitropolit al Moldovei, p. 60. — Adu-
cerea moaștelor Sf. Ion din Cetatea-Albă la Suceava, p. 60. —
Fundațiunile bisericești ale lui Alexandru-cel-Bun, p. 62. —
Mănăstirea Vârzașești din Basarabia, p. 62. — Luptele pentru
Pocuția și moartea lui Alexandru-cel-Bun, p. 63.

CAP. IV.

- Ștefan-cel-Mare, Apărătorul Basarabiei** 63—88
1. **Frământările interne și pierderea Hotinului și Chiliei** 65—69
Luptele pentru domnie și decăderea politică, p. 65. — Războiul
fratricid între Iliș și Ștefan, p. 66. — Impărțirea țării între ei,
p. 66. — Ștefan-Vodă fortifică Cetatea-Albă, p. 66. — Orbirea lui
Iliș și răzbunarea fiilor săi contra unchiului lor Ștefan, p. 67. —
Uciderea lui Bogdan-Vodă, tatăl lui Ștefan-cel-Mare, p. 67. — Ale-
xandru-Vodă se instalează la Cetatea-Albă, p. 67. — Petru-
Aron și căderea Moldovei într-o întreită vazălitate, p. 67—68. —
Pierderea Hotinului și Chiliei, p. 67. — Moldovenii ocupă Lerici
la gura Niprului, p. 68. — Petru-Aron plătește bir Turcilor, p.
68. — Urcarea pe tron a lui Ștefan-cel-Mare, p. 69.

2. Luptele lui Ștefan pentru recucerirea cetăților Hotin și Chilia 69—74

Hotărîrea lui Ștefan de a scutura întreita vazalitate și de a redobîndi Hotinul și Chilia, p. 69—70. — Luptele cu Polonezii și tratatul dela Overhelovăț pe Nistru, p. 70. — Vlaicu, pîrcălab la Hotin, p. 70. — Răsplata vitejilor și avîntul economic și comercial al Hotinului, p. 70. — Pregătirile militare pentru recucerirea Chilieii din mîinile Muntenilor aliați cu Ungurii, p. 72. — Situația disperată a lui Vlad-Tepeș p. 72. — Înfrîngerea și rănirea domnului sub zidurile Chilieii, p. 72—73. — Reînnoirea atacului după 3 ani și cucerirea Chilieii, p. 73. — Zidirea mănăstirii Putnei în amintirea izbîndei, p. 73. — Prin recucerirea Chilieii se inchide drumul la mare pentru negoțul muntean și unguresc, p. 73. — Mateiaș-Cîrvinul pătrunde în Moldova pentru a redeschide acest drum, p. 74. — Ștefan îl împinge la Baia și prin izbînda sa asupra craiului își asigură posesiunea Chilieii, p. 74.

3. Ciocnirea cu Tătarii și ridicarea cetății Orheiului 74—78

Ucraina Hanului sau olatul-Oceacovului, p. 74—75. — Consolidarea Tătarilor din Crimeea sub dinastia Ghirăizilor, p. 75. — Invazia Tătarilor în Moldova și înfrîngerea lor la Lipnic, p. 75. — Fortificarea Orheiului contra Tătarilor, p. 76. — Gangur, pîrcălab de Orheu, p. 76. — Colonizarea de voinici și viteji în jurul cetății pentru paza ei și a hîtarului, p. 76. — Intocmirea municipală a Orheiului, p. 78. —

4. Prădăciunile Cazacilor și clădirea cetății Sorocei 78—81

Origina Cazacilor, p. 78—79. — Siciurile căzăcești dela pragurile Niprului, p. 79. — Hatmania Cazacilor, p. 79. — Fortificarea Sorocei contra Cazacilor, p. 80. — Organizarea orașului Sorocea, p. 81. — Colonizarea voinicilor și vitejilor în preajma Sorocei, p. 81. — Luptele cu Radu-cel-Frumos și căsătoria lui Ștefan cu Voichița, fîca domnului muntean, p. 81.

5. Apărarea Chilieii și Cetății-Albe prin bătăliile dela Podul-Inalt și Războeni 81—88

Dușmănia cu Turcii din cauza ostilităților contra lui Radu-cel-Frumos, p. 81—82. — Planurile Turcilor asupra porturilor moldovenești p. 82. — Înfrîngerea lui Soliman-Pașa la Podul-Inalt, p. 82. — Teama de răsbunare a sultanului și repararea fortificațiilor din Cetatea-Albă, p. 83. — Inscriptia de pe „poarta cea mare“, p. 83. — Turcii cuceresc Caffa, p. 83. — Hanul tătăresc recunoaște suzeranitatea Sultanului, p. 84. — Turcii pregătesc

operațiunile contra Chilie și Cetății-Albe, p. 84. — Ștefan cere ajutor dela puterile creștine din apus, p. 84. — Sultanul Mohamed năvălește în Moldova, p. 86. — Bătălia dela Valea-Albă sau Răsboeni, p. 86. — Arderea Sucevei și asediarea Hotinului, p. 86. — Acordul româno-turc din 1476, p. 86—87. — Salvarea Moldovei și a cetăților, p. 87. — Întărirea cetăților, p. 87. — Isprăvile lui Ștefan-cel-Mare în prima jumătate a domniei sale, p. 87—88.

CAP. V.

Căderea Chilie și Cetății-Albe și consecințele ei politice și economice

89—99

1. Prefacerea cetăților moldovenesci în raiale turcești

89—94

Sultanul Baiazid al II-lea și cetățile moldovenesci, p. 89. — Asediarea și cucerirea Chilie și Cetății-Albe, p. 89—90. — Deportarea târgoveșilor, p. 90. — Constituirea raialelor, mărci de graniță sau serhaturi, p. 90. — Întinderea și felul de administrație al raialelor, p. 92. — Consecințele politice și economice ale pierderii cetăților, p. 93. — Inchiderea drumului la mare, p. 93.

2. Ocuparea Pocuției ca despăgubire pentru pierderea cetăților basarabene

94—99

Ștefan cere ajutor de la Poloni pentru recucerirea cetăților, p. 94. — Jurământul dela Colomeia, p. 95. — Tembelismul Polonilor și năvălirea în Pocuția, p. 96. — Planurile craiului Ion Albert și dezastrul armatei polone în Codrul Cozminului, p. 96. — Cucerirea Pocuției și așezarea părcălabilor moldoveni la Sniatin și Colomeia, p. 97. — Ctitoriile bisericesti ale lui Ștefan-cel-Mare în Basarabia, p. 97. — Mănăstirea Chipriana, p. 97. — Relațiile sale cu Moscalii, p. 98. — Grijă și meritele lui Ștefan pentru regiunea dintre Nistru și Prut, p. 98. — Moartea lui Ștefan-cel-Mare, p. 99.

CAP. VI.

Pierderea Tighinei și a Bugeacului

101—119

1. Urmașii lui Ștefan-cel-Mare

101—105

Bogdan-cel-Chior și năvălirea în Pocuția, p. 101. — Atacurile tătarești și ridicarea Lăpușnei, p. 102. — Ștefăniță-Vodă, p. 102. — Luptele lui Petru-Rareș în Pocuția, p. 102. —

Pierderea Hotinului, p. 103. — Intervenția Sultanului Soliman-
cel-Măreș, p. 103. — Certurile și neînțelegerile dintre Mol-
dovenii și Turcii din raiale, p. 103. — Planurile Turcilor asu-
pra Bugeacului, p. 104. — Expediția lui Soliman în Moldova
și fuga lui Rareș, p. 104. — Ridicarea lui Ștefan Lăcustă în
scaunul domniei, p. 104.

2. Raiuaa Benderului și ocuparea Bugeacului 105—109

Cucerirea Tighinei și prefacerea ei în raiuaa Benderului, p.
105. — Ocuparea Bugeacului, p. 106. — Părcălăbia Lăpușnei,
p. 106. — Chișinăul pe Botna, p. 106. — Boerii învinuesc
pe domn că a cedat Turcilor jumătate din pământul țării, p.
106. — Ei îl amenință pe domn cu moartea dacă nu va re-
întregi hotarul țării, p. 107. — Ștefan recucerește Hotinul,
p. 107. — Uciderea lui Ștefan Lăcustă și năvălirea Moldo-
venilor în Bugeac și în raialele turcești, p. 107—108. — Noul
domn Alexandru-Cornea își inaugurează domnia prin o năvă-
lire în raiale, p. 108. — El plătește cu capul îndrăzneala sa,
p. 108. — Petru-Rareș recapătă tronul în schimbul renunțării
tacite la Tighinea și la Bugeac, p. 108. — El hărăzește cti-
toriei tatălui său Chipriana o frumoasă evanghelie, p. 109. —
Fiul său Iliaș trece la legea mohamedană în nădejdea de a
ajunge stăpân asupra raialelor din Moldova, p. 109. — Nu-
mirea de Basarabia pentru regiunile ocupate de Turci, p. 109.

3. Alexandru Lăpușneanu 109—114

Origina basarabeană a noului domn, p. 109. — Demolarea
cetăților moldovenești din ordinul Turcilor, p. 110. — Cru-
șarea cetății Hotinului, p. 110. — Lăpușna devine un centru
administrativ, p. 110. — El înzestrează mănăstirea Chipriana
cu 12 moșii, p. 110. — Aventura lui Despot-Vodă, p. 110—
111. — Planurile sale de a recuceri cetățile pierdute, p. 111.
— Demascarea și uciderea aventurierului, p. 111. — Preten-
țiile lui Dumitrașcu Vișnoviețchi la tronul Moldovei, p. 111.
— Integritatea incursiunilor căzăcești în Moldova, p. 111. —
Mutarea reședinței domnești la Iași, p. 112. — Starea de în-
florire a Hotinului, p. 112. — Bisericiile din Hotin, p. 114.

4. Bătălia de la Cahul și raialele Ismail și Reni 114—119

Încercarea lui Ioan-Vodă-Țel-Cumplit de a cuceri cetățile
moldovenești și de a alunga pe Turci din raiale, p. 114.
115. — Răptura cu Turcii, p. 115. — Ajutorul Cazacilor, p.

115. — Lupta dela Roșcani, p. 115. — Trădarea și moartea tragică a lui Ioan-Vodă, p. 115. — Incurziuni căzăcești, p. 116. — Răsvrătirea Lăpușnenilor și Tigheeniilor contra lui Iancu-Sasul, p. 116. — Aron-Vodă și rivalii săi, p. 116. — Fortificarea Ismailului și organizarea raialei, p. 118. — Cuprinderea Renilor în raia, p. 118. — Veniturile raialei închinată gîmiei din Mecca la mormîntul lui Mohamed, p. 118. — Înființarea episcopiei Hușilor, p. 118. — Stîngerea dinastiei Mușateștilor, p. 118.

CAP. VII.

Așezarea Tătarilor în Bugeac 121—141**1. Penetrația Tătarilor în raiale 121—126**

Tătarii nu puteau uita bogățiile Moldovei, p. 121. — Incursiunile necontenite, p. 121. — Luptele dela hotar, p. 122. — Turcii incurajau pe Tătari, p. 122. — Sălășluirea Tătarilor în raialele turcești, p. 123. — Tătarii Bialogrodeni, p. 123. — Horda Edissan din olatul Oceacovului, p. 123. — Sporirea numărului Tătarilor dincoace de Nistru, p. 124. — Turcii direct colonizarea tătărească spre Bugeac, p. 124—125. — Moldovenii se apără în Codrul Tigheciului, p. 125—126. —

2. Colonizarea Bugeacului cu Tătari și organizarea lor . . . 126—129

Bugeacul părăsit de Moldoveni, p. 126. — Triburile Orak și Orumbeg se așează în Bugeac, p. 126. — Hordele Edisan și Ismail-Cannessi, p. 126. — Tătarii Bugeceni, p. 126. — Centrul administrativ dela Căușani, p. 127. — Caimacamul dela Han-Cășlea, p. 127. — Mărzacii, drâmbete și aulurile tătărești, p. 127. — Moldovenii din olatul tătăresc, p. 128. — Ialii-Agasi sau voevodul satelor creștine, p. 128. — Viața Moldovenilor din Bugeac și din raiale, p. 128. — Haragiul sau capitația, p. 128. — Femeile scutite de capitație, p. 128. — Satele creștine din Ucraina-Hanului și hatmanul lor dela Dubăsari, p. 128—129. —

3. Viața bisericească a Românilor din raiale 129—133

Autonomia bisericească, p. 129. — Crearea episcopiei Proilaviei și a Ismailului, p. 129. — Actul patriarhului Ioanichie din 1641, p. 129. — Înființarea noii episcopii a Proilaviei deodată cu cea a Hușilor, p. 129. — Decăderea și reînființarea episcopiei, p. 129. — Meletie, mitropolit al Proilaviei, p. 130.

- Intinderea jurisdicțiunii Proilaviei asupra Ucrainii-Hanului, p. 130. — Cearta între Huși și Proilavia, p. 130. — Biserica dela Căușani și episcopul Daniil, p. 131—132. — Răspândirea limbei românești în Ucraina-Hanului, p. 132. — Begul de Bender corespunde românește cu starostele polon din Râșcov, p. 132. — Cuprinsul scrisorii begului, p. 132—133. —
4. **Traiul de toate zilele la Tătari** 133—138
 Felul de trai al Tătarilor după mărturiile călătorilor, p. 133. — Hrana Tătarilor, p. 133—134. — Casele lor, p. 134. — Hărnicia Moldovenilor și trândăvia Tătarilor, p. 134—135. — Ocupația Tătarilor, p. 135. — Infățișarea lor, p. 135. — Groaza Moldovenilor, p. 138. — Imblânzirea moravurilor lor prin contactul cu Moldovenii, p. 138. — Robii creștini la Tătari, p. 138.
5. **Valurile sau troianele tătărești din Bugeac** 138—142
 Tătarizarea infățișării Bugeacului, p. 138. — Felul lor particular de a fortifica regiunile locuite de ei, p. 139. — Valurile, troianele și hendichiurile din Bugeac, p. 139. — Pretinsa lor origine română, p. 139. — Părerile cronicarilor și ale lui Hajdău, p. 140. — Felul de construcții a acestor ridicături de pământ, p. 140. — Asemănarea lor cu hindichiurile de vie sau cu îngrăditurile din jurul stănelor, p. 140. — Intinderea Troianului-de-Sus și Troianului-de-Jos, p. 141. — Coincidența acestor „Troiane” cu linia de hotar ce despărțea Bugeacul de Moldova liberă și de raialele turcești, p. 141—142. — Concluziunile, p. 142. — Celelalte „Troiene” din Basarabia, p. 142. — Tătărâcul și raialele turcești apar sub numele „Basarabia”.

CAP. VIII.

Organizarea hotarelor de apărare contra Tătarilor 143—154**I. Părcălăbia Lăpușnei** 143—146

Colonizările la hotar, 143. — Drepturile și îndatoririle celor colonizați, p. 143—144. — Apărarea cetăților și fruntariilor, p. 143—144. — Apărarea cetăților și fruntariilor, p. 144. — Răzeșii hotineni, soroceni și orheieni, p. 144. — Pierderea cetăților dela hotar și retragerea liniei de apărare spre centrul Tigheciului, p. 144—145. — Lăpușna centrul noului brâu de apărare, p. 145. — Îndatoririle militare ale părcălăbilor de Lăpușna, p. 145. — Colonizările militare la noua graniță

- din valea Botnei, a Cogălnicului și Băcului, p. 145. — Spiritul rășboinic și rășvrătitor al acestor vajnici apărători lăpușneni, p. 145—146
2. **Fundarea Chișinăului** 146—148
 Seliștea Chișinăului, p. 146. — Actul de donațiune dela Ștefan-cel-Mare, p. 146. — Vlaicul Părcălabul întemeiază satul Chișinău, p. 146. — Istrate Dabija dă Chișinăului privilegiul de târg, p. 147. — Chișinăul „târgușor“ pe vremea lui Dimitrie Cantemir, p. 147. — Satul Buicani din hotarul Chișinăului, p. 147—148.
3. **Codrul Tigheciului și Codrenii** 148—152
 Codrul și apa Tigheciului și așezarea lor, p. 148. — Descrierile cronicarilor, p. 148—149. — Codrul Tigheciului ca front de apărare contra Tătarilor, p. 149. — Colonizarea regiunii cu oameni hotărâți: temușii tighecenii p. 149. — Drepturile și privilegiile Tighecenilor, p. 150. — Codrul Tigheciului, pieptul Moldovii, p. 150. — Admirația cronicarilor pentru Tighecenii, p. 150—151. — Ciocnirile între Tătari și Tighecenii, p. 151. — Nevoia Tătarilor de lemn de construcție, p. 151. — Tocmelile cu Tighecenii, p. 151. — Incăierările Tighecenilor cu Tătarii, p. 151—152. — „Codrenii“ în istorie, în legendă și în cântece bătrânești, p. 152. — Tigheciul ca obârșie a multor familii celebre, p. 152.
4. **Căpitănia Codrului** 153—154
 Tigheciul ca bază de apărare contra Tătarilor, p. 153. — Ion Vodă cel Cumplit organizează „Căpitănia Codrului“, p. 153. — Intinderea căpităniei și privilegiile Codrenilor, p. 153. — Atribuțiile căpităniei, p. 154. — Vasile Lupu și serdăria Orheiului, p. 154. — Organizarea definitivă a noii zone de apărare, p. 154.

CAP. IX.

- Rășvrătirea Orheiienilor și răscoala Cantemireștilor din Bugeac** 155—171
1. **Ieremia Movilă și satele hănești** 155—160
 Origina Movileștilor, p. 155. — Relațiile lor cu Polonezii, p. 155. — Luptele cu Tătarii, p. 155. — Cedarea celor șapte sate, p. 155—156. — Așezarea acelor sate, p. 156. — „Balci-beșlicul“ sau darea de miere și alte daruri pentru Tătari, p.

156.—Constantin Movilă redobândește cele șapte sate, p. 156. Tătarii ocupă din nou acele sate, p. 156 —Intervenția lui Mihaiu-Viteazul în Moldova, p. 157. —Retragerea lui Ieremia-Vodă la Hotin, p. 157. —Ieremia-Vodă își reocupă tronul, p. 157—158. —Zidirea mănăstirii Sucevița, p. 158.—Simion Movilă și luptele pentru tron, p. 158. —Amestecul statelor vecine în aceste lupte, p. 158. —Petru-Movilă, mitropolitul Chievlui, p. 158.—Ștefan Tomșa ajunge domn cu ajutorul Turcilor, p. 158. — Pierderea Hotinului, p. 160.

2. Răscoala Orheienilor 160—162

Răsvrătirea Orheienilor, Lăpușenilor și Chighecenilor contra lui Alexandru-Vodă-Movilă din cauza pierderii Hotinului, p. 160. — Intervenția Turcilor, p. 160. —Răsturnarea lui Alexandru-Movilă și ridicarea lui Radu-Vodă în scaunul domniei, p. 160, — Orheienii proclamă domn pe un pretins fiu al lui Ion-Vodă-cel-Cumplit. — Radu-Vodă bate pe Orheieni și taie capul „domnișorului“, p. 160—161. — Participarea lui Radu-Vodă la asediarea Râșcovului, p. 161. —Alianța dela Soroca între Radu-Vodă și Gavriil Bethlen, voevodul Ardealului, p. 161. — Tratatul de pace dela Iaruga, p. 161. — Radu-Vodă redobândește Hotinul, p. 161. — Trecerea lui Radu-Vodă la domnia Munteniei p. 161. — Gaspar-Vodă-Grațiani îl înlocuește în Moldova, p. 161. — Orheienii ridică un domn din mijlocul lor, p. 161. — Gaspar-Vodă prinde pe rival și-i taie capul, p. 161. — Planurile de recucerire ale lui Gaspar-Vodă, p. 161. — Anibale Amati din Pistoia, pârcălab de Hotin p. 161. — Polonii ocupă din nou Hotinul, p. 162. — Hăinirea lui Gaspar-Vodă, p. 162 — Moartea hatmanului Zolkievski în Moldova, p. 162. — Tânguirea Polonezilor. p. 162. — Înțelegera turco-polonă, p. 162.

3. Pacea dela Hotin și răsvrătirea lui Cantemir-Mârza . . . 162—165

Tratatul de pace din 1624, p. 162. — Turcii convin să alunge pe Tătari din Bugeac, p. 162. — Răsbunarea Bugecenilor contra Polonilor, p. 162—163. — Relațiile lui Miron-Vodă-Barnovschi cu Cantemir-Mârza, căpetenia Tătarilor din Bugeac, p. 163. — Cantemir-Mârza se ridică împotriva Sultanului, p. 163. El începe lupta pentru neatârnare, p. 163. — Noua înțelegere între Turci și Poloni cu privire la expulzarea Tătarilor din Bugeac, 163. — Suferințele Moldovei pe urma luptelor tataro-

polone, p. 163. — Intervenția lui Vasile-Vodă-Lupu în aceste lupte, p. 163—164. — Expediția de potolire contra Bugeacului și participarea domnilor români: Vasile Lupu și Matei Basarab, p. 164. — Potolirea Tătarilor, sfârșitul tragic al lui Cantemir-Mârza, p. 164. — Soarta tovarășilor săi de luptă, p. 164. — Lipcanii și Cirimușii, p. 165.

4. Ctitoriile lui Vasile-Vodă-Lupu în Basarabia 165—168

Reîntoarcerea Tătarilor în Bugeac, p. 165. — Domnia lui Vasile Lupu, p. 165. — Biserica Sf. Nicolae din Chilia, p. 165 — Descrierea Chilieii după Pavel de Alepo, p. 165—166. — Alt călător despre Chilia, p. 166. — Biserica creștină din Ismail, p. 166. — Ctitoria lui Vasile-Vodă din Orhei, p. 166. — Inscripția bisericii, p. 166. — Buhele relațiunii între Vasile-Vodă și Tătarii, p. 168.

5. Incuscrirea lui Vasile-Vodă cu Cazacii 168—171

Relațiile dintre Cazaci și Poloni, p. 168. — Bogdan Hmielnițchi, p. 168. — Atacurile cazăcești în Moldova, p. 168. — Timuș peștește pe Ruxanda, fica lui Vasile Lupu, p. 168—169. — Refuzul lui Vasile-Vodă, p. 169. — Amenințările Cazacilor, p. 169. — Tocmirea nunții, p. 169. — Nepotrivirea mirilor, p. 169. — Lupta lui Vasile-Vodă cu pretendentul Gheorghe Ștefan, p. 169. — Ajutorul cazăcesc, p. 169. — Urmărirea lui Gheorghe Ștefan în Muntenia, p. 169. — Înfrângerea lui Vasile-Vodă în Muntenia, p. 169. — Moartea lui Timuș, p. 169. — Fuga lui Vasile-Vodă, p. 169 — Urmașii lui Hmielnițchi, p. 170. — Urcarea pe tron a lui Gheorghe Ștefan, p. 170. — Planurile sale de recucerire, p. 170. — Relațiile sale cu marele duce al Moscovei, Alexe Mihailovici, p. 170. — Se făgăduiește ajutor rusesc pentru recucerirea cetăților basarabene, p. 170. — Făgădueli zadarnice, p. 170. — Nemulțumirile Lăpușnenilor, p. 170. — Istrate Dabija, întemeitorul târgului Chișinău, p. 171.

CAP. X.

Răscoala Hânceștilor și războaiele turco-polone . 173—193

1. Bătălia dela Chișinău și înfrângerea Hânceștilor 173—176

Turburări în rândurile Cazacilor, p. 173. — Armistițiul dela Andrusov, p. 173. — Nemulțumirea Cazacilor și intervenția Turcilor, p. 173. — Noul avânt al Turcilor, p. 174. — Moartea lui Dabija-Vodă și urcarea pe tron a lui Duca-Vodă. — Cru-

zimea și lăcomia noului Domn, p. 174. — Fuga populației, p. 174. — Incuibarea Grecilor, p. 174. — Nemulțumirea Lăpușnenilor și Orheienilor, p. 174. — Răsvrătirea lui Hâncu și Durac, p. 174. — Înădușirea răscoalei la Chișinău p. 175. — Fuga lui Hâncu și Durac peste Nistru, p. 175. — Ciocnirea dela Epurenii, p. 173. — Vodă da, iar Hâncu ba, p. 175. — Aprecieri asupra bătăliilor dela Chișinău și Epurenii, p. 176. — Mărturia unui călător despre starea tristă din Moldova, p. 176.

2. Cucerirea Cameniței de către Turci 176—179

Expediția sultanului Mohamed al IV-lea contra Ucrainei, p. 176. — Insărcinarea lui Grigore Cornescul, p. 176—177. — Planul Cameniței, p. 177. — Aprovizionarea armatei turcești în Moldova, p. 177. — Insuficiența aprovizionării și mazilirea lui Duca-Vodă, p. 177. — Ștefan-Vodă-Petriceicu, p. 177. — Contingentele muntene, p. 177. — Cucerirea Cameniței, p. 177. — Tratatul de pace dela Buceaci, p. 178. Intenția Turcilor de a preface Hotinul în raia, p. 178. — Miron Costin despre cucerirea Cameniței, p. 178—179. — Salvarea Hotinului și retragerea Turcilor peste Dunăre, p. 179.

3. Infrângerea Turcilor la Hotin 179—183

Urmările cuceririi Cameniței pentru Moldova, p. 179. — Insolența pașalei dela Hotin, p. 180. — Solia lui Petriceicu-Vodă la Ruși și la Poloni, p. 180. — Atitudinea domnilor români față de Turci, p. 180. — Expediția lui Sobieski în Moldova, p. 180. — Bătălia dela Hotin, p. 180. — Trecerea lui Petriceicu-Vodă la Poloni, p. 181. — Infrângerea Turcilor la Hotin, p. 181. — Mazilirea lui Petriceicu și ridicarea în scaun a lui Dumitrașcu Cantacuzino, p. 182. — Fuga lui Petriceicu în Polonia, p. 182. — Iernarea Tătarilor în Moldova, p. 182. — Suferințele Moldovenilor. p. 182. — Un călător străin despre aceste suferințe, — p. 183. — Înțelegerea turco-polonă dela Juravna, p. 183.

4. Hătmânia lui Duca-Vodă în Ucraina 183—185

Hăinirea lui Dorosenco și începutul ostilităților între Ruși și Turci, p. 183. — Asediarea Cehrinului de către Cara-Mustafa, p. 183. — Participarea Românilor la asediare, p. 183. — Revenirea la domnie a lui Duca-Vodă, p. 183. — Acordul dela Bahci-Sarai în Crimeea, p. 184. — Intinderea supremăției

turcești asupra regiunii dintre Nipru și Nistru, p. 184. — Duca-Vodă numit de Turci Hatman al Ucrainei, p. 184. — Mărturiile cronicarilor asupra acestui eveniment, p. 184. — Infrângerea Turcilor la Viena, p. 184—185. — Prăbușirea dominațiunii turcești în Podolia și Ucraina, p. 185. — Nădej-dile Moldovenilor în Sobieski, p. 185.

5. Infrângerea Turcilor la Viena și răscoala Moldovenilor și Cazacilor 186—189

Căderea lui Duca-Vodă, p. 186. — Revenirea la domnie a lui Petriceicu-Vodă, p. 186. — Răsvrătirea Cazacilor, p. 186. — Reintoarcerea Hânceștilor și prădarea Bugeacului, p. 186. — Întâlnirea dela Chișinău și stabilirea planului de operație, p. 187. — Lupta dela Tilgrotin, p. 187. — Devastarea raialelor, p. 187—188. — Atac combinat contra Tătarilor, p. 188. — Jă-fuirea Bugeacului, p. 188. — Ciocnirea dela Tobac, p. 188—189 — Lupta dela Gura-Frumoasei, p. 189. — Tragicul sfârșit al expediției Moldovenilor și Cazacilor în Bugeac, p. 189.

6. Planurile lui Sobieski în Moldova 189—193

Năvălirea de răsbunare a Tătarilor în Moldova, p. 189. — Devastarea Chișinăului, p. 189. — Noul domn Constantin-Cantemir, dușman al Polonilor, p. 189. — Infrângerea Polo-nilor la Boian, p. — 189. — Năvălirea lui Sobieski în Mol-dova, p. 190. — Planul său de a recuceri Bugeacul și cetă-țile turcești, p. 190. — Foamete, secetă și boli molipsitoare, p. 190. — Intoarcerea lui Sobieski fără izbândă, p. 190. — Refugiul mitropolitului Dosoftei în Polonia cu odoarele mi-tropoliei și cu moaștele Sf. Ioan p. 190. — Readucerea moa-ștelor dela Zolkiev la Suceava, p. 190. — Noua expediție a lui Sobieski contra Bugeacului, p. 190. — Ocupare Moldovei-de-Sus, p. 190—191. — Hanul Tătarilor cuprinde părți insem-nate din ținutul Lăpușnei și Orheiului, p. 191. — Reduce-rea la minimum a Moldovei libere, p. 191. — Relațiile lui Nicolae Costin asupra situației de atunci, p. 191. — Tratatul de pace dela Carlovăț, p. 191. — Polonii cereau Moldova pentru sine, p. 191—192. — Impotrivirea Turcilor, p. 192 — Dispoziți-u-nile tratatului de pace dela Carlovăț privitoare la Moldova, p. 192. — Măsurile luate pentru executarea tratatului, p. 192—193. — Noua așezare a fruntarilor tataro-moldovene și hiņ-dichiul lui Halil-Pașa, p. 193.

CAP. XI.

Legăturile cu Moscalii și nouile uzurpări turco-tătare 195—212**1. Dimitrie Cantemir și Petru-cel-Mare** 195—199

Vechile relații cu Rușii, p. 195. — Petru-cel-Mare și Gheorghe Ștefan, p. 195. — Desiluziile Moldovenilor cu Polonii, p. 195—196. — Nădejtile Moldovenilor în Petru-cel-Mare, p. 196. — Boeri moldoveni în armata lui Petru-cel-Mare, p. 196. — Un pâlț de călărime moldovenească în armata lui Petru-cel-Mare, p. 196. — Bătălia de la Poltava, p. 197. — Petrecerea lui Carol al XII-lea la Varnița lângă Tighinea, p. 197. — Urmărind pe rivalul său, Petru-cel-Mare ajunge la hotarele Moldovei, p. 197. — Întâlnirea lui Dimitrie Cantemir cu Petru-cel-Mare, p. 197. — Planurile politice, p. 197. — Vizita țarului la Iași, p. 197—198. — Tratatul de alianță româno-rus, p. 197. — Planul întregirii Moldovei, p. 198

2. Bătălia dela Stănilești și retragerea lui Cantemir în Rusia 199—201

Intrarea armatei rusești în Moldova, p. 199. — Măsurile de împotrivire ale Turcilor, p. 199. — Lipsa cumplită de provizii, p. 199. — Bătălia dela Stănilești pe Prut, p. 199. — Zdrobirea Rușilor, p. 199. — Intervenția împărătesei, p. 199. — Așezarea și condițiile păcii, p. 199. — Căderea planurilor de emancipare a Moldovei, p. 200. — Pribegia lui Cantemir în Rusia, p. 200. — Petrecerea pribegilor la Chiev și Harcov, p. 200. — Reflexiile din pribegie ale lui Ion Neculce, p. 200. — Soarta Moldovenilor din oastea lui Petru-cel-Mare, p. 200. — Scrisoarea lui Gheorghe Lupașcu Hajdău, p. 201.

3. Prefacerea Hotinului în raia turcească 201—204

Turcii pedepsesc Moldova pentru hainirea lui Cantemir, ocupând Hotinul, p. 201—202. — Intenția Turcilor de a ocupa Hotinul îndată după pierderea Cameniței, p. 202. — Nicolae-Vodă-Mavrocordat încearcă să împiedice pierderea Hotinului, p. 202. — Zădărnicia străduințelor sale, p. 202—203. — Ocuparea Hotinului de către Turci și restaurarea cetății prin ingineri francezi, p. 203. — Urmările dezastruase pentru Moldova, p. 203. — Prefacerea regiunii în raia, p. 203. — Incercuirea Moldovei prin cetăți turcești, p. 203. — Granițele raialei Hotinului, p. 204. — Satele și târgurile din ea, p. 204. — O descriere contemporană a cetății, p. 204. — Noua stemă a Hotinului, p. 204.

4. Hotinenii sub stăpânirea turcească 204—207

Exohodul boerimei din raia, p. 204—206. — Impărțirea moșiilor boerești și mănăstirești între ieniceri și spahii, p. 206. — Starea sătenilor, p. 206. — Sporirea numărului pălmașilor ucraineni, p. 206. — Elementul rutean din raia, p. 206. — Instrăinarea elementului românesc și datoria noastră de'al readuce la mătă, p. 206. — Iniințarea episcopiei Hotinului, p. 206—207. — Episcopul Amfilochie, p. 207. — Căpitănia Ciuhurului și noua pază a marginii, p. 207.

5. Noile uzurpări tătărești în hotarul celor 32 ceasuri în lung și 2 ceasuri în curmeziș 207—212

Incerările Tătarilor de a trece hindichiul lui Halil-Pașa, p. 207. — Marturii lui Amiras, p. 207. — La apropierea armatei rusești de Prut, populația moldovenească părăsește satele dela hotarul tătăresc, p. 207. — Tătarii ocupă satele părăsite, p. 207—208. — Ei cer autorizația Porții pentru a le stăpâni, p. 208. — Hotărnicia locului după Amiras, p. 208. — Mihai-Vodă-Racoviță revindică locurile uzurpate, p. 208. — El cere o revizuire a hotarului dinspre Bugac, p. 209. — Memoriul adresat Porții, p. 209. — Trimiterea unei comisiuni de hotărnicie la fața locului, p. 209. — Constatările comisiunii, p. 209. — Tătarii sunt ținuți se evacueze locurile uzurpate, p. 209. — Negocieri noi între Moldoveni și Tătari, p. 209. — Tătarii se obligă să plătească „ușur” și „alăm” pentru folosința locului uzurpat, p. 209. — Mihai-Vodă-Racoviță primește tocmeala, p. 209. — Ratificarea tocmelei, p. 209—210. — Tătarii nu se țin de tocmeală, p. 210. — Grigore-Vodă-Ghica se plânge la Poartă contra lor, p. 210. — El obține hatiserif de la Impărăție pentru alungarea Tătarilor, p. 210. — Anchetă la fața locului, p. 210. — Tătarii obțin de la domn dreptul de pășunat în hotarul celor 2 ceasuri în curmeziș și 32 ceasuri în lung, p. 211. — Confirmarea învoielei de Teodor-Vodă-Calimach, p. 211. — Planurile meschine ale unor boeri trădători, p. 211. — Ocupația rusească din 1768 și retragerea Tătarilor, p. 211. — Grigore-Alexandru-Ghica măsură și stâlpește cu bouri fâșia de pământ evacuată de Tătari și o dăruiește fiilor săi Dimitrie și Alexandru, p. 211. — Actul de danie cu arătarea hotarelor, p. 211. — Din fâșia aceasta de țară se formează ocolul Hotărniciei, p. 211—212. — Intinderea Moldovei libere după raializarea Hotinului, p. 212.

CAP. XII.

Soarta țăranilor și desrobirea lor 213—230**1. Raporturile dintre marii și micii proprietari 213—219**

Colonizarea cu viteji și voinici, p. 213. Sporirea colonizării sub Ștefan-cel-Mare, p. 214. — Fărămișirea moșilor, p. 214. — Formarea latifundiilor boerești, p. 214—216. — Uzurpațiuni boerești, p. 216. — Vechii Domni apără țăranimea, p. 216. — Scăderea autorității domnești, p. 217. — Lupta între boeri și răzeși, p. 218. — Acumularea de moșii în mâinile boerilor, p. 218. — Formarea de slobozii, p. 218. — Năvala străinilor și împrăștierea Moldovenilor, p. 218—219.

2. Origina și soarta vecinilor 220—224

Situația de drept a coloniștilor străini, p. 220. — Dijma, claca, robota sau boerescul, p. 220. — Vecinii sau megieșii, p. 220. — Prizonierii de război din țările vecine, p. 220. — Rutenii de azi nu sunt urmașii acelor prizonieri, p. 220. — Mărturia lui Cantemir, p. 221. — Rutenii din ținutul Hotinului și al Cernăușilor sunt urmașii pribegilor nenorociți din Pocuția și Podolia, p. 222. — Sărăcirea răzeșilor, p. 222. — Trecerea lor în rândurile vecinilor, p. 222. — Dreptul de liberă migrațiune, p. 222. — Pierderea acestui drept și legarea de brazdă, p. 222—224.

3. Hrizovul de desrobire al lui Constantin-Vodă 224—230

Mizeria vecinilor și risipirea satelor, p. 224. — Pribegirea vecinilor în țările vecine, p. 224. — A da bir cu fugiții, p. 224. — Constantin-Vodă Mavrocordat și educația sa, p. 224. — Ușurarea soartei vecinilor, p. 225—226. — Ancheta asupra soartei vecinilor, p. 226. — Adunarea din biserica Trisfetitilor din Iași, p. 226. — Constatările favorabile vecinilor, p. 226. — Formularea hrizovului de desrobire, p. 226. — Fixarea îndatoririlor p. 226. — Aprecierile lui Enache Cogălniceanu, p. 226—228. — Constantin-Vodă ca apărător al limbii române, p. 228. Urmările emancipării vecinilor, p. 228—229. Năvălirea pribegilor din Pocuția și Podolia, p. 230. —

CAP. XIII.

Răsboalele dintre Ruși și Turci și estinderea hotarelor Rusiei până la Nistru 231—241**1. Uneltirile rusești în Moldova 231—233**

Năzuințele seculare ale Rușilor spre Constantinopol, p. 231.

Așezarea Cazacilor în drumul acestor năzuințe, p. 231. Supunerea Cazacilor Zaporojeni, p. 231—232. — Operațiunile lui Münnich în Moldova, p. 232. — Cucerirea Hotinului, p. 232. — Impărăteasa Ana proclamată Doamnă a Moldovei, p. 232. — Purtarea necuviincioasă a lui Münnich, p. 232. — Tratatul de pace dela Belgrad, p. 232. — Evacuarea Hotinului p. 232—233. — Impărăteasa Caterina și planurile ei orientale, p. 233. — Pregătirea nepotului ei Constantin pentru tronul Imperiului Bizantin, p. 233. — Propaganda rusească în Moldova, p. 233.

2. **Impărțirea Poloniei și subjugarea Tătarilor din Crimea** . . . 233—237
 Izbucnirea războiului ruso-turc în 1768, p. 233. — Armatele rusești năvălesc în Moldova și cuceresc cetățile turcești, p. 233. — Rușii cuprind Moldova întreagă, p. 233. — Dorința unor boeri ca Moldova să fie alipită definitiv Rusiei, p. 234. — Rusia preferă sacrificarea Poloniei, p. 234. — Impărțirea Poloniei, p. 234. — Pacea dela Cuciuc-Cainargi, p. 234. — Rusia își întinde fruntariile până la Bug, p. 234. — Risipirea „siciurilor“ căzăcești, p. 236. — Turcia capătă înapoi cetățile basarabene, p. 236. — Rusia își asumă dreptul de protecțiune asupra Principatelor, p. 236. — Emanciparea Tătarilor din Crimea de sub supremăția Porții, p. 236. — Lupte interne în Crimea, p. 236. — Amestecul Rușilor și cucerirea Crimeei, p. 236—237. — Sfârșitul dominațiunii tătare în Europa, p. 238—239. — Protestul boerilor contra anexării Hotinului, p. 239.
3. **Răpirea Bucovinei** 237—239
 Austria revindică o fâșie din pământul Moldovei pentru construirea unei căi de comunicație, p. 237. — Rusia consimțeste, p. 237. — Fâșia cerută cuprindea 2 ținuturi întregi, p. 237. — Protestul lui Ghica-Vodă și al boerilor, p. 238. — Austriacii ocupă vremelnice și Hotinul, p. 238. — Un călător despre situația din raiaua Hotinului, p. 239.
4. **Anexarea Ucrainei-Hanului și retragerea Tătarilor din Bugeac** 239—241
 Pacea dela Iași și întinderea hotarelor rusești până la Nistru p. 239. — Ucraina-Hanului sub oblăduirea rusească, p. 240. — Rusia-Nouă cu orașele ei, p. 240. — Meritele Francezilor pentru înflorirea Rusiei-Noui și îndeosebi a Odessei, p. 240. — Retragerea definitivă a Tătarilor din Bugeac, p. 240. — O mărturie contemporană asupra Bugeacului părăsit de Tătari, p. 240—241.

Partea a Doua.

Dela Răpire până la Desrobire.

Pag.

CAP. I.

- Răpirea Basarabiei** 245—256
- 1. Izbucnirea războiului ruso-turc în 1806 și suferințele Moldovenilor** 245—248
- Zguduirea lumii prin marea revoluție franceză, p. 245. — Napoleon așijă pe Ruși contra Turcilor, p. 245. — Inceputul ostilităților și ocuparea rusească în Principate, p. 245. — Căderea cetăților basarabene, p. 245—246. — Armistițiul dela Slobozia, p. 246. — Cutusov proclamă unirea Principatelor cu Rusia, p. 246. — Urmările acestei proclamațiuni, p. 246. — Reinființarea vechii episcopii a Cetății-Albe, p. 246. — Gavriil Bănulescu episcop, p. 246. — Obejduirea Moldovenilor, p. 246—247. — Țăranii înjugați la carele cu provizii, p. 247. — Li mai rămăsese ochii ca să plângă, p. 246. — Napoleon întârzie cu intervenția sa pe lângă Poartă, p. 247. — Cutusov rupe armistițiul p. 247. — Trecerea Dunărei și lovirea Turcilor prin surprindere, p. 247, — Zăpăceala Turcilor și reluarea tratativelor de pace, p. 247—248.
- 2. Negocierile de pace dela Giurgiu și București** 248—249
- Intâlnirea delegaților la Giurgiu, p. 248. — Delegații ruși cer cesiunea ambelor Principate, p. 248. — Turcia părea dispusă să cedeze Basarabia, adecă raialele turcești și Tătărlăcul bugecean, p. 248. — Rusia bănuiește intențiunile lui Napoleon și se declară mulțumită numai cu Moldova ba chiar numai cu hotarul Siretului, p. 248. — Turcii turburați de întârziarea răspunsului lui Napoleon, cedează linia Prutului, p. 248. — Rușii bucuroși de această cesiune la care nici nu se așteptau, p. 249. — Delegații de pace se mută la București, p.

- 249 — Incercarea Turcilor de a păstra ceva din Basarabia.
p. 249. — Îndărjirea Rușilor, p. 249. — Întârziarea loviturii lui Napoleon, p. 249.
3. Redeschiderea ostilităților și cedarea Porții 249—261
Cutusov reîncepe operațiunile militare pentru a sili pe Turci să cedeze, p. 249—250. — Efectul operațiunilor asupra Porții și semnarea preliminarilor de pace la București, p. 250. — Așezarea Prutului ca hotar între Moldova și Rusia, p. 250. — Inceperea companiei lui Napoleon contra Rușilor, p. 250. — Dumitrache Moruzi, șeful ispășilor pentru tembelismul delegaților turci, p. 250. — Adevărații vinovați pentru pierderea Basarabiei, p. 250—251.
4. Protestul Moldovenilor contra cesiunii Basarabiei 251—256
Măhnirea Moldovenilor, p. 251. — Imprejurările durceroase de triste din Moldova, p. 251. — Domnia lui Scarlat Calimah, p. 251. — Boerii prezintă Domnului un protest contra rășluirii p. 251. — Cuprinsul acestui protest, p. 252. — Considerațiuni politice și economice, p. 252. — Bogăția producțiunii Basarabiei, p. 253. — Amărăciunea Domnului și a boerilor, p. 253. — Mărturia lui Manolache Drăgici, p. 253. — Atitudinea vrednică a mitropolitului Veniamin, p. 253—254. — Incercarea de a aduce chestiunea Basarabiei înaintea congresului de pace din Viena, p. 254. — Nedumeririle boerilor și ale Domnului, p. 254. — Stăruințele Domnului Munteniei Ion-Vodă-Caragea pe lângă Metternich în chestia Basarabiei, p. 254—255. — Răspunsul lui Metternich prin Gentz, p. 255—256. — Catastrofa lui Napoleon în Rusia înăduși orice nădejde de a redobândi Basarabia, p. 256. — Induioșitoarea despărțire a Moldovenilor la Prut, p. 256. — Prutul devine rău blestemat, p. 256.

CAP. II

Organizarea administrativă și legislația sub Ruși 257—280**I. Împărțirea administrativă 257—260**

Hotarele și întinderea teritoriului cedat Rusiei, p. 257. — Numărul populațiunii, p. 257. — Aprecierile lui Ciceagov asupra Basarabiei, p. 258. — Păstrarea vechii organizațiuni moldovenești în noua oblasție rusească, p. 258—259. — Stema oblasției; capul de bour, p. 259. — Rușii asigură că vor respecta

caracterul național al țării, p. 259. — Guvernul provizoriu, p. 259. — Așezarea lui Scarlat Sturdza în fruntea administrației civile, p. 259. — Ridicarea Chișinăului la rangul de capitală p. 259. — Divanul sau sfatul obștesc, compus din boeri indigeni, p. 260. — Ispravnicii ținuturilor, p. 260. — Vornicii satelor, p. 260. — Căpitani de mazili și de târgoveți, p. 260. — Pravilele moldovenești, p. 260.

2. Clasele sociale și regimul pământean 260—263

Scutirile de dări și de serviciul militar, p. 260. — Confirmarea tuturor privilegiilor și pronomiilor, p. 260. — Boerii mari și mici, p. 260. — Mareșalul nobilimei, p. 260. — Boerinașii, Mazilii și Ruptașii, p. 261. — Târgoveții și breslele lor, p. 261. — Nemulțumirile populației, p. 261. — Știrbirea regimului pământean, p. 261. — Înlocuirea lui Sturdza prin Harting, p. 261. — Somov și proiectul său de reformă administrativă, p. 262. — Încercarea de a înlocui la conducere elementele băștinașe prin cinovnici ruși, p. 262. — Ponegrirea pământenilor la Petrograd, p. 262. — Risipirea satelor și fuga populației în Moldova liberă, p. 262. — Protestul mitropolitului Bănulescu și al boerilor contra calomniilor și încercărilor de rusificare, p. 262. — Cuprinsul protestului înaintat țarului, p. 262. — Manifestări de demnitate națională, p. 262. — Sentimentele naționale românești ce se desprind dintr'o scrisoare adresată țarului de mitropolit și boeri, p. 263. — Izbânda cauzei moldovenești și revocarea lui Harting, p. 263.

3. Regimul „Așezământului obrazovaniei oblastiei Basarabiei“ 263—265

Proclamațiunea noului guvernator Bahmetiev, p. 263. — Înstituirea unei comisii de reformă, p. 264. — Misiunea consilierului Svinin la Iași, p. 264. — Informațiunile culese, p. 264. — Era codificărilor de pravile, p. 264. — Așezământul obrazovaniei oblastiei Basarabiei, p. 264. — Vizită țarului Alexandru I la Chișinău, p. 264. — Promulgarea Așezământului, p. 264. Autograful țarului, p. 265. — Întrebuințarea limbii moldovenești „pentru de apururea“, p. 265.

4. Dispozițiunile noului „Așezământ“ 265—268

Oștenescul General-Gubernator, p. 265. — Orașul oblastiei, p. 266. — Mănăstirile Sf. Vinere și Galata cedează haznalei împărătești Chișinăul și Buicani, p. 266. — Actele de cesiu-

ne, p. 266. — Alcătuirea „Inaltului Sfat al oblastiei“, p. 266. — Președintele și membri, p. 266. — Atribuțiunile sfatului, p. 266. — Drepturile limbii românești, p. 267. — Modificarea împărțirii administrative, p. 267. — Ispravnicii și ocolașii, p. 268. — Dumele orășănști și cărmuirile de bresle, p. 268. — Tagmele sociale, p. 268. — Caracterul electiv al organelor administrative și judecătorești, p. 268. — Insemnătatea „Așezământului“, p. 268.

5. Reacțiunea sub Nicolae I și „regulamentul lui Voronzov“ . 268—271
 Condițiunile prielnice ale „Așezământului“, p. 268—269. — Moartea țarului Alexandru și urcarea pe tron a lui Nicolae I, p. 269. — Autocratismul și samovolnicia, p. 269. — Sistemul de reacțiune și răsvițirile interne, p. 269. — Uneltiri contra autonomiei Basarabiei, p. 269. — Înlocuirea „*așezământului*“ prin „*regulamentul*“ lui Voronzov, p. 270. — Reducerea competenței „Inaltului Sfat“, p. 270. — Înlocuirea lui prin „Sfatul oblastiei“ cu atribuțiuni reduse, p. 270. — Înlocuirea ispravnicilor prin naționalnici ruși, p. 270. — Sistarea alegerii slujbașilor publici și numirea lor de către guvernator, p. 270. — Desființarea autonomiei, înlocuirea legiuirilor moldovenești și introducerea limbii rusești în administrație, p. 270—271.
6. Transformarea „oblastiei“ în „gubernie“ și introducerea „zemstvelor“ în Basarabia 271—273
 Ura contra sistemului autocrat și centralist, p. 271. — Nemulțumirea populațiunii, p. 271. — Crearea instituțiilor „zemstvelor“ și improprietățile clăcașilor, p. 271. — Introducerea organizației zemstvelor în Basarabia și atribuțiunile lor, p. 271—272. — Activitatea zemstvelor, p. 272. — Codificarea legiuirilor basarabene, p. 272. — Degradarea Basarabiei la gubernie, p. 272. — Tendințele de rusificare, p. 272.
7. Congresul din Paris și realipirea la Moldova a ținuturilor Cahul, Bolgrad și Ismail 273—275
 Basarabia ca bază pentru operațiunile militare contra Turcilor, p. 273. — Contactul între moldovenii de dincoace și de dincolo de Prut, p. 273. — Anul 1848 în Basarabia, p. 273. — Războiul Crimeei din 1853, p. 273. — Pricinile acestui război, p. 273. — Intervenția puterilor occidentale, p. 274. — Infrângerea dela Sevastopol, p. 274. — Moartea țarului Nicolae I.,

p. 274. — Alexandru al II-lea și congresul dela Paris, p. 274. — Retrocedarea Basarabiei sudice, p. 274. — Bucuria Moldovenilor, p. 274. — Marșul lui Alexandri, p. 274. — Intirderea regiunii retrocedate, p. 274. — Proclamația lni Cuza-Vodă către locuitorii Basarabiei, p. 274. — Participarea Basarabenilor la mărețele acte din istoria națională, p. 275. — Răspândirea culturii și civilizațiunii românești în ținuturile retrocedate, p. 275.

8. **Congresul din Berlin și pierderea din nou a Basarabiei sudice** 275—280
 Noul războiu dintre Ruși și Turci, p. 275. — Eroica împotrivire a Turcilor la Plevna, p. 275. — Armata rusească în pericol și ajutorul Românilor, p. 276. — Intervenția armatei române sub Domnitorul Carol, p. 276. — Izbânda ruso-română dela Plevna, p. 276. — Trecerea Balcanilor și armistițiul dela San-Ștefano, p. 276. — Congresul din Berlin și revindicările rusești, p. 276. — Stăruințele lui Ion C. Brătianu și M. Cogălniceanu, de a zădărnici „despoiarea noastră de o porțiune din patrimoniul nostru“ p. 276. — Cuvântările delegaților români înaintea congresului contra „amputației“ României, p. 278—279. — Rusia insistă și obține retrocedarea, p. 279. — România obține Dobrogea și prin ea deschiderea drumului la mare, p. 279—280.

CAP. III.

Populațiunea Basarabiei 281—305

1. **Catagrafia din 1817** 281—282

Condițiuni neprielnice pentru așezarea unei populațiuni statornice, p. 281. — Țifra populației pe timpul răpirii, p. 281. — Catagrafia din 1817, p. 281—282. — Numărul sufletelor, p. 282. — Indicii asupra naționalității populațiunii, p. 282. — Moldoveni, Evrei, Greci, Armeni, Bulgari și Găgăuzi, p. 282.

2. **Rutenii și Lipovenii** 282—284

Originea transnistriană a Rutenilor sau Ucrainenilor basarani, p. 282—283. — Condițiunile și timpul sălășluirii lor pe pământul Moldovei, p. 282. — Numărul lor neînsemnat pe vremea răpirii, p. 283. — Originea și numărul Lipovenilor, p. 284.

3. **Armenii și Grecii** —284

Originea, migrațiunile și așezarea Armenilor în Moldova, p.

284. — Traiul și indeletnicirile lor în Moldova, p. 284. — Răspândirea Grecilor în Moldova, p. 284. — Încuscrirea lor cu familiile boerești, p. 285. — Indeletnicirile Grecilor, p. 285. — Rostul lor în Basarabia, p. 285. — Eteria dela Odessa și Capo d'Istria, p. 285. — Sporirea numărului lor în Basarabia, p. 285.

4. Bulgarii și Găgăuzii 285—287

Originea și așezarea Bulgarilor în Basarabia, p. 285. — Sporirea numărului lor cu ocazia expedițiilor rusești în Balcani, p. 285—286. — Prima mențiune despre bejenari bulgari în părțile noastre, p. 286. — Numărul lor la 1817, p. 286. — Originea pecenego-cumano-turcă a Găgăuzilor, p. 286. — Obârșia lor dobrogeană, p. 286. — Rușii favorizau colonizările bulgaro-găgăuze, p. 286. — Privilegiile acestor colonii, p. 286—287.

5. Evreii 287

Cele mai vechi mențiuni despre Evrei în Moldova, p. 287. — Pribegia lor din Galiția și Podolia, p. 287. — Expulzarea lor din motive economice, p. 287. — Sporirea numărului emigranților evrei din Ucraina, p. 287. — Evreii ca „orândari” de poduri și negustori de „horilcă”, p. 287. — Sporirea numărului lor din Ucraina între 1766—1812, p. 287. — Evreii ca tagmă deosebită, p. 287. — Restricțiuni cu privire la dobândirea de proprietăți rurale, p. 287. — Ocupațiunile lor, p. 288. Concluziuni asupra populațiunii basarabene, p. 288. — Tabela populațiunii după catagrafia din 1817, p. 289.

6. Țigani 290—292

Obârșia lor din India, p. 290. — Tătarii îi aduc în părțile noastre, p. 290. — Țigani numiți și Tătărăși, p. 290. — Mențiunea lor în documentele moldovenești, p. 290. — Numărul lor în Basarabia în 1856. — Dispozițiunile privitoare la Țigani din „Așezământ”, p. 290. — Un călător englez despre Țigani, p. 290—292. Țigani așezați și nomazi, p. 292. — Emanciparea Țiganilor p. 292. — Sate țigănești în Basarabia, p. 292.

7. Colonizările în Basarabia 292—295

Dispozițiunile „Așezământului” cu privire la colonizări, p. 292. Înlesnire și privilegiile coloniștilor, p. 294. — Așezările moldovenești din sudul Basarabiei, p. 294. — Guvernul rusesc a înlesnit și favorizat în Basarabia colonizările străine, p. 294—295.

8. **Coloniile nemțești** 295—296
 Originea Germanilor din Basarabia, p. 295. Așezarea lor în Bugeacul evacuat de Tătari, p. 295. — Coloniile germane din sudul Basarabiei, p. 295. — Numele și timpul descălcării lor, p. 295. — Coloniști francezi, p. 295. — Intinderea pământului colonizat de Nemți, p. 295. — Privilegiile acordate, p. 296. Autonomia bisericească și școlară, p. 296. — Numărul lor, p. 296. — Sporirea coloniilor bulgare și găgăuzești, p. 296.
9. **Coloniile rusești și căzăcești** 296—297
 Numărul neînsemnat al coloniștilor velicoruși, p. 296. Indelețnicirile lor, p. 296. — Guvernul rus căuta să zădărnicească așezarea Rușilor în Basarabia, p. 296. — Expulzările guvernatorului Teodorov, p. 296. — Originea și așezarea Cazacilor în Basarabia, p. 297. — Polcul Cazacilor de Bugeac și de Dunăre, p. 297. — „Volontirii” moldoveni, p. 297. — Coloniile sau stanițele căzăcești, p. 297: — Rolul Cazacilor în timp de război, p. 297. — Veterani ruși împroprietăriți în Bugeac, p. 297.
10. **Coloniile agricole evreești** 297—299
 Guveroul rus favoriza așezarea Evreilor în Basarabia, p. 297—298. — Ucazul țarului Nicolae I cu privire la Evrei, p. 298. — Încercarea guvernului rusesc de a face din Evrei cultivători de pământ, p. 298. — Înființarea de 16 colonii agricole evreești, p. 298. — Numele și așezarea acestor colonii, p. 298. — Numărul Evreilor colonizați, p. 298. — Nedeprinderea Evreilor cu munca câmpului, p. 298. — Predilecția lor pentru comerț, p. 298. — Risipirea coloniilor, p. 298. — Încercări similare în Bucovina, p. 298. — Numărul Evreilor în Basarabia în 1856.
11. **Preponderanța etnică a Moldovenilor și soarta coloniștilor moldoveni din Caucaz** 299—301
 Sporul populației între 1817—1856, p. 299. — Constatările statistice ale lui Zasciuc, p. 299. — Moldovenii constituie $\frac{3}{4}$ din întreaga populație a Basarabiei, p. 299. Zasciuc recunoaște că Moldovenii sunt singura populație autohtonă în Basarabia, p. 299—300. — Datele statistice ale lui Zasciuc, p. 300. — Preponderanța limbii moldovenești în Basarabia, p. 300. — Sporirea populației și fărâmițarea proprietății rurale, p. 300. — Sărăcirea Moldovenilor, p. 300. — Ademeniri pentru

- emigrare, p. 300. — Emigrările Moldovenilor în Caucaz p. 300. — Soarta tragică a bieților cololiști, p. 301. — O marturie din 1896 despre acești pribegi nenorociți, p. 300—301.
12. **Rezistența Românilor față de măsurile de rusificare** . . . 301—305
- Prosperarea elementului românesc și necazul lui Batiușcov, p. 301. — Constatările lui Batiușcov, că populația a rămas întreagă românească, p. 301—302. — Măsurile luate de Ruși că „măcar jumătate din țăranii români să devină ruși“, p. 302—303. — Denaturarea datelor statistice, p. 303. — Recenzământul din 1897, p. 303 — Sporul populației dela 1897-1912, p. 303. — Falsificarea statisticei, p. 303. — Tabloul populației după Durnovo, p. 304 — Observațiunile lui P. Dicescul, p. 305. — Numărul populației în 1918, p. 305. — Orașele și satele, p. 305. — Știutorii de carte, p. 305. Caracterul etnic românesc al Basarabiei, p. 305.

CAP. IV.

Improprietărirea țăranilor în Basarabia 307—318**1. Teama țăranilor de robia muscălească** 307—310

Desrobirea vecinilor, p. 307. — Obligațiunile vecinilor față de proprietarii de pământ, p. 307. Regimul agrar moldovenesc în 1812, p. 307—308. — Regimul agrar muscălesc, p. 308. Groaza Moldovenilor de a nu cădea în regimul agrar rusesc, p. 308. — Ei cer respectarea „obiceiurile lor cele moldovenești“, p. 308. — Ei cer dregători pământeni, p. 308. — Fuga peste Prut în Moldova, p. 309. — Alexandru I. confirmă vechiul regim moldovenesc, p. 309. — Dispozițiunile „așezământului“ cu privire la țărani, p. 309. — Dările și îndatoririle țărmnești, p. 310. —

2. Toemilele agricole sub Ruși și „contractul normal“ . . . 310—311

Gostina, deseatina, vâdrăritul și pogonăritul, p. 310 — Obeduirea țăranilor, p. 310 — Obligațiunea proprietarilor de a încheia tocmeli agricole, p. 310. — Contractul normal formulat în rusește și românește, p. 311. — Aprecierile lui Zamfir Arbore asupra politicei agrare rusești în Basarabia, p. 311.

3. Ucazul de improprietărire din 1861 311—315

Improprietărirea clăcașilor, p. 311. — Impotrivirea proprietarilor, p. 312. Misiunea lui Moruzi și Cantacuzino la Petrograd, p. 312. — Zădărnicia străduințelor, p. 312. — Mărimea lo-

turilor după regiuni, p. 312. — Condițiile în care se făcu improprietărirea, p. 313. — Inalienabilitatea loturilor, p. 313. — Statistica proprietății rurale, p. 313. — Condițiunile de plată, p. 314. — Avantajurile legii rusești față de cea austriacă, p. 314. Lipsa de capital, p. 314. — Emigrările în Siberia, p. 314. — Sarcina dărilor, p. 315. — Măsurile de îmbunătățire ale lui Stolypin, p. 315. —

4. Legea agrară din 1919 315—319

Suprafețele cultivabile și distribuția proprietății la izbucnirea revoluției, p. 315. — Nedreptatea socială, p. 315—316. — Comitetele agrare, p. 316. — Congresul țărănesc din 1917, p. 316. — Proiectul de reformă a Sfatului Țării, p. 316. — Votarea legii agrare de primul parlament al României întregite, p. 316. — Intinderea pământului expropriabil, p. 316. — Fondul imobiliar basarabean al statului, p. 316. — Mărirea și distribuția loturilor, p. 316. — Casa Noastră, p. 317. — Prețul pământului, p. 317. — Măsuri contra acumulării proprietății rurale, p. 317. — Rezervele de pământ pentru nevoile obștești, p. 318. — Relația între marea și mica proprietate, p. 318. — Însemnătatea reformei agrare, p. 318. — Valorificarea produselor agricole, p. 318. —

CAP. V.

Viața bisericească sub Ruși 319—360

1. Mitropolitul Gavriil Bănulescu și începuturile organizației

bisericești în Basarabia 319—324

Organizația diecezană a Basarabiei pe vremea răpirii, p. 319. Gavriil Bănulescu, p. 319. — Originea sa, p. 321. — Studiile și cariera sa, p. 321. — Organizarea mitropoliei Chișinăului și Hotinului, p. 321—322. — Intinderea eparhiei Basarabiei și asupra regiunii dintre Nistru și Bug cu Odessa, p. 322. — Închinarea mănăstirii Chipriana și a schitului Condrîța, p. 322. Dicasteria Duhovnicească, p. 322. Protopopiile p. 322. — Biserica Măzărachi. p. 324. —

2. Așezămintele de cultură bisericească 324—328

Seminarul duhovnicesc, 324. — Organizarea sa și obiectele de studii, p. 324. — Școala duhovnicească, p. 324. — Dispozițiunile privitoare la biserică din „Așezământ“, p. 324—326. Tagma preoțească, p. 326. — Remunerația preoției, p. 326.

- Inițiințarea Tipografiei eparhiale, 326. — Cărțile tipărite în această tipografie, 326. — Clădirea mitropoliei, p. 327. — Biserica soborului, p. 327. — O nouă serie de tipărituri, p. 327. — Biblia românească dela Petrograd, p. 327. — Insemnătatea mitropolitului Gavriil, p. 327. — Moartea și înhumarea sa, p. 327. — Inscripția de pe mormânt, p. 328.
3. **Dimitrie Sulima, continuatorul operei lui Gavriil** 328—331
- Origina lui D. mitrie, p. 328. — Arhiereu al Benderului și Akkermanului, p. 328. — Încurajarea tiparului moldovenec, p. 328. — Sprijinirea și încurajarea culturii moldovenești, p. 328. — Dicasteria duhovnicească, p. 329. — Protoeria, p. 329. — Desfacerea regiunilor de dincolo de Nistru de arhidieceza Basarabiei, p. 329. — Inițiințarea diecezei Odesei și Chersonului, p. 329. Meritele mitropolitului Dimitrie pentru dieceza basarabeană, p. 330. Irinarch, urmașul lui Dimitrie, p. 330. — Tălmăcirea de cărți rusești în românește, p. 330. Apariția „Vestitorului Eparhiei Chișinăului și Hotinului”. p. 330. Text paralel român și rus, p. 330. — Eparhia Dunărei-de-Jos, p. 330. — Arhiepiscopul Antonie, p. 330. Ocrugurile blagocinești, p. 330. Numărul bisericilor, p. 331. — Respectarea limbii moldovenești pe lângă cea rusă, p. 331.
4. **Inceputul rusificării sub arhiepiscopul Pavel și urmașii săi Serghie, Isachie și Neofit** 331—334
- Pavel Lebedov persecută limba moldovenească, p. 331. — Oprirea limbii moldovenești în biserică, p. 332. — Destăinuiriile lui Durnovo, p. 332. — Expulzarea intelectualilor români, p. 332. — Persecuțiuni naționale p. 333—334 — Protestele Moldovenilor și revocarea episcopului Pavel, p. 334. — Isachie și Neofit, p. 334.
5. **Episcopul Iacob și cărțile moldovenești ale „Frăției Nașterii Domnului”**. 334—336
- Episcopul Iacob, p. 334. — Inițiințarea „Înfrățirii ortodoxe misionare a Nașterii Domnului”, p. 334. — Scopul acestei înfrățiri, p. 334. — Editarea de cărțile de cuprins religios-moral, p. 334. — Încuviințarea Sf. Sinod ca aceste cărțile să apară și în moldovenește, p. 334. — Adresa episcopului către Sf. Sinod, p. 334—335. — Nevoia de cărțile moldovenești, p. 335. — Editarea „Vioții Sfinților”, p. 336. — Texte paralele româno-ruse, p. 336.

6. Episcopul Vladimir și apariția „Luminătorului“, 336—340

Origina și educația lui Vladimir, p. 336—337. — Hotărîrea sa de a lumina și pe Moldoveni, p. 337. — Reintroducerea limbii române în Seminar, p. 337. — Redeschiderea tipografiei moldovenești, p. 337. — Năzuința sa de a risipi întunericul în care rătăcesc Moldovenii, p. 337. — Apariția revistei bisericești „Luminătorul“, p. 337. — Binecuvântarea arhiereului, p. 337—338. — Poezia program : „Să fie lumină“, p. 338. — Presa românească în biserica soborului, p. 340.

7. Oprimarea curentului moldovenesc sub Serafim și răspândirea, „Inochentismului“ 340—348

Arhiepiscopul Serafim, p. 340. — Origina și vederile sale, p. 340. — Oprirea manifestațiunilor românești, p. 340. — Interzicerea limbii moldovenești în biserică, p. 340. — Urmările dezaastroase ale acestei măsuri, p. 340—341. — Sectarismul religios, p. 341. — Călugărul Inochentie din Balta, p. 341. — Predica sa în limba moldovenească, p. 341. — Influența sa asupra norodului, p. 341. — Combaterea sectanților p. 341. — Congresul dela Chișinău contra sectelor, p. 341. — Necesitatea predicii în limba moldovenească, p. 343. — Pelerinagiul la Balta și ridicarea lui Inochentie, p. 343. — Surghiunul său pe lacul Ladoga și Marea-Albă, p. 343. — Pocăirea rătăcitului, p. 343—344. — Stundiștii, p. 344. — Serviciul misionarilor, p. 344. — Îngăduirea limbii române în serviciul divin, p. 345. — Bucuria Moldovenilor, p. 345. — Episcopia Ismailului și zidirea »Casei Eparhiale“, p. 346. — Monopolul fabricării lumânărilor, p. 346. — Depozitul de vin pentru liturghie, p. 346. — Magaziile pentru veșminte preotești, p. 346. — Conflictul lui Serafim cu nobilimea p. 346. — Revocarea sa p. 346. — Mitropolitul Platon și Arhiepiscopii Gavril și Zenovie, p. 346. — Arhiepiscopul Atanasie, p. 346. — Retragerea arhiepiscopilor ruși peste Nistru, p. 346. — Arhipăstorirea episcopului Nicodem de Huși, p. 346—348. — Arhiepiscopul Dionisie Erhan, p. 348. — Alegerea arhiepiscopului Gurie de arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului, p. 348. — Meritele clerului moldovenesc pentru neam și biserică, p. 348.

8. Mănăstirile din Basarabia 348—352

Ctitoriile domnești dela Vărzărești, Chipriana și Hâncu, p. 348. — Mănăstirile și schiturile din județul Chișinăului, p.

350. — Așezămintele din ținutul Orheiului, p. 350. — Clerul negru, p. 350. — Zestrea mănăstirilor, p. 352.

9. **Moșiile mănăstirilor închinat și Noul-Neamț** 352—360
Mănăstirile închinat, p. 352. — Intinderea moșiilor închinat p. 352. — Administrarea acestor moși, p. 352—353. — Competența Ministerului de Externe, p. 354. — Distribuția și folosirea veniturilor, p. 354. — Înființarea mănăstirii Chițcani sau Noul-Neamț, p. 355—357. — Istoricul înființării, p. 357. — Procesul pentru dreptul de proprietate, p. 357. — Exhodul călugărilor dela Neamț, p. 357. — Clădirea mănăstirii Noul-Neamț, p. 357. — Preponderanța ortodoxilor în Basarabia, p. 360.

CAP. VI.

Așezămintele școlare 361—378**I. Inceputurile învățământului public în Moldova** 361—363

Așezarea Moldovei între două culturi, p. 361. — Caracterul bisericesc al vechii culturi moldovenești, p. 362. — Școalele de pe lângă scaunele episcopoești, p. 362. — Academia din Iași, p. 362—363. — Școale de pe lângă mănăstirile din Basarabia p. 363

2. Școalele domnești din Basarabia 364—367

Hzizovul lui Grigore-Ghica pentru înființarea de școale domnești, p. 364. — Crearea fondului școlar, p. 364. — Epitropia școlară, p. 364. — Grigore-Alexandru-Ghica înființează 23 de școli domnești dintre care 5 în Basarabia, p. 364—365. — Ocupația rusească și în hiderea școalelor, p. 366. — Redeschiderea vechii școale domnești dela Chișinău, p. 366. — Ștefan dascălul dela Putna, p. 366. — Regulamentul școlii, p. 366.

3. Soarta învățământului moldovenesc sub Ruși 367—373

Seminarul și școala eparhială, p. 367. — Școala eparhială de fete, p. 367. — Cărțile didactice, p. 367. — Gramatica lui Ștefan Mărgeală, p. 367. — Târgoveții din Chișinău cer să se redeschidă vechea lor școală moldovenească, p. 367—368. — Odiseia acestei școli, p. 368. — Invățătură în limba moldovenească, p. 368. — Cererea de a se redeschide și vechile școale dela Soroca și Orhei, p. 368. — Deschiderea școalelor din Hotin și Cetatea-Albă, p. 368. — Școala dela Bri-

ceni, p. 369. — Școlile lancastriene, p. 369. — „Chemarea“ către părinți, p. 369. — Școala lancastriană din Chișinău și dascălul Hâncu, p. 369. — „Izvodul pentru învățământul mutual după sistemul de Lancaster“, p. 370. — Catedra de limba română la Universitatea din Petrograd, p. 370. — Școala din Bălți, p. 370. — Dascălii Gayriil și George Bilevici din Bucovina, p. 370. — Deschiderea de școli și în alte orașe din Basarabia, p. 370. — Directoratul școalelor primare, p. 370. — Celebrul „cuvânt“ al lui Alexandru Hașdău rostit la școala ținutului Hotin, p. 370. — Abecedarele lui Doncev, Popescu, și Arhim. Gurie, p. 373.

4. Rusificarea școlilor primare 373—375

Eliminarea limbii române din toate școlile publice, p. 373. — Tipurile de școli, p. 373. — Școlile eparhiale, școlile guberniale și școlile Zemstvelor, p. 373. — Școala normală dela Bairamcea, p. 373. — Batiuşcov cere rusificarea completă a învățământului public, p. 374. — Încătușarea dezvoltării culturale moldovenești, p. 374. — Analfabetismul la Moldoveni, p. 375. — Statistica școlilor în 1912, p. 375. — În duma imperială se cere ca în Basarabia să se deschidă școli românești, p. 375. — „Adevărații Ruși“ din Basarabia combat cererea, p. 375.

5. Instrăinarea învățământului secundar 375—378

Deschiderea primului liceu rusesc în Chișinău, p. 375. — Eliminarea limbii române dintre materiile de studiu, p. 375. — Cursurile lui Doncev, p. 376. — Cărți didactice, p. 376. — Manualul lui Doncev cu litere latine, p. 376. — O prefață frumoasă, p. 376. — Bucăți alese din scriitorii români, p. 376. — Manualul lui Șt. Ciobanu, p. 376. — Pensionul Nobilimii, p. 376. — Educația tineretului basarabean la Odessa, p. 377. — Studenții basarabeni la universitățile rusești și românești, p. 377. — Rusificarea unora și deșteptarea națională a altora, p. 377—378. — Biblioteca publică din Chișinău, p. 378. — Lipsa cărților românești din ea, p. 378.

CAP. VII.

Activitatea literară 379—405

1. Continuarea vechilor tradițiuni literare moldovenești . . . 379—389

Improspătarea legăturilor culturale pe timpul Eteriei, p. 379.—

Refugiații din Moldova în Basarabia, p. 379—380. — Răspândirea publicațiilor românești dincolo de Prut, p. 382. — Bucuria Basarabenilor la apariția acestor publicațiuni, p. 382. — Colaboratorii basarabeni, p. 382. — Activitatea literară și culturală a lui Alexandru Hajdău, p. 382—383. — Insemnătatea lui Constantin Stamatî, lebăda Basarabiei, p. 384. — Musa românească, p. 384. — Fabu istul Ion Sârbu, p. 385. — „Umilitul scriitor“ George Păun, p. 385. — Alexie Nacu ca istoric și literat, p. 386. — Teatru românesc în Basarabia, p. 386. — Insuflețirea Basarabenilor la Unirea Principatelor, p. 386. — Urarea lui Alexandru Hajdău, p. 386. — Bucuria Basarabenilor la înființarea Academiei-Române, p. 387. — Adresa de felicitare a lui Constantin Bodescu, p. 387—388. — Darul acestuia către Academie, p. 388. — Pierderea Basarabiei de sud și înăsprirea relațiilor dintre Rusia și România, p. 388. — Întreruperea relațiilor culturale dintre Basarabeni și Români, p. 389.

2. Renașterea curentului național în Basarabia 384—405

Absolutismul rusesc, p. 389. — Luptele pentru Constituție sub Alexandru I, Nicolae I, Alexandru II, Alexandru III și Nicolae II, p. 389—390. — Turburările nihilistilor, p. 390. — Protestul intelectualilor, p. 390. — Bunele intențiuni ale lui Nicolae II, p. 391. — Slăbiciunea și nehotărîrea sa, p. 391. — Asuprirea naționalităților, p. 391. — Liga adevăraților Ruși, p. 391. — Curente revoluționare, p. 391. — Războiul Ruso-Japonez, p. 391. — Atentatul contra lui Plehve, p. 391. — Guvernul Mirskî, p. 391. — Impotrivirea Sf. Sinod condus de Bobiedonoscev, p. 391. — Membrii casei domnitoare, p. 392. — Vestile rele de pe câmpul de luptă din Manciuria, p. 392. — Întărirea curentului revoluționar, p. 392. — Gapon și Duminica roșie, p. 392. — Jalba norodului la Palatul de Iarnă, p. 392. — Atentatul contra marelui duce Serghie, p. 392. — Ucazul din 5 Martie 1905 pentru convocarea dumei, p. 392. — Intrarea Rusiei în rândurile statelor constituționale, p. 392. — Bucuria în Basarabia, p. 393. — Mișcarea în rândurile studenților basarabeni, p. 393. — Ion Pelivan și prietenii săi de idei, p. 393—394. — Tineretul democratic în boerimea conservatoare, p. 394. — Gruparea din jurul lui Gavrilă și cea din jurul lui P. V. Dicescu, p. 394. — Instrăinații lui

Krupenski, p. 394. — Tonul presei rusești, p. 394. — Campania electorală, p. 394. — Deosebiri de vederi între Românii conservatori și național-democrați, p. 394—395. — Monitoarele ambelor grupări, „Basarabia” și „Moldovanul”, p. 396. — Programul gazetelor, p. 396. Tineretul grupat în jurul „Basarabiei”, p. 397. — Rezultatul alegerilor pentru duma, p. 397. — Frământările politice dela Petrograd, p. 398. — Liga adevăraților Ruși și dizolvarea primei dume, p. 398. — Proclamația dele Viborg, p. 398. — Urmărirea naționaliștilor și sistarea gazetelor „Basarabia” și „Moldovanul”, p. 398. — „Viața Basarabiei”, p. 398—399. — Continuarea mișcării naționale în biserică, p. 399. — Însemnătatea „Luminătorului” și Alexie Mateevici, p. 399. — Împrăștierea grupului democratic, p. 400. — Studenții basarabeni dela Iași, p. 400. — Colaborarea la gazetele din Regat, p. 400. — Aniversarea primului centenar de la răpire, p. 401. — Abținerea Moldovenilor, p. 401. — Persecutarea intelectualilor basarabeni, p. 402. — Scriirile jubilar, p. 402. — Concentrarea intelectualilor în jurul „Cuvântului Moldovenesc”, p. 403. Vasile Stroiescu, p. 403. Pantelimon Halippa și colaboratorii la „Cuvântul Moldovenesc”, p. 404. — Rolul cultural al gazetei, p. 404—405. Scriitori basarabeni, p. 405.

CAP. VIII.

Revoluția rusească și unirea Basarabiei cu Patria-Mamă

407—437

I. Luptele pentru autonomie și constituirea „Sfatului-Țării”,

407—416

Peripețiile războiului mondial, p. 407. — Participarea Basarabenilor la război, p. 407. — Agitațiile revoluționare din dosul frontului, p. 407. — Zăpăcirea soldaților și „republica” visată de ei, p. 407. — Contactul ofițerilor și soldaților basarabeni cu conaționali lor din Regat, Ardeal și Bucovina, p. 408. — Urmările benefăcătoare de acestui contact, p. 408. — Era congreselor, p. 408. — Congresul cooperativelor sătești, p. 408. — Grandiosul meeting ostășesc din Odessa, p. 408. — Cohortele ostășești, p. 408. — Comitetul soldaților, p. 410. Congresul preoțesc, p. 410. — Congresul dascălimei basarabene, p. 410. — Oștimea dorește autonomia Basarabiei, p. 411. Hotărârea de a convoca Sfatul-Țării, p. 411. — Gazeta „Soldatul Român”, p. 411—412. — Constituirea Partidului Național Moldovenesc, p. 412. — Lupta cu „Rada” Ucrainei care revindeca Basarabia p. 414. — Protestul Basarabenilor la guvernul lui Kerenski, p. 414. — Rumcerodul dela Odessa, p. 414. — Congresul ostășesc din Octomvrie 1917 proclamă autonomia Basarabiei, p. 415. — Constituirea „Sfatului-Țării”, p. 415. — Compunerea lui, p. 415. — Deschiderea „Sfatului-Țării”, p. 416. — Ion Inuleț, președintele Sfatului, p. 416.

2. Proclamarea Republicii și votarea Unirii 416—432

Ședința din 2 Decembrie 1917 și proclamarea republicii, p. 416. — Transmiterea puterii asupra președintelui republicii, p. 417. — Consiliul directorilor, p. 418. — Sporirea cohortelor moldovenești, p. 418. Asasinarea lui Simeon G. Murafa, p. 418. — Creșterea anarhiei, p. — 418—419. — O delegație a Sfatului Țării solicită ajutorul guvernului român din Iași, p. 419. — Situația politică din Moldova, p. 419. Descompunerea armatei rusești, p. 419. — Bolșevizarea trupelor, p. 419. — Planul de a trimite ajutor în Basarabia, p. 419. — Ciocnirea sângeroasă din gara Chișinău, p. 419. — Teroarea bolșevică, p. 419. — Ștabul bolșevic dela Chișinău, p. 420. — Blocul moldovenesc din Sfatul Țării solicită din nou ajutorul guvernului român, p. 420. — Guvernul român împlinește cererea, p. 420. — Intrarea armatei române în Chișinău, p. 420. — Insufleteșrea populației, p. 420. — Luptele dela Tighinea, p. 420—421. — Proclamarea independenței Republicii Moldovenești, p. 421. — Guvernul noii Republice, p. 421. — Necesitatea unirii, p. 422. — Deșteptarea conștiinței naționale și a simțului de solidaritate, p. 422. — Ședința memorabilă a Sfatului Țării din 27 Martie 1918, p. 422. — Votarea Unirii, p. 422. — Textul moțiunii votate, p. 422. — Răspunsul guvernului român, p. 425. — Insufleteșrea generală, p. 425. — Impresiile din Chișinău, p. 426. — Telegramă către M. S. Regele, p. 426—427. — Răspunsul M. S. Regelui, p. 427. — Insemnătatea istorică a actului Unirii, p. 427—432.

3. Ratificarea actului unirii necondiționate 432—437

Votarea unirii de bun augur pentru unirea Bucovinei și Ardealului, p. 432. — Prăbușirea puterilor centrale, p. 432. — Desrobirea Ardealului și Bucovinei, p. 432. — Revenirea asupra condițiilor unirii, p. 432. — Hotărîrea Sfatului Țării, cu privire la unirea necondiționată, p. 433. — Meritele generalului Văitoianu pentru restabilirea ordinii în Basarabia, p. 433. — Alegerile pentru parlamentul României întregite, p. 433. — Numărul deputaților și senatorilor basarabeni, p. 434. — Intrarea parlamentului în București, p. 434. — Expunerea de motive la ratificarea Unirii, p. 434. — Unirea tuturor Românilor într'un stat național unitar este un postulat al dreptății istorice și al civilizațiunii umane, p. 436. — Votarea ratificării în aplauzele unanime ale parlamentului, p. 436. — Urările deputatului Vasile Stroescu, p. 437. — Încheiere.

Ilustrațiuni.

	Pag.
No. 1 Ruinele cetății Hotinului	33
" 2 Cetatea Albă în 1790	39
" 3 Chilia	41
" 4 Cetatea Hotinului, vederea dinspre apus	51
" 5 Plug cu opt boi	53
" 6 Țărani basarabeni	57
" 7 Izvorul Sf. Ion cel Nou din Cetatea Albă	61
" 8 Mănăstirea Vărzărești	62
" 9 Cetatea Hotinului, vederea dinspre sud.	71
" 10 Mazil din Codrul Băcului	77
" 11 Cetatea Sorocei	80
" 12 Inscripția dela Cetatea-Albă din 1476	85
" 13 Fortăreața din Cetatea-Albă	91
" 14 Mănăstirea Chipriana	98
" 15 Cetatea Hotinului, vederea dinspre s. dvest	113
" 16 Repaos la fântână	117
" 17 Cetatea Ismailului	119
" 18 Târgul Căușani	131
" 19 O moară de vânt	134
" 20 Țătar din Bugeac	136
" 21 Țătăroaică din Bugeac	137
" 22 Harta Moldovei, Bucovinei și Basarabiei în 1789	141
" 23 Plan de starea locului a târgului Chișinău în 1800	146
" 24 Pentru-Movilă, Mitropolitul Chievlui	159
" 25 Biserica St. Dumitru din Orhei	167
" 26 Hotinul sub Turci	205
" 27 Petrecere la țară	215
" 28 Casă țărănească din Basarabia	216
" 29 În ospetie	217
" 30 Gata de mestecat	219
" 31 Danțul mirilor	221
" 32 Țăran basarabean	223
" 33 Vecin din Basarabia	225
" 34 Car cu boi	227
" 35 La fântână	229
" 36 Cetatea Tighinei	235
" 36 Mucenicia Moldovenilor sub cnutul rusesc	235
" 37 Harta Basarabiei sudice și Dobrogei	277
" 38 Țigan din Basarabia	291
" 39 Țigancă din Basarabia	293

	Pag.
No. 40 Harta Basarabiei moderne	302
„ 41 La cules de vie	317
„ 42 Mitropolitul Gavriil Bănulescu	320
„ 43 Schitul Condrița	323
„ 44 Biserica Mazarachi din Chișinău cu șipotele ei	325
„ 45 Biserica Soborului din Chișinău	329
„ 46 Mănăstirea Hârjauca	333
„ 47 Arhiepiscopul Gurie	355
„ 48 Casa eparhială din Chișinău	339
„ 49 Mănăstirea Soroceni	342
„ 50 Mănăstirea Hâncu	344
„ 51 Mănăstirea Gârbovățului	345
„ 52 Schitul Țigănești	347
„ 53 Mănăstirea Curca	349
„ 54 Mănăstirea Saharna	351
„ 55 Mănăstirea Călărășauca	353
„ 56 Mănăstirea Jabca	355
„ 57 Mănăstirea Dobrușca	356
„ 58 Mănăstirea Grădiștea	358
„ 59 Mănăstirea Chițcani sau Noul-Neamț	359
„ 60 Alexandru Hajdău	365
„ 61 Strada Alexandru-cel-Bun din Chișinău	371
„ 62 Ștefan Ciobanu	377
„ 63 Constantin Stamati	380
„ 64 Curtea boerească din Chișinău unde a trăit Pușchin pe vremea exilului	381
„ 65 Bogdan Petriceicu Hajdău	383
„ 66 Alexandru Donici	385
„ 67 Alecu Russo	387
„ 68 Zamfir Arbore	388
„ 68 Ion Pelivan	393
„ 70 N. Gavrilă	395
„ 71 Alexie Mateievici	399
„ 72 Pantelimon Halippa	401
„ 73 Pavel Gore	403
„ 74 Congresul dascălilor basarabene (1917)	409
„ 75 Gherman Pântea	410
„ 76 Vasile Stroescu	411
„ 77 Adunarea Națională «Sfatul Țării»	413
„ 78 Ion Inculeț	417
„ 79 Vasile Bărcă	418
„ 80 Dr. Daniil Ciugureanu	421
„ 81 Conferințarii din Regat, Ardeal și Bucovina la cursurile pentru învățători din Chișinău (1918)	423
„ 82 Liceul al III-lea din Chișinău unde s'a votat Unirea	426
„ 83 M. S. Regele Ferdinand I al României	429

Literatura

- Arbore Zamfir*, Basarabia în secolul al XIX-lea, București, 1899.
- Dicționarul Geografic al Basarabiei, București 1904.
- Așezământul obrazovăniei oblastiei Basarabiei*, (rusește și românește) Chișinău 1818.
- Batiuşcov Pavel*, Basarabia, Studiu istoric (rusește) Petrograd 1892.
- Beldiceanu N. N.*, Intre Prut și Nistru, București, 1922.
- Brătescu C.*, Valuri, hotare și tranșee basarabene, Revista Istorică anul IV.
- Noemvrie-Decemvrie 1918.
- Buzdugan Ion*, Căntece din Basarabia, Chișinău, 1921.
- Calmușchi C.*, Relațiunile politice ale Țărilor Române cu Rusia, Galați 1911.
- Cosso L. A.*, Dreptul bizanțin în Basarabia. Moscova 1907.
- Rusia la Dunăre și organizația oblastiei Basarabiei. Moscova 1913 (ambele în rusește).
- Ciobanu Ștefan*, Limba românească în școala basarabeană sub dominația rusească, Revista „Școala Basarabiei” Anul IV, No. 1 și 2, Chișinău, 1922.
- Contribuțiuni privitoare la populațiunea în Țările Românești. Arhiva pentru Științe și Reforme sociale, Anul II.
- Vasile Alexandri și Basarabia, sub tipar.
- Pagini îngălbenite, carnetul cu poezii ale lui George Păun, „Renașterea Moldovei”, Anul I, No. 1, Chișinău, 1920.
- Poeziile lui A. Nacco, „Renașterea Moldovei”, Anul II, No. I.
- La continuité roumaine dans la Bessarabie. Annexée en 1812 par la Russie. București, 1920.
- Constantinescu N. A.*, Intinderea raialelor cu deosebită privire raiaua Giurgiului. Anuarul de Geografie și Antropo-Geografie, anul II, 1910—1911.
- Costea M.*, Din trecutul Basarabiei, în „Viața Românească”, 1906, No. 1.
- Cuvântări de Ferdinand I Regele României 1889—1922. București, 1922.

- Crușevan N.*, „Basarabia“, Almanah pe 1903.
- Erbiceanu Vespasian*, Legiuri locale basarabene. Chișinău, 1921
- Frațiman I.*, Mitropolia de Brăila sau de Proilavia. Sub tipar.
- Administrația bisericească a Românilor de peste Nistru, colonizări, biserici, protoerale, ș. a. in Rev. Soc. ist. arh. bis. Chișinău, vol. XII.
- Ghibu O.*, Deșteptarea Moldovenilor de peste Nistru. Chișinău, 1918.
- Giuglea G.*, Din literatura populară de astăzi a Basarabiei, București 1919.
- Gore Paul*, Plebiscitul în Basarabia. Brașov, 1919.
- Halippa I. N.*, Lucrările Comisiunii Arhivelor Guberniale din Basarabia Vol. I—III, (rusește). Chișinău, 1900—1907.
- Halippa Pan.*, Basarabia, schiță geografică, în Revista științifică „V. Adamachi“ din Iași, anul III.
- Haneș Petre V.*, Scriitorii basarabeni, București, 1920.
- Haneș Vasile V.*, Suflul românesc în Basarabia de astăzi, București 1919.
- Instituțiunile Zemstvei în Basarabia*, Chișinău, 1920.
- Iorga N.*, La vérité sur le passé et le présent de la Bessarabie. Bucarest-Paris 1922.
- Chilia și Cetatea-Albă. București, 1899.
- Pagini despre Basarabia de astăzi. Vălenii-de-Munte, 1912.
- Histoire des Relations Russo-Roumaines. Iași, 1917.
- Românii de peste Nistru. Lămuriri pentru a-i ajuta în lupta lor. Iași, 1918.
- Neamul Românesc în Basarabia. București, 1905.
- Politica externă a regelui Carol I. București, 1916.
- Istoria armatei, vol. I—II. București, 1908.
- Basarabia noastră scrisă după o sută ani dela răpirea ei de către Ruși. Vălenii-de-Munte, 1912.
- „Istoria Românilor prin călători“. Vol. I și II. București 1920 și 1921.
- Kuropatkin A. N.*, Problema armatei rusești, Petrograd 1910 (rusește).
- Lahovary Charles Gr.*, Memoires de l'amiral Paul Tchitchagof, Paris-București, 1910.
- Langeron*, Hurmuzachi, Docum. Supl. I vol. III.
- Lăpedatu, Alexandru*, Grăvuri și vederi dela Cetatea-Albă, în Bulet. Com. Mon. Ist. VI.
- Cetatea Sorecei. ibid. VII.
- Lașcu N. V.* Basarabia la aniversarea de o sută de ani dela unirea ei cu Rusia (1812—1912). Chișinău, 1912, (rusește).
- Layr, Jean, de*, L'Image de la Bessarabie, No. 225, 227, Paris, 1920.

- Lotoșchi P. H.*, Istoria seminarului teologic din Chișinău. Chișinău 1912, (rusește).
- Martonne Emanuel de*, La Bessarabie. Paris 1919.
- Choses vues en Bessarabie. Paris, 1919
- Mateiu Ion*, Renașterea Basarabiei. București, 1921.
- Mateievici Alexie*, Tipăriturile noastre bisericești. Chișinău, 1913.
- Moisiu Vasile D.*, Știri din Basarabia de astăzi. București, 1915.
- Moruzi D. C.*, Rușii și Românii. București, 1906.
- Mogilanski N.*, Materiale pentru statistica și geografia Basarabiei. Chișinău, 1913 (rusește).
- Munteanu-Râmnic Dumitru V.*, Pentru Basarabia. Ploiești, 1912.
- Murgoci G.*, „La Population de la Bessarabie“. Paris 1920.
- Nacco A.*, „Istoria Basarabiei în vremurile vechi“, 2 volume, Odessa 1873—1876.
- Studiu asupra organizațiunei oblastiei Basarabiei, 1812—1828 (rusește). Odessa, 1900.
- Nestorovski P. A.*, Rutenii din Basarabia, Studiu Istoric și etnografic. Varșovia, 1905 (rusește).
- În nordul Basarabiei, Varșovia, 1910 (rusește).
- Nistor I.*, Populațiunea Basarabiei. In Archiva pentru Științe și Reformă Socială anii I II. III.
- Drepturile noastre asupra Hotinului. Chișinău 1918.
- Pacu M. N.*, Basarabia, București 1912.
- Palausov S. N.* Principatele române Muntenia și Moldova sub raportul politic. Petrograd, 1859 (rusește).
- Pamfilie Tudor*, Ținutul Hotinului la 1817. Chișinău, 1920.
- Parchomovici Iosif*, Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni. Chișinău, 1911.
- Pelivan Ion G.*, La Bessarabie. Paris 1919—1920.
- I. Sous le regime russe (1812—1918).
 - II. L'union de la Bessarabie a la Mère-Patrie La Roumanie.
 - III. Le mouvement et l'acrosissement de la population en Bessarabie de 1812—1918.
 - IV. L'état économique de la Bessarabie.
 - V. Chronologie de la Bessarabie.
 - VI. Les droits des Roumains sur la Bessarabie.
- Au point de vue historique, ethnique et de l'autodetermination.
- Pergament O. I.*, Aplicațiunea legilor locale Donici și Armenopolo. Petrograd, 1905 (rusește).
- Pocitan Vasile*, Biserica românească din Basarabia. București 1914.

XLVIII

Puiu Visarion, Monăstirile din Basarabia. Chișinău 1919.

- Ierarchii bisericii basarabene, mitropoliți, episcopi și vicari, între anii 1813—1920. Rev. Soc. Ist. Arch. Bis. Chișinău, vol. XII.
- Câteva date privitoare la înființarea societății istorico-archeol. bisericești din Chișinău. Revista Soc. Ist. Arch. Bis. Chișinău, vol. XII.

Rosetti R., Arhiva senatorilor din Chișinău, în anele Acad. Române Ist. anul 1910.

Skalkowski A., Coloniile bulgare în Basarabia (rusește). Odessa, 1848.

Stadnicki Auxentie, Gavriil Bănulescu Bodoni, Exarch al Moldo-Vlachiei și Mitropolit al Chișinăului, Chișinău, 1894 (rusește).

Sadoveanu Mihail, Orhei și Sorocea, Note de drum. Chișinău, 1921.

„*Tratatul de Berlin*“, București 1878.

Xenopol A. D., „Războaiele dintre Ruși și Turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române“. 2 volume, Iași 1880.

Zasciuk H., Materiale pentru geografia și statistica Rusiei, culese de ofițeri de la statul major rus. Petrograd, 1862, 2 vol. (rusește).

PARTEA ÎNTÂIA.
DE LA ORIGINE PÂNĂ LA 1812.

CAPITOLUL I.

Obârșia Românilor și Năvălirile Barbarilor.

1. Zămislirea Neamului Românesc. — 2. Năvălirea Goților și Hunilor. — 3. Viețuirea Românilor împreună cu Slavii. — 4. Vechea cârmuire a Românilor și încreștinarea lor. — 5. Invaziunea Avarilor, Bulgarilor și Maghiarilor.

1. Zămislirea Neamului Românesc.

Din lanțul Carpaților se desprind mai multe șiraguri de dealuri și coline, care, asemenea unor unde încremenite, năzuesc spre amiazăzi și răsărit, pentru a se pierde în stepele Bugeacului și Bărăganului. Printre șiragurile de dealuri străbat ușor apele curgătoare, care brăzdând adânc albiile Sucevei, Moldovei, Bistriței și Putnei, își deschid larg drumul spre șes, unde se adună în valea Siretului, a Prutului și a Nistrului, spre a ajunge mai răpede în Dunăre și în Mare. Din punctul de vedere al configurațiunii geografice, ținutul dela poalele răsăritene ale Carpaților până la apa Nistrului, care'l hotărânicește dinspre miază-noapte și răsărit, ni se înfățișează ca un întreg geografic bine determinat.

În deplină conformitate cu unitatea sa geografică, acest vast ținut a avut în trecut aceeași soartă istorică. În timpurile străvechi hălăduiau pe aici triburi nomadice de Sciți și Sarmati până ce veniră peste ele seminții tracice, spre a le împinge peste Prut și Nistru. Dintre aceste seminții cele

mai renumite erau Dacii și Geții. Dacii cuprinseseră munții și regiunea dealurilor, câtă vreme Geții iubiau mai mult câmpiile mănoase dela șes. Geții și Dacii erau oameni harnici și muncitori în vreme de pace și viteji în timp de război. Fiind oameni destoinici și pricepuți, ei au înțeles ușor că în unire zace puterea și de aceia regele lor Decebal a izbutit în scurt timp să unească toate semințiile geto-dacice sub energica sa cărmuire, întemeind un regat mare și puternic, care cuprindea în hotarele sale întreg Ardealul și ținuturile ce se așterneau la poalele munților până la Dunăre și până spre Nistru. Mulțumită cuminenției și energiei lui Decebal, regatul dacic ajunsese cu vremea așa de puternic, încât îndrăzni să amenințe pacea și siguranța Impărăției Romane, care, la începutul erei creștine, era cea mai mare și mai puternică împărăție din lume.

În fruntea acestei împărății se găsea, pe vremea lui Decebal, împăratul Marcu Ulpiu Traian, un bărbat cumpătat dară hotărât care, văzând că regele Dacilor ațîța neconținut semințiile tracice dela sudul Dunărei contra stăpânirii romane, își puse în gând să-și măsoare puterea cu Decebal și să înlăture primejdia dacică care turbura consolidarea și întărirea romanizmului la Dunăre. Traian își dădea bine seama că asimilarea și romanizarea semințiilor tracice din Moesia va întâmpina piedici serioase, câtă vreme ele vor găsi reazim la triburile conaționale din Dacia liberă. Era deci nevoie ca și aceste să ajungă sub regimul roman, pentru ca întreaga națiune tracică să aparție aceleași împărății.

În scopul acesta, Traian așternu un pod statornic peste Dunăre, porni cu multă oaste contra lui Decebal, îl bătă în două războaie neobișnuit de crâncene, cuceri, regatul geto-dacic și-l încorporă Imperiului Roman (107 d. Hr.). În amintirea acestei mărețe fapte de arme, Traian porunci să se ridice în Roma un stâlp de marmoră, învelit pe dina-

fară cu un brâu de sculpturi, ce reprezintă luptele lui Traian cu Dacii. Stălpul acesta împodobește până azi una din piețele publice din Roma și este cunoscut sub numele de „Columna lui Traian“. Prin cucerirea Daciei și ocuparea podișului transilvănean, Traian asigură Imperiului Roman un important punct strategic la nordul Dunărei. Numai sprijinindu-se pe acest punct strategic, Romanii au fost în măsură de a opri pe loc popoarele navălitoare și de a asigura pacea și liniștea Imperiului încă aproape 200 de ani.

Dară Romanii nu erau numai meșteri neîntrecuți în meșteșugul războiului, și ci ei erau și cei mai iscusiți meșteri în cârmuirea popoarelor cucerite. Alipirea unei țări la Împărăția Romană însemna în vremurile acelea câștigarea ei pentru cultură și civilizație. Și aceasta cu drept cuvânt, fiind că în urma legionarilor biruitori pășiau ingineri pricepuți, cari desfundau căile de comunicație și legau țara cucerită cu Imperiul; pășiau negustorii isteții cari aduceau neamurilor cucerite diferite mărfuri și unelte de gospodărie, de care ele aveau neapărată nevoie; pășiau, în sfârșit, slujbași de tot felul spre a face rânduială în cârmuirea țării și a o așeza pe temelii noi și solide. Administrația romană și legile, pe care ea se întemeia, erau așa de bune și desăvârșite, încât ele n'au putut fi întrecute nici până în zilele noastre. În felul acesta purcedeau Romanii față de fiecare țară pe care o cuceriau. Așa s'a purces și față de Dacia, pe care Traian doria să o lege pentru vecie de Împărăția Romană, creând aci la hotarul acestei împărății un popor nou, *poporul român*.

Pentru a deprinde pe localnici la o viață mai înaintată, Traian chiemă din întinsa sa împărăție oameni deprinși a trăi la orașe, a face negoț și meșteșuguri și a munci pământul mai bine și mai rațional, și-i așează în Dacia. Din fericire nici nu era nevoie de a stărui mult pe lângă ei să vină și să se așeze în noua provincie fiind că se știa

pretutindeni că noua cucerire a lui Traian era o țară bogată și înzestrată de natură cu cele mai scumpe și mai alese daruri. Pământul era mănăs, udats de bogate ape curgătoare și umbrit de frumoși codri seculari. Pe lângă aceasta pământul Daciei mai ascundea, și ascunde până în zilele noastre, în adâncimele sale imense zăcăminte de aur, argint și alte comori minerale.

În condițiunile acestea, Dacia atrase chiar din primii ani dela cucerire un număr foarte considerabil de coloniști din toate părțile Imperiului Roman, cari veniau cu drag să se așeze aci în mod statornic. În scurtă vreme răsăriră ca prin farmec sate și orașe înfloritoare în locul vechilor așezări dacice ce fuseseră dărâmate în mare parte în cursul crâncenului și îndelungatului război de cucerire.

La împopularea nouilor ținuturi contribuiri foarte mult și ostașii romani cari, după împlinirea serviciului militar, treceau în rândurile veteranilor spre a fi răsplătiți pentru serviciul lor militar prin împroprietărirea cu loturi întinse de pământ. Veteranii aceștia se căsătoriau cu femei dace și contribuiau astfel la apropierea, asimilarea și contopirea cuceritorilor cu cuceritorii.

Din amestecul acesta a două neamuri, deopotrivă de viguroase și războinice, s'a zămislit, la Dunăre și în Carpați, un popor nou, *neamul nostru românesc*. Noi vorbim, firește cu unele modificări, limba strămoșilor noștri romani și dintre toate popoarele neolatine numai noi purtăm cu mândrie numele Romanilor. Până și cuvântul veteran trăiește în limba noastră în forma de bătrân. Veteranii legiunilor romane au fost deci bătrânii sau strămoșii noștri. Astfel s'a închiegat neamul nostru și s'a contopit așa de strâns cu pământul leagănului său, încât el, în ciuda tuturor furtunilor care în scurgerea veacurilor s'au descărcat asupra lui, a rămas neclintit în țara sa de baștină și a păstrat neștirbit, timp de aproape 2000 de ani, din tată în fiu,

limba latină și bogata comoară de alese însușiri ale firii moștenite dela strămoșii romani.

2. Năvălirea Goților și Hunilor.

Ursita a hărăzit neamului nostru una din cele mai frumoase și mai binecuvântate țări din lume. Dar fiindcă țara aceasta era așezată la hotarul răsăritean al Impărăției Romane, ea chiar din capul locului era expusă neconținut încălcărilor dușmane. Dacia era așezată chiar în drumul popoarelor ce năvăliau din răsărit spre apus. Nu trebuie să ne mirăm deci, dacă aceste neamuri barbare, ademenite de bogățiile țării noastre, râvniau la acestea. Din această pricină, neamul nostru, chiar dela zămislirea sa, a avut în istorie rolul ingrat de a face mereu pe străjerul de hotar, apărând brazda strămoșească cu cele mai grele jertfe. Iată motivul pentru care poporul român, în scurgerea veacurilor, n'a găsit mai curând răgazul cuvenit pentru a se închiega bine politicește în lăuntru și pentru a-și desvolta alesele sale facultăți și aptitudini pe tărâmul cultural, ci a luptat neîntrerupt pentru apărarea țării sale, călcate de dușmani fără număr. De pieptul său de aramă s'au frânt, veacuri dearându-l, valurile năvălitorilor din răsărit și, mulțumită rezistenței sale, au putut găsi vecinii săi din apus liniștea cuvenită pentru a lucra în tihnă la înjghebarea și consolidarea culturii și civilizației europene.

Nici nu ne închiegasem bine ca neam, când nenumărate seminții barbare din stepele nemărginite de dincolo de Nistru, începură să bată cu strășnicie la porțile Imperiului Roman, cerând cu nerăbdare intrare în Dacia. Cei mai nerăbdători de a se împărtăși de bogățiile Daciei erau Vandalii, Goții și Gepizii, seminții germane, care, în dorul lor de pribegie, se scoborîră din regiunile baltice spre sud, până ce ajunseră să pună stăpânire pe stepele pontice,

rămase păraginite în urma dispariției vechilor seminții scito-sarmatice. Pe la mijlocul veacului al III-lea după Hristos, Goții își întind atacurile împotriva Daciei, silind în cele din urmă, pe Romani de a evacua această provincie și de a se retrage cu armata și cu întreg aparatul administrativ dincolo de Dunăre în Moesia (271).

Deodată cu armata părăsire, firește, Dacia și slujbașii provinciei, cari nu mai aveau nici un rost sub noua stăpânire barbară. Evacuări de felul acesta s'au făcut în nenumărate rânduri în cursul așa de schimbăcios al recentului război mondial. Bucovina de pildă a suferit nu mai puțin de șase evacuări de acest fel. Tot așa a evacuat și împăratul Aurelian Dacia cu gândul de a se reîntoarce când împrejurările o vor permite.

Din nenorocire însă stăpânirea romană nu s'a mai putut întoarce în Dacia, astfel că această bogată și înfloritoare provincie a rămas pentru multă vreme pradă lăcomiei barbarilor năvălitori. Cu toate acestea însă populația rurală care muncia pământul, n'a părăsit Dacia; deasemenea rămaseră la rosturile lor meseriașii, negustorii și târgoveții înstăriți, continuându-și ocupațiunile și îndeletnicirile lor sub barbari ca și sub Romani. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât înșiși barbarii stăpânitori aveau neapărată nevoie de supuși harnici și pricepuți. Este în genere o părere greșită când se crede că barbarii năvălitori răspândiau numai foc și pârjol în jurul lor. Din contră, barbarii aveau cel mai viu interes ca populația băștinașă să rămână la rosturile ei, spre a spori producția și spre a li procura mijloacele materiale de care ei nu se puteau lipsi. Din aceste considerațiuni, barbarii se străduiau chiar să sporească populația subjugată prin cetele de prizonieri, pe cari îi ridicau din provinciile romane de dincolo de Dunăre de câte ori făceau incursiuni într'acolo.

De altfel Goții nici n'aveau de gând să rămână în

părțile noastre. Dorul lor de pribegie îi mâna mereu spre sud, pentru a pătrunde mai adânc în Imperiul Roman, unde sperau să găsească bogății și mai mari decum și le închipuiseră în Dacia. Impinși de alte seminții năvălitoare, ei trecură curând Dunărea și se așezară în Moesia, pentru ca, în cele din urmă, să ajungă până în Italia, unde se stinseră fără nici o urmă în luptele ce avură de susținut acolo. În graba retragerii lor din părțile noastre, o domniță din neamul lor își îngropă bogatele podoabe de aur în valea Buzăului lângă satul Pietroasa de azi. Acolo s'a descoperit în zilele noastre acest tezaur ce se păstrează în muzeul din București sub numele de «*cloșca cu puii de aur*», fără îndoială, una din cele mai prețioase comori din câte s'au păstrat din vechime.

După retragerea Goșilor năvăliră alți barbari asupra Daciei. De astă dată aceștia erau de seminție mongolică, *Hunii*, cari, sub regele lor Atila, înființară în șesul panonic un mare imperiu ce cuprindea în hotarele sale și părți din țările noastre. Și acești barbari aveau nevoie de brațe de muncă și în acest scop ei recurgeau la hărnicia strămoșilor noștri. Ba mai mult chiar, ei întreprindeau expedițiuni de pradă peste Dunăre în Imperiul Roman și nu se întorceau nici odată de acolo, fără să nu aducă cu sine cete numeroase de robi romani, spre a-i așeza în Dacia și a spori astfel numărul elementului latin de pe malul stâng al Dunărei.

3. Viețuirea Românilor împreună cu Slavii.

Pe vremea stăpânirii Hunilor pătrunseră în părțile noastre, în mod pacinic, *seminții slavone*. Ele veniau din regiunile din spre miază-noapte și răsărit, dela obârșia Bugului și a Niprului, unde se găsea țara lor de baștină, o regiune păduroasă, plană, străbătută de ape curgătoare și presărată cu lacuri și mlășteni, precum o indică de altfel

și nomenclatura ei geografică. În regiuni muntoase întăiate de văi adânci, Slavii pătrunseră numai cu ocazia migrațiunilor lor. Dovadă pentru aceasta este marea deosebire între toponimia slavă din Carpați, Alpi și Balcani și cea din regiunea lor de baștină.

Pribegirea semințiilor germane spre Sud a pus în mișcare și pe Slavi și anume în aceiaș direcțiune. Căci prin retragerea Germanilor din regiunile pontice, s'a produs în urma lor un *vacuum* geografic, care a și fost imediat umplut de numeroase seminții slave, dornice și ele de o viață mai slobodă, de pământuri mai largi pentru turmele lor și de un trai mai bun. În a doua jumătate a veacului al V-lea, triburile slave atinseră deja Carpații, încumetându-se chiar de a-i trece pentru a pătrunde în Ardeal și în Panonia — Ungaria de mai târziu.

Slavii aceștia erau oameni pașnici și muncitori. În drumul pribegiei lor, ei se luau după cursul apelor, pe care le și botezară uneori după limba lor. În strânsă legătură cu ceața ce acoperea smârcurile și mlăștinele patriei lor de origină, în legătură cu murmurul izvoarelor și cu adâncimile iazurilor era și credința lor păgână. Trăind în părțile geroase și pline de ceață, ei erau mânați spre amiazăzi și de dorul cerului senin și de lăcomia după bogățiile din Imperiul Roman.

În năzuințele lor spre amiazăzi, ei ajunseră în țările noastre unde poposiră mai multă vreme. Aici ei se așezară în vecinătatea strămoșilor noștri, o vale fiind locuită de Români, alta de Slavi, învoindu-se destul de bine unii cu alții. Dovadă pentru aceasta este nomenclatura văilor vecine; lângă Valea-Suhei întâlnim Valea-Seacă, lângă Mestecăniș găsim Breaza, lângă Bistrița este Răpedea, ș. a. Cu vremea, ai noștri se împrieteniră deabinelea cu Slavii, se încuscriră cu ei precum arată termenii bărbat și nevestă, unul de origine latină, altul de obârșie slavă, și se ajutau unii pe

alţii la munca câmpului, împrumutând unii dela alţii până şi uneltele de gospodărie, pe care le folosea fiecare cu numele împrumutat. Trăind astfel zeci de ani în megieşie, Românii avură prilej să deprindă multe datini, credinţe şi obiceiuri dela Slavi, fără însă ca ei să se fi lepădat de datinile şi credinţele lor strămoşeşti. Vieţuirea aceasta împreună a lăsat urme adânci şi în limba noastră, în care găsim multe cuvinte de obârşie slavă. Dar oricât de mare ar fi numărul acestor cuvinte ele exprimă totuşi în cea mai mare parte termeni speciali, întrebuinţaţi numai în anumite regiuni sau de anumite clase sociale. Cuvintele care exprimă idei elementare, cu care operăm la tot pasul, sunt mai toate moştinite dela Romani. Pentru aceasta limba noastră a rămas limbă romanică, bine distinctă de limbele slavice.

Pe vremea aceia strămoşii noştri treceau prin grea cumpănă, căci ei, fiind complet izolaţi de Romanii din apus, şi, împrumutând tot mai mult dela Slavi, uşor s'ar fi putut contopi de tot cu aceştia, pierzându-se în rândurile lor. Din fericire însă aceasta nu s'a întâmplat, din cauza că, dela o bucată de vreme, noui seminţii străine, năvălind spre apus, veniră de curmară legătura ce exista între triburile slave din părţile noastre şi cele ce rămăsese acasă în patria lor de baştină. În condiţiunile acestea, Slavii dela noi nu mai putură primi nici un spor de populaţie din partea conaţionalilor lor dela miază-noapte şi răsărit, rămânând astfel reduşi numai la forţele lor etnice.

De altmintrelea seminţiile slave dela noi — *Anţii* şi *Slavinii* dela şes şi alte 25 de seminţii din Ardeal — nici nu veniseră cu gândul de a se aşeza stătornic în ţările noastre, ci ele căutau chip şi fel de a trece Dunărea spre a-şi întemeia o patrie nouă în Peninsula Balcanică. În urmărirea acestui gând, ei se strecurară neconţinut peste Dunăre, scăzând astfel în mod simţitor numărul celor rămaşi la noi. Ne mai primind nici un sucurs etnic din

nord, și trecând mereu pe malul drept al Dunărei, Slavii dela noi se împuținară tot mai mult, până ce, în cele din urmă, numărul lor scăzu așa de mult, încât putu fi absorbit cu desăvârșire de ai noștri, cu cari viețuiau împreună, lăsându-ne, drept moștenire, un număr oarecare de cuvinte slavone care impestrițează limba noastră, precum și bogate reminiscențe slave în toponimia țărilor românești. Din lupta aceasta seculară între elementul slav și elementul roman dela Dunăre, Românii au învins la nord de Dunăre, iar Slavii au rămas până azi victorioși la sudul acestui fluviu.

4. Vechea cărmuire a Românilor și încreștinarea lor.

Pe lângă impestrițarea limbii noastre naționale cu cuvinte slavone, strămoșii noștri au îndurat încă și alte violențe dela evacuarea militară și administrativă a Daciei încoace. Pe vremea stăpânirii romane, ei se bucurau de cea mai bună și mai rațională cărmuire, din câte se pomenesc în vechime. Viața obștească se ocârmuia după legi scrise, iar viața economică era din cele mai înfloritoare. Orașele și satele se bucurau de o largă autonomie, având în fruntea lor cărmuitori aleși liber de concetățenii lor. Starea aceasta de lucruri a dăinuit însă numai până la evacuarea Daciei. Cu prilejul acestei evacuări s'au retras deodată cu oștirea și întreg aparatul administrativ, așa că populația a rămas fără cărmuire. În scurtă vreme încetă orice viață orășenească. Orașele romane dispărură aproape cu totul; nu rămaseră sub barbari decât sate sărăcicioase. În împrejurările acestea, așa de neprielnice, încetă orice posibilitate de a continua cu așezămintele romane. Din cetățenii liberi ai celei mai înaintate și puternice împărății, Daco-Românii deveniră supușii unor barbari sălbatici și primitivi, pentru cari ei trebuiau să muncească pământul, să transformeze materiile prime în produse industriale și să crească turme de oi și vite.

Risipindu-se orașele, sub stăpânirea barbară nu rămaseră decât satele, care, oricum aveau nevoie de o căpetenie. Vechea organizație de stat, croită după nevoile unei vieți politice înaintate, nu se mai potriviera cu viața primitivă de păstori și muncitori de pământ a locuitorilor Daciei, sălbaticiți și reduși la starea primitivă de cultură în care se găseau stăpânitorii lor barbari. Ținând seamă de situația schimbată, sătenii, pentru a avea o autoritate locală, alegeau din rândurile lor o căpetenie, pe care o numiau *jude* sau *judecător*. Judele acesta sătesc s'a numit mai târziu pe slavonește *knez*, ceea ce la noi nu înseamnă principe ca pe alocurea, ci simplu jude sătesc. Până azi Românii din Banat numesc pe primarul satului *cnez* sau *chinez*.

Străbunii noștri își alegeau sălașurile lor în ascunzișul văilor împădurite și în genere, în locuri scutite și ascunse, unde barbarii nu puteau lesne pătrunde pentru a-i jefui sau globi. După jude, căpetenia satului, valea sau cutul unde se găseau sălașurile oameniești, se numia *județ* sau *cnezat*. Incolo dacă muncea oricine avea totul ce-i trebuia.

Dară ca orice societate de oameni cu porniri către cultură, județele vecine se întovărășiau pentru apărare, pentru război, pentru pradă sau pentru răzbunare, ridicând în fruntea lor câte un *duce* sau *voevod*, adică călăuză sau conducător în războiu (*herțeg*). Aceasta era noua rânduială a Românilor după ce armata și întreg aparatul administrativ roman fură evacuate din Dacia, precum a precizat așa de nimerit d-l N. Iorga.

În timpul stăpânirii barbare, Românii primară și creștinismul și anume dela propovăduitorii romani din sudul Dunărei. Apostolul strămoșilor noștri pare să fi fost Sf. Nichita. Învățătura creștinească ni s'a propovăduit în limba noastră națională, dat fiind că toate noțiunile primordiale ale noii credințe sunt de origine latină precum: Dumnezeu, creștin, cruce, botez, comunicătură, credință, scriptură,

cer, inger, drac, păcat, rugăciune, păgân ș. a. Și chiar acestea sunt noțiunile care privesc dogmele credinței. Așa dară limba în care ai noștri își destăinuiseră pentru întâiași dată înaintea Dumnezeuului creștin sbuciumul inimilor lor apăsate de grijile vieții viitoare, a fost cea română.

După despărțirea de lumea romană, strămoșii noștri ascultau, în cele sfinte, de duhovnicii lor, niște stareți cari se adăpostiau în schituri de lemn în mijlocul codrilor, unde își luau calea și creștinii când năvăliau barbarii sau când o altă nenorocire li apăsa sufletul. Acești stareți par să fi îndeplinit și funcțiuni episcopale și hirotonii de preoți, întrucât ei într'o enciclică papală sunt porecliți „*pseudo-episcopi*” adecă episcopi falși. Adevărat este că Românii până foarte târziu n'au avut un episcopat al lor național, recunoscut în mod canonic de patriarhia Constantinopolului. Imprejurarea aceasta aduse cu sine că Românii, dela o bucată de vreme, se văzură nevoiți de a intra în orânduirea bisericii slavone, precum se desvoltase ea în urma activității apostolilor slavi Chiril și Metodiu. Există însă o mare deosebire între desvoltarea vieții religioase la noi și la Jugoslavi. Noi primiserăm creștinismul în formă latină cu secole înaintea Slavilor, cari fură încreștinați cu mult mai târziu de apostolii lor și discipolii acestora. La noi nu s'a predicat nici odată creștinismul în formă slavonă, ci noi am intrat numai în legătură ierarhică cu Slavii, întrucât ținuturile noastre fuseseră cuprinse în eparhiile slave, și aceasta numai în mod trecător până la înființarea episcopatului român național. Funcțiunile ierarhice pe care le îndeplineau vechii stareți de schit, trecură dela o bucată de vreme asupra vlădicilor străini din sudul Dunărei. Și cum ai noștri, ca singurii reprezentanți ai latinității în lumea ortodoxă, n'aveau cărți liturgice scrise în limba națională, ei fură nevoiți să împrumute aceste cărți, de care aveau neapărată nevoie pentru săvârșirea slujbei bisericești, de la

vecinii lor slavoni de dincolo de Dunăre. Pe calea aceasta s'a înlocuit în biserica noastră limba română prin cea slavonă. Așa se explică că terminii speciali, cari stau în legătură cu dezvoltarea cultului creștin, care se referă la instituțiunile bisericești și la literatura religioasă, sunt de obârșie slavonă precum: duh, iad, rai, mucenic, molitfă, cazanie, ceaslov, blagoslovenie, stretenie etc. Mai apoi vechea limbă slavonă s'a întrebuințat și în cancelaria domnească. Hrizoavele, uricile, ispisoacele, cu un cuvânt toate hârtiile oficiale se dresau în slavonește, precum în țările apusene limba bisericească, a cancelariei domnești și a documentelor era cea latinească.

5. Invaziunea Avarilor, Bulgarilor și Maghiarilor.

Domnia Hunilor asupra țărilor noastre n'a fost de lungă durată. După moartea lui Atila, întemeietorul acestei domnii, creațiunea sa se discompuse în elementele etnice din care era alcătuită. Popoarele subjugate și exploatate de Huni își redobândiră libertatea. Intre aceștia se găseau și strămoșii noștri din fosta Dacie Traiană. Numai că voevozii și cnejii români nu se bucurară multă vreme de libertatea ce o dobândiră, fiindcă prea curând alte horde, și mai sălbatice și mai prădalnice decât Hunii, inundară pământul românesc spre a înființa aici o nouă împărăție de jaf și de pradă — împărăția *Avarilor*.

Avar înseamnă în turcește pribeag sau vagabond. Avarii erau oameni sluți și cu o coadă lungă pe spate. Când pentru întâiași dată solii lor se înfățișară la Constantinopol, se îngrozi toată lumea de înfioroasa lor arătare. Supt căpetenia lor, pe care o numaiu *han* sau *hagan*, ei străbătură munții și se așezară în șesul panonic între Dunăre și Tisa, evacuat de Huni, spre a înființa acolo întărituri numite cercuri sau „*hringuri*“, unde păstrau și bogățiile răpite din țările vecine. Hanul Avarilor ținea în atârnare de

el toate semințiile vecine, prin urmare și pe Români. Cum însă aceste seminții duceau o viață modestă și primitivă, ele n'aveau nimic ce ar fi putut potoli setea de pradă a Avarilor. Cu atâta mai mult ațîțau această bogatele regiuni de veche cultură și civilizație romană dela amiazăzi și din apus și, indeosebi, reședința împăraților dela Constantinopol, faimosul Țarigrad. În regiunile acestea Avarii făceau an de an incursiuni de pradă, ridicând de acolo bogății imense și nenumărate turme de oi și vite. Nici odată Avarii nu se întorceau din expedițiile lor de pradă fără să nu aducă cu ei cete nenumărate de prizonieri creștini, pe care-i așezau în împărăția lor de dincoace de Dunăre. Între acești prizonieri creștini, despre cari se pomenește la cronicarii bizantini se găseau și foarte mulți Romani din Moesia, cari veniau să sporească elementul românesc de pe malul stîng al Dunărei. Prin prădăciunile și cruzimile lor, Avarii deveniră poporul cel mai urât și mai urgisit din câte s'au hrănit vreodată din holdele ogoarelor noastre.

Pe vremea stăpînirii avare se desprinsese din puzderia semințiilor uralo-altaice, ce mișunau prin stepele chirghizice și pontice, o nouă seminție hunică, *Bulgarii*, care năzuia spre apus. Trecând Nistru, Bulgarii se strecurară în țările române, împărțiți în mai multe horde sub căpetenii deosebite. Pe la mijlocul veacului al VII-lea, una din hordele aceste, condusă de Isperich sau Aspar-Chruk, ajunse la gurile Dunărei, trecu în Dobrogea și de acolo înaintă spre sud-vest până ce ajunse în țara care s'a numit mai apoi Bulgaria. La înaintarea lor, Bulgarii găsiră acolo o populație slavă pe care o supuseră stăpînirii lor. Cum însă față de mulțimea Slavilor cuceriiți, numărul hordei cuceritoare era neînsemnat, aceasta a dispărut cu vremea fără urmă în rîndurile Slavilor, impunându-le acestora doar numai numele ei național de Bulgari. Așa se explică că Bulgarii de azi sunt un neam emnamente slav.

Avarii împărtășiră soarta Hunilor. Puterea lor fu zdrobită de cătră oștirile creștine. Nemții și Cehoslovacii își deteră mână pentru stărpirea Avarilor de pe fața pământului. Hringurile lor fură cucerite, unul după altul, și prin lovituri energice șesul panonic fu curățat de ei. Atunci Carol-cel-Mare înființă „*marca orientală*“ din care s'a dezvoltat *Austria*. Restul vechii Panonii era locuit de diverse seminții slave, dintre care unele gravitau spre nouile organizațiuni politice serbă-croato-slovene din sud, iar altele spre regatul ceho-slovac al lui Sviatopliuc dela nord. Asupra regiunilor de dincoace de Tisa ridicau Bulgarii pretenții de supremație, față de cari voievozii și cnezii români își afirmău tot mai hotărît străduințele lor de independență. Dară acest echilibru de forțe, care tindea spre forme politice concrete și spre o consolidare statornică, fu întrerupt în fireasca sa dezvoltare prin năvălirea Maghiarilor.

Maghiarii sau *Ungurii* sunt de aceeași obârșie uralo-altaică ca și Avarii. Ei găbiră din părțile Uralului cătră câmpiile noastre și se așezară într'o vreme în Bugeacul basarabean de unde întreprindeau incursiuni de pradă în țările vecine. Intre altele ei treceau Dunărea în țara Bulgarilor și se întorceau de acolo cu pradă bogată. Pentru a se răsbuna, Bulgarii pândiră prilejul când Maghiarii, porniți într'o nouă expediție de pradă, lăsară corturile lor din Bugeac în seama bătrânilor, femeilor și copiilor. Atunci Bulgari, dornici de de răsbunare, tăbărară asupra acestora, pustiiră locuințele și le precinuiră mari și simțitoare pierderi. La întoarcere Maghiarii se îngroziră de cele întâmplate fiindcă nu găsiră nici cenușă în vatră. Atunci Maghiarii luară hotărîrea, așa de grea în consecințele ei istorice, de a părăsi pentru totdeauna Bugeacul și de a-și căuta o patrie nouă în Panonia. Drumul spre noua patrie li era cunoscut, fiind că ei, în repetite rânduri, fuseseră chemați să intervină în luptele ce se dedeau acolo între Slavi și Germani pentru moștenirea Avarilor.

Urmând drumul cunoscut de mai înainte, Maghiarii se *ridică* pe văile Basarabiei în sus, ajunseră în munții Galiției, pe care îi străbătură printr'o curmătură care până azi se numește „Trecătoarea Maghiarilor“, și coborîră în șesul panonic pentru a se așeza acolo pentru totdeauna. Descălicând acolo, ei luară în stăpânire mai multe ținuturi dela Slavoni pe care-i subjugară împreună cu căpeteniile lor și-i asimilară complect pentru a moșteni dela ei nu numai sălașele, ci și bruma de civilizație ce prin sirguința slavă se prinsese în șesurile panonice. Urme ale acestei vechi civilizațiuni slave se găsesc în limba maghiară care cuprinde un destul de mare număr de cuvinte slavone. De altfel și toponimia Ungariei indică care a putut să fie substratul etnic la năvălirea Maghiarilor în Panonia. Pe la anul 1000 Maghiarii se încreștinară, și anume prin misionari catolici, iar Papa se grăbi să confere lui Waik, căpetenia lor, care numai în urmă încreștinării primi numele Ștefan, coroană regală și titlul de rege apostolic al Ungariei.

Incetul cu incetul Ungurii își întinseră stăpânirea lor asupra celei mai mari părți din Panonia, sfărmand rezistența marelui regat al Moraviei pe care-l dărmară cu desăvârșire și susținând cu succes lupta contra Carolingienilor. Ademeniți de bogățiile naturale ale Ardealului, de ocnele de sare și de minele de aur care zăceau ascunse în subsolul acestei frumoase țări, Maghiarii trecură Tisa în mai multe locuri și se ciocniră cu cnezii și voievozii români din Maramureș, Ardeal și Banat. Acestia se împotriviră multă vreme năvălitorilor, până ce, în cele din urmă, ei fură siliți să se supună și să plătească tribut și dijmă nouilor cotropitori. Prin așezarea statornică a Ungurilor în Panonia s'a curmat pentru totdeauna legătura dintre Slavii de sud și cei de nord. Brăul de izolare îl formează până azi Germanii, Maghiarii și Românii.

La început Ungurii nu îndrăzneau să se atingă de drepturile voievozilor români cari continuară de altfel și sub Unguri de a conduce pe conaționali lor în război și de a-i judeca după vechile lor legi și obiceiuri. Ai noștri rămaseră multă vreme și sub Unguri stăpâni asupra pământurilor lor; iar când era vorba de a se lua hotărâri vajnice, fie pentru statorirea birurilor, fie pentru alte treburi de interes obșteșc, atunci fruntașii Românilor se adunau împreună cu concetățenii lor unguri, sași și săcui și se sfătuiau împreună. Când observau că li se face nedreptate sau că legile și obiceiurile lor se călcau în picioare, atunci voievozi români se răsvrăteau împotriva craiului sau își adunau credincioșii și se strecurau cu ei pe ascuns peste munți în regiunile muntene și moldovene dela poalele sudice și răsăritene ale Carpaților. Asupririlor ungurești se dădorește în bună parte colonizarea acestor ținuturi cu Români.

Urmărirea acestor fugari trezi la Unguri ambiția de a aduce sub ascultarea lor și pe voievozii și cnezii români dela poalele Carpaților, căci strămoșii noștri, devenind cu vremea un neam mare și de viitor, se lătiră și asupra ținuturilor de amiazăzi și răsărit de Carpați. Urmând cursul apelor, Românii descălicară în jos spre Dunăre și Nistru, umplând ascunzișurile văilor cu așezările lor, cârmuite de juzi sau cnezii și unite în voievodate pentru apărare. La încercarea lor de a realiza acest plan politic, Ungurii se ciocniră nu numai de rezistența Românilor, ci și a altor seminții uralo-altaice, care revindeau pentru ele dreptul de supremație asupra ținuturilor subcarpatine. Imprejurarea aceasta determină deci pe Unguri să-și înfrâneze aspirațiile lor politice și să se mulțumească cu stăpânirea asupra Ardealului. Și aceasta era chiar prea mult pentru o națiune barbară ca a lor.

Pentru a-și asigura această stăpânire și a împiedeca năvălirea altor barbari în Ardeal, Maghiarii găsiră de

cuviniță să colonizeze grăniceri unguri la hotarul de răsărit al Ardealului. Urmașii acestor vechi străjeri de hotar sunt Săcuii, cari, cu toate că trăesc în mijlocul Românilor, și-au păstrat limba și naționalitatea lor până în zilele noastre. De acolo Săcuii coborîră în cete răslețe pe Trotuș în jos până la Târgul-Ocnei ba chiar și până la Bacău, înființind pe vremuri în părțile acestea chiar și o episcopie, numită a Milcovului, cu vădite năzuinți de propagandă catolică pentru a abate pe Români dela legea lor strămoșească. Propaganda aceasta însă n'a prins de loc, fiind că Românii rămaseră credincioși legii lor, ascultând de sfatul vlădicilor lor de schituri, pe cari Papa îi numia șizmatici și-i urmăria la tot pasul.

CAPITOLUL II.

Întemeierea Principatelor Române.

1. Origina numelui Basarabia — 2. Cetatea-Albă și Chilia —
3. Descălicatul țării Moldovei — 4. Întinderea stăpânirii moldovenești asupra Hotinului.

1. Origina numelui Basarabia.

În năzuința lor de a subjuga și cnezatele și voevodatele românești dela poalele Carpaților, regii Ungariei se ciocniră în părțile noastre mai întâi cu *Pecenegii*, o seminiție turanică, ce pretindea să stăpânească țările noastre, până ce fu distrusă cu desăvârșire în Balcani, și apoi cu succesorii acestora, cu *Cumanii*, cari țineau sub stăpânirea lor stepele pontice și regiunile românești până sub Carpați. După numele acestor triburi nomade, ținutul dintre Nistru și Carpați s'a numit într'o vreme *Cumania*. Cnejii și voievozii români ce hălăduiau pe aici, erau supuși hanilor cumani, plătindu-le tribut și servindu-le dijma obișnuită din holdele țărinilor și din belșugul turmelor.

Era pe la începutul veacului al XIII-lea, când Cumanii se treziră deodată loviți în spate de un alt popor, nomadic ca și ei, de *Tătari*, cari se revărsau din deșerturile Asiei cu o furie năprasnică asupra Europei îngrozite. Ei năvăliră, ca o vijelie sângeroasă, mai întâi asupra Rușilor, pe cari îi bătură până la nimicire, arzând Chievul, capitala țării lor,

și impunându-le biruri grele, sub povoaara căroră Rușii gemură mai bine de 200 de ani. Aceiași Tătari năvăliră și asupra Cumanilor pe cari îi risipiră și puseră capăt stăpânirii acestora asupra ținuturilor noastre; acestea ajunseră astfel sub ascultarea nouilor cuceritori tătari până la întemeierea voevodatelor noastre naționale.

Dela noi, Tătarii năvăliră în Ardeal și în Ungaria, urmărind triburile cumane care fugiau în grabă peste munți; sate și orașe, între care Bistrița și Rodna, fumegau în calea hordelor barbare. De groaza lor regele Ungariei fugi în Dalmația.

Dar, oricât, craii ungurești se reculeseră curând și Tătarii trebuiră să se retragă dincoace de munți, încărcăți cu pradă și aducând cu sine mulți robi din Transilvania. Aici, la poalele Carpaților, în regiunea dealurilor și șesurilor românești, Tătarii reușiră de a-și consolida stăpânirea lor pentru o durată mai lungă. Pe la 1270 căpetenia tătarească se cheama *Nogai* și ai noștri, mulți ani de zile, au atârnat de dânsul. Tătarii nogăeni rămaseră multă vreme în atingere și vecinătate cu noi. Mai bine de 500 de ani istoria noastră este legată de cea a „*Nogailor*“.

Cu vremea însă Tătarii, căroră Românii le fusese birnici, nu mai aveau față de noi roșturile de odinioară. Ei hoinăreau fără rost și țință în stepele pontice și în deosebi în Crimeea, de unde se repeziau la noi spre a ridica dijma sau spre a cere ajutorul nostru în luptele lor lăuntrice sau cu vecinii neastâmpărați ca și ei. Se întâmpla însă că și domnii noștri recurgeau uneori la ajutorul Tătarilor când se găseau în strâmtoare.

După întemeierea Principatelor Române, Tătarii fură izgoniți de pe meleagurile noastre. Puținele așezări tătărești ce mai rămăsese în Moldova, formate din resturile mai vechi sau din robii pe cari ai noștri îi luau dela Tătari, erau alcătuite din robi domnești și mănăstirești. Așezarea

neamului nostru chiar la hotarul a două state care își disputau dreptul de supremație asupra noastră, regatului unguresc și hanatului tătăresc, a avut fără îndoială o înrăurire prielnică asupra năzuințelor noastre spre o viață politică independentă. Din rivalitatea aceasta maghiaro-tătară voevozii noștri înțelesesă să tragă folos.

Năvălirea Tătarilor în Ardeal și certurile pentru domnie ce izbucniră în Ungaria între coboritorii Arpazilor degenerați, slăbiră foarte mult prestigiul de care stăpânirea maghiară se bucura mai înainte dincoace de Carpați. Imprejurarea aceasta prielnică îndemnă pe voevozii români de aici de a-și ridica capul împotriva craiului unguresc, care tremura ca varga de frica Tătarilor. Îndrăznețul început îl făcură voevozii și cnezii români din valea Oltului și Argeșului de care pomenește o bulă papală dela mijlocul veacului al XIII-lea. Lituon și Seneslau, Ioan și Bărbat sunt numele celor mai îndrăzneți și mai nerăbdători dintre ei de a scutura jugul unguresc și de a ajunge ei înșiși stăpâni pe soarta lor.

Dar oricât de mare ar fi fost dorul lor de neatârnare, ei, în cele din urmă, trebuiră să se convingă că, divizați în mai multe voevodate și cnezate, nu erau în stare de a se împotrivi cu succes craiului asupritor. Pătruns de această credință, voevodul Bărbat și urmașii săi reușiră să unească, cu voie cu nevoie — gonind o sumă de cnezi și voevozi cari țineau cu craiul din scaunul lor de cârmuire — sub o singură căpetenie toate voevodatele și cnezatele dela Olt și Argeș și să se ridice cu putere contra craiului unguresc, revindicând cu arma în mână neatârnarea țării sale. Craiul unguresc porni cu multă oaste contra răsvrătiților pentru a-i readuce la vechea ascultare.

Nu trecură însă nici 20 de ani dela această întâmplare, când găsim în fruntea voevodatului oltean pe Ion Vodă Basarab, care, mai fericit ca înăintașii săi, dobândi

în lupte crâncene cu craiul unguresc, neatârnairea țării sale față de Ungaria și așază scaun statornic de domnie la *Curtea-de-Argeș* (1300). Noul voevodat cuprindea Oltenia și se întindea spre sud până la Dunăre iar spre răsărit până dincolo de apa Argeșului.

În documentele latine contemporane noul voevodat român independent apare sub numele de „*Transalpina*“ adică țara de dincolo de munți — din punctul de privire al craiului unguresc și al Papei dela Roma — sau în românește „*Muntenia*“. În aceleași documente se pomenește și de „*Terra Blaccorum*“ sau „*Valachorum*“ adică „Țara-Românilor“ sau „Țara Românească“. În documentele slavone se vorbește despre „*Vlașcaia Zemlia*“ adică „Țara-Românească“ de unde s'a păstrat până azi numele județului „Vlașca“ și „*Basarabscaia Zemlia*“ adică „Țara Basarabească“ sau scurt „*Basarabia*“, după numele primului domnitor care i-a dobândit neatârnairea. În convențiunea comercială pe care Alexandru-cel-Bun o încheiă în 1408 cu Leovenii se vorbește de vămuirea mărfurilor de proveniență din „*Basarabia*“ adică din „Țara Românească“. Socotelile Leovului arată la 1414 o cheltuială ce se făcuse cu un sol ce venise dela Mircea-Vodă din „*Basarabia*“.

Urmașii lui Ion-Vodă-Basarab lărgiră hotarele Basarabiei pe socoteala „*părților tătărești*“, căci așa se numiau regiunile la răsărit de Argeș până la Siret, Prut, Nistru și gurile Dunărei, după Tătarii cari le stăpâneau. Mircea-cel-Bătrân (1386—1418) se intitula „mare voevod și domnitor a toată Țara Românească încă și spre părțile tătărești și de amândouă părțile pe toată Dunărea până la marea cea mare și cetății Dârstorului stăpânitor“. Sub fratele său Dan I Românii cuceriră Silistra și Dobrogea, țara lui Dobrotici. Aceasta era o parte „a toată Dunărea“. Ceialaltă parte „a toată Dunărea până la marea cea mare“ era fără îndoială litoralul basarabeian de azi, care se așterne dealungul bra-

țului Chiliei la nordul marelui fluviu până spre limanul Nistrului.

Dar litoralul acesta n'a aparținut multă vreme Basarabiei sau Țării-Românești, de vreme ce un alt voevodat românesc, descălicat de *Bogdan-cel-Bătrân* în valea Moldovei, caută ieșire spre mare pe care și-o putea găsi numai prin încorporarea litoralului basarabeian ce se întindea la nordul Dunărei dela gura Prutului până la limanul Nistrului.

În urma cuceririi moldovenesti, regiunea aceasta încetă de a mai face parte din țara Basarabilor; dară cu toate acestea, acest litoral continuă de a fi numit, mai cu seamă de către Turci, litoralul *basarabeian* sau simplu „Basarabia“ în amintirea apărținerii sale de odinioară la țara Basarabilor, precum tot Turcii erau aceia cari numiau litoralul de la gurile Dunărei în jos până spre Varna „*Dobrogea*“, după Dobrotici, fostul stăpânitor al acelor regiuni. Mai apoi numele Basarabia pentru Țara-Românească căzu în desuetudine. El se menținu însă pentru litoralul norddanubian și îndeosebi pentru raialele turcești ce se formară cu vremea acolo și numai mai târziu fu întins și asupra Bugeacului tătăresc. Iar dela 1812 încoace Rușii întinseră acest nume asupra întregului ținut românesc dintre Prut și Nistru, răpit numai atunci din trupul Moldovei. Iată deci care este origina numelui Basarabia.

2. Cetatea-Albă și Chilia.

Litoralul basarabeian avea un îndelungat trecut istoric în urma sa. În limanul Nistrului se găsia o veche cetate grecească, pe care izvoarele antice o numiau Tyras fără ca noi să putem fixa precis locul unde era așezată. Pe un ostrov din delta Dunărei se ridica cetatea *Lycostomo* adecă „Gura-Lupului“. Împărații bizantini se serviau de

aceste cetăți ca turnuri de observare și supraveghere față de semințiile barbare din regiunile pontice. Cetățile acestea aveau și o mare importanță comercială, fiind-că negustorii așezați sub zidurile lor, mijlociau comerțul cu materii prime ce veniau din părțile noastre și ale Rusiei meridionale. Pentru aceste vajnice motive Bizantinii căutau să le mențină cu orice preț sub stăpânirea lor.

În actele bizantine anticul Tyras apare sub numele de *Asprocastron*, iar Lycostomo sub numele de *Chilia*. Numele acesta din urmă arată că în preajma cetății dunărene se aflau chilii pentru călugări. Pe la sfârșitul veacului al XIII-lea își petrecea la Chilia anii de mazărie un patriarh țarigrădean. La Asprocastron ființa pe atunci un episcopat ortodox în atârnare de mitropolia Chievului. Pe la mijlocul veacului al XIII-lea Tătarii puseră stăpânire asupra litoralului basarabean. Pe la 1330 suferi la Asprocastron moartea de martir Sfântul Ioan-cel-Nou care deveni mai apoi mucenicul ocrotitor al Moldovei. Pe la anul 1368 stăpânia la gura Nistrului nu oare care Dimitrie, principe tătăresc, care întreținea legături comerciale cu târgoveții din Brașov. Acest principe pare să fi cedat cetatea din liman Genovezilor, cari chiar atunci ajunseră să stăpânească negoțul din Marea-Neagră. În actele genoveze Asprocastron apare sub numele de Maurocastron sau *Moncastro*, de unde derivă românescul *Cetatea-Albă*, slavonescul Bialogrod și nemțescul Weissenburg. Curând după aceasta ajunse și Chilia în mâinile Genovezilor cari ridicară zidurile ce în înfățișarea lor de azi poartă urme neîndoelnice de origină italiană. Sub oblăduirea genoveză, vechile cetăți bizantine ajunseră la o nouă înflorire economică în urma negoțului de grâne ce-și avea centrul în Cetatea-Albă și Chilia. Într-o vreme Genovezii bătură la Cetatea-Albă chiar bani de aur, cunoscuți sub numele de „galbeni moncastrenzi“. Nu-i mirare deci, că Domnii ambelor țări românești râvniau să ajungă

stăpâni asupra acestor importante centre comerciale dela Dunăre și Nistru.

Ca loc întărit și ca port de comerț, Cetatea-Albă adăpostia în veacul al XIV-lea o populație amestecată. Pe lângă Tătari și Genovezi se pomeneste acolo și de Români, cari se îndeletniciau cu vâslitul și cu negoțul. Bine populată era și Chilia. În împrejurimea cetăților însă călătoriai zile întregi fără să dai de așezări omenești. În stepele Bugeacului se întâlneau doară turme de oi, de vite și de cai sălbatici. De altfel pe atunci întreg ținutul dintre Carpați și Nistru era foarte puțin populat. Și nici nu e mirare, când în lipsa unei solide organizațiuni de stat, omul nu putea găsi nicăiri scut și siguranță, domnia Tătarilor fiind mai mult nominală decât efectivă. Puținele așezări omenești, alcătuite de pibegi de peste munți, se găseau ascunse în fundul văilor, unde lumea era mai ferită de încălcări și jafuri. Se impunea deci ca aceste așezări sporadice să fie unite într'o temeinică organizație de stat, într'o țară cărmuită cu pricepere și apărată cu vitejie. Și această organizație s'a și înfăptuit în noul stat moldovenesc.

3. Descălicatul Țarei Moldovei.

Carpații n'au format niciodată un hotar despărțitor de neam. Apele care izvoresc din încreșturile lor au deschis de cu bună vreme căi îndemânatică printre dealuri spre câmpiile mănoase, care, asemenea unor covoare uriașe, se aștern la picioarele munților. Urmând cursul Putnei, al Bistriței, al Moldovei, al Sucevei și al Siretului, strămoșii noștri, mânați de felurite nevoi, începură să treacă munții, părăsind leagănul strămoșesc din Ardeal și Maramureș și năzuind mereu spre șesurile mănoase ale Moldovei, spre a-și dura aci casă și masă.

Am amintit mai înainte că Ungurii, luând în stăpânire Ardealul, chizășluiră Românilor de acolo drepturile și rânduile lor. Cu vremea însă, Ungurii începură să se abată dela acest legământ prin faptul că împărțiau pământuri la Sași, Săcui și Maghiari ce erau așezați numai de curând în Ardeal. Apucăturile acestea împinseră pe Românii băștinași la cea mai aprigă împotrivire față de vitriga stăpânire ungurească. Din pricina aceasta izbucniră mari neînțelegeri între Românii desmoșteniți și Unguri abuzivi. Neînțelegerile acestea determinară pe mulți Români din Ardeal, și îndeosebi din Maramureș, să-și părăsească vetrele strămoșești, adesea împreună cu căpeteniile lor, și, trecând munții, să se așeze în văile Moldovei, Bistriței, Sucevei, Siretului și Prutului, descălicând în noua lor patrie adoptivă cnezate și voevodate după strămoșescul lor obicei.

Cum însă locurile acestea se găseau sub stăpânirea mai mult nominală a Cumanilor și mai târziu a Tătarilor, Românii descălicători se învoiră să răspundă hanului tătăresc haraciul și dijma obișnuită, care nu era așa de apăsătoare ca cea cerută de craiul unguresc. Voevozii de sub munte continuau să recunoască supremația regelui ungar, iar cei din valea superioară a Prutului, din părțile Șipenițului, se ajunseră chiar cu craiul leșesc.

Tradiția națională amintește de un voevod *Dragoș*, care-și avea curtea sa domnească în *Baia* pe apa Moldovei, ce isvorește din munții Bucovinei și se revarsă în Siret lângă Roman. Acest *Dragoș* cât și urmașul său *Sas* rămaseră credincioși craiului unguresc, răspunzându-i regulat dăjdiile și dijma. După moartea lui *Sas* izbucniră grave turburări și lupte pentru domnie între fii răposatului voevod și între tovarășii săi de luptă și cucerire. Pentru a potoli turburările, craiul unguresc, care se considera stăpân al acestui voevodat, trimise ajutor crăiesc lui *Balc* și *Baliță*, fiii lui

Sas, pentru a le înlesni venirea la domnie. Se pare însă că intervenția regelui sosi prea târziu.

Căci între timp, un alt voevod maramureșean, Bogdan, se ridică, cu toată curtea și vitejii săi, dela Cuhea din Maramures, trecu pe ascuns munții, interveni pe neașteptate în lupta fratricidă dintre urmașii lui Sas, bătu pe Dragoșizi, ocupă Baia și se proclamă voevod și domn neatârnat al Țării-Moldovei (1359), căci așa se numia voevodatul lui Dragoș după numele apei ce-l străbătea.

Despre acest Bogdan, descălicătorul Moldovei neatârnat, documentele ungurești arată, că el se răsvrătise de mai multe ori împotriva craiului, fiind că nu voia să mai plătească bir și să se lese întrebuințat cu vitejii săi pentru scopurile politice ale craiului unguresc și pentru aceia el numai cu mare greu putu fi readus la ascultare. De astădată însă încercarea regelui de a readuce pe Bogdan la vechea supunere nu mai izbuti față de îndârjita împotrivire a noului domn moldovenesc, râvnitor de libertate, și a rășboinicilor săi viteji, cari pentru bravura și spiritul lor de jertfă, fură împărțășiți de Domn cu întinse moșii în Moldova. Atunci craiul unguresc, văzând că toate ostenele sale rămânau zădarnice, confiscă moșiile lui Bogdan din Maramureș și le hărăzi fiilor lui Sas cari îi rămaseră credincioși.

Astfel reuși Bogdan să dobândească neatârnată Moldova față de Unguri și să descalice o țară nouă și de viitor. După Bogdan, descălicătorul și dobânditorul neatârării Moldovei, țara aceasta fu numită, mai ales de către Turci, *Bogdania*. Aceștia aveau obiceiul de a boteza țările după numele celor ce domniau într'insele, precum și Țara-Româniască fu numită *Basarabia* după descălicătorul ei Ion-Vodă-Basarab. În actele și documentele românești nu găsim pomenit numele Bogdania. În balada populară Novac, care călărește cu tovarășul său Gruia „ca doi voinici ardelenesți, pe doi cai buni *bogdănesți*, adică moldovenesți“.

pare să se fi păstrat însă această străveche numire. Drept semn al neatarnării dobândite cu ajutorul vitejilor săi, Bogdan impuse noului stat stema familiei sale din Maramureș, care era un cap de zimbru. Aceiași marcă o avea și orașul Sighet din Maramureș.

Vechea tradiție istorică îmbracă povestea descălicatului Moldovei în haina unei idile de vânătoare. „Mai apoi după multă vreme, zice vechea cronică moldovenească, când feciorii cei de domni din munții ungurești pogorându-se după vânat și au nimerit la apa Moldovei, văzând locuri desfătate cu câmpii deschise, cu păduri dese și cu ape curgătoare, îndrăgind locul, au tras pe ai săi dela Maramureș și pe alții au îndemnat de au venit. Și au descălicat întâi sub munte, apoi înmulțindu-se mai și crescând înainte, nu numai apa Moldovei sau Siretiu li-au fost hotar, ce până la Nistru și mare s'au lățit. Mai apoi și răsboae făceau ca să-și apere țara și pământul său, și din câmpii pe Tătari i-au scos. Intre acei feciori de domni, ce au nemerit locul acesta au fost și Dragoș-Vodă, care iese din domnii Râmului, ce venise dela Maramureș și se vede mai de cinste și mai de folos decât toți, pe carele cu toții l-au ales și l-au pus domn, mai mare lor și purtător de grijă. Și dacă l-au pus domn, au luat pildă de pe capul acelei hiere năsilnice, zimbru, ce scrie mai sus că l-au vânat, și puseră de au făcut pecetea Țării-Moldovei, ce trăește până într'această vreme în mâinile celui ce-l alege Dumnezeu să fie domn țării“. Așa spune tradiția. Realitatea însă fusese alta, cu mult mai sângeroasă și mai sbuciumată decum o povestește tradiția. Dar oricum, ce era mai greu se făcuse. Neatarnarea Moldovei era câștigată. Rămăsese pe seama descălicătorului Bogdan și a urmașilor săi de a lărgi hotarele țării, de a le apăra împotriva călcărilor dușmane și de a întocmi o bună cârmuire de stat, care prin organele ei să creeze condițiuni priel-

nice de dezvoltare politică și culturală, să cheazășluească buna rânduială înlăuntru și să asigure viața și avutul cetățenilor față de atacurile din afară.

Pe vremea lui Bogdan-cel-Bătrân, căci așa'l numesc cronicile, hotarele Moldovei erau încă foarte înguste. Ele cuprindeau doar părțile de sub munte până la apa Siretului. Dar înțeleptul domnitor avu grijă să cheme Români de dincolo de munți spre a-i coloniza în noua țară românească, cari împreună cu cei descălicați de mai înainte, să muncească pământul, să crească turmele și să ajute la apărarea hotarelor. Căci cu multă vreme înaintea descălicatului lui Bogdan se găseau așezări românești în Moldova, care treceau Siretului, ba chiar și Prutul în părțile tătărăști, ajungând până la Nistru, unde se găsea populație românească, precum văzurăm că era cazul la Cetatea-Albă. După dobândirea neatârării, așezări noi se ridicau dealungul apelor curgătoare și o viață nouă începu să pulseze la poalele răsăritene ale Carpaților unde până atunci nomadizau hordele barbare.

4. Întinderea stăpânirii moldovenești asupra Hotinului.

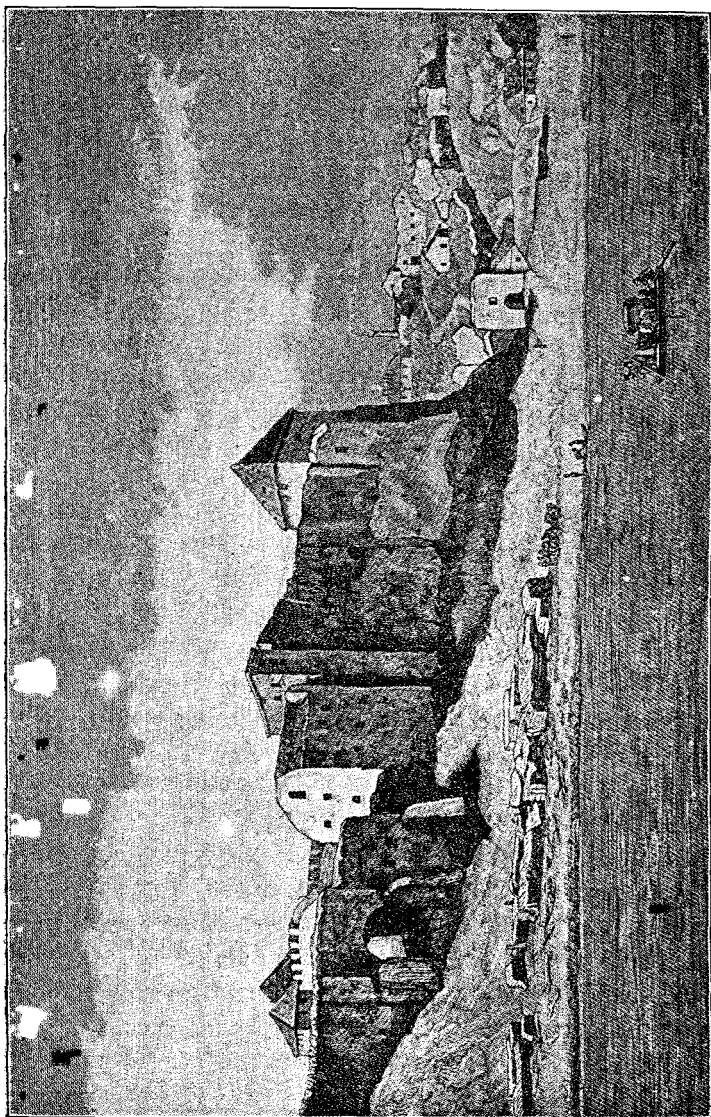
Ursita rezervase Românilor cultivarea acestor ținuturi, unde ai noștri au lăzuit codri, au deșelinat seliștile, au uscat mlăștinile, întipărind acestei țări pecetea muncii, hărniciei și destoiniciei lor și lăsându-ne-o nouă cu menirea de a o apăra vitejește și de a continua cu osârdie munca civilizatoare începută de ei. Bogdan-cel-Bătrân a zidit la Rădăuți o biserică de piatră, în locul alteia mai vechi de lemn, unde mormântul său se vede până astăzi.

Urmașul lui Bogdan era fiul său *Lațcu* care lărgi hotarele Moldovei spre miazănoapte și-și mută scaunul de domnie dela Baia la *Siretiu*, oraș vechiu așezat pe apa cu acelaș nume. În noua sa reședință el își ridică curți de

piatră și un frumos lăcaș de închinare, ale cărui ruine s'au păstrat până'n zilele noastre. În timpul domniei sale s'au făcut serioase încercări de a atrage Moldova la legea catolică, dar Moldovenii rămaseră credincioși legii lor strămoșești.

La hotarul de miazănoapte al noului stat moldovean se afla pe acea vreme încă un voevodat românesc, voevodatul Șipenițului, care umplea colțul nordvestic al Moldovei dintre Prut și Nistru. Mărturiile poloneze arată pe timpul lui Bogdan în fruntea *Țării Șipenițului* pe un voevod român Ștefan, care, după toată probabilitatea, ținea în căsătorie pe Margareta sau Mușata, o rudă de aproape a lui Bogdan, dacă nu chiar pe fiica acestuia. Și Ștefan își trage obârșia din Maramureș, dar pentru a se sustrage înrăurinței regelui ungar, el se supuse de bună voie craiului leșesc, care încă pe acea vreme încorporase Pocuția regatului său și devenise vecin de hotar cu Țara Șipenițului. Craiul polonez Cazimir-cel-Mare servia un mare interes politic al țării sale prin faptul că luase sub scutul său voevodatul șipenițean, de care voia să se folosească ca tampon atât contra Tătarilor cât și contra Ungurilor. Observă doară foarte bine un vechiu cronicar moldovenesc, «că mai bine este a se apăra de după păretele altuia, decât de după al său».

În urmărirea acestui scop, craiul leșesc puse la îndemâna voevodului român mijloacele necesare pentru a preface Țara Șipenițului într'un *trilater* întărit, în unghiurile căruia se aflau cetățile *Hotin*, *Țețin* și *Hmelov*. Hotinul străjuia vadul Nistrului, Țeținul vadul Prutului dela Cernăuți, iar Hmelovul drumul dela Colacin. În adevăr, istoria ne arată că Românii au atins hotarul Nistrului mai întâiu la Hotin. Acolo se găsea încă din timpuri străvechi o trecătoare îndemânatică, adică un vad, de care se foloseau atât oștirile cât și negustorii în drumul lor spre Dunăre

No. 1.—Ruinele cetății Hotinului.

și Marea-Neagră. La început, Hotinul era numai un loc de popas pentru călători și numai încetul cu încetul s'a înjghebat acolo o așezare omenească statornică pentru straja vadului și pentru înlesnirea trecerii. Marea vechime a acestei așezări ni-o cheazășluește un cronicar polonez, care susține că Hotinul s'a înjghebat încă pe vremea când umbla pe pământ Dumnezeu cu Sfântul Petru. Apreciind după merit însemnătatea acestui vad, deopotrivă cu cea dela Țețin pe Prut, Cazimir-cel-Mare dădu voevodului șipenițian Ștefan mijloacele necesare pentru întărirea acestor însemnate capite de pod dela Hotin și Țetin. Și așa s'a pus prin priceperea și iscusința românească temelia cetăților Hotin pe Nistru și Țețin pe Prut, și anume în prima jumătate a veacului al XIV-lea.

Lui Ștefan îi urmă în domnie fiul său *Petru*, numit după maică sa al Mușatei sau scurt *Mușat*. Acest Petru luă în căsătorie pe Nastasia, fica și moștenitoarea lui Lațcu, care muri fără descendenți bărbătești. Prin căsătoria aceasta se făcu unirea Țării Șipenițului cu Țara Moldovei într'un principat puternic care atinsese la vest și nord hotarele sale etnice și naturale: Ceremușul, Colacinul și Nistrul. Prin contopirea această, Moldova se întări foarte mult, asigurându-și viitorul politic și economic. Petru Mușat mută reședința la Suceava și zidi acolo după toată probabilitatea biserica numită a Mirăuților, care fu restaurată decurând. El numi părcălabi la Hotin și Țetin unde îi găsim pomeniți într'un act domnesc dela 1387, dovadă că la această dată Hotinul se găsea deja sub stăpânirea efectivă a Domnului Moldovei. Tot el prefăcu schitul de lemn dela Neamț într'o clădire de piatră, una din primele așezăminte de acest fel în Moldova.

Dar Românii nu s'au priceput numai să pună temelia cetății Hotinului, ci s'au arătat destul de vrednici de a o și apăra. Petru Vodă Mușat, dar îndeosebi Alexandru cel-

Bun au întărit în mai multe rânduri zidurile cetății și au așezat pentru apărarea ei staroști și părcălabi. (Vezi ilustrația No. 1). Acetșia întruneau în mâna lor toată puterea civilă și militară, precum se va vedea mai la vale.

Să reținem deci că Petru Vodă Mușat a lărgit hotarele Moldovei spre miază-noapte până la apele Nistrului, și a cuprins în ele cetatea Hotinului. Clădită și ea prin hârnicie românească ea fu apărată de ai noștri. Rămase în urma urmașilor săi datoria de a muta stâlpii cu bouri dealungul hotarului spre miazăzi până la limanul Nistrului și la Mare.

Fiul și urmașul lui Petru, Roman Vodă, fundătorul orașului Roman, isbuti să împingă bourii în sud până la Mare și să se întituleze cu mândrie „*mare de sine stătător Domn Țării-Moldovei dela munți până la țermul mării*“. Alexandru-cel-Bun goni pe Tătari peste Nistru și stătornici hotarul Moldovei dealungul acestei ape până la limanul unde se găsește Cetatea-Albă.

CAP. III.

Alexandru-cel-Bun, Întregitorul hotarelor basarabene.

I. Dobândirea Cetății-Albe și Chilie. — II. Ivirea Turcilor în Europa și măsurile de apărare contra lor. — III. Intocmirile interne din Moldova. — IV. Organizațiunea bisericească.

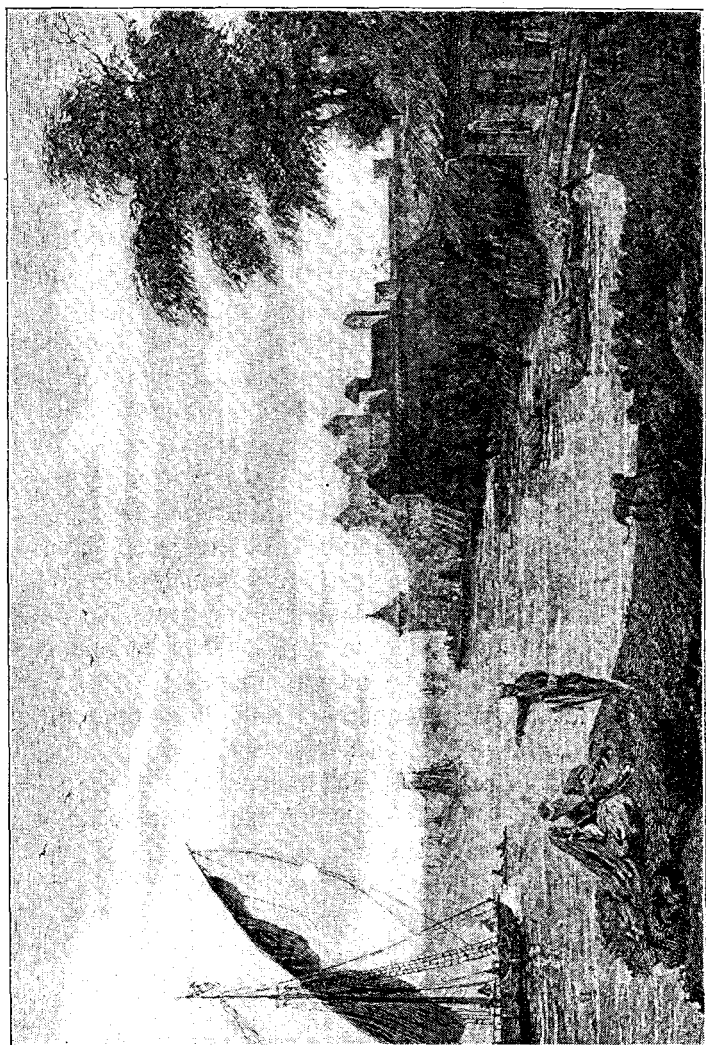
I. Dobândirea Cetății-Albe și Chilie.

La urcarea pe tron a lui Alexandru-cel-Bun (1400), Moldova nu-și atinsese încă hotarele ei firești. Ea atingea Nistrul numai la Hotin. De acolo în jos, de alungul Nistrului până la Mare, hoinăreau încă Tătarii. Tânărul Domn își puse în gând să-i alunge peste Nistru și să curățe astfel câmpiile basarabene de câștele lor. Condițiunile politice pentru realizarea acestui plan erau prielnice. Prin contopirea Țării Șipenișului cu Moldova, țara aceasta se întărise foarte simțitor, iar pe cealaltă parte puterea Tătarilor, în urma catastrofei ce o suferiseră pe câmpiile dela Kulikovo (1380) din partea Moscalilor, era în vădită descreștere și decădere. Folosindu-se de aceste împrejurări prielnice, Alexandru-cel-Bun lovi pe Tătari în repetite rânduri și reuși să cuprindă vadul dela *Tighinea*, pe unde ducea drumul cel mare de negoț care lega Suceava, capitala Moldovei, cu Caffa Genovezilor din Crimeea, numit „*drumul tătăresc*“.

Dela Tighinea, Alexandru cobori în jos pe Nistru până ce ajunse la *Cetatea-Albă*. (Vezi ilustrația No. 2). Aceasta

se găsea sub stăpânirea nominală a Tătarilor, pe când în realitate adevărații cărmuitori ai acestei cetăți erau Genovezii, cari prin hărnicia, priceperea și spiritul lor de întreprindere în ale negustoriei, făcură din ea unul dintre cele mai vestite și renumite porturi de comerț din Marea-Neagră; doară Caffa se putea măsura cu Cetatea-Albă. De aici se dirija exportul în Crimeea, Anatolia și Constantinopol. La Cetatea-Albă depozitau negustorii levantini mărfurile lor industriale cu destinația pentru Moldova dară și pentru Polonia și Ungaria. Aceasta se vede de altfel și din legenda Sfântului Ioan-cel-Nou, care fusese negustor grec în Trebizonda și venise pe o corabie italiană la Cetatea-Albă în afaceri comerciale și suferi acolo moartea de martir.

Când și cum a ajuns Cetatea-Albă în stăpânirea Moldovei nu se poate constata cu precizie. Este adevărat că Roman-Vodă se intitula la 1392 domn al Moldovei dela munți și până la mare, dară cu toate acestea este puțin probabil că el să fi cucerit atunci și Cetatea-Albă. Luptele Moldovenilor cu Tătarii și neînțelegerile lor cu Genovezii pentru posesiunea acestei cetăți au fost de lungă durată până ce, în cele din urmă, cetatea fu incorporată definitiv Moldovei. Anul în care s'a întâmplat acest mare eveniment istoric nu se poate preciza. Știm însă dintr'un document de la 1408 că la acest an Cetatea-Albă era a Moldovei. Meritul acesta revine lui Alexandru-cel-Bun. Zdrobind puterea Tătarilor și gonindu-i peste Nistru, Domnul Moldovei ajunsese, în puterea dreptului de cuceritor, stăpânul cetății și al ținutului ce o încunjora. Genovezii n'aveau decât să se bucure de schimbul acesta de stăpânire, care însemna înlocuirea unei stăpâniri barbare și păgâne prin una creștină și accesibilă tuturor îndemnurilor și năzuințelor de cultură și propășire. Ei recunoscură pe Alexandru Vodă de domn și purtător de grijă al cetății și se puseră sub scutul și apărarea sa, și aceasta cu drag, într'u cât rostul lor acolo

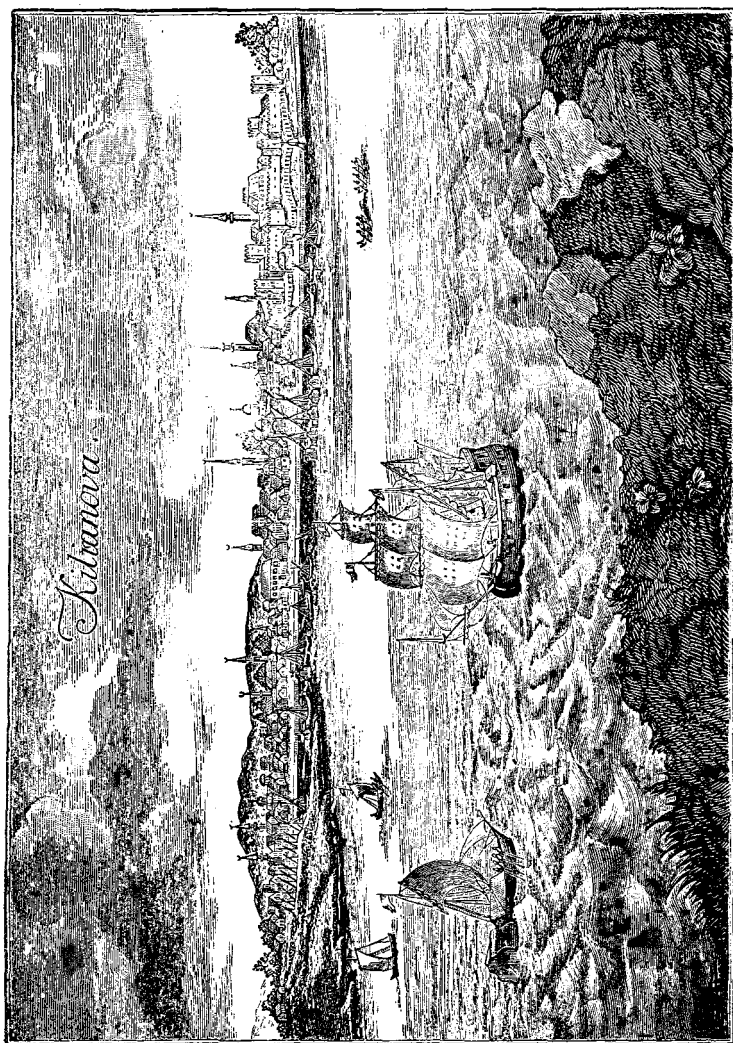

No. 2.—Cetatea-Albă în 1790.

nu era de natură politică, ci de ordin pur economic și comercial. Domnul Moldovei, la rândul său, arăta cea mai mare sollicitudine față de acești oaspeți prețioși, cari puneau în adevărata lor valoare produsele țării, mijlocind schimbul lor cu produsele industriale ale așezărilor italiene din răsărit. Pentru aceste considerațiuni, Alexandru Vodă se grăbi de a li confirma toate drepturile și privilegiile de care se bucurau sub Tătari, sporindu-le chiar în raport cu condițiunile noui create. Pe calea aceasta a reușit noul stat moldovenesc să facă una din cele mai însemnate cuceriri politice, dară totodată și economice.

Prin cucerirea Cetății-Albe, Alexandru-cel-Bun isbuti să gonească pe Tătari cu desăvârșire din câmpiile moldovenești și să așeze în mod statornic hotarul țării sale dealungul Nistrului, care la nord era apărat de cetatea Hotinului, iar la sud de întăriturile Cetății-Albe. Cu apărarea acestora, Domnul însărcină pe *nămiestnicii* și *posadnicii* săi cei mai de ispravă, înzestrându-i cu toată puterea de pârcălabi domnești. Pentru curățirea pământului moldovenesc de Tătari și pentru alungarea lor peste Nistru au curs șiroae de scump sânge românesc. Prin aceasta însă nu s'a isprăvit încă menirea noastră istorică. Poate și mai grea decât aceasta a fost apărarea hotarelor dobândite cu atâtea jertfe de încălcări noi și năprasnice, încercări grele pe care viitorul le rezervă neamului nostru.

Prin cucerirea Cetății-Albe, Alexandru-cel-Bun deschise Moldovei o fereastră spre mare. A doua fereastră trebuia să fie *Chilia*. (Vezi ilustrația No. 3). Țările năzuesc spre mare ca și plantele spre lumină. Marea este elementul care apropie și leagă țări și popoare și le deschide orizonturi noi și largi. Așa se explică năzuința domnilor Moldovei spre mare și nerăbdarea lor de a ajunge în stăpânirea țărmului de mare. Dar această tendință firească nu era străină nici de domnii Țării-Românești. Și ei se simțiau mânați de acelaș

No. 3. — Chilia.

doi de mare. Și Țara Basarabilor avea nevoie de aer de mare, avea nevoie de ieșire la mare, de debușeuri comerciale pentru a-și putea pune în adevărată valoare produsele și bogățiile naturale.

Nevoia de a satisface aceste interese și politice și economice mâna mereu pe domnii munteni spre răsărit spre „părțile tătărești“, care deschideau drumul spre mare. În năzuințele aceste, domnii munteni erau sprijiniți și de craii ungurești, cari căutau prin țările noastre un debușeu la Marea Neagră pentru produsele lor industriale. Pentru a-și asigura ieșirea la mare, cucerii Mircea Dobrogea, pentru a evita, pe cât posibil, ciocnirea cu rivalul său moldovean, care urmărea acelaș scop pentru țara sa. Prin încercarea aceasta crezuse Mircea că va putea evita ciocnirea fatală dintre Munteni și Moldoveni pentru drumul la mare. De vreme ce Turcii zădărnici ră planurile dobrogene ale lui Mircea—planuri ce fuseseră reluate și realizate numai foarte târziu în timpul lui Carol-Vodă — izbucnirea luptei pentru ieșirea la mare între Moldoveni și Munteni deveni inevitabilă.

Spre gurile Dunărei erau îndreptate și privirile lui Alexandru-cel-Bun, dat fiind că într'acolo era îndreptat cursul apelor celor mai însemnate care străbat Moldova dela miazănoapte spre miazăzi. Acolo, deci, la Chilia se ciocniră interesele politice și economice ale ambelor țări surori, Muntenia și Moldova. Ciocnirea aceasta era condiționată prin însăși natura lucrurilor, ea nu putea fi înlăturată, cu toate că urmările ei fură foarte stricătioase, fiind că deslănțuiră neînțelegeri, lupte și dușmăanii între ambele țări românești, lupte care dăinuiră aproape o sută de ani și se terminară cu așezarea Turcilor în Chilia și Cetatea-Albă, pentru ca să se adeverească din nou zicala că unde se ceartă doi câștigă al treilea.

Nu cunoaștem bine împrejurările în care Alexandru-Vodă puse mâna pe Chilia. Se pare însă că luptele pentru

așezarea „*hotarelor basarabene*“ fuseseră anevoiase și de lungă durată. Se poate ca Alexandru să fi căzut de bună voie la învoială cu Mircea asupra cesiunii Chilie, precum tot ei căzuseră la învoială asupra fixării hotarului dintre Moldova și Muntenia. În privilegiul de comerț pe care Alexandru-cel-Bun îl dădu Liovenilor la 1408 nu se pomenște încă de Chilia, o dovadă să ea nu aparținea încă Moldovei la acea dată. În tractatul dela Lublau din 1412 găsim pomenită Chilia între orașele moldovenești. Aceasta indică că la această dată Chilia fusese ocupată de domnul Moldovei. De aici deducem că acest însemnat port comercial din delta Dunărei fusese desprins de Alexandru-cel-Bun din hotarul Țării Basarabilor și anexat Moldovei între anii 1408—1412, împreună cu întregul ținut din jurul său. Ținutul acesta continuă însă să fie numit ținut sau hotar basarabean, cu toate că nu mai aparținea Țării-Basarabilor ci era alipit Moldovei. Cronicarii timpurilor următoare arată că aceste orașe erau așezate în *Basarabia veche*, care atunci era a Moldovei. De aici, numele Basarabia a fost întins asupra Bugeacului și mai apoi asupra întregului teritoriu dintre Prut și Nistru.

Pierderea Chilie a trezit mari nemulțumiri în Muntenia. Chestiunea Chilie a rămas și după învoiala cu Mircea mărul de ceartă între Moldova și Muntenia. După moartea lui Mircea, Alexandru apucă să respingă un atac al lui Dan Vodă asupra Chilie, pentru a asigura anexiunea ei la Moldova. În cele din urmă Muntenii, văzând că nu pot izbuti, se resemnă cu portul Brăilei, căruia îi dădură o mare desvoltare.

Schimbarea în stăpânirea Chilie nu atinse de loc interesele comerciale ale Genovezilor, cari se instalaseră acolo ca și în Cetatea-Albă încă de cu bună vreme. Ei continuă să rămână în Chilia ca și mai înainte, fiind că acest orașel le devenise o a doua patrie, văzându-și nestingheriți de nimeni de trebile lor negustorești.

Pentru Moldova cuceririle acestea fuseseră de cea mai mare însemnătate, dat fiind că prin stăpânirea Chiliei și Cetății-Albe Moldovenii dobândiră posibilitatea de a participa direct la ramura pontică a comerțului levantin. Prin faptul acesta comerțul Moldovei câștigă o însemnătate internațională. Corăbii străine puteau intra fără nici o piedecă în porturile moldovenești dela Chilia și Cetatea-Albă, pentru a depozita acolo bogățiile lor și a încărca materii prime de care abunda Moldova. Prin schimbul acesta de mărfuri sporiau și veniturile visteriei domnești. Comerțul Genovezilor în Moldova câștigă numai acum o bază solidă. Negustorii moldoveni, dară și cei polonezi și transilvăneni nu mai trebuiau să călătorească la Caffa pentru a găsi mărfuri „tătărești“, pentru că ei le puteau găsi mai aproape în porturile moldovenești dela Chilia și Cetatea-Albă. Negustorii genovezi, la rândul lor, găseau în Moldova un teren sigur pentru desfacerea mărfurilor lor; ba mai mult chiar, ei intrară în relațiuni comerciale cu Polonia și Transilvania, grijind de a se pune în legătură directă cu Italia, țara lor de baștină. Vechiul drum tătăresc care ducea la Caffa pierdea pe zi ce merge însemnătatea sa de odinioară; tot comerțul se desfășura pe drumurile moldovenești, care tindeau la Cetatea-Albă și Chilia. Vedem, așa dară, că dobândirea acestor două porturi fusese de cea mai mare însemnătate politică și economică pentru Moldova.

Mai ușor a fost pentru Alexandru-cel-Bun să cază de acord cu Mircea asupra hotarului dintre ambele țări surori. Acesta s'a statorit, precum se știe, dealungul Milcovului care cade în Putna pentru ca împreună cu aceasta să se reverse în Siret și apoi în Dunăre. Din spre apus spina-re Carpaților forma granița între Moldova și Transilvania. Acestea erau vechile hotare ale Moldovei pe care le-a întregit Alexandru-cel-Bun. Hotarele acestea încadrau o suprafață de 94.301 km², dintre care 45.630 km² cad asupra Basarabiei iar

10.441 km² asupra Bucovinei. În cadrele acestor hotare s'a dezvoltat viața politică culturală și economică a Românilor moldoveni din timpul lui Alexandru-cel-Bun până'n zilele de glorie și mărire ale Regelui Ferdinand I, Întregitorul neamului în hotarele sale etnice. Rămâne deci bine stabilit că teritoriul Basarabiei de azi a fost curățit de Tătari prin vitejia românească și îndrumat spre o nouă viață istorică de Domnii Moldovei.

2. Ivirea Turcilor în Europa și măsurile de apărare contra lor.

Indată ce Alexandru-cel-Bun stabili hotarele țării sale, el se grăbi să ia măsurile cuvenite pentru apărarea lor. El întări Hotinul, Chilia și Cetatea-Albă, așezând în fruntea cetăților pârcălabi probați în vijeliile luptelor și în dragostea și credința către țară. Ca și la Hotin, astfel aveau și pârcălabii de Chilia și Cetatea-Albă sub comanda lor cete de viteji și voinici deprinși cu războiul, fiind pururea gata pentru lupta de apărare contra atacurilor ori de unde ar fi venit ele. Și atunci ca și azi Moldova era înconjurată de vrășmași cari râvniau libertatea și bogățiile ei. Din spre miezul nopții pândiau Polonii, cari umblau să-și deschidă prin Moldova noastră un drum la Mare; din spre soare răsare eram veșnic amenințați de hordele tătărăști din regiunile pontice, cari nu puteau uita așa de curând frumusețele și bogățiile Moldovei, de cari ai lor se înfruptase atâția zeci de ani. Mai apoi se ridică împotriva noastră un dușman nou, Cazacii, cari își aveau culcușul lor în siciurile zaporojene, adecă în vetrele lor fortificate care se găseau dincolo de faimoasele căderi sau praguri ale Niprului, și de unde năvăliau neconținut în Moldova, pentru a prăda și jefui dela noi ceia ce nu găsisiau la ei, din pricina trândăviei și pornirii lor spre o viață fără căpătăiu.

Dară, dintre toate neamurile aceste vrășmașe neamul cel mai primejdios și mai dăunător desvoltării noastre politice și economice deveniră fără îndoială Turcii. Era pe vremea descălicatului Moldovei, când hoardele unui nou popor asiatic, crescut în disprețul de moarte și deprins la supunere și rânduială, năvăliră în Europa, de astădată însă nu pe la noi, ci prin Peninsula sau Poluoostrovul Balcanic. Pribegind din fundul Asiei, Turcii de sub căpetenia lui Osman, după care se și numiau Osmanlâi, năvăliră în Asia-Mică, cuprinseră acolo pământuri destul de întinse pentru a-și întinde corturile și a găsi hrană suficientă pentru ei și pentru turmele lor. Cum le mergea vestea de oameni curajoși și pricepuți în ale războiului, ei se treziră foarte curând cu solii împăraților bizantini dela Constantinopol în corturile lor, cari veniră să-i cheme în ajutor în luptele interne pe care împărații le purtau împotriva rivalilor lor. Turcii, pentru cari războiul devenise aproape un meșteșug din care trăiau, își inchiriau cu drag brațele lor războinice Bizantinilor, fiind că aceștia li dădeau prilejul binevenit de a se amesteca în daraverile europene și de a cunoaște slăbiciunea Împărăției Bizantine în toată golăciunea ei, și cunoscând odată această slăbiciune, ei nu ezitară de a o exploata în folosul mărețelor lor planuri de viitor.

Un mare cutremur de pământ, care dărâamă zidurile mai multor cetăți bizantine, dădu Osmanlâilor doritul prilej de a pune stăpânire asupra orașului Galipoli și de a se întări acolo în așa fel, încât nimeni să nu-i mai poată scoate. Dobândind astfel o bază de operațiune în Europa, ei înaintară neconținut în interiorul Peninsulei Balcanice, prinzind o cetate bizantină după alta, până ce, în cele din urmă, isburtiră să cucerească Adrianopolul și să mute scaunul de cârmuire al Sultanului lor Murad în vechea și puternica cetate a împăratului Adrian. Prin o coincidență fatală s'a întâmplat evenimentul acesta, așa de însemnat în conse-

cințele sale istorice, chiar pe vremea descălicatului Moldovei de către Bogdan-cel-Bătrân. Tronul sultanului se găsea sub un cort, a cărui poartă, spre deosebire de porțile supușilor săi, era cu mult mai înaltă și mai împodobită. Pentru aceasta curtea sultanului se numește până astăzi „Înalta Poartă“.

Dela Adrianopol Turcii continuă cu mult succes cuceririle lor în Balcani. La 1389 ei bătăură pe Sârbi pe Câmpul Mierlei și subjugară toată Sârbia. După alți 4 ani ei cuceriră Bulgaria, întinzând hotarele împărăției lor până la apa Dunărei. Ademenit de acest succes, Baiazit Fulgerul, în marșul său viforos, trecu Dunărea pentru a pedepsi pe Mircea, Domnul Țării Românești, pentru îndrăzneala sa de a fi ajutat pe Sârbi contra Turcilor. Mircea îl înfundă cu oaste cu tot în smârcurile dela Rovine, la porțile Craiovei, așa că sultanul, numai cu mare greutate, putu scăpa teafăr din nesocotita sa aventură în Țara-Românească. După alți doi ani se dădu marea bătălie dela Nicopole la care, pe lângă Mircea, luă parte probabil și ostași moldoveni trimiși în ajutorul creștinătății de Ștefan-cel-Bătrân Domnul Moldovei. Aceasta a fost cea dintâi ciocnire între Moldoveni și Turci. Bătălia dela Nicopole s'a sfârșit cu înfrângerea creștinilor. Mircea pierdu cetățile ce cucerise dincolo de Dunăre îndeosebi Silistra și litoralul dobrogean. Se pare că de această strâmtoare a domnului muntean se folosi Alexandru-cel-Bun pentru a pune mâna pe Chilia și Cetatea-Albă.

Așezarea Turcilor la Dunăre însemna o continuă primejdie pentru propășirea și neatârnamarea Moldovei. Alexandru înțelesese de cu bună vreme primejdia aceasta și se grăbi să ia măsuri de apărare. El cheltui sume mari pentru întărirea cetăților dela granița sudică a Moldovei, care era în primul rând amenințată de Turci. Măsurile acestea de prevedere prinseră bine la 1420 când Turcii

apărură cu flota lor sub zidurile Cetății-Albe. Părcălabii moldoveni isbutiră să respingă în mod norocos atacul, care avea să se repete de multe ori în scurgerea veacurilor. Se pare că atunci Domnul Moldovei înțelese să imblânzească pornirea Turcilor, trimițând daruri Sultanului.

Alexandru era un cărmuitor de țară prea încercat, ca să se întemeieze prea mult pe înțelegerea sa cu Turcii. Pentru a se pune la adăpost față de surprinderi din partea acestora el se învoi cu Gedigold, guvernatorul Podoliei, ca acesta să-i ajute la ridicarea de întărituri noi la Cetatea-Albă, spre a putea preîntâmpina un nou atac turcesc ce i-se semnalase. Numai puțin de 4000 de cară se puse în mișcare pentru a căra materialul necesar pentru fortificarea cetății, iar 12.000 de oameni să fi muncit zi și noapte pentru ridicarea în grabă a zidurilor scutitoare. Din fericire atacul turcesc nu s'a produs, dară cetatea era gata pentru orice eventualitate. Este probabil însă, că și măsurile energice de apărare din partea Moldovenilor vor fi determinat pe Turci de a nu mai încerca un nou atac zadarnic.

La 1427 cetatea Chilia avu cinstea de a găzdui în zidurile ei pe împăratul bizantin Ioan VIII-lea, care se întorcea din apus, unde ceruse ajutor împotriva Turcilor cari amenințau însuși Constantinopolul. Se poate că cu acel prilej Alexandru Vodă să fi primit dela împăratul Bizanțului sceptrul și coroana împărătească — simbolurile suveranității domnești.

Avântul ce luase Moldova sub domnia înțeleaptă a lui Alexandru-cel-Bun trezi lăcomia Ungariei și a Poloniei după bogățiile ei. La 1412 domnitorii acestor țării vecine se înțeleseră între ei printr'o legătură tainică de a împărți Moldova între aceste două state în așa fel, ca Polonia să cuprindă toată „pădurea“ dintre Prut și Nistru, adică toată Basarabia de azi, cu marele emporiu comercial dela Cetatea-Albă, iar restul țării dintre Prut și Carpați cu

al doilea centru comercial al Moldovei, Chilia, să fie încorporată Ungariei. Este evident că planul acesta de împărțire era determinat de năzuințele ambelor regate vecine de a-și deschide un drum spre mare prin luarea în posesiune a porturilor noastre comerciale dela Chilia și Cetatea-Albă. Numai energiei, hotărârei și patrioticei vigilențe a lui Alexandru Vodă este a se mulțami că acest meschin plan de împărțire a Moldovei n'a putut fi tradus în faptă.

3. Intocmirile interne din Moldova.

Alexandru-cel-Bun nu s'a dovedit meșter numai în întregirea hotarelor și apărarea lor. El a înțeles să dea țării sale și o bună organizație lăuntrică. În fruntea țării stătea domnul cu slujbașii și sfetnicii săi. Aceștia erau: marele logofăt pentru trebile din afară, marele vornic pentru trebile din lăuntru, marele spătar pentru nevoile oștirii și marele vistiernic care avea în sama sa vistieria țării. Dela o bucată de vreme încoace, înmulțindu-se norodul, s'au numit doi vornici, unul pentru țara de sus și altul pentru țara de jos. Pe lângă slujbașii aceștia cari cârmuiau trebile obștești ale țării, mai erau încă și alții cari îndeplineau funcțiuni pe lângă curtea domnească și anume: marele postelnic care grija de locuința domnească, marele păharnic și marele stolnic cari serveau masa domnească și marele comis care era mai mare peste hergheliile curții. Acestea erau la început slujbele sau boeriile cele mari ale țării. Acești boeri formau împreună cu înaltele fețe bisericești sfatul și divanul domnesc prin care se cârmuia țara și se împărția dreptatea.

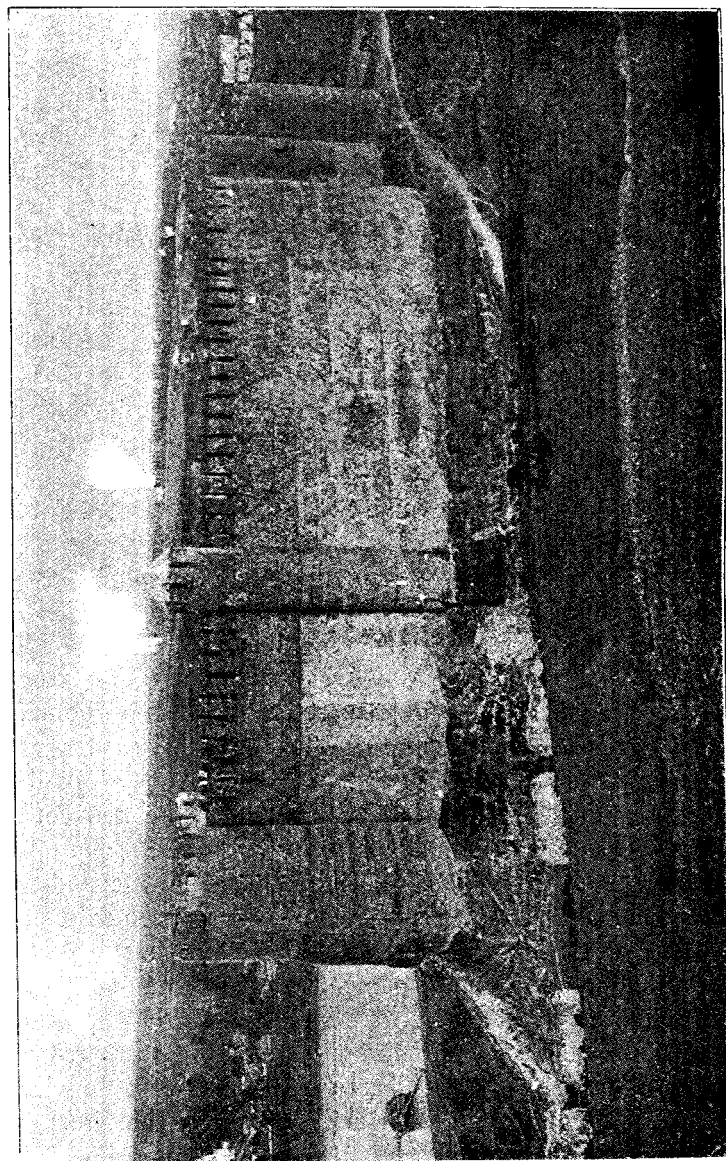
Domnul nu petrecea neconținut la reședința sa din Suceava, ci el și în timp de pace cutreera neconținut țara în lung și'n lat pentru a cunoaște nevoile norodului, a-i asculta jalbele, a împăca certurile și neînțelegerile dintre

oameni, a se încredința despre îndeplinirea poruncilor sale, a mângăia pe cei nenorociți și a apăra pe cei asupriți și năpăstuiți împotriva oamenilor răi și a străinilor pizmătareți. În călătoriile sale de judecată și control, Alexandru-cel-Bun trecea adese Prutul în ținuturile basarabene, pentru a petrece în mijlocul străjerilor săi de la Hotin, Cetatea-Albă și Chilia.

În vederea unei ocârmuirii mai bune, țara era împărțită în ținuturi care pe vremea aceea se numeau pârcălabii, fiindcă în fruntea ținuturilor sau districtelor stateau pârcălabi. Mai târziu căpeteniile ținuturilor se numiau și starosti cu un nume împrumutat dela Polonezi.

Pe vremea aceea Basarabia era foarte puțin locuită. Călătoriai zile întregi prin locuri pustii, fără să întâlnești tipenie de om. Din pricina aceasta în Basarabia se găseau atunci numai trei pârcălăbii și anume a Hotinului, a Cetății-Albe și a Chilie. Restul teritoriului basarabean se ținea de ținuturile de dincoace de Prut. Numai cu vremea, sporind numărul populației, s'au întocmit în Basarabia pârcălăbii noi la Lăpușna, la Orhei și la Soroca precum vom vedea la rândul său.

Pârcălăbii și îndeosebi cei de hotar țineau în mâinile lor toată puterea civilă și militară asupra ținuturilor cârmuite și apărate de ei. Și nici nu putea fi altfel, fiindcă în vremea aceea nu era zi lăsată de Dumnezeu, în care vrăjmașul de peste hotar să nu fi încercat de a călca pământul țării. Ca și în Roma antică, așa era și în Moldova templul lui Ianus vecinic deschis. Pârcălăbii dela Hotin și Cetatea Albă aveau în seama lor straia vadurilor de pe Nistru așa de bine cunoscute Tătarilor prădalnici. Ei aveau la îndemâna lor cete de *viteji* și *voinici* cari erau pururea gata de a respinge orice atac de ori unde ar fi venit el. La întărirea cetăților (Vezi ilustrația No. 4.) erau îndatoriți să lucreze atât străjile ce stăteau în cetăți cât și oameni din satele vecine

No. 4. Cetatea Hotinului, vederea dinspre apus.

peste care se întindea autoritatea administrativă și judiciară a pârcălabului. După respingerea fiecărui atac, Domnul se simția îndatorit să răsplătească vitejia, curajul și vrednicia apărătorilor, miluindu-i cu pământuri întinse în preajma cetății sau în largul cuprins al ținutului, în „pustie”. *Vitejii*, adecă căpiteniile și fruntașii cetelor, primiau moșii întregi, iar *voinicii* sau oștenii de rând erau răsplătiți cu *răzeșii* mai mari s’au mai mici, fiecare după isprava și vrednicia sa. Atât vitejii cât și voinicii primeau pământurile de veci în proprietate individuală, cu dreptul de moștenire din tată în fiu până în zilele noastre. Aceste donațiuni erau o adevărată răsplată „pentru dreapta și credincioasa lor slujbă către domn și ca să fie strajă împotriva Tătarilor” sau împotriva oricărui alt dușman. Colonizări de felul acesta se făcură și dealungul drumului de comerț care lega Moldova cu Tătarimea și cu porturile românești dela mare: Cetatea Albă și Chilia. Și în adevăr găsim până azi largi pământuri răzășești nu numai la Nistru ci și în valea Răutului și a Bâcului. În cursul vremilor se așezară pe moșiile domnești, boerești sau mănăstirești muncitori de rând, mânați de nevoi din alte părți ale Moldovei sau ale țărilor vecine. Aceștia primiau adăpost pe moșie, iar în schimb trebuiau să facă proprietarului anumite zile de muncă pe an și să dea zăciuală sau dijmă din toate roadele câmpului și din belșugul animalelor. Oamenii aceștia cari, spre deosebire de răzeși, n’aveau pământul lor propriu ci se hrăneau pe pământul altora se numiau *necini*. Pe timpul lui Alexandru cel-Bun numărul vecinilor era încă mic și neînsemnat pentru că se găseau încă foarte multe pământuri pustii și ne locuite. Înmulțindu-se însă oamenii și înasprindu-se traiul se întâmplă că mulți răzeși să treacă în rândurile vecinilor, împuținându-și răzășia prin fărîmîțire și prin încărcarea ei cu datorii, pe care ei nu mai erau în măsură de a le plăti în alt chip decât trecând-o în mâinile boerilor creditori.

Boerii, mazilii, răzeșii și vecinii trăiau din munca câmpului și din prăsila vitelor. Se semăna cu preferință grâu care rodia foarte bine și era căutat și de negustorii străini care veniau din țările vecine ca să'l cumpere. Pe lângă grâu se mai cultiva și orz, ovăs și secară. (Vezi ilustrația No. 5). Porumbul sau păpușoiul era încă necunoscut la noi pe vremurile acele. Se prășiau cai, boi, oi, capre și rămători. Aceștia din urmă se îngrășiau cu ghindă sau cu jir și se vindeau cu preț bun în târgurile săsești din Ardeal. Caii, vitele cornute și oile se creșteau atât pentru nevoile țării, cât și pentru export. Herghelii de cai, cirezi nenumărate de vite și turme

No. 5.—Plug cu opt boi.

nesfârșite de oi împopulau pășunile grase ale Basarabiei, de unde erau mânate spre iarmaroacele dela hotar iar de acolo se îndreptate spre Caffa Genovezilor, spre Polonia ba chiar până spre îndepărtatul Dantzig. Hrana populației consta în pâine de grâu și brânză de burduf. Când vre-unul dintre viteji sau chiar dintre voinici, învrednicindu-se de încrederea Domnului, era chemat să îndeplinească o slujbă oarecare în folosul țării, atunci el devenia *boer*. Iar dacă boerul dintr'o pricină oarecare pierdea slujba, atunci el înceta de a mai fi boer și devenea *mazil* până ce Domnul se miostivia de a'l chema din nou în slujba curții sau a țării.

Din cetele acestor viteji, păzitori de vaduri și străjeri de hotar, coboară răzeșii și mazilii hotineni, soroceni și orheiieni de azi, care țin cu atâta sfințenie la răzeșiile lor pe care împrejurările vitrige le-au îngustat până la câteva desetine. Mai târziu slujitorii aceștia de margine, cari aveau în grija lor paza vadurilor și straja cetății, se numiau *pușcași* iar căpeteniile lor se chemau *vătăfi*.

Sub zidurile scutitoare ale cetăților se desvoltară cu vremea *târguri* unde se așezau târgoveții moldoveni, printre cari trăiau amestecați și negustori polonezi, litvani, genovezi, armeni, greci și evrei. Rânduiala din lăuntru a târgului nu se deosebia de cea a celorlalte târguri moldovenești. Târgul era cârmuit de 12 sfetnici, aleși dintre oamenii buni și bătrâni. Sfetnicii aceștia orășenești se numiau *pârgari* iar în fruntea lor stetea *șoltuzul*; în seama lor era grija pentru bunul mers al treburilor publice. O vagă amintire despre această veche organizație municipală s'a păstrat în cântecul lui Ghelea care caută pretutindeni „pe fica Pleașului, Pleașului *pângarului*, pânuița satului“.

La Hotin se țineau de mai multe ori pe an bâlciuri sau iarmaroace care erau vestite în toată împrejurimea. Cu prilejul acestor iarmaroace se îngrămădiau în Hotin negustori de pretutindeni. Până și de la Constantinopol veniau negustori cu caravanele lor, aducând mărfuri de tot felul. Din vămuirea mărfurilor încurgeau bani frumoși în hazona domnească. În tractatul de comerț ce s'a încheiat la 1408 între Domnul Moldovei și târgoveții din Leov se amintește de târgurile dela Hotin și Cetatea Albă, și de vama ce se plătia acolo. Pe piață ajungeau în prima linie cereale, apoi piei crude, lână, miere și ceară care se adunau din prisăcile domnești și mănăstirești, — domnul dăruia adese „locuri de prisacă în pustie“ — dară și din scorburile copacilor care slujiau de știubei natural pentru hărnicia albinelor. Productele acestea erau căutate de Poloni și de

Tătari, dară mai ales de negustorii genovezi cari veniau cu corabiile lor în porturile noastre pentru a încărca acolo prisosul bogățiilor moldovenești.

Negustorii străini nu veniau la noi cu mâna goală. În schimbul produselor noastre ei ne aduceau bani frumoși de aur și argint, dară și diverse produse industriale ale iscusinței și hărniciei lor. În vreme ce țărânul pricepea să-și acopere aproape toate nevoile din produsele gospodăriei sale, gospodina, țesând pânză pentru cămăși și pănură pentru mantale, piele de animale lănoase servind pentru cojoace iar cele de porc și de vită pentru încălțăminte, domnul, boerii, dregătorii și clerul aveau nevoie de postavuri de tot felul, de stofe scumpe lucrate cu fir de aur pe mătasă sau catifea (brocard), de blănuri alese, de arme feliurite. Halatul domnesc, veșmintele sau ornatele bisericesti, podoabele scumpe de aur și pietrele scumpe nu se fabricau în țară ci trebuiau importate din străinătate. Negustorii străini știau foarte bine lucrul acesta și aduceau din ales tot ce lipsia la noi. Apoi oamenii bogați mai aveau nevoie de piper, scorțișoară și alte mirodenii, de vinuri grecești, care toate intrau în țară pe la Chilia și Cetatea-Albă. Astfel începură ai noștri a face nepoț, desfăcând produsele indigene care prisosiau și cumpărând din străinătate mărfuri care nu se puteau găsi și nici fabrica în țară. Pentru înlesnirea negoțului, domnii băteau și bani moldovenești cu inscripție latină sau slavonă în jurul herbului țării care era capul de bour cu stea între coarne, având de o parte soarele, iar de alta luna. Aceleași semne se văd și în pecetea domnească care se apăsa pe toate hârtiile gospod, adecă domnești.

Ținutul Hotinului era pe vremuri bogat în păduri de fag sau *bucovine*. În ascunzișul acestor codri precum și în fundăturile văilor, se pitulau, ascunse și îndosite, casele sătenilor pentru ca să fie mai la adăpost de jafurile duș-

mane. Satele se numiau de obicei după numele celui ce le întemeia. Dacă descălicătorul satului se chema Balc, atunci satul lua numele de Bălcăuți sau Bălcești; tot așa derivă Dinăuți dela Dinu, Romancăuți dela Roman, Lencăuți dela Lențea, Varticăuți dela Vartic, Tulbureni dela Tulbure, Șendreni dela Șendrea, Secureni dela Secure; Mihălășeni dela Mihalaș, Moșunești dela Moșu, Mălinești dela Mălin, Grozănești dela Grozea, Stroești dela Stroe, Burlănești dela Burlă ș. a. Se mai întâlnesc sate cu nume ca Poiana, Larga, Rotunda, Viișoara, Sânger, Mămăliga, etc. Numele acestea arată mai presus de ori ce îndoială că fundătorii acestor sate erau Români. În fruntea satelor se alegea de către săteni un vornic care grija de nevoile obștești cu sfatul și ajutorul vatamanilor, aleși și ei din rândurile bătrânilor satului. (Vezi ilustrația No. 6).

Dar negoțul cu străinătatea își avea și el rânduiala sa. Alexandru-cel-Bun a înțeles lucrul acesta când a încheiat legături de negoț cu negustorii din Leov și cu cei din Bistrița Ardealului. Din legăturile acestea cunoaștem atât mărfurile cât și drumurile pe care se strecura comerțul Moldovei în vremea aceia. Mărfurile sunt cele arătate mai sus. Drumurile de negoț purcedeau dela Suceava spre hotarele țării. Pentru negoțul cu Podolia ducea un drum la Hotin și de acolo la Camenița. La Hotin așezase Alexandru un vameș care ridica și *brudina* pentru trecerea vadului ca și la Țețin pe Prut și la Tighinea. Un alt drum purcedea din Suceava, trecea Prutul la Țuțora, atingea Lăpușna și ducea la Tighinea, unde era a doua trecătoare peste Nistru și unde aștepta vameșul moldovenesc. Dela Tighinea cobora un drum în jos dealungul Nistrului spre Cetatea-Albă. Un alt drum lega Cetatea-Albă cu Chilia pe uscat, pentru că legătura pe mare era anevoioasă. Dela Chilia urca un drum drept spre Lăpușna. Mai târziu o cale directă lega Hotinul cu Soroca, Orheiul și cu Tighinea. Acestea

erau arterile comerciale care legau Basarabia cu Moldova, făcând să bată același puls economic dincoace și dincolo

No. 6.— Țărani basarabeni.

de Prut. Pe pământul Basarbiei se găseau cele mai însemnate centre de comunicație cu străinătatea : Hotinul, Tighinea, Cetatea-Albă și Chilia, care câteșpatru erau totodată și

cele mai importante piețe comerciale ale Moldovei. De posesiunea lor depindea bunăstarea economică a Principatului și importanța sa politică și culturală.

Cât despre buna administrație și siguranță internă pe timpul lui Alexandru-cel Bun ajunge să pomenim pățania unui călător francez, pentru a ne convinge despre marea rânduială ce domnia atunci în Moldova. Era la 1420 când un călător francez, Guillebert de Lannoy, plecă din Camenița și ajunse, călătorind prin „pustietăți mari“, la reședința Domnului Moldovei. De acolo el, urmând drumul indicat mai sus, se cobori spre Cetatea-Albă. Înainte însă de a ajunge la ținta călătoriei sale, el fu atacat de hoți în drumul mare și prădat până la piele. În halul acesta, bietul călător ajunse cu chiu cu vai în Cetatea-Albă, unde se plânse diregătorilor moldovenеști de acolo. Aceștia luară măsurile cuvenite pentru urmărirea hoților și reușiră în mai puțin de 8 ore să descopere pe făcătorii de rele și să-i aducă legați fedeleși și cu ștreangurile la gât înaintea Francezului care, de bucurie de a-și fi regăsit lucrurile pierdute, îi iartă, dăruindu-le viața. Întâmplarea aceasta arată cât de bună și conștiințioasă era administrația românească până în aceste îndepărtate regiuni ale Moldovei.

4. Organizațiunea bisericească.

Pentru a fi complecți, mai rămâne să aruncăm o scurtă ochire și asupra întocmirilor bisericești din Moldova lui Alexandru-cel-Bun. În țările ortodoxe și în deosebi la noi, puterea duhovnicească era așa de strâns legată de puterea de stat, încât în închipuirea cetățenilor una n'ar fi putut exista fără alta. Mitropolitul era sfetnicul cel mai intim al Domnului, ornatul domnesc era aproape la fel cu cel al arhiepiscopului. Puterea duhovnicească era considerată ca o parte întregitoare a puterii de stat. Prin ceremonia un-

gerii și a încoronării, mitropolitul înzestra puterea domnească cu nimbul obârșiei sale dumnezești. La rândul său mitropolitul cu sufraganii săi se bucurau de scutul și protecția Domnului. Fețele arhieresti făceau parte din divanul domnesc și interveniau, din însărcinarea Domnului, la aplanarea diverselor chestiuni politice și administrative. Pentru a desăvârși deci organizația de stat a voevodatelor, domnii români grijiră deci, de cu bună vreme, de a așeza mitropoliți lângă scaunul lor de domnie. Așa făcu Alexandru Vodă Basarab, chemând și așezând mitropolit pe lângă curtea sa din Arges (1359). De acelaș gând fuseseră călăuziți și înaintașii lui Alexandru-cel-Bun din Moldova. La început ei își ajutau cu vlădici-stareți de schit cari însă nu erau canoniceste recunoscuți de către patriarhatul din Constantinopole. Acesta se îmbia de a trimite domnilor noștri arhieriei greci. Dar de aceștia țara n'are nevoie, ci cerea cu insistență un cap bisericesc din rândurile Moldovenilor. Din pricina aceasta se iscară certuri și neînțelegeri între Domn și Patriarh, până ce, în cele din urmă, dibăciei diplomatice a lui Alexandru-cel-Bun îi succese de a aplană conflictele și a găsi pentru chestiunea bisericească din Moldova o deslegare pacinică.

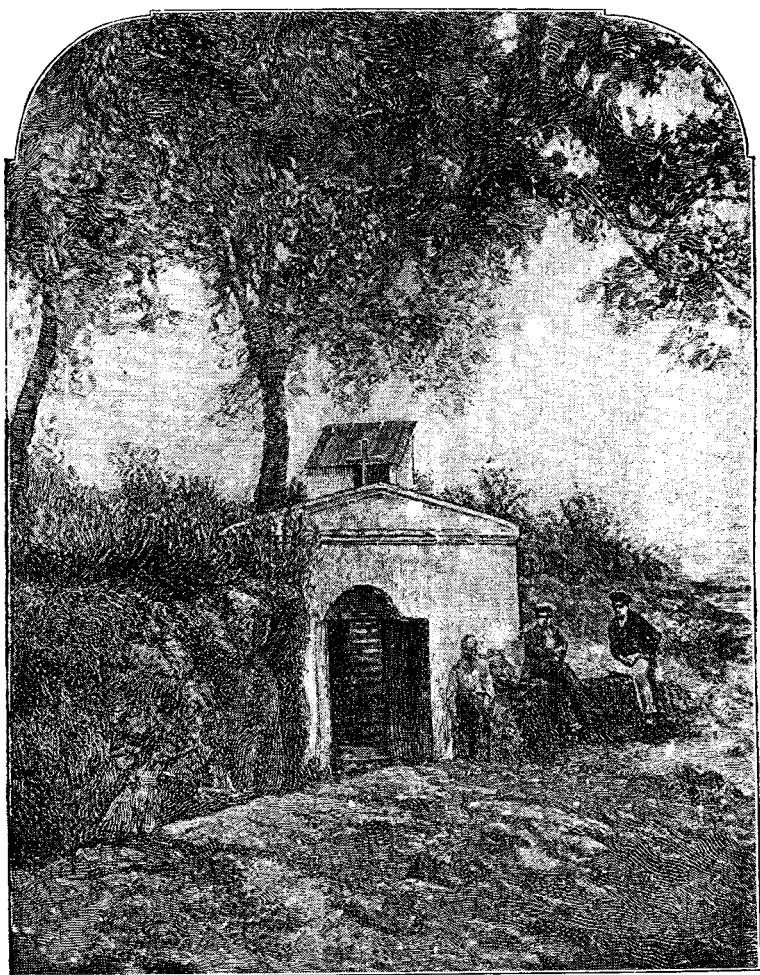
În Cetatea-Albă, cucerită decurând de Alexandru, funcționa un vechi episcopat ortodox pentru creștinii din părțile acelea. Acolo se aflau și moaștele Sfântului Ioan cel Nou, care suferi acolo moartea de mucenic, (1330) chiar pe locul unde se află paraclisierul Sf. Ioan din Cetatea-Albă. (Vezi ilustrația No. 7).

Acest mucenic fusese negustor din Trebizonda și venise la Cetatea-Albă pentru treburi negustorești. Acolo stăpâneau însă Tătarii păgâni cari încercară de a-l abate dela credința sa dreptmăritoare. El se împotrivi însă cu toată puterea credinței sale, din care cauză fu osândit la moarte și legat de coada unui cal și târât pe străzile

orașului până ce se găsi cineva care să-i tăie capul. Imdată după moartea mucenicului s'au arătat minuni în preajma moaștelor sale și atunci credincioșii, convingându-se că era omul lui Dumnezeu, adunară cu smerenie moaștele sale, le așezară cu cucernică îngrijire într'un sicriu scump și se închinară la ele pentru a găsi tămăduirea tuturor suferințelor și mângăierea sufletului sbuciumat. Cu ocazia strămutării moaștelor Sfântului Ioan la Suceava s'a scris și viața lui de către Grigore Țamblac probabil în 1402.

Prin cucerirea Cetății-Albe, Alexandru-cel-Bun dobândi un episcopat recunoscut de patriarhie precum și moaștele unui sfânt ocrotitor al țării sale. El obținu lesne învoirea patriarhului de a muta scaunul episcopal de acolo la Suceava, capitala Moldovei. Pe noul scaun arhipăstoral fu ridicat vlădica Iosif, o rudă a Domnului, care se călugărise și care luă titlul de *mitropolit al Moldovei și Sucevei*. Tot atunci Alexandru Vodă trimise pe unul dintre boerii săi la Cetatea-Albă pentru a ridica de acolo moaștele Sfântului Ioan și a le aduce cu mare alai la Suceava, fiindcă se cuvenia ca lângă scaunul mitropolitan să se găsească și moaștele unui mucenic al credinței lui Hristos. Domnul însuși ieși cale de mai multe poște întru întimpinarea sfintelor moaște care fură așezate cu mare pompă religioasă în biserica mitropolitană din Suceava. Mai înființat-a Alexandru Vodă și episcopia de *Roman*, dându-i ca eparhie o parte din țara-de-jos. Ceva mai târziu s'a întemeiat o episcopie la *Rădăuți*, în țara-de-sus, pentru ținuturile Cernăuților și Hotinului.

Ca domn cucernic cu frica lui Dumnezeu, Alexandru-cel-Bun a întemeiat și mai multe mănăstiri. Cea mai veche între ele este mănăstirea Bistrița pe apa cu acelaș nume mai jos de Piatra-Neamțului. Această ctitorie pare să-i fi plăcut mai bine dintre toate, căci și-o alegea ca lăcaș de veșnică

No. 7.-- Isvorul Sf. Ioan cel Nou din Cetatea Albă.

odihnă, unde mormântul său se vede până'n ziua de azi. Tot la Bistrița s'au făcut cele dintâi însemnări istorice despre întâmplările politice din Moldova, pe care le găsim cuprinse în *letopisețul de la Bistrița*, fiindcă mai înainte Moldovenii încă nu obișnuiau să însemne pentru informațiunea urmașilor fapte din viața lor. O a doua fundație a lui Alexandru Vodă este mănăstirea Moldoviței pe apa cu același nume în munții Bucovinei. Acest vechiu așezământ bisericesc fu dărâmat din temelie de un năprasnic cutremur de pământ, așa că azi numai ruinile mai arată

No. 8.—Mănăstirea Vărzărești.

locul unde fusese vechea mănăstire. Clădirea de azi, împodobită cu frumoase frescuri, s'a ridicat în apropierea vechilor ruine de un urmaș al lui Alexandru, de Petru Vodă Rareș. A treia mănăstire fu ridicată de Alexandru dincolo de Prut, pe pământul Basarabiei de azi. Este mănăstirea *Varzărești*, ascunsă în codrii Bâcovățului la nord de Nisporeni nu departe de Prut. (Vezi ilustrația No. 8). Aceasta este fără îndoială cea mai veche ctitorie moldovenească în Basarabia. Actul de ctitorie nu ni s'a păstrat. Mănăstirea Vărzărești însă se pomeneste ca fiind în ființă într'un document dela Alexandru-cel-Bun din anul 1420, dovadă că fundarea ei trebuie să se fi întâmplat înainte de acest an.

Lipsind actul de fundațiune nu putem ști cu ce moșii fusese înzestrată mănăstirea de cucernicul ei ctitor. Domnii și boerii moldoveni simțiau imboldul sufletesc de a înzestra ctitoriile lor cu moșii întinse, locuri de prisacă, drepturi de pescuit în bălțile Nistrului și cu scutiri de vamă pentru peștele ce-l aduceau călugării din aceste bălți și chiar dela mare.

Cei din urmă ani de domnie ai lui Alexandru-cel-Bun au fost turburați din cauza neînțelegerilor cu Polonezi, cărora domnul le cerea stăruitor Pocuția ce fusese zălogită Moldovei încă pe timpul lui Petru Mușat. În toiul acestor turburări, muri bătrânul domn, după cât se pare, chiar în ziua de Sf. Vasile 1433. Cu Alexandru-Vodă s'a stins unul dintre cei mai mari și mai slăviți domni ai Moldovei. El a întregit hotarul basarabean al țării, alungând pe Tătari peste Nistru și așezând pârcașii săi la Cetatea-Albă și Chilia. El a rânduit treburile din lăuntru, a așezat organizația bisericească pe temelii canonice, a deschis drumuri largi comerțului moldovenesc, a cucerit Moldovei ieșirea la mare și a ridicat gospodăria țării la mare înflorire. El a fost întregitorul Moldovei și înțeleptul ei dătător de legi și datini.

CAP. IV

Ștefan-cel-Mare, Apărătorul Basarabiei.

1. Frământările interne și pierderea Hotinului și Chilie. —
2. Luptele lui Ștefan pentru recucerirea cetăților Hotin și Chilia. —
3. Ciocnirea cu Tătarii și ridicarea cetății Orheiului. —
4. Prădăciunile Cazacilor și zidirea cetății Sorocei. —
5. Apărarea Chilie și Cetății-Albe prin bătăliile dela Podul-Înalt și Răsboieni

1. Frământările interne și pierderea Hotinului și Chilie.

După moartea lui Alexandru, Moldova căzu răpede dela înălțimea la care fusese ridicată de dânsul. Între fiii și urmașii răposatului domn izbucniră lupte pentru succesiunea la domnie, care nu se potoliră timp de aproape 25 de ani. În toiul acestor lupte și frământări fratricide, Moldova, din neatârnată ce era, căzuse într-o întreită dependență și anume față de Poloni, de Unguri și de Turci. A trebuit să vină Ștefan-cel-Mare pentru ca să-i redobândească vechea neatârnată.

Luptele pentru domnie turburară adesea pacea și liniștea țării și acestea pentru motivul că succesiunea la tron nu era bine stabilită, întrucât toți membri casei domnitoare aveau același drept la domnie; nu se făcea deosebire între fiii legitimi și fiii naturali ai principelui. Din membri familiei domnitoare țara alegea pe noul domn. Unii dintre domni încercară să împiedece izbucnirea luptelor de succesiune după moartea lor prin aceea că, fiind încă în viață, își asociau la domnie pre unul din fiii lor, de regulă pe cel mai mare.

Așa făcu și Alexandru-cel-Bun care-și asocia la domnie pe fiul său mai mare *Iliaș*. Dar bătrânul domn nici nu închise bine ochii, când împotriva lui *Iliaș* se ridică frațele său mai mic *Ștefan*, deslănțuind un nenorocit război civil asupra Moldovei, care continuă apoi între unchi și nepoți, ba chiar între veri, slăbind puterea de rezistență a țării și dând prilej megieșilor de a se amesteca în dăruirile ei interne și de a o aduce în atârznare de dânsii.

Pentru a se putea menține pe tron, *Ștefan*, orbit de patimă și ură contra fratelui său mai mare, căută reazim la Polonezi, cedându-le Hotinul în schimbul ajutorului cerut. În urma acestei cesiuni, pârcălabii moldoveni părăsiră cetatea, făcând loc starostelui polonez, care se instală acolo cu oastea sa, pentru a rămâne neturburat până ce veni *Ștefan-cel-Mare* de l izgoni de acolo și așeză din nou slujbașii săi în cetate. În 1435 se ajunsese la o înțelegere între frații învrăjbiți. Ei conveniseră de a împărți țara între ei în așa fel, ca *Ilie* să domnească în țara-de-sus cu Cetatea-Albă, iar *Ștefan* să stăpânească țara-de-jos cu orașul Chilia „cu vama sa și bălțile ce se țin de dânsa“. Se avuse în vedere ca ambii domni să aibă ieșire liberă la mare prin porturile câștigate de părintele lor. Curând însă *Ștefan* puse stăpânire și pe Cetatea-Albă, în împrejurări pe care nu le cunoaștem după documente. Se poate însă că primejdia din partea Turcilor și în deosebi atacul Tătarilor din 1439 să fi determinat pe *Ilie* de a lăsa în sâmba fratelui său fortificarea și apărarea cetății din liman. O inscripție grecească din 1440, care s'a desprins din zidul cetății, arată că cetatea s'a făcut, sau mai bine zis s'a restaurat, pe vremea prea cuviosului domn *Ion Ștefan Voevod* prin boerul domniei sale și al cetății pârcălab la anul 6948, adică 1440 Noemvrie 10. Comandant și pârcălab al cetății era *Fedorca*, despre care se pomenește și mai târziu. Acesta porunci să se sape o inscripție grecească, spre a păstra

numele voevodului care a restaurat zidurile Cetății-Albe și a adăogat poate și un fort nou pe lângă cele existente acolo de mai 'nainte.

Înțelegerea dintre frații învrăjbiți n'a fost însă de lungă durată. În 1443 Ștefan se ridică cu putere împotriva fratelui său, pe care îl bătău și-i scoase ochii pentru a-l face pentru totdeauna impropriu pentru domnie. Atunci fiii nenorocitului voevod, *Roman* și *Alexandrel*, fugiră cu maica lor în Polonia, jurând răsbunare. Aceasta veni după 4 ani, cât se bucură Ștefan de domnie. Roman se înțelese cu Polonezi, porni contra neomenosului său unchi și'l ucise, răsbunând astfel nenorocirea tatălui său. Dar Roman domni un singur 'an, căci în 1448 el muri otrăvit, lăsând domnia fratelui său nevârstnic Alexandrel. Contra acestuia se ridicară mai mulți fii naturali ai lui Alexandru-cel-Bun. Unul dintre aceștia, Petru, cumpără sprijinul lui Iancu-Vodă din Unidoara, voevodul Ardealului, supunându-i Moldova și cedându-i Chilia. Astfel reușiră Ungurii să obțină în mod vremelnice un debușeu la mare. El fu însă bătut și alungat în Ardeal de un alt fiu al lui Alexandru, de *Bogdan*, tatăl lui Ștefan-cel-Mare, care bătău pe Polonii ce veniseră în ajutorul lui Alexandrel, la Crasna lângă Vaslui. Dar nici domnia lui Bogdan n'avu durată, căci el fu ucis la Răuseni lângă Suceavă de un alt fiu din flori al lui Alexandru-cel-Bun, de *Petru Aron*. Împotriva acestuia se menținu un timp oarecare Alexandrel cu ajutor polonez. Susținătorii săi polonezi căutau o ieșire la mare prin Cetatea-Albă, precum Ungurii credeau de a o fi găsit prin Chilia. Pentru a servi mai bine scopurile politice poloneze, Alexandrel își mută chiar reședința la Cetatea-Albă. Prin scrisorile și solii lui Alexandru-Vodă, domnul Moldovei, aflară Polonezii vestea despre căderea Constantinopolului în mâinile Turcilor. Așezarea lui Alexandrel acolo îndreptăția pe scriitorul bizantin Chalko-Kondylas să scrie că Moldova sau *Bogdania Neagră* își avea

scaunul de domnie în Cetatea-Albă. Aici însă Alexandrel, un tânăr stricat și dedat beției, fu otrăvit de boeri, probabil la îndemnul rivalului său Petru-Aron. Acesta pare să fi făgăduit Polonilor cetatea dela liman pentru a obține, în schimbul cesiunii ei, recunoașterea sa ca domn al Moldovei din partea craiului leșesc.

În anul morții lui Alexandrel, niște pescari români din Cetatea-Albă, atacară, prin surprindere, *Lerici*, o așezare genoveză la gura Niprului, arborând steagul moldovenesc deasupra cetății. Aceasta era una din cele dintâi încercări de expansiune românească în regiunile transnistriene. Castelul fu „întărit în numele lui Petru-Voevod, Domnul Valachiei Inferioare (Moldova) și al Moncastrului, care nu voia să-l restituie“.

Între timp, Turcii, cari la 1453 cuceriseră Constantinopolul și-și mutaseră reședința acolo, dela Adrianopol, întreprinseră o demonstrațiune navală în Marea Neagră, care făcu mare impresie asupra lui Petru-Aron. Acesta, temându-și tronul, trimise pe logofătul *Mihul* ca să ofere, în numele său și al boerilor moldoveni, Sultanului un tribut anual de 2000 galbeni. Sultanul primi tributul și făgădui că va cruța Moldova. „Și astfel, zice d. Iorga, în toamna anului 1456, pe când Europa apuseană se cufundă iarăși în visuri de cruciată, pe când în Țara-Românească Vlad-Țepeș pregătia revolta sa și Genova oferea zece corăbii pentru creșterea flotei creștine, sub domnia lui Petru-Aron, fiul lui Alexandru-cel-Bun, Moldovenii începură a plăti bir Turcilor“. Aceasta era ultima picătură în cupa amărăciunilor, suferințelor și înjosirilor Moldovei.

Toată lumea era consternată, văzând halul în care ajunsese țara pe care Alexandru-cel-Bun o îndrumase așa de cuminte pe calea cea bună a progresului. În atmosfera aceasta sufocată de netrebniciile cârmuitorilor învrăjbiți, apăru, ca un Făt-Frumos din lacrimi, tânărul *Ștefan*, fiul lui

Bogdan al II-lea, ucis mișelește la Răuseni, nepot și moștenitor ale marilor calități politice și militare ale lui Alexandru-cel-Bun, pentru a răsbuna ticăloșiile comise și a salva țara din prăpastie. Tot ce mai rămăsese bun și curat în Moldova se grupă sub steagul răsbunător, ridicat de tânărul sol al bunului destin românesc. Prin loviturile fulgerătoare dela Doljești și Orbic, Ștefan zdrobi împotrivirea lui Petru-Aron și'l goni din țară. După această primă ispravă, învingătorul Ștefan purcese spre Suceava, unde într'un glas de însuflețire fu proclamat domn și singur stăpânitor al Moldovei (1457). Astfel se isprăviră luptele pentru succesiunea lui Alexandru-cel-Bun.

Și în timpul acestor frământări interne, domnii găsiu răgaz de a înzestra pe vitejii lor cu „locuri din pustie“, cu „loc de prisacă și de moară și cu locuri de fânațe“. În 1436 Ilie și Ștefan dăruiră unui oarecare Căuteș, „un loc în pustie“ lângă Ilișești, unde se făcu Poiana lui Căuteș și mai apoi, adunându-se oameni, se înfiripă satul lui Căuteș sau Căuteșeni. Acesta este numai unul din numeroasele cazuri în care domnii dăruiau pământuri fără stăpân sau luate dela alții, cari se dovediau nevrednici sau vicleni. Prin acte de acestea donative s'a format sumedenia de sate în -eni și -ești, care sunt așa de frecvente și în Basarabia. Deasemenea carele mănăstirești continuau a aduce pește din bălțile Nistrului și ale Dunărei, de la „lacul dela ustia Băcului“ și altele. Pe la 1454, Petru Vodă Aron dăruia moșii la Lăpușna, care se pomeneste numai atunci pentru întâia-și dată.

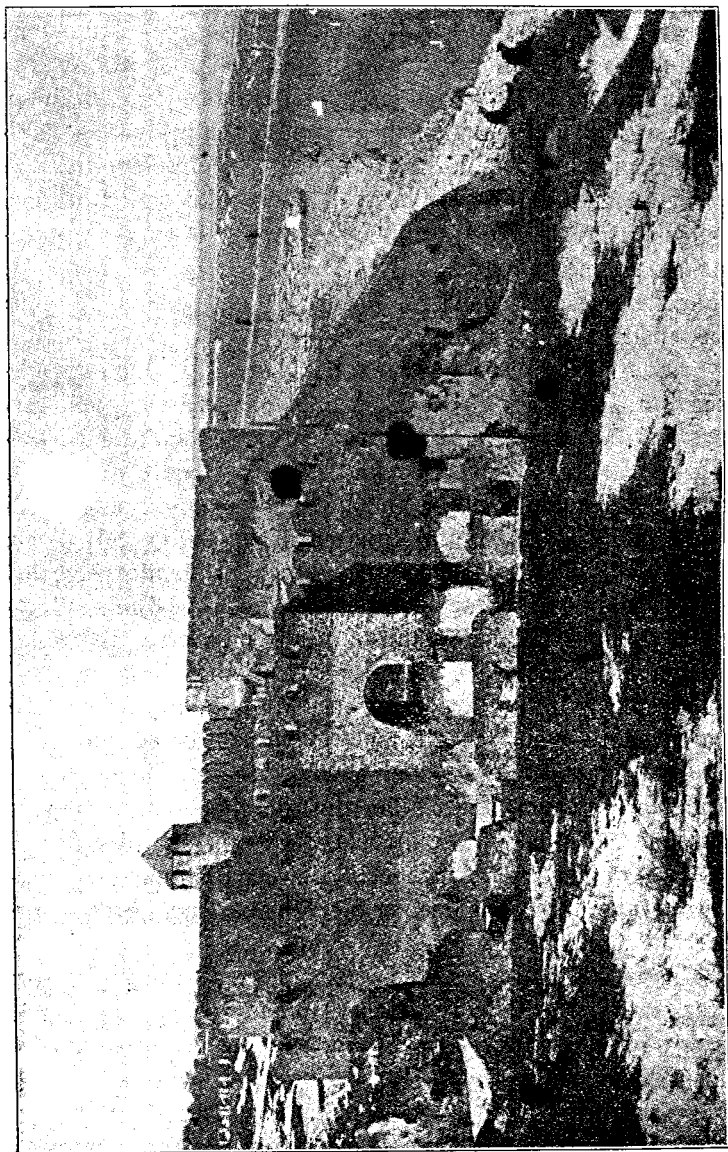
2. Luptele lui Ștefan pentru recucerirea cetăților Hotin și Chilia.

Ștefan-cel-Mare dobândi tronul părinților săi în împrejurări foarte grele. Pe lângă că Moldova pierduse Hotinul și Chilia, ea mai ajunsese încă și într'o întreită dependență față

de Polonia, Ungaria și Turcia. Granițele naturale erau știrbite și suveranitatea țării complet compromisă. Tânărul domn avea deci de îndeplinit o îndoită datorie față de țară: redobândirea neatârării și reîntregirea hotarelor basarabene. Cu un admirabil curaj și cu o neclintită hotărîre purcese Ștefan la îndeplinirea acestei mărețe misiuni istorice.

Mai întâi Ștefan se îndreaptă împotriva Polonilor cari dețineau Hotinul și adăpostiau în țară la ei pe Petru-Aron; acesta pândia dela Camenița momentul prielnic pentru a se arunca cu oaste leșească asupra lui Ștefan. Doi ani de zile asedia Ștefan Hotinul, până ce isbuti să-l cucerască și să izgonească pe Polonezi din cetate. La Overhelovăț pe Nistru s'a așezat în 1459 pacea cu Polonia. Leșii, renunțând la velietățile lor de supremație asupra Moldovei, conveniră să izgonească pe Petru Aron din cuprinsul regatului lor și să înapoieze Moldovei Hotinul cu vama, cu târgul și cu dreptul de pescuit în apa Nistrului. După atâta jertfă și osteneală Ștefan intră triumfător în Hotin și așază acolo pârcălab pe însuși unchiul său Vlaicu, fratele maicei sale Oltea, care dedea garanții suficiente pentru apărarea cetății împotriva oricui. (Vezi ilustrația Nr. 9).

Cu acest prilej Ștefan răsplăti isprăvile vitejilor și voinicilor săi, săvârșite de ei cu ocazia cuceririi Hotinului. Din numărul celor mulți cari fură răsplătiți atunci de Ștefan pentru viednicia lor, ajunge să pomenim pe unul Bilău, care primi pământuri întinse în ținutul Hotinului, pe care se înjgheabă cu vremea satul Bilava sau Bilăuți. Indată după restabilirea rânduelii în Hotin, fu reluat schimbul de mărfuri ce se făcea între Moldoveni și Leși. Veniturile vămilor sporiau văzând cu ochii, iar la iarmaroacele din Hotin veniau an de an negustori din toată Polonia și Rusia. Târgoveții se îmbogățeau pe urma acestui nou avânt ce luase comerțul, iar țăraniile aveau prilej de a-și vinde cu preț

No. 9. -- Cetatea Hotinului, vederea dinspre sud.

bun prisosul grânelor și bogăția turmelor. Ei găseau în Hotin tot ce le trebuia pentru îmbunătățirea gospodăriei lor.

În Hotin se întâlneau regulat împuterniciții craiului polon cu oamenii lui Ștefan spre „giudicarea celor cu strâmbătate dela margine și spre împăcarea neînțelegerilor ce se iscau între Leși și Moldoveni, și mai ales din pricina deselor furturi de fete”. Frumusețea recunoscută a Moldovencilor ademenia pe Poloni și Ruteni de a se deda la furturi de fete din Moldova, furturi ce nu puteau rămâne nepedepsite.

După restabilirea hotarului la Nistru și după expulzarea lui Petru Aron din Polonia și așezarea păcii cu această țară, Ștefan își îndreptă atențiunea asupra țării-dejos, unde Chilia se găsea în mâini străine și unde primejdia turcească devenia din zi în zi mai amenințătoare. Am amintit mai sus că Petru Vodă cedase Chilia lui Iancu Vodă din Transilvania. Acesta o trecu prietenilor săi din Muntenia dela cari fusese luată de Alexandru-cel-Bun. Vlad-Tepeș, domnul Țării-Românești, vestit prin cruzimile sale, stăpâna cetatea dela gurile Dunărei. Tepeș-Vodă fusese, ce-i drept, sfătuitorul și ocrotitorul lui Ștefan înainte de urcarea sa pe tron. Un elementar sentiment de recunoștință făcu pe Ștefan să lupte greu cu sine, înainte de a începe lupta pentru recucerirea Chilie din mâinile făcătorului său de bine de odinioară. Dar, în cele din urmă, simțul datoriei față de țară învinse asupra celui de recunoștință, căci totdeauna interesele țării trebuie să rămână mai presus de orice alte considerațiuni.

În 1462 Vlad-Tepeș se găsea la grea strâmtoare din partea Turcilor. Atunci Ștefan, temându-se ca nu cumva Turcii să pună mâna și pe Chilia, pe care el nu ar mai fi putut-o scoate din ghiarele lor, se hotărî în ziua de 22 Iunie 1462, să atace cetatea pe neașteptate. Atacul însă n'a isbutit pentru că garnizoana munteană din cetate, susținută

energic și de Ungurii cari se găseau acolo, se împotrivi cu îndârjire, silind pe Domnul Moldovei de a se retrage fără nici o ispravă, primind încă și o rană adâncă la glezna piciorului. De rana aceasta Ștefan suferi viața întreagă, aducându-i dureros aminte de înfrângere sa de sub zidurile Chilieii.

Dar, Ștefan nu era omul pe care o înfrângere putea să'l descurajeze sau să'l abată dela urmărirea și îndeplinirea planurilor sale. El își puse în gând că trebuie să recucerească Chilia pentru a repara știrbirea și împrăștiarea hotarelor Moldovei, așezate de bunicul său. Pentru atingerea acestei ținte, el se pregăti aproape trei ani de zile pentru a fi sigur de izbândă. Era în toiu iernei 1465, Ianuarie 26, când Ștefan atacând din nou Chilia, „bătu“ zidurile o zi întreagă, zdrobi de astădată rezistența apărătorilor și sili pe căpitani munteni de a preda cetatea pârcașabilor săi Isaia și Buftea, cari o luară în stăpânire în numele domnului Moldovei. Mare era bucuria lui Ștefan pe urma strălucitei sale izbânde dela Chilia, cu care se termină îndelungata și anevoioasa sa campanie pentru reîntregirea hotarelor țării sale.

Intru amintirea învingerii sale dela Chilia, Ștefan clădi mănăstirea *Putna* din Bucovina, pe care o înzestră cu moșii întinse și cu privilegii largi, între care și acela de a aduce pește din bălțile Dunărei și chiar dela Chilia. Așa de mult iubia Ștefan lăcașul acela și amintirea ce era legată de el, încât și'l alese, în viață încă fiind, ca loc de veșnică odihnă pentru sine și pentru familia sa.

Alungarea Muntenilor și a aliaților lor unguri din Chilia avu grele urmări pentru Moldova. Ungurii priviau Chilia drept poartă deschisă pentru negoțul lor la Dunăre și Marea-Neagră. Și cum Ștefan, prin recucerirea Chilieii, veni de închise această poartă, craiul lor Matiaș Corvin, Român și el de viță, dar trecut în rândurile Ungurilor

împreună cu toată vechea noastră boerime și răzeșime din Ardeal, adună oaste pentru a năvăli în Moldova și a strivi pe Ștefan și pe vitejii săi. Duhul cel rău al regelui era nenorocitul de Petru-Aron, care, fiind izgonit din Polonia, fugi în Ardeal și se oploșia la curtea lui Matiaș pentru a unelti contra țării sale, urzind împreună planuri fantastice de cucerire. Ademenit de aceste planuri și rău sfătuit de domnul pribeag, Matiaș adună oaste și năvăli în Moldova în puterea iernii 1467, izbutind să pătrundă chiar până la Baia. Acolo îl întâmpină Ștefan cu plăieșii săi, tăbări în toiul nopții asupra prea îndrăzneților năvălitori și-i bătuseră sdravăn. Insuși regele Mateiu Corvin, cu toată statuia ce i s'a ridicat la Cluj în amintirea acestei expedițiuni, scăpă numai fugind cu trei săgeți moldovenești în spinare, care-l ustură viața întreagă, aducându-i aminte de înfrângerea dela Baia și învățând minte pe Unguri că Moldoveanul pricepe să-și apere în mod cuvenit țara și demnitatea ei. Aventura craiului Matiaș în Moldova dădu lui Ștefan norocosul prilej de a-și muia pecetea în sânge unguresc pentru a pecetlui zămisul său de stăpânire asupra Chilieii.

În anul următor, Ștefan, aflând despre uneltirile lui Petru-Aron între Săcui, se hotărî de a întoarce craiului unguresc vizita sângeroasă dela Baia. Pe neașteptate el pătrunse în Săcuime, surprinse acolo pe Petru-Aron, îl prinse și îi tăia capul, răsbunând astfel moartea năprasnică a tatălui său. Prin înfrângerea Ungurilor și înlăturarea lui Petru-Aron, Ștefan asigură pacea la hotarul apusean al țării sale.

3. Ciocnirea cu Tătarii și ridicarea cetății Orheiului.

Lichidarea norocoasă a conflictului cu Ungurii se făcuse la timp, căci primejdii noi se semnalau la marginea de răsărit a țării, la Nistru. Tătarii, ce fuseseră alun-

gați peste Nistru, nu puteau uita de bogățiile Moldovei. Hanul lor rezida în Crimeea și de acolo stăpânia toată Rusia sudică până la Nistru. Între Nistru și Bug era așezată horda Iedissan, care se hotărânicia la nord cu Polonia prin râurile Iargorlic și Codâma. Acest ținut învecinat cu Moldova își avea centrul administrativ la *Oceacov*, la gura Bugului, și se numia și „*Ucraina Hanului*” sau „*olatul Oceacovului*”. De aici Tătarii năvăliau neconținut în Moldova prin vadurile Nistrului pe care le cunoșteau așa de bine.

Năvălirile acestea de pradă se repetau tot mai des pe vremea lui Ștefan-cel-Mare, când Tătarii ridicară în fruntea lor pe Hagi-Ghirai, întemeitorul dinastiei *Ghiraiilor*, care a domnit asupra acestui popor prădalnic până la sfârșitul vieții lui politice neatârnat pe vremea împărătesei Caterina. Ca megieși cu noi, ei aveau puțința să afle și să urmărească tot ce se petrecea dincoace de Nistru. Ei pândiau ceasul prielnic când ai noștri erau ocupați în altă parte, pentru a trece Nistrul și a prăda. Așa se folosiră Tătarii de luptele interne între fiii învrăjbiți ai lui Alexandru-cel-Bun, pentru a năvăli în țară și a prăda și jăfui.

De năravul acesta ei nu se lepădară nici în timpul lui Ștefan. Bănuind că domnul este angajat în lupte grele și îndelungate cu Ungurii și cu rivalul său pribeag, Tătarii trecură în August 1469 Nistru și umplură văile basarabene cu pâlcurile lor de călăreți prădalnici, ajungând până spre Hotin, a cărui bogăție aștia și mai mult pofta lor de pradă. Ei se înșelară însă amarnic în socotelile lor, crezând că pot să surprindă pe Ștefan. Dimpotrivă, acesta „le prinse de veste, le ieși înainte la o dumbravă, ce se chiamă la Lipnic, aproape de Nistru, îi lovi cu oastea sa, și, dând răsboi vitejește, îi risipi, și multă moarte și peire făcu întrânsii și pe mulți i-a prins vii și le-a luat tot pleanul”, zice cronicarul. Cu acest prilej Ștefan făcu prizonier pe

căpitenia lor *Eminec*, fratele Hanului Mengli-Ghirai, ce urmasa în domnie lui Hagi-Ghirai. Acest *Eminec* fu închis în Cetatea-Albă de unde isbuti să fugă după ani de prinsoare.

Dar Ștefan-cel-Mare nu era obișnuit să facă treaba numai pe jumătate. Prevăzător cum era, el înțelese că depărtarea între Hotin și Cetatea-Albă era prea mare, pentru ca aceste cetăți să poată apăra cu succes întreg hotarul de răsărit al Moldovei împotriva Tătarilor, Cazacilor și Polonilor. Apa Nistrului forma fără îndoială o mare piedecă pentru năvălitori, dar ei o treceau prin vaduri ascunse, iar iarna pe ghiață, astfel că pacea populației basarabene era vecinic amenințată tocmai ca în zilele noastre din partea Bolșevicilor. Oamenii nici nu se puteau apuca de lucru cu toată inima, fiindcă simțiau vecinic primejdia deasupra capetelor lor. Spre a pune capăt acestei stări de nesiguranță sau cel puțin pentru a micșora primejdia, Ștefan porunci să se ridice cetatea *Orheiului*, așezată pe apa Răutului, nu departe de Nistru și cam la jumătatea drumului dintre Hotin și Cetatea-Albă.

Indată ce cetatea fu gata, Ștefan organizează apărarea ei în felul cetății de la Hotin, numind pârcălab pe *Gangur* și mai apoi chiar pe unchiul său Vlaicu dela Hotin. Pentru apărarea cetății, domnul așază acolo cete numeroase de viteji și voinici, pe cari îi înzestră cu pământuri din pustie pentru slujba lor de „*slujitori de pe margină*”. Din ceata acestor luptători „împotriva Tătarilor” coboară răzeșimea orheiană de azi, trează, răsboinică, dârză și îndărătnică, care se împotrivia până și poruncilor domnești, dacă găsisă că aceste nu erau drepte, ba se încumeta chiar de a ridica domni din rândurile ei și a încerca de a-i impune țării întregi. (Vezi ilustrația No 10).

Moșiile lui *Gangur* se aflau la confluența Botnei cu Botnișoara, unde s'a păstrat până azi satul *Gangur*. Oște-

No. 10. -- Mazil din Codrul Băcului.

nilor din ceata sa, și anume lui Mălușcă și fratelui său Neicea și Cozmei Râzan și fratelui său Drăguș, le dăruie Ștefan „pentru a lor dreaptă și credincioasă slujbă un loc pustiu, ce se află de amândouă părțile Vișnovățului, lângă Băcu, ca să-și facă sat și să le fie uric cu tot venitul, și lor și fiilor lor și nepoților lor, și strănepoților lor și la tot neamul lor, ce se va alege mai de aproape, neclintit niciodată în veci“. Si aceasta, fiindcă Ștefan „le-a dat pentru dreapta și credincioasa lor slujbă către domn și ca să fie strajă împotriva Tătarilor, așa precum au fost până acuma, fiind din ceata boerului Gangur“. Gangur se găsește pomenit pentru întâia oară ca pârcălab de Orhei în Octomvrie 1469. Se pare deci că numai atunci s'a început cu clădirea cetății Orheiului. Dintr'un răzeș din părțile Orheiului se coborea Ion Teodor Călmașul sau Callimachi, care învățase carte în Polonia, știa latinește și ajunsese dragoman la Poartă și apoi domn.

În jurul cetății și sub scutul ei s'a înjghebat cu vremea târgul Orheiului care primi aceeași întocmire municipală ca și celelalte orașe ale Moldovei, având în frunte un șoltuz, înconjurat de 12 pârgari, cari purtau catastiful târgului, judecau neînțelegerile între târgoveți și aplanau cererile de hotar și de proprietate.

4. Prădăciunile Cazacilor și clădirea cetății Sorocei.

Fortificarea Orheiului se dovedi eficace și de mare folos pentru apărarea Basarabiei. Spre sfârșitul Domniei lui Ștefan, numărul dușmanilor din răsărit spori cu unul nou, foarte șugubăț și neastâmpărat: *Cazacii*, despre care se pomenește pentru prima oară într'o scrisoare a lui Alexandru, marele voevod al Litvaniei, către hanul tătăresc din anul 1492. Miron Costin, care cunoștea bine viața Cazacilor, fiindcă își făcuse studiile la Bar în Ucraina, ne dă următoarele informațiuni despre ei: „Sunt Cazacii de

neamul lor Ruși, rămașiță din oștenii cnejilor rusești, pe care cu îndelungate vremuri supuinu-i craii leșești, și căzând și Chievul, scaunul Rusiei, pre mâna Leșilor, ei pe Nipru în gios și pre de cea parte și de ceasta parte, trăiau sub ascultarea crailor leșești, slobozi de vecinătate în chipul oștenilor, cu hrană slobodă pe Nipru, ori cu vânătoria, ori cu pescării, până la pragurile Niprului, unde are Nipru în trei locuri praguri, așa de firea locului făcute, și cade apa de pe stânci, ce sunt în fundul apei, la loc mai gios, care locuri nici un fel de vase a trece nu pot, vasele lor, și acele încă cu mare grijă trec, și de multe ori pe uscat trag vasele până trec acele praguri, și așa trăiau până în zilele lui August crai“.

Ast-fel se înfiripară la hotarul polono-tătar și mai ales la pragurile Niprului mici cetăți de apărare, numite „siciuri“ și se organizează cete de oameni curajoși întru apărarea lor. Scopul lor primordial era de a se răzbuna împotriva Polonezilor din pricina neomenoaselor asupriri la care erau expuși țărani ruși din partea proprietarilor polonezi și, deopotrivă și contra Tătarilor pentru a le smulge prada și a slobozi robii făcuți în părțile lor. Cu vremea, aceste siciuri se supuseră unei căpetenii pe care o numiau *hatman*. Acesta se alegea de către tovarășii săi, cari se obligau să trăească după o anumită pravilă și să asculte de poruncile lui. Hatmanul însuși se găsia într'o slobodă atârnare față de craiul leșesc.

Cetele acestea se compuneau din oameni necăjiți, scăpați din robia polonă sau tătară și cari, cunoscând caznele robiei, doriau mai presus de toate să fie slobozi.

Tătarii porecliau această adunătură de oameni „cazaci“, adecă vagabonzi sau oameni fără căpătâiu. Cum numărul oamenilor asupriți, desmoșteniți și prigoniți de soartă era foarte mare, cetățile căzăcești sporiau mereu, devenind cu vremea o adevărată pacoste pentru țările megieșe. Ei deprin-

seră dela Tătari năravul de a trăi din jaf și pradă și de aceia îndeletnicirile lor principale erau expedițiile de pradă. În expedițiile acestea, ei ajungeau adesea până la Nistru, și trecând această apă, ei năvăliau în Moldova pentru a prada și jăfui.

Mai expuse prădăciunilor căzăcești erau regiunile din nord-estul Moldovei și în deosebi ținuturile Hotinului, Sorocei și Orheiului.

No. 11. — Cetatea Sorocei.

Pentru apărarea acestor regiuni, se hotări Ștefan, spre sfârșitul domniei sale, să fortifice vadul dela *Soroca*, durând acolo o cetate ca și cea dela Orhei (Vezi ilustrația No. 11). Cu apărarea cetății, Ștefan încredință pe un pârcaľab, care avea la îndemână cete de voinici pentru paza hotarului.

Aceștia primiau pământuri militarești de veci, ca și grănicerii din părțile ardelene, în schimbul îndatoririi lor de a face straľă la Nistru și de a fi în fie-care clipă gata de luptă contra Cazacilor și Tătarilor năvăľitori. Pământurile lor erau oarecum ferite de încălcări din partea boerilor și de apăsări prea grele la plata dării și a dijmei.

Fiind oarecum privilegiate, ele au putut rămâne până azi în proprietatea răzeșilor soroceni, urmașii trejilor străjeri de pe vremuri. Astfel dăruie Ștefan unui oarecare Calian mai multe pământuri pe Nistru cu „îndatorirea de a sluji la cetatea noastră, la Soroca“. Sub scutul cetății s'a înfiripat cu vremea târgul Sorocei, care însă n'a putut propăși așa de lesne, fiind așezat la marginea țării „în buza puștilor dușmane“. Organizația municipală era la fel ca la Hotin și Orhei, având șoltuz și pârgari în frunte. La Soroca se făceau mari iarmaroace, mai ales de vite.

După alungarea Tătarilor și fortificarea hotarului basarabean prin ridicarea cetății Orheiului, Ștefan crezu că a asigurat Moldovei un timp mai îndelungat de pace și liniște. Mare fu însă surprinderea sa când, legănându-se în astfel de speranțe, primi vestea, că vecinul său din Țara-Românească, Radu-cel-Frumos, reînnoind revindicările sale asupra Chilie, făcea pregătiri de războiu pentru recucerirea ei. Pentru a preîntîmpina atacul, domnul Moldovei tăbări cu oaste asupra lui Radu, arse Brăila și, frângând orice rezistență dușmană, se îndreptă triumfător spre București, cetatea de scaun a domnilor munteni. Înaintea oștirii biruitoare, Radu-cel-Frumos fugi la Turci, iar Ștefan intră în București și așază acolo un nou domn în persoana lui Laiotă Basarab. Apoi luând cu sine pe soția lui Radu-Vodă și pe fiica ei Voichița, pe care Ștefan o luă mai apoi de soție și o făcu doamnă a Moldovei, se întoarse bucuros de succes în țara sa (1473). Astfel pedepsi Ștefan pe cei ce îndrăzniau să-i răpească cetatea din delta Dunărei.

5. Apărarea Chilie și Cetății-Albe prin bătăliile dela Podul-Inalt și Războeni.

Prin campania sa în Muntenia, Ștefan atrase dușmănia Turcilor asupra sa. Radu-cel-Frumos, izgonit din scaun de domnul Moldovei, unelți la Poartă, unde era bine

văzut, contra Moldoveanului, îndemnând pe Turci să revin-dece nu numai Chilia ci și Cetatea-Albă și să ceară lui Ștefan haraciul făgăduit de Petru Aron. Cum Ștefan nu era dispus să răspundă în ruptul capului cererilor turcești, îndeosebi celor privitoare la cesiunea porturilor maritime, o ciocnire sângeroasă cu Turcii era inevitabilă. Aceasta se și produse la sfârșitul anului 1474, când Soliman-Pașa Hadâmbul inundă Moldova cu nenumăratele sale cete de ieniceri, spahii și salahori, răspândind foc și pârjol în jurul său. Ștefan se convinse că puhoiul nu putea fi oprit chiar la locul revărsării lui și se retrase în desișul codrilor săi scutitori dela Vaslui, arzând totul în cale ce ar fi putut fi de folos năvălitorilor. Codrul, frate cu Românu, gema nerăbdător de mulțimea oștirii moldovenești. Era la începutul lui Ianuarie 1475, când oștirea turcească ajunsese la marginea codrului. Atunci Moldovenii se aruncară cu furie asupra Turcilor, îi măcelări fără milă și cruțare și-i puseră pe fugă. Lupta hotăritoare, norocoasă pentru ai noștri, s'a dat la *Racova* sau la *Podul-Inalt* de pe apa Racovățului. Înfrângând rezistența turcească, Moldovenii biruitori urmăriră fără încetare pe dușman până la vadul Dunărei și îi pricinuiră grele pierderi, robind foarte mulți Turci. Pentru răscumpărarea unora dintre aceștia, cari erau de neam mare, se oferia mari sume de bani. Ștefan refuză târgul, probozindu-i și zicându-le, că dacă sunt așa de bogați, ce au căutat în țara sa săracă? După aceasta strălucită izbândă, oastea petrecu trei zile în post și rugăciune pentru a mulțumi Dumnezeuului dătător de biruință pentru mila și îndurarea sa față de țara Moldovei. Acest obicei era observat de Ștefan după fiecare izbândă. Tot atunci Ștefan puse să se vestească creștinătății și cărmuitorilor popoarelor, între care și lui Uzun-Asan, șahul Persiei, că oștirea sa a isbutit să înfrângă armata turcească în Moldova.

Vestea despre înfrângerea armatei turcești în Moldova măhni rău pe Sultanul Mohamed II-lea, cuceritorul Constantinopolului. Ca răzbunare contra lui Ștefan, el trimise deocamdată flota ca să atace Chilia și Cetatea-Albă, fiind că știa cât ținea domnul la aceste cetăți. Dar nici Ștefan nu întârzie cu luarea măsurilor de apărare spre a preîntîmpina primejdia. Părcălabii Lucaci și Gherman întăriră în grabă „poarta cea mare” dela Cetatea-Albă, deasupra căreia așezară o inscripție frumos împodobită cu herbul Moldovei cu următorul cuprins: „In anii dela întruparea Domnului 6984 (1476) s’au săvârșit marea poartă, în zilele cuviosului Ion Ștefan Voevod și în zilele panului Luca și în zilele panului Hărman”. (Vezi ilustrația Nr. 12). Se plănuia un atac combinat, al Turcilor pe mare și al Tătărilor pe uscat. Ștefan, fiind meșter în ale războiului, știu să organizeze răpede apărarea în așa fel, încât față de strășnicia rezistenței moldovenești, Turcii fură nevoiți a se retrage de sub cetate fără nici o ispravă, iar Tătarii fură lesne aruncați peste Nistru. Porturile românești fură salvate de astădată.

Mai norocoasă fu armata turcească în operațiunile ei în apele Crimeei. Acolo se găsea, după cum s’a arătat mai sus, Caffa — Teodosia de azi — cel mai însemnat port de negoț al Genovezilor în Marea-Neagră. Bogățiile acestui oraș înfloritor ațâțau dorul de cucerire al Turcilor. Respinsă dela Cetatea-Albă, flota turcească vâsli spre Crimeea, intră în portul genovez și începu asediul în toată regula. Inzădar trimise Ștefan câteva cete de Moldoveni în ajutorul prietenilor săi genovezi; nenorocitul oraș strâns ca în clește dinspre mare de Turci, iar de pe uscat de Tătari, căzu după svârcoliri eroice în mâinile păgânilor. Turcii învingători culeseră pe toți negustorii genovezi din Caffa și-i duseră la Constantinopol, strivind astfel negoțul levantin în Marea-Neagră. Cucerirea Caffei lăsa să se în-

teleagă că planul Turcilor era de a preface Marea-Neagră într'un lac turcesc. Pentru atingerea acestui scop, întreg litoralul pontic trebuia să intre sub stăpânirea Porții. Inceputul s'a făcut cu coasta dobrogeană, s'a continuat cu Crimeea, urmă subjugarea țărmului tătăresc pentru ca fatal să vină la rând litoralul moldovenesc cu cetățile Chilia și Cetatea-Albă.

În executarea acestui plan, Turcii intrară în negocierile cu Tătarii. Mai mult silit, decât din voie liberă, Mengli-Ghirai, hanul tătăresc, se obligă să plătească haragiu sultanului din Constantinopol și să-i recunoască supremația asupra Tătărimei (1475). De atunci încoace Tătarii erau siliți să participe cu contingentele lor la toate acțiunile militare ale Porței suzerane și îndeosebi contra Moldovei, de care erau despărțiți numai prin apa Nistrului.

După supunerea Tătarilor, Mohamed II-lea făcu mari pregătiri pentru o expediție militară împotriva Moldovei. De astă dată Sultanul se hotărî să porceadă în persoană contra lui Ștefan. Se urmăria un atac combinat pe apă și pe uscat pentru a răpune pe domnul Moldovei și a anexa porturile dela mare. Ștefan își dedia bine sama de primejdia ce'l amenința și de aceea se adresa Dogelui venețian cu o scrisoare în care spunea: „Ceea ce acumă cer, este aceasta. Căci sunt sigur că Turcul iarăș va veni împotriva mea în vara aceasta, pentru cele două cetăți ale mele, Chilia și Cetatea-Albă, care-i sunt foarte cu supărare. Deci întru aceasta vreau să fiu ajutat astăzi, căci vremea e scurtă și nu ne îngăduie a lua alte măsuri mai întinse. Și înălțimea ta te poți gândi că *aceste două locuri sunt toată Moldova. că aceste două cetăți sunt un zid pentru Țara-Ungurească și Țara-Lezească*“. Observația lui Ștefan că cele două cetăți erau Sultanului foarte cu supărare, era tare adevărată, când ne gândim la însăși mărturisirea lui Mohamed care zicea: „*Până când Moldova va stăpâni Chilia*

No. 12. — Inscriptiia dela Cetatea-Albă din 1476.

și Cetatea-Albă, iar Ungurii Belgradul sârbesc, până atunci nu vom birui pe ghiaur“.

În primăvara anului 1476 pregătirile musulmane erau gata și groaznica vijelie veni să se descarce asupra Moldovei. În vremea ce tunurile depe corăbiile turcești băteau zidurile cetăților moldovenesti dela mare, Mohamed Sultanul aruncă un pod de vase peste Dunăre, peste care buluci o puzderie de oaste turcească, care atingând țărmul moldovenesc, o luă în grabă pe urma lui Ștefan, susținută în flanc de pâlcurile tătărești care trecuseră Nistru, și năzuiau spre Suceava. Într'o primejdie mai mare nu fusese Moldova, decât doară în zilele ce premerseră bătăliei dela Mărășești.

În mijlocul vijeliilor, Ștefan nu-și pierdu cumpătul. Ca și cu un an în urmă, el pustii calea inamicului și se retrase în codrii Neamțului. Până acolo îl urmări Mohamed pentru a-l ajunge. Acolo la *Valea-Albă* sau *Râsboieni* s'a dat în ziua de 26 Iulie 1476 una din cele mai mari și mai crâncene bătălii din întreg trecutul Moldovei. Floarea boierinii rămăsese pe câmpul de onoare. Insuși Ștefan scăpă numai cu anevoie din învâlmășeala luptei. Înconjurat numai de puțini credincioși ai săi ce-i mai rămăseseră în viață, el rătăci în codri pentru a-și aduna și reface oastea risipită, în vederea unei noi lupte mai norocoase.

Între timp Mohamed înainta nesupărat spre Suceava, dirijind o coloană spre Hotin, unde era adăpostită familia domnească. Cetatea Hotinului însă nu putu fi cucerită, fiind că era apărată vitejește de părcălabbii ei. Sultanul înconjură Suceava și o și arse, însă fără să poată lua și cetatea domnească. Tărăgănarea aceasta precum și bolile ce se încuibaseră în rândurile oștirii turcești, care mai suferia și de foame, fiind mare lipsă de hrană, determinară pe Sultan de a căuta o înțelegere cu Ștefan, pentru a se putea întoarce mai degrabă în patria sa. Și aceasta cu

atâta mai mult, cu cât cetățile dela mare rezistau bine atacurilor flotei turcești, iar Tătarii fuseseră alungați peste Nistru. Se vede că atunci Ștefan, silit de împrejurări, se învoi să plătească haraciul cu care rămăsese în restanță, pentru a răscumpăra pe calea aceasta liniștea țării, așa de greu încercată, și a salva cetățile dela mare. Invoiala aceasta rămase în picioare în tot timpul domniei lui Mo-hamed al II-lea.

Acordul cu Turcii nu împiedecă pe Ștefan de a lua măsurile convenite pentru fortificarea cetăților sale. Zidurile vechi fură restaurate și ridicate din nou. Cronica țării spune că în anul 1479 Iunie 22, Ștefan începu să zidească cetatea Chilie și o isprăvi în acelaș an Iulie 14. Firește că aci nu poate fi vorba de ridicarea din fundament a cetății, ci de o restaurare și complectare a ei. Tot atunci restaură Ștefan și cetatea din limanul Nistrului. Aci o inscripție găsită la Cetatea-Albă ne spune următoarele. „In zilele cuviosului și de Hristos iubitorului și de Dumnezeu dăruitului și de toată lăuda vrednicului Ion Ștefan Voevod, domn a toată țara Moldovei, fiu al lui Bogdan voevod, s'a început și s'a sfârșit acest zid pe vremea pârcălabilor Duma și Hârman“. Acești doi viteji erau pârcălabi la Cetatea-Albă între 1478—1480. În răstimpul acesta s'a săpat și piatra comemorativă de mai sus.

Restaurarea cetăților era gata la timp, căci în 1481 Muntenii încercară un nou atac asupra Chilie, repetându-l chiar în 1483, pentru a pune mâna pe cetate. Incercările lor rămaseră însă zădarnice; ele prevestiau însă lupte de-cezive pentru stăpânirea cetăților moldovenesti, care din nenorocire nu întârziară multă vreme.

Din cele arătate până aici puteam vedea că Ștefan-cel-Mare, în prima jumătate a domniei sale, fusese preocupat aproape neconținut de chestiuni basarabene. El a luptat cu Polonii pentru redobândirea Hotinului, el a

recucerit cu grele jertfe Chilia și a apărât-o în lupte crâncene cu Ungurii la Baia și cu Turcii la Podul-Înalt și Răsboieni. Tot el a ridicat cetatea Orheiului împotriva Tătarilor și cetatea Sorocei contra Cazacilor prădalnici. Întregirea hotarelor basarabene și apărarea lor împotriva Polonilor, Cazacilor, Tătarilor, Turcilor, Ungurilor și chiar contra conaționalilor săi din Țara-Românească erau problemele principale ale politicii moldovenești în veacul al XV-lea.

CAP. V.

Căderea Chilieii și Cetății-Albe și consecințele ei politice și economice.

1. Prefacerea cetăților moldovenești în raiale turcești. —
2. Ocuparea Pocuției ca despăgubire pentru pierderea cetăților hasarabene.

1. Prefacerea cetăților moldovenești în raiale turcești.

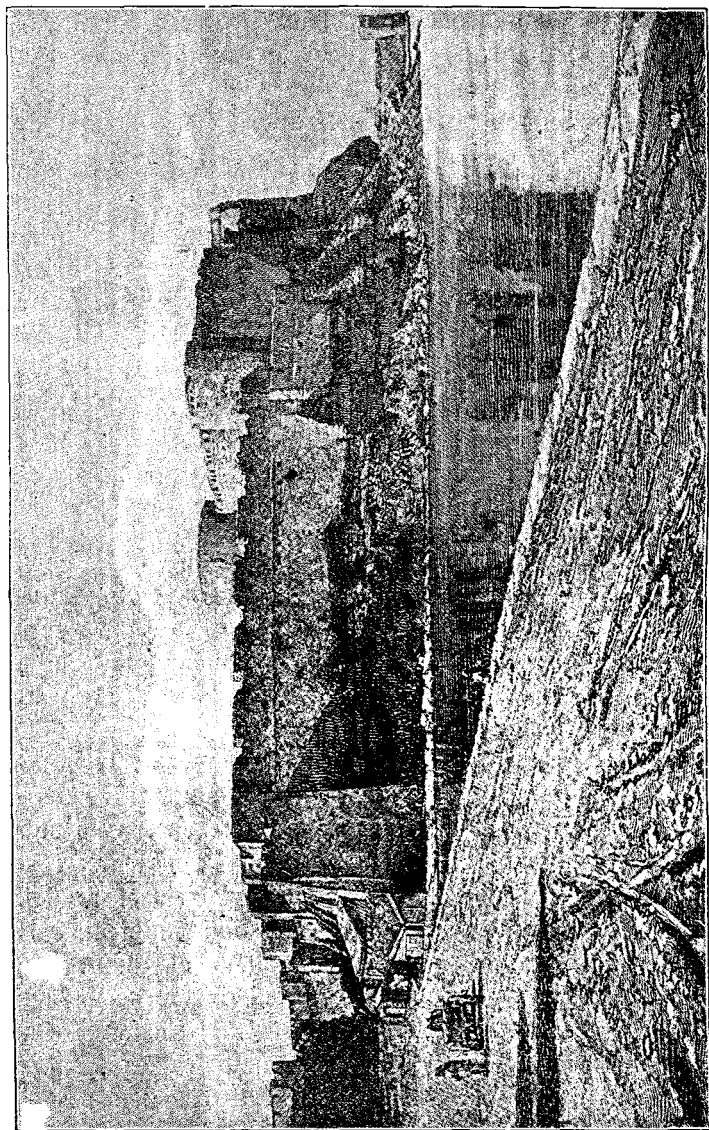
Înțelegerea, pe care Ștefan o avu cu Mohamed al II-lea, dăinuî numai până la moartea acestui (1483). Urmașul său Baiazid al II-lea, nesimțindu-se prin nimic obligat față de Ștefan, cedă stăruinței ienicerilor, cari cereau războiu pentru a se îmbogăți din pradă, și deschise o nouă campanie contra Moldovei. Ștefan se trezi deodată cu Turcii pe pământul țarei. Ținta operațiunilor turcești erau de astădată cetățile moldovenești dela mare. Susținea doară însuși Baiazid că „*Chilia e chee și poartă la toată țara Moldovei și a țării dela Dunăre (Muntenia), iar Cetatea-Albă e chee și poartă pentru toată Polonia, Tătaria și Marea-Neagră*“. Aceste porți trebuiau cucerite și alipite cu orice preț Impărăției Otomane. Aceasta era lozinca Sultanului.

Și în adevăr, Turcii înconjurară mai întâi Chilia, „de spre uscat și despre apă“ și o bătură opt zile și opt nopți neconținut, pentru a frânge rezistența Moldovenilor și a-i sili să capituleze. În acele grele timpuri erau pârcălabi la Chilia Maxim și Ivanco, cari apărară cetatea până la jertfire

de sine. În dimineața zilei de 14 Iulie 1484, cetatea căzu în mâna Turcilor ca o grămadă de dărâmături ce acopereau corpurile vitejilor Moldoveni, morți pentru cinstea și apărarea țării. Dela Chilia, Turcii biruitori trecură la Cetatea-Albă, pe care o forțară la capitulare după un bombardament de 2 zile și 2 nopți, în ziua de 4 August 1484, fiind pârcălabi Hărman și Oanea. (Vezi ilustr. Nr. 13.) Față de populația cetăților cucerite, Turcii purceseră la fel ca și în Caffa. Târgoveții și negustorii de seamă fură ridicați și duși la Constantinopol. În portul de negoț moldovenesc delă limanul Nistrului, așa de înfloritor odinioară, nu mai rămaseră decât „200 familii de pescari“; iar la Chilia numărul populațiunii lăsate pe loc era încă și mai redus.

Prin cucerirea cetăților moldovenești, Turcii închisă complet cercul cuceririlor lor pe țărmul pontic. Marea-Neagră devenise un adevărat lac turcesc. Pentru consolidarea cuceririlor sale în Moldova, Baiazid refăcu repede cetățile ce suferiseră așa de mult cu ocazia căderii lor, și le puse din nou în stare de apărare. Dar Turcii nu se mulțumiră numai cu stăpânirea cetăților propriu zise, ci cuprinsă în raza lor și părți însemnate din teritoriul moldovenesc, pentru a asigura pe această cale aprovizionarea garnizoanei în timp de pace și cu atâta mai vârtos în timp de războiu, când garnizoanele erau sporite prin armatele de operațiune. Cetatea de margine, împreună cu teritoriul din jurul ei, smuls din pământul ghiaurilor și supus direct ocârmuirii turcești, se numia *raia*; tot așa se numia și supusul otoman de legea creștină. Astfel știrbi Baiazid hotărul Moldovei dinspre mare, înființând acolo două raiale turcești: *raiaua Chilie* și *raiaua Cetății-Albe* (1484).

Se recursese la organizarea acestor *mărci de graniță*, numite și *serhaturi*, pentru a pune stăpânire pe cele mai însemnate puncte strategice și importante centre economice.

No. 13. — Fortăreața din Cetatea-Albă.

Prin ocuparea permanentă a punctelor strategice se puteau supraveghea și ține mai ușor în frâu acțiunile domnilor noștri. Iar ocuparea statornică a nodurilor de comunicație și a centrelor economice și comerciale urmăria scopul de a aduna produsele țărilor tributare și de a le canaliza spre capitala imperiului otoman. Acestui îndoit scop serviau și raiele turcești ce se organizaseră mai târziu dealungul Dunărei la *Orșova* și *Severin*, la *Turnu*, la *Giurgiu*, la *Brăila*, la *Ismail*, la *Tighinea* și la *Hotin*. Prin sistemul acesta, țărilor românești erau încătușate într'un lanț de cetăți cu garnizoane permanente turcești care le curmau orice avânt politic și economic. Raiaua Cetății-Albe îndeosebi punea pe Turci în legătură directă cu Tătarii și înlesnea foarte mult operațiunile comune turco-tătare contra Polonilor și Cazacilor și mai apoi împotriva Rușilor.

Raiaua Cetății-Albe se întindea dela limanul Nistrului spre vest până la apa Cogâlnicului și, dela mare până la o linie, care, purceând dela valea Cogâlnicului, atingea Nistrul la satul Purcari, localitate care „*despărția țara Turcului de țara Moldovei*”. Hotarul raialei dela Chilia pleca dela Cogâlnic spre vest și atingea la vest de Catlabuga prin Tașbunar, Dunărea.

Raialele dela Chilia și Cetatea-Albă, așezate la hotarul basarabean, formau circumscripții administrative deosebite, *sangiaceri*, cu câte un pașă în frunte care avea sub comanda sa garnizoana cetății, compusă din ieniceri și spahii; aceștia posedau feude „timar” în cuprinsul raialei. Moșiile acestora erau cultivate de creștinii indigeni, cari n'aveau nici un motiv de a părăsi raiaua, ci dimpotrivă numărul lor sporia mereu prin pribegi din țările vecine, cari se refugiau în raia, unde traiul era mai liniștit și dările mai ușoare. „Ghiaurii” aceștia trăiau în sate creștine ce erau administrate de „*subași*” numiți de pașă pentru păstrarea rânduiei și pentru strângerea haraciului și a dijmii

cuenite din produsele agricole și din turme. Noua raia dela Cetatea-Albă fu numită, după limba noilor stăpânitori, raiaua dela *Ak-kerman*, o tălmăcire verbală a numelui românesc.

Urmările pierderii Chiliei și Cetății-Albe fură dezastruoase pentru Moldova, atât din punctul de vedere politic cât și economic. Politicește țara suferi o ciuntire simțitoare a hotarelor sale, pentru întregirea cărora se vărsase atât de mult sânge românesc. Ingustarea aceasta se produse chiar la țărmul mării și privia porturile maritime de comerț, care ne puneau în legătură cu lumea largă; ea privia însă-și „*plămânii economici*“ ai Moldovei, căci așa numește d. Iorga, așa de nimerit, aceste două porturi. Porțile Moldovei spre mare, pentru deschiderea cărora luptase generațiuni întregi, se închiseră pentru foarte multă vreme. Bogățiile țării nu mai puteau fi puse în valoarea lor cea adevărată, ci serviau de acu înainte pentru îmbuibarea Turcilor, deprinși să trăească din munca și sudoarea ghiaurilor.

Cu închiderea ieșirilor la mare, începu să stagneze și negoțul țării, așa de înfloritor odinioară. Negustorii străini nu mai aveau dinspre mare acces liber în Moldova; vechile drumuri de comerț rămaseră părăsite și visteria domnească nu se mai umplea cu aurul îmbelșugat ce-l aduceau vămile înainte vreme. Rosturile comerciale ale Chiliei trecură de atunci încoace asupra Tomarovei (Reni) și în deosebi asupra Galaților, cari deveniră cu vremea singurul port moldovenesc la Dunăre.

Pentru a câștiga pământ suficient pentru nouile raiale, Turcii împingeau hotarul Moldovei dela țărmul mării tot mai departe spre nord, silind pe ai noștri de a forma o nouă linie de hotar mai jos de *Ciubărciu* pe Nistru, unde se instalase vechea pârcălăbie din Cetatea-Albă. Se pomește de doi pârcălabi de Ciubărciu și anume de Fătu și Tomșa.

Așa a fost sortită Moldova, ca după o luptă îndârjită de aproape 100 de ani să piarză Chilia și Cetatea-Albă, pentru apărarea cărora s'au dat bătăliile cele mai crâncene din istoria Moldovei și s'a vărsat cu atâta prisosință sânge românesc nu numai sub zidurile cetăților, ci și la Baia, la Râmnic, la Podul-Inalt și la Valea-Albă. Luptele pentru apărarea cetăților basarabene constituie *epoca de glorie militară* a Moldovenilor.

Prin pierderea acestor cetăți, Moldova începu să alunece pe povârnișul decadenței sale și politice și economice. Cu drept cuvânt observă Miron Costin cu adâncă amărăciune sufletească, că „*de atunci au purces țara tot spre rău din an în an până astăzi*“.

2. Ocuparea Pocuției ca despăgubire pentru pierderea cetăților basarabene.

Ștefan-cel-Mare își dădea bine seama despre pierderea ce îndurase Moldova prin înstrăinarea litoralului basarabean și deaceia nu lăsa nici un mijloc nefolosit pentru a repara știrbirea țării. Văzând că forțele sale militare nu se puteau măsura cu cele turcești, domnul se hotărî să recurgă la ajutorul puterilor creștine din apus. El trimise deci soli la regele Ungariei, la craiul polon și la curia papală, solicitându-le ajutor contra păgânilor. Dar în loc de bani și contingente de trupe, el primi ca răspuns vorbe frumoase de laudă și încurajare, care nu-i puteau folosi la nimic, mai ales că Turcii, pornind din nouile raiale, începură să prade țara de jos. Atunci Ștefan, bizuindu-se pe forțele sale proprii, le ieși răpede în cale și-i lovi în câmp deschis, pe malul Cătlăbugei, la hotarul raialei de la Chilia, și, tăindu-le calea, ucise pe mulți dintre ei.

Dar pierderea cetăților îl durea așa de mult că în anul următor, Ștefan trimise o nouă solie în Polonia pentru a

făgădui craiului că este gata de a presta jurământul de vazalitate în schimbul ajutorului convenit pentru recucerirea porturilor basarabene. Cronicarul Nicolae Costin ni spune că între sfetnicii craiului se găseau destui oameni de seamă cari'l îndemnau „să apere pe Ștefan-Vodă și Moldova de Turci cu toată puterea sa, să-i fie ca un părete Moldova, decât pierzând-o să-i fie a se lupta cu Turcii pentru țara leșească; ci nimic n'a folosit“. Cu toate acestea, Ștefan, nădăjduind că va primi ajutorul necesar, plecă la Colomea și prestă acolo craiului Cazimir jurământul de vazalitate (1485).

Mare fu însă desiluzia războinicului domn când văzu cu toată stăruința sa, ajutorul polon întârzia mereu pentru că, a nu veni niciodată. Nu mult după aceea, Polonii încheiară chiar pace cu Turcii după spatele lui Ștefan, răpindu-i astfel orice speranță de a putea recuceri cetățile basarabene. Plin de amărăciune mărturisi Ștefan că s'a închinat craiului polon, recunoscându-l de suzeranul său, pentru a obține scut și ajutor contra Turcilor, ca să nu le devie tribut. „Craiul însă m'a părăsit și nu mi-a ajutat — zice Ștefan — și așa sunt silit să plătesc haraciu Turcilor. Acum am aruncat un os între 2 câini, să se mânânce întreolaltă pentru el. Eu voi privi să văd cine învinge și acela va fi suzeranul meu“.

Plin de resemnare, Ștefan trebui să se împace cu gândul că cetățile basarabene nu mai puteau fi redobândite. El căută deci despăgubire în altă parte. Atunci, chinuit de necaz, el își aduse aminte că strămoșul său Petru-Mușat împrumutase craiului leșesc o sumă mare de bani, pentru care craiul îi zălogise toată Pocuția cu orașele Sniatin și Colomea până la Halici. Craiul nu înapoiase banii și nici urmașii săi nu grijiră de a restitui suma întreagă. Alexandru-cel-Bun se gândi să revindică Pocuția, dară moartea îl împiedecă dela realizarea acestui plan. Și Ștefan-cel-Mare se feri să atingă

chestiunea Pocuției până în momentul când nepăsarea lui Cazimir față de durerea sa pentru pierderea cetăților, îl făcu să piardă orice considerație față de vechiul său debitor. În anul 1942, Ștefan, folosindu-se de revoltele țărănești din Pocuția, năvăli pe neașteptate în această provincie, cuprinse mai multe sate și se întoarce acasă cu mare pradă, din care trebuia să acopere birul față de Poartă. În regiunile cuprinse de armata moldovenească slujbașii domnului începură să ridice dările și zăciuelile cuvenite. De acolo voia Ștefan să scoată bani pentru haraciul turcesc. Incercările Polonilor de a determina pe Ștefan să se retragă din satele ocupate rămaseră zădărnice.

Atunci noul rege polon Ioan Albert hotărî de a întreprinde o expedițiune contra Moldoveanului îndărătnic, pentru a-l alunga din scaun și a anexa chiar Moldova la țara sa. Pretextând că voiește să se coboare dealungul Nistrului în jos „pe drumul Hotinului“ spre Cetatea Albă, pentru a alunga pe Turci de acolo, craiul polon, rău sfătuit, luă drumul spre Cernăuți și se îndreptă spre Suceava, pe care o asedia mai multă vreme, însă fără de a o putea cucerii.

Între timp Ștefan adună oastea sa și o așază în codrul Cozminului de lângă Cernăuți, cu scopul de a tăia Polonilor comunicația cu țara lor. Planul lui Ștefan izbuti deplin, căci, ivindu-se boli în oștirea polonă și întârziind capitularea Sucevei, Ioan Albert dădu ordin de retragere pe drumul pe care venise, contrar înțelegerii ce avuse cu Ștefan de a se retrage din Moldova pe o cale asupra căreia conveniseră ambii beligeranți. Atunci Ștefan, lăsând pe Poloni să se înfunde bine în codru, răsturnă copacii rețezați asupra lor, îngropând sub trunchiurile stejarilor îmbătrâniți oștirea polonă și trufia craiului Ioan Albert. În marginea făgetului dela Cozmin s'a dat — zice așa de frumos d. Iorga — memorabila bătălie dela Dumbrava-Roșie, cea din urmă vânătoare războinică a bătrânului leu moldovean.

În pacea ce s'a așezat după dezastrul Polonilor, în Moldova, Ștefan scutură orice aparență de atârnare față de craiul leșesc și restabili vechile hotare ale țării sale față de Polonia.

În pragul bătrânețelor, chinuite de rana primită sub zidurile Chiliei și de regretul pentru pierderea cetăților dela mare, Ștefan se hotări să isprăvească odată cu chestia Pocuției care rămăsese încă deschisă. Pentru a nu mai lăsa urmașilor săi chestiunea aceasta nehotărită, spre sfârșitul domniei sale, bătrânul și încercatul voevod intră din nou cu putere armată în Pocuția, o ocupă în întregime și așează acolo pârcaľabii săi, la Colomea și Sniatin. Așa înțelese marele domn să se despăgubească față de Poloni pentru refuzul sprijinului lor la recucerirea Chiliei și Cetății-Albe!

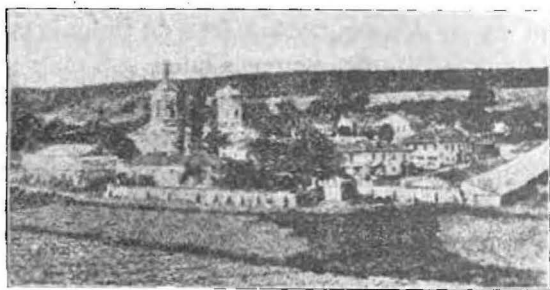
Pe lângă mărețele sale fapte războinice, Ștefan-cel-Mare săvârși și fapte de lumină și cultură deopotrivă de mari și neperitoare. Nu săvârșia nici o faptă de arme, pe care el să n'o fi înveșnicit prin ridicarea unui lăcaș de închinare Dumnezeuui dăător de izbândă. El este ctitorul a mai bine de 40 de biserici și mănăstiri, pe care le-a înzestrat cu moșii întinse și odoare scumpe. Cea mai frumoasă și bogată între toate este mănăstirea Putnei, pe care o fondă în amintirea recuceririi Chiliei. Și erau menite aceste ctitorii să aducă laudă Dumnezeuui părinților noștri, să strecoare nădejde și mângăiere în sufletele celor chinuiți și nenorociți, să răspândească lumina învățăturii și să dea adăpost celor bătrâni și neputincioși.

Dintre ctitoriile cucernicului domn se găseau în Basarabia mănăstirea *Chipriana* (vezi ilustrația No. 14), așezată în megieșia ctitoriei bunicului său Alexadru dela Vărzărești, biserica Sf. Nicolae din Chilia, zidită la 1484 de arhitectul italian Ioan Provana, și o biserică la Cetatea-Albă, precum arată inscripțiile descrise de Murzakievici în *Memoriile Societății Arheologice din Odessa*. Urmașii lui Ștefan înzestrară cti-

toria basarabeană cu moșii și odoare, precum se va arăta la rândul său.

Ștefan-cel-Mare a fost cel dintâi domn român care a avut relațiuni directe cu *Moscalii*. El se încuscri cu țarul Ivan al III-lea, dând fiului și moștenitorului acestuia Dimitrie în căsătorie pe fiica sa Ileana. Păcat numai că căsătoria aceasta a fost așa de nenorocită.

Legăturile lui Ștefan-cel-Mare cu Basarabia au fost cele mai strânse. El a recucerit Hotinul dela Poloni și Chilia dela Munteni; el a bătut pe Tătari la Lipnic și pe Turci la Cătlăbuga; el a fortificat Orheiul și Soroca și a

No. 14. — Mănăstirea Chipriana.

reparat zidurile Cetății-Albe; el a colonizat pustiurile basarabene cu cete de viteji și voinici, dela care coboară mazilii și răzeșii hotineni, soroceni și orheieni de azi. Pentru apărarea Chilie și Cetății-Albe, pe care el le socotea ca „fiind toată Moldova“, el a încrucișat armele cu Ungurii la Baia, cu Muntenii la Râmnic, cu Turcii la Podul-Înalt și Răsboieni. Pentru redobândirea cetăților basarabene, el, eroul creștinătății, călcându-și pe inimă, și-a plecat genunchiul înaintea craiului Ieșesc la Colomea. El a început cu organizarea unui nou front de apărare contra raialelor turcești din sudul Basarabiei, așezând pârcălabi la Ciubărciu.

Iată fapte mărețe care trebuie să constituie pentru toți Românii și îndeosebi pentru Basarabia, titlul de adâncă venerație și sinceră recunoștință pentru amintirea celui mai mare și mai glorios domn al Moldovei. După o așa de rodnică domnie de 47 ani, 2 luni și 3 săptămâni, muri Ștefan în ziua de 2 Iulie 1504 în Suceava și fu înmormântat la Putna. Mai bine ca ori cui se potrivesc lui Ștefan-cel-Mare cuvintele lui Miron Costin care zice: „El era un om deplin, cap întreg, fire adâncă, cât poți zice că nasc și în Moldova oameni“.

CAP. VI.

Pierderea Tighinei și a Bugeacului.

1. Urmașii lui Ștefan cel Mare. — 2. Raiaua Benderului și ocuparea Bugeacului. — 3. Alexandru Lăpușneanul. — 4. Bătălia dela Cahul și raialele Ismail și Reni.

1. Urmașii lui Ștefan cel Mare.

După moartea lui Ștefan, domnia Moldovei trecu asupra fiului său *Bogdan*, numit cel *Chior*, fiind-că într'o bătălie își pierduse un ochi. El cedă Pocuția craiului polon în nădejdea de a căpăta în căsătorie pe sora craiului. Văzându-se însă înșelat în așteptările sale, el se răzbună amarnic contra regelui. El năvăli pe neașteptate în Pocuția, arzând și pustiind totul până la Leov, robind multă lume și făcând bogată pradă. Dară cu toate acestea el nu isprăvi nimic, fiind-că în cele din urmă trebui să renunțe și la Pocuția și la mâna princesei poloneze; ba mai mult chiar, el slobozi și pe robii de război pe cari îi ridicase din Pocuția.

Jignit în amorul său propriu prin refuzul princesei, care'l găsia prea „slut“, el se căsători cu o Moldoveancă, avu însă nenorocirea să fie călcat de Tătari chiar în ziua nunții sale. Acești megieși de peste Nistru deveniră din zi în zi tot mai îndrăzneți și îndeosebi din momentul, când hanul lor fu silit de a recunoaște suzeranitatea sultanului și de a se încuscri cu dânsul. Pentru a face față exigenților de

apărare față de acești vecini prădalnici și turbulenți, Bogdan petrecea foarte des pe pământul Basarabiei și mai ales la Lăpușna, unde-l atrăgea și o aventură de dragoste cu frumoasa Anastasie din Lăpușna, care deveni mama lui Alexandru-Vodă-Lăpușneanul. Dela Lăpușna, unde Bogdan petrecea cu atâta drag, el trecea la curțile domnești din Huși, care se ridicau în preajma bisericii lui Ștefan-cel-Mare de acolo.

Dar pe lângă aventurile sale amoroase, Bogdan cu sfetnicii săi, se gândiau serios la organizarea apărării nouilor hotare ale Moldovei, ciuntite și împuținată dinspre raialele Chilie și Akkermanului. Atunci s'a început să se înjghebeze așezări românești dealungul lalpugului, dela Greceni în sus până la codrul Tigheciului, care prin însă-și natura lui forma o bună linie de apărare, și până la Lăpușna. În toiul acestor pregătiri de apărare muri Bogdan, încă tânăr, în 1517.

În domnie îi urmă fiul său nevârstnic *Ștefăniță*, care-și istovi viața încă fragedă în chefuri și apucături netrebnice, fără ca țara să se fi ales cu ceva pe urma tiranicei sale domnii. El fu otrăvit la Hotin și după cât se spune chiar cu știința boierilor și a soției sale Stana, fica lui Neagoe Basarab, cari voiau să scape țara de tirania lui.

După moartea năprasnică a lui Ștefăniță, coroana Moldovei trecu asupra unchiului său *Petru Rareș*, un fiu al lui Ștefan-cel-Mare, din legătura sa cu Rareșoaea din Hârlău. Noul domn moștenise de la tatăl său curajul și energia războinică, care-l mână în luptă cu Ungurii pentru Ardeal și cu Polonii pentru Pocuția. În Ardeal reuși să cucerească ținutul Bistriței și să-l stăpânească vremelnic. Cu Polonii însă o păți rău, suferind înfrângerea dela Obertin, care pecetlui definitiv pierderea Pocuției. Cu toate acestea Rareș își păstră firea zicând: „Să nu fie mândru craiul pentru biruința lui, căci n'a dobândit-o cu însă-și puterea sa, ci numai cu norocul, care se schimbă neconținut, și

n'a biruit craiul, ci Dumnezeu, care pedepsește pre domni pentru prea marea lor încredere într'înșii“.

Dar cu toată înfrângerea dela Obertin, Petru Rareș nu se dădu bătut, ci continuă hărțuелile cu Polonii. Pentru a-și asigura în cetatea Hotinului un punct de reazim în operațiunile sale contra Polonilor, el repară vechile ziduri ale cetății, ridică noi ziduri puternice de piatră și de cărămidă roșie și tare, care se pot vedea până azi. El spori numărul străjerilor și apărătorilor și încredință comanda cetății pârcașului Ghianghea, a cărui pricepere și vitejie fu răsplătită de domn prin „un loc pustiu la Ciuhur, în ținutul Hotinului, pe ambe părțile Ciuhurului, care anume se chiamă Rujiinți“. Presupuneriile lui Rareș se adevăriră. Luptele cu Polonii se localizară în preajma Hotinului. Ian Tarnovschi, comandantul oștirilor leșești, strângea tot mai strins brăul de înconjurare a cetății, până ce, în cele din urmă, după o luptă desperată de 7 săptămâni, o cuceri, minnând zidurile și aruncându-le în aer împreună cu eroicii lor apărători moldoveni.

Intre timp Petru Rareș se îndușmănisă și cu Turcii cari dedeau crezământ ponegririlor și reclamațiunilor poloneze. Firea aprigă și nestatornică a domnului moldovean displacea de mult sultanului Soliman-cel-Măreț, sub domnia căruia imperiul otoman atinse culmea puterii și strălucirii sale. Mai mult decât reclamațiunile poloneze, indispușeră pe sultan certurile continue dela hotarul nouilor raiale turcești de pe pământul Moldovei.

Populația raialelor se aprovizionă între altele și cu lemne din codrul Tigheciului. Intre Tighecenii și Turci se iscară certuri foarte aprige pe tema aceasta. Un grav conflict de acest fel izbucni în 1536, când Tighecenii fugăriră pe Turci până sub zidurile Chilieii, „arzindu-i margi-nile“. Atunci sultanul, voind să-și asigure hotarele raialelor sale dela Chilia și Akkerman, ceru lui Petru Rareș să-i

cedeze din pământul Moldovei o nouă fâșie de pământ, care să servească drept brâu de izolare între raiale și codrul Tigheciului. Fâșia aceasta de pământ era regiunea de stepă a *Bugeacului*. Petru-Rareș se împotrivi cererii, precum făcuseră înaintea sa și sfetnicii lui Ștefăniță. Dară împotrivirea aceasta fu numai vremelnică, întrucât domnul era amenințat la nord și de Poloni, cari luaseră Hotinul iar în flancul dinspre răsărit de Tătari, cari veniră să sprijinească pretensiunile sultanului, din ale căror realizare era să rezulte un câștig și pentru dânșii.

Spre sfârșitul verii 1538, sultanul Soliman începu campania sa în Moldova. Cu o armată puternică, cu o sută tunuri și cu multe cămile el trecu Dunărea la Isaccea pe un pod de vase și ajunse la Prut. În acelaș timp trecură și Tătarii Nistrul, iar Polonii pustiau ținutul Hotinului de te cuprindea groaza. O vijelie mai năprasnică nu se abătuse asupra Moldovei din zilele marelui Ștefan. Rareș recurse la tactica tatălui său, pustiind țara în drumul dușmanului, care năzuia spre Suceava. Ce-i ajută lui Rareș respingerea atacului Tătarilor cari ajunseră până la Ștefănești, dacă în momentele acele critice boerii îl părăsiră, fiind că'l urau „pentru purtarea sa rea cu dânșii și pentru tirania sa“. Cauza adevărată a acestei dușmăanii față de domn era dragostea lui Rareș pentru țărani, pe cari domnul îi lua în scut împotriva asupririlor boerești. Ne mai având pe cine se răzema, Rareș părăsi tronul și pribegi cu puținii credincioși ce-i mai avea în Ardeal.

După fuga lui Rareș, sultanul ajunse fără nici o piedecă la Suceava, unde așeză un nou domn în persoana lui Ștefan, care era și el un nepot de fiu al lui Ștefan-cel-Mare, prin urmare „din os domnesc“, cum zice cronicarul Ureche.

Schimbarea aceasta de domn n'ar fi fost așa de mare nenorocire pentru țară, dacă Soliman s'ar fi mărginit nu-

mai la această măsură, Dară el nu venise doară cu atâta puzderie de oaste în Moldova, numai pentru această ispravă. Scopul principal al expediției sale era doară asigurarea și lărgirea hotarelor raialelor sale dela Akkerman și Chilia, precum și organizarea unei noi raiale.

2. Raiaua Benderului și ocuparea Bugeacului.

După fortificarea Hotinului și a Sorocei rămasese Tighinea vadul cel mai însemnat la Nistru. Pe acolo trecea vechiul drum de negoț, care lega Moldova cu țara tătarească. Asupra acestei vestite trecătoare își aruncase sultanul privirile sale, fiindcă de acolo puteau fi ținuți lesne în frâu atât Tătarii cât și Moldovenii, căci Tighinea se găsea chiar la hotarul acestor două neamuri, așa de deosebite în credința și în deprinderile lor.

Din porunca lui Soliman deci se așezară ienicerii la Tighinea și o prefăcură cu întreg ținutul d'împrejur în *raia turcească*, a treia la rând pe pământul Moldovei. Vadul Tighinei nu putea rămâne nefortificat, și de aceia sultanul ridică o puternică cetate de margine, pe care o numi turcește *Bender*, adecă *poartă*. Deasupra intrării în cetate fu așezată, din porunca sultanului, o tablă comemorativă pentru a înveșnici în marmoră „marea izbândă a sultanului asupra domnului Moldovei și călcarea învinsului sub potcoavele cailor împărătești“. Numele cetății trecu și asupra întregii raiale, care s'a numit de atunci încoace raiaua Benderului. Organizația raialei era la fel cu cea dela Akkerman și Chilia, cu toate că hotarele ei erau mai înguste. Raiaua Benderului atingea la nord apa Bâcului iar la sud apa Botnei; spre răsărit ea ajungea până la malul Nistrului, iar spre apus era despărțită de ținutul Orheiului printr'o linie meridională care pleca dela malul Bâcului la Bulboba și atingea țărmul drept al Botnei la Sălcuța, care era și ea cuprinsă în raia.

Din nenorocire pentru Moldova, sultanul Soliman nu se mulțumi însă numai cu această ciuintire a țării. Ci dimpotrivă, el venise cu gândul să prefacă și Hotinul în raia, și dacă n'a realizat acest gând, apoi aceasta este a se mulțumi numai împrejurării, că Hotinul era ocupat de Poloni și sultanul nu voia să intre în războiu cu ei.

În schimb însă el puse stăpânire asupra *Bugeacului*, care se întindea între hotarele raialelor și codrul Tigheciului. Noul hotar între Moldova și pământul Bugeacului cotropit de Turci, începea la satul Sălcuța pe Botna, ducea în linie dreaptă spre apus, tăia Cogălnicul mai jos de Grădiște și atingea Ialpugul mai sus de Javgur, și de acolo dealungul Ialpugului spre sud până la hotarul raialei dela Chilia.

În fâșia răsluită din pământul Moldovei de Soliman se găsea și Ciubărciul, unde așezase Ștefan-cel-Mare pe pârcălabii săi retrași dela Cetatea-Albă. Firește că prin noua distrămăre de hotar, acești pârcălabi fuseseră nevoiți de a se retrage din nou spre nord, pentru a se stabili la Lăpușna. Pe unul dintre aceștia, pe Toma „pârcălab de Ciubărciu“, îl miluise Petru Rareș în 22 Martie 1535 „pentru dreptcredincioasa lui slujbă“ cu „un loc pustiu pe *Botna*, între Dobra și Oale, unde este *marele Chișinău*, ca să-și așeze acolo un sat“. În actul acesta de donațiune este vorba de un loc pe *Botna*. Așa fiind locul dăruit pârcălabului Toma nu poate fi identificat cu orașul Chișinău, care este așezat pe apa Bâcului și nu a Botnei.

Pierderea Tighinei și a Bugeacului a fost o nouă amputare din trupul Moldovei. Numai atunci boerii își dădură seama de urmările desbinării lor. Ce mai puteau folosi învinuirile pe care ei le aduceau noului domn, că ar fi cedat Turcilor jumătate din pământul țării dela Dunăre până la munți, înțelegând firește până'n codrul Tigheciului? În desperarea lor ei găsiră în Ștefan-Vodă țapul ispășitor pentru toate greșelile politice ce s'au comis. Dar răspunderea trebuia să apese asupra conștiinței lor, când părăsiră pe

Rareș tocmai în momentele cele mai grele pentru țară. În astfel de condițiuni amenințările lor nu puteau produce nici un efect. Iată în ce ton vorbeau ei față de domn, căruia de bună seamă i se sfâșia inima de durerea țării: „Dacă nu vei căpăta înapoi acea parte a țării ce au luat-o Turcul și nu te vei împotrivi aceluia ca să o unești sub oblăduirea ta, să fii încredințat că, înfățișându-se un al treilea dușman, ori-care ar fi, care să răvnească domnia, vom trece la dânsul și nu te vom mai privi ca domn“.

Dar în condițiunile date, ce putea face nenorocitul voevod, care n'avea nici o putere față de Turci și cu atâta mai puțin într-o vreme, când țara era amenințată de foamete din cauza lăcustelor care mistuiseră toată recolta. Din pricina acestei nenorociri Ștefan fu poreclit *Lăcustă*.

Dacă însă Ștefan n'avea puțința de a redobândi Bugeacul și Tighina, el reuși totuși să câștige Hotinul dela Poloni, care era guvernat de hatmanul Tarnowski. Prin tratatul de pace ce s'a semnat chiar la Hotin, Polonii se obligară să evacueze cetatea, să o restituie Moldovenilor și să respecte vechile hotare între ambele țări.

Succesul acesta însă nu putea acoperi nici decum ciopărtirea hotarului dinspre amiazăzi. Pentru aceia boerii, băgând de seamă că Ștefan Lăcustă „a început puțin câte puțin a da împăratului pământul țării, voind să dea toată coasta de la Dunăre până la munți, precum și Nistru tot“ și, bănuind „că domnul e mai cu priință Turcului decât creștinilor“, puseră la cale un complot sângeros împotriva sa și o expediție în teritoriul răpit de Turci. În noaptea în care Ștefan-Vodă fu ucis, o ceată înarmată de Moldoveni năvăli, pe neașteptate, în Bugeac, unde Turcii își țineau de obicei „multe vite, „pradă“ 100.000 oi și 80.000 de capete de alte dobitoace“, pustind și ucigând tot ce întâlneau în cale, până aproape de Cetatea-Albă, pentru ca apoi, încărcată de pradă, să treacă Nistrul și să fugă în

Polonia (1541). Inzadar scria sultanul craiului Sigismund al Poloniei că „niște răufăcători din supușii noștri Moldoveni“ s’au răsculat, au tăiat pe domnul lor și împreună cu câțiva Polonezi „au năvălit în țară lângă Akkerman și Bender, au prădat sate, au ucis pe mulți, au furat oi și alte dobitoace, au prădat și alte mărfuri și au fugit în țară la ține“, adecă în Polonia. Revolta sufletească a Moldovenilor față de răpirea Tighinei și a Bugeacului nu putea fi înădușită. Ea trebuia să se manifesteze și s’a manifestat în mod sângeros.

Noul domn, *Alexandru Cornea*, un fiu natural al lui Bogdan-cel-Chior, învăță din soarta tragică a înaintașului său și, ținând seama de dorința țării, încercă să recucerească pământul răpit de Turci. Spre acest scop el întreprinse o expediție în Bugeac, pătrunse adânc în raialele turcești, bătu 800 de spahii turci, pe cari îi întâlnise în cale, și răpi multe turme de oi și cirezi de vite. Iată cum știau strămoșii noștri să-și apere moșia! Dar marea îndrăzneală a lui Alexandru-Vodă îi grăbi căderea.

Intre timp Petru-Rareș, pribeagul de odinioară, se împacă cu Turcii și primi din nou domnia Moldovei. Cu ajutor turcesc, el se reîntoarse în Moldova, lovi pe Alexandru Cornea, îl prinse și-i tăia capul. Astfel plăti nenorocitul domn cu capul său îndrăzneala patriotică de a fi încercat să recucerească ținuturile basarabene răpite.

Condițiunile în care a redobândit coroana, nu îngăduiau lui Petru-Rareș de a continua lupta pentru reîntregirea hotarelor țării. El trimise, ce-i drept, un sol la Poartă să comunice acolo că boerii „*nu pot suferi cu nici un chip că li s’a luat partea cea mai frumoasă a Moldovei*“, dară constatările acestea n’aveau nici o valoare practică. Tighinea și Bugeacul rămaseră în mâinile Turcilor, poate chiar cu învoirea lui Petru-Rareș. Acest consimțământ pare să fi fost chiar condiția pentru dobândirea domniei pentru a doua oară. Dăruirea unei frumoase evanghelii pentru cti-

toria tatălui său dela Chipriana, era singura mângăere, pe care Petru Rareș o putea aduce sufletelor amărite ale Basarabenilor din cauza pierderilor îndurate.

În domnie îi urmară fii săi, dintre cari cel mai mare Iliăș avu prostul gust de a părăsi legea strămoșească și de a îmbrățișa pe cea mohamedană. Se pare că fusese ademenit la acest pas nesocotit prin făgăduelile sultanului de a-l face stăpân peste cetățile turcești dela Dunăre, între care erau Chilia, Akkermanul, Benderul și chiar Oceacovul dela gura Niprului. Iliăș-Vodă, turcindu-se, luă numele de Mohamed și ajunsese pașă la Silistra. Din fericire pentru unitatea religioasă a neamului nostru, treceri de acestea la mohamedanism s'au întâmplat numai foarte rar și numai individual și nicidecum în massă ca în Bosnia și Albania, unde o mare parte a populațiunei sârbești și albaneze a îmbrățișat islamismul și'l păstrează până în zilele noastre.

O mărturie polonă dela 1551 arată că sultanul ar fi ocupat și Ciubărciul, Lăpușna și chiar și Tigheciul. Prin mărturia aceasta se confirmă ocuparea Bugeacului de către Turci, un ținut care cuprindea Ciubărciul și se estindea până la hotarele Lăpușnei și la marginea codrului tighecean. Întreagă regiune din sudul Moldovei, care fusese cuprinsă de Turci, apare în istoriografia contemporană cu evenimentele sub numele de *Basarabia*. Așa arată un călător în 1572 Akkermanul și Chilia ca fiind așezate în „*Basarabia*“.

3. Alexandru Lăpușneanu.

După retragerea lui Iliăș și răsturnarea fratelui său Ștefan, domn al Moldovei ajunse Alexandru Lăpușneanu, fiul Anastasiei din legătura ei cu Bogdan-cel-Chior. Noul domn era deci după mamă basarabean. Domnia sa n'a adus însă mult bine țării. El era un foarte bun gospodar, făcea negoț cu Sașii din Ardeal și trimitea agenții săi comerciali până la Veneția. De altfel Lăpușneanu era un om

bolnăvicios și foarte bănuitor, neîncrezându-se în nimeni. El răspundea regulat haraciul față de Poartă și nu ieșea nici când din cuvântul sultanului. Firește că dela un astfel de domn nu se putea aștepta, ca el să fi încercat recucerirea Tighinei și a Bugeacului. Dimpotrivă, el făcu pe placul Turcilor, dând poruncă ca să se dărîme toate cetățile din Moldova, pentru ca în viitor să nu mai poată constitui o primejdie pentru dînșii. Si atunci Alexandru-Vodă „a umplut cetățile cu lemne și le-au aprins de au ars și s'au risipit. *Numai Hotinul au lăsat să fie de apărare despe țara leșească*“. Si așa scăpă de răpire această importantă cetate de hotar.

Lăpușna, locul său de naștere, ajunse la o oarecare însemnătate sub domnia sa. Vameșii dela Tighina se retraseră la Lăpușna, pe unde ducea drumul spre țara tătarească. Stațiunea vamală silia pe negustori să poposească acolo pentru vămuire. Așa a devenit Lăpușna încetul cu încetul un orașel, care era cărmuit după vechiul obicei de un șoltuz și 12 pângari. Pecetea orașului avea o cruce la mijloc. Mai apoi Lăpușna deveni centrul administrativ al ținutului cu același nume, având în frunte pârcălabi și mari vătăfi, cari îngrijiau de apărarea hotarului contra încălcărilor dușmane. Ca nepot al lui Ștefan-cel-Mare, Lăpușneanu nu uită de ctitoria basarabeană a bunicului său. El înzestră mănăstirea Chipriana cu următoarele moșii: Lozeni, Preajolteni, Onești, Sadova, Băliceni, Luceni, Vorniceni, Dumeni, Glăvășeni, Bisericieni, Purcenii-de-Jos precum și cu vii la Cotnari. După numele moșilor în -eni se vede că avem a face cu numiri noi românești după proprietarul moșiei.

În vara anului 1561 se pripăși la curtea lui Lăpușneanu un Grec din ostroavele Mării-Egeice, Iacob Vasilic, care se întitula Despot, adică domn al insulelor Paros și Samos, și se da drept rudă a doamnei Ruxanda, soția lui Alexandru-Vodă. În realitate Iacob Vasilic era un vântură-

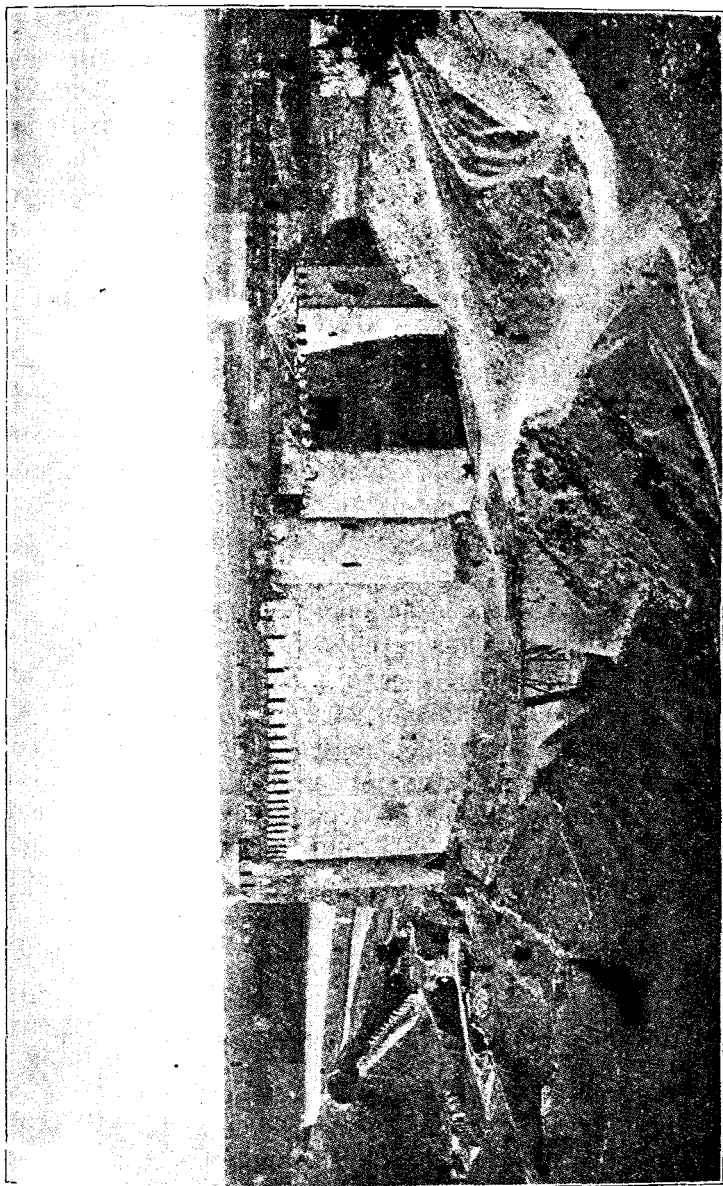
țară care pribegise multă vreme prin apus și-și împrăsiase oarecare cultură umanistică Nebănuindu-se nimic despre planurile sale, el fu bine primit la curtea domnească, unde se bucura de oarecare trecere și la boeri. Folosindu-se de aceasta, el începu să uneltească împotriva domnului, care nu era deloc iubit de boeri. Si cum atunci dureroasa ciopârtire a hotarelor țării era încă în amintirea tuturilor, iar el se încumeta să recâștige vechile hotare, îi căzu ușor să exploateze credulitatea boerilor, cărora le amintea de origina lor română, cu totul uitată atunci, și pe cari îi numia, pentru a-i măguli, voinici și rășboinici, zicându-le că „se coboară din vitejii Râmleni, cari au făcut să tremure lumea“. Cu astfel de vorbe el reuși să-i determine la răsturnarea lui Alexandru-Vodă și la ridicarea sa în scaunul de domnie. În adevăr, Despot lansă ca domn o proclamație către țară, în care găsim următorul pasagiu privitor la redobândirea Basarabiei pierdute: „Scopul meu nu este altul, decât să fie Dunărea hotar al țării mele Moldova și să mă lupt zi și noapte cu necredincioșii și blăstâmații de Turci și așa nădăjduesc să câștig în scurt timp *cetățile* Moldovei mele pe care le stăpânește păgânul“. Frumoasă proclamație, nu-i vorbă, numai că pentru împlinirea acestui scop trebuia alt om și nu un aventurier imbuibat de frazeologia raționalistă a renașterii, cum era Despot. Lucrul acesta s'a constatat curând și îndrăznețul și-a luat pedeapsa cuvenită, fiind ucis cu buzduganul de hatmanul Tomșa. În luptele acestea pentru domnie se amestecă și hatmanul cazăcesc Dumitrașcu Vișnovețchi, care coboria dintr'o soră a lui Petru-Rareș și ca atare credea că are drepturi la tronul Moldovei. Intervenția lui n'a fost norocoasă; el fu prins de Tomșa și trimis la Constantinopol, unde îl aștepta o moarte groaznică. De atunci încoace Cazacii se înfățișară foarte des în Moldova, fie ca prieteni și aliați ai domnilor, fie ca vrăjmașii lor. Prin apariția acestor turburători de pace și jăfuitori de bogății, spori nu-

mărul dușmanilor țării. Hotarul Nistrului avea nevoie de strajă mai numeroasă, fiindcă Tătarii primiră noi tovarăși de pradă, pe Cazaci.

Domnia lui Ștefan Tomșa n'a fost de lungă durată, căci Alexandru Lăpușneanu, care se refugiase la sangiacul turc din Akkerman, reuși să redobândească domnia, alungând pe Tomșa din scaun cu ajutor turcesc. În a doua a sa domnie Lăpușneanu era stăpânit de dorul de răzbunare față de boerii vicleni cari l-au răsturnat din scaun, făcându-l să plece 3 ani de zile în pribegie amară. Mulți dintre boeri plătiră cu capul necredința lor de odinioară față de domn.

Pe vremea lui Alexandru Lăpușneanu s'a mutat reședința domnească dela Suceava la Iași care devenise astfel capitala Moldovei. Mutarea reședinței s'a făcut la cererea Porții suzerane, care doria să aibă pe domn mai departe de Polonia și mai aproape de raialele sale, pentru a-l putea controla și ține mai lesne în frâu. Tot atunci s'a mutat și scaunul mitropolitan la Iași, ca să fie lângă cel domnesc.

Urmașul lui Lăpușneanu fu fiul său Bogdan, care petrecea cu predilecție la Hotin, pentru ca să fie mai aproape de Poloni, dară mai ales de Poloneze, care îl fermecaseră cu privirile lor. Predilecția aceasta a lui Bogdan Lăpușneanu pentru acest oraș își găsește explicarea sa în faptul că Hotinul se găsea atunci într'o stare destul de înfloritoare. (Vezi ilustrația No. 15.) Cronicarul polonez Strykowski, care cunoștea bine Hotinul din vremea aceia, zice că era o cetate frumoasă și puternică, așezată pe o stâncă și având înfațișarea cetății Kockenhausen din Livlanda. La 1585 trecu prin Hotin călătorul francez Fourgueveault care, străbătând întreg ținutul, însemna totul ce vedea și auzia acolo. El ne spune că Hotinul era un târg mare împrejurul căruia trece apa Nistrului. Pe malul acestei ape se găsește o cetate mică, încinsă cu ziduri înalte de cără-

No. 15. — Cetatea Hotinului, vederea dinspre sudvest.

midă clădită de mult și străjuită din toate părțile. Nistrul, care trebuie trecut cu luntrea aici la Hotin, desparte țara Moldovei de olatul Podoliei ce se ține de crăia Poloniei. Și cel dintâi târg unde se poate ajunge, plecând dela Hotin, este Cernăuți. Pe aceste drumuri întâlnirăm adese câte 20—30 care și pe fiecare car câte o fată ce mergea la târgul din apropiere (Hotin); toate erau foarte frumoase, deși fără meșteșug, cu flori în păr, ca să arete că sunt de măritat. Cumpărarăm dela ele în treacăt lapte, prepelițe — ce se chiamă în limba lor așa — și ouă cu care ele își umpleau căruțele până sus, și mergând și stând pe ele fără să se strice (!)“.

La Hotin se găseau atunci două biserici, una mai mare în târg, iar alta mai mică în cetate, ale cărei urme se pot distinge și azi. După spusele lui Neculce în „mănăstirea aceasta mică ce este sub cetate“ s'a produs pe timpul lui Duca-Vodă o mare minune „au lăcrimat icoana Maicei Preciste, cât se răsturnau lacrimile pe chipul icoanei de le vedeau toți oamenii, și picau într'o tipsie ce era pusă supt icoană, de era de mirare a privi arătare și semn ca acela, carele au fost adevărat semn de peire a mulți creștini în țeara leșească și începătura durerii și stricării țării noastre; că de atunci, din an în an, tot rău și amar de creștini și pustiiuri au rămas locurile pe acolo“. Numărul contribuabililor în întreg județul era în 1591 de 2092 persoane, dintre care 1984 țărani, 77 boeri, 40 vătăfi, 122 nemeși și 95 preoți. Pecetea Hotinului înfățișa un ostaș la pândă cu o stea în dreapta și alta în stânga, simbolul străjerului de hotar.

4. Bătălia dela Cahul și raialele Ismail și Reni.

În locul lui Bogdan-Vodă, Turcii ridicară pe Ioan-Vodă-cel-Cumplit, care se da și el drept fiu al lui Bogdan-Chiorul. Tinerețea și-o petrecuse la Constantinopol și de acolo fu trimis domn în Moldova. Sangiacul din Akkerman îl așeză

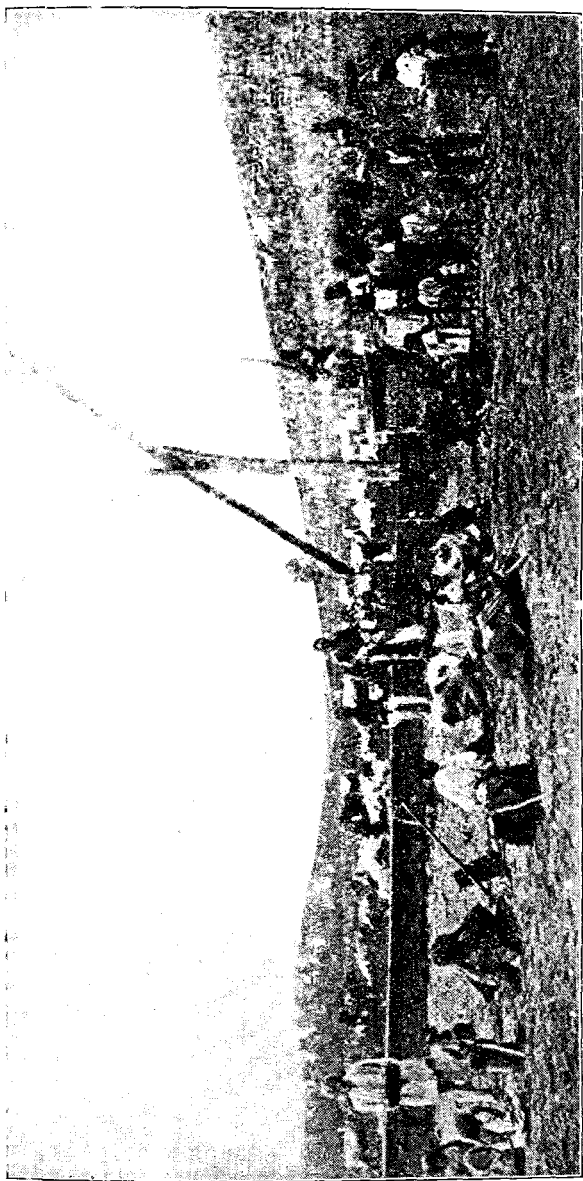
în scaun, așteptând firește, dela el că va fi supus și ascultător Porții. Ioan-Vodă era însă o fire războinică și aplicată spre fapte mari ca și bunicul său Stefan-cel-Mare. El încercă se recucerească Pocuția, dară nu reuși. Neisbuțind cu Polonii, el își puse în gând să alunge pe Turci din Basarabia, smulgându-le Chilia, Akkermanul, Benderul și întreg Bugeacul. Pricina pentru a rupe cu Turcii se găsi ușor, întrucât Ioan-Vodă nu înțelegea să sporească haraciul datorit Porții, cum i-se cerea. Căci Turcii pe de o parte împuținau pământul Moldovei, iar pe de altă parte sporiau vecinic tributul, cu toate că țara devenia din an în an tot mai mică și mai nevoiașă. Astfel el „umplându-se de mânie, cu foc au ars Tighinea și Cetatea-Albă și multă pradă au făcut și mult plean și robi au luat“.

Producându-se ruptura cu Turcii din cauza haraciului, Ioan-Vodă „a trimis la Cazaci de i-au poftit cu leafă să-i vie într’ajutor“. Iar Cazacii, cum erau „de a se amesteca la toate, neîntrebând la nime, s’au adunat 1200 de oameni și au venit la Ioan-Vodă, pe care văzându-i Ioan-Vodă, nu într’alt chip, ci cum ar hi văzut îngeri din cer cu vestea de izbândă coboriți, și cu multe daruri capetele ce erau le-au dăruit“. Unind oștirile sale cu Cazacii, Ioan-Vodă trecu Prutul și se îndreptă spre raialele turcești, pentru a le izgoni de pe pământul Moldovei. Într’aceia trecură și Turcii Dunărea cu multă oștire, având intenția a lovi în flanc armata creștină. Atunci Ioan-Vodă schimbă direcția atacului și se îndreptă contra Turcilor năvălitori. La Roșcani lângă Cahul se întâlniră armatele dușmane. Ioan-Vodă se fortificase foarte bine și ar fi putut opri înaintarea Turcilor, dacă în tabăra sa n’ar fi fost trădători. Vândut de Golea, domnul fu înconjurat de ieniceri și silit să se predeie. Cazacii se putură retrage în țara lor, iar Ioan-Vodă fu osândit la moarte și rupt în bucăți de cămile. (Iunie 1574). Incercarea nenorocitului domn de a recuceri Tighinea, Cetatea-Albă și Chilia, de a alunga pe păgâni

din Bugeac, și de a reface astfel vechile hotare ale Moldovei, îl costă viața. El muri ca un adevărat erou în luptă dreaptă pentru întregirea țării.

Urmașul lui Ioan-Vodă fu Petru Schiopul, un om molatec și slăbănog, ce avu de luptat neconținut contra Cazacilor, cari năvăliau mereu în Moldova după pradă, ba odată, aducând chiar cu ei și un „domnișor“, pentru a-l așeza în scaunul Moldovei. Acesta era Ioan-Vodă-Potcoavă, numit astfel, fiind că era în stare să rupă cu mâinile potcoave de fier. Dar el se bucură de domnie numai câteva săptămâni, fiind bătut de Petru-Vodă și alungat în Polonia, unde fu decapitat la Leov. În Moldova, trebile mergeau prost de tot. Turcii nu erau mulțumiți cu Petru-Vodă și-l înlocuiră cu Iancu-Vodă-Sasul, care le făgădui o sporire a birului. Pentru a se putea ține de făgăduință, el impuse biruri noi pe țară, care apăsau îndeosebit asupra Basarabenilor, cari erau cei mai de samă cultivatori de vite. (Vezi ilustrația No. 16). Din această cauză se ridicară Lăpușnenii și Tighecenii contra domnului asupritor, proclamând de domn pe *Ioan-Vodă-Lungul*, care adună oaste în ținuturile Lăpușnei și Tigheciului, trecu Prutul și se îndreptă spre Iași, fu însă bătut de adevăratul domn, iar răscoala fu înecată în sânge.

Scurtă vreme după aceasta Iancu-Vodă pierdu domnia, care fu dată din nou lui Petru-Schiopul, care domni încă 9 ani de zile. El izgoni Evreii din țară, pentru că păgubiau negoțul și turburau viața economică a țării. După împlinirea acestui termen, Petru-Vodă părăsi de bună voie scaunul domniei și pribegi în apus (1591). Atunci domnia trecu în seama lui *Aron-Vodă*, căruia i s'a zis și Tiranul din cauza lăcomiei și răutății sale. Impotriva noului domn se ridicară mai mulți „domnișori“ dornici de domnie, între cari un oarecare Petru Cazacul, care-și încercă norocul cu ajutorul Cazacilor, precum tradează de altfel și numele său. Dară, atât el cât și ceilalți pretendenți la tronul Moldovei, plătiră cu capul pofta lor de putere.

No. 16. — Repaos la fântână.

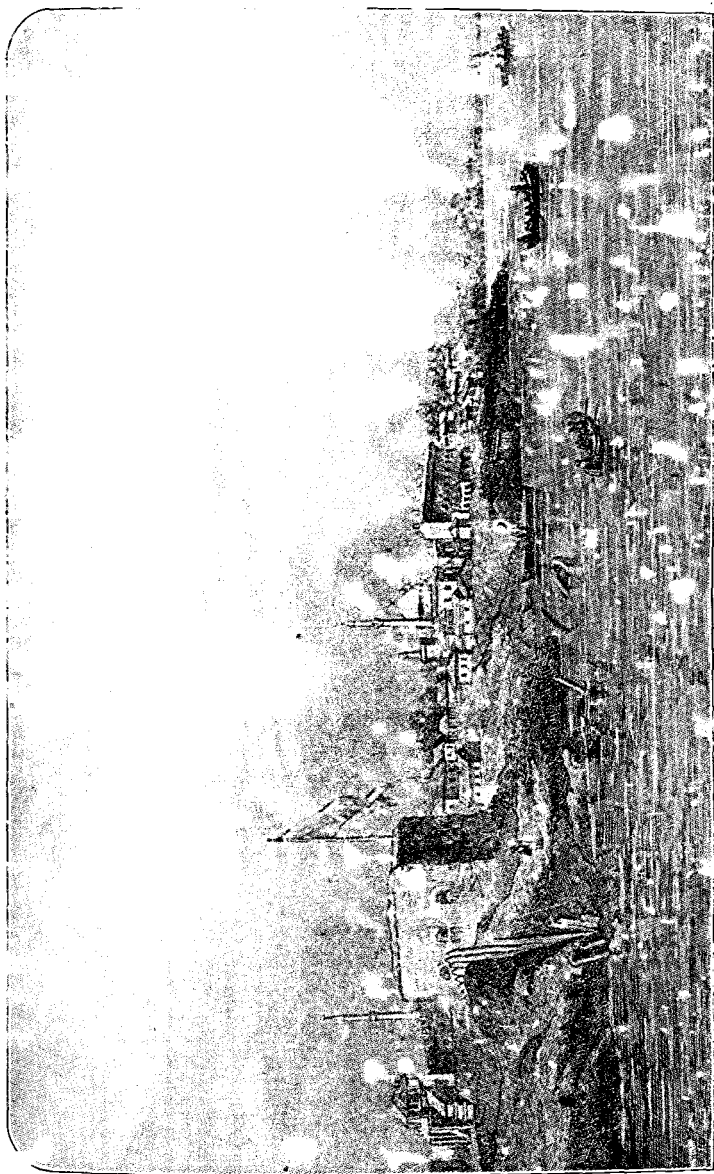
În zilele lui Aron-Vodă reușiră Turcii de a-și spori raialele lor în Moldova. Ei prefăcură satul Smil în cetatea *Ismailului* care deveni centrul raialei cu acelaș nume. (1595) (Vezi ilustr. No. 17.) Despre noua raia ni spune Cantemir că n'avea „dealuri, nici codri și nici râuri, nici fântâni ; ca să scape de lipsa de apă, locuitorii erau nevoiți să sape puțuri foarte adânci și în loc de lemne se ajutau cu bali-garul vitelor ; cu acesta, după ce-l usucă la soare, își încălziau colibile“.

Astfel spori numărul raialelor turcești cu una nouă, raiaua care cuprindea Ismailul, teritoriul de pe ambele maluri ale lalpugului, mărginindu-se spre est cu raiaua Chiliei, spre vest cu apa Cahulului, iar spre nord cu Bugeacul, mai sus de satul Tobac. În 1622 s'a alipit raialei Ismailului și „*Reni*“, cu câteva sate de țară pe Dunăre, ascultător către ocolul Galaților, și de atunci sunt date către Smil a cărui olat venitul este închinat la mormântul lui Mohamed, ce este în țara arăpească, aproape de Marea-Roșie“, zice Miron Costin.

Până și pentru păstrarea în bună stare a mormântului Profetului din Mekka trebuia să fie exploatată munca și sudoarea românească !

Aron-Vodă-Tirănuț este fondatorul episcopiei Hușilor, care cuprindea ținuturile Soroca, Orheiul, Lăpușna și Tigheciul. Ținutul Hotinului era avizat în cele bisericești la episcopia de Rădăuți. Ținutul Bălților de azi facea parte pe vremea aceia din ținutul Iașilor și al Cărligăturii și ca atare era supus în cele bisericești Mitropoliei din Iași.

După 4 ani de „cumplită“ domnie, Aron-Vodă fu de-tronat de Ștefan Răzvan, cel din urmă vlăstar din dinastia *Mușateștilor*. Domnia acestuia a fost însă numai de o clipă. El fu răsturnat de Ieremia Movilă, care ocupă tronul pentru mai multă vreme (1595). Cu Ștefan Răzvan se stânga neamul descălicătorilor Moldovei. După moartea sa domnia Moldovei trece asupra domnilor din diferite familii boerești.

No. 17. — Cetatea Ismailului.

CAP. VII.

Așezarea Tătarilor în Bugeac.

1. Penetrația Tătarilor în raiale. — 2. Colonizarea Bugeacului cu Tătari și organizarea lor. — 3. Viața bisericească a creștinilor din raiale. — 4. Traiul de toate zilele la Tătari. — 5. Valurile sau Troianele tătărești din Bugeac.

1. Penetrația Tătarilor în raiale.

Românii au luptat zeci și sute de ani pentru a curăți Moldova de Tătari și a-i izgoni dincolo de Nistru în stepele pontice, de unde o soartă nenorocită îi aruncase asupra țării noastre. Am văzut mai sus cu câtă greutate reușise în fine Alexandru-cel-Bun de a-i arunca peste Nistru și de a așeza hotarele Moldovei dealungul acestei ape, dela Hotin până la Mare. „Din câmpii pe Tătari i-a scos“, constată cu mulțumire vechea cronică moldovenească. Dar din nenorocire pentru noi, Tătarii nu puteau uita „câmpiile bogate în pășuni“ ale Moldovei și bogăția acestei țări în vite și grâne, și de aceea ei, oameni năraviți și deprinși să trăiască din jaf și pradă, nu se apucară să cultive pământul de dincolo de Nistru, care ar fi putut răsplăti din belșug munca lor, ci ei, lăsând câmpiile lor în păragină, hlidiau la Nistru ca niște paseri de pradă, la produsele muncii și hărniciei strămoșilor noștri. Nu era zi lăsată de Dumnezeu, fără ca acești cumpliti vecini să nu năvălească, când în Moldova, când în Polonia, pentru a pradă și a scoate mii de oameni, pe cari legați cu funii, îi mânau în

robie spre țara lor, unde îi întrebuițau ca pe niște vite de muncă pe lângă câșlele lor, sau îi vindeau cu preț bun în Constantinopol sau pe alte piețe de sclavi din Orient. În timpul iernilor cumplite nenorociții aceștia muriau cu miile, săgetați de crivățul usturător sau acoperiți sub nemeții de zăpadă din stepele tătărești.

Paginile cronicilor moldovenesti sunt pline de amintiri privitoare la luptele aceste necurmăte cu Tătarii, „născuți anume pentru a distruge toate lucrurile omenesti“, cum îi caracteriza cronicarul Verancius. Ei nu puteau uita cu nici un chip de raiul lor de odinioară, care era Moldova. Alexandru-cel-Bun și Ștefan-cel-Mare știau să-i țină în frâu. De câte ori Tătarii încercau să calce hotarul țării, acești vajnici apărători ai Moldovei îi svântau în bătai, îi înecau în Nistru și le luau prada, vărându-le frică în oase pentru multă vreme. Tătarii deveniră și mai îndrăzneți din momentul, când hanul lor recunoscă suzeranitatea turcească și se puse astfel sub scutul Porții (1475). De atunci ei apar ca aliați și asociați ai Turcilor în toate campaniile acestora în Moldova, primejduind vecinic flancul stâng al armatei moldovenesti, ce-și apăra țara.

Ajutorul acesta tătăresc devenise indispensabil pentru Turci, îndată ce ei cuceriră Chilia și Cetatea-Albă și le prefăcură în raiale. Garnizoanele turcești din Akkerman și Chilia erau cu mult prea slabe pentru a apăra raialele împotriva repetatelor încercări de recucerire ale Moldovenilor, împotriva poftelor poloneze de a-și deschide pe acolo drumul spre mare și împotriva setei de pradă și de răzbunare a sotniilor căzăcești. Acestea veniau neconținut, când ca aliate, când ca inamice ale domnilor noștri, pentru a lovi raialele, prădând și jefuind fără milă „in câmpiile bogate în pășune ale Bialogrodului“, unde jăfuiău vite și miei, prădau pe ciobani și cășunau astfel mari pagube haznalei turcești. Era deci lucru firesc, ca *sangiacul* sau ispravnicul turcesc din Akkerman să recurgă la ajutorul megieșilor tă-

tari de dincolo de Nistru pentru apărarea raialelor. Tătarii, la rândul lor, urmau cu drag chemării turcești, fiind că ei știau bine că dincoace de Nistru se găsea pradă și pro-copseală îndeajuns. Ba mai mult chiar. Mulți dintre ei nu se mai întorceau acasă la ei, unii, fiind reținuți de coman-damentul turcesc pentru a spori garnizoanele din raiale, iar alții rămâneau din voie liberă dincoace de Nistru, pen-trucă găseau condițiuni mai prielnice de trai în câmpiile mănoase ale Bugeacului. Șesurile acestea vaste se întin-deau cât vedeai cu ochii dela hotarul raialelor turcești, până departe spre codrul Tigheciului, un câmp oblu și deschis, unde nu vedeai nici un pom și unde bieții iepuri tre-buiau să se tupteze sub frunze de plante sau mușunoaie, pentru a se putea scuti de arșița neîndurătoare a soarelui. Olatul acesta pare că anume era predestinat de Alah, pen-tru turmele lor de oi, pentru caii lor sprinteni și sperioși și pentru cămilele și dromedarii lor cu două gheburi.

Astfel, ademenite de farmecul particular al stepei bu-gecene, numeroase cete sau *drâmbe* tătărești începură să se desprindă, încetul cu încetul, din tribul sau *horda Edissan*, care sălășluia între Bug și Nistru, în așanumita *Ucraină a Hanului* de mai târziu, și să se strecoare, aproape neobser-vate, peste Nistru, pentru a se așeza în preajma Akkerman-ului, înjghebând acolo sate sau *auluri* tătărești. Drâmbele acestea, cunoscute sub numele de „*Tătari Bialogrodeni*“, adică de Cetatea-Albă, rămaseră cu toate acestea sub as-cultarea hanului și a locțiitorului său din *Oceacov*, căci acolo era căpetenia tribului Edissan. De câte ori era ne-voie de a respinge un atac sau de a întreprinde vre-o ex-pedițiune de pradă, drâmbele bialogrodene cooperau cu cele dela *Oceacov*, *Hagi-Bei* (Odessa), *Hagi-Dère* (Ovidiopol) și altele de dincolo de Nistru.

Răspândirea Tătarilor în Bugeac nu s'a făcut deci de-odată și nici după un plan de colonizare bine stabilit, ci pe calea unei penetrațiuni lente, dară statornice și perma-

nente. Această penetrațiune a început îndată după raializarea Cetății-Albe și a sporit mereu sub urmașii lui Ștefan-cel-Mare, mai puțin fericiți întru apărarea hotarelor țării. În 1537 „Bialogrădenii“, probabil în tovărășia conaționalilor de dincolo de Nistru, erau destul de puternici pentru a face prădăciuni în Ungaria și Polonia. În 1553 „200 de Tătari din cetatea Chiliei, ticăloși și nedeprinși cu războiul“, prădau în Ardeal, o dovadă că „Bialogrodenii“ se întinseră și în raiaua Chiliei, unde făceau parte din garnizoana cetății, și unde își infiripaseră și aulurile lor.

Cu vremea, penetrația aceasta lentă a Tătarilor în raialele cislistriene începu să incomodeze și să supere chiar pe Turci, cari înființaseră doar raialele pentru folosul lor, iar nu pentru așezarea și îmbogățirea supușilor hanului tătaresc. Cum însă acești Tătari erau folositori pentru apărarea raialelor, Poarta se hotărî să le facă loc și lor dincoace de Nistru, dară nu în paguba raialelor sale, ci pe socoteala Moldovei, slăbită și hărțuită de turburări launtrice.

Petru Rareș, un vrednic urmaș al tatălui său Ștefan-cel-Mare, se împotrivi planurilor Porții. Din pricina aceasta sultanul Soliman-cel-Mareș se hotărî să-l alunge din scaunul domniei pentru a-și putea realiza planul de ciuntire a Moldovei. El răpi Moldovei întreg Bugeacul, dela hotarul raialelor până în codrul Tigheciului, acea netedă și ierboasă câmpie, la care râvniau Tătarii de multă vreme, pentru a le face loc de așezare permanentă acolo, dar și pentru a putea apăra Bugeacul mai lesne contra revindicărilor moldovenești și prădăciunilor din partea Cazacilor, și nu mai puțin, pentru a putea ține mai lesne în frâu pe Tătari. El ridică cetatea Benderului, pe care o înzestră cu raiaua cuvenită, pentru ca garnizoana turcească să poată fi bine aprovizionată. Ocuparea Tighinei indică năzuințele politice ale Turcilor spre nord, năzuinți care duseră la raializarea Cameniței și mai apoi a Hotinului.

Ocuparea Tighinei cu cele douăsprezece sate dimprejur

n'ar justifica îndeajuns expediția temutului Soliman în Moldova și revolta boerilor contra lui Ștefan Lăcustă, care consimțise să dea Turcului „*toată coasta de la Dunăre până în munți*„. Luarea în stăpânire a Tighinei nu era echivalentă cu cotropirea „*a unei jumătăți de țară*“, despre care vorbește cronica moldo-polonă. Expedițiunea aceasta urmăria un scop cu mult mai mare: *anexarea Bugeacului*. De altfel chestiunea este deplin lămurită prin mărturia lui Leonclavius, care, traducând și resumând pe analiștii turci, spune hotărît că mărețul Soliman a „*întins hotarele împărăției sale până la apa Prutului*“. Dela hotarul raialelor turcești, dela Chilia, Akkerman și Bender până la Prut, sau mai precis până spre Prut, se întindea câmpia Bugeacului, care fusese atunci ruptă din hotarul Moldovei și luată sub stăpânirea Porții. Un scriitor apusean, Verancius, întreținându-se mai mult asupra expediției lui Soliman în Moldova, spune apriat că cu acel prilej sultanul „*a ocupat partea aceia din Moldova, care se întindea dela râul Prut până la râul Nistru și a alipit-o la Cetatea-Albă, pentru că e și îmbelșugată în turme și folositoare pentru a stăpâni Moldova totdeauna*“. Din mărturiile acestea reesă clar că Soliman-cel-Măreț, deodată cu fortificarea Tighinei și prefacerea ei în raia, a luat și Bugeacul și l'a anexat împărăției turcești.

Raializarea cetăților dela margine și anexarea Bugeacului n'au putut să aibă decât urmări rele pentru populațiunea românească, răsboinică, harnică și străbătătoare, din acele ținuturi. O parte din ea rămăsese în raiale pentru a munci pământul în folosul Turcilor din cetăți. Altă parte, de bună seamă cea mai mare, neînțelegând să rămână la cheremul Turcilor și Tătarilor, cedă penetrațiunii lente a elementelor păgâne și se retrase încetul cu încetul spre nord și nordvest, pentru a găsi, în văile împădurite și îndeosebi în vestitul codru al Tigheciului, pacea și libertatea necesară pentru o muncă rodnică și productivă, organizând acolo noul hotar de apărare contra liftelor păgâne. În urma

lor rămânea Bugeacul pustiu, pentru a primi din nou horde tătărești de care fusese curățit, pe vremuri, de brațul vânjos al lui Alexandru-cel-Bun.

2. Colonizarea Bugeacului cu Tătarii și organizarea lor.

Bugeacul, părăsit de Moldoveni, se umplu încetul cu încetul cu Tătari. Pe lângă drâmbelile din horda Edissan, care se așezară în megieșia raialei de Akkermann, cunoscute sub numele de *Tătari Bialogrodeni*, veniră să se așeze în Bugeac și drâmbelile din alte horde, din care se formară așanumiții *Tătari Bugeceni*, adică din Bugeac. Despre obârșia acestora găsim la Cantemir lămuriri prețioase: „Bugeacul s'a dat spe locuință Tătarilor Nogăieni, cari se zic unii de Bugeac alții de Bialgorod, pentru că pe la 1568, mai bine de 30.000 familii de Nogăieni, din ceia ce erau supuși țarului rusesc, se desfăcură de Ruși și se retraseră în Crimeea. Dară fiind că această peninsulă nu-i încăpea pe toți, li se dăduse alt loc de așezare în ținutul Bugeacului“. În curgerea timpului veniră apoi și multe alte familii din Nogaia și așa se înmulțiseră acești Tătari. Nouii oaspeți nepoftiți ai Bugeacului moldovenesc formau două triburi deosebite: *horda Orak* și *horda Orumbeg*.

Drâmbelile urmașilor lui Orak, *Orak-Ogli*, cuprinse câmpiile dintre Sarata și Cogâlnic. Drâmbelile urmașilor lui Orumbeg, *Orumbeg-Ogli*, se așezară în părțile lalpugului și ale afluenților săi. Ceva mai târziu veniră drâmbelile unei noi horde *Ismail-Canesi*, care se așezară, la nord de hotarul raialei Ismailului, în părțile Catlabugului. Astfel se împărțiră în stăpânirea Bugeacului patru triburi tătărești; *Edissan*, *Orak*, *Orumbeg* și *Ismail-Canesi*, fiecare dintr'ânsele cultivând cu îngrijire tradițiile și genialogiile hordei sale. Astfel căpăta Bugeacul în scurtă vreme o populație cu totul nouă, care modifică radical întreaga înfățișare a vechiului „cut“ sau „unghiu“ moldovenesc pe care Tătarii, schimbând

vechea nomenclatură românească a regiunii, îl botează după limba lor „*Bugeac*“, ceea ce înseamnă unghișu sau colț de țară.

Deși triburile tătare veniră de se așezară pe teritoriul turcesc al Bugeacului, ele rămaseră mai departe sub ascultarea hanului lor din Crimea. Acesta își avea „palatul“ său de bârne la *Căușani* pe Botna, unde descindea de câte ori venia în Bugeac pentru nevoile războiului sau alte nevoi. Pentru timpul absenței sale din Bugeac, el lăsa acolo un locțiitor sau *caimacam*, care avea rangul de *sēraskier* sau generalisim, fiind că hordele tătare, păstrându-și vechea lor organizație militară primordială, puteau fi chemate de el în fiecare moment sub arme, fie pentru respingerea unui atac, fie pentru întreprinderea unei expedițiuni de pradă în țările vecine. *Caimacamul sēraskier* își avea reședința sa la *Han-Câșlea*, la nord de Akkerman, la capătul de nord al limanului. Caimacamul se alegea totdeauna dintre mârzacii cei mai de frunte; el avea demnitatea de sultan și trebuia să fie de legea mohamedană. El răspundea hanului un bir anual de 4800 lei.

Mârzacii erau căpetâniile *drâmbelor* și ale *aulurilor* tătarești. Ei împărțiau dreptatea și conduceau contingentele drâmbelor lor la luptă. Ei însoțiau cu contingentul lor pe han și expedițiile sale. În timp de pace aranjau vreo vânatoare de șoimi și iepuri, aproape singura distracție a lor. Vânatoarele acestea durau adese mai multe zile. Uneori se ascundeau sub forma de vânatoare pregătirile militare pentru expedițiunile de pradă în țările vecine.

La început numărul aulurilor sau satelor era mic, el spori însă mai târziu până la 300. Aulurile se numiau după posesorii lor ca Orak-Mârza, Dzan-Mârza, Kan-Mârza, Kasu-Mârza, Korac-Mârza, ș. a. m. O creațiune tătarească era târgul *Tatar-Bunar*, adică Fântâna-Tătarilor. Bugeacul ajunsese de fapt o provincie sau „olat“ al „*Hâniei* sau *crăiei Crâmului*“.

Populația creștină, moldovenească, ce mai rămăsese în Bugeac se bucura de autonomie administrativă. Pe ici colea, răspândite printre Tătari, dară mai ales dealungul Nistrului și a hotarelor bugecene dinspre Moldova liberă, se găseau sate și cătune românești care răspundeau nouilor lor stăpâni darea și zăciuieala cuvenită. Dările acestea erau adunate de *subași*, numiți și controlați de către căpitenia superioară a Moldovenilor Bugeceni, care era așa-numitul *Iali-Agasi* sau voevodul satelor creștine sau al „satelor mării”, locuite de Moldoveni. Voevodul acesta era numit de hanul tătăresc, își avea și el reședința în Căușani și plătia stăpânului său un tribut anual de 15.000 lei.

Cu privire la populația românească din aceste regiuni observă Cantemir cu durere : „Această parte de țară astăzi nu mai stă sub domnia Moldovei, cu toate că orașele și satele de pe lângă Dunăre până în ziua de astăzi sunt pline de Moldoveni, cari se țin de legea creștină și rabdă tirania Turcilor și Tătarilor. Ceilalți locuitori sunt parte Tătari, parte Turci, supuși ascultători Serascherului“. Pavel de Aleppo găsește viața creștinilor în raiale, și indeosebi în raiaua Ismailului, destul de „plăcută și fiindcă omul se putea bucura de dreptate și de siguranță și fiindcă dările, afară de haraciu, erau neînsemnate“.

Haraciul era o dajdie de cap, *capitație*, pe care trebuia să o plătească fiecare creștin din imperiul otoman dela 14 ani în sus. Numai trecerea la legea mohamedană putea scuti pe cineva de plata capitației. În principatele române Domnul plătia haraciul pentru întreaga țară. Femeile erau scutite de haraciu. Plata se adeverea prin o ținută oficială care în fiecare an avea altă culoare și pe care „ghiaurul“ trebuia să o poarte vecinic la sine pentru a se legitima că e în regulă cu plata capitației.

Și dincolo de Nistru, în așa-numita Ucraină a Hanului, se găseau 40 de sate creștine, locuite în mare parte de Moldoveni, mânâți acolo de diferite nevoi. Pentru admi-

nistrația acestor sate hanul numia un *hatman*, care își avea reședința sa la Dubăsari pe malul drept al Nistrului, mai sus de Tighinea. Acesta trebuia să fie creștin, ca și Iali-Agassi sau voevodul creștinilor de dincoace de Nistru, dela Căușani, și să plătească hanului o arendă anuală de 8000 de lei.

3. Viața bisericească a Românilor din raiale.

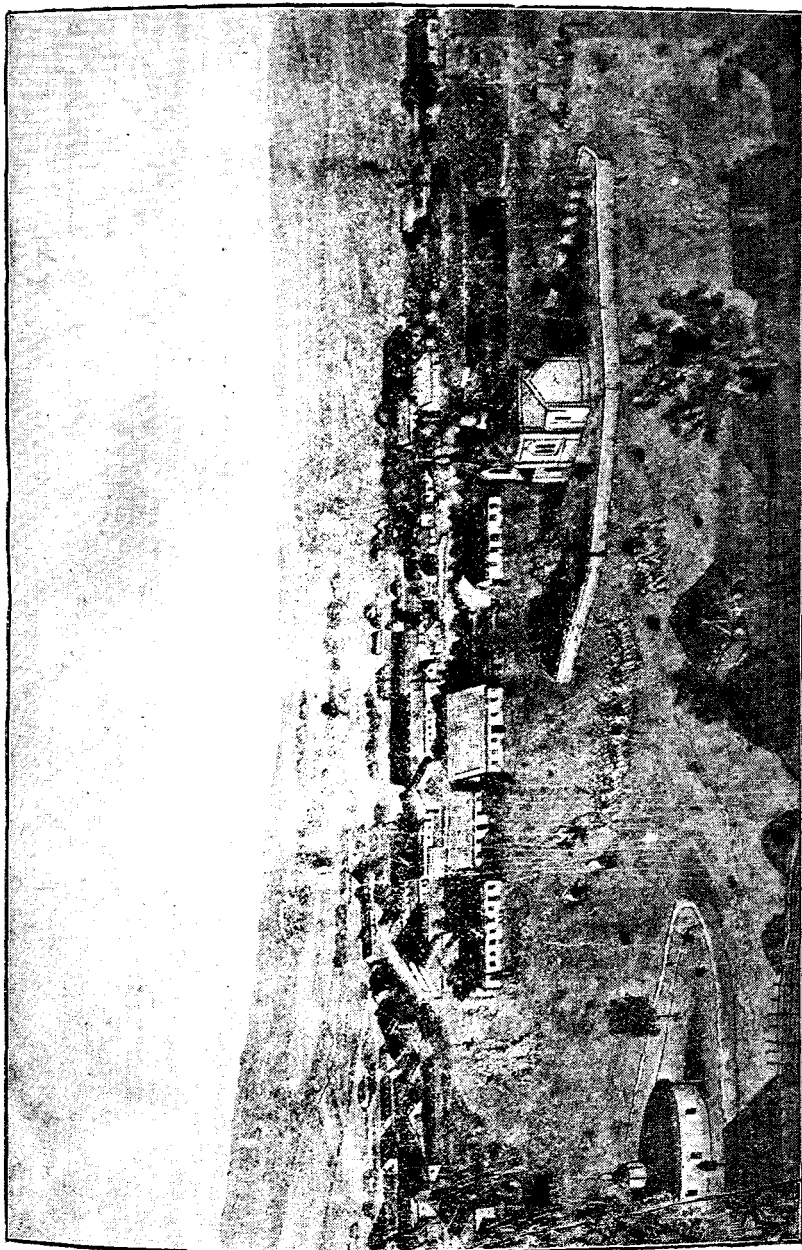
Pe lângă autonomia administrativă, Românii din raialele turcești, din Bugeac și din Ucraina Hanului se mai bucurau și de o completă autonomie bisericească. Turcii nu îngăduiau ca populația creștină din aceste Țări să continue a fi păstorită de chiriarhii români din Principate, dară nici fără păstorire sufletească nu puteau să-i lese. Și de aceea ei consimțiră ca pentru aceste raiale să se înființeze o eparhie proprie. Si așa a luat ființă episcopia „*Proilaviei și a Ismailului*“.

Cel mai vechi document în care se pomeneste această „*mitropolie*“, este un act al patriarhului Ioanichie din 2 Iunie 1641 prin care biserica Sf. Nicolae din Ismail se ridică la rangul de stavropighie. Data înființării acestei eparhii nu se cunoaște. Având însă în vedere că Braila a fost prefăcută în raia în 1546, iar Ismailul numai în 1595, trebuie să admitem că noua eparhie s'a înființat numai după 1595. Știm însă că în același an a luat ființă episcopia Hușilor, care a avut în urmă mai multe conflicte cu episcopia Proilaviei și, a Ismailului cu privire la hotarul dintre ambele eparhii. Este deci probabil ca între înființarea ambelor episcopii să fi existat oarecare legătură. Putem presupune deci, cu multă probabilitate, că eparhia românească a raialelor s'a înființat după 1595, dacă nu chiar în același an cu eparhia Hușilor. În timpul frământărilor interne din Bugeac, pe vremea lui Cantemir-Mârza, episcopia Proilaviei decăzu cu totul. În Mai 1639 s'a reînființat episcopia.

din ordinul patriarhului Chiril al II-lea. În 1645 se pomeneste Meletie ca mitropolit al Proilaviei, care intervenia pe lângă țarul Rusiei în favoarea păstoriților săi. În 1667 eparhia Proilaviei era păstorită de Partemie, fostul patriarh al Constantinopolului.

Interesant este că jurisdicțiunea mitropoliei Proilaviei și Ismailului se estindea și asupra Ucrainei-Hanului, unde, precum am văzut, se găseau 40 de sate creștine, împreună cu târgul Balta, care toate erau supuse, în cele administrative, hatmanului din Dubăsari. În anul 1716 se ivi o ceartă între Jorest, episcopul Hușilor, și Ioanichie, mitropolitul Proilaviei — pomenit și la 1734 — pentru satele mărginașe: Dubăsari, Sultan-Câșla și Musaip-Câșla. Jorest reclama pentru sine jurisdicțiunea asupra Dubăsarilor, pe care o cereau și locuitorii de acolo, fiindu-le mai îndemână legătura cu Hușii, iar cele două sate aparținuseră de mai înainte eparhiei sale. Ioanichie arată că Dubăsarii trebuie să rămână eparhiei sale, fiindcă erau așezați în Ucraina-Hanului, iar cele două sate de hotar trebuiau să treacă sub chiriarhia sa, ca făcând atunci parte din Bugeac. Erau probabil 2 din cele șapte sate, ce fuseseră cotate de Tătari la începutul veacului al XVII-lea. Cazul fu supus Mitropolitului Moldovei, care-l trecu patriarhului Samuil. Acesta hotărî ca Dubăsarii să rămână la mitropolia Proilaviei, iar cele două sate din Bugeac la eparhia Hușilor „cum au fost până acuma”.

După mărturia arhimandritului Athanasie din Durostor, erau supuse acestei mitropolii 8 biserici din Tataria, între cari și Tighinea sau Benderul. Din conflictul acesta vedem că Moldovenii creștini trăiau și în satele tătărăști ca Sultan-Câșla și Musaip-Câșla și că creștinii aveau bisericile lor în raiale, ca bunăoară la Ismail și apoi și la Căușani, unde o inscripție arată că biserica de acolo „fiind mai înainte de lemn, veche, și, sfărâmându-se de tot, încă fiind mitropolit Sfinția Sa Chir Daniil, n’au lăsat acest lucru dumnezeesc

No. 18. — Târgul Căușani.

ca să rămâie jos, ci din râvnă dumnezească și cu agiutorul Maicii Sale, și făcând milostivire la toți creștinii indeobște, s'au milostivit și Măria Sa de au dat ajutor, de s'au făcut toate celea pe dinlăuntru". Iată deci în Căușanii tătărești o biserică creștină cu inscripție românească! Daniil a păstorit între 1765 și 1772, în timpul acesta s'a refăcut biserica din Căușani cu frumoasa ei inscripție românească. (Vezi ilustr. No. 18).

Limba românească era răspândită și în Ucraina Hanului la populația celor 40 de sate creștine de acolo. Din părțile acele transnistriene ni s'au păstrat mai multe grame de hirotonie de preoți scrise în românește, descoperite și publicate de protoiereul A. S. Lebedințev încă în anul 1860 și retipărite în Memoriile Societății Istorice din Odessa în volumul XXXI din 1913.

De altfel limba românească era bine cunoscută în raiaalele turcești și în Bugeac, fiind întrebuințată până și de organele administrative. Elementul moldovenesc, băștinăș, era așa de răspândit și numeros în regiunile Nistrului, încât pe la 1580 însuși begul de Bender trimise o scrisoare românească starostelui polonez din Râșcov. Iată cuprinsul acestei importante scrisori:

„Eu, Ali-beiu de Tighinea, scriu multă viață și sănătate starostelui de Râșcov. Dup'aiasta dau de știre dumitale ca să știți dumniavoastră să nu vă hie nici o grijă nici o teamă, de nimică, ce să hiți foarte cu pace bună de cătră noi; c'am auzit că vă temeți. Atâta doară de veți bănuî pre noi, atâta, care c'am mărs de-am lovit nește sate de-am luat câțiva robi, pentru care c'au fost vina lor, căce c'au prins nește spahei de-ai noștri: dece pentru acel lucru s'au făcut aiasta. Iară de către noi bine să știți că vă sântem foarte cu priință și știm preteșugul cel bun și vă sântem cu toată inema și cu toată credința. De aiasta vă dau știre. De la Domnul, amin.

Și în acea carte ce s'au scris rosește, să cauți cum e scris : tot este de folos, cătră dumneavoastră, cu pace în toată vremea. De aiasta să se știe. Și, alta, pohtesc pe dumniata, ca să ni trimeți un poloboc de holircă, să-mi hie de Hanul că este să vie spre Tighinea și ți'l voi plăti cu bani dumitale, vouă ; dar foarte te pohtesc să-mi trimiți curând, până nu vine Hanul. Și te rog să-mi trimiți pe acest om al meu. Și să nu mi-l zăbovești. Și-ți voi mai trimite carte rosească de veri ști de tot“.

4. Traiul de toate zilele la Tătari.

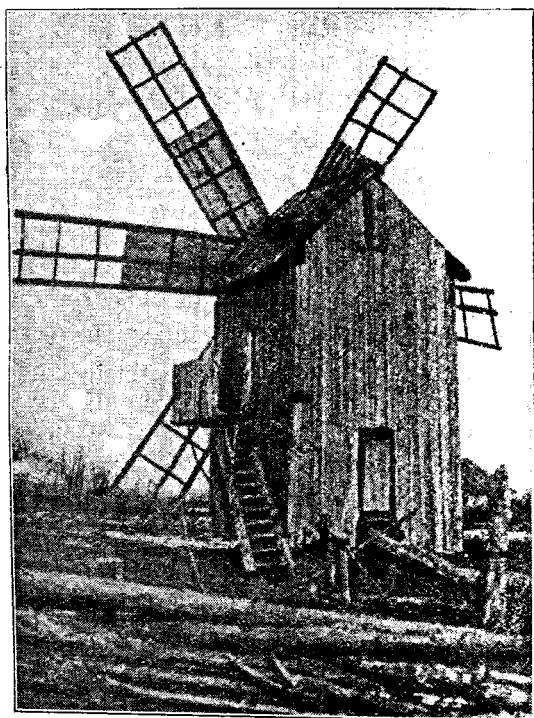
După așezarea lor în Bugeac, Tătarii deveniră vecinii nemijlociți ai Moldovenilor. Ai noștri avură de furcă sufe de ani cu acești fii ai stepei în toate împrejurările vieții și-i cunoșteau bine. Eustratie Logofătul spune despre ei că erau „oameni războinici, suferitori la toate nevoile cari nu grijau de avuție, ci de izbândă. Războiul lor era așa de tare, cât era grabnic pentru năvală și gâlceavă. Ei nu locuiau în case, fără numai în orașe mari, în care locuiau multe feluri de oameni. Ei negustoriau, agonisiau și în câmp după pășune cu dobitoacele umblau“.

Un călător francez, care trecea în 1585 prin părțile țărărești, povestește că „dealungul malului mării, în mai multe locuri am văzut familii, care-și schimbau sălașul din vreme în vreme după pășune ; n'au altă locuință decât căruțe cu 4 roate, foarte lungărețe, în care au mai multe caturi și la capăt o moară de vânt cu patru până la șase pânze ca să facă făină, și le trag unde vreau cu mai multe părechi de cai ori de boi“.

Hrana lor de căpitenie era meiul, din care fierbeau un fel de mămăligă. Pe lângă aceasta ei prindeau pește în Nistru și beau lapte de iapă, din care făceau și brânză, pe care o uscau în bulzuri pentru a o păstra mai multă vreme

fără să se strice. Bulzuri de acestea se aruncau în ciauul în care se fierbea mămăliga, pentru a o face mai grasă și mai gustoasă.

Casele lor erau de lemn acoperite cu stuh. Giamuri avea numai palatul Hanului din Căușani. În casele de rând

No. 19. — O moară de vânt.

fereștile erau vara deschise iar iarna oblonite. Plugărie nu făceau, această ocupație rămânea în seama Moldovenilor așezați între ei și a robilor. Și de fapt găsim acolo unde Moldovenii erau așezați mai des, o cultură foarte îngrijită. „Drumul dela Cetatea-Albă la Tighinea, dealungul Nistrului

este un adevărat rai, omul călătorește numai prin vii și grădini frumoase. (Vezi ilust. No. 19). Dimpotrivă drumul ce ducea dela İsmail la Chilia dealungul Dunărei este lipsit de tot ce se poate numi frumos, nu se vede decât câmpii sterpe, limanuri mlăștinoase și stânci pleșuve“. Din mărturia aceasta a unui călător german din veacul al XVIII-lea, vedem clar ce mare deosebire era între munca moldovenească și cea turco-tătară. Dealungul Nistrului, unde se găseau sate curat românești, era raiul pe pământ, la Dunăre, unde sălășluiau Turcii și Tătarii, se vedeau numai câmpuri sterpe și stânci pleșuve.

Tătarii se îndeletniciau cu prasila vitelor și jefuirea țărilor vecine. Ei țineau oi, capre și vite albe dară și cirezi de dromedari și cămile între cari se găseau și exemplare albe spre mirarea călătorilor străini. Căii tătărești erau vestiți. „Nogaiul“, adică păstorul tătăresc, „cu fața de babă“, era cel mai slut om de pe fața pământului. În privința aceasta nu se deosebia mult de conaționalii săi de ambele sexe care după credința populară nu se distingeau mult de „ucigă-l toaca“. (Vezi ilustrațiunea No. 20). Bărbații erau spâni și sbârciți la față, spaima Moldovencelor, a căror frumuseță și gingășie îi ademenia să le răpească. Nici pe Tătăroaice nu le prea necăjia frumusețea; ele n'aveau obiceiul de a-și acoperi slutenia și uriciunea ca Turcoaicele, cu toate că trăiau după pravila lui Mohamed. Dară cu toate acestea se pare că Tătarii țineau mult la femeile lor, căci mârzaccii obișnuiau să întărească zapisele cu formula că de nu vor respecta angajamentele luate „să fie lepădați de lege și despărțiți de muierile lor“. (Vezi ilustrațiunea No. 21).

Infățișarea hâdoasă și viața lor prădalnică trezi în sufletul Moldovenilor o mare aversiune contra Tătărilor, cari prin năvălirile lor pricinuiau creștinilor atâtea jale și nenorocire. La toate acestea se mai adăuga și povestirile despre chinurile adevărate, dară și închipuite, ce

No. 20. - Tătar din Bugeac.

No. 21. — Tătăroaică din Bugeac.

le suferiau acei ce erau robiți de Tătari. Toate acestea au făcut ca, în închipuirea poporului nostru, Tătarii să apară ca, niște monștri, mâncători de carne de om. Cum satele lor erau pline de robi creștini, aduși din desele lor expediții de pradă, s'a răpândit credință — deșartă firește — că Tătarii și Căpcăunii din Bugeac mâncau carnea robilor, după ce-i îngrășiau în ocoale, „ca pe vite“. Până azi a rămas vorba în popor: „Doar nu dau Tătarii!“

Așezarea Tătarilor într'o regiune cultivată precum și atingerea lor cu Moldovenii, avu o bună înrâurință asupra împlânzirii firii și moravurilor lor. Ei deveniră cu vremea mai darnici și mai primitori față de străini și mai accesibili și pentru învățătură.

Pământul raialelor și al Bugeacului, fiind foarte mănós și lucrat bine de creștinii de acolo și de robi, producea mai mult decât cerea consumația internă. Cu prisosul acesta de produse animalice și de cereale, Tătarii făceau negoț. În timp de foamete Moldovenii aduceau „pâne dela Tătari“.

5. Valurile sau troianele tătărești din Bugeac.

Prin felul lor de a fi, prin viața lor nestatornică și prin cirezile lor de cămile și dromedari, Tătarii schimbară, în scurtă vreme, vechea înfățișare moldovenească a Bugeacului, pentru a-i da un aspect nou, oriental, dacă nu chiar aziatic. În obiceiurile popoarelor mongolice cade și grija lor de a-și îngrădi bine „olatul“ ocupat de ei, spre a se pune la adăpost față de invaziunile dușmane. Să ne gândim numai la faimosul „zid chinezesc“ care fusese rădicat contra năvălirilor tătare.

Necesitatea unei apărări sistematice a Bugeacului se simți foarte curând după așezarea Tătarilor acolo, fiind că nu era an în care Cazacii, singuri sau uniți cu Polo-

nezii, adesea chiar cu Moldovenii, să nu fi încercat de a-și stinge pofta de pradă în raialele turcești și în Bugeacul tătăresc. Indeeșbi Cazacii își mutară câmpul de pradă în Basarabia, lovind neconținut în cetățile de acolo. În 1585 ei uciseră pe sangiacul turc din Bender, iar cu câțiva ani în urmă răniră de moarte în luptă pe Islam-Ghirai, căpetenia Tătarilor din Bugeac, care fu îngropat „în moschea cea mare din Akkerman“. Într-o vreme Petru-Vodă-Schiopul trebui să trimită 3000 de cară și 15.000 salahori pentru a drege cetatea Oceacovului. Porunci de aceste primiau adesea domnii Moldovei, pentru a ajuta cu salahori și material la fortificarea cetăților din raiale.

Urme de fortificații întinse se găsesc până astăzi în Bugeacul basarabeian. Harta Basarabiei, editată de statul major rusesc, arată în provincia această două *valuri*, numite ambele după Traian, și anume „Troianul-de-Sus“ și „Troianul-de-Jos“. În limba populară „troian“ înseamnă o grămadă de zăpadă ridicată de viscol, apoi în genere grămadă sau morman de pământ, ridicat de forțele naturii sau de mâna omenească. Neamul nostru, îndată la zămisirea sa, a avut pilej să vadă în Dacia numeroase urme de valuri romane, pe care tradiția de mai târziu le ascria pe toate împăratului Traian, eroul legendar al neamului nostru, ajuns ca zeu Troian până și în vechiul panteon slav, alături de zeii indigeni. Dela valurile traianice s’au numit orice val „troian“. În urmă numele propriu s’a generalizat și a devenit un nume comun. Și așa s’a putut întâmpla că fiecare întăritură de pământ, fiecare brazdă mai mare, să se numească „troian“ chiar și atunci, cum este cazul în Basarabia, când valul n’a fost ridicat de Traian.

În „Predoslovia descălcării a țării Moldovei din începutul ei“ din cronica lui Ureehe se pomenește — și aceasta numai în unele manuscrise — că prin Moldova se

cunosc semnele puterii lui Traian, „pe unde au tras troian peste multe țări și peste această țară“. Iar Miron Costin observă foarte cuminte că numele Traian „trăiește între noi până azi cu șanțul acela ce se zice Troianul“. Dimitrie Cantemir constată și el că valul împăratului Traian păstrează până azi numele întemeitorului, se miră însă, cu drept cuvânt, cum de nu amintește nici unul dintre vechii sau noii istorici ceva despre acest val. Așa ascrie bunăoară poporul fiecare ruină lui Ștefan-cel-Mare, personaj istoric ajuns legendar.

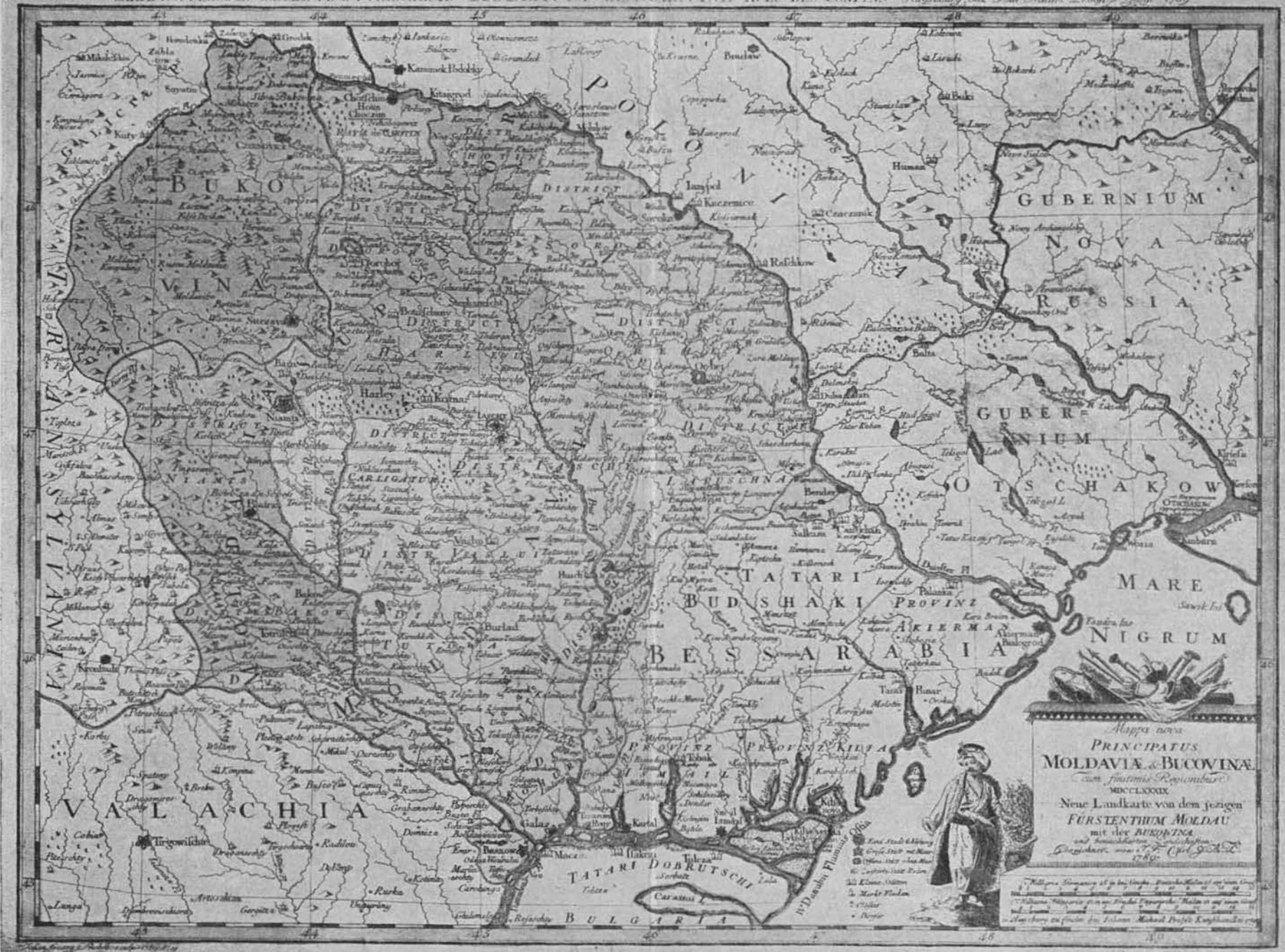
Ambele „troiane“ din Bugeac n’au nici o legătură cu împăratul Traian. Ridicarea lor nu aparține anticității, cum a încercat să arate Hajdeu cu o vastă, dară zădarnică erudiție, și precum sunt încă și azi mulți dispuși a o crede: „Troianele“ aceste n’au caracterul valurilor antice de apărare, ele nu sunt înzestrate nici cu turnuri de observație și nici cu cetăți de pământ, necum de piatră, ci sunt simple rădicături de pământ, care la vremea lor erau probabil plantate cu buhași și măcieși și baricadate cu construcții primitive de lemn și de nuele, în felul îngrăditurilor din preajma unei stâne.

În monumentele literare moldovenești, îngrădituri de pământ de acest fel se numesc, cu un termen împrumutat din turcește, *hindichiu* sau și *həndechiu*, dela handac sau hendec, care în limba arabă înseamnă șanț de întărire în jurul unui sat sau, în genere, loc fortificat. Intr’un act de hotărnicie din 1741 se vorbește de „un *hindichiu de vie*“ dela marginea Chișinăului. Enache Cogălniceanu povestește că generalul rus Münnich, șezând toată vara în Iași, „au scos un bir pentru săpatul *hindichiului*, căci au găsit cu cale să încungiure hora cu șanț împregiur. ca să nu vie fără veste Turcii și Tătarii să-i calce“. Amiras spune că pe timpul lui Mihai-Vodă Racoviță „au mers de au scris hotarul Moldovei, care se începe dela *hindichiul* lui Traian,

Impăratul Râmului, și merge până în Nistru, cum se vede până azi“.

„Troianul de Sus“ începe, după indicațiile hărților, la Prut mai jos de Leova, duce spre nord-est până la confluența Săratei cu Sărățica; de acolo se îndreaptă într-o linie foarte ușor undulată spre est până la Botna, tăind Ialpugul, Cogălnicul și Ciaga, trece apoi Botna și o urmează dealungul malului stâng până la satul Chircăești, așezat la geana lacului pe care îl parcurge Botna înainte de a se revărsa în Nistru. După aceleași arătări ale hărților rusești, „Troianul-de-Jos“ începe la satul Vadul-lui-Isac pe Prut, duce într-o linie puțin undulată spre sud până la Ialpug pe care îl trece în fața localității Vadul-lui-Traian, de acolo coboară în jos până la revărsarea Catlabugului în limanul cu acelaș nume, de acolo urcă ușor spre nord, atinge coada limanului Chitai și de acolo se îndreaptă spre est până la limanul Cunducului, pe care îl atinge mai sus de satul Eschipoș pentru a se termina acolo.

Dacă urmărim cu atențiune hărțile mai vechi, din veacul al XVIII-lea bunăoară, putem constata că hindichiurile acestea coincid întocmai cu hotarele raialelor turcești și ale Bugeacului tătăresc din sudul Basarabiei. Dimitrie Cantemir înregistrează pe harta sa, pe care o anexează la cartea sa asupra Moldovei, simplu hotarul Tătărlăcul fără să însemneze valurile lui Traian. Hotarul acesta nu atinge nicăierea creasta dealurilor, ci se așterne pretutindeni pe la poalele lor sudice. Și aceasta din pricina că Tătarii erau un popor de stepă, care evita munții. „Troianul-de-Jos“ coincide întocmai cu vechiul hotar dintre raialele Chilia, Ismail și Reni și Tătărlăcul bugecean. „Troianul-de-Sus“, abstractic făcând de porțiunea dintre Prut și Sărățica, coincide în toate cu vechiul hotar dintre Tătărlăcul bugecean pe deoparte, și Moldova și raiaua Benderului pe de altă parte (Vezi ilustr. No. 22). Indicațiunile hărților se confirmă deplin prin cartografia din 1817 în care ni s'a păstrat vechea împărțire

administrativă a Basarabiei și din care vedem că „Troianul-de-Sus“ servia ca hotar între ținuturile moldovenești de către Tătărlâc, iar „Troianul-de-Jos“, alcătuia hotarul între Tatarlâc și raialele dela Ismail și Chilia.

Din constatările acestea rezultă deci, că hindichiurile din Basarabia sudică au fost ridicate de Tătari pentru a stabili hotarul Tătărlăcului lor față de raialele turcești și față de Moldova liberă. Toate celelate urme de „troiene“ ce se mai găsesc în Basarabia sunt întărituri vremelnice din timpul Turcilor ca la Hotin, Tighina și Cetatea-Albă, iar altele mai noi din vremea Rușilor.

Rămâne deci, un lucru binestabilit că Bugeacul a fost deslipit de Moldova deodată cu Tighina și anume în 1538 pe timpul sultanului Soliman-cel-Măreț, că a fost dat Tătarilor spre locuință, că această colonizare a început foarte de vreme și că valurile adscrise lui Traian din sudul Basarabiei au fost ridicate de Tătari pentru a putea apăra mai lesne hotarele Tătărlăcului contra raialelor turcești și contra Moldovei libere.

Raialele turcești împreună cu Bugeacul tătăresc apar în documentele timpului sub numele de Basarabia. Faptul acesta îl găsim confirmat pe deplin prin următorul pasagiu din Descrierea Moldovei de Dimitrie Cantemir: „Basarabia era odată a treia parte a Moldovei. Tot pământul ei este șes, n'are dealuri nici codri, se adapă numai cu lalpugul, care curge neconținut; neavând râuri nici fântâni, ca să scape de lipsa de apă, locuitorii sunt nevoiți a săpa puțuri adânci și în loc de lemne se folosesc cu băligarul vitelor, cu acesta după ce'l usucă la soare, își încălzesc colibile. Această parte de țară fu subjugată de Turci înainte de a li se supune toată Moldova. Astăzi nu mai stă sub domnia Moldovei. Basarabia se împarte azi în 4 ținuturi: al Bugeacului și Akkermanului, al Chiliei și Ismailului“. Acestea sunt, precum se vede, Tătărlăcul bugecean și raialele turcești. Celelalte ținuturi dintre Prut și Nistru se numiau pe timpul lui Cantemir, dară și după el, Moldova.

CAP. VIII.

Organizarea hotarului de apărare contra Tătarilor

1. Pârcălăbia Lăpușnei. — 2. Fundarea Chișinăului. — 3. Codrul
Tigheciului și Codrării — 4. Căpitănia Codrului.

1. Pârcălăbia Lăpușnei.

Din faptele și întâmplările povestite mai sus putem cunoaște tactica pe care o aplicau domnii Moldovei la lărgirea, așezarea și apărarea hotarelor țării. Iată ce atingeau linia hotarului definitiv, ei alegeau punctele de însemnătate strategică, le fortificau cu toată îngrijirea, încredințau apărarea lor vitejilor și voinicilor, cu ajutorul cărora cuceriseră aceste puncte, și-i înzestrau cu moșii întinse „în pustie“, „pentru dreapta și credincioasa lor slujbă către domn“, „pentru slujba lor de slujitori de pe margine și ca să fie strajă împotriva dușmanilor“. În schimbul îndatoririi lor de a face strajă la hotar și de a fi pururea cu arma în mână, gata de luptă contra năvălitorilor și călcătorilor de hotar, oamenii aceștia primiau pământuri de veci și anumite ușurări și înlesniri la plata dărilor obișnuite către stat. Ei erau oameni liberi, supuși numai domnului și legilor țării și asigurați oarecum de obișnuitele încălcări din partea boerilor.

Așa a procedat Alexandru-cel-Bun, așa și nepotul său Ștefan-cel-Mare când cu așezarea hotarului la Nistru și cu asigurarea apărării lui prin cetățile dela Hotin, Soroca, Orhei, Cetatea-Albă și Chilia. În jurul acestor cetăți răs-

boinicul domn așază cete de apărători, pe care îi înzestra cu privilegii și pământuri deopotrivă de largi, fiindcă el, în cumpănita sa înțelepciune politică, își dedea seama, că hotarele unei țării nu pot fi apărate îndeajuns numai prin ziduri, fie ele cât de puternice, ci în prima linie prin brațe și piepturi vitejești. Și în adevăr, voinicii aceștia, conduși și povățuiți de căpeteniile lor, au apărat hotarul, luptând cu dragoste și credință către țară împotriva Polonilor, Cazacilor, Tătarilor și Turcilor, lăsând moștenire urmașilor lor, răzeșii hotineni, soroceni, și orheiieni de azi, pe lângă numele de viteaz și acel duh de disciplină și abnegație până la jertfire de sine, care trebuie cultivat și azi cu toate mijloacele și cu toată stăruința.

În urma pierderii Cetății-Albe, Chilieii, Tighinei, Bugeacului, Ismailului și Renilor, prin organizarea nouilor raiale turcești în jurul acestor și nu mai puțin prin salășluirea Tătarilor în Bugeacul basarabean, s'a risipit vechea linie de apărare a țării. Și atunci s'a simțit nevoia de a întocmi o nouă linie de apărare, mai aproape de Prut, care să răspundă nouilor nevoi strategice ale Moldovei ciuntite și împuținate. Înjghebarea noului hotar se impunea categoric din momentul, în care Tătarii își fortificară hotarul lor bugeean și, simțindu-se la adăpostul unei revanșe din partea Moldovenilor, prădau și jăfuiau ținuturile noastre mărginașe.

Alexandru-Vodă-Cornea, Despot-Vodă și Ion-Vodă-cel-Cumplit făcură îndrăznețe încercări de a recuceri, cu arma în mână, vechile hotare, prin alungarea Turcilor din raiale și a Tătarilor din Bugeac. Din nenorocire însă patrioticele lor eforturi rămaseră zădarnice. Și atunci domnii Moldovei, văzând că n'au încotro decât să se resemneze în fața ursitei inexorabile, se hotărîră se întocmească o nouă linie de apărare împotriva vrăjmașilor din sud-est,

și îndeosebi împotriva Tătărlăcului din Bugeac, cu care Moldova ajunsese în nemijlocită megieșie.

Atunci Alexandru-Vodă-Lăpușneanu, care după mamă era Basarabean de felul său, se hotărî să creeze o nouă linie de apărare contra Tătarilor. Centrul acestei zone era să fie *Lăpușna*, locul de naștere al maicei sale Nastasia. El ridică satul acesta de pe apa cu acelaș nume, la rangul de oraș și'l înzestră cu toate drepturile și privilegiile municipale obișnuite în Moldova. Și deoarece pe acolo trecea și vechiul drum de negoț spre Nistru, el mută la Lăpușna și vameșii moldoveni din Tighinea, ce fuseseră izgoniți de acolo de către Turcii lui Soliman, însuflând astfel noului târgușor și duhul vieții negustorești.

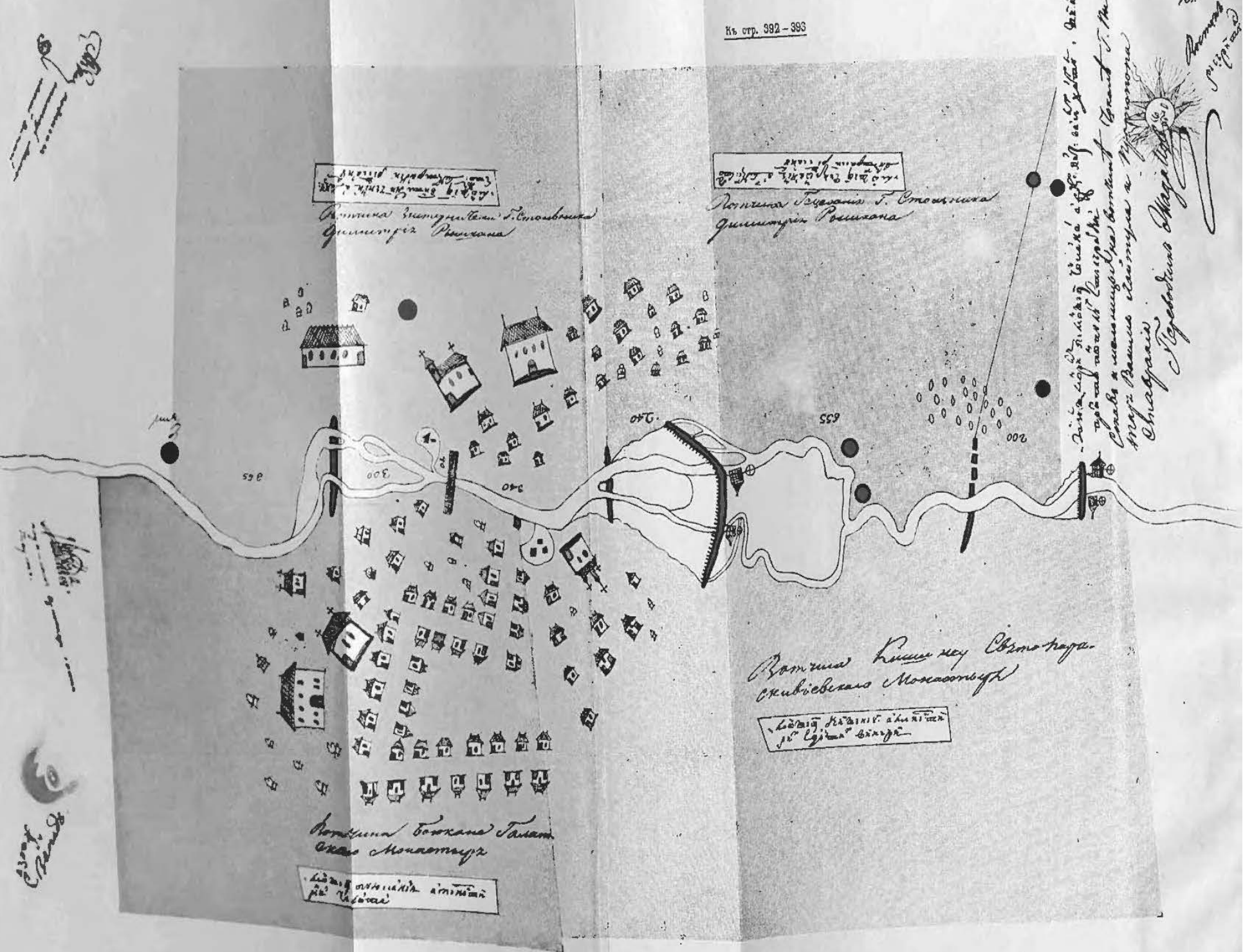
Dară măsurile acestea nu erau încă suficiente. Lăpușna trebuia să devie un punct de sprijin, o bază pentru operațiunile militare contra Tătarilor. Spre acest scop se înființă pârălabia Lăpușnei în locul celei dela Ciubărciu, ce fusese desființată de Turci. Pârălabia aceasta ajungea spre est până la hotarul raialei dela Bender iar spre sud se hotărnicia cu Tătărlăcul bugecean. Pârălabii aveau la îndemâna lor numeroase cete de oșteni, cari erau cu toții împrăștiți în regiunile păduroase din valea Botnei, a Cogâlnicului superior și a Băcului, care forma hotaruri între ținutul Lăpușnei și Orheiului. Ei primiră pământurile în aceleași condițiuni ca și tovărășii lor de arme și de credință dela Orhei, Soroca și Hotin. Din rândurile acestor vajnici străjeri de hotar, încercați în primejdiile și vijeliile războaelor, se ridicau oameni aspri și îndrăzneți, deprinși la strictă împlinire a datoriei față de țară, dară și față de ei înșiși. Lăpușnenii se răsvrăteau chiar și contra domnului, dacă se simțiau obejduiți și neîndreptățiți, precum s'a întâmplat în zilele lui Iancu-Vodă-Sasul. Acesta aruncase dări noi asupra țării, trimițind în toată țara „să ia boi de a zece care

obiceiul nu l'a putut suferi țara, ce s'au rădăcat Lăpușnenii de s'au sfătuit ca să se desbată de supt mâna lăncului Vodă, și bulucindu-se au rădăcat dintre dânșii pre Lungul domn". Dar dând război vitejește „de a îmbele părți, pierdură Lăpușnenii războiul și domnișorul încă se înecă în Prut“.

2. Fundarea Chișinăului.

În ținutul Lăpușnei se găsea și *Chișindul*, capitala de azi a Basarabiei. Într'un document din 1436 se pomeneste de seliștea Chișinăului pe Băcu, în fața unui crâng, unde se găsește o așezare tătărească. Intemeietorul satului Chișinău a fost Vlaicu, ce fusese pârălab de Hotin, Orhei și Cetatea-Albă, însuși unchiul lui Ștefan cel Mare. Într'un ispisoc din 1576, Petru-Vodă-Șchiopul arată că a venit înaintea sa și a boierilor săi Vașutca, fata Măricăi, nepoata Eremiei, ce au fost visternic, ce s'a numit din călugărie Evloghie, strănepoata lui *Vlaicu*, de a vândut a sa dreaptă ocină și moșie, un sat anume *Chișindul* pe Băcu în ținutul Lăpușnei, și cu mori în Băcu, dând un *diș de întăritură, ce a avut strămoșul ei Vlaicu dela Ștefan Vodă-cel-Bătrân*, slugii noastre lui Dragoș ce au fost u-readnic la Iași, drept 500 de zloți tătărești". Plătindu-se banii, domnul întări lui Dragoș Chișinăul, „cum să-i fie lui ocină și cumpărătură, cu tot venitul și altul să nu se amestice înaintea acestei cărți a noastre“.

Jupâneasa acestui Dragoș, Solomia, vându în 1617 Chișinăul visternicului Constantin Roșca pentru suma de 180 galbeni de aur, „ca să-i fie moșie de cumpărătură cu toate hotărele“. Visternicul Constantin sau poate urmașii săi trebuie să fi închinat satul Chișinău mănăstirii Sf. Vinerea din Iași, căci în 1641 Vasile-Vodă-Lupu dădu călugărilor dela mănăstirea Sfintei Vineri și dela mănăstirea Balicăi din Iași carte

No. 23. — Plan de starea locului a târgului Chișinău în 1880.

„ca să fie tari și puternici a lua a zecea din toată pâinea și din legumi și din în și cânepă și din tot venitul la *sat la Chișinău*“. În anul următor, Aprilie 28, Vasile Vodă porunci pârcaľabului de Lăpușna să meargă „la sat la Chișinău“, să strige „oameni buni și bătrâni și dimprejur marginași, să aleagă hotarul satului Chișinău despre alte hotare și să pue și stâlpi, ce este a sf. mănăstiri a Sf. Vineri“. În anul 1642 deci Chișinăul era încă „sat“.

Intr'un ispisoc dela Duca Vodă din 1666, Mai 2, se pomenește deja despre „*târgoveții din Chișinău*“, o dovadă că întretimp Chișinăul căpătase privilegiul de *târg* și anume dela Istrate-Vodă-Dabija între 1661 și 1665, când a devenit acest „bun și blând“ domn, care împărția săracilor „blide cu bucate“ dela masa sa și care sorbia mai cu plăcere vinul „din oală roșie, decât din păhare de cristal, zicând că-i mai dulce vinul din oală, decât din păhar“. Faptul acesta îl cunoaștem dintr'un act de hotarnicie dela Mihai-Vodă Racoviță, și care se spune că „a mărturisit tot ținutul Lăpușnei și Orheiului“ și a arătat logofătul Nicolae Donici și „cu alți martori cari s'au dus înaintea domniei de au mărturisit cu sufletele lor, că *făcându-se Chișinăul târg nou în zilele Domnului Dabija Voevod*“, jăluindu-se târgoveții că n'au loc să se hrănească, au făcut schimb cu Hâncul Stolnicul, ce luase moșia Ghețăuani și o dăduse târgoveților“.

Rămâne deci bine stabilit că satul Chișinău a fost întemeiat de pârcaľabul Vlaicu, unchiul lui Ștefan-cel-Mare, și că a primit dreptul de târg dela Istrate-Vodă-Dabija. Dimitrie Cantimir pomenește de Chișinău în ținutul Lăpușnei și'l numește „*târgușor* (urbecula) *de puțină însemnătate*“. Populația compusă „din creștini, Armeni și Jidovi“ era cărmuită de un șoltuz și mai mulți pângari după obiceiul municipal din Moldova.

În hotarnicie cu Chișinăul, se găsea satul Buicani pe Bâcu care fusese întemeiat de un oarecare Hodor prin uric dela Ște-

fan-cel-Mare. În 1609 urmașii lui Hodor vândură o parte din Buicani postelnicului Dimitrie Chiriță pentru 150 de taleri bani gata. După alți doi ani Chiriță cumpără dela un nepot al Pastii Buecoae și ceialaltă parte din Buicani, aducând astfel întreg satul în stăpânirea sa. Murind Chiriță, jupâneasa sa Maria postelniceasa închină satul Buicani mănăstirii Sf. Mormânt din Ierusalim (1620) „pentru sufletul giupânului ei și pentru sufletul ei”. Cum însă mănăstirea Galata din Iași era închinată Sf. Mormânt, satul Buicani ajunsese mețoh al Galatei, fiind administrat de proistosul acestei mănăstiri.

Am amintit lucrurile aceste fiind că dela o bucată de vreme târgul Chișinău începu să se întindă și asupra teritoriului Buicenilor. Așa mărturisiră la 1748 târgoveții din Chișinău, că „mai înainte vreme au fost tot târgul pe locul mănăstirii Sf. Vineri, iar dela o vreme a răscoalelor, când au venit Moscalii la Hotin, arzându-se toate casele târgoveților, la așezare după răscoală s’ar fi tras mai sus a-și face case și dughene, ajunseră și pe Buicani, pe moșia mănăstirii Galata”.

3. Codrul Tigheciului și Codrenii

Mai jos de Lăpușna, în fața Fălciului, se întinde, până la apa lalpagului, vestitul *Codru al Tigheciului sau Chigheciului*, atingând spre nord valea Saratei, iar spre sud râul Larga ce se revarsă în Prut. Codrul acesta este străbătut de apa Tigheciului care se scurge în Prut la satul Iepureni. La întretăierea șoselei Leova-Cetatea-Albă cu această vale se află localitatea *Tigheciu*, care ajunse într-o vreme centrul administrativ și militar al întregii regiuni. Miron Costin amintește despre codrul Chigheciului, zicând că este „o pădure nu așa înaltă în copaci, că puțini copaci sunt, cum este deasă și ripoasă, și spini mai mulți decât alt lemn

sunt în pădurea aceia, și de acolo Chighecenii s'au apărut de nu le-au putut strica nimică“.

Cantimir cunoaște deasemenea foarte bine acest codru despre care ne dă următoarele amănunte foarte prețioase: „Doi codri au fost în Moldova mai vestiți decât toți ceilalți, codrul Cotnarului și codrul Chigheciului... Codrul de dincolo de Prut la marginea Basarabiei, se chiamă Chigheci. El cuprinde aproape 30 mile italiene și este pentru Moldoveni apărarea cea mai tare contra Tătarilor, cari de multeori l'au atacat, dar nici adată nu l'au luat. Copacii deși sunt supțiri, sunt așa de deși, încât nici omul cu sloboda nu poate străbate printre ei, fără numai prin anumite poteci pe care le cunosc numai localnicii“. Așezarea acestui codru chiar la hotarul nordvestic al „hindichiului“ tătăresc, și nu mai puțin întinderea și desimea lui, făcură din el o fortăreață naturală de apărare a Moldovei împotriva Tătărlăcului învecinat.

Domnii Moldovei își dăduseră însă bine seama că și această cetate, ridicată de natura însăși în calea Tătarilor, nu-și poate îndeplini scopul fără ochiul ager, pașul sigur și brațele vânjoase ale oamenilor așezați în preajma ei. De aceea ei grijiră să colonizeze regiunea aceasta cu oameni viteji, hotărâți și încercați în războaie, dându-le pământuri întinse „în loc în pustie, în Chigheci, pe Ialpug“, locuri ce începeau „din Prut și mergeau până'n Cahul“ sau care începeau „din Ialpug și mergeau iarăși până'n Cahul“. Printr'un act de donație din Huși, Petru Rareș milui în 1527, Martie 15, pe „adevărata sa slugă Vitolt“ care îi servea „cu credință și cu dreptate“, cu „un loc din pustie în Chigheci pe Ialpug mai sus de gura Roduroasei, în grădiște, ca să-și așeze un sat, ca să-i fie dela noi uric, cu tot venitul lui, și copiilor lui, și nepoților lui, și strănepoților lui și răstrănepoților lui, a tot neamul lui, cine l'se va alege mai deaproape, neclintit nici când în veci“.

Locuitori acestui ținut, Chighecenii, erau supuși direct domnului ca și voinicii din prejma Lăpușnei, Orheiului, Sorocei și Hotin, aveau pământul lor propriu și se bucurau de mari înlesniri la plata dărilor, plătindu-le numai pe jumătate și având îngăduință de a cuprinde pământ mai mult decât locuitorii din alte părți. Fiind așezați de domn pe pământ domnesc „în pustie“, ei răspundea birurile numai către domn, neavând nici o îndatorire față de boeri sau mănăstiri. Ca supuși nemijlociți ai domnului, ei duceau o viață cu mult mai slobodă decât sătenii din celelalte ținuturi, bucurându-se de o largă autonomie în treburile lor administrative. De libertăți similare se bucurau numai plăeșii din Câmpulungul Moldovenesc și din munții Vrancei. Deosebirea între viața slobodă și aproape autonomă a acestor străjeri de plaiuri și de hotar și între viața chinuită și împilată a sătenilor din celelalte ținuturi moldovenești, era așa de mare și de bătătoare la ochi, încât Cantemir riscă de a numi regiunile acestea slobode chiar republice.

Oțeliți în lupte continue cu Tătarii, mândri de drepturile și libertățile lor, îndrăgiți de vuetul codrului lor „frate cu Românul“, Chighecenii păstrau și continuau vechile tradițiuni răsboinice ale Moldovei lui Ștefan-cel-Mare. Cantemir era îndrăgostit de ei. „Chigheciul zice el, în ținutul Fălciului, adică un codru ce este despre hotarul tătăresc din Bugeac, este *pieptul Moldovei cel mai tare* între Prut și între Basarabia“. După Cantemir deci ei erau scutul și pieptul Moldovei!

Locuitorii acestui codru, „*Codrenii*“, zice el mai departe, „plătesc la domnie pe tot anul o dajdie mică, și sunt toți călăreți, și mai înainte erau ei numai 8000 de oameni, iar acum de abia sunt două mii pentru oaste și întrec cu vitejia lor pe toți ceilalți Moldoveni, încât se obișnuia a se face pentru dânșii acel proverb: „Cinci Tătari de Crâm, plătesc mai mult decât zece de Bugeac, și cinci Moldoveni

biruesc pe zece Tătari de Crâm; iar cinci Codreni, adică Chighecenii, bat pe zece Moldoveni“.

Tot Cantemir constată că „Chighecenii, cari sunt obișnuți de mult să trăească în război cu Tătarii, sunt ostași cei mai viteji în toată Moldova și oameni mai sălbatici decât ceilalți“. Vitejia aceasta emana din însuși instinctul de conservare al lor, căci tot Cantemir arată că „cei ce sunt megieși cu Tătarii, le merge mai rău decât la toți. Căci Tătarii, nu numai că fură toate celea, ce pot să apuce, ci cu chip că merg în război asupra Leșilor, răzbat în Moldova și fac prăzile cele mai mari, prind pe toți locuitorii de prin sate și ducându-i cu dâșii, îi duce la Tarigrad, cu chip că sunt Ruși, măcar că astfel de năpădire de mult s'a oprit prin poruncile împărătești“.

În schimb însă nici Moldovenii nu rămăneau mai pre jos. Căci ei „când fac o pradă în țara tătarească, zic că n'au prădat, ci și-au întors numai al lor înapoi, pentru că zic că Tătarii n'ar fi având alta nimic, fără numai ceia ce au apucat cu sila dela strămoșii lor“. Chighecenii găseau în codrul lor cel mai sigur adăpost de câte ori năvăliau Tătarii. Miron Costin, povestind despre o incursiune a Tătarilor, constată, că „codrului Chigheciului la Fălciu foarte puțină pagubă i-au făcut Tătarii atunci, că Chighecenii îndată au năzuit la codrișorul lor, anume Chigheciul și de acolo Chighecenii s'au apărat de nu le-au putut strica nimic“.

Pricina încăerărilor continue între Chighecenii și Tătari era exploatarea lemnului din „codrișorul“ lor. Ei aveau cu megieșii lor, Tătarii din Bugeac „o învoială, ca pe tot anul să le dea o sumă de grinzi, pentru că în Bugeac domnește mare nevoie de lemn. Această învoială, zice Cantemir, o păzesc și până'n ziua de azi foarte, iar când voiesc să calce peste tocmeală, să ridice lemn mai mult, ceea ce de multe ori se și întâmplă, atunci Tighecenii se

apără cu arma în mână și de multe ori bat pe Tătari“. O încăerare de acest fel, a servit, precum am văzut, de pretext sultanului Soliman-cel-Măreț de a răpi Moldovei Bugeacul.

Apărătorii aceștia ai hotarului Moldovei, „Codrenii“, erau oameni aprigi și curajoși, deprinși cu primejdia și vecinic gata la luptă cu păgânii. Ei formau „pieptul Moldovei cel mai tare“ de care s’au frânt, ca de o stâncă de granit, atacurile prădalnice ale Tătarilor bugecenii. Curajul și vitejia lor formează subiectul multor balade sau cântece bătrânești, cunoscute azi tuturor Românilor. Din rândurile Chighecenilor s’a ridicat „*Codreanul*“, care „vinele și strângea și plumb din ele scotea“. Amintirea luptelor lor seculare trăiește în baladele *Grue-Grozăveanu* și *Novac* cari luptau cu hanul dela „Bindir“ și cu Sultanul dela Țarigrad. În părțile chighecene s’a compus cântecul lui „*Ghelea*“, care „multe hotare a călcat, multe țări a treerat:

Dela Nistru până la Crâm,
Din Bugeac până la mare
Sunt tocmai patru hotare;
Peste ele în lung și’n lat
Tot Tătarul și Cazac.

Mulți Tătari am omorât
Mulți creștini am slobozit
De-amară străinătate,
Din plean și dela moarte“.

Din rândurile Codrenilor s’au ridicat cu vremea mai multe familii, care jucară un rol foarte însemnat în istoria Moldovei. Aron-Vodă-Tiranul dăruie lui Nistor Ureche satul Bărboși pe Ialpug. Fiul acestuia, Grigore a alcătuit vestitul letopiseț al Moldovei. Pe la 1625 se ridică la o însemnatate oarecare familia unui diac basarabean de pe Cogâlnic, de unde coboară familia Cogâlniceanu. Fii lui Ion Cogâlniceanu primară pe la 1660 săliștea Călmățuiului. Din părțile mărghinașe cu Tătarii se ridică familia Cantemireștilor. Constantin Cantemir îndeplini multă vreme slujba de serdar, înainte de a ajunge domn.

4. Căpitănia Codrului.

În privința administrativă Chigheciul făcea la început parte din ținutul Fălciului. Indată însă după așezarea Tătarilor în Bugeac, Chigheciul deveni baza apărării contra acestor năprasnici vecini. În urma acestor schimbări deci Chigheciul căpătă, pe lângă însemnătatea sa strategică, și o mare importanță politică și administrativă.

Atunci s'a organizat așa-numita „căpitănie a codrului“.

Înfăptuitorul acestei organizațiuni militare pare să fi fost războinicul domn Ion-Vodă-cel-Cumplit, care găsisese în codrul Chigheciului adevărata bază pentru operațiunile sale contra Turcilor. Căpitănia aceasta coborea în jos până la Dunăre, cuprinzând în hotarele ei toată regiunea dintre Prut și Cahul. Întreg ținutul acesta forma deci o căpitănie de străjeri de hotar sau grăniceri liberi, cari erau „în mila și așezarea Domnului“, se bucurau de feliurite privilegii, nu dedeau cai de olac și plăteau o goștină mai mică, crescuți într'un larg spirit de libertate și într'o conștiință de sine foarte avansată. „Vornicii și alți oameni de frunte de la Greceni și Vadul-lui-Isac“ cerură pe la 1740 domnului „să schimbe orânduiala cât pentru oi să nu se pună cislă, având bucatele acestea dajdea lor osebită“. Vodă nu ținu seama de intimpinarea lor, arătând că porunca sa este „lucru bun și drept cum celor săraci așa și celor fruntași și nu se poate schimba“. Atunci oamenii din Greceni și Vadul-lui-Isac trecură „în țara turcească și siliră pe calea aceasta pe domn să le trimită carte de iertare“. Din nenorocire țara turcească era foarte aproape, căci în 1622 Turcii luară colțul de țară dintre Prut, Dunăre și limanul Cahulului cu Reni și le alipiră, această singură ieșire a Basarabiei la Dunăre ce-i mai rămăsese, la raiaua Ismailului, așa că hotarul Moldovei libere ajungea numai până la Vadul-lui-Isac și Greceni.

Căpitanii Codrului aveau în sama lor straja întregului hotar dinspre răsărit al țării, care era format de Ialpușul superior, de Ialpușul și de Salcea. Aceasta era linia ce despărția Tătărâcul bugecean de Moldova. În îndeplinirea greii lor chemări, ei erau ajutați de vâtafi și de hotnogi. Pe vremea lui Ion-Vodă-cel-Cumplit se pomenesc chiar de un pârcălab de Chigheci, Toader.

Pe vremea lui Vasile Lupu se simți nevoia de a da „toată marginea“ dinspre Tătari dela Tighinea până la Greceni „în sama și purtarea de grijă“ a unei singure persoane, *Serdarul*, care pe lângă apărarea hotarului cu „hotnogi de hotar“ și „namestnici“, mai avea însărcinarea să vegheze asupra risipirii satelor, asupra furturilor, să culeagă robii și să judece 3 zile pe an la târguri. Reședința serdarului era la Orheiu. Pentru aducerea la îndeplinire a poruncilor sârdărești grijiau „călărași“, cari, bucurându-se de tot felul de scutiri, înjghebau sate, pe care le numiau după ocupațiunea lor, de pildă Călărași în jud. Orheiu, Călăraș (-ovca) în jud. Soroca ș. a.

O condică de dări din 1591 arată în ținutul Chigheciului 3211 contribuabili, iar în ținutul Lăpușnei numai 2809, în întreaga zonă de apărare deci 6010 de contribuabili și anume țărani, săraci, curteni, vâtași, nemeși și preoți.

Astfel era deci organizată noua zonă de apărare a Moldovei împotriva Tătarilor bugecenii. Aceasta forma o adevărată zonă militară, locuită de grăniceri experimentați în luptă și deplin conștienți de însemnătatea lor. Ei formau pieptul de apărare al Moldovei, piept în care rămasese vii vechiile tradițiuni războinice ale Moldovei, piept în care trăia și se manifesta vitejia și demnitatea românească despre care ne pomenesc până și cântecele bătrânești.

CAP. IX.

Răsvrătirile Orheienilor și răscoala Cantemi- reștilor din Bugeac.

1. Ieremia Movilă și satele hănești. — 2. Răscoala Orheienilor.
3. Pacea dela Hotin și răsvrătirea lui Cantemir-Mârza. —
4. Ctitoriile lui Vasile-Vodă-Lupu în Basarabia. — 5. Incus-
cirea lui Vasile-Vodă cu Cazacii.

1. Ieremia Movilă și satele hănești.

După stângerea Mușateștilor ajunse pe tronul Moldovei familia *Movileștilor*, care a domnit cu unele întreruperi dela 1595—1634. Neamul *Movileștilor* coboară după tradiție din aprodul Purice, care făcându-se „movilă” ajută pe Ștefan-cel-Mare să încalece pe un alt cal, în locul celui căzut în toiul luptei. Dar ori care ar fi obârșia acestei familii, fapt este că ea era una dintre cele mai de frunte familii boerești din Moldova. Ea jucase un mare rol politic în timpul domniei lui Petru Schiopul, pe care *Ieremia* cu fratele său Gheorghe mitropolitul, îl întovărășiră în Polonia, unde și petrecură mai multă vreme. Acolo *Ieremia* se împrietenii cu mai mulți nobili polonezi pentru a și ajunge cu ajutorul acestora la domnie în Moldova.

Hatmanul Zamoiski întovărăși pe *Ieremia Movilă* în Moldova cu misiunea de a-l așeza pe tron. Turcii, fiind ocupați în altă parte, însărcinată pe hanul tătăresc cu apărarea Moldovei contra invaziunii poloneze. La Țuțora pe Prut s'a dat lupta. Miron Costin observă că „nu dormia *Ieremia Vodă*” ci se ajunse cu hanul ca să-i cedeze „*cele șapte sate de țară, ce*

se zic hănești" și să i se dea hanului „și miere în toți anii și alte daruri". Pe baza aceasta s'au început negocierile de pace cu Tătarii pe care, prin stăruința sa, Ieremia-Vodă le duse la bun sfârșit. „Capetele de pace au fost acestea: Ieremia Vodă să fie domn în țeară, birnic împărăției din an în an după obicei; iar hanului să-i dea din an în an daruri și miere și șapte sate să fie de câștele hanului în Bugeac".

Se vede deci că Movileștii își deschiseră drumul la scaunul domnesc prin cesiuni teritoriale în folosul Tătarilor. Acestora noul domn li cedă 7 sate moldovenești. De mult Tătarii, al căror număr sporia mereu prin admigrări de dincolo de Nistru, nu mai încăpeau în Bugeac. Ei căutau deci să cuprindă pământuri noi și pășuni mai largi pentru turmele lor. Și iată că hanul, folosindu-se de o fericită conjunctură politică, obținu de la Ieremia-Vodă 7 sate moldovenești, ce se zic hănești. Despre așezarea acestor sate și despre numele lor nu găsim lămuriri suficiente în mărturiile timpului. În ocolul Codrului se pomenește mai târziu de satul *Hăneștii-Vechi*, care ar fi putut fi unul dintre cele 7 sate „hănești"; despre care vorbește Miron Costin. Iară cât privește darurile și mierea așanumitul „balci-beșlicul", pe care Ieremia-Vodă se obligase a-l plăti hanului an de an, apoi acest tribut se răspundea Tătarilor încă de mai înainte. Petru-Vodă-Șchiopul comunică în 1578 unui prieten din Polonia că „Tătarii au legătură cu noi și le plătim și tribut după învoială".

Fiul și urmașul lui Ieremia-Movilă, Constantin-Vodă, spori tributul față de Turci precum și „balci-beșlicul" față de Tătari, și reuși pe calea aceasta să redobândească pentru Moldova cele șapte sate hănești. Mai târziu însă Tătarii nu se mulțumiră numai cu cele 7 sate, ci cuprinseseră o fâșie largă de pământ din Moldova și o alipiră la Tătlărlăcul lor. Dar despre aceasta se va vorbi mai pe larg la locul său.

În vreme ce în Moldova se stinse dinastia Mușatinilor, dincolo de Milcov, în Țara-Românească continua să domnească dinastia Basarabilor. Unul dintre cei mai mari domni din această dinastie a fost Mihai-Viteazul, contemporanul lui Ieremia Movilă. *Mihai-Viteazul* bătău pe Turci la Călugăreni (1595), străbătu cu oștirea sa biruitoare peste munți în Ardeal, cucerii această frumoasă țară românească și se proclamă domn și stăpânitor al ei, chiar în vechea capitală a Transilvaniei în *Alba Iulia*. Gândul măreț al viteazului cuceritor era să cuprindă sub sceptrul său ocrotitor pe Românii de pretutindene. Pentru realizarea acestui plan, coborî Mihai-Vodă din Ardeal în Moldova, alungă pe Ieremia Movilă din scaun și cuprinse și această țară, pentru a desăvârși unirea tuturor Românilor în hotarele lor etnice. Astfel a întrupat Mihai-Viteazul, deși numai pentru o clipă, visul de aur al neamului nostru. Pentru o clipă zic, fiindcă eroul muri curând, ucis mișelește pe câmpiile Turdei (August 1601). Realizarea definitivă a acestui măreț ideal al neamului românesc a rămas rezervată marelui nostru Rege, Ferdinand I, Întregitorul Neamului Românesc.

Înainte oștirilor lui Mihai-Viteazul, Ieremia Movilă se retrase la Hotin, pentru a se adăposti în cetatea de acolo cu familia și cu credincioșii săi. „Și însumi Domnia Mea — zice Ieremia-Vodă — împreună cu boerii și arhireii am fost închiși toți acolo în cetate, unde și boerii Bălșești împreună cu noi încă au fost închiși în cetate”. Mihai se luă pe urma lui, bătău „cu toată osârdia” Hotinul dară nu’l putu cucerii (1600).

Chiamat de interese grabnice în Ardeal, Mihai părăsi Moldova, după ce încredințase cârmuirea acestei țări unui sfat de boieri. Atunci Ieremia-Vodă părăsi Hotinul și alungă cu ajutor polonez sfatul lăsat de Mihai în Iași și se așează din nou în scaunul Moldovei. Domnia lui însă n’a decurs

în deplină liniște, fiindcă Cazacii călcau neconținut hotarele țării, prădând Soroca și robind multă lume. În 1606 muri Ieremia-Vodă, rămânându-i „pomană în țară, *mănăstirea Sucevița* zidită de dânsul” și de fratele său Gheorghe mitropolitul. Acolo s’a păstrat până azi gropnița Movileștilor.

În domnie îi urmă fratele său *Simion* care muri însă și el după un an de zile. După moartea lui Simion izbucni o aprigă luptă pentru domnie între fiii lui Ieremia, sfătuiți de maica lor Elisaveta, și fiii lui Simion ce erau povățuiți de văduva acestuia Marghita. Și unii și alții recurgeau la ajutor străin, fie la Polonezi și Unguri, fie la Turci și Tătari, fie chiar la Cazaci. În cele din urmă birui *Constantin* fiul lui Ieremie asupra vărului său Mihail și se urcă pe tron cu ajutorul Polonezilor, cărora le cedase Hotinul. În timpul acela Polonii adăpostiau în cetate pe *Petru Movilă*, fiul lui Simion-Vodă, care râvnia și el la coroana Moldovei.

Dar acestui vrednic vlăstar domnesc nu i-a fost dat să se împodobească cu coroana domnească. Ursita-i rezervase mitra arhierască, căci el ajunsese mitropolit al Chievului și mare reformator al bisericii rusești. Noi Românii ne putem mândri de a fi dat Rușilor pe cel mai mare arhieru a bisericii lor, pe învățatul îndrumător al credinței și culturii, pe *Petru Movilă*, Mitropolitul Chievului. (Vezi ilustr. Nr. 24). Domnia lui Constantin-Vodă, care reuși să redobândească dela Tătari cele șapte sate hănești, fu de scurtă durată. În 1611 el fu prins de Tătari și dus în robie, muri însă la trecerea Niprului, înecându-se în valurile acestei ape.

Neînțelegerile dintre Movilești dădu prilej și altor familii de boeri să aspire la tron cu ajutor din afară. Așa reuși *Ștefan Tomșa* să ajungă la domnie cu ajutor turcesc. Acesta era un om crud și pornit împotriva adversarilor săi, poruncind să „junghie berbecii” cari se îngrașă pe toate pășunile țării. În timpul acestor lupte s’au stins aproape toate neamurile boerești cu reputație în istoria țării. Uneltind

neconținut împotriva domnului, reuși în sfârșit Elisabeta, văduva lui Ieremie, de a răsturna pe Tomșa și a ridica pe fiul ei Alexandru, care se încumeta să stăpânească țara după cum voiau Polonezii, ocrotitorii săi, cărora le lăsă în stăpânire Hotinul.

2. Răscoala Orheienilor.

Pierderea Hotinului pare să fi fost, dacă nu singura, apoi sigur una din cele mai principale cauze, pentru care Orheienii se răsvrătiră chiar de două ori, împotriva domniei. Sătui de atâtea lupte și frământări lăuntrice, Orheienii, în unire cu Lăpușenii și Chighecenii, înțelegându-se cu Tătarii, rădicară un domn din mijlocul lor și purceseră cu el spre Iași ca să-l așeze în scaun. Dar încă înainte de a intra în capitală, ei fură întâmpinați de oștirea moldo-polonă a lui *Alexandru-Vodă*, bătuți și împrăștiați. Dar cu toată înfrângerea ce o suferiră, Orheienii nu părăsiră planul lor, ci își încercară din nou norocul, suferind însă aceiași înfrângere.

În anul următor Turcii puseră capăt acestor turburări, ridicând pe Alexandru-Vodă din scaunul Moldovei șiducându-l la Constantinopol (1616). Domnia țării fu încredințată de ei lui *Radu-Vodă*, care nu era deloc după placul Orheienilor. Pentru aceia ei ridicară împotriva noului domn pe un „domnișor“, care se dedea drept fiu al lui Ion-Vodă-cel-Cumplit. În realitate însă acest „domnișor“ era călugăr într-o mănăstire, unde, pe lângă ocupațiunea sa de diac, se mai îndeletnicia și cu cizmăria. În nemulțumirea lor, Orheienii, crezând că au găsit în el pe un moștenitor al marelor virtuți răsboinice ale pretinsului său tată, îi dădură tot sprijinul pentru a-l ridica în scaunul domnesc. Ajungând la Iași cu ajutorul lor, „domnișorul“ încercă să atragă de partea sa pe boerii lui Radu-Vodă. Aceștia însă și în deosebi marele

logofăt, destăinui stăpânului său planul răsvrătorului, care fu prins și osândit la moarte. Așa plăti domnișorul cu capul pofta sa de domnie.

Dar cu toată nemulțumirea Orheienilor, Radu-Vodă era un domn de mare ispravă. Venirea sa la domnie s'a întâmplat în toiul războiului polono-turc. Oștirile turcești își aveau baza de operațiune în Moldova iar comandamentul turc se găsea la Soroca, de unde se dirigea lupta împotriva Râșcovului. Acolo sub cetatea Sorocei, Radu-Vodă încheiă cu Gavriil Bethlen, principele Ardealului, care venise în ajutorul Turcilor, un tractat de apărare mutuală a țărilor lor. Domnul Moldovei stăruia foarte mult pentru terminarea războiului dintre Turci și Poloni, care pricinuia țării pagube foarte mari. Stăruințele domnului român n'au rămas zădarnice, căci curând s'a așezat pacea la Iaruga. Ca recompensă pentru serviciile sale la încheierea păcii, Radu-Vodă primi înapoi Hotinul dela Poloni (1617).

După 3 ani de domnie Radu-Vodă schimba domnia Moldovei cu cea a Țării-Românești. În locul său Turcii puseră un străin, pe *Gaspar Grațiani*, în contra căruia Orheienii se răsvrătiră din nou, dară și de astă dată cu aceeaș neizbândă. Gaspar-Vodă ieși împotriva „domnișorului“ orheian, îl prinse viu împreună cu câți-va dintre căpeteniile dela Orheiu, și muștrându-i cu cuvintele: „Să aveți inimă curată către domnul“, porunci să li se taie capul. Astfel s'a sfârșit și aceasta a patra încercare, neisbutită, a Orheienilor de a ridica în scaunul Moldovei pe unul din mijlocul lor și după placul lor. De altfel noul domn venise în Moldova cu planuri mari și îndrăznețe. Ca și Despot-Vodă pe vremuri, așa voia și el, în tovărășie cu Polonezii, să recucerească raialele turcești împreună cu Tătărlăcul bugeean, pentru a reda Moldovei hotarele cele bătrâne.

Gaspar-Vodă așeză în Hotin ca pârcălab pe un om de încredere al său, pe Italianul Annibale Amati din Pistoia. Polonii

însă, în loc să dea lui Gaspar-Vodă ajutorul așteptat pentru recucerirea raialelor, atacară Hotinul și-l ocupară din nou, alungând pe Italian de acolo. Hăinirea lui Gaspar-Vodă și pierderea Hotinului către Polonezi, determinară pe Turci de a-l înlătura. Hatmanul polon Zolkiewski trebui să se retragă înaintea forțelor turco-tătare, care înaintau spre Hotin. În timpul retragerii pripite, Zolkiewski fu atacat de un Tătar care-i reteză capul. Vestea despre moartea neașteptată a hatmanului, produse mare jale în rândurile Polonezilor. „Mai bine s'ar fi scufundat în pământ țara aceia a Moldovei — zice un cronicar polonez — înainte de-a fi intrat noi într'însa; nici odată coroana polonă n'a suferit o mai mare înfrângere“. Armata turco-tătară ajunsese victorioasă la Hotin și acolo s'a încheiat pacea cu Polonia în 9 Oct. 1621. Acesta este al doilea tractat de pace care s'a încheiat în Hotin. În baza acestui tractat Hotinul fu restituit Moldovei. Gaspar-Vodă fu înlocuit cu *Alexandru Iliș*, iar acesta trebui să cedeze domnia lui *Ștefan Tomșa*, până ce Radu-Vodă reveni din nou în scaunul domnesc din Iași.

3. Pacea dela Hotin și răsvrătirea lui Cantemir-Mârza.

Prin mijlocirea lui Radu-Vodă s'a așezat din nou pacea între Turci și între Leși în 1624. Unul dintre punctele cele mai însemnate din acest tractat era acela care hotărea expulzarea Tătarilor din Bugeac, „deoarece pacea e mai adeseori vătămată din pricina Tătarilor cari locuiesc în hotarele Moldovei, în Cetatea-Albă, pentru înlăturarea ciocnirilor, *neamul tătăresc* — dispune acest articol — *să fie mutat atât din Bugeac, cât și din hotarele țării Moldovei și nici într'un chip să nu mai fie lăsat a sta acolo*“.

Răspunsul Tătarilor la această hotărîre a fost o groaznică expediție de pradă în Polonia. Moldova suferi mai

puțin, fiindcă urmașul lui Radu-Vodă, *Miron-Vodă* numit Barnovschi sau Bârnoveanul, după proprietatea lui Barnova, trăia încă de mai înainte în bune relațiuni cu Tătarii din Bugeac. Noul domn era „fârtat” cu căpetenia acestora, Cantemir Mârza, „ce cu zilele petrecea în casele lui Barnovschi hatmanul” în satul Toporăuți de lângă Cernăuți.

Acest Cantemir-Mârza, om energic și ambițios, nu înțelegea de loc să execute hotărîrea tratatului turco-polon privitoare la evacuarea Bugeacului, ci adună în jurul său cete răzlețe, le spori prin contingente proaspete aduse de neamurile sale din Crimeea, cu scopul de a se menține în Bugeac și de a se desface de sub ascultarea hanului și de a-și cuceri o situație independentă. Gândul lui țera deci de-a preface raialele turcești din Basarabia și Bugeacul într-o țară tătărească neatârnată, pentru a trage singur folos din prădarea și jefuirea țărilor megieșe. Inzadar veni hanul la Bender, pentru a-l readuce la ascultare; inzadar tocmiseră Turcii oștiri împotriva lui Cantimir „dându-i pășia, de se scriea pașă”. Noul „*cârmuitor al malului mării la gura Dunărei*”, căci așa se intitula răsvrătitul, respingea cu noroc oștirile sultanului trimise contra sa, apărându-și neatârarea și manifestându-o cu toată îndrăsneala prin năvăliri de pradă în Moldova, în Pocuția și în Dobrogea transdunăreană. Oamenii săi, *Cantemireștii*, erau cunoscuți și temuți pretutindeni. Multă vreme Cantemir-Mârza răspândia groază în acest colț de țară al vechei Moldove. Pentru a curma odată cu aceste turburări, Polonezii se înțelesesă din nou cu Poarta în 1633 asupra expulzării Cantemireștilor și Bugecenilor răsvrățiți.

Dintre țările mărginașe nici una nu suferia așa de amarnic pe urma jafurilor tătărești ca Moldova, și îndeosebi ținuturile dintre Prut și Nistru. Imprejurarea aceasta determină pe noul domn al Moldovei, Vasile-Vodă-Lupu (1634-1653), de a stărui la Poartă ca să se iea odată mă-

suri de rigoare !contra Cantemireștilor, pentru a pune capăt acestor turburări sângeroase. Atunci Poarta organizează o expediție de potolire contra Bugeacului, la care luă parte, cu contingentele lor, și domnii români Vasile-Vodă din Moldova și contemporanul său Matei-Basarab din Muntenia. În fața oștirilor de potolire și de pedepsire, Cantemir Mârza se retrase spre sud, fiind-că fusese lovit în flanc de un grup de Tătarii ce rămaseră credincioși hanului lor. Inconjurat astfel din toate părțile, Cantemir-Mârza nu găsi altă cale de scăpare, decât fugind peste Dunăre. Izgonit astfel din Bugeac, el se duse la Constantinopol pentru a cerși mila sultanului. Dar în loc de milă el fu osândit la moarte și zugrumat (1637). Acesta era sfârșitul obișnuit al tuturor răsvrătiților din acea vreme.

Tovarășii săi de luptă și de pradă, cari se sfășiară între ei, fură zdrobiți de armatele aliate, care se întâlneau în Ismail și de acolo înaintară spre Cetatea-Albă, potolind răsvrătirea și readucând pe Cantemireștii ce rămaseră fără conducător, la vechea lor ascultare. Șapte căpetenii primară să părăsească țara pentru a trece ca supuși ai hanului în vechea patrie din Crimeea și de la Don. Alții fugiră în Polonia. „Iar pe câți din sângele lui Cantemir, mai capete cu meșteșug i-au împărțit hanului și pe toți i-au omorât câți erau Cantemirești mai de frunte, de aceia s'a stâns acest neam la dâșii care era mai de frunte decât toate oardele“.

Tot Miron Costin ne spune despre soarta Cantemireștilor cari au purces cu coșurile lor spre Polonia, pof-tind de la Leși loc să se așeze sub ascultarea lor, că „umblau prin târguri și prin sate cu câte o cruce de lemn la piept, semn de închinare“ și că „Leșii așa loc deșert fără oameni mai în lăuntrul țării lor neavând, le-au dat câmp pe Nipru între Crilav și Codin, și era aproape 20.000 de Nohai, oarda aceasta“. Alții se prinseră ca simbriași

în armata craiului, fiind cunoscuți sub numele de *Lipcani*, adică Tătari de Lipka, nume corupt din Litva, pe cari Moldovenii îi numiau și *Cirimuși*.

4. Ctitoriile lui Vasile-Vodă-Lupu în Basarabia

Dară „după câțva timp de pace senină, scrie Bandini, Tătarii veniră iară-și cu duiumul în Bugeac, Dumnezeu știe de ce; și de sigur că nu pentru binele, ci pentru peirea țării creștine și în întâiul rând a Moldovei megieșe“. Halul în care ajunse Basarabia pe urma răscoalei Cantemireștilor era de nedescris. Un martor din acea groaznică vreme, boerul Toader Ianovici, ne spune că „*între Nistru și Prut n'a rămas o casă*“. A fost deci o adevărată binecuvântare pentru țară, când după atâtea frământări și nenorociri, urmă în Moldova domnia lungă și așezată a lui *Vasile-Vodă-Lupu*, care cunoștea bine nevoile țării și-și dedea toată silința de a le îndrepta. El călătoria din oraș în oraș, făcând judecată, împărțind dreptatea și ascultând cu multă bunăvoință plângerile supușilor săi.

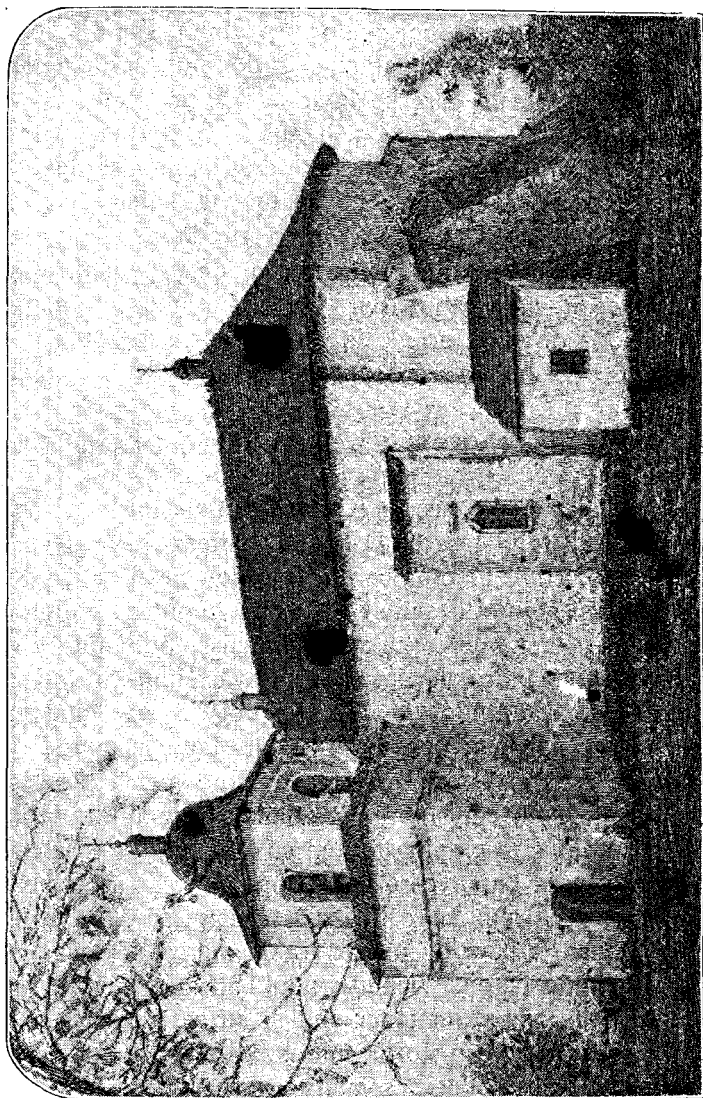
Cu prilejul expediției împotriva Cantemireștilor, Vasile-Vodă trecu cu oastea sa și prin Chilia, care nu mai văzuse oaste românească din vremurile lui Ștefan-cel-Mare. Se vede că atunci Moldovenii de acolo se vor fi jăluit domnului, că n'au biserică. Aceasta determină pe cucernicul domn de a ridica în Chilia biserica Sf. Nicolae, precum arată inscripția săpată deasupra ușii de intrare, care spune că biserica din mijlocul târgului Chilia, este zidită de „cuviosul și de Hristos iubitorul Ion-Vasile-Voevod, cu mila lui Dumnezeu, domn al țării Moldovei“.

Un călător străin, Pavel de Alepo, care în 1658 trecea prin Chilia, găsi că era „o vestită cetate cu un castel larg și măreț, vechi și foarte puternic, cu construcția cea mai solidă și bine inzestrat cu tunuri“. Lângă

oraș erau mari pescării; morunul se prindea în 14 îngrădituri de grinzi și acolo se uciea cu parul. Un pește de 80 ocale se vindea pentru un galben. Un alt călător străin, episcopul catolic din Nicopole, Petru Stanislavov, observă că Chilia avea 2 porți de fier și două punți mobile, care se ridicau și se lăsau în jos după trebuință. În oraș locuiau numai Tătari în 300 case, având și 4 moschee. Mahalale erau foarte întinse; acolo se găseau pe lângă 500 case de Tătari cu cinci moschee, și 400 case de „schismatici de diferite națiuni cu 2 biserici ortodoxe, dintre care una era zidită de Vasile-Vodă-Lupu.

Se poate că și biserica Sf. Nicolae din Ismail, despre care se pomeneste întrun act patriahal din 1641, să fi fost o ctitorie a lui Vasile Lupu. După mărturia lui Pavel de Alepo, orașul ar fi având atunci 12.000 familii române și bulgare.

În anul 1627 Vasile-Vodă petrecu un timp oarecare la *Orhei*, unde zidi biserica Sf. Dumitru. (Vezi ilustr. No. 25). Deasupra ușei de intrare în această biserică s'a păstrat până azi următoarea inscripție slavonă, care sună astfel: „Cu voiea Tatălui, ajutorul Fiului și săvârșirea Sf. Duh a început și a zidit această biserică“ în numele Sfântului și Marelui Mucenic Dumitru, făcătorul de minuni, Ion Vasile Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al Moldovei și Domnița sa Teodosia și fiul lor Ion-Voevod“. Un călător străin care trecea pe vremea aceia prin Orhei, ne spune că drumurile târgului erau pardosite cu scânduri ca la Iași. El pomeneste de păraele ce se scurgeau pe marginea drumului și mânau morile târgului. Peste heleșteu era așternut un pod stabil, având ca și celelalte mari lacuri ale țării, o iazătură făcută de Vasile-Vodă-Lupu. Din heleșteu se scotea pește în preț de 3000 galbeni pe an. Vasile Lupu fusese organizatorul serdariei dela Orhei, despre care s'a amintit mai sus.

No. 25. — Biserica Sf. Dumitru din Orhei.

După potolirea răscoalei tătărești, Moldova avu un timp pace din partea Bugecenilor prădalnici. Ba, s'ar putea zice chiar, că între hanul tătăresc și domnul Moldovei erau legături de prietenie, care se întăriseră și mai mult prin căsătoria domnului cu o rudă a hanului, Ecaterina, care era de obârșie cercheză și de lege creștină. Dar legătura aceasta familiară nu împiedeca de loc pe Tătari de a năvăli mai târziu în Moldova, de a prăda groaznic țara, de a scoate mii de robi moldoveni și de a-i mâna ca pe niște vite spre țara tătărească (1648). Curând după această pacoste, Moldova fu prinsă în dansul năprasnic al Cazacilor, din care nu era să scape așa ușor.

5. Incuscrirea lui Vasile-Vodă cu Cazacii

Am arătat mai sus că Cazacii trăiau într'o slobodă atârnare de Craiul leșesc. Dar sub hatmanul lor Bogdan Hmielnițchi, Hmil al cronicarilor moldovenești, un bătrân îndărătnic și bețiv, Cazacii se răsvrătiră împotriva Polonilor, înfrânseră oastea boerească a Craiului și-și dobândiră astfel neatârnarea. Mândru de această ispravă, Hmil își îndreptă privirile asupra Moldovei, ale cărei bogății erau cunoscute de tovarășii săi încă de pe vremea lui Lăpușneanu, Petru-Șchiopul și Aron-Tiranul. Moldova îl ademenia deci atât prin bogățiile ei, cât și prin orgoliul său de a intra el, răboinicul crud și necioplit, în rând cu lumea, prin încuscrirea cu Vasile-Vodă-Lupū, care avea două fete, și frumoase și bogate. Pe cea mai mare Ileana o căsătorise după cneazul litvan Ianuș Radziwill, „om de casă mare“. Pe cea mai mică, Ruxanda, își puse ochiul crudul barbar, pețind-o pentru feciorul său Timuș, un tânăr slut și stricat de vărsat, care nu știa să schimbe o vorbă cum se cade cu lumea. Cineva care l'a văzut mire spune că semăna cu un lup prins în mărăcini, „numai singur chip de om având, iar toată firea de fiară“.

Un pețitor de acest fel nu putea fi după placul lui Vasile-Vodă, și mai puțin după dorința frumoasei princese. De aceea domnul căuta chip și fel de a împiedeca încuscrirea cu Cazacul nesuferit, sau cel puțin de a o zăbovi cât va putea de mult. Dar Hmil, înțelegând intențiunea de târăgănare a domnului, căuta să-i stoarcă o hotărîre mai grabnică prin năvălirile sale în Moldova și prin pustiirea și jăfuirea neomenoasă a țării. Țara întreagă fugia desperată la strigătul: „Vin Cazacii!” Expuse jăfuirilor căzăcești erau firește în prima linie ținuturile basarabene dinspre Soroca, Orhei și Lăpușna, ce erau așezate în calea Cazacilor prădalnici. În cele din urmă, Vodă n’avu încotro și tocmi nunta, — deși „mare netocmeală în depotriva caselor și firelor era”, deoparte fiind „o domnie de 18 ani și împărăție cu bielșug și cu cinste, iar cealaltă parte numai de doi ani ieșită din țărănie”, cum zice Miron Costin — și o și serbă cu alaiul cuvenit în Iași. În urma acestei încuscrii, Cazacii o mai slăbiră cu jafurile lor în Moldova.

Dară pacea nu ținu multă vreme, fiindcă împotriva lui Vasile-Vodă se ridică un pretendent la domnie, *Gheorghe Ștefan*, care, venind cu ajutor unguresc, ocupă Iașii și alungă pe domnul legitim peste Nistru. Acolo Vasile-Vodă recurse la ajutorul ginerului său Timuș, care veni cu Cazacii săi în Moldova, izgoni pe usurpătorul tronului din Iași și așeză din nou în domnie pe socrul său. Mănat de dorul răzbunării, Vasile-Vodă urmări pe rivalul său până în Țara-Românească. Acolo însă el suferi o grea înfrângere și trebui să se retragă urmărit de aproape de Gheorghe Ștefan, care veni din nou la Iași, ocupă capitala și se așeză în scaun. Timuș se retrase cu Cazacii săi la Suceava și se întări acolo, iar Vasile-Vodă fugi la Tătari și de acolo la Constantinopol, unde muri fără să-și mai fi văzut țara.

Timuș muri și el rănit de un „glonț de tun” cum dormia sub cortul său, iar tovarășii săi se întoarseră acasă fără

nici o ispravă. Curând după aceia muri și tatăl său Hmil (1657). Urmașul acestuia fu Ivan Vihovski, care recunoscuse supremația polonă și condițiunile în care se unise pe vremuri Lituania cu Polonia. Cazacii își puteau alege liber pe hatmanul lor (1658). Intorsătura aceasta nu era însă după placul Rusiei, care interveni în certurile dintre Cazaci și produse mari turburări între aceștia. Domn al țării rămase Gheorghe Ștefan (1659).

Noul domn al Moldovei urmăria mari planuri. El își puse în gând să recucerească teritoriile răpite de Turci și Tătari și să reîntregească astfel hotarele țării. Spre acest scop el se înțelese cu Alexe Mihailovici, marele duce al Moscovei, cu care încheiă și un tractat formal, prin care țarul se obliga de a nu cere Moldovei nici un tribut și de a-i ajuta la recucerirea cetăților și ținuturilor basarabene. „Locurile teritoriilor și cetățile, pe cari Turcul le-a desbinat de Moldova, precum sânt Cetatea-Albă, Chilia, Tighinea și provincia bugeceană, le va recuceri Marele-Duce cu arma și le va înapoia Principatului Moldovei pentru totdeauna“. Frumoasă făgăduință, nu-i vorbă, numai că pentru realizarea unei fapte așa frumoase se recereau jertfe și bunăcredință din partea celui ce le făcea. Or, evenimentele de mai târziu arătară că cel ce făcea astfel de făgădueli nu era însuflețit nici de spiritul de jertfă, și nici de bunăcredință. Vom vedea mai la vale că asemenea făgădueli s'au făcut și din partea lui Petru-cel-Mare fără ca ele să fi fost împlinite.

În timpul domniei lui Gheorghe Ștefan era pace pretutindene, „numai o seamă de Lăpușneni, mai ales Hânceștii nu erau deodată așezați și fugise cu Mihalcea Hâncul la Turci. Ce agiungându-se Ștefan-Vodă cu bani la Pașa de Silistra, l'au prins Pașa și l'au trimis în obezi la Ștefan-Vodă; și l'au iertat și l'au pus armaș al doilea“, povestește Miron Costin. Tot el ne spune că pe vremea lui Gheorghe Ștefan ținutul Hotinului și al Cernăușilor era „bântuit de tâlharul

anume Detinca,“, care umbla pretutindeni fără sfială și „porunceă satelor. Deci, au trimis Ștefan-Vodă pe Bucioc Stolnicul cu o seamă de slujitori și l’au spart și toți oamenii i-au risipit“.

Urmașul lui Georghe Ștefan a fost *Istrate Dabija*, care dădu satului Chișinău dreptul de târg, precum s’a arătat la locul său. Dabija-Vodă muri în scaun (1665), o întâmplare foarte rară la domnii Moldovei.

Cap. X.

Răscoala Hânceștilor și războaiele turco-polone.

1. Bătălia dela Chișinău și înfrângerea Hânceștilor. — 2. Cucerirea Cameniței de către Turci. — 3. Înfrângerea Turcilor la Viena și răscoala Moldovenilor și Cazacilor. — Planurile lui Sobieski în Moldova

1. Bătălia dela Chișinău și înfrângerea Hânceștilor

După moartea lui Bogdan Hmilnițchi izbucniră grave turburări în rândurile Cazacilor. Înțelegerea hatmanului Vi-hovski cu Polonii nu fu recunoscută de toate roatele că-zăcești. Unele dintre ele proclamară hatman pe Iuri fiul lui Hmil, așa „stupid și adormit“ cum era, și se supuseră țarului rusesc. Lupte sângeroase se dădură între ambele partide, până ce se ajunse la armistițiul dela *Andrusov* (1667), prin care Rusia anexă Ucraina dincolo de Nipru, partea de dincoace de această apă urmând să rămână Polonezilor. Cu soluțiunea aceasta rămase nemulțumită o a treia parte de Cazaci de sub hatmănia lui Petru Doroșenco cari se închinară Turcilor. Așa începură ostilitățile dintre Turci și Polonezi care ținură mai multă vreme, atrăgând în vârtejul lor sângeros și țările române, ostilități care deschideau Turcilor frumoase perspective politice în răsărit, într-o vreme când norocul armelor le zămbia și în apus.

Pe la jumătatea veacului al XVII-lea în împărăția turcească începu să se manifesteze un nou spirit de cucerire. Din îndemnul ce venea dela marii viziri din familia Chiu-priliilor, se făcu încercarea de a reînvia faptele de vitejie și de pradă, ba chiar de cucerire de țări noi. După o izbândă asupra Austriacilor în Ungaria, Turcii găsiră momentul potrivit pentru a da ajutorul convenit hatmanului Doroșenco, care-și puse toată nădejdea în ei. Moartea lui Dabița-Vodă le dădea prilej de a așeza pe scaunul Moldovei un domn de toată încrederea, gata să dea tot concursul la realizarea marilor planuri de cucerire dincolo de Nistru. Acest domn era *Duca-Vodă*.

Din nenorocire însă pentru țară, acest domn era crud față de adversarii săi politici și lacom de bani. Un martor ocular ne spune că sub domnia lui Duca-Vodă țara era „de tot desgolită de locuitori, cari fug din țară și se trag în Turcia, Rusia, Transilvania, Valahia, se suie pe munții cei mai înalți și se ascund ca fiarele sălbatice în cele mai dese păduri.“ Mai aduse încă acest domn și un număr mare de străini, îndeosebi Greci, pe care-i așeza în slujbele cele mai grase ale țării și-i ținea la mare cinste. Purtarea aceasta a domnului indispunea foarte mult pe boerii țării, cari aveau oricum pretenția de a nu fi jigniți în drepturile lor de pământeni. Nicolae Costin zice că Duca-Vodă, „au început a scoate multe și grele dări pe boeri și pe țară. Însă pe o seamă de boeri Lăpușneni și Orheieni, nelipindu-i de curte ca să-i boerească, iară cu dările și cu asupririle visteriei nu-i uită în toată vremea“.

Atunci „s'au sculat Mihalcea *Hâncu*, ce au fost stolnic mare și *Durac* ce au fost serdar și Constantin ce au fost clucer și alți boeri și multe capete și alții mai de jos dintr'acele două ținuturi“. Și astfel ridicându-se au pornit cu oaste contra lui Duca-Vodă la Iași spre a-l detrona; „pentru urăciunea“ Grecilor, strigând pe Greci

„să-i prinză și să-i omoare.“ Duca-Vodă, „văzând că s'a ridicat atâta țară asupra-i, ieși din curtea domnească cu toată casa lui și fugi în țara-de-jos iar unii dintre curteni și slujbași erau gata să recunoască pe biruitori“. Curând însă Duca-Vodă, primind în grabă ajutor turcesc, se întoarse la Iași, bătu pe răsculați și-i sili să i se închine. „Însă aceste capete, ce s'au fost rocoșit asupra lui, nevrând să i-se închine, Duca-Vodă le-au dat rășboi la Chișinău, și înfrângându-i pe acei Moldoveni cu Tătari cu Turci, multă mulțime de oameni au perit de sabie. Pe alții i-au robit și mulți au murit de frig, fiind vreme de iarnă și foarte geroasă și mare; mulți din prostime, bărbați, femei și copii, au perit de frig, fiind băjeniiți. Iar Hâncu și Durac cu capetele celelalte au fugit toți peste Nistru în țara căzăcească“. Așa ne povestește Nicolae Costin, această sângeroasă întâmplare din istoria Basarabiei din iarna anului 1671.

O altă cronică moldovenească spune că Duca-Vodă, luând Tătari cu porunca împărăției, câți i-au trebuit, i-au trimis cu Alexandru Buhuș, sărdarul de, au lovit pe partea Hânceștilor la Epurenii și i-au bătut. Prădat-au, robit-au pe mulți oameni dintru acele ținuturi și pe mulți din căpetenii, căpitani, hotnogi, prinzându-i, pe toți i-au spânzurat și i-au înțepat Duca-Vodă, dacă s'au întors de peste Dunăre. Iarnă mare fiind pe atunci într'acel an, că așa iarna s'a făcut această zarvă, ce de domn ei nu s'au putut apropia să-i facă vre-un rău. Ce iară pe lângă cei vinovați, au pierit mult norod nevinovat. Și s'au potolit toți, numai numele Hânceștilor au rămas întru pomenirea oamenilor de atunci până astăzi, dela această sângeroasă rășcoală a Hâncului a rămas zicătoarea moldovenească: „*Vodă da și Hâncu ba*“.

După Nicolae Costin ciocnirea cu răsculații s'ar fi întâmplat la Chișinău, iar după cronică anonimă la Epur-

reni pe Chigheci. Se poate însă ca ambele mărturii să spună adevărul, întru cât Hânceștii bătuți la Epurenii și-au putut foarte bine încerca din nou norocul armelor la Chișinău, și numai după această ultimă și desnădăjdută încercare se văzură nevoiți să fugă în țara căzăcească.

Un călător polonez, care trecea pe atunci prin Moldova, scrie că a ajuns la Iași „cu mare greutate și de tot flămând, căci n'am întâlnit pe nimeni în cale, ci numai multe corpuri moarte și oameni uciși și aruncați pe drumuri.” Se pare însă că răscoala lui Hâncu a fost mai generală de cum se crede. Ea prinsese în vâltoarea ei pe Hotinenii cu „marele lor căpitan” *Ștefan Hăjdău*, cu *Hăbășescu*, *Prodan* ș. a. Căci același călător polonez, *Iaslovicz*, scrie din Iași în Iulie 1762 că răscoala lui Hâncu, întâmplată de curând, a pricinuit mare vuet și mare spaimă. El — s'au mai bine zis, oamenii lui — a prădat pe toți nobilii și pe toți locuitorii din districtele cele două ale Hotinului și Cernăuților și a ucis o mulțime de lume“.

2. Cucerirea Cameniței de către Turci

Turcii dădură lui Duca tot sprijinul pentru înădușirea răscoalei, fiindcă chiar în anul acela Mohamed IV-lea deschise ostilitățile contra Polonilor și avea prin urmare mare interes, ca în Moldova, care-i servia ca bază de operațiune și ca regiune de aprovizionare, să fie pace și liniște. „Iar după aceasta, cât s'au desvărat, s'au gătit împărăția Turcului și au purces cu oști, să vie asupra țării leșești, să dobândească vestita cetate Camenița. Și au trimis poruncă la Duca-Vodă să-i trimeată chipul și starea cetății Cameniții, să o vază ce loc și ce tărie avea“. Atunci Duca-Vodă „îndată au trimis pe un nemeș din ținutul Hotinului, anume *Grigore Cornescul*, ce era foarte meșter de scrisori și de săpături la pietre și la alte lucruri

de au făcut chipul Cameniții de ceară cu toate tocmele ei din năuntru și din afară, și au trimis la împărăție de au văzut, și mult s'au mirat ce tărie are din singură starea locului, cu apă și cu stânci de piatră împrejur, loc minunat, și mai mult aceasta au îndemnat pe Turci să vie la Camenița“.

Sultanul Mahomed, terminând pregătirile, trecu Dunărea la Oblucița și luându-o dealungul Prutului, ajunse în Iași, unde fu primit cu mare cinste de Duca-Vodă. Pornind din Iași, el trecu Prutul la Țuțora și de acolo se îndreptă prin Basarabia spre Hotin, fiind boerii orânduți să grijească de pâne, orz, iarbă, lemne, ialovițe, berbeci, unt, miere, țărushi și altele. Puțin mai la vale de Hotin, la Darabani, era gata podul peste Nistru, pentru trecerea armatelor în Podolia.

Dar măsurile luate de Duca-Vodă pentru primirea armatelor turcești și îndeosebi pentru aprovizionarea lor, nu mulțumiră de loc pe Mohamed și de aceia sultanul îl-mazâli și incredință domnia lui Ștefan-Vodă-Petriceicu, cumnatul lui Ștefan Hajdău, capul boerimii hotinene (August 1672). Întărită cu contingentele muntene, comandate de însuși Grigore-Vodă-Ghica, domnul Țării-Românești, și cu contingente moldovene, în frunte cu noul domn al Moldovei, armatele turcești, conduse de însuși sultanul, înaintând în Podolia, ajunseră sub zidurile cetății Camenița, pe care o și luară după zece zile, pentru a intra cu mare bucurie în ea. Cucerind astfel *cheia Poloniei*, Turcii chemară salahori din Moldova pentru a repara în grabă cetatea și a o pune răpede în stare de apărare. Înarmând-o bine și așezând acolo trupe de ocupație suficiente, sub comanda unui pașă, sultanul înaintă adânc în Polonia, arzând și robind totul ce îi venia în cale. În drumul său năprasnic, sultanul ajunse până la Leov și înconjură orașul. În fața furtunei ce se descărcase asupra țării sale, craiul leșesc Mihail Vișniovețchi se văzu silit de

a încheia cu Mohamed IV-lea pacea rușinoasă dela *Buceaci*, prin care Polonia renunță la Ucraina în favorul lui Petru Doroșenco, ca vasal turcesc, cedă Podolia cu Camenița Turcilor, și se obligă de a plăti și tribut anual pe lângă o despăgubire de război în suma de 80.000 taleri.

Strălucita izbândă a Turcilor în Polonia, aduse din nou pe tapet chestiunea pașalâchizării Moldovei. Turcii se purtau de mult cu gândul de a preface Moldova în pașalâc, precum făcuseră cu Serbia, Bulgaria și cu Ungaria. Succesul armelor lor în țara leșească le dădea cel mai bun prilej de a aduce la îndeplinire vechiul lor plan. Nu îndrăzniau însă să o facă, fiindcă le erau teamă de boeri, cari se dovediră destul de curajoși și hotărâți de a-și apăra țara cu arma în mână, precum dovediseră decurând Hâncestii în mod așa de sângeros.

Pentru a afla deci gândul boerilor, marele vizir ceru lui Petriceicu-Vodă să-i trimită în tabără un boer dintre cei mai de frunte ai țării. Domnul alese pentru această misiune așa de delicată pe vestitul cronicar Miron Costin, care „mergând el la vizirul, pusu-l’au vizirul de au șazut înaintea lui, și i-au zis vizirul să-i spue drept, pare-le lor bine că au luat împărăția Camenița au ba; iar Miron au răspuns, că se teme a spune drept. Vizirul i-au zimbit a râde și i-au zis să grăească să nu se teamă. Atunci Costin zise: Suntem noi Moldovenii bucuroși să se lățească împărăția în toate părțile cât de mult; iar peste țara noastră nu ne pare bine să se lățească. Atunci vizirul iar au răs și i-au zis: drept ai grăit, și apoi l-au întrebat, cum socotește, lăsa-va oaste turcească în Hotin cu Petriceicu-Vodă ca să fie de paza țării și Cameniței?” La această întrebare Miron Costin a răspuns că nu este bine o măsură ca aceasta, fiind țara săracă și lipsită de provizii. Iar unor boeri cari credeau că este mai bine ca armata turcească să ierneze în Moldova, pentru a apăra țara de Leși, Miron le răspunse

că „Leșii nu vor prăda țara, iar de or și prăda-o nimică nu va fi, decât să le iee lenicerii femeele și copiii și să rămână și așezători, să nu se mai ducă“.

Se vede deci că teama de pașalâchizare a Moldovei era întemeiată. Vizirul ascultă sfatul lui Costin și se retrase din Moldova cu toată oastea sa „cu izbândă și cu mult plian și duium de robi“, spre a ierna în pace. La începutul iernii, sultanul intră triumfător în Adrianopol, serbătorind trei zile strălucita izbândă asupra Leșilor. În Camenița rămase Hussein-Pașa cu o garnizoană de 12.000 oameni, având ca rezervă un lagăr lângă Hotin cu un puternic corp de armată. Înainte de Crăciun intră și Petriceicu-Vodă în Iași pentru a se așeza în scaunul domniei, căci până atunci „a domnit tot de călare, că țara era tot băjenită“, zice Nicolae Costin.

3. Infrângerea Turcilor la Hotin

Cucerirea Podoliei și prefacerea Cameniței în raia turcească avură pentru Moldova consecințe foarte grave. Mai întâi Turcii dobândiseră în fața Hotinului o cetate puternică, de unde puteau ține în frâu și supraveghia mișcările domnilor și împiedeca legăturile lor cu Polonezii. Lărgirea hotarelor turcești în spre nord și răsărit, trezi la Poartă pofța de a preface și Moldova în pașalâc. De aceea cu drept cuvânt observă cronica țării că „dela luarea Cameniței începu țara Moldova a se împuțina și a se pustii de mari asupreale ce avea cu de toate de zăharele multe ce poartă în toți anii, de bagă în Camenița și de schimburi oștirilor ce le duc de le bagă în Camenița și a pașilor. Nu pot ajunge nici cu spusul, nici a scrie cu condeiu, cât greu și câtă robie și dintr'alte pagube, făcându-se săracilor pren calele lor, plângere și suspinuri. Lăsam la giudecata Domnului și Dumnezeului nostru de mari

pedepse și asupriale; prin calele lor pustiitu-s'au ținutul Hotinului și Cernăuții și ținutul Iașilor și Dorohoiul și Hârlăul“.

Petriceicu-Vodă avea o situație foarte grea. Planul de pașalâchizare a Moldovei nu era încă abandonat de Turci și chiar numai pierderea Hotinului și raializarea lui ar fi cășunat țării pagube incalculabile. Vedea el bine, că dacă Turcii vor așeza pașă la Hotin, atunci „în Moldova n'are ce mai domni domn“. Locuitorii se plângeau că nu mai puteau face față rechizițiunilor turcești iar țara se „desgolea“ de oameni. Culmea insolenții însă o atinsese pașa din Camenița, care amenința pe domn cu bătaie, dacă nu va împlini întocmai poruncile date. În astfel de împrejurări era firesc ca Petriceicu-Vodă cu boerii să caute scăparea țării peste hotare.

Două state aveau interese comune cu ale noastre: Rusia și Polonia, și către amândouă se îndreptară solii tainici ai lui Petriceicu-Vodă. Rusia făcea făgădueli frumoase, dară când venia la faptă ea se eschiva, sub pretextul că ar fi foarte îndepărtată și că n'ar avea hotar comun cu Moldova. Polonia, fiind adânc rănită în ambițiunea ei prin condițiunile păcei dela Buceaci, ardea de dorul răsbunării. Cătră aceștia se îndreptară toate speranțele domnilor români.

În August 1673 se știa la Viena, că ambii voievozi români, Grigore Ghica și Ștefan Petriceicu, ar fi hotărît să treacă de partea Polonezilor. Și de fapt, ambi domni trimiseră cuvânt craiului polonez să vină asupra Hotinului, fiind sigur de ajutorul lor. Craiul încredință comanda armatei poloneze lui Ioan Sobieski care se puse în mișcare spre hotarul Moldovei. În 10 Noemvrie 1673 s'a dat acolo, sub zidurile cetății, marea bătălie între Polonezi și Turci. Ceața deasă care întuneca aerul acelei posomorâte zile de toamnă, înlesni foarte mult trecerea Moldovenilor și

Muntenilor de partea Leșilor precum era convenit. Ștefan Vodă-Petriceicu trecu chiar pe faț, pecând Grigori Vodă Ghica căuta să mascheze trecerea sa în tabăra leșească, fiind că se temea de soarta familiei sale care se găsia la Constantinopol.

„Și începând războiul, mergea Turcii cu năvală asupra Leșilor, iar Leșii încet pășind sprijinea năvala Turcilor, până s’au apropiat de șanțurile Turcilor și stând Leșii vitejește, s’au închinat Muntenii și Moldovenii la Leși, iar călărimea Turcilor neavând loc de a mai face năvală, au intrat în șanțuri de se apăra. Iară steagurile husarilor trecând înainte, au intrat în șanțurile Turcilor, și după dâșii altă oaste leșească, trecând înainte, au prins a tăia pre Turci, cât nu s’au mai putut Turcii îndrepta ci au purces în risipă : unii au apucat spre pod, ce era peste Nistru supt cetatea Hotinului ; alții au dat în Nistru, alții pe dinaintea cetății au căzut din stâncă de sau zdrobit. Ruptușa și podul, în mijlocul Nistrului și s’au înecat mulți, numai câți întrase înainte cu pașa au hălăduit, năzuind la Camenița. Perit-au la 18.000 de Turci, umplutu-s’au Leșii și Muntenii de avere dela Turci : bani, haine, cai buni și arme și de altele“. Așa descrie cronica moldovenească această crâncenă bătălie, care a adus în mâna Leșilor 66 de steaguri și 120 de tunuri turcești. În urma acestei strălucite victorii a armelor lor, Polonezii ocupară Hotinul și-și întinseră ocupația asupra unei bune părți din țara-de-sus cu Suceava și cetatea Neamțului. Un contingent de trupe poloneze fu trimis la Iași pentru a sta acolo în ajutorul lui PetriceicuVodă.

Mare fusese izbânda Leșilor, dară ei n’au știut să se folosească de ea îndeajuns. Pricina era în măsurile insuficiente pe care le lua Ion Sobieski, care era cu gândul la coroana Poloniei, pe care și-o și puse pe cap în 1674, când muri craiul Mihai Vișniovețchi, Și era foarte favorabilă pentru creștini situația politică de atunci, fiindcă sultanul

Mohamed era ocupat în altă parte și nu putea întreprinde nimic contra învingătorilor dela Hotin, decât să mazilească pe Ștefan Vodă Petriceicu și să numească un nou domn în persoana lui *Dumitrașcu Cantacuzino* (Martie 1674), poruncind unui grup de Tătari de a-l așeza în scaunul domniei din Iași. În fața acestora Petriceicu-Vodă trebuia să se retragă, invitând pe boeri să-i urmeze. Aceștia însă se opuseră domnului, răspunzându-i prin rostul lui Miron Costin care-i spuse în față că „ori să fie voia Măriei Tale, ori să nu fie, noi nu vom lăsa casele să le iee Tătarii“, și închinându-se domnului eși din curte urmat de mare mulțime de boeri. Urmărit de Tătarii lui Dumitrașcu-Vodă, Ștefan Petriceicu părăsi țara, fugind în Polonia. Și după această noul domn opri pe Tătari să petreacă iarna în Moldova pentru a-și scuti tronul față de podghiazurile leșești.

„Deci intrat-au Tătarii, zice Neculce — în țară, ca lupii într'o turmă de oi, de s'au așezat la iernatec prin satele din Prut și până'n Nistru și mai jos până la apa Ji-jiei, nimărui nefiindu-i milă de săraca țară, ca și când ar fi fost fără domn. Așa era jaf într'insa, cum ar fi fost ei săracii pricina răutății, cum ar fi sfătuit ei săracii ca să vie Leșii cu oastea la Hotin. Cum s'a îndurat a da țara în pradă fără nici o nevoie, numai pentru frică cea blăstămată de o năvălire leșească! Tătarii sunt lupi apucători, pradă, robesc, bat și căznesc pe creștini, neavând nici o frică de mârzacii lor, și Tătarii nu mânâncă ce mânâncă gospodarul casei, ci tot carne de vacă și de oae, de nu poate să-i biruească cu hrana pe dâșii și pe caii lor,; că un sac de orz dau pe zi unui cal, și cât nu poate să mânânce un cal într'o zi, îl deșartă din traistă și'l strâng în deosebi; și dacă își sfârșia bietul om orzul din groapă, Tătarul făcea pe om de cumpăra orzul cel strâns de el. Mâncat-au tot și pâne și dobitoc și-au jăfuit tot până la un cap de ață; pe mulți au și robit furiș: femei, fete, co-

pii. Rămas-au bieții oameni numai cu sufletele, bătuți și zdruncinați precum era mai amar, cum nu se poate scrie, nici a se povesti caznele și ucisurile lor. Viind primăvara s'au rădicat Tătarii din țară“.

Un călător străin care trecea pe vremea aceea prin Moldova, spune că mizeria acestei mari și frumoase regiuni era îngrozitoare, și că cea din urmă devastare a ei, mai întâi prin Poloni, apoi prin Tătari, a fost atât de neomenoasă, încât aproape $\frac{2}{3}$ din populațiunea ei pierise sau se împrăștiase. Aceasta era marea binecuvântare pe care Dumitrașcu Cantacuzino o aduse asupra țării. În anul următor el fu înlocuit cu Antonie Ruset, care cumpără domnia cu mari sume de bani. În timpul domniei sale, Turcii se împăcară cu Polonezii prin tractatul de pace dela Juravna (Oct. 1676) prin care se restituî Poloniei o parte din Ucraina și i-se iertă tributul impus la Buceaci. Dar Podolia cu Camenița rămaseră mai departe în stăpânirea Turcilor.

4. Hătmănia lui Duca-Vodă în Ucraina

Numai bine ce încheaseră Turcii pacea cu Polonezii, când intrară în război cu Moscoviții. Doroșenco, hatmanul Cazacilor, amenințat de Polonezi și nesprișnit cum se cuvenia de Turci, se aruncă în brațele Rușilor. Hăinirea lui Doroșenco determină pe Turci, de-a încredința hătmănia Cazacilor lui Iuri Hmilnițchi și de-a declara război Moscovei (1677). Însuși Cara-Mustafa, faimosul marele-vizir, luă comanda armatei turcești contra Moscoviților, asediă mai multă vreme cetatea Cehrinului și reuși de a o lua cu ajutorul contingentelor românești, conduse de Antonie Ruset, domnul Moldovei, și de Duca-Vodă, domnul Munteniei (1678). Curând după această izbândă a Porții, Antonie-Vodă fu înlocuit prin Duca-Vodă, care ajunsese acum pentru a treia oară domn al Moldovei.

Războiul continuă și în anii următori și se termină numai la 1681 prin tratatul de pace ce i'a încheiat la *Bachci-Sarai* în Crimeea, prin care țarul recunoscuse drepturile Turcilor asupra Ucrainei mai jos de Chiev și pe malul drept al Niprului până la Nistru. Dar Turcii nu prefăcură Ucraina în raia, ci cruțară autonomia țării, numind mai întâi pe Iuri Hmilnițchi și apoi pe însuși Duca-Vodă, domnul Moldovei, hatman al Ucrainei.

Iată ce ne spune Nicolae Costin despre această întâmplare: „Într'acest au început a umbla Duca-Vodă, ca să ia și Ucraina de peste Nistru, că era o samă de Cazaci rupți dela ceilalți, ce le ziceau Ucrainenii, care erau sub ascultarea Turcilor; că după ce au luat Turcii Cehrinul, au fost cuprins Turcii toată Ucraina din Nistru până în Nipru și au fost pus hatman la Nemirov pe Iorașco, feciorul lui Hmil cel mai mic, care și Iorașco au fost hatman vr'o doi ani și mult rău au făcut oamenilor. După ce s'au isprăvit Duca-Vodă pentru Ucraina, în luna Iunie au purces la Țarigrad și fiind acolo, i-au dat împărăția și hătmânia Ucrainei, îmbrăcându-l cu caftan, dându-i și buzdugan acei țări, și întorcându-se iarăși la scaunul său la Iași cu mare bucurie, fiind stăpân a două țări; iar la Ucraina au trimis pe un namestnic al său, anume Iane, ce era postelnic al doilea, și l'a pus hatman la Nemirova și de atunci au început a se înălța și a se scrie la titluș: „Domn țării Moldovei și Ucrainei“.

Ion Neculce spune mai scurs că „datu-i-sa lui Duca-Vodă un tuiu și un buzdugan, și șlic de soboli, precum purtau hatmanii căzăcești. Și venit-au din Țarigrad domn cu trei tuiuri: „Domn țării Moldovei și Ucrainei“. Astfel s'a împlănit în mod vremelnic unirea personală a Moldovei cu Ucraina (1681, Iunie 25).

Bizuiindu-se pe succesele sale în răsărit, „au început împăratul turcesc gânduri înalte asupra creștinilor, că pe

atuncea Turcii erau mari și tari, cât lumea se cutremura, că încotro se porniau, nu era să nu biruească“ zice Nicolae Costin. Din inițiativa marelui-vizir Cara-Mustafa, ei încercară o mare lovitură în apus. Declarând război Austriei, ei înaintară până sub zidurile Vienei, pe care o înconjurară și o bătură 40 de zile, până ce au venit Sobieski, craiul leșesc, cu oaste, și izbăvi „Beciul de Turci.“ Duca-Vodă, domnul Moldovei și hatmanul Ucrainei, împreună cu Șerban Cantacuzino și cu căpeteniile Tătarilor bugecene, întovărășiră oștirea turcească în expediția ei contra Vienei. Acolo norocul din Ucraina părăsise pe Turci și ei suferiră una din acele înfrângeri care determină pentru veacuri soarta statelor și popoarelor. Turcii pierdură reputația invincibilității lor și în scurtă vreme după această catastrofă fură izgoniți din Ungaria și aruncați peste Dunăre. Ion Sobieski se folosi de izbânda sa sub zidurile Vienei pentru a restabili vechile hotare ale țării sale și de a le lărgi pe socoteala Turcilor.

Călăuzit de vechile tradițiuni politice ale crăiei sale, Sobieski se purta cu gândul de a deschide Poloniei un drum la mare prin Moldova, recucerind Chilia și Cetatea Albă dela Turci și izgonind pe Tătari din Bugeac, Moldova astfel întregită și ea, trebuia să fie alipită Poloniei, sau cel puțin adusă în atârnare de craiul leșesc. Eventualitatea aceasta din urmă era considerată de mulți boeri ca un bine pentru țară. Ei așteptau dela Sobieski ca el să ajute la restabilirea vechilor hotare, la reîntregirea țării și la înlăturarea supremației turcești, fie chiar în schimbul celei poloneze. Miron Costin caută să informeze pe Poloni, și îndeosebi pe craiul lor, asupra trecutului românesc, asupra țării Moldovei și asupra aspirațiilor ei. Spre acest scop el scrise în leșește o istorie a Moldovei, pe care o închină „prea luminatului și nebiruitului domn al Sarmatiilor Ion III Sobieski, cu mila lui Dumnezeu crai al Poloniei“.

5. Infrângerea Turcilor la Viena și răscoala Moldovenilor și Cazacilor.

În vreme ce Polonii se pregăteau pentru recucerirea Poloniei și alungarea Turcilor din Camenița, încheind totodată cu Rusia așa numită „*pace veșnică*,” Ștefan-Vodă-Petricescu coborî la marginea țării leșești, chiemă la sine pe tovarășii săi de credință și pribegie ca Savin Smucicâne, Ilie Moțoc și alții și puseră la cale măsurile ce trebuiau să fie luate pentru redobândirea domniei.

Duca-Vodă părăsise cu contingentul său Viena și era în drum spre casă. El era încă domn recunoscut al Moldovei și hatman al Ucrainei. Despărțindu-se de Șerban-Vodă, el cobora pela Oituz în jos spre Iași, când fu prins de oamenii lui Petriceicu și trimis în Polonia (Dec. 1683), de unde nu se mai întoarse. El muri la Leov și fu înmormântat în biserica moldovenească de acolo. După prinderea lui Duca-Vodă domnia trecu asupra lui Petriceicu-Vodă, care se și așeză în scaunul domnesc dela Iași cu ajutorul polonez. Poarta însă nu-l recunoscă ca domn și readuse curând la domnie pe Dumitrașcu Cantacuzino, care după un an făcu loc lui Constantin-Vodă-Cantemir.

Vestea despre infrângerea Turcilor la Viena ajunsese și în Ucraina, dând Cazacilor prilej de a goni pe nămesnicul lui Duca-Vodă din Nemirova și de a ridica din rândul lor pe Cunițchi la demnitatea de hatman. Acesta trecu Nistru la Soroca întovărășit de „câți-va Moldoveni pribegi,” între cari se găseau de bună seamă și Hânceștii, despre cari s'a spus că, după infrângerea dela Chișinău, fugiră peste Nistru la Cazaci. Reîntoarcerea pribegilor era signalul de răscoală pentru Sococeni, Orheieni și Lăpușneni, dat fiind că „căpeteniile și slujitorii dela aceste ținuturi prea lesne se pleacă la lucruri noi.” Cunițchi uni contingentele sale căzăcești cu acești temuți și încercați apărători de hotar, cari cunoș-

teau bine plaiurile ce duceau în Bugeac precum și felul de luptă al Tătarilor. La Chișinău, unde se adunaseră căpeteniile Basarabenilor și Cazacilor pentru a stabili planul de operațiune contra Bugeacului, se înfățișară și trimișii lui Petriceicu-Vodă, care făuriră aceleași planuri răsbunătoare împotriva Tătarilor. Din ordinul domnului, Ilie Moțoc și Savin Smucicăine adunaseră oștire contra Tătarilor. În 28 Noembrie 1683 ei dispuneau de o armată de 10.000 călăreți și 1000 pedestri „tot cu foc și cu puști“, cu scopul de a se pogori asupra Bugeacului împreună cu Cunițchi. „Deci și dumnea-voastră, zic Moțoc și Savin într'un apel către boeri, nu faceți altă zăbavă, ci numai încălecați cu câți oameni veți avea și veniți la noi, *să fărămăm păgânul, să ne răscumpărăm pământul nostru, care dentrâns ne străinaseră păgânii*“. Ei comunicară mai departe boerilor că au primit vestea dela Miron Hajdău, pârcălabul de Soroca, că Cazacii au primit sucurs de dincolo de Nistru pentru a lovi împreună Tighinea și Bugeacul.

Planul de operațiune prevedea un atac combinat contra Bugeacului. Cunițchi cu Basarabenii lovi Tighinea. Beiuul din Tighinea, caimacamul Bugeacului, comandantul țărmlui și alte căpetenii tătărești, i-se împotriviră cu o puternică armată turco-tătară. Lupta s'a dat în ziua de 5 Decembrie 1683 la satul tătăresc „Tilgrotin“, poate Chițcanii de azi, și s'a terminat cu înfrângerea complectă a păgânilor. Cunițchi raportează în Polonia că Moldovenii „merită toată încrederea“, că „se bătuseră cu o deosebită agerime, luând mare parte la izbândă și la pradă“. Tătarii ar fi pierdut peste o sută de mii de ai lor de ambele sexe, că tot Bugeacul ar fi fost dat flacărei și așternut cu cadavre o distanță de 4 mile. Mai multe căpetenii tătare rămaseră pe câmpul de luptă. Tighinea fu arsă afară de cetate, care apăra cu succes atacurile Moldovenilor.

După izbânda dela Tilgrotin, Moldovenii și Cazacii

coborâra pe Nistru în jos până la Cetatea-Albă, străbătând o regiune de o neîntrecută fertilitate, „plină peste măsură de grâu, orz și meiu, cu adevărat rivalul Egiptului și grâнарul Constantinopolei“. Aceasta era regiunea cultivată de Moldoveni cari deveniseră cu vremea dascălii Tătarilor în ale agriculturii.

Oștirea creștină ajunsese până la Cetatea-Albă, după zidurile căreia se ascunsese multă lume păgână de groază față de cetele răzbunătoare ale creștinilor. Dară și aici, ca și la Tighinea, cetatea rezistă tuturor atacurilor. Planul năvălitorilor era să ajungă până la Chilia și Ismail, pentru a alunga de acolo garnizoanele turcești. Experiența dela Tighinea și Cetatea-Albă însă îi determină de a amâna pentru altădată executarea acestui plan și de a se îndrepta spre vest, „trăgând asupra *codrului*, ca să se împreune cu boerii ce erau trimiși de Petriceicu-Vodă“. Aceștia trecuseră Prutul la Fălciu, se uniră cu Codrenii, străbătură codrul Chigheciului și ajunseră în valea Ialpugului, unde trebuiau să se întâlnească cu oștirea de sub comanda lui Cunițchi. Acesta ajunsese la locul de întâlnire, transversând Bugeacul. În drumul acesta Cazacii și Moldovenii răspândiau foc și pârjol în jurul lor, „arzind și tăind în copiii și muerile Tătarilor“, pe cei bătrâni și bolnavi ucigându-i, pe robii creștini slobozindu-i. Pe Tătarii valizi ce-i mai găsiră pe la casele lor, îi robiau, mănându-i înainte împreună cu numeroasele turme de animale, pe care le luau ca pradă de război. Niciodată nu se abătuse asupra Bugeacului o vijelie mai sângeroasă și mai năprasnică ca aceasta. Ea venise să răzbune toate jafurile, prăzile și nenorocirile pe care Tătarii le aduceau din an în an asupra ținuturilor vecine.

Oștirile unite, pornind pe Ialpug în jos, ajunseră fără multă greutate până la Tobac, unde se ciocniră cu avantgarda armatei turco-tătare, care se întorcea zdrobită din expedițiunea contra Vienei „cu cai slabi, unii și pe

boi călări“, dară încărcăți cu bani și odoare ce le luaseră de la Nemți. Și cum Moldovenii „nu căutară întâi de izbândă“ ci se împrăștiară „pe la jacuri“, ajungând până aproape de Reni, fură loviți de Tătari „cu pripeală“, adică prin surprindere și siliți a se retrage în taberă legată spre Prut, având pe de o parte „troianul“, iar pe de altă parte apărându-se neconținut contra atacurilor tătare. La gura Frumoasei s'a dat o luptă foarte aprigă „cât, așa spun, că soarele un ceas bun nu s'a văzut de mulțimea săgeților“. Atacul fu respins și Moldovenii ajunseră în retragerea lor până la gura Largei. Acolo fiind din nou loviți de Tătari, se deslegă tabera și fiecare fugi încotro apucă. Unii o apucară spre codrul Chigheciului, iar alții buluciră spre Prut „dând unii înnot cu cai cu tot, iar alții cu luntri, care cum putea să-și scutească viața și să hălăduască de robie“. Acesta a fost, după Nicolae Costin, tragicul sfârșit al expedițiunii Moldovenilor și Cazacilor în Bugeac.

6. Planurile lui Sobieski în Moldova.

Urmărind pe năvălitori, Tătarii intrară în Moldova, pentru a se despăgubi pentru pierderile și jafurile îndurate. „Iară prada și robia ce au făcut Tătarii, jale este a'mai scrie“, zice cronica. Intre orașele care suferiră mai mult pe urma năvălirii tătărești era Chișinăul, care după o mărturie contemporană fusese, așa de distrus că nu se vedea nici cea mai mică urmă din acest oraș.

Dumitrașcu-Vodă și urmașul său Constantin-Vodă-Cantemir căutară să-i împace și să pregătească împreună cu Turcii apărarea țării contra lui Sobieski, care făuria mari planuri contra Turcilor și Tătarilor. Ocoloănă le-șească năvăli în Moldova, dară Cantemir-Vodă, care servise în armata poloneză și cunoștea bine firea lor, îi ieși în cale la Boian și o alungă înapoi peste frontiera țării

(1685). În anul următor năvăli în Moldova însuși craiul Sobieski cu toate puterile sale, cu gândul de a merge contra Bugeacului pentru a izgoni pe Tătari de acolo și a recuceri cetățile turcești. Luând-o pe Prut în jos, ajunse la Iași, gonind pe Cantemir-Vodă și cântând versurile făcute de el, căci știa românește :

Constantine fugi bine
Nici ai casă, nici ai masă,
Nici dragă jupâneasă!

De la Iași se îndreptă spre Bugeac. În Septembrie era la hotarul Bugeacului și de acolo înaintă până la Dunăre fără să întîmpine vre-o împotrivire din partea Tătarilor, cari se retrăgeau mereu înaintea năvălitorilor, lăsându-i pe aceștia în seama foametei și a bolilor molipsitoare. Căci în adevăr, o secetă cumplită uscaser apele și nimici recolta, astfel că rămase numai pământul gol, ars de soare și prefăcut „în cenușă și cărbuni“. Localnicii muriau de foame și împreună cu ei muriau și ostașii polonezi cu miile. Urgia aceasta a lui Dumnezeu determină pe Sobieski de a se întoarce fără nici o ispravă în țara sa.

La reîntoarcere din această expedițiune, puțin glorioasă, Sobieski abătu pe la Iași pentru a lua cu sine pe mitropolitul *Dosofteiu* împreună cu moaștele sfântului mucenic Ioan cel Nou dela Suceava și cu toate odorele de mare preț ale mitropoliei și ale sfântului și a le duce în Polonia. Sfintele moaște rămaseră multă vreme în Zolkiev în Polonia, până ce Dosofteiu, episcopul Rădăuților, le ridică de acolo și le așază din nou în Suceava unde se găsesc până în ziua de astăzi.

Nu mult după aceea, în 1691, Sobieski pregăti o nouă expediție contra Bugeacului, dar el nu putu pătrunde până acolo, ci se mulțumi să ocupe Moldova de sus, cu orașele Suceava, Câmpulung și Neamț, așezând garnizoane leșești

în ele. Pilda sa fu urmată de Cazaci cari ocupară Soroca și regiunile învecinate. Dar nici hanul tătăresc nu se lăsă mai pe jos, ci cuprinse părți însemnate de pământ moldovenesc la ținutul Orheiului și Lăpușnei și numi pentru această nouă „Ucraină“ un hatman pentru administrația târgurilor și satelor din ea. Mârzacii înjgebară mai multe sate tătărești ce „cuprindeau locul țării aproape de Chișinău până în Nistru“. Lui Cantemir Vodă îi mai rămasă doar Iașii cu țara de jos. Iată cu ce se alesese Moldova pe urma planurilor lui Sobieski. În loc de a fi întregit cu Bugeacul și cu raialele turcești, hotarele țării suferiră o și mai mare ciuntire din partea Polonilor, Cazacilor și Tătărilor.

„Acum, zice Nicolae Costin, la atâta rămăsese lucrul, de se domnia țara Moldovei în trei părți; că cetatea Neamțul și Suceava cu Câmpu-Lung, și cu acele ținuturi, le țineau Leșii, precum s'a zis mai sus, și cetatea Soroca. Așisderea la ținutul Orheiului și a Lăpușnei cuprinsese acum Hanul Tătăresc, de făcuse Hatman Cazacesc, de ținea pe locul țării Ucraina cu târguri și cu sate, numindu-se Cazaci, și mai mulți Moldoveni erau. Deci, se făcuse și sate tătărești a lui Gianu-Mârza și altor Mârzaci, de cuprinsese locul țării aproape de Chișinău până în Nistru; rămăsese și Cantemir-Vodă de domnia numai Iașii și țara de jos. Ce, mai mult ședea la Cetățue decât în târg la Iași, că n'avea odihnă de podghiazuri leșești și de Moldovenii ce erau pribegiți în țara leșească“. Aceasta era starea Moldovei pe vremea negocierilor de pace dela Cârlovăț.

În decursul tratativelor de pace, noul craiu leșesc August II-lea cerea pentru sine Moldova întreagă, pretinzând că cu ocaziunea prezenței regelui Sobieski în Iași, capitala Moldovei i-ar fi prestat jurământul de supunere, și, că pentru cheazăluirea acestui jurământ, Mitropolitul Dosofteiu i-ar fi urmat în Polonia. Cum însă cererea aceasta întim-

pina o împotrivire hotărâtă din partea Turcilor, Polonii s'ar fi mulțămît și numai cu regiunile pe care le ocupase în Moldova, adică ținuturile Cernăuți, Suceava, Neamț, Hotin și Soroca. Dară Turcii nu se învoiră la această ciuntire a Moldovei, motivând că „și țara Moldovei nu pot să-o dea să fie Leșilor podană, că este volnică, că Turcilor este închinată, nu este luată cu sila“. În cele din urmă însă Polonezii se mulțumiră cu Nistru ca hotar, redobândind Podolia cu Camenița.

În baza acestei înțelegeri, craiul porunci trupelor sale să evacueze Moldova-de-sus, care trecu din nou sub stăpânirea domnilor moldoveni. Deasemenea fură siliți și Tătarii de a evacua teritoriile ocupate de ei în ținuturile Lăpușnei și Orheiului. Articolul șase din tractatul de pace dintre Polonia și Turcia, semnat în Cârlovăț în ziua de 26 Ianuarie 1699 cuprindea următoarea dispozițiune: „*În timpul acestui războiu, Bugecenii și alți Tătari, ieșind din locurile lor proprii și năvălind în pământurile Moldovei, se dedau cu această ocazie la fapte de vădită dușmănie față de Moldoveni și de Moldova, ceea ce, fiind contra sfintelor capitulațiuni, acordate înainte vreme crailor Poloniei, trebuie să înceteze de acu înainte, și Tătarii trebuie scoși din orice locuri și posesiuni și moșii și iernatice din Moldova, fie ocupate sau făcute din nou, și ei să locuească în locurile lor proprie de baștină și să viețuească în pace și să nu mai jignească pe nimeni în viitor*“.

Dispozițiunea acesta nu era însă după placul Tătarilor, cari cu nici un chip nu voiau să părăsească pământul țării. Ei se „rocoșiră asupra Turcilor“ cari se învoiseră la o astfel de condițiune de pace. Atunci Sultanul luă aspre măsuri de represiune contra lor, invitând pe domnul Moldovei să-i izgonească cu putere armată din pământul țării. Antioh-Vodă Cantemir, pornind dela Chișinău, o apucă „în gios pe Băc, pe marginea țării

până la Țermurile Nistrului, la sud de Davida, la hotarul țării“, zice Nicolae Costin, când veni vestea că „Tătarii cari s'au fost tins de și-au fost făcut Geaun-Mârza și alți Mârzaci, sate, la ținutul Lăpușnii, din gios de Chișinău, pe ambele părți de Bâcu, încă au lăsat locurile țării și au lipsit de acea stăpânire; și au fost hălăduit pământul Moldovei de sub cumpăna păgânilor puțină vreme, ca o iarbă ce este nădușită de iarna grea“, zice Nicolae Costin.

Iar Neculce spune că „au mai făcut Antioh-Vodă ferman dela Poartă și au isprăvit de au luat și ținutul Orheiului în mâna lui, că era Ucraina pe atunci de'l stăpânia Hanul“. Se pare că atunci a trimis Poarta pe Halil-Pașa, ce jucase un rol însemnat în războaiele Turcilor cu Polonii și Cazacii, ca să restabilească vechiul hotar dintre Moldova și Bugeac, care dea atunci încoace s'a și numit hotarul său *hindichiul lui Halil-Pașa*.

CAP. XI.

Legăturile cu Moscalii și nouile uzurpări turcești și tătărești.

1. Dimitrie Cantemir și Petru-cel-Mare. — 2. Bătălia dela Stănilești și retragerea lui Cantemir în Rusia. — 3. Prefacearea Hotinului în raia turcească. — 4. Hotineni sub stăpânirea turcească.

1. Dimitrie Cantemir și Petru-cel-Mare.

Legăturile Moldovenilor cu Moscalii datează din vremea lui Ștefan-cel-Mare, care se încuscrise cu țarul Ivan III-lea, dând fiului acestui Ivan pe fica sa Ileana în căsătorie (1483). Când însă, în anul următor, Ștefan solicită ajutorul țarului pentru recucerirea Chilie și Cetății-Albe, arătând că „toți regii și toți domnii creștini și toate țările italiene din apus se unesc și se pregătesc de a se ridica împotriva păgânului” și că ar fi deci bine ca și el, în loc de a se certa cu creștinii, să se ridice cu ei asupra păgânătății, primi răspunsul că nu-i poate trimite ajutorul cerut, fiind prea mare depărtarea între Moldova și Rusia. Gheorghe-Vodă-Ștefan primise făgăduința țarului Alexe Mihailovici, că-i va da ajutorul cuvenit pentru recucerirea cetăților și ținuturilor basarabene; dară făgăduința rămase deșartă. Toate acestea făcură pe Moldoveni să piardă încrederea în Moscali și să se îndrepte spre Polonezi.

Dar nici noua lor orientare politică nu era mai fericită. Desiluziile pe care Moldovenii le îndurară sub Sobieski, îi făcură să piardă încrederea și în Polonezi. Sô-

bieski a înșelat nădejile Moldovenilor și îndeosebi ale Hotinenilor, Sorocenilor și Orheienilor, cari așteptau mântuirea lor dela dânsul. El urmăria scopuri egoiste. Gândul lui adevărat era de a aduce Moldova sub ascultarea sa, în loc de a o elibera de sub jugul turcesc și de a-i întregi hotarele știrbite și împuținute. Indată ce ai noștri ghiciră acest gând, simpatiile lor pentru Polonezi dispărură cu totul. În schimb Moldovenii își îndreptară din nou privirile asupra Rusiei, unde pe vremea când s'a așezat pacea dela Carlovăț între Turci și Polonezi, domnia Petru-cel-Mare, care chiar atunci, nesocotind dispozițiunile tratatului de pace dela Bachci-Sarai, declarase război Turcilor. El cuceră Azovul și mai multe cetăți pe Nipru și asedia chiar Oceacovul, ce se găsea la o îndepărtare de o șchioapă de Cetatea-Albă. Atunci începu lupta seculară între Ruși și Turci, lupta ce continuă până în zilele noastre.

Isprăvile războinice ale acestui mare împărat rusesc treziră noi nădejdi în inimile necăjite ale Moldovenilor. Dânșii credeau că în legătură cu Petru-cel-Mare ar putea scutura jugul turcesc, recuceri cetățile turcești și Bugeacul tătăresc și drege spre bine treburile în Moldova. Mănați de acest gând, se înrolară mai mulți boeri moldoveni, în armata lui Petru-cel-Mare așa Hotinenii Gheorghe Lupașcu și Vasile Vartic, ambi coborători din neamul lui Ștefan Petriceicu și Hăjdău. Orheienii erau reprezentați prin Mihailă Ganul, fiul lui Vasile Mărzescu „de pe Cogâlnic din ținutul Orheiului, din sat de Hobăniș“. În tovarășie acestuia se găseau Banul Savin, Andronic Isar, Ioan biv vătav Roman și alții. În 20 Aprilie 1707 găsim în armata rusească și *un pâlț de călărime românească*. Cu organizarea acestui pâlț sau steag românesc, țarul însărcină pe *Apostul Chigheci*, care primi în serviciul împăratului 300 de călăreți cu ofițerii necesari. După numele sau, a-

cest Apostul era de felul său din Chigheci, iar călăreții și comandanții câștigați de dânsul pentru oștirea țarului erau fără îndoială Codreni.

Așteptările Moldovenilor erau cu atâta mai întemeiate, cu cât Petru-cel-Mare raportă în 1709 la Poltava o mare izbândă asupra „*leului nebiruit*“, care era regele Svedezilor Carol al XII-lea. După înfrângerea aceasta, craiul, în oastea căruia luptară și câteva mii de Români, se înțelese cu Turcii și se adăposti la Tighinea, sub acoperișul unei case moldovenești, și numai mai apoi sa instaleze într-o clădire ridicată anume pentru dânsul la Varnița lângă Tighinea. Acolo craiul petrecu mai multă vreme, până ce Turcii, săturându-se de a-l mai găzdui, aprinseră casa în care ședea, pentru a-l sili să plece. În timpul petrecerii sale la Varnița, viteazul rege primi o delegație de Moldoveni, cari îl înformară asupra situației din Moldova și-l invitară să iea parte la războiul de izbăvire contra păgânilor. Imprejurările împiedecară însă pe Svedez de a se pune în fruntea Moldovenilor și de a stânga setea lor de libertate.

În urmărirea lui Carol XII-lea, Petru-cel-Mare ajunse în apropierea hotarelor Moldovei, pentru a zdrobi pe Turci, tovarășii și găzduitorii dușmanului său svedez. Apropierea aceasta dădu prilej lui *Dimitrie Cantemir*, domnul Moldovei, de a intra în legătură cu țarul, care sosi chiar la Iași, împreună cu împărăteasa, pentru a vizita pe domn și a semna ocolo faimosul tratat de alianță ruso-română : *pentru a alunga pe Tătari din Bugeac și pe Turci din raiale și pentru a dobândi neatârnnarea țării față de Poartă.*

„Era Iunie la 28 zile — zice Nicolae Costin — Miercuri au fost masă mare și Petru Impăratul de au cinstit pe Dumitrașcu-Vodă și pe toți boerii țării și acolo s’au iscălit boerii de au primit domn vecinic pe Dumitrașcu-Vodă și pe seminția lui. Și mare banchet au fost toată ziua aceia

și acolo au mas, iar peste noapte aceia n'au scăpat fără pagubă mai nici un boer și ne furat de Moscali : cui pistoale, cui rafturi, cui epingele, nici boer nici slugă“. Dară pe lângă domnia ereditară în familia Cantemir, tratatul de alianță cuprindea încă și legământul țarului de a alunga pe Tătari din Bugeac și pe Turci din cetățile moldovenești, întregind astfel vechile hotare ale țării. „Țara Moldovei cu Nistru să fie hotar, și Bugeacul și cu toate cetățile tot a Moldovei să fie, numai deodată prin cetăți să se așeze Muscalii oșteni până s'a întemeia țara ; iar apoi să lipsească oastea moschicească. Bir să nu dea țara nici un ban. Pe domn să nu'l mazilească împăratul până la moarte și pe fii lui să fie pe carele și-ar alege țara. Neamul lui să nu iasă din domnie. Domnul pe boeri să nu fie volnic a-i pierde, titlă de domnie să se scrie mai de cinste și mai sus după cum se scriau domnii : Seninatul Domn al țării Moldovei, Samoderțetu (adecă a-tot-stăpânitor) și Volegator (adecă prieten) țării moschicești, iar nu rob supus“.

Condițiunile acestea ar fi satisfăcut, fără îndoială, aspirațiunile cele mai legitime ale Basarabenilor, dacă ele ar fi putut fi realizate. Dumitrașcu-Vodă își dădu cea mai mare silință pentru a le aduce la îndeplinire, ajutând pe țar la zdrobirea puterii turcești. În proclamația sa către țară, Cantemir arată că Turcii n'au respectat vechile capitulațiuni ale Moldovei, de a nu spori tributul și de a respecta întregitatea țării. Ci dimpotrivă, ei au sporit tributul și au mutilat hotarele țării, răpind Cetatea-Albă și Chilia, Tighinea și Ismailul și toată țara Bugeacului. Tătarii prefăceau țara în praf și cenușă, prădând, jăfuind și robind pe pacinicii locuitori, și, împreună cu Turcii, își băteau joc de fetele și femeile oamenilor. Întru apărarea drepturilor strămoșești, călcate în picioare de tiranii păgâni, erau chemați să se ridice cu toții și să se adune sub stea-

gul libertății, pentru a ajuta Rușilor la sfărâmarea cătușilor seculare, la zdrobirea dușmanului și la izbăvirea țării.

2. Bătălia dela Stănilești și retragerea lui Cantemir în Rusia.

Intr'aceia, oștirile moscăcești așternură un pod peste Nistru la Soroca, se uniră cu oștirea moldovenească și, cuprinzând o bună parte din Basarabia de astăzi, începură a se scurge încet spre Prut. De acolo se coborîră în jos pe această apă, până la Stănilești lângă Huși, unde se opriră și se fortificară. Marșul și așezarea lor acolo fusese foarte anevoioasă din cauza lipsei de provizii, căci o secetă cumplită arsesse toată recolta și secase izvoarele de apă răcoritoare. Turcii, întovărășindu-se cu Tătarii, înaintară în masse compacte contra năvălitorilor moscăcești, asigurându-și aprovizionarea dealungul Prutului în jos până la Dunăre. Ajungând oștirile față în față, Turcii, fiind mai numeroși și mai bine hrăniți, reușiră să înconjoare pe Moscalii ce sufereau îngrozitor pe urma lipsei de pâine și de apă, și după o luptă de câteva zile, să-i silească la capitulare (Iunie 1711).

Prin mijlocirea împărătesei pe lângă marele-vizir, țarul obținu pacea cerută sub condițiuni destul de grele. El trebui să se retragă fără întârziere din Moldova, să renunțe la stăpânirea asupra Cazacilor, care se întoarseră sub ascultarea Porții, să risipească din temelie cetățile ce le ridicase la hotarul turcesc și să restituie Porții Oceacovul. „In mică clipeală — zice Miron Costin — stau lucrurile omenеști și risipele a mari case și domni, și bine a zis un dascăl că lucrurile războaelor în clipeala ochiului stau“.

Catastrofa rusească dela Stănilești zădărnici planurile de emancipare ale Moldovei. Făuritorul acestor planuri, Dumitrașcu-Vodă trebui să părăsească Moldova cu toată curtea

sa și să se retragă deodată cu rămășițele oștirilor moscăcești în Rusia. Țarul îl făcu sfetnicul său literar și tovarășul său în expedițiunile în Asia. Nenorocitul domn, însoțit de curtea sa, „de boeri și alții mai de jos din Moldoveni“, trecu Nistru la Movilău și de acolo ajunse la Chiev, iar „alții mai proști“ s’au dus „să ierneze la Harkov, lăudându-l unii din Moldoveni cari știau, zicând că este bun“. În cele din urmă, Dimitrie Cantemir primi „13 sate ale unui general Sedlovski, pline de pâne și de heleștee, cu pești și cu mori și două trei sute oameni într’un sat, și bucate, vaci, boi, oi, stupi și odoare“ pentru întreținerea sa.

Între boerii cari însoțiră pe domn în trista sa pribegie se găsia și *Ion Neculce*, unul dintre cei mai mari cronicari ai Moldovei. După doi ani de pribegie, el se putu întoarce în țară, fiind bucuros că a venit acel ceas, de-a găsit vreme să iasă dintr’acel norod greu, „că Rușii erau niște oameni foarte necredincioși, și prea cu greu trăiau cu oamenii ce sunt nedepriși cu acel fel de oameni dintr’acele părți“. Dumitrașcu-Vodă, și doamna și ceilalți boeri și toți Moldovenii îl sfătuiră să nu plece că va peri de Turci. Dară el, nădăjduind în Dumnezeu, n’a primit să rămână între Ruși, fiind că ei sunt „un norod unde nu sunt oamenii slobozi să meargă unde li este voia, nici la împărăție fără ucaz, și ucaz nu vor să facă, ca pentru să nu facă cheltuială împărăției. Și la împărăție vre-o curte mare ca aceea cu dvorebnici mulți nu este, măcar precum este la domnia țării noastre sau altă crâie și domnie“. Din mărturiile acestea ale lui Neculce vedem, ce frumoasă și slobodă era viața în Moldova în comparație cu lipsa de libertate și cu samavolnicia din Rusia.

Soarta voluntarilor moldoveni din armata lui Petru cel-Mare n’a fost mai bună. Câți dintre ei nu căzură în bătălia dela Stănilești, se retraseră în Rusia pentru a scăpa de urgia turcească. Dela unul din ei, dela Gheorghe Lupășcu Hăjdău ni s’a păstrat o scrisoare de următorul cu-

prins emoționant: „Eu, nepot și moștenitor de sânge al lui Ștefan-Vodă-Petriceicu, domnul țării Moldovei, eu, nenorocitul fugar din țara părinților, moșilor și strămoșilor mei, eu, care am fost odată boer bogat, care acum sunt pribeag în țară străină, sărac și lipit în așa fel că nu pot la bătrânețele mele nici chiar să las Dumnezeuului meu o pomană și jertfă vrednică de el, făgăduesc că, dacă va da Dumnezeu ca Moldova sau județul Hotinului să scape de dușmanii Turci, și fii mei, nepoții mei, neamul meu să redobândească moșile și stăpânirile lor, voi clădi biserica Sfântului Gheorghe în Dolinenii Hotinului... Să nu pierdem nădejdea în Dumnezeu că ne va ierta și că scumpa Moldovă nu va rămâne totdeauna sub picioarele musulmane!” El se rugă lui Dumnezeu ca picioarele păgânilor să nu calce pe mormintele străbunilor săi, și dacă nu ale sale, cel puțin ale urmașilor săi oase să se odihnească în țara strămoșească. Și înadevăr, Dumnezeuul părinților noștri a împlinit, în zilele noastre rugăciunea înfocatului patriot hotinean! Vrednice de luare aminte sunt cuvintele lui Neculce cu privire la cele dintâi legături dintre Moldoveni și Ruși de pe vremea lui Dimitrie-Vodă-Cantemir. „Rugăm pe Dumnezeu voastră iubitorilor cetitori, să luați seama acestei scrisori, că de s'ar întâmplă vre-odată să mai vie niște lucruri ca acelea în țara noastră a Moldovei, să vă siliți chivernisi să nu pățiți și voi ca și noi“.

3. Prefacerea Hotinului în raia turcească.

Hăinirea lui Cantemir și înfrângerea oștirilor creștine la Stănilești, avură urmări foarte grele pentru Moldova, și îndeosebi pentru ținuturile de dincolo de Prut. În loc ca aceasta parte a țării să-și fi recăpătat vechile hotare, cum făgăduia Petru-cel-Mare, ea suferi o nouă ciuntire a hotarelor sale, prin pierderea marelui și frumosului ținut al Hotinului, cu străvechea cetate dela Nistru. După pierderea

Cămeniței, Turcii căutară mereu să găsească un alt punct de sprijin pentru operațiunile lor împotriva Leșilor și Cazacilor și-l găsiră, din nenorocire, la Hotin. Zice Neculce că după pierderea Cămeniței Turcii „au socotit să se așeze la Hotin, fiindu-le rușine să se întoarcă fără ispravă înapoi“. Noul domn al Moldovei, Nicolae-Vodă Mavrocordat și-a dat cea mai mare silință pentru a împiedeca o nouă ciuntire a țării din această parte, „giuruind Porții o sută de pungi de bani“ ca să nu prefacă Hotinul în raia. Dară toate stăruințele patrioticului domn rămaseră zădarnice, fiind că planul Porței de a ocupa Hotinul și de a-l preface în raia, era ireductibil și bine hotărât de mai înainte.

În Iunie 1712 întâlnim încă la Hotin pe Pătrașcu, vel-capitan. Acesta pare să fi fost cel din urmă dregător moldovean în Hotin, fiind că scurtă vreme după aceea, Moldovenii fură siliți de a se retrage din Hotin, pentru a face loc acolo garnizoanei turcești, care ocupă cetatea și o păstră, cu mici întreruperi, timp de o sută de ani impliniți în 1812, când Hotinul, împreună cu celelalte ținuturi transputene fură alipite imperiului țarist. „Luarea Hotinului — zice Axentie Uricariul, — ca o rană, țării multă slăbăciune și cădere i-au făcut. Dacă au venit această veste, cumcă va fi să ia Impărăția Hotinul, mult s'au amărit Niculae-Vodă și au scris la Capi-Chihai, ca să pue nevoiță, cu tot felul de mijloc, să nu se facă aceasta; au scris și la alți prieteni cu mare rugămintă, au scris și la stăpâni cu lacrimi, și câte socotele le-au știut, toate le-au pomenit și le-au arătat“.

Dar totul fusese înzadar. Turcii nu schimbă hotărîrea lor de a preface Hotinul în raia. Cetatea fu refăcută de ingineri francezi și pusă în stare de apărare. Scurtă vreme după ocuparea cetății, vizirul au trimis ferman la Pașa din Hotin ca să se ia tot ținutul Hotinului de sub ascultarea domniei Moldovei, cu toți oamenii ce au fost

într'acest ținut și cu toate bucatele lor. „Și s'au păgubit dintr'acela an țara Moldovei de acel minunat ținut al Hotinului, și au lipsit și pârcălabi și căpitani de acolo. Iar luarea Hotinului țării multă slăbiciune și cădere i-au făcut. Căci cine poate descrie câte una poruncile acele grele ce veniau domnului Moldovei după ce sau făcut această socoteală a Hotinului, porunci pentru cară, pentru salahori și alte multe; și în toate zilele treceau în sus și în jos și ciohodari dela Poartă, cu care făcea Domnul multe cheltueli că-i căuta pe toți să-i dăruiască cu câte un oarece“.

Pentru întreținerea garnizoanei, Turcii cuprinsesă pe lângă târgul Hotinului și întreg ținutul, care deveni astfel o raia, asemenea celei dela Tighinea, Cetatea-Albă, Chilia, Ismail, și Reni. Pe calea aceasta Moldova ajunsese să fie cuprinsă dinspre miază-noapte, răsărit, și miazăzi într'un lanț puternic de cetăți turcești, pentru ca, astfel încătușată, să nu se mai poată mișca liber, necum întovărăși cu țările creștine: Polonia și Rusia. În fruntea raialei ajunsese un pașă turcesc cu slujbașii săi: secretari vestieri, vameși, ieniceri și spahii, cari înlocuiră pe pârcălabul moldovenesc. Legătura cu împărăția și cu celelalte raiale dela hotar se făcea prin teritoriul moldovenesc, rămas încă liber. Nu era zi lăsată de Dumnezeu, în care să nu fi trecut prin Moldova liberă demnitari, slujitori și oșteni turci, coloane cu provizii și munițiuni pentru garnizoana din Hotin, curier etc., cari toți trebuiau să fie bine primiți, găzduiți, ospătați și duși cu cai de olac sau rechiziție dela un conac la altul. Și toate aceste se făceau pe cheltuiala țării și a bieților locuitori, prin satele cărora treceau convoaiele. Din pricina aceasta raializarea Hotinului a fost și mai dăunăcioasă și păgubitoare pentru țară, decât așezarea Turcilor la Bender, Akkerman, Chilia, Ismail și Reni, fiindcă acestea erau legate una de alta și așezate la marginea țării, așa că Turcii nu tre-

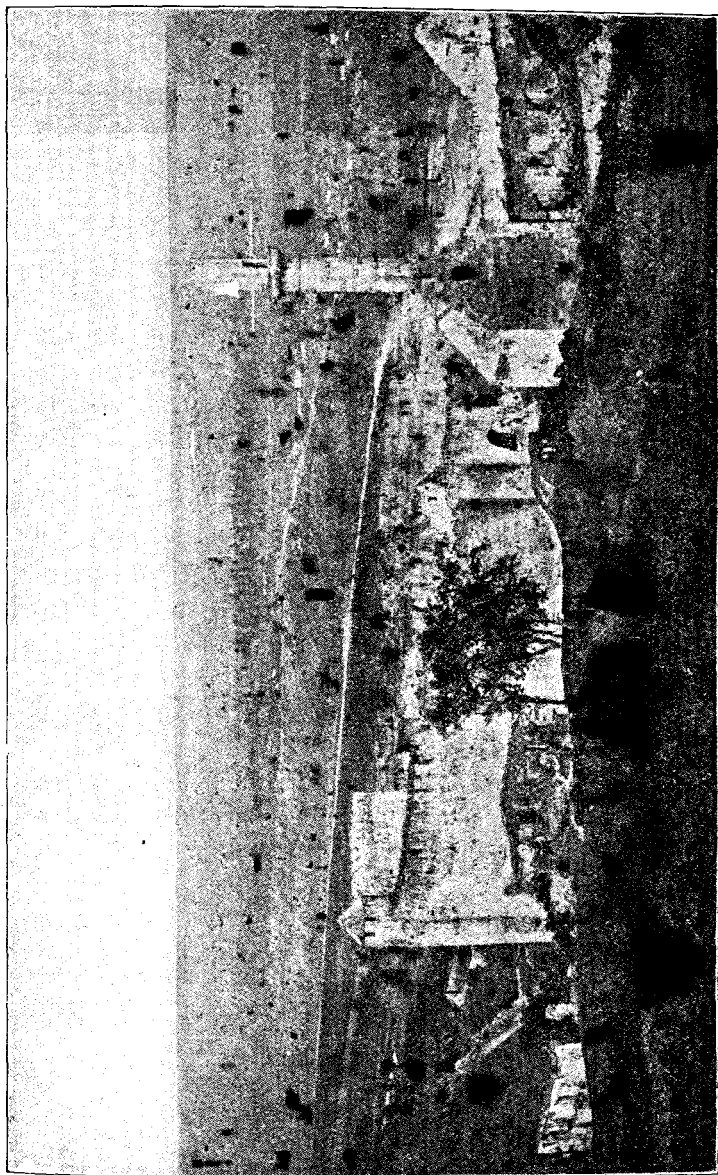
buiau să cuture pământul slobod al Moldovei în lung și în lat pentru a ajunge la ele.

Granițele raialei hotinene s'au tot lărgit, până ce, în cele din urmă, ajunsese până la apa *Cihurului*, care despărțește ținutul Sorocei de cel al Hotinului. Spre apus granița nouii raiale atingea Prutul și Răchitna, un părâuaș, care până mai dăunazi despărția Basarabia de Bucovina. Raiaua Hotinului era cu mult mai mare ca celelalte raiale din Moldova, ea cuprindea în granițele sale nu mai puțin de 100 sate cu cetatea Hotinului și cu târgurile Lipcani, Briceni și Sulița-Nouă.

Despre cetatea Hotinului ne da Cantemir următoarea iconă: „Hotinul se numără între cele mai mari cetăți ale Moldovei. Aceasta era mai înainte întărită dinspre apus cu ziduri înalte și șanțuri adânci, iar despre răsărit natura însăși o întărise prin râpa cea repede a Nistrului și prin stâncele ei; dară în cel din urmă război ce avură Rușii cu Turcii, aceștia, luând această cetate în 1712, dărâmară zidurile din partea de dincoace, iar de cealaltă parte atât o întăriră cu lucrări nouă după datina de acum, lărgind-o mai mult de jumătate, încât astăzi e vrednică de a fi numită cea mai tare și frumoasă dintre cetățile Moldovei“. (Vezi Ilustr. No. 26). Indată ce Turcii se așezară în cetate, ei înlocuiră și vechea stemă a Hotinului, care înfățișa un pândăș, cu una nouă, care reprezenta trei turnuri pe un câmp auriu; turnul cel din mijloc avea în vârf o semilună de care atârnavă două paloșe încrucișate. Rușii păstrară această pecete și așezară numai deasupra paloșelor o cruce de argint.

4. Hotinenii sub stăpânirea turcească.

După așezarea Turcilor în Hotin, boerimea moldovenească se simți stânjenită în îndeletnicirile ei față de viața slobodă de mai înainte, și pentru aceia ea părăsi raiaua și

No. 26. — Hotinul sub Turci.

se retrase în Moldova liberă de dincoace de Prut și Ciu-hur. Turcii luară în stăpânirea lor moșiile boerilor pribegiți și le împărțiră între căpiteniile ienicerilor și spahiilor. La vetrile lor strămoșești rămaseră, și sub Turci, sătenii și răzeșii cari continuară a munci pământul și a răspunde noilor proprietari birurile și dijmele obișnuite. Acestea nu erau mai grele decât cele ce li se cerea în Moldova liberă. Numărul locuitorilor era însă foarte scăzut din cauza războaelor și „vremelnicei nestări“. Pentru a dispune de brațe necesare pentru munca câmpului, atât proprietarii Moldoveni de mai înainte, cât și noii stăpânitori Turci, primiau pe moșiile lor muncitori străini, îndeosebi pâlnași ucraineni din Galiția și Podolia, cari fugiau de pe moșiile proprietarilor poloni din acele țări și se adăpostiau în Moldova, fiind aici condițiunile de trai mai lesnicioase și tratamentul mai omenos. Numărul acestor fugari nenorociți sporia mereu și pe alocurea el covârșia pe cel al Moldovenilor băștinași. Așa s'a putut întâmpla, ca, în ținutul Hotinului ca și în cel al Cernăuților, mulți Români să-și uite limba lor și să se folosească de cea străină a pribegilor galițieni și podolienii. Procesul acesta s'a produs în regiunile acestea învecinate cu Galiția și Podolia, și urmele lui se constată încă și azi. Datoria noastră a tuturor este deci, de a readuce pe sătenii și răzeșii ucrainizați din ținutul Hotinului și al Cernăuților la conștiința adevăratei lor obârșii, și de a trezi în sufletele lor dragostea pentru limba strămoșească, pe care au uita-o, și de a-i primi cu toată dragostea frățească în sinul neamului nostru, de care o șoartă vitregă i-a înstrăinat.

Pașa dela Hotin nu mai îngăduia Moldovenilor din raia de a se mai adresa în cele duhovnicești episcopului de Rădăuți sau mitropolitului din Iași. De drept, ei erau supuși ocârmuirii sufletești a mitropolitului Proilaviei, deopotrivă cu ceilalți Moldoveni dreptcredincioși din raialele

turcești și din Tătărlâcul de dincoace și de dincolo de Nistru. Dat fiind însă, că Hotinenii erau separați de coneparhioții lor proilavieni prin eparhiile Hușilor și Iașilor, s'a simțit curând nevoia de a crea pentru ei o eparhie aparte. Și de fapt se pomeneste pe la 1765 de un episcop al Hotinului, Neofit, iar mai apoi de binecunoscutul și învățatul *Amfilochie*, dela care ni s'au păstrat mai multe scrieri românești, între care și o geografie prelucrată după Buffier.

În urma noii știrbiri a vechilor hotare moldovenești, pârclăbia de Hotin încetă de-a mai ființa. În locul ei se înghetă însă o nouă căpitănie de hotar ca cea a Codrului, și anume *căpitănia Ciuhurului*, creată anume „pentru paza marginii și de apărarea locuitorilor de pricinile Turcilor ce trăiau în raiaua Hotinului“.

5. Noui uzurpări tătărești în hotarul celor 32 de ceasuri în lung și 2 ceasuri în curmeziș.

Prefacerea Hotinului în raia trezi din nou pofța Tătarilor de a lărgi și ei hotarele Bugeacului spre nord pe socoteala nenorocitei Moldove. Am văzut mai sus că, prin dispozițiunile articolului 6 din tratatul de pace din 1699, li se tăiasse pofța aceasta, și că ei fură izgoniți din pământurile Moldovei și aruncați în vechile lor hotare dincolo de *hindichiul* lui Halil-Pașa. Atunci Tătarii trebuiră să se resemneze, așteptând timpuri mai prielnice pentru urmărirea scopurilor lor.

Timpul acesta mult așteptat sosi în 1711. Cronicarul Amiras povestește că, în anul când au venit Moscalii la Huși să se bată cu Turcii, satele de la marginea Moldovei au fugit, ca să nu le calce oastea turcească și moscăcească, care sate erau aproape de hotarul lui Halil-Pașa, ce au fost orânduie de la împărăție mai în vechile vremi pentru lăcașul Tătarilor. Evacuarea satelor de către Mol-

doveni era pentru Tătarii vecini o ocazie binevenită, de a ocupa aceste sate până a nu se întoarce Moldovenii în ele. Și de fapt Tătarii, ce „locuiau pământul ce se chiamă Halil-Pașa“, îndată după înfrângerea oștirilor creștine la Stănilești, se folosiră de absența Moldovenilor, pentru a cuprinde satele părăsite și a se așeza de a binelea întrânsele. Iar îndată ce luară în stăpânire aceste sate (1713), Tătarii scriseră la împărăție că hotarul lui Halil-Pașa este prea strâmt, că nu le ajunge de hrană, că s'ar fi înmulțit și că din această pricină ei se văzură siliți să cuprindă aceste sate, care ar fi fost „loc pustiu și împărătesc“, nu pomeniau însă cu nici un cuvânt că aceste sate se țineau de Moldova, și „decât să șadă pustiu, mai bine să li deie Impărăția acestor două neamuri tătărești ce se chiamă Oracoglu și Orumbegoglu, ca să locuească și să se lățiască“. Amiras ne spune că, la cererea aceasta a Tătarilor, Poarta a trimis un delegat la fața locului „care au scris locul pe care îl arătau ei că-i fără oameni, începând de la hotarul lui Halil-Pașa și până la Nistru, în lungiș cale de 32 ceasuri și de-a curmeziș, în lat, cale de 2 ceasuri în pământul Moldovei“, și din porunca Porții l'au dat Tătarilor ca să șadă ei și să locuească, dând zeciueala pământului aceleia împărăției.

Boerii nu puteau împiedica rașluirea acesta, din cauza hăinirii lui Dumitrașcu-Vodă-Cantemir, și lăsară lucrul de a trecut așa. Noul domn al Moldovei, Nicolae Vodă-Movrocordat, fiind ocupat peste măsură cu chestiunea Hotinului și trecând apoi la domnia Țării-Românești, n'a apucat să revindică dela Poartă pământul uzurpat de Tătari. Rezolvirea chestiunii. acesteia rămăsese deci în sama urmașului său Mihai-Vodă-Racoviță.

Izbânda pe care Racoviță o raportase asupra cătanelor austriace, ce năvăliră în Moldova pe la Vama în Bucovina, unde se vede până azi „stâlpul lui Vodă“ în amintirea aces-

tui triumf al armelor moldovenești, îi dedia autoritatea cuvenită pentru a cere și obține de la Poartă o revizuire a hotarului din spre Bugeac. El „puse gând — zise Amiras — ca să scoată pe Tătari din pământul Moldovei și să iee iarăși locul înapoi dela dâșii la stăpânirea sa“.

Spre acest scop, el adresa Porții un memoriu, în care arăta că pământul uzurpat de Tătari este al Moldovei iar nu precum susțineau Tătarii, și ceru ca acest pământ să fie restituit țării. Poarta găsi întemeiată cererea domnului și numi o comisiune, compusă din delegați turci și tătari cari, împreună cu îputerniciții lui Mihai-Vodă, să meargă și să „scrie hotarul Moldovei, care se începe de la hindichiul lui Traian Impăratul Râmului și merge până în Nistru, cum se vede până astăzi, și au mărturisit și mulți Turci bătrâni, cum locul ce au luat Tătarii cu vicleșug, este din Moldova; așijderea și 12 sate ce luase Benderleii“. În baza acestor constatări, Tătarii fură siliți să restituie Moldovei pământul uzurpat. Acelaș lucru trebuia să facă și Turcii din Bender, retrăgându-se din cele 12 sate ocupate de ei fără nici un drept. Hanul porunci Tătarilor „să se ridice de pe locul Moldovei“ și să se retragă în vechile lor hotare.

Cum însă Tătarii se deprinsese de-a binelea cu regiunile acestea, cu codrii umbroși și cu pășunile așa de mănoase, ei nu se puteau retrage din ele așa de ușor. Pentru aceea ei căutară chip și fel pentru a se înțelege cu domnul Moldovei, trimițând la el pe „voevodul Țermului“ ca să mijlocească această înțelegere. Ei se obligară să dea zeciuiala din roadele pământului numită „ușur“ și câte un ort de casă pe an, și de stogul de fân un ort, iar de pe oi și de pe alte bucate „alăm“. Deci Mihai-Vodă, *pentru folosul său*, primi tocmeala și-i lăsă să locuească acolo (1721). Veniră mârzacii de au făcut zapis cu pecețile lor și le dădură în mâna domnului. Și astfel în teme-

iul acestei tocmeli, Tătarii au rămas cu căștele lor în acea regiune care avea ca întindere o cale de 2 ceasuri în curmeziș și de 32 ceasuri în lungiș. Prin tocmeala aceasta nu s'a prejudecat nicidecum dreptul de stăpânire al domnului Moldovei asupra acestei fâșii de pământ, întrucât Tătarii, cari plăteau domnului ușurul, adică dijma bucatelor, și *alâmul* sau darea pentru pășunat, rămaseră ca simpli usufructuari ai acestui ținut.

Scurtă vreme după aceasta, izbucniră noi neînțelegeri cu Tătarii, cari nu se ținură de învoiala făcută, ci cu multă îndrăzneală cuprinseseră și alte locuri până aproape de Prut. Această nouă încălcare a hotarului țării, determină pe Grigore-Vodă-Ghica de a ridica jalbă la Poartă și a cere o nouă fixare a hotarului dinspre Tătari, ceea ce se făcu prin fermanul împărătesc din 1727. După un interval de 3 ani gâlceava izbucni din nou. Și atunci domnul, după mărturia lui Amiras „*au scos hațișerif dela Împărăție și cu mare luptă i-au ajutat Dumnezeu și au desbătut și locul acela și l-au lipit la hotarul Moldovei, hotărându-l cu semne pe hotarul vechiu al lui Halil-Pașa; și cu mijlocirea Hanului i-au mutat pe Tătari dându-le loc de ședere mai gios de unde întrase ei, mai gios cale de 2 ceasuri în curmeziș și 32 ceasuri în lung*“.

Pentru a ajunge însă la înțelegere definitivă cu Tătarii s'a făcut o anchetă la fața locului, ascultându-se plângerile și ale Tătarilor și ale Moldovenilor, căci și ai noștri întreceau adese pe Tătari în jafuri și furlișaguri, astfel „că gâlcevi și strâmbătăți se făcură și despre o parte și despre alta“. În 6 Septembrie 1730, mârzacii tătărești prezentară lui Ghica-Vodă un zăpis semnat de ei, prin care recunoșteau că pământul uzurpat de ei fusese „din început chiar loc moldovenesc și de folosul și hrana locuitorilor Moldovei“. Așa fiind, ei se învoiră ca „cei ce vor locui pe acel loc al Moldovei, 32 ceasuri de-a lungul și 2 ceasuri de-a curmezișul, să dea osăbit de ușurul ce este obișnuit plată și chirie pen-

tru loc". Având însă nevoie de pășune pentru dobitoacele lor, ei obțineau dela domn dreptul de pășunat în hotarul celor 2 ceasuri în curmeziș și 32 ceasuri în lungiș, plătind alămul obișnuit și supunându-se în toate dispozițiilor și ordinelor pârcălabului de Lăpușna, serdarului de Orhei, căpitanului de Codru precum și ale ispravnicilor și zapciilor de margine. Invoiala aceasta a fost înnoită și confirmată și de Teodor-Vodă-Calimach. Pe cât de trist, pe atât de adevărat este însă faptul relatat de Neculce, că pe vremea, când Grigore-Vodă-Ghica revindea cu atâta îndârjire pământul țării ce fusese uzurpat de Tătari, se găsea în Moldova un grup de boeri răi și ambițioși, cari *«giuruiau Hanului țeara, din Prut încolo să fie loc tătăresc, numai să le isprăvească acest lucru pe voia lor, să-și ridice domn din tre dâșii pe cine ar socoti ei»*. Din fericire pentru țară, complotul fu descoperit la vreme și netrebnicii își luară pe deapsa meritată.

Astfel rămaseră lucrurile până la ocupațiunea rusească din 1768—1774. În timpul ocupațiunii rusești, Tătarii se retraseră cu dobitoacele lor în interiorul Bugeacului, de unde nu se mai întoarseră. În 1775 Grigore-Alexandru-Ghica lua fâșia celor 2 ceasuri în curmeziș și 32 în lungiș în stăpânirea sa și, punând mazili „oameni cu minte și cu pricepere” să o măsoare și să o „stâlpească” cu „bouri”, căci așa se numiau pietrele de hotar cu herbul țării, pentru a-o hărăsi fiilor săi Dimitrie și Alexandru. Actul de danie arată hotarele acestei fâșii de țară, care în sud coincideau cu hîndichiul lui Halil-Pașa, adică cu vechiul hotar al Bugeacului, iar în nord începeau în valea Lăpușnei la Cărpineni, tăiau Cogâlnicul mai sus de Bozieni, traversau Botnișoara și Botna ceva mai sus de împreunarea lor, și de acolo duceau spre est, atingând valea Calenderului mai sus de Gemeni, la marginea raialei dela Tighinea. Fâșia aceasta forma ocolul *Hotărniceni*, care în 1817 cuprindea 21 de sate și 4

seliști. Mai jos de Hotărniceni era ocolul *Codrului*, care se mărginea în sud cu ținutul Greceni, ambele așezate între Prut și hotarul Bugeacului. „*Hotărîtura*“ aceasta s'a făcut de Nicolae Rosetti în 1781 sub Constantin-Vodă-Moruzi. După pierderea Hotinului mai rămăsese Moldovei ținuturile Sorocei, Orheiului, Lăpușnei, Chigheciului și Grecenilor. Tot restul Basarabiei era sub stăpânirea turco-tătară.

CAP. XII.

Soarta țăranilor și desrobirea lor.

1. Raporturile dintre marii și micii proprietari. — 2. Origina și soarta vecinilor. — 3. Hrisovul de desrobire al lui Constantin-Vodă.

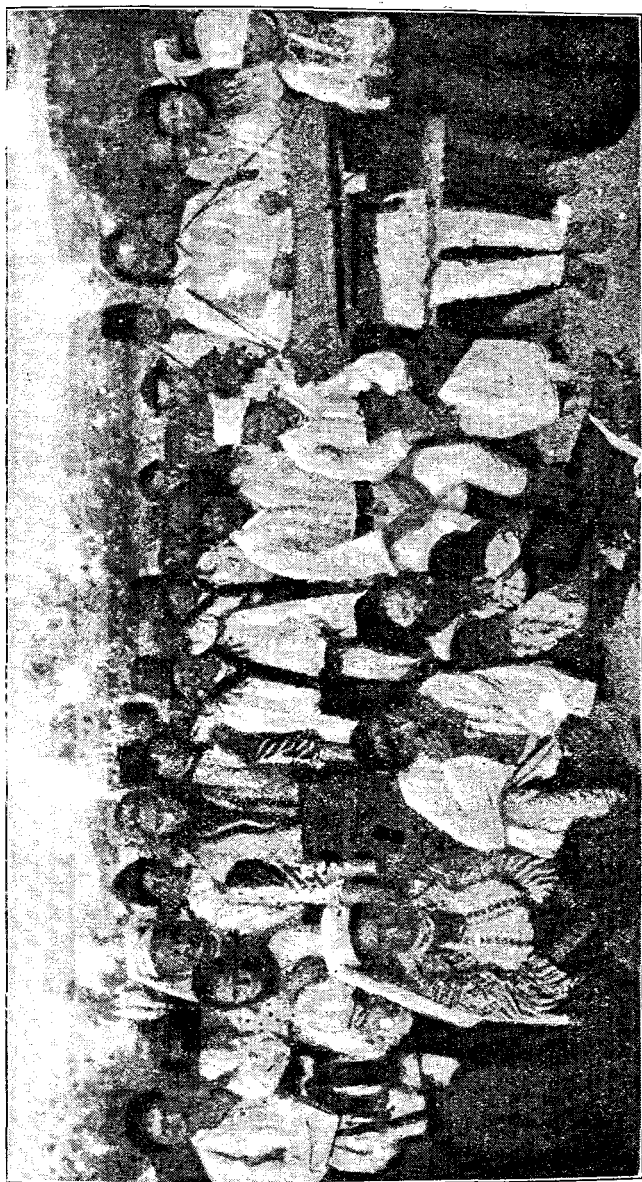
1. Raporturile dintre marii și micii proprietari.

Am văzut că în vechime Basarabia era puțin locuită. Regiuni întregi rămaseră multă vreme pustii, mai ales în părțile de jos unde nu se găsea apă și nici păduri ocrotitoare. Mărturiile din acele vremuri pomenesc adese de „locuri și seliști în pustie“. Mai des populate erau regiunile păduroase din ținutul Hotinului, Orheiului și Sorociei. Marea grijă a domnilor Moldovei era de a împopula Basarabia și de a prefăce ținuturile necultivate în pământ roditor. Încă Alexandru-cel-Bun îndrumase o largă operă de colonizare, răsplătind faptele războinice ale vitejilor și voinicilor săi cu pământuri dincolo de Prut, căci, după vechiul obicei al țării, tot pământul pustiu, adecă necultivat și nelocuit și fără stăpân, trecea după drept în proprietatea domnului. Pe vremea aceea deosebirea dintre domeniile coroanei și domeniile statului încă nu exista în Moldova. Din acest vast pământ domnesc primiau, din mila domnului, vitejii, curtenii și voinicii pentru slujba lor aduse țării și domnului fășii întinse, îndestulătoare pentru hrana lor. Dar pământurile aceste trebuiau să fie curățite de ră-

dăcini, desțelinate, și uscate de mlaștini și această mare operă de civilizație s'a îndeplinit acolo de către Moldovenii harnici, pricepuți și destoinici. (Vezi ilustrația No. 27).

În pământurile acestea, dăruite de domn, se infiripau noi așezări omenеști între Prut și Nistru, sporind astfel numărul celor mai vechi, pe care domnia românească le aflase acolo de mai înainte încă de pe timpul Tătarilor. Căci un lucru nu trebuie scăpat din vedere, că, cu multă vreme înainte ca stăpânirea moldovenească să se fi întins și dincolo de Prut, coloniștii români, mănăți de feliurite nevoi, pătrunseră în Basarabia, făcându-și acolo casă și masă. (Vezi ilustr. No. 28). Ștefan-cel-Mare desăvârși opera înaintașilor săi, ridicând în Basarabia cetățile Orheiului și Sorocei și așezând acolo oameni energici și curajoși întru apărarea lor. Însăși capitala Basarabiei, Chișinăul, este o fundațiune de pe vremea marelui domn. Un nou val de populație moldovenească se revarsă asupra Basarabiei, boieri și țărani, și unii și alții stăpânitori de pământ, cu singura deosebire că moșiile boerești erau mai mari în comparație cu cele țărănești sau răzășești care erau mai mici; și acestea se îngustau mereu pe calea diviziunii lor între numeroși urmași ai răzeșului. Fiii, și nepoții nu mai moșteniau moșia întreagă ci numai o $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$ și chiar numai $\frac{1}{64}$.

Fărămițirea această nu se observa așa lesne pe moșiile boerești, pentru că boerii, îndeplinind și anumite slujbe la curte, — căci boerie însemna cin sau slujbă — aveau prilej să se îmbogățească, să lărgească proprietățile lor, să cumpere moșii noi sau să le primească în dar dela Vodă. Unde mai pui, că boerii se bucurau de anumite scutiri și înlesniri la plata impozitelor, câtă vreme țărani și răzeși erau ținuți să plătească dări grele adese chiar peste puterile lor. Apoi boerii mai aveau apucături de a uzurpa pământurile răzășești și de a le aduce în stăpânirea lor

No. 27. - Petrecere la țară.

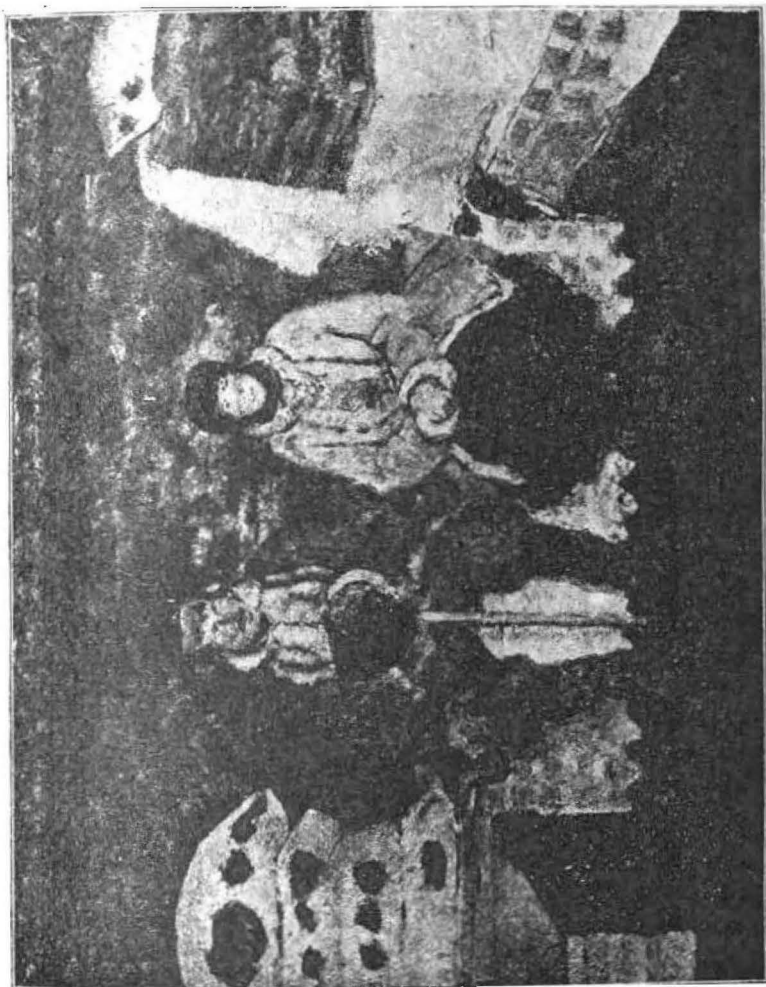
Arată doară însuși Dimitrie-Vodă-Cantemir, că boerii despoi au de pământurile lor pe răzeși, cari pentru sărăcie își vindeau moșiile lor părintești, fiind siliți prin strâmbătate de a primi jugul supunerii.

No. 28. — Casă țărănească din Basarabia.

Uzurpațiuni de acest fel deveniră din ce în ce tot mai frecvente, îndată ce clasa boerească ajunsese cu vremea să monopolizeze întreaga viață publică a Moldovei. Vechii domni, ca Alexandru-cel-Bun, Ștefan-cel-Mare, Petru Rareș, cruntul Alexandru Lăpușneanu și alți, înțelesesă să țină încă în frâu pe boeri și să apere țărănimea contra

hăpsinie și lăcomiei lor. Lipsa de stabilitate a domniei, împuținarea țării și disconsiderarea vechilor capitulațiuni de

No. 29. — In ospeție.

către Turci, aduseră cu sine o esențială scădere a puterii și autorității domnești, astfel că domnii ajunseră mai mult

sau mai puțin la cheremul boerilor, cari aveau în mâinile lor toată puterea în stat. Dânșii înțelegeau să se scuture de toate sarcinile și cheltuielile țării, pe care le încărcau cu dărnicie pe spatele răzeșimei. Aceasta însă nu le putea duce multă vreme fără să nu se prăbușească. (Vezi ilustrațiunea No. 29).

În lupta aceasta, așa de inegală, dintre boeri și răzeși, aceștia din urmă nu puteau să nu fie învinși, pe măsură ce pământurile lor se împuținau, pecând cele boerești sporiau mereu. Boerii îngrămădiau în stăpânirea lor zeci de moșii, situate numai în Basarabia, ca bunăoară Movileștii, Costineștii, Donici, Moțoc, Buhuș, Sturdza, Hâncu, Durac, Hâjdău, Murguleț ș. a. Deasemenea aveau mănăstirile numeroase moșii dincolo de Prut, la care trebuie adaogate și nenumăratele moșii domnești, ca bunăoară întreg ocolul Hotărniceni, precum am văzut din hrizovul lui Grigore Alexandru Ghica din 1775.

Boerii munciau moșiile lor cu oameni de adunătură, pe care, cu învoirea domnului, îi așezau pe moșiile lor. Călea cea mai obișnuită pentru a-și procura ast-fel de oameni, era cea a *sloboziilor*. Prin carte domnească stăpânul moșiei obținea dreptul de a primi și sălășlui pe moșia sa oameni adunați din țările vecine ca Munteni, Olteni, Ungureni, Ruși, Căzaci, Greci, Bulgari, Sârbi etc. Satele ce se înghébău pe calea această se numiau sau după proprietarul lor, ca Alexandreni, Drăgușeni, Bursuceni, Nicoreni, Buciumeni, Mirceni, Mihuleni, Răduleni, Bogdănești, Mălinești, Condratești, Boldurești, sau simplu Slobozie, de pildă Slobozia-Hănești, Slobozia-Domnească, Slobozia-Hodorogi, Slobozia-Bălților ș. a.

În ast-fel de „slobozii” se puteau întoarce și așeza și „oameni ce vor hi-ieșit din țara Moldovei printr’alte țări, de bogate nevoi s’au de nescare-va greșeli.” Despre Nicolae-Vodă-Mavrocordat spune Nicolae Costin, că „tri-

mise cărțile sale pela margine de slobozii, de curiau oamenii în țară de peste Nistru și din Țara-Muntenească și de peste Dunăre. Și sfătuiau boerii să-i mute acei oameni

No. 30. — Gata de mestecat.

dela margine mai înlăuntrul țării, pentru ca să nu poată lesnea trece iar peste Nistru. La aceasta răspundea Nicolae-Vodă că, „*nu ține pe om locul ci mila.*” (Vezi Ilustrația No. 30).

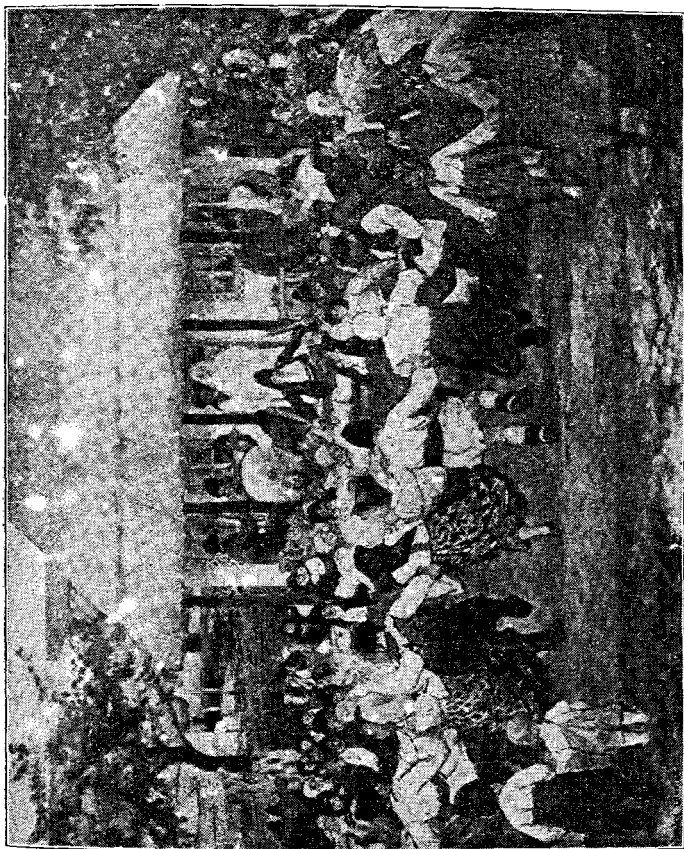
2. Origina și soarta vecinilor.

Oamenii aceștia nou veniți, n'aveau pământul lor propriu, ci ședeau pe pământ domnesc, boeresc sau mănăstiresc. La sosirea lor, ei primiau dela proprietar pământ de casă, de fânaț și de arătură, în schimb ei erau ținuți să dea proprietarul zeciuiala sau dijma din toate produsele gospodăriei lor și să muncească câte-va zile pe an, de obicei primăvara la arat și semănat, vara la secerat și cosit, toamna la îmblătit și iarna la cărat. Indatorirea aceasta la prestațiuni personale se numia *clacă*, *robotă* sau *boeresc*. Răzeșii și proprietarii cari aveau pământul lor propriu numiau pe oamenii aceștia așezați pe pământ străin, *vecini* sau megieși. Numele acesta s'a păstrat în Moldova pentru țărani de pe moșiile boerești și mănăstirești, cari, spre deosebire de țărani liberi sau răzeși, pe lângă dajdia către domnie, mai răspundeau stăpânilor de moșie dijma și claca.

Din nevoia de brațe de muncă se explică și răpirea de oameni străini din țările vecine, îndeosebi din Pocuția Galiția și Podolia. De câte-ori domnii Moldovei pătrundeau în aceste țări ca Ștefan-cel-Mare, Bogdan-cel-Chior, Petru Rareș, Ion-Vodă-cel-Cumplit și alții, ei nu se întorceau cu mâna goală, ci aduceau cu sine mii de oameni de acolo și-i așezau în Moldova pe moșiile boerești și mănăstirești, și anume, nu în ținuturile dela margine, ci în lăuntrul țării ca să nu fugă înapoi. Știm că la așezarea păcii, domnii trebuiau să sloboadă pe robii luați din țară dușmană, astfel că numai puțini dintre ei rămâneau în Moldova.

Povestirile acestea din Cronici au făcut pe unii să creadă, că *Malorușii* sau *Ucrainienii*, ce trăesc azi în ținuturile Cernăuților și Hotinului, ar fi urmașii acestor robi aduși de domnii Moldovei și așezați acolo. Nimic mai greșit ca aceasta. Oamenii aceia, fiind așezați în mijlocul Moldovei, perdeau legătura cu conaționalii lor de acasă, se

amestecau cu Moldovenii, deprindeau limba românească și se asimilau cu vreme cu ai noștrii. Acest proces de dezvoltare este confirmat și de Dimitrie Cantemir, care afirmă

No. 31. — Danțul mirilor.

că „cei care au fost aduși din Polonia și au fost așezați în *interiorul* Moldovei, au uitat cu timpul limba lor de acasă și au primit-o pe cea moldovenească.” Rutenii s’au Ucrainenii din părțile nordice ale patriei noastre întregite

au pătruns cu mult mai târziu la noi, mânați de feliurite nevoi, din patria lor de baștină: Galiția și Podolia. Ei vorbesc limba conaționalilor lor de dincolo de Nistru și Ceremuș și împărtășesc cu ei aceleași datini și obiceiuri.

În scurgerea vremii mulți răzeși, mâncați de nevoi, storși de biruri, neîndreptățiți și exploatați de boeri, își vindeau raza lor de moșie boerului vecin sau arendașului străin și astfel trecea în rândurile vecinilor. Pline sunt documentele de jalbele lor contra boerilor cari „umblau să-i înstrăineze de moșiile lor ce li erau de baștină și moștenire moșilor și părinților lor“. În stare de libertate deplină și de stăpânire desăvârșită asupra pământurilor lor, rămaseră, în ciuda tuturor vicisitudinilor timpului până în zilele noastre, răzeșii din părțile Codrului, Orheiului și Sorocei. În celelalte regiuni ei se pierdură în cea mai mare parte în rândurile vecinilor sau megieșilor, al căror număr sporia din an în an (Vezi ilustr. No. 31).

Dară și soarta acestora se înăspria neconținut. Asupririle arendașilor, birurile, clăcile, beilicurile, dijmele sporreau mereu peste puterile lor. Mulți dintre vecini, nemaiputând suporta aceste sarcini, părăsiau moșia pe care se hrăneau. pentru a-și căuta în alt loc condițiuni de trai mai suportabile. (Vezi ilustr. No. 32).

Ei erau la început slobozi de a se muta de pe o moșie pe alta, bucurându-se de *dreptul de slobodă pribegie* sau de *liberă migrațiune*. Libertatea aceasta a vecinului nu era însă după placul moșierilor, cari rămăneau adese fără brațe de muncă pe moșiile lor. Năzuința proprietarilor era deci de a reduce pe vecini în starea de sclavie ca în țările vecine, unde vecinul era *lipit pământului*, adică scurtat de dreptul de a se muta slobod de pe o moșie pe alta.

Și înadevăr, Ștefan-Vodă-Razvan, luându-se după stările din Ardeal, opri vecinilor de a se muta de pe o moșie pe alta, el tăia dreptul lor de liberă migrațiune și-i lipi

pământului pe care se hrăneau ca dobitoacele necuvântătoare. Dacă cineva îndrăznea să nesocotească această poruncă

No. 32. — Țăran basarabean

și să fugă, era adus înapoi pe moșia de unde fugise și pedepsit de stăpânul său pentru nesupunere. Astfel deveniră vecinii, cari la început erau slobozi de a se duce

încotro voiau, adevărați *robi* ai stăpânului de moșie, care-i putea vinde, dărui și da de zestre.

3. Hrizovul de desrobire al lui Constantin-Vodă

Starea aceasta de lucruri ajunsese foarte dăunăcioasă, nu numai pentru vecini, căci doară și ei erau oameni și nu dobitoace, ci și pentru stat, fiindcă țăranii robiți nu mai puteau fi apărătorii temuți ai țării și nici nu puteau purta toate sarcinile stăpânirii. Și mai era încă și o altă pricină pentru care această tristă stare de lucruri nu putea dăinui. Țăranii, văzându-se robiți ca vitele, căutau prilej să fugă peste Nistru, peste Dunăre, ba chiar și în raialele turcești, pentru a găsi scăpare de jugul asupritor al moșierilor și în deosebi al arendașilor greci, armeni, polonezi și de la o bucată de vreme chiar evrei. Astfel se risipiră satele, pământurile rămânând nemuncite și birurile neplătite s'au îngrămădite toate asupra celor puțini ce mai rămăseseră în sat. De aici zicala: „a da bir cu fugiții“. Pe urma acestor neajunsuri țara suferia foarte mult. Interesele superioare de stat reclamau măsuri drastice de îmbunătățire.

Aceste insuportabile stări de lucru determinară pe Constantin-Vodă-Mavrocordat să caute măsuri de îndreptare. Acesta era fiul lui Nicolae-Vodă-Mavrocordat care domnise în mai multe rânduri atât în Moldova, cât și în Țara-Românească. El primise dela tatăl său o educațiune foarte îngrijită și avea idei înaintate, înțelegând că mulțumirea și bunăstarea unei țări și statornicia unei cârmuiri nu se poate răzima decât pe mulțumirea și bunăstarea mulțimii. Ajungând la domnie, el se apucă să facă rânduială înlăuntru, îndrumând o împărțire mai dreaptă a sarcinilor pentru a ușura soarta celor mulți și săraci și asupriți. De numele lui rămâne legată marea faptă a desrobirii țăranilor

atât în Moldova cât și în Țara-Românească, căci el domnise în ambele țări de mai multe ori.

No. 33. — Vecin din Basarabia

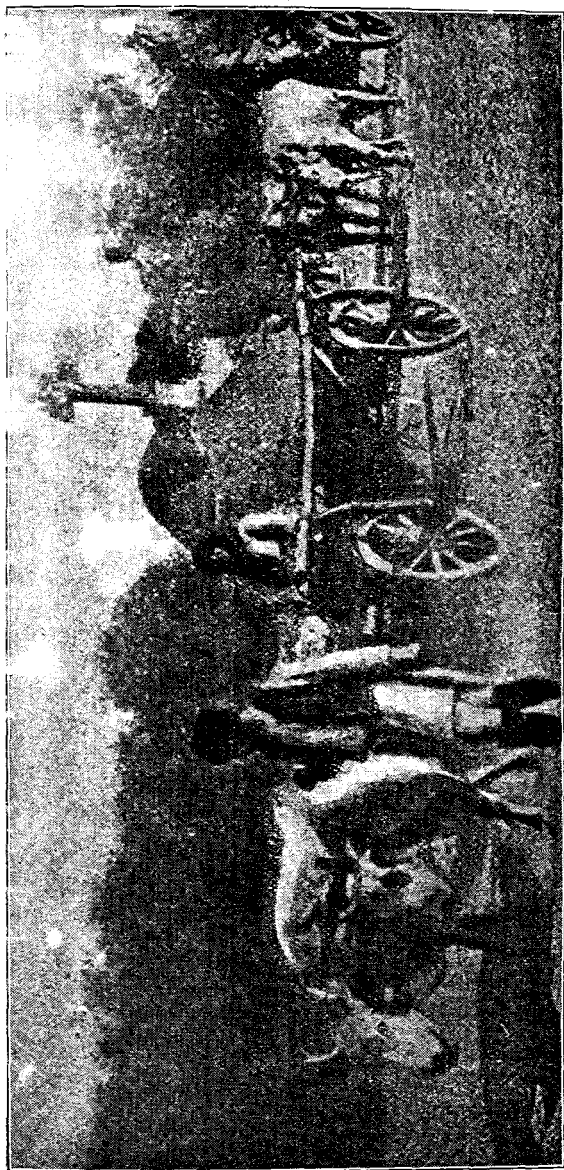
Pentru a împiedeca risipirea satelor și a înlesni strângerea dăjdiilor, el nu găsi alt mijloc mai potrivit decât ușurarea soartei vecinilor. (Vezi ilustr. No. 33). Aceștia trebuiau

cu orice preț scoși din robia proprietarilor de moșii și a arendașilor. El se hotărî deci să convoace o adunare a tuturor boerilor în biserica Treisfetitelor din Iași, pentru a se sfătui cu ei și a găsi mijloacele cele mai nimerite pentru regularea raporturilor dintre proprietari și vecini. Atunci cu toți au recunoscut că „*vecinii robi nu sunt*“, că robi sunt numai țiganii și că vecinii sunt „*serbiți pentru un obicei rău*“. Plecând dela această constatare, ei hotărîră, sub blestem, de a se desființa robia, deslegând pe țărani de legământul lor cu pământul de care erau lipiți și recunoscându-le dreptul de liberă migrațiune, drept, de care se bucurau mai înainte și care le fusese răpit prin strâmbătate.

Totodată se fixă numărul zilelor de clacă pe an la 12, regulându-se și plata dijmei din holdele câmpului și bielșugul turmelor. Vestitul *hrisov de desrobire a vecinilor* din 1749 mai prevede că locuitorii dela graniță să fie ținuți de a face numai 6 zile de clacă pe an. Și cum Basarabia, aproape în întreg cuprinsul ei, era o țară de hotar, vecinii basarabeni, pe lângă că-și recăpătară dreptul de a se muta de pe o moșie pe alta, mai aveau și înlesnirea de a face numai 6 zile de clacă pe an.

Enache Cogălniceanu scrie că „Constantin-Vodă au mai scornit că nu trebuie boerii să aibă vecini prin satele lor, dând știre pe la toate ținuturile unde vor fi vecini să vie la Iași ca să se desbată de vecinătate, poruncind și boerilor celor ce au vecini și sineturi pentru vecini să vie căci este să se caute această pricina cu divanuri. Și strângându-se vecinătatea de pretutindeni la divan cu mare obraznicie, căci îi făcuse Constantin-Vodă de nu băgau pe nimeni în seamă, venind și boerii de pe afara cei ce aveau vecini, cari după ce s'au strâns cu toții, s'a orânduit ca să se facă mare sobor în mănăstirea Treisfetitelor“.

„Și așa mergând domnul cu toți boerii acolo, au în-

No. 34. -- Car cu boi.

ceput a face mare cercetare, de când sunt vecinii și dela cine i-au cumpărat și în cât i-au cumpărat. Atunci au răspuns toți boerii zicând: Noi nu i-am cumpărat, ci i-am găsit vecini dela moșii și strămoșii noștri și-i stăpânim și noi, iar a-i vinde nu-i putem să-i vindem, ce-i punem câte la slujbă a casei de ne dau ajutor“.

„Atuncia au poruncit Vodă cu mare hotărîre să nu mai fie vecini de aici înainte, numai pentru că șed prin satele boerești și se hrănesc pe moșiile lor, să lucreze câte 24 de zile într'un an boerilor vara și iarna, au să dea câte doi lei fiește care casă și să lucreze câte 12 zile pe vară și iarnă. Și hotărînd întru acest chip s'au mulțămît boerii, învățînd domnul ca să dea vecinilor câte o țidulă domnească cu pecete Gospod, arătînd că de aici încoa să nu se mai numească vecini și să aibă a sluji acele zile sus pomenite“. Iată deci cum s'a făcut desrobirea vecinilor în Moldova și la fel s'au petrecut lucrurile și în Muntenia. (Vezi ilustr. 34).

Constantin-Vodă Mavrocordat era și un aprig apărător al limbii românești. Când Iliș, Vel-Căpitan de Soroca, îi scrisese odată grecește, el îi trimise următorul răspuns: „Cartea ce mi-ai trimis am luat și cele scrise am văzut; dar pentru ce ni scrii grecește? Au să-ți dăm noi logofăt să scrie românește? Să-ți cauți logofețelul să-mi scrii românește! Să nu-mi mai scrii grecește!“

Emanciparea vecinilor a fost una din cele dintâi reforme de acest fel în Europa. În Ardeal bunăoară emanciparea iobagilor s'a făcut numai în 1784 în urma sângeroasei revoluțiuni a lui Horea. Ea a contribuit foarte mult la îmbunătățirea stării țărănești și la ridicarea stării economice și financiare a țării. Grigore-Vodă-Ghică confirmă din nou în 1766 hrizovul de desrobire a vecinilor, luând măsuri riguroase pentru respectarea lui.

Îmbunătățirea stării țăranilor clăcași se resimți îndată

în gospodăria țării. (Vezi ilustr. No. 35). Situația ce se crease prin hrizovul de emancipare al lui Constantin-Vodă se deosebia foarte mult de starea clăcașilor din Rusia și

No. 35. — La fântână.

Polonia, unde clăcașii erau ținuți să facă până la 150 de zile de clacă pe an. Așa se explică că țăranii ruși și ucraineni din Polonia și Galiția începură să fugă cu grămada

în Moldova, îndată ce aflară că condițiunile de traiu de aici erau incomparabil mai ușoare decât cele la ei acasă, fiind aici la noi zilele de clacă reduse dela 150 la 12, iar în regiunile de margine chiar numai la 6. Trecând Nistru și Ceremușul, ei se așezau în ținuturile dela hotar, dară și în interiorul țării. Aceasta este obârșia Ucrainenilor din Bucovina și Basarabia nordică. Originea lor transnistriană se vedește prin limba, datinele și obiceiurile lor. La ei se întâlneau încă pe vremuri cobzari bătrâni cari cântau cântece istorice căzăcești, în care se pomenia de hatmanul Bogdan Hmilnițchi și de isprăvile lui ostășești.

CAP. XIII.

Războaiele dintre Ruși și Turci și estinderea hotarelor Rusiei până la Nistru.

1. Uneltirile rusești în Moldova. — 2. Împărțirea Poloniei. —
3. Răpirea Bucovinei și subjugarea Tătarilor din Crimeia. —
4. Anexarea Ucrainei-Hanului și retragerea Tătarilor din Bugeac.

1. Uneltirile rusești în Moldova.

În năzuința lor de a ajunge la Țarigrad, Rușii căutau să întindă hotarul țării lor tot mai departe spre sud și să cuprindă țărmul Mării-Negre și gurile Dunărei, pentru a-și deschide calea pe uscat în Peninsula Balcanică. Aceasta era testamentul politic al lui Petru-cel-Mare pe care urmașii săi pe tronul țarilor căutau să-l aducă la îndeplinire. Infrângerea dela Stănilești nu descurajă de loc pe Ruși, ci dimpotrivă ea ațîța tot mai mult poftă lor de răzbu-nare și de cucerire.

O mare piedecă în calea Rușilor erau Cazacii cari se uniau când cu Turcii și Tătarii, când cu Leșii, în-țelegând astfel să dejoace planurile de expansiune ru-sești. Împărăteasa Ana izbuti să înlătore această piedecă prin faptul că în 1734 ea aduse pe Cazacii Zaporojeni sub ascultarea ei. Consolidându-și astfel situațiunea, ea putu încerca un pas înainte pe calea cuceririlor rusești spre sud-

est. Cu ocazia războiului ce izbucni în 1736 între Nemți și Turci, ea trecu de partea Nemților și lovi pe Turci la Nistru. Generalul Münnich atacă Hotinul și'l cuceri după lupte crâncene cu Turcii, ce-și apărau raiaua cu multă îndărătnicie. Dela Hotin el înaintă victorios în Moldova; în toamna anului 1739 el se și grăbi de a proclama pe țărița Ana Doamnă a Moldovei. Izgonirea Turcilor din raiaalele Moldovei era dorința cea mai fierbinte a Moldovenilor și în deosebi a Basarabenilor, cari aveau să sufere nespus de mult pe urma jafurilor lor. Nu-i mirare deci, dacă boerii salutară pe Münnich ca pe liberatorul Moldovei, așteptând dela el restituirea moșiilor lor ce fuseseră cuprinse de Turci cu ocazia raializării Hotinului. Dară generalul rus se purta așa de crud și mojicește cu boerii, încât aceștia pierdură foarte degrabă încrederea în Rusia și dragostea pentru ostașii și generalii ei „liberatori“.

„Așa s'a întâmplat totdeuna, observă cu drept cuvânt d. N. Iorga, cu acele elemente din neamul nostru, care, doritoare de o viață mai bună, s'au dus să o ceară străinului și s'au ales cu o stare de lucruri cu mult mai rea decât aceia pe care o părăsiră.“

Războiul se sfârși cu înfrângerea Nemților, cari, în baza tratatului de pace ce s'a încheiat la Belgrad, trebuiră să retrocedeze Țării-Românești Oltenia pe care o răpiseră înainte de 20 ani. Înfrângerea Austriei se resfrânse și asupra Rusiei cu care era aliată. Impărăteasa Ana trebui să restituie Turcilor Hotinul și Oceacovul. Ne putem lesne închipui ce trebuie să fi suferit populațiunea românească din raiaua Hotinului în timpul acestui război, care n-a adus Moldovei nici un folos ci numai jaf, pradă și sărăcie.

Una din trăsăturile caracteristice ale politicei țariste era aceia, de a nu se descuraja nici odată pe urma înfrângerilor suferite. Petru-cel-Mare fu bătut la Stănilești, țărița Ana trebui să se retragă din Moldova, unde fusese pro-

clamată Doamnă, și să dea înapoi toate cuceririle ce le făcuse, fără ca urmașii ei să se descurajeze. Neisbânzile acestea nu împiedecară de loc pe împărăteasa Caterina, ca îndată după urcarea sa pe tron, să se gândească la un nou război contra Turcilor, ba chiar și la izgonirea lor totală din Europa și la cucerirea Constantinopolului.

Planul ei era să unească țările române cu Serbia și Bulgaria în vechea împărăție bizantină, cu capitala Constantinopol, și să așeze acolo ca împărat pe nepotul ei de fiu, care, în vederea chemării sale viitoare, primi la botez numele de Constantin. Doice de neam grecesc fură chemate la leagănul presumpțivului împărat al Bizanțului, pentru ca prin laptele ce era să-l sugă, să-și însușească firea și aspirațiunile Elinilor. Căci țarii Rusiei s'au considerat totdeauna ca singurii moștenitori legitimi ai împăraților bizantini. Pajura cu două capete, pe care o împrumutară dela Bizantini la căderea imperiului acestora, era menită să le aducă vecinic aminte de această moștenire. Agenții rusești, travestiți în rease călugărești, începură să cutreere Moldova, ca vânzători de icoane sfinte și ca aducători de scrisori tainice, prin care se făgăduia boerilor vremuri mai bune sub pravoslavnică cărmuire a țăriței sau a blagorodnicului ei nepot.

2. Împărțirea Poloniei și subjugarea Tătarilor din Crimea

În toiul acestei aprige propagande, izbucni în 1768 războiul ruso-turc care ținu aproape 6 ani de zile. Îndată după declararea războiului, oștirile rusești trecură Nistru, cuceriră Hotinul și pătrunseră fără multă greutate până la Iași. O altă coloană lovi Tighinea și alungă pe Turci din cetate. Rușii cuprinseseră în scurtă vreme Moldova întreagă și o ținură sub cărmuirea lor până la încheierea păcii. (Vezi ilustr. No. 36).

În timpul ocupațiunii rusești se făcură mari pregătiri pentru alipirea definitivă a Moldovei la Rusia. Unii boeri și câteva fețe bisericești făceau neconținut drumul între Iași și Petrograd, pentru a cere țăriței Caterina să păstreze Moldova sub împărăteasca ei oblăduire. Mulți mazili din părțile basarabene, sătui până'n gât de stoarcerile Turcilor, se dedeau de partea Rușilor. Așa „s'au arătat“ un oarecare Lupu Ghiușcă, fost căpitan, „cu mare supunere la porunca prea-puternicei Împărătese, păzind marginile de n'au lăsat neprietenul să treacă dincoace să facă nici un fel de stricăciune.“ Soroceni se bucurară că în sfârșit scăpară „de giugul cel greu al strămbătăților care ne-au mâncat până la oase.“

Dară stăruințele boerilor rămaseră zădarnice, fiindcă atunci se pusese o altă chestiune, mai însemnată pentru Rusia, anume chestiunea Poloniei. În pofta lor nebună de cucerire și de zugrumare a unei națiuni conștiente și civilizate, Austria, Prusia și Rusia se aruncară asupra acestei nenorocite țări, zguduită de frământări lăuntrice, cu ferma hotărâre de a o împărți între ele. Rușinosul târg s'a făcut în anul 1772, când Austria răpi Galiția și Lodomeria, Rusia Volhinia și Podolia, iar Prusia Posnania. În urma desmembrării Poloniei, situația politică a Moldovei se înrăutăți foarte mult, fiind că ea ajunsese să fie hotarnică cu două împărății mari, Austria și Rusia, ambele deopotrivă de lacome de pradă. În scurt s'a arătat, cu ocazia răpirii Bucovinei și mai apoi a Basarabiei, cât de primejdioasă era această megieșie.

Mulțămită de succesul său în Polonia, Rusia obosită de război, caută să încheie pace cu Turcia pentru a avea repausul cuvenit pentru mistuirea prăzii polone. Pacea s'a și așezat la Cuciuc-Cainargi (1774) și anume în folosul Rusiei, care obținu întreg ținutul dintre Nipru și Bug, făcând deci un puternic pas înainte spre hotarul Moldovei, pe

No. 36. — Cetatea Tighinei.

unde ducea drumul la Constantinopol. Numai atunci Caterina risipi *siciurile* Cazacilor Zaporojeni, ceia ce determină pe o parte din Cazaci de a fugi în Turcia, unde primiră așezări noi în Dobrogea. Caterina restitui Porței toată Basarabia cu cetățile Akkerman, Chilia, Ismail, Bender și Reni cu toate orașele și satele, și cu tot ce conținea această provincie, rezervându-și însă dreptul de protecțiune asupra populațiunii creștine din Principatele Române. Prin dreptul pe care și-l rezervaseră Rușii „de a vorbi în favoarea Principatelor“, s'a îngăduit amestecul Rusiei în trebile interne ale țărilor noastre.

După încheierea păcii, oștirile rusești părăsiră Moldova, luând cu dănsle și nădejdele înșelate ale celor ce așteptau mântuirea dela Moscali, și îndeosebi ale boerilor, cari nu-și puteau uita moșiile pierdute în raiaua Hotinului, unde pașa turcesc intră din nou în rosturile sale politice și administrative. Unul dintre punctele cele mai însemnate ale tratatului dela Cuciuc-Cainargi era acelaș privitor la Tătari. Rușii cerură și Turcii consimțiră la eliberarea Tătarilor din Crimeea de sub supremația Porți.

S'a arătat mai sus că încă în 1475 hanul Mengli-Ghirai recunoscuse, sub anumite condițiuni, supremația turcească asupra Tatărimiei, ajungând față de sultan în acelaș raport de vazalitate, în care se găseau domniile Moldovei și Țării-Românești față de Poarta Otomană. Și iată că, după un interval de trei sute de ani, Tătarii redobândiră vechea lor nealârnare.

Tătarii însă erau cu mult prea slabi pentru a se putea apăra contra Rușilor, cari așteptau neconținut luptele interne între partidul rusesc și cel turcesc din Crimeea. Dela o vreme luptele aceste se înteziră în așa grad, în cât hanul Șaghin-Ghirai, care era aderentul politicei rusești, trebui să fugă la Taganrog și sa solicite ajutorul Rusiei. Împărăteasa Caterina îi împlini dorința și trimise o armată

rusească în Crimea, pentru „liniștirea“ spiritelor agitate. Armata își împlini bine misiunea. ea cuceri Crimeea și proclamă unirea ei cu Rusia (1782). Astfel luă sfârșit dominațiunea tătară în Europa, care timp de multe sute de ani fusese groaza țărilor vecine. Crimeea devenise o gubernie rusească.

3. Răpirea Bucovinei.

În toamna anului 1774, Moldova îndură o nouă ciuntire a hotarelor sale, de astădată nu din partea Turcilor păgâni, ci din partea Austriacilor creștini. Austria se folosi de încurcăturile Turcilor, pentru a cere Porții, pentru mijlocirea păcii cu Rusia, cesiunea unei fâșii înguste din pământul Moldovei, pretextând că are neapărată nevoie de o cale de comunicație între Galiția, de curând cucerită, și Ardealul românesc, care încă din 1699 ajunsese sub stăpânirea Habsburgilor prin tratatul de pace dela Carlovăț. Cumpărați cu mulți bani, oamenii Porții satisfăcură cererea Austriei cu tot protestul pe care-l ridicară domnii și boerii moldoveni împotriva înstrăinării celui mai clasic pământ istoric al Moldovei. Rusia, fiind satisfăcută de câștigurile teritoriale pe care le făcuse, închidea șiret ochiul la târgul odios ce se făcea la Constantinopol pe socoteala Moldovei, gândindu-se probabil în ascuns la prada teritorială ce avea să o facă curând ea însăși în Moldova,

Și așa reuși Austria să obțină, fără nici o jertfă, o fâșie de pământ moldovenesc pentru deschiderea faimosului drum între Galiția și Transilvania. Când veni însă la hotărnicirea acestei fâșii, Austriacii cuprinseră, prin fraudă și mită, în cordunul lor blestemat o suprafață de 10.000 km², în care intra întreg ținutul Cernăuților și cea mai mare și mai bogată parte din ținutul Sucevei, cu însăși ce-

tatea Sucevei, vechea capitală a Moldovei, cu necropola Bogdanizilor dela Rădăuți, cu mormântul marelui Ștefan dela Putna, cu groznița Movileștilor dela Sucevița și cu minunile picturale și arhitectonice dela Moldovița, Homor, Voroneț, Arbore, Dragomirna ș. a.

După *bucovinele* sau codrii de fag, care se întindeau dela Cernăuți până spre Hotin, Austriacii numără regiunea răpită Bucovina, care nume s'a păstrat până azi. Grigore Vodă Ghică împreună cu boerii protestară energic contra rășluirii țării și cerură în schimb retrocedarea Hotinului și a Renilor. Dară atât vrednicile și patrioticele lor proteste, cât și reclamațiunile lor teritoriale remaseră zădarnice. Soarta Bucovinei era pecetluită cu o îndoită pecete și rusească și turcească.

Nu trecură nici 15 ani dela încheierea păcii dela Cuciuc-Cainargi, când un nou război se declară între Ruși și Turci, război la care participă și Austria ca aliată a Rusiei (1787). În vreme ce oștirile austriace de sub comanda prințului de Coburg impresurau Hotinul și'l siliră să capituleze, oștirile împărătesei Caterina trecură Nistru sub Potiomkin, presuntivul rege al Daciei, — căci împărăteasa se purta cu gândul să unească toate țările române într'un mare regat al *Daciei* a cărui coroană voia să o așeze pe capul favoritului ei, — luară Benderul și înaintară spre Iași, capitala Moldovei, pe care o și ocupară (1788). Rușii cuceriră și Cetatea-Albă și Chilia.

Boerii din Iași, protestând contra „*desghinării*“ Bucovinei, cereau Rușilor să alunge pe Tătarii din Bugeac și să retrocedeze Moldovei măcar Reni, „cu câte-va bălți și ostroave ce sunt pe locul Moldovei“. Aliații austriaci stăpâneau ținutul Hotinului, unind cârmuirea lui ca cea a Bucovinei. Episcopul de Cernăuți își întinse jurisdicțiunea sa și asupra creștinilor ortodocși din acel ținut. Slujbașii austriaci găsiră atunci în fosta raia un oraș cu cetate, Hotinul,

5 târguri, dintre care 2 erau risipite, și 162 de sate care aveau la un loc 7051 de fumuri sau familii. Un călător care trecea pe atunci prin acel ținut, povestește că Turcii, nefiind agricultori, lăsau regiuni întinse în paragină, și prefăcându-le în loc de pășunat, iarbă creștea pe alocurea cât omul. Localitatea cea mai însemnată după Hotin era Podul-Lipcanilor.

Se pare că Austriacii se purtau cu gândul de a anexa și acest ținut, precum făcuseră cu ținutul Cernăuților. Boerii afluă despre planul acesta al ocupanților nemți și protestară contra lui, zicând: „De are Poarta Turcească niscaiva pricini cu Austriacii, patria noastră nu-i datoare să facă răfuială între dânșii cu desghinarea ei, ce după cum noi dela început am cunoscut ocrotirea Otomaniceștii Impărației cu întregimea țării noastre, care acum s’au întărit și cu acel de pe urmă tractat, așa și Otomaniceasca Poartă are datoria nedeslegată să păzească toate pronomiile noastre și volnicia cu desăvârșită întregime“.

4. Anexarea Ucrainei-Hanului și retragerea Tătarilor din Bugeac.

În baza tractatului de pace ce s’a semnat în Iași (ianuarie 1792), atât Rusia cât și Austria trebuiră să evacueze Moldova fără știrbirea hotarelor ei. Moartea împăratului Iosif II-lea, turburările din Austria și îndeosebi izbucnirea marelui revoluțiuni franceze siliră pe beligeranți să se grăbească cu încheierea păcii. Rusia însă nu eși cu mâna goală din acest război, întrucât obținu dela Turci vechea *Ucraină a Hanului*, adică regiunea dintre Prut și Nistru, numită și Edissan, după tribul tătăresc ce sălășluia acolo. Prin câștigul acesta de teritoriu, Rusia țaristă devenise vecina nemijlocită a Moldovei pe toată linia Nistrului, dela Hotin în jos până la Cetatea-Albă, o megieșie foarte pri-

mejdioasă pentru o țară mică și subjugată de Turci ca a noastră. Prin cucerirea Crimeei și ocuparea Ucrainei Hanului, întreg ținutul tătăresc, afară de Bugeac, ajunse sub stăpânirea rusească. Din regiunea această Rușii creară așa numită *Rusie Nouă*. În locurile sărăcăcioaselor sate tătărești ca *Hagi-bei*, *Hagi-dere*, *Olmasu* ș. a. se ridicară orașele Odessa, Ovidiopol, Tiraspol, etc. Pentru civilizarea acestor regiunii și-au câștigat merite neperitoare generali și inginerii francezi De-Rubas, Langeron, Richelieu ș. a., ale căror nume este strâns legat de fundarea Odesei și înflorirea ei.

Înăntarea Rușilor spre Nistru și în sfârșit atingerea acestui hotar de către oștirile moscovite, avu drept urmare evacuarea Bugeacului de Tătari. Tătarii bugeceni erau hordele cele mai înaintate spre vest ale Nogailor. Încă în 1759 hanul Crim-Ghirai scoasese tribul Edissan din Basarabia care, după cum știm, își avea cășele sale în regiunea Cetății-Albe în valea râurilor Alcab-dere, Adje-dere, Sarata, Celebi, Baiu și Ciaga. După alți 10 ani Rușii cuceriră Benderul și porunciră Nogailor să părăsească Bugeacul. Atunci peste 12.000 de Tătari trecură Nistru și se retraseră spre Crimea. În 1806 nu se mai găseau în Bugeac decât 5000 de familii tătărești. Dară și acestea fură ridicate de Rușii îndată la începutul războiului și trimise în interiorul Rusiei, pentru a impede ca ele să nu cadă în spatele trupelor rusești care asediau Ismailul, după cum arată Hammer. Familiile acestea tătărești se așezară cu tot avutul lor în Crimea și Cuban. În 1812 în Bugeac nu se mai găseau Tătari de loc.

Un martor ocular ne povestește că „Tătarii dispărură, emigrând în massă. Târgurile lor periră cu dânsii. La plecare, ei distruseră singuri multe case, iar cele ce mai rămăseseră nedârâmate de ei, se risipiră dela sine, fiind clădite din bârne. După o lună de zile nu ve-

deai nici o urmă din mulțimea satelor care impoporau Bugeacul; numai doară iarbă era tufoasă și de un verde mai închis, în bătăturile foastelor *auluri* tătărești. Tătarii lasară în satele lor părăsite toate animalele domestice, care periră cele mai multe de foame. Când te apropiai de o casă părăsită, auziai strigăte, țipete și urlete, și o mulțime de pisici, de curcani, de găini, de găște, de rețe, ce veniau să ceară mila omului, ocrotitorul lor firesc. Multă vreme Cazacii și ostașii ruși nu se hrăniră decât cu pasări“.

Tratatul de pace dela București cuprindea dispozițiunea, că Tătarii emigrați din Basarabia în Rusia, puteau să se întoarcă, dacă voiau, în imperiul otoman sub condițiunea ca Poartă să despăgubească pe Ruși pentru cheltuelile pe cari ei le avuseră cu emigrarea și așezarea Tătarilor în Rusia. Dară cu toate acestea Tătarii au rămas duș și nu s’au mai întors și nimeni n’a jălit pe urma lor.

PARTEA A DOUA

Dela Răpire până la Desrobire

CAP. I.

Răpirea Basarabiei.

1. Izbucnirea războiului ruso-turc în 1806 și suferințele Moldovenilor. — 2. Negociațiunile de pace dela Giurgiu și București. — 3. Redeschiderea ostilităților și slăbiciunea Porții. — 4. Protestul Moldovenilor contra cesiunii Basarabiei.

1. Izbucnirea războiului ruso-turc în 1806 și suferințele Moldovenilor.

Pacea ce se așează la Iași între Ruși și Turci n'a fost de lungă durată. Vremuri turburi veniră asupra Europei. Revoluția franceză zgudui lumea din țătîni și deslănțui o serie de lupte care cuprinsă în vârtejul lor aproape toate popoarele continentului. Marele cuceritor Napoleon înțelegea să învrăjbească sau să împace state și națiuni după cum cereau interesele politicei sale. El izbuti să ațîțe pe țarul Alexandru Pavlovici contra Porții și să facă să izbucnească în 1806 un nou război ruso-turc, care ținu 6 ani de zile. În tot timpul acesta Moldova și Muntenia îndurară iarăși caznele ocupațiunii rusești.

Ca și în războaiele precedente, Rușii forțară Nistru și loviră mai întâi cetatea Hotinului, care căzu prin surprindere în mânele lor în ziua de 19 Novembrie 1806. Aceași soartă avură și celelalte cetăți turcești: Benderul, Akkermanul, Chilia, Ismailul și Reni. Ele fură cucerite și

puse sub ocârmuirea polcovnicului Manolachi Vârnav. Prin cucerirea acestor cetăți, Rușii înfrânseră forța de împotrivire a Turcilor la nordul Dunărei și ocupară nu numai Moldova întreagă ci și Țara-Românească.

În 24 August 1807 operațiunile militare erau terminate și se putu încheia armistițiul dela Slobozia, lângă Giurgiu. Între timp Kutussov înlocui pe Michelson ce se sinucise, în postul de guvernator-general al Principatelor-Române, care se grăbi să proclame chiar unirea țărilor române cu împărăția rusească, și Napoleon-cel-Mare consimți la aceasta. Consulii și agenții puterilor străine, ce erau rânduiți pe lângă domnii români, fură siliți să părăsească capitalele Iași și București, întrucât principatele nu mai aveau organizațiunile lor autonome, ci erau simple gubernii ale Rusiei. Când se zidia o biserică sau se tipăria o carte, nu se pomenia de domnii noștri, ci se însemna că acelea s'au făcut în timpul domniei țarului Alexandru Pavlovici. Mulți dintre boeri se deprinseră îndată cu noua ocârmuire rusească, bucurându-se că puteau reclama dela „eliberatorii“ pravoslavnici moșiile lor din raialele turcești și din Bugeacul părăsit de Tătari. Rușii se grăbiră să reînființeze în 1808 străvechea episcopie a Cetății-Albe și să așeze în noul scaun episcopal pe arhiereul *Gavriil Bănulescu*, un cleric cu înaltă învățătură duhovnicească, născut în orașul Bistrița din Transilvania. El făcuse studii teologice la Academia din Chiev și se bucura de încrederea Rușilor.

Dară noua stăpânire pravoslavnică nu se deosebia de loc de cea veche păgână, ba în unele privințe era chiar mai rea și mai vexatorie decât aceia. „Nu se poate spune prin cuvinte — zice o mărturie contemporană — cum se poartă trupele cu locuitorii țării; pradă așa de cumplit, încât nimeni nu mai e sigur de averea lui. Țara e datoare să dea provizii trebuitoare, dar comandanții le vând și locuitorii trebuie să dea hrană sau bani în locul ei“. Cine nu mergea

cu Rușii, era privit ca „vânzător de patrie“ și executat. Divanul țării era invitat să caute „un calău care să aducă la îndeplinire pedepsele cu moartea“.

Neobișnuit de crudă era purtarea „liberatorilor pravoslavnici“ față de țărani, cari erau puși să tragă până și carele cu merinde pentru oștire. Când s'a atras atențiunea lui Kutussov asupra faptului, că țăranilor li s'a luat tot ce mai avusese și că acum nu le-a mai rămas nimic, guvernatorul rus a răspuns crud și rece că le-a rămas doară încă „ochii ca să plângă“. Pe alocurea populațiunea începea să se revolte din pricina neomenoaselor stoarceri, mai ales în ținutul Orheienilor, vechii răsturnători de domni, la care nu se stânsese încă vechea mândrie și îndârjire. Din cauza turburărilor ce se iscară acolo, unul dintre ei fu prins de Ruși și dus la Ismail.

Cu toate că încetarea de arme dela Slobozia se încheiase de mult, așezarea păcii întârzia mereu. Era doară în interesul lui Napoleon ca starea de război între Ruși și Turci să dănuiească cât de mult, pentru ca împăratul Franțuzilor să poată avea mână liberă în expedițiunile sale de pedeapsă contra Austriei și Germaniei. Dela o bucată de vreme însă, Rușii deveniră nerăbdători, fiindcă voiau să pună odată capăt războiului cu Poarta, de vreme ce alte interese și mai mari și mai urgente erau de apărat, în altă parte a vastului lor imperiu. Dorind să o curme odată cu Turcia prin o lovitură neașteptată, Kutussov rupse armistițiul și generalul Marcov trecu în taină Dunărea în apropiere de Giurgiu și lovi prin surprindere tabăra turcească. Lovitura aceasta fusese așa de fulgerătoare, încât marele-vizir Ahmed putu scăpa numai prin fugă la Rusciuc (Oct. 1811). Impresionat de această reușită manevră a Rușilor, Ahmed stărui cu tot dinadinsul pentru reluarea și ducerea la bun sfârșit a negociațiunilor de pace.

2. Negocierile de pace dela Giurgiu și București.

Intr'o cârciumă veche din Giurgiu se întâlniră, la începutul lui Noemvrie, delegații ruși și turci pentru a începe negocierile. Din partea Rușilor veniseră Italinski, Sabaniev și Fonton, dragomanul ambasadei rusești din Constantinopol, iar Turcii erau reprezentanți prin Selim, Hamid și Galip, având de tălmaci pe Dumitrache Moruzi, care era socotit de unii ca înțeles cu Kutussov. Rusia cerea cesiunea ambelor principate, Moldova și Muntenia, pe care le administra de atâta vreme. Turcii nu erau însă de loc dispuși să cedeze Rușilor grânarele împărăției lor și baza de operațiune a armatelor lor contra împărățiilor creștine : Austria și Rusia. Se svonise însă că Poarta ar fi dispusă să cedeze Basarabia, adecă Bugeacul cu raialele turcești dela Ismail, Chilia, Cetatea-Albă și Tighinea.

Rusia, care începu să bănuiească intențiunile lui Napoleon asupra Moscovei, lăsă să se înțeleagă că s'ar mulțumi și cu Moldova, iar în cazul cel mai rău chiar numai cu linia Siretului. Generalul Langeron trecu la Rusciuc pentru a comunica marelui-vizir această din urmă cerere. Ahmed răspunse că „este rușinos ca Rușii, cari stăpânesc un sfert al globului, să se certe pentru o palmă de pământ — fâșia dintre Siret și Prut — care nici nu li este folositoare“. Dar la insistența solului rusesc, marele-vizir declară în cele din urmă, zicând : *„Vă dau Prutul ; nimic mai mult ; Prutul ori războiul ; am jertfit grozav de mult până acuma ; Ismailul singur vă plătește războiul și mai aveți încă 4 cetăți — adică Chilia, Akkerman, Bender și Hotin — și o strălucită provincie, Bugeacul împreună cu ținuturile Greceni, Codru, Lăpușna, Orhei, Soroca. și părțile transprutene din ținuturile Iași și Cârligătura“*. Prin declarațiunea

aceasta, marele-vizir cedă formal Rușilor întreg ținutul moldovenesc dintre Prut și Nistru, adică *Basarabia de azi*.

Cu vestea aceasta senzațională și surprinzătoare pentru Ruși, cari se pare că nici nu se așteptau la concesiuni teritoriale așa de însemnate din partea Turcilor, se întoarse generalul Langeron la Giurgiu, spre a o comunica lui Kutussov, iar acesta se grăbi de a o aduce la cunoștința țarului și de a o recomanda ca favorabilă pentru Ruși. De asemenea trimise și marele-vizir un curier la Constantinopol pentru a cere avizul sultanului.

Cu aceasta se încheiară negociațiunile la Giurgiu și delegații congresului de pace se mutară cu toții la București (Decembrie 1811). Avizul sultanului era să nu se cedeze Basarabia întreagă, ci să se păstreze pentru Poartă gurile Dunărei cu cetățile Ismail și Chilia. Turcii începură să-și dea seama de însemnătatea acestora pentru apărarea împărăției lor. Incercările Rușilor de a abate pe sultan dela această hotărîre rămaseră zădarnice. Delegații turci, așteptând din zi în zi cuvântul mântuitor din partea lui Napoleon, ruptura dintre el și țarul Alexandru fiind iminentă, susțineau cu toată puterea punctul de vedere al Porții, arătând că sultanul este „nezguduit în hotărîrile sale” și că Turcii preferă să continue războiul, decât să cedeze gurile Dunărei. Incăpăținarea Turcilor neliniștia foarte mult pe cei din Petrograd, cari se așteptau din zi în zi la lovitura lui Napoleon. În cercurile diplomatice din capitala Rusiei se svonia că țarul ar fi consimțit chiar să restituie tot ce cucerise dela Turci, numai pentru a încheia pacea fără amânare.

3. Redeschiderea oștilităților și cedarea Porții.

Atunci Kutussov recurse la ultimul mijloc pentru a sili pe Turci la semnarea păcii: el reluă operațiunile mili-

tare. Redeschiderea ostilităților și întârziarea propunerilor lui Napoleon zăpăciră pe Turci în așa măsură, încât ei se hotărîră să renunțe și la gurile Dunărei și să accepte condițiunile stipulate la Giurgiu, cedând linia Prutului. În ziua fatală de 16 Mai 1812 delegații Porții semnară în București cesiunea Basarabiei.

„Prutul, de unde acest râu pătrunde în Moldova, până la vărsarea lui în Dunăre, apoi din acest loc malul stîng al acestui fluviu până la Chilia și la vărsarea sa în Marea Neagră, va face hotarul între cele două împărății: Rusia și Turcia“.

Iată care era punctul cel mai dureros din faimosul tratat de pace dela București. Dureros pentru ai noștri, fericit pentru Ruși, al căror comandament porunci ca în oate bisericile se să aducă laudă lui Dumnezeu, că Rusia a terminat războiul cu o pace glorioasă, cu o nouă lărgire a hotarelor patriei și că în sfârșit a isbutit să estindă stăpînirea rusească până la Dunăre.

Între timp însă începuse campania lui Napoleon contra Rusiei și țarul ridică cu mare grabă armatele sale din principate și le trimise împotriva Franțuzilor. Dacă Turcii ar fi tăragănat încă puțin cu semnarea păcii, Basarabia putea fi salvată. Poarta recunoscă curînd că graba, cu care s'au terminat tratativele de pace dela București, a fost o mare greșală politică. Și atunci s'a întîmplat ca de obicei, ca cei mari și cu răspundere să caute între cei mici pe țapul ispășitor pentru incapacitatea și greșelile lor. Și victima a și fost găsită în persoana dragomanului Dumitrache Moruzi, care plăti cu capul nepriceperea mai marilor săi. Că tradarea lui Moruzi ar fi pricinuit pierderea Basarabiei, este o legendă ca multe altele, care se țin de fantezia infierbântată în cazuri așa de dureroase ca acesta. Vinovată pentru pierderea Basarabiei este diplomația Porții, care, din nenorocire, era condusă

pe acea vreme de oameni fără pricepere în trebile publice, fără încredere în puterile lor și fără pic de prevedere politică.

4. Protestul Moldovenilor contra cesiunii Basarabiei.

Cesiunea Basarabiei a produs adâncă mâhnire în rândurile Moldovenilor. Și aceasta cu atâta mai mult, cu cât cesiunea se făcu de către Poartă fără ca țara să fi fost întrebată cât de puțin. Raialele dela Hotin, Tighine, Cetatea-Albă, Chilia, Ismail și Reni, precum și olatul tătăresc al Bugeacului se găseau sub nemijlocită stăpânire a Porții, care putea dispune de ele după cum voia.

Dar din teritoriul cedat Rusiei făceau parte și ținuturile Greceni, Codru, Lăpușna, Orhei, Soroca și partea de dincolo de Prut din ținuturile Iași și Cărligătura, care toate făceau parte întregitoare din pământul Moldovei. Ocârmuirea lor era în seama domnului și a divanului din Iași. Poarta nu era deci în drept să cedeze aceste regiuni unei puteri străine, fără ca domnul și boerii să nu fi fost ascultați. Așa hotăraiau vechile capitulațiuni cu Poarta care nu fuseseră abrogate niciodată.

Dar din nenorocire pentru țară și pentru neamul nostru, acest neam muncitor, harnic și răbdător, pe timpul ocupațiunii rusești, Moldova nici n'avea domn, fiind că liberatorii pravoslavnici alungaseră din scaun pe Scarlat-Vodă-Calimach și încredințară cârmuirea Moldovei lui Kutussov. Îndată însă ce oștirile rusești se retraseră peste Prut, veni *Scarlat-Vodă-Calimach* de-și reocupă tronul. Și atunci boerii, întruniți în divan, se grăbiră să ridice protestul lor patriotic contra împruținării patriei.

În 26 Octomvrie 1812 ei prezentară domnului un protest contra rășluirii Moldovei nenorocite, ce în curs de 6 ani fusese „călcată de oștiri nesfârșite rosienesci“, pentru

îngrijirea cărora bieții Moldoveni „au slujit, au muncit cu mâinile și cu dobitoacele, cu păgubire din toate părțile“. Iar drept răsplată pentru aceste mari și neprețuite jertfe, Rușii desrobitori au rupt din pământul Moldovei regiunile cele mai mănoase și mai bine cultivate, într'un cuvânt „*tot trupul și inima țării*“, „izvorul vitelor“, „chelerul țării, ogoarele de grâu și orz, pe când partea rămasă Moldovei era mai mult păpușoiste“.

Membrii obșteștei adunări a Moldovei aveau deci motive destul de vajnice de a se tângui „că din întregimea Moldovei lipsesc acum șase ținuturi, adecă cel mai mare ținut ce se numește *Orheiul* sau *Lăpușna*, cel al doilea după dânsul al *Sorocei*, al treilea *Hotărniceni*, al patrulea *Codrul*, al cincilea *Greceii*, iar al șaselea ținutul Iași, cea mai multă parte, căci acea rămasă se socotește întru nemic, afară de ținutul Hotinului și afară de olatul Bugeacului, care, deși s'au deslipit de la o vreme din trupul Moldovei, dar tot întru aceeaș stăpânire aflându-se a prea puternicii împărății, era îndemnarea și adăpostirea pământenilor, și înlesnirea viețuirilor și întru a hranei indestulare și a vitelor pășune. Iară într'acest chip, toată partea aceia socotindu-se până la Prut, poate fi mai mult decât giumătate din țară“. Pentru aceste motive ei cereau restabilirea vechilor hotare, „*precum dela moșii și strămoșii lor au apucat întregimea Moldovei, așa să rămână și de acum înainte*“.

Boerii arătară că partea de peste Prut era cea mai bogată și ea contribuia cel mai mult la dările în natură sau zahereaua pentru Constantinopol. Din cele 200.000 de chile de grâu ce se trimiteau în fiecare an la Stambul, 120.000 de chile se luau din Basarabia și numai restul de 80.000 de chile din părțile de dincoace de Prut. În Basarabia erau „ținuturile cu pluguri, ogoarele de grâu și orz, pecând pământurile rămase Moldovei erau mai multe păpușoiste“. Ținuturile „deslipite“ dedeau pentru Constanti-

nopol 35—40.000 de oi și tot de acolo se mai cumpărau și altele 80.000, câtă vreme din restul țării se puteau scoate cel mult 40.000 de oi.

Din cele 300.000 de ocale de unt pentru Poartă, 140.000 se rădicau din Basarabia. Din birnici rămaseră sub oblăduirea rusească 80.000 de oameni, cu mulțimea „slujitorilor ce păziau marginea Nistrului“. Din birul țării de 1.697.000 lei, se rădicau din Basarabia 625.000 lei, pe lângă 225.000 lei răsuri, 5000 lei goștina, 55.000 lei oierit, 31.000 lei stupărit, 90.000 lei vădrărit, 110.000 vamă, 60.000 lei pentru exportul de sare peste Nistru și vânzarea la ciobani și alți locuitori și 40.000 lei vamă pentru holeră (răchiu). Pe fiecare an se vindeau peste hotar 15.000 boi cu câte 20 galbeni perechea, 15.000 vaci cu câte 5 galbeni de cap și 5.600 cai cu 15 lei calul, pecând din ținutul rămas Moldovei se vindeau în fiecare an peste hotar numai 5000 boi și 5000 vaci. De acolo venia deci bielșugul vitelor de ori ce fel, a grânelor, a cerei, și a mierii.

Domnul primi cu adâncă amărăciune plângerea boerilor o trimise la Poartă și stăruia ca ea să ajungă la cunoștința sultanului. Dară ce putea isprăvi el față de două împărații așa de puternice, una provoslavnică și alta păgână, dară ambele deopotrivă de lacome și disprețuitoare a drepturilor celor mici și slabi?

Ceea ce s'a legat la București nu se mai putea disface și Prutul rămase rău blestemat și despărțitor de neam! „Cu toate acestea — ne spune Manolachi Drăgiei — locuitorii moldoveni multă vreme au ținut pacea încheiată la București ca nestatornică, așteptând dintr'o zi într'alta înapoierea pământului luat de cătră Ruși și întregimea hotarului țării, precum au fost mai dinainte, dar s'au amăgit în ideile ce hrănia“.

Mitropolitul Veniamin, președintele divanului domnesc, nu era de loc mulțumit numai cu această jalbă cu

caracter platonice, ci el îndemna pe boeri ca, aducându-și aminte de patriotica rezistență a lui Grigore-Vodă-Ghica când cu răpirea Bucovinei, să profite de conjunctura politică priincioasă, creată prin campania lui Bonaparte, și să aducă cazul Basarabiei înaintea Congresului din Viena. Spre acest scop el adună pe boeri și le comunică un proiect de protestație, pe care spătarul Cazimir se oferă să-l prezinte puterilor întrunite în congres la Viena pentru așezarea păcii și să-l susțină în numele țării ciuntite. Dară majoritatea boerilor, preocupați de alte interese mai imediate, se adresa domnului, care se feri de a face cauză comună cu ei, temându-se să nu supere pe Ruși cari, după tratatele din urmă, erau „protectorii” principatelor. Față de aceste argumente, boerii se închină zicând: „Cum va fi voia Măriei Tale”.

Veniămin rămase deci în minoritate cu părerea sa și, părăsind divanul, să fi murmurat plin de indignare următoarele cuvinte, care fac cinste memoriei sale: „*Pentru Bucovina, Ghica-Vodă și-a pierdut viața, și noi pentru Basarabia nu facem nici măcar un protest*”.

De altfel rapoartele agenției austriace din Iași din acea vreme arată, că vestea despre cesiunea Basarabiei a produs mare consternare la boerii cu sentimente bune pentru patria lor. Ei își dedeau seama de marea nenorocire ce venise asupra țării lor, întrucât atât populațiunea capitalei, cât și a celorlalte județe era avizată, în ceia ce privea viața economică și comercială, la bogățiile de dincolo de Prut. Ei blestemau pe acei ce aduseseră această catastrofă asupra Moldovei și se mângăiau cu nădejdea că pierderea Basarabiei va fi numai vremelnică. Și fericitele evenimente din zilele noastre au arătat că ei aveau în privința aceasta deplină dreptate.

Ceia ce nu îndrăzniră să facă Moldovii, încercă Ion-Vodă-Caragea prin reprezentantul său din Viena, Frederic Gentz. În înțelegere cu Poartă, Caragea stăruie pe lângă

Gentz ca să determine pe Metternich de a aduce înaintea Congresului chestiunea retrocedării Basarabiei. Și în adevăr

No. 36. -- Mucenicia Moldovenilor sub cnutul rusesc.

împuternicitul domnului muntean vorbi cancelarului austriac în chestiunea aceasta, dară fără nici un rezultat. Gentz comunică domnului că „principile Metternich este pe deplin convins

că orice încercare de a face pe Rusia a retroceda Porții teritoriul pe care dânsa l'a smuls în ultimul război, ar fi azi fără scop și țintă". Astfel rămase răpirea Basarabiei definitiv pecetluită. Catastrofa lui Napoleon în Rusia făcu imposibilă revizuirea nenorocitului tratat de pace dela București. Vulturul Uralului își infipse adânc ghiarele blestemate în trupul sângerând al Moldovei și nu mai putea fi înduplecat de a slobozi prada dela Prut. Ceia ce nu se putea evita, trebui să se întâmple cu toate urmările fatale. Moldovenii de dincolo de Prut trebuiră să-și iee rămas bun dela frații lor din Moldova și să treacă sub cnutul rusec. (Vezi ilustr. No. 36)

„Sosind ziua fatală — zice un martur contemporan, Manolachi Draghici — a expirării convenției după tratat, ce trebuia, firește care să trăiească unde era să rămână desăvârșit, ceasurile acele au fost de plângeri un timp de neuitat; pentru că poporul cu cârdul, ca turmele de oi, încinsese toată marginea Prutului dela un capăt la altul, mergând și venind de prin sate și de prin târguri săptămâni încheiate, cu luarea de ziua bună, dela părinți, dela frați și dela rudenii cu care crescuse și viețuise împreună până în vremea aceia, când se despărțiau unii de alții pentru totdeauna“.

De atunci până'n zilele noastre, când Basarabia s'a întors la sânul Patriei-Mame, timp de o sută de ani, Prutul rămase rău blestemat, despărțitor de neam. De aceia zice și cântecul popular :

„Prutul esta 'ni disparti,
Prutul esta n'are moarte?
Dar ne-om pune noi când-va
Și cu gura l'om săca“.

CAP. II.

Organizația administrativă și legislația sub Ruși

1. Impărțirea administrativă. — 2. Clasele sociale și regimul pământean. — 3. Regimul „Așezământului obrazovaniei oblastiei Basarabiei”. — 4. Dispozițiunile noului „Așezământ”. — 5. Reacțiunea sub Nicolae I și „Regulamentul lui Voronzov”. 6. Transformarea „oblastiei” în „gubernie” și introducerea zemstvelor”. — 7. Congresul din Paris și realipirea la Moldova a ținuturilor Cahul, Bolgrad și Ismail. — 8. Congresul din Berlin și pierderea din nou a Basarabiei sudice.

1. Impărțirea administrativă.

Teritoriul moldovenesc dintre Nistru și Prut, ce în baza tratatului de pace din București fu cedat Rusiei, cuprindea ținuturile moldovenesti *Grecești, Codru, Hotârnicești, Orhei, Iași și Soroca*, apoi *raialele turcești dela Hotin, Bender, Akkerman, Chilia, Ismail și Reni* și în fine *Tătărlăcul din Bugheac*. Intreg teritoriul acesta cuprindea o suprafață de 45.630 km². Pământul ocupat de Ruși era cu 7400 km² mai mare decât cel ce rămăsese sub oblăduirea domnului Moldovei. În regiunea ce se întindea între Prut și Nistru, cu picioarele muiate în Marea-Neagră și cu fruntea umbrită de codrii Bucovinei, cum ne-o înfățișează așa de nimerit Hajdău, se găseau atuncea 5 cetăți, 17 târguri și 685 de sate cu o populațiune de 482.630 de suflete.

Intr'un raport către țarul Alexandru I, amiralul *Ciceagov*, urmașul lui Kutussov în comanda trupelor rusești din Principate, dă următoarele lămuriri asupra noii cuceriri rusești : „Basarabia este o țară frumoasă, ea ne aduce mari foloase, dar trebuie să o lăsăm să se odihnească câtă-va vreme. Am încercat să dau locuitorilor acestui ținut câte-va privilegii mai mult decât vecinilor . . . Ei sunt scutiți de dări vreme de trei ani, în loc de doi, după cum glăsuște tratatul de pace pentru Moldova ; sunt scutiți de recrutare, căci, de fapt, populațiunea este rară și o astfel de măsură, în loc să mai aducă locuitori, i-ar face să fugă și pe cei cari sunt. Mă silesc să fac să simtă blândeța stăpânirii Majestății Voastre, care se întinde nu numai la cei cari au mai dinainte fericirea să se ție de ea, dar și la cei ale căror averi au căzut în puterea ei. Cred că această țară va propăși dacă Majestatea Voastră o va feri de mulțimea puterilor și a autorităților. Aici nu trebuie nimic făcut, nimic întocmit, dacă nevoia locală nu cere și dacă mijloacele locale nu îngăduie. Sinodul s'a amestecat cel dintâiu ; a făcut tot ce privește stăpânirea lui ; el poruncește și eu doar plătesc pe slujbași. Am făcut cunoștință cu exarhul (*Gavril Bănulescu*) ; pare că vrea să se mulțumească cu puțin ; e umilit și politicos afară din cale ; dacă nu'l vom încărca cu regulamente și cu învoiri, poate că și clerul acestei țări va fi mulțumit. Trebuie să fie o stăpânire theopolitică și nu sinodală, deaceia tot ce va face Majestatea Voastră ca să dea deoparte puterea Sinodului, va fi de folos și va ajuta planul general. Generalul *Tușcov* este foarte iubit în Basarabia ; cu măsuri ușoare și blânde, el a atras pe locuitori în această și i-a ajutat să se așeze ieftin și potrivit cu deprinderile și obiceiurile acestor oameni și cu mijloacele ținutului“. Acestea erau, în trăsături generale, liniile de conduită a noii stăpâniri rusești în Basarabia.

Rușii numiră noua lor provincie (oblastie) *Basarabia*

păstrând în mod provizoriu vechea împărțire în 12 *ținuturi* și anume: Hotin, Soroca, Iași, Orhei, Lapușna, Hotârnicieni, Tighinea, Cetatea-Albă, Chilia, Ismail, Greceni și Codru. Districtele erau subîmpărțite în *ocoale*. Ocoalele sau plășile se compuneau dintr'un număr anumit de sate. Împărțirea aceasta administrativă era cea veche moldovenească. Nouii stăpâni ai Basarabiei menținură deci vechea împărțire administrativă românească și o introduseră și în fostele raiale turcești și în Bugeacul tătăresc. Până și vechea stemă a Moldovei, *capul de bour cu stelele între coarne*, fu păstrată pentru Basarabia. Marca Basarabiei era un scut împărțit, sus se vede pajura rusească, jos pe câmp auriu este capul de zimbbru, străvechiul herb al Moldovei.

Silințele Rușilor de a păstra cât de mult se putea vechile așezăminte ale țării, merseră și mai departe. Prin o serie de ucaze împărătești se asigură Basarabiei respectarea vechiului caracter național, păstrarea limbii moldovenești, și a legilor și obiceiurilor pământului în toate ramurile de administrație. Cărmuirea țării era încredințată unui „*guvern provizoriu*” cu 2 departamente. Țarul așează în fruntea administrației civile a noii provincii pe *Scarlat Sturdza*, ce-și vânduse de mult moșiile din Moldova și se mutase cu totul dincolo de Nistru pentru a intra în armata rusească, în care dobândise rangul de general de brigadă. Ajutorul lui era un oarecare Matei Crupenschi, pe care rapoartele agenției austriace din Iași îl înfățișează ca pe un om depravat și netrebnic.

Noul guvernator civil al Basarabiei stetea sub ordinele și supravegherea guvernatorului general militar. El își avea mai întâi reședința în Tighinea și mai apoi în *Chișinău*, care prin ucazul împărătesc din 1818 fu ridicat la rangul de capitală a Basarabiei rusești. Iar pentru ca noua ocărmuire a provinciei să seamăne cât mai mult cu vechile instituțiuni moldovenești, se dădu lui Sturdza și un

sfat obștesc, ce era compus aproape numai din boeri pământeni, având în toate înfățișarea divanului domnesc din Iași. Guvernatorul în înțelegere cu sftnicii săi numia pe *ispravnicii* ținuturilor, cari se luau din rândurile boerilor pământeni, credincioși Rușilor, ca Catargiu, Ghica, Balș, Leon, Vârvav ș. a. Ispravnicii la rândul lor așezau pe *ocolași* în fruntea ocoalelor și pe *vornici* sau starosti în fruntea satelor. Tot ei confirmau pe *căpitanii de mazili*, la care se numerau și *ruptașii*, adică urmașii părții duhovnicești, cari nu primiau cinul preotesc sau călugăresc și pe *căpitanii târgoveșilor*. Ispravnicii și ajutoarele lor aveau atribuțiuni administrative și judecătorești ca și în Moldova. Actele se scrieau în moldovenește. Pravilele după care se cârmuia țara și se judecau pricinile, erau cele moldovenești, întocmite de Manega, un mare tâlcuitor de pravili din Țara-Românească. Aceste legiuri fură studiate de Băsarabeanu Casso, fost ministru țarist în Rusia.

2. Clasele sociale și regimul pământean.

Noua stăpânire iertă dările pentru 3 ani și scuti populațiunea de serviciul militar pentru 5 ani de zile. Iar pentru a împiedeca emigrările în Moldova, țarul întări drepturile și privilegiile tuturor claselor sau tagmelor sociale ca: boeri, boerinași, mazili, ruptași, clerici, negustori și popor. *Boerii* cari se puteau justifica cu un rang mare de boerie din Moldova, se primiau în tagma *nobilimii ereditare* rusești, treceau în cartea eraldică a imperiului și se bucurau de toate privilegiile acestei clase selecte. În fruntea lor stetea *mareșalul nobilimei*, care se alegea de către obștea nobililor din această tagmă din 3 în 3 ani. Deosebit de aceasta, marea boerime din fiecare județ avea sfatul ei cu un mareșal al nobilimii județene în frunte. Sfaturile acestea boerești se bucurau de o largă autonomie în cea ce privea apărarea intereselor clasei lor.

Boerinașii pe cari noua stăpânire îi găsi în slujba țării, fură recunoscuți ca *nobili individuali*. Ei erau scutiți de cînt sau de altă pedeapsă corporală; ei nu plăteau nici impozit pe cap nici alt bir personal către stat. Ei fură înscrși între *sufletele nebîrnice*. Lor li era îngăduit să între în serviciile statului rusesc, bucurându-se de toate privilegiile nobilimei individuale rusești. Clasa aceasta s'a desnaționalizat mai repede ca toate celelalte. În 1850 mai rămăsese numai 22 familii de boerinași moldoveni, pentru ca după 6 ani și aceste să se piardă în rîndurile nacialnicilor și cinovnicilor ruși.

Mazilii și *Ruptașii* obținură recunoașterea privilegiilor lor, care nu se deosebiau mult de cele ale boerinașilor. Ei formau o tagmă deosebită a lor cu un căpitan în frunte. Ei fură încadrați în clasa *nobililor săraci cu o singură curte*.

Târgoveții formau *bresle* sau *isnăfuri*, deosebite după meșteșugurile lor și plăteau un bir special, deosebit de cel pe care-l plăteau nobilii și țărani. Ei erau slobozi de a-și alege pe căpitanul lor ca și mazilii și ruptașii.

Despre clerici și țărani se va vorbi mai jos în capitole speciale. Dară cu toate acestea populația nu era mulțumită cu noua stăpânire. Casso arată în cartea sa „*Rusia la Dunăre*” că din cauza nemulțumirii populației indigene, jurămîntul de credință față de țar a trebuit să fie amînat din an în an și s'a depus numai în 1816 și atunci numai în urma marilor stăruințe ale mitropolitului Gavriil Bănulescu.

Dar „*regimul acesta pămîntean*” suferi curînd stirbiri și modificări radicale. Inceputul s'a făcut cu revocarea lui Scarlat Sturdza după un an de guvernare prin trecerea atribuțiunilor sale asupra guvernatorului general *Harting*, care îndată ce luă în mîinile sale frînele cîrmuirii civile, încercă să reducă influența pămîntenilor în sfat și să modifice regimul pămîntean în sensul tendințelor de rusificare ale „*cinovnicilor*” ruși, cari fusese ajutoarele lui Kutussov la administrarea

Principatelor pe timpul ocupației rusești, și acuma se concentraseră cu toții în Basarabia.

Șeful cancelariei guberniale, un oarecare Somov, se grăbi să întocmească un proiect de reformă administrativă a Basarabiei, cu tendinți de unificare pripită și de eliminare a elementelor băștinașe dela conducerea trebilor publice și înlocuirea lor cu cinovnici. El găsi de cuviință să motiveze măsurile acestea, susținând că boerii pământeni dela cârma provinciei umblă cu strâmbătate și asupresc pe țărani, cari din pricina aceasta fug cu duiumul peste Prut în Moldova, contribuind ast-fel mai mult la călcarea legilor decât la respectarea lor. Este adevărat că îndată după ocuparea Basarabiei țărani fugiau cu miile peste Prut, dară aceasta o făceau mai mult de frică de a nu ajunge în starea de robie a mușicilor ruși. Așa se risipiau satele și rămâneau ogoarele necultivate, ca bunăoară la Șaba lângă Cetatea Albă, unde rămăsese numai 4 familii din pricina măsurilor nesocotite ale noii administrațiuni și a abuzurilor boerești.

Mitropolitul Gavriil Bănulescu și boerii se ridicară ca un singur om contra tendinților autocrate ale generalului Harting, pe care le găsiu păgubitoare țării. Ei lup-tară 4 ani de zile împotriva acestor samavolnicii, demonstrând în grai viu și în scris că întocmirea lăuntrică moldovenească ce s'a dat provinciei este cea mai bună și mai potrivită cu nevoile populațiunii indigene. Să reținem următorul pasagiu din memoriul, pe care boerii basarabeni cu mitropolitul lor Gavriil Bănulescu în frunte, îl trimiseră la Petrograd în 1814: „Să poate oare crede că noi n'am avut și nu avem nici azi legi? Oare nu avem obiceiurile vechi și pravilele Moldovei? Nu avem legificările date de voievozii noștri în diferite vremuri sub formă de hrizoave și anafo-rale? Nu se pertractează la noi afacerile pe baza legilor lui Justinian și altor împărați grecești? Ce calomnie mai mare decât aceasta poate fi adusă oare nouă?”

O altă scrisoare adresată țarului de mitropolit și de boeri arată frumoasele sentimente naționale de care era însuflețită generația de la 1812. Iată ce cuprinde această scrisoare: „Din cea mai adâncă antichitate, *poporul moldovenesc, ca pogorător al vechilor coloniști romani așezați în Dacia*, s'a cârmuit de legiurile sale autonome, moștenite dela străbunii săi romani. Mai târziu, Moldova, intrând sub dependența împăraților bizantini și otomani din Constantinopol, aceștia fie ei creștini sau mahomedani, au lăsat neatinse legiurile, așezămintele și obiceiurile baștinașe. Divanul Moldova și acum are încă manualul de legi, codicele lui Justinean, pe lângă care mai aplică legile și rânduelile pravilnicești alcătuite și date de Domnitorii Moldovei“.

În cele din urmă țarul, care doria ca stările din noua provincie a imperiului său să se consolideze și să formeze un punct de ademenire și atracțiune pentru conaționalii Moldovenilor de dincolo de Prut și Milcov, găsi că concentrarea puterii militare și civile în aceeaș mână ar fi contrară dorințelor populațiunii pământene și de aceea hotări să res-tabilească vechea stare de lucruri, revocând pe Harting pentru a satisface pe Moldoveni (1816).

3. Regimul „Așezământului obrazovaniei oblastei Basarabiei“.

Generalul Bachmetiev fu numit guvernator civil al Basarabiei care, pentru a potoli spiritile agitate, lansă o proclamațiune către populațiunea nemulțumită prin care făgă-duia că Basarabia se va administra după vechile sale drep-turi și obiceiuri, că locuitorii se pot folosi în cererile lor de limba moldovenească și grecească ca în Moldova, că scutirea de bir și de serviciul militar se menține încă și că exportul de cereale și vite rămâne liber. Din cuprinsul acestei proclamațiuni se vede limpede care erau cauzele

nemulțumirilor populațiunii, care cerea respectarea vechilor datini și obiceiuri ale pământului, scutirea de dări și de serviciul militar, care s'a prelungit până la 1874, și liberul comerț cu Moldova.

Din ordinul țarului se institui o *comisiune de reforme* care avea însărcinarea de a elabora un nou statut pentru Basarabia. Un membru al acestei comisiuni, însărcinată cu lucrările de organizare a Moldovei de dincolo de Prut, consilierul de curte Svinin, fu trimis la Iași, pentru a culege documente și informațiuni asupra felului cum se administrau pe vremea Moldovei ținuturile de peste Prut. Svinin avea în deosebi să cerceteze care fuseseră drepturile și privilegiile boerilor în Moldova, pe care doria să le afle direct dela Vodă. Năzuințele acestea de a aduna și codifica vechile legiuiri pământene erau atunci în nota timpului, precum se vede din *Condica lui Caragea* (1818) și *Pravila lui Calimach* (1819), fără să mai pomenim de izvoarele legiuirilor străine ca *Codul civil austriac* ș. a. Comisiunea ce fusese însărcinată cu lucrările de organizare a „*Moldovei Rusești*“ de dincolo de Prut, își terminase lucrările, alcătuind un *statut* sau *regulament organic*, dacă voiți, pentru noua orânduire administrativă a Basarabiei numit „*Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei*“, care fu adus la cunoștința obștească, în text paralel, în românește și rusește.

Insuși țarul *Alexandru Pavlovici* găsi de cuviință să vină la Chișinău pentru a promulga personal acest așezământ de drept public, care era, fără îndoială, o însemnată operă legislativă pentru timpurile acelea. Prin solemnitatea promulgării, țarul voia să demonstreze Românilor din Moldova și Muntenia, că Rusia înțelege să respecte autonomia deplină a Basarabiei și guvernarea ei după datinile și obiceiurile pământului. În rescriptul său autograf din Chișinău, pe care'l adresa în 29 Aprilie 1818 generalului Bachmetiev, țarul arată că „așezământul“ s'a alcă-

tuit „din curată inimă și dorința a locuitorilor oblastiei“ basărabene și că a fost supus „la cea cu bună înțelepciune socotință a sfatului închiegat din bărbați, cărora starea și cele în ființă nevoi ale pământului acestuia le sunt cunoscute“. „*Oblustia Basarabiei* — zice mai departe împăratul — își păzește a sa închiegare de norod, pentru aceia în tot primește și osăbit chip de cârmuire. Dar scopul meu este plecat nu spre aceia, ca acest fără de măsură bine și toate cele ce curg din aceasta, să fie cu osăbire numai a vreunei stări de a locuitorilor, ci toți trebuie să aibă la acesta împărțășire într'o dreaptă măsură“. Crescut în ideile luminate ale enciclopediștilor, țarul Alexandru se apropia prin enunțaiunile aceste de principiile democratice moderne. Astfel credea el că s'ar putea înfăptui „ideia emancipării unui popor aliat de sub jugul dușmanului comun“. Numai că „emancipare“ nu se poate numi măsura samavolnică de a răpi unui „popor aliat“, la așezarea păcii, mai bine de jumătate din țara lui!

„Așezământul“ prevede păstrarea și respectarea „legilor și obiceiurilor“ Moldovei în toate diregătoriile publice și „întărește întrebuințarea limbii moldovenești, pe temeiul și spre întărirea dreptăților și pronomiilor și a legiurilor locului, acele cu multă milostivire lăsate pentru de apururea oblastiei Basarabiei“.

4. Dispozițiunile noului „așezământ“

După noul „așezământ“ puterea executivă se găsea în mâna „Oștenescului General-Gubernator“. „Așezarea la hotar — glăsuește așezământul — și numărul cetăților din ea cer ca oblastia și cârmuirea ei politică să fie sub privighierea și în sama unei ocârmuiri militare (oștinești). Drep-tacea oblastia Basarabiei se va afla supt privighierea Oș-tenescului General-Gubernator de Podolia, căruia i-se lasă

voie, după trebuința ce va fi, a se afla față în al Oblastei Basarabiei oraș sau în Camenița Podoliei fără de nici o protimesisă în unui sau altui loc“. „Orașul oblastiei se însemnează a fi orașul Chișinău, cu socotința a se dobândi acest oraș în stăpânirea Hasnalei (casieria statului) dela mănăstiri cu învoială despre amândouă părțile“. Văzurăm mai sus că, la începutul veacului al XVII-lea, Chișinăul ajunsese în stăpânirea mănăstirii Sf. Vinere, iar partea orașului care se întindea pe teritoriul Buicanilor aparținea mănăstirii Galata din Iași. La stăruința guvernatorului Bahmetiev, proistosul Galatei, luând binecuvântarea Patriarhului Ierusalimului Policarp, „*paradosi moșiile ce au fost a Galatei anume Buicani și Vorniceni la haznaua Împărăteștii Sale Măririi Alexandru Pavlovici a toată Rusia*“ (Martie 1818). Acelaș lucru îl făcu și proistosul mănăstirii Sf. Vinere, ce era închinată „sfântului de Dumnezeu umblatului munte al Sinaiului“, paradosind la haznaua împărătească moșiile Chișinău și Hrușca „spre folosul *gubernicescului oraș Chișinău*, știind că după înalta voință întărindu-se a fi pentru olatul Basarabiei, târg al Guberniei“ (Martie 1818). Puterea guvernatorul militar era însă îngrădită de „*Inaltul Sfat al Oblastiei*“, care se compunea de un președinte, 4 membri și 6 deputați. Președintele acestui Sfat era „*Marele Nacialnic al oblastiei General-Gubernator Oștensc de Podolia*“. Membrii erau: „*Gubernatorul politicesc*“, Vice-Gubernatorul, președintele judecătoriei criminălicești și președintele judecătoriei politicești. Cei șase deputați se alegeau de cătră nobile pe termen de 3 ani, prin întărirea General-Gubernatorului Oștinesc. Intre acești 6 deputați trebuia să fie și mareșalul nobilimii „*pavățuitorul dvorianstviei oblastii*“. Gubernatorul și Vice-Gubernatorul se orânduiau cu „*Inalta Împărăteștii Sale Măririi întărire*“, iar ceilalți doi „*sovietnici*“ erau numiți de Gubernatorul-General.

Despre atribuțiunile Inaltului Sfat dispune așezământul

următoarele : „Al oblastiei Verhovnăi Svat va căuta toate de obște pricinele oblastii adecă : cele de punere la cale, împlinitoare, a haznelii și iconomicești ; așîșderea pricinile de apelație criminalicești și de cercetări, precum și acele de giudecată politicești pentru ori și ce avere mișcătoare și nemișcătoare și pentru hotărâtul de moșii“. Vedem deci că sfatul era compus în majoritatea sa din reprezentanții boerimii băstinașe, că el vota legi, le punea în aplicare, judeca cause civile și penale, hotărnicia moșiile și aplană certurile pentru violarea posesiunii. Cam acestea erau și atribuțiunile divanului domnesc din Iași și București. „Hotărârile Sfatului, întărite cu mulțimea glasurilor, nu erau supuse apelației și se aduceau fără întârziere întru îndeplinire ; iar fețele particulare puteau ca asupra Sfatului oblastiei să se jăluască Impărătescului Sfat prin mijlocirea ministrului justiției sau a General-Procuratorului“.

Cu privire la limba de gestiune, „așezământul“ cuprinde următoarele dispozițiuni : „Pricinile la Verhovnăi Sfat se vor lucra în limbele rusească și moldovenească, după cum se va cuveni ființei pricinei, adecă : cele de punere la cale a haznalei, criminalicești și de cercetări, rusește și moldovenești, cu păzirea legiurii Imperiei Rosiei și cu ținerea dreptăților și obiceiurilor pământului la ceia ce se va atinge de apărarea dreptului particularilor ; iar pricinile giudecăți politicești și de hotărîturi se va lucra în singura limba moldovenească și judecățile se vor face pe temeiul legiurilor și obiceiurilor Moldovei. Toate publicațiile, ordinile, citățiile vor fi scrise rusește și moldovenește“.

„Așezământul“ aduce unele modificări în împărțirea administrativă a Basarabiei. Oblastia fu împărțită în 6 județe și anume : județul Hotinului cu capitala Hotin, județul Iași cu capitala Bălți, județul Orhei cu capitala Chișinău și județele Bender, Akkerman și Ismail câteș-trele cu capitala cu același nume.

La fiecare ținut se rândui câte un *căpitan ispravnic* și 4 asesori sau comisari, după alegerea nobilimei și cu întăritura guvernatorului general. Ținuturile ce erau împărțite în ocoale cu câte un *ocolaș* în frunte, iar la sate cu câte un *vornic*, care cinuri trebuiau să fie „alese de către ispravnic, nu într-un alt chip, decât cu primirea obștiilor și din însuși locuitorii ce vor fi stătorniciți și vor avea în ținut averea lor, dară nu din oameni de pe delături, îngrădindu-se puterea acestora cu hotărîrea datoriei fieștecăruia“.

La târguri se așezară „*dume orășânești și cărmuiri de bresle*“ și anume după *legiuirile rusești*. Locuitorii erau împărțiți în *nouă clase, tagme* sau „*soslovii*“ și anume: *Partea duhovnicească* (duhovenstvo), marea nobilime (dvoreanstvo), *boerinașii, mazilii, ruptașii, negustorii și târgoveții, țărani* sau *sătenii muncitori de pământ, Țiganii și Jidovii*, arătându-se „drepturile și pronomiile“ fiecărei tagme în parte. Pentru dreapta judecată se rânduiră la ținuturi câte un judecător și 2 asesori, după alegerea nobilimii și cu întărirea guvernatorului general.

Vedem deci că „așezământul“ din 1818 prevedea ca toate organele administrative și judecătorești, dela primarul satului până la membrii „înaltului sfat“, să ajungă la putere *prin alegere*; ele erau deci *elective*. Corpul electoral era restrâns și se compunea din proprietarii ce aveau cel puțin 300 deseatine pământ și din fiii lor vârstnici. „*Așezământul*“ era deci o *adevărată constituție largă și liberală*, care așeza Basarabia în hotarele imperiului rusesc alături de Polonia, Finlanda și Georgia, care primiră și ele dela țarul Alexandru I *constituțiuni analoage*.

5. Reacțiunea sub Nicolae I și „regulamentul“ lui Voronzov.

Regimul acestui „așezământ“ crea pentru Basarabia condițiuni prielnice de dezvoltare, în deplină conformitate

cu vechile sale tradițiuni istorice și în senzul aspirațiilor populațiunii băștinașe. Gubernatorul Bahmetiev care era un om „corupt și foarte ambițios“, fu înlocuit prin bătrânul general *Inzov*, care în 1823 făcu loc prințului *Voronzov*, ce fusese gubernator militar al Odessei.

Dar din nefericire, regimul „așezământului“ n'a ținut multă vreme. În 1825 muri țarul Alexandru Pavlovici, luând cu sine în mormânt și principiile liberale și autonomiste de care se călăuzise în cursul domniei sale. Urmașul său *Nicolae I* era un autocrat din creștet până'n talpă, căruia lumea ideilor nobile și umanitare îi rămăsese necunoscută. Ațâțat de cinovnicii săi îngânfați, corupți, înculți și intoleranți, el inaugură în Basarabia, ca și în celelalte oblastii *sistemul restricțiunilor politice și naționale*, care duse la răscoala Decabriștilor și a Polonilor (1830), pentru ca sub urmașii săi Alexandru II-lea, Alexandru III-lea și nenorocitul Nicolae II-lea acest sistem să degenereze în cea mai odioasă *opresiune și exterminare* a naționalităților subjugate în propria lor patrie.

Schimbarea de sistem ce se produse în regimul rusesc dădu tuturor adversarilor autonomiei Basarabiei și a felului său de administrație după vechile tradițiuni și obiceiuri moldovenești, prilejul binevenit pentru a plasa la Petrograd denunțurile lor calomnioase împotriva ocârmuirii autonome și a susținătorilor și apărătorilor acestei cârmui. Uneltirile și ponegririle unor dușmani neîmpăcați ai neamului moldovenesc din Basarabia, de pânura unui Bludov, Longhinov, Vighel și alții, prinseră în cercurile conducătoare din Petrograd cu atâta mai ușor, cu cât aprigul apărător al intereselor naționale din Basarabia, care era mitropolitul Gavriil Bănulescu, murise în 1821, și urmașul său, un cleric rus, n'avea nici autoritatea dară nici tragerea de inimă pentru nevoile pământenilor ca meritosul său predecesor. Și așa s'a întâmplat că răuvoitorii și clivitorii Moldo-

venilor băștinași să găsească crezare la curtea noului țar și să determine abrogarea constituției autonomiste a Basarabiei.

Îndată după urcarea pe tron a țarului Nicolae I s'a redus competența „înaltului sfat“, luându-i-se atribuțiunile judecătorești, iar în 1828 „așezământul obrazovaniei oblasției Basarabiei“ fu abrogat în întregime, pentru a fi înlocuit cu faimosul „*regulament*“ al lui Voronzov, ce primi sancțiunea țarului la 29 Ianuarie 1829. După dispozițiunile noului „*regulament*“ toată puterea de ocârmuire trecu asupra guvernatorului general. În locul „Înaltului Sfat“ se constitui așanumitul „*sfat al oblasției*“, care nu mai avea atribuțiuni administrative, ci se convoca de două ori pe an pentru a-și da avizul numai în chestiuni economice. Membrii „sfatului oblasției“ nu erau aleși, ci numiți de către guvernatorul general, afară doară de reprezentantul nobilimii care era ales.

În locul căpitanilor isprăvnici, ajunseră în fruntea ținuturilor nacialnici ruși. Băștinașii cari doriau să ocupe o slujbă în administrația țării, trebuiau să cunoască limba rusească, căci articolul 63 din „*regulament*“ oprea întrebuințarea limbii moldovenești în actele publice. Cu toate acestea limba moldovenească se mai meșinea pe ici colo în acte până în 1854 când dispăru cu desăvârșire, făcând loc celei rusești.

Slujbașii publici nu se mai alegeau ca mai înainte, ei se numiau de către guvernatorul general, care din vremea lui *Feodorov*, dela 1836, întrunia în mână sa toată puterea civilă și militară. Numai dela 1859 încoace sfatul nobilimii dobândi oarecare influență asupra numirii nacialnicilor. „*Regulamentul lui Voronzov desființă deci autonomia Basarabiei, înlocuind legiuirile moldovenești prin cele rusești și introducând limba rusă în toate actele publice. Din punctul de privire administrativ nu mai era aproape nici o deosebire între ocâr-*

muirea Basarabiei și cea ce a celorlalte gubernii rusești. *Întreaga viață publică se rusificase și agenții acestei rusificări erau cinoonicii ruși, începând cu guvernatorul general până la cel din urmă zapciu*". Perioada rusificării Basarabiei și deplina ei contopire cu „*matușca*“, Sfânta Rusie, începu.

6. Transformarea „oblastiei“ în „gubernie“ și introducerea „zemstvelor“ în Basarabia.

Sistemul acesta autocrat și centralist totodată, devinise foarte curând odios și însuportabil. Populațiunea și îndeosebi nobilimea și târgoveții mai cuprinși suportau numai cu greu starea aceasta de lucruri și de aceia cereau autonomie și provincială și județeană. Guvernul rus găsi îndreptățite până la un anumit grad năzuințele acestea autonomiste și pentru a le satisface și a le canaliza în direcțiunea scopurilor urmărite de dânsul, el creă în 1864 instituțiunea „*zemstvelor*“, pe care în 1870 o introduse și în Basarabia. Aceasta era, ca și ucazul de improprietărire a clăcașilor, o concesiune pe care absolutismul o făcu curențului pentru constituționalitate și autonomie, care se accentua în Rusia tot mai hotărît dela războiul Crimeei încoace, când autocratismul rusesc suferi, sub dărâmăturile Sevastopolului o înfrângere așa de rușinoasă. Prin noul ucaz al țarului Alexandru II-lea se introduse în Rusia autonomia comunală, județeană și provincială. Fiecare oraș, județ și gubernie obținu deplin dreptul de a alege consilii comunale, județele și provinciale, compuse din nobili, târgoveți și țărani. În competența acestor „*dume*“ și a delegațiunilor lor permanente cădea o serie de chestiuni care priviau gospodăria locală privitoare la căile de comunicație, instrucțiunea publică, alimentația, siguranța locală, poșta, serviciul sanitar etc. Zemstvelor județene corespundea zemstva gubernială sau provincială care reprezenta provincia întreagă.

Sediul acestor zemstve erau capitalele ținuturilor și capitala provinciei, Chișinăul. Membrii zemstvelor se alegeau după un anumit cenș din rândurile nobilimii, ale orașenilor și țăranilor. Activitatea zemstvelor pe terenul economic și sanitar era destul de apreciabilă. În ceea ce privește însă activitatea lor pe terenul politic și cultural, trebuie să constatăm, că cu puține abateri onorabile, ele au servit guvernului țarist de instrumente docile pentru atingerea scopurilor sale de rusificare.

În 1869 s'au codificat, cu ajutorul unei comisii de specialiști, legiurile Basarabiei, folosindu-se traducerea din grecește a lui Manolache Donici. Dispozițiunile acestor legiuri privitoare la dreptul civil au intrat în codul general al legiunilor rusești, volumul X partea I. Iar în 1874 s'a introdus în Basarabia, ca și în toată Rusia, obligativitatea serviciului militar.

Curând după aceasta, în 1871, Basarabia pierdu caracterul de oblastie sau provincie privilegiată, și deveni o simplă „gubernie“ a imperiului țarist, urmând a fi administrată după zacoanele rusești. În 1889 s'au suprimat judecătoriile de pace și în locul principiului modern al selecțiunii atribuțiunilor administrative de cele judecătorești, s'a introdus în Basarabia instituțiunea „zemski-načialnicilor“ cari uniau ambele atribuțiuni administrative și judecătorești în persoana lor. Măsura aceasta s'a luat, după însăș mărturisirea lui Batiușcov, pentru „a stârpi obiceiurile princiioase Moldovenilor, de care ei continuau să se bucure și după anexare“.

Obiceiurile moldovenești trebuiau înlocuite prin cele rusești, pentru că „populațiunea rusă să se poată bucura de toate prerogativele unei națiuni stăpânitoare în Basarabia“. În aceste condițiuni, nefavorabile ba chiar ostile elementului românesc, fu ocârmuită Basarabia până în pragul revoluției din 1905. Dela asasinarea țarului Alexandru II-lea

reacțiunea cea mai strașnică se manifesta în toate direcțiunile vieții publice.

7. Congresul din Paris și realipirea la Moldova a ținuturilor Cahul, Bolgrad și Ismail.

Dela răpirea din 1812 încoace, Basarabia a format de 4 ori baza pentru operațiunile militare ale oștirilor rusești la Dunăre. În 1828 Rusia declară război Turciei, ocupând ca de obicei, Moldova și Muntenia. Ocupațiunea rusească a țărilor române dăinui pînă în 1834, când se împliniră condițiunile tratatului de pace dela Adrianopol (1829) și țarul dădu ordin oștirilor sale de a se retrage peste Prut. În răstimpul acela de 6 ani dispărură restricțiunile de comunicație de la Prut și Românii basarabeni avură prilej de a îmborsă și întări legăturile economice, sociale și culturale cu frații lor din Principate. Din acest contact, deopotrivă de rodnic și pentru unii și pentru alții, Basarabeni sorbiră puteri proaspete în lupta lor națională. Mișcarea națională dela 1848, care cuprinsese în vâltoarea ei pe Românii din Principate, Ardeal și Bucovina, nu putu prinde și dincolo de Prut, fiindcă oștirile țarului Nicolae I. steteau gata la hotar pentru a înăduși ori ce mișcare politică. Generalii Lüders și Paskievici trecură în Ardeal pentru a înfrânge la Șiria rezistența Maghiarilor răsvrățiți (August 1849).

Nu trecură nici două decenii dela acele memorabile întâmplări, când în 1853 un nou război izbucni între Ruși și Turci din pricina locurilor sfinte. Rusia voia cu orice preț să aducă sub protecțiunea ei nu numai așezămintele bisericesti și mănăstirești din imperiul otoman, ci și pe toți creștinii ortodocși din Turcia europeană, cari atingeau țifra de mai multe milioane de suflete. Între aceștia se socotiau Românii din Principate, Sârbii, Bulgarii și Grecii. Poarta se împotrivi acestui amestec inoportun în trebile sale interne, iar la această împotrivire Rusia răspunse cu decla-

rarea războiului. Ca de obicei, oștirile țarului inundară Moldova și o ocupară. Curând însă Engllitera și Franța veniră în ajutorul Porței și atunci Rusia fu nevoită să retragă în grabă armatele sale din Moldova și să le îndrepte spre Crimeea, unde Turcii cu aliații lor amenințau Sevastopolul. Sub zidul acestei cetăți se dădu bătălia hotăritoare, ce se sfârși cu înfrângerea Rușilor, contra cărora se conjurase și holera și gerul cumplit (1855). Țarul Nicolae I muri de scârbă și remușcare și atunci fiul său *Alexandru II*, se grăbi să semneze tratatul de pace dela Paris (30 Martie 1856), care impunea Rusiei îndatorirea de a restitui Moldovei Basarabia sudică cu târgurile Cahul, Bolgrad și Ismail.

Mare fu bucuria Moldovenilor când veni vestea la Iași, că congresul de pace din Paris a silit pe Ruși să dea înapoi măcar o parte din prada din 1812. Vasile Alexandri scrise atunci frumosul marș: „Drum bun“, care a fost cântat de ostașii români la trecerea Prutului și în care găsim următoarea strofă :

„Hai cu Domnul Sfântul,
Haideți peste Prut,
Să păzim pământul
Care l'am avut“.

Bucata de pământ basarabean, ce fusese retrocedată Moldovei, cuprindea o suprafață de 10.288 verste pătrate și adăpostia o populațiune de 127.330 suflete, care se compunea din Moldoveni, Lipoveni, Găgăuți și Bulgari. Locuitorii acestui ținut se învredniciră de a fi colaborat la opera unirii Moldovei cu Țara-Românească într'o singură țară: România, sub binecuvântata ocârmuire a lui Alexandru Ioan Cuza (1859). In proclamațiunea sa către locuitorii Basarabiei din 1859, noul Domn al Principatelor- Unite zicea: „*Venim printre voi ca Domn și ca Părinte ca să vă aducem bucurie și vindecarea rănilor de care ați pățimit până acuma. Noi dorim ca să primiți sosirea noastră în mij-*

locul vostru ca un semn de pace și de mângăiere". Și înadevăr, locuitorii acestui ținut se bucurară de împroprietărirea clăcașilor săvârșită de primul Domn al României și văzură cu ochii lor izgonirea călugărilor greci, cari sugeau măduva țării, trăind din munca și sudoarea țăranului. Ei fură martori oculari la unele din cele mai mărețe acte din istoria noastră contemporană: întemeierea dinastiei române prin Carol-Vodă-cel-Cumpătat (1866) și apoi la proclamarea neatârării (1877).

Ocârmuirea moldovenească a introdus acolo vechile legiuri pământene, cari fură respectate de Ruși și după retrocedarea acestor ținuturi până în zilele noastre. În 1864 Românii reînființară vechea eparhie a Ismailului, așezând în fruntea ei pe eruditul episcop Melhisidec Ștefănescu, care deschise pe lângă scaunul său episcopal și un seminar duhovnicesc pentru deșteptarea și luminarea eparhioților săi. Sub aceeași părintească ocârmuire românească s'a deschis și un gimnaziu în Ismail și 125 de școli primare pe la târguri și pe la sate cu o populațiune școlară de 7000 băieți și 944 fete. Bulgarii și Găgăuții, cari populau o bună parte din ținuturile Bolgrad, Cahul și Ismail continuară de a se bucura de toate drepturile și libertățile lor naționale, având centrul lor în Bolgrad.

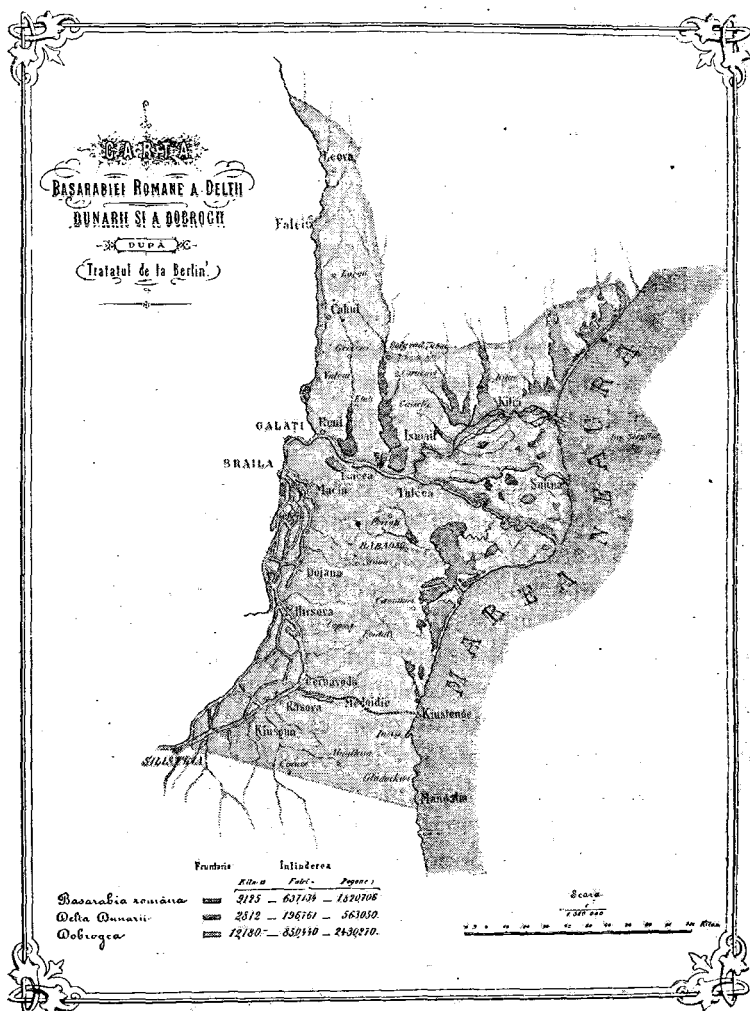
8. Congresul din Berlin și pierderea din nou a Basarabiei sudice.

Dară bucuria basarabenilor de a putea colabora la consolidarea României noi, n'a fost de lungă durată, fiindcă în 1877 izbucni un nou război între Ruși și Turci. Oștirile rusești intrară din nou în Principate, dară de astădată cu învoirea guvernului român. La înaintarea lor în Balcani, Rușii se izbiră însă de puternica împotrivire a Turcilor, cari sub comanda lui Osman Pașa, se întăriseră la Plevna așa de strașnic,

încât la un moment dat armata rusească era grav amenințată de a fi aruncată în Dunăre. Atunci Marele-Duce Nicolae adresează Domnitorului României celebra telegramă din 19 Iulie 1877, în care arată că Turcii, îngrămădind foarte multe trupe la Plevna, amenințau serios armata rusească, și pentru aceia îi ceru ajutor grabnic. Atunci Românii trecură Dunărea, venind în ajutorul Rușilor. Domnitorul Carol I luă comanda armatei ruso-române dela Plevna și o duse la o desăvârșită izbândă asupra lui Osman-Pașa care trebui să capituleze cu întreaga sa oștire.

Zdrobind împotrivirea turcească la Plevna cu ajutorul Românilor, Rușii trecură Balcanii și înaintară victorioși până în fața Constantinopolului. Turcii îngroziți de soarta capitalei lor, semnară armistițiul dela San-Stefano care fu supus spre revizuire congresului de pace ce se întruni la Berlin sub președinția lui Bismark. Acolo Rusia cu tot legământul ei solemn de a respecta integritatea teritoriului României, revindecă și obțină retrocedarea ținuturilor basarabene înapoiate Moldovei în 1856. (Vezi harta No. 37).

Zădarnice rămaseră stăruințele lui M. Cogălniceanu și I. C. Brătianu, delegații României, de a convinge pe membri congresului despre nedreptatea strigătoare la cer ce ni se făcea prin *„despoierea noastră de o porțiune din patrimoniul nostru“*, care nu ar fi numai o durere adâncă pentru națiunea română, ci ea ar dăruia în sînul ei orice încredere în tăria tractatelor și în sfînta pază atît a principiilor de dreptate absolută, cît și a drepturilor scrise“. Aceste multe considerațiuni, fură supuse de I. C. Brătianu „înaltei aprecieri a Marelui Consiliu European“, după ce M. Cogălniceanu cetise înaintea Congresului binedocumentatul său memoriu, în care arată că „după dreptate nici o parte a teritoriului ei actual nu trebuie să fie deslipită de România. Reînapoierea unei părți din Basarabia către principatul Moldovei, prin tractatul dela 1856, a fost un act

No. 37. Harta Basarabiei sudice și Dobrogei.

de dreptate din partea Europei. Căci *trunchierea* dela 1812 nu putea să se îndreptăţească nici prin faptul, nici prin dreptul de cucerire. La 1812, Basarabia făcea parte dintr'un Principat a cărui autonomie fusese solemn mărturisită de toate tratatele ce se încheiaseră mai înainte între Imperiul Rus şi Otoman“.

„Mai cu seamă tratatul dela Cuciuc-Cainargi recunoscuse Domnilor Moldovei şi Țării-Româneşti calitatea de suverani şi stabilise că Basarabia face parte din Moldova. Aşa dar Basarabia era o țară românească, cu instituţiuni şi legi româneşti, foarte lămurit păstrate de M. S. Impăratul Alexandru I. Acest respect al vechii naţionalităţi era formulat în rescriptul imperial care confirmă organizaţiunea administrativă şi judecătorească a acestei provincii în urma alipirii sale de Rusia, fără ca să se facă acolo cea mai mică deosebire între Basarabia de jos şi cea de sus. Nici la 1878, precum nici la 1812, nu se poate cere României Basarabia pe baza unui fapt sau unui drept de cucerire. Ea aparţine unui Principat pe care înse-şi Rusia, în tot cursul ultimului său răzbel cu imperiul turcesc, l'a primit şi l'a tratat ca pe un stat independent şi aliat. De altmintrelea chiar dela începutul campaniei, Rusia a încheiat cu România o convenţiune, prin care i-a garantat foarte lămurit integritatea actuală a teritoriului românesc“.

Înzistând asupra faptului, că la început s'a cerut României numai trecerea armatelor imperiale spre Balcani şi mai apoi o efectivă cooperare militară, şi că oştirile noastre au luptat alături de trupele ruseşti pentru dobândirea izbânzii depline, Cogălniceanu continuă zicând: „S'a învoat spre a susţine retrocedarea Basarabiei, amintiri de glorie şi de izbânzi militare. Dară, într'un aşa lung şir de războaie armatele ruseşti s'au distins pe multe câmpuri de bătălie şi şi-au preumblat gloria până sub zidurile Adria-

nopolei. Și cu toate acestea, nu li se recunoaște un drept de proprietate asupra regiunii Balcanilor“.

„S’au mai pus înainte și considerațiuni de recunoștință. România știe să-și îplinească datoriile de mulțumire; ea a dovedit aceasta totdeauna. Ea nu-și uită nici istoria, nici numele binefăcătorilor ei; ea cinstește în Caterina-acea-Mare și în Nicolae I, pe generoșii făptuitori ai tratatelor dela Cainargi și dela Adrianopol. Dară că ea-și aduce totodată aminte și de toate acele sacrificii pe care și le-a impus pentru mărirea, izbânda și gloria Rusiei. Ea nu poate uita că dela Petru-cel-Mare până’n ziua de astăzi, ea a fost, pe rând și simultan, baza operațiunilor militare ale Rusiei, grânarul unde se aprovizionau armatele ei, chiar atunci când ele se opreau dincolo de Dunăre, și teatrul prea de multe ori ales chiar de Rusia, precum cele mai groaznice zdruncinări. Ea ține minte, în fine că la 1812 a pierdut în folosul Rusiei jumătate din Moldova, adică Basarabia din Prut până’n Nistru“.

Dară cu toată dreptatea așa de evidentă a cauzei noastre, „amputația României“ era hotărâtă și nu mai putea fi zădărnicită. Rusia, voia cu orice preț să șteargă orice amintire cu privire la înfrângerea ei din războiul Crimeei și să-și asigure accesul la Dunăre, de unde congresul din Paris o siliră să se retragă. Ambiționi jignite și interese meschine de ordin politic și economic, făcură ca diplomația rusească să rămână înaccesibilă argumentelor așa de convingătoare ale Românilor. Înțeleasă mai dinainte cu Austria, care ocupase Bosnia și Herțegovina, Rusia stăruia cu orice preț asupra cesiunii Basarabiei, pe care congresul i-o și confirmă, trecând peste orice simț de dreptate și omenie față de frații ei de arme dela Plevna,

În schimbul acestei dureroase pierderi teritoriale, România ocupă *Dobrogea*, pentru a-și deschide printr’ânsa un drum deadreptul spre mare. Guvernul român trebui să se

conformeze hotărîrilor congresului, retrăgând autoritățile române de dincolo de Prut, fără să fi semnat vre un act formal de cesiune. La 1 Octomvrie 1878 autoritățile rusești luară în stăpânire ținuturile retrocedate. Și cu acest prilej s'a adevărit cuvântul lui Beaconsfield, că „în politică ingrati-tudinea este adeseori răsplata pentru cele mai bune servicii“.

CAP. III.

Populațiunea Basarabiei.

1. Catagrafia din 1817. — 2. Rutenii și Lipovenii. — 3. Armenii și Grecii. — 4. Bulgarii și Găgăuzii. — 5. Evreii. — 6. Țigani. — 7. Colonizările în Basarabia. — 8. Coloniile nemțești. — 9. Coloniile rusești și căzăcești. — 10. Preponderanța etnică a Moldovenilor și soarta coloniștilor români din Caucaz. — 11. Rezistența Românilor față de măsurile de rusificare.

1. Catagrafia din 1817.

Basarabia era o țară așezată în drumul tuturor năvălirilor și lipsită de munți înalți cari să poată da populațiunii scutul și adăpostul cuvenit în timp de restriște. Pentru aceste motive ea în vechime n'a putut fi bine populată. Regiuni întregi rămăneau pustii și chiar bruma de cultură și civilizație ce se prinsese pe alocurea, tânja din pricina nestătorniciei vremurilor și a neconținutelor năvăliri poloneze, căzăcești, tătărești, turcești și muscălești. Nu este deci mirare dacă pe vremea anexării ei la Rusia, numărul populațiunii atingea deabia cifra de 300.000 suflete. Dară cu toate acestea nu trebuie să scăpăm din vedere că pe acea vreme Moldova întreagă nu avea o populațiune mai mare de 800.000 suflete.

Îndată ce se mai așezară lucrurile, ocârmuirea rusească puse la cale o nouă catagrafie sistematică pentru a stabili

numărul exact al populației. Pe calea aceasta s'au putut constata în 1817 în Basarabia 92.946 de gospodării care dau aproximativ cifra de 482.630 suflete. Vedem deci că numărul populației spori deodată cu restabilirea păcii și liniștii în țară.

Catagrafia oficială ni dă anumite indicii pentru a putea stabili și naționalitatea acestor locuitori. Pe lângă *Moldovenii* indigeni se pomenește încă și *Evrei*, *Greci*, *Armeni*, *Bulgari* și *Găgăuzi* ca elemente etnice deosebite. Nu se pomenește cu nici un cuvânt de Turci și Tătari. Aceștia se retraseră cu desăvârșire din raiale și din Bugeac odată cu căderea acestor cetăți. Doar ici coala de se mai pripășea câte un Turc prin satele moldovenești. Despre un caz de acest fel din ținutul Hotinului ni povestește naturalistul Haquett. După izgonirea Turcilor din raia, unul din mai marii lor ajunseră în mare mizerie. Atunci țărani, făcându-li-se milă de fostul lor stăpân, hotărîră să-i dea pâinea de toate zilele. O delegație porni la Hotin pentru a cere în voirea autorităților pentru această. La întrebarea generalului comandant ce ocupație vor să dea Turcului, țărani răspunseră : „Să ocupe a doua slujbă în satul nostru, să pască vitele“.

Cât privește pe *Evrei*, *Greci*, *Armeni* și *Găgăuzi*, numărul lor era dispărent față numărul Moldovenilor indigeni. Datele recensământului dela 1817 arată în Basarabia 3.826 familii evreești, 640 familii grecești, 530 armenesti și 482 bulgărești și găgăuzești, la un loc deci 5478 familii neromâne. Restul de 91.048 de gospodării erau moldovenești. Intre aceste erau socotite și cele câte va mii de familii *rutene* sau *ucrainene*.

2. Rutenii și Lipovenii.

Rutenii sau *Ucrainenii* nu sunt băstinași în Basarabia. Ei sunt pribegi pe pământul Moldovei, venind, precum s'a

arătat mai sus, din Podolia și Pocuția învecinată. În patria lor pământurile erau stăpânite de Polonezi cari îi puneau la muncă grea și-i asupreau peste măsură. Pentru petecul de pământ pe care se hrăneau, ei trebuiau să facă proprietarului 100--150 zile de clacă pe an și să-i mai dea pe deasupra încă și dijma din roadele câmpului și din prăsila animalelor. În Moldova îndătoririle *vecinilor* față de proprietari erau cu mult mai ușoare și de aceia iobagii ucrainenei se folosiau de ori ce prilej pentru a fugi peste Nistru în Moldova. Fugarii acestia nenorociți se așezau ca „*lă-turași*“, căci așa se numiau „oamenii străini de adunătură fără căpătăiu, ce se adăpostiau prin satele moldovenești, și trăiau cu găzduitorii lor români în cea mai bună prietenie. În unele sate Ucrainenii s'au contopit chiar cu Românii; în altele însă, ei, primind neconținut întăriri de dincolo de Nistru, au covârșit pe Moldovenii băștinași și au izbutit a li impune chiar limba lor. Așa s'au ucrainizat sate întregi în ținutul Hotinului și Cernăuților, unde întâlnești răzeși cu nume neaoșe românești, dar cari nu înțeleg nici o vorbă românească. Cei ce se folosesc deci azi de limba ucraineană în acele regiuni ale României întregite nu sunt cu toții de obârșie ruteană. O parte din ei sunt, ce-i drept, urmașii bejenarilor ruteni din Podolia și Pocuția, dar altă parte destul de însemnată sunt Moldoveni rutenezați, cari trebuie readuși la conștiință originii lor românești.

Pe vremea anexării Basarabiei numărul Rutenilor din ținutul Hotinului era neînsemnat. Dovada cea mai bună pentru aceasta este faptul că comisiunea de recensământ din 1817, numită de Ruși, nu amintește cu nici un cuvânt de ei. Comisiunea pomeneste de Greci, Armeni, Bulgari, Găgăuți și Evrei ca populațiuni deosebite, dar de Ruteni sau Ucrainenii nu se pomeneste de loc. Numărul lor trebuie să fi fost așa de neînsemnat, încât puteau fi trecuți în izvodul Moldovenilor. Catagrafia arată numărul gospodăriilor din ți-

nutul Hotinului cu 21.701. Cred că nu greșim dacă admitem că o treime din acești gospodari erau de Ruteni. Dacă mai adăogăm la acestia și cele 1200 familii de *Lipoveni*, cari pribegiseră din motive religioase în Basarabia, putem constata că pe vremea răpirii Basarabiei traiau acolo aproximativ 8000 de familii rusești. Restul de aproape 84.000 de familii erau de obârșie moldovenească sau românească.

3. Armenii și Grecii.

Armenii s'au așezat în Basarabia cu multă vreme înaintea Rutenilor și Lipovenilor, venind în părțile noastre din Armenia-Mică ce era așezată în părțile Ciliciei cu capitala Sis. În 1375 regatul lor căzu în mâinile păgânilor și atunci Armenii se împrăstieră în țările mediterane; o parte din ei pribegiră în regiunile pontince, ajunseră în Moldova și de aici în Polonia. Pe timpul lui Alexandu-cel-Bun Armenii se așezaseră deabinelea în Moldova, unde ei, ca cunoscători ai împrejurărilor din Levant, dobândiră curând o mare înrăurință asupra negoțului moldovenesc. Din cauza concurenței pe care Armenii o făceau negustorilor moldoveni, și nici decum din motive religioase — căci Români sunt cel mai tolerant popor din lume — ei fură într-o vreme persecutați în Moldova. Incolo Armenii, trăind în bună înțelegere cu Moldovenii băștinași, deprinseră limba română, dar păstrându-și neatinse datinele, obiceiurile și legea lor strămoșească. Ei trăiau pe la târguri ca negustori și pe la sate ca arendași. În cursul timpului numărul lor a scăzut foarte mult, așa că azi deabia atinge cifra de 2000.

Grecii s'au răspândit în Moldova, în număr mai mare, numai prin veacul al XVII-lea. Și ei trăiau din negoț prin târguri și ca arendași de moșii pela sate. Mare era numărul lor pela mănăstiri ca călugări și ca slujbași mănăsti-

rești. Curând Grecii, îmbogățindu-se din negoț și arândășie, se încuscriă cu vechile familii boerești și pe calea aceasta dobândiră cu vremea mare rost în trebile țării. Pe timpul domnilor fanarioți influența lor în stat și în biserică era covârșitoare. Limba grecească era dominantă în biserică, în școală și în viață publică. La începutul veacului al XIX-lea Grecii erau răspândiți în Basarabia și aveau centrul lor la Odessa, unde luă ființă asociația lor politică „*Eteria*” cu scopul de a elibera Grecia de sub jugul turcesc (1814). Copo d’ Istria, ministrul împăratului Alexandru I, și însuș țarul sprijiniau mișcarea eteriștilor, în fruntea cărora se găsea Alexandru Ipsilanti, cumnatul lui Katakazy din Chișinău. Numeroși erau Grecii în orașele dela Dunăre. În cimitirul din Ismail se luă importanța hotărâre cu privire la răscoală eteristă. În lazaretul dela Sculeni se întâlni Ipsilanti cu omul de încredere al lui Mihai Vodă Șutu pentru a pune la cale răscoala grecească din Moldova (1821). Cu un cuvânt Grecii din Odessa și Basarabia au jucat un rol foarte important în mișcarea eteristă a lui Ipsilanti. De atunci numărul Grecilor a sporit cu mult în Basarabia, unde continuau a se îndeletnici cu negoțul și cu cultura pământului ca mari proprietari.

4. Bulgarii și Găgăuzii.

Bulgarii s’au așezat în Basarabia numai în a două jumătate a veacului al XVIII-lea. Ei sunt pribegi din țara lor de baștină pe care o părăsiau din pricina asupririlor ce le îndurau din partea Turcilor. De câte-ori armatele rusești ajungeau la Dunăre, se găseau Bulgari cari se fraternizeze cu Rușii și să le ofere serviciile lor. La retragerea Rușilor acești Bulgari erau compromiși în ochii Turcilor și trebuiau să se expatrieze, urmând armatele rusești în retragere. Unii din acestia rămăneau în Moldova și

Basarabia, alții pătrundeau mai adânc în lăuntrul Rusiei, unde se găsea mult pământ pustiu care-și aștepta pe cultivatorii săi în deosebi în gubernia Cherzonului. Propaganda rusească lucra între Bulgari pentru a-i îndemna să se așeze în Rusia și îndeosebi în regiunile cucerite de curând dela Tătari.

Pentru întâiaș dată se pomeniște de bejenari bulgari în Basarabia în 1769 în timpul războiului ruso-turc de atunci. Răsboaiele dintre Ruși și Turci ce urmară după această dată oferiră multor Bulgari prilej de a se expatria pentru a-și căuta în Basarabia și în Rusia-Noua o nouă patrie. Catagrafia din 1817 arată 12 sate basarabene locuite de pribegi din sudul Dunărei, așezate toate între Ialpug și Lunga. Satele acestea adăpostiau 482 familii „bulgărești” și 38 familii moldovenești. Căpetenia lor era un oarecare *Copceac*.

În timpul de față 6 dintre aceste sate și anume: Disghinge, Chessău, Beș-Alma, Bourci, Ciadâr-Lunga, Tomai și Gaidar sunt locuite de Găgăuzi, ceea ce dovedește că ele fusese și întemeiate de ei. *Găgăuzii* sunt un neam de obârșie *pecenego cumano turcă*, care a îmbrățișat legea creștină, dar și-a păstrat limba națională turcească, mai curată ca a Turcilor și neatinsă de influența arabă, după mărturia unuia dintre fruntași lor. Găgăuzii traiau în masă compactă în Dobrogea și se întindeau în sud până spre Varna. De acolo ei au pribegit spre Nord și, trecând Dunărea, s’au așezat în Bugeac, întemeind acolo sate împreună sau alături de Bulgarii pribegiți și ei din aceleași regiuni, în acelaș timp și din aceleași cauze.

După răpirea Basarabiei numărul Bulgarilor și Găgăuzilor sporia mereu. Stăpânirea rusească sprijinia cu toate mijloacele așezarea lor în Bugeac, unde era mult pământ pustiu părăsite de Tătari. Și așa s’au putut înjgheba acolo 43 de sate bulgaro-găgăuzești care se bucură până azi de o

anumită autonomie, garantată lor de fostul guvern rusesc și de Cuza-Vodă din vremea când aceste sate fusese retrocedate Moldovei deodată cu întreg sudul Basarabiei.

5. Evreii.

De Evrei se pomenește de mult în Moldova. Numărul lor însă în vechime n'a fost nici odată mare. Când ajungeau să fie prea numeroși, Domnul îi izgonia din țară peste hotar în Galiția și Podolia, de unde veniseră în Moldova. Așa s'a întâmplat bunăoară pe vremea lui Petru-Vodă-Schiopul. Ei trăiau din negoț, dar nu se puteau lua la întrecere cu Grecii și Armenii, cari erau și ei meșteri neîntrecuți în breasla comerțului, având vechi legături cu regiunile levantine. Numai în cursul veacului al XVIII-lea Evreii începură a pătrunde în număr mai mare din Ucraina în târgurile Moldovei dintre Prut și Nistru. Intr'o vreme ei erau „orândari pe la vadurile Nistrului“, înlocuind pe Moldoveni și Greci, până ce căpitanul de Soroca ceru îndepărtarea lor. Ei făceau negoț cu „horilcă“, pe care la început o aduceau din Ucraina, iar mai apoi înființară velniți pe la conacurile boierești. Numărul lor a sporit foarte mult pe vremea războiului ruso-turc dela 1806—1812, fiindcă în vremea aceia granița spre Polonia și Ucraina era deschisă, îngăduind Evreilor intrarea în Moldova cu mic cu mare. Așezământul dela 1818 îi consideră ca o tagmă deosebită și dispune ca ei „să fie împărțiți prin tagma negustorilor, a târgoveților și a lucrătorilor de pământ după îndămânările lor“. Spre deosebire de celelalte tagme ei nu puteau dobândi proprietăți rurale, afară de „părțile din loc pustiu din singura stăpânire a haznalei pentru sămănături și pentru a face fabrici“. Li se îngăduie însă a ține în orândă vânzarea băuturilor la moșiile haznalei și „particu-

lare, a ține mori, velniți, berării și alte acareturi asemenea acestora, nefiind ei nici de cum volnici a stăpâni norodul de legea creștinească“. Catagrafia dela 1817 arată 3.826 de familii evrești în Basarabia.

Nemții și *Velicorușii* s'au așezat în Basarabia numai după alipirea acestei țări la Rusia.

Din cele arătate mai sus vedem deci că, dintre toate neamurile câte trăesc azi în Basarabia, Românii sau Moldovenii sunt populația cea mai veche din aceasta frumoasă și binecuvântată țară. Toate celelalte neamuri conlocuitoare, venind mai târziu în Basarabia, găsiră acolo pe Moldoveni ca singuri băștinași ai țării. Grecii au venit din ostroavele lor îndepărtate, mânați de dorul de câștig și de mărire. Armenii s'au adăpostit la noi după căderea regatului lor dela malul Mediteranei. Lipovenii s'au bucurat de ospitalitatea și toleranța țării noastre ca niște bieți credincioși urmăriți pentru credința lor bisericească. Rutenii sau Ucrainenii s'au oploșit în regiunile dela nordul Basarabiei ca niște pribegi nenorociți și fără căpătâiu, fugind dela vetrele lor strămoșești din Galiția, Pocuția și Podolia pentru că în patria lor nu mai puteau suporta obișduirile proprietarilor de pământ. Evreii au năvălit în Basarabia venind din Galiția, Podolia și Ucraina pentru că la noi puteau învăța mai bine trebile lor negustorești. Bulgarii și Găgăuzii au emigrat din Dobrogea de urgia Turcilor pentru a găsi în Bugeac un trai pacinic și liniștit. Toți câți au venit la noi și s'au așezat în mijlocul nostru, cu gând bun și cu dor de muncă, au fost bine primiți din partea Românilor băștinași, urzitorii și păstrătorii vechilor tradițiuni politice și culturale ale Basarabiei.

Din însemnările catagrafiei oficiale rusești dela 1817 vedem deci că pe vremea răpirii Basarabiei se găseau acolo 96.526 de gospodării cu 482.630 de suflete, cari se împărțiau după naționalitate precum arată următoarea tabelă

UNITĂȚI	N A T I O N A L I T A T E A								LA UN LOC
	Români	Ruteni	Evrei	Lipoveni	Greci	Armeni	Bulgari	Găgăuzi	
Gospodării	83.848	6.000	3.826	1.200	640	530	241	241	96.526
Suflete. . .	419.240	30.000	19.130	6.000	3.200	2.650	1.205	1.205	482.630
Procente. .	86 ⁰ / ₀	6,5 ^o / ₀	4,2 ^o / ₀	1,5 ^o / ₀	0,7 ^o / ₀	0,6 ^o / ₀	0,25 ^o / ₀	0,25 ^o / ₀	100%

6. Țigani.

Țigani nu sunt pomeniți în catagrafia rusească dela 1817, fiind că ei în acea vreme nu erau „gospodari“ de sine stătători, ci *robi* pe moșiile domnești, boerești și mănăstirești. Cu toate acestea însă ei sunt pe lângă Români populația cea mai veche a Basarabiei. (Vezi ilustr. No. 38). Obârșia lor trebuie căutată în semințiile cele robite și subjugate din India, de unde fuseseră ridicați de Tătari pe timpul lui Dzenghis-Han, a cărui împărăție se întindea dela porțile Indiei până la poalele Carpaților. Deaceia Țigani se numesc până azi în Danemarca și în unele regiuni ale Germaniei „Tătari“, iar în Moldova se numiau „Tătărași“ suburbiile târgurilor locuite de Țigani ca bunăoară la Suceava și Iași. După credința falsă că ar fi venit din Egipt, ei s’au numit și Faraoni.

Cu stăpânii lor tătari, Țigani ajunseră în țările noastre, unde se pomeneste de ei în cele mai vechi documente ; așa i-au găsit Rușii în Basarabia, unde în 1856 s’au numărat 11.589 de Țigani. (Vezi ilustr. No. 39). „Așezământul“ dela 1818 arată că ei se împărțiau în două grupuri și anume : unii se aflau sub nemijlocita stăpânire a haznalei și se ocărmuiau de către înseși organele oblastei, (țigani-domnești), iar alții erau robi ai părții duhovnicești, ai dvorenilor, ai boerinașilor, mazililor și negustorilor, atârând cu desăvârșire dela aceștia. Țigani haznalei plăteau bir sub numirea de dajdie. Țigani particulari erau „slobozi de toate de obște atât ale haznalei, cât și cele obștești dări, rânduele și havalele“. Toate stările, afară de Țigani și Evrei, aveau deplină slobozenie a intra în slujba împărătească și a dobândi prin slujbă cinuri și alte învredniciri.

Un călător englez, William Macmichael, care trecea la 1817 prin Chișinău, povestește despre Țigani

No. 38. — Țigan din Basarabia.

că ei nu erau întrebuințați la cultura pământului, ci, ca unii șerbi în Rusia, căpătau voie dela stăpânii lor să rătăcească prin țară, în schimbul unei dări anuale sau *oboroc*, exercitând feliurite meșteșuguri mecanice. Taxa se suiea la 18 lei pe an de cap de familie și ei călătoriau în cete de 50 până la 60 de corturi, ducând cu dânșii toată averea lor, tăbărând cu vitele lor care păștiau împrejur și ocupându-se mai mult cu căldărăria. Așa trăiau cei mai mulți Țigani, dar era o altă clasă dintre ei, cari viețuiau în orașe, unde ajungeau dulgheri, pietrari, croitori, ciubotari și lăutari. Acești din urmă, cari aveau casă statornică, vorbeau românește ca și localnicii; ceilalți însă cari rătăceau, vorbeau un idiom al lor, și din compararea atentă a unor cuvinte din acest idiom cu limba vorbită în Indostan, s'a scos principalul argument asupra obârșiei lor din India. În 1861 ei au primit libertatea. În ținuturile Bălți, Orhei, Chișinău și Cetatea-Albă se găsesc sate întregi de Țigani. Cele mai cunoscute sate țigănești sunt Faraonovca și Cair în județul Cetatea-Albă și Miclăușeni în apropierea Chișinăului.

7. Colonizările în Basarabia.

Pământurile părăsite de Tătari în Bugeac trecură în stăpânirea statului rusec. Și cum aceste pământuri erau pustii și nelocuite, ocârmuirea rusească chemă coloniști străini spre a-i așeza acolo. „Așezământul“ dela 1818 prevede, că *„bejdnarii străini, sub numirea de coloniști se vor primi spre a se statornici cu locuința în oblastia Basarabiei pe temeiul pravililor ce se păzesc în Rusia și să vor folosi cu o politicească și personalicească slobozenie supt apărarea ocârmuirii și haznaua va dărui lor slobozenie de plata dărilor ce sunt drepte ale ei, așisderea și a havalelor (sarcinilor) pământești, în curgere de patru ani din vremea ce se vor așeza“,* și

No. 39. — Țigancă din Basarabia.

anume atât pentru coloniștii de pe moșiile statului, cât și de pe cele particulare. „Slobozenia personalicească” precum și „slobozenia de plata dărilor și havalelor pământești” atrase răpede foarte mulți coloniști în Bugeac. Între aceștia se găseau foarte mulți Români, apoi Nemți, Ruși, Cazaci, Bulgari și Găgăuzi.

La început Moldovenii fugiau cu duiumul dincoace de Prut, temându-se ca „*robia muscălească*” să nu fie introdusă și în noua oblastie, precum se practica ea în celelalte părți ale Rusiei. Numai în urma declarațiunilor nouii ocârmuiri că se vor respecta vechile datini și obiceiuri pământești, țăranii moldoveni începură să se întoarcă la vetrele lor părăsite. Alții se așezară în Bugeac, fundând acolo mai multe sate românești, care prin înseși numirea lor arată obârșia românească a fundătorilor lor, de pildă: Spinoasa, Tambur, Căprioara, Frumușica-Nouă și Veche, Catargiu, Satu-Nou, Bulboca, Moldovanca, Moruzeni, Varatic, Răzleanca, Ialpușeni, Valea-Perjului, Brezoea, Grădina, Baba ș. a. La Fântâna-Zinelor și Cișmeaua-Vâruița trăiesc azi Bulgarii; fundatorii români ai acestor sate fură cu vremea asimilați sau înlăturați de bejenarii bulgari cari se aciuiră acolo. Satele acestea fură descălicate de Moldoveni numai după 1817, fiindcă în catagrafia oficială rusească din acel an nu le găsim pomenite. Se vede deci că și Moldovenii contribuiră într-o măsură destul de largă la colonizarea Bugeacului, deopotrivă cu Nemții, Bulgarii, Găgăuzii și Rușii.

În Basarabia se poate observa același sistem de colonizare, ca și în celelalte ținuturi românești ce se găseau sub stăpânirea străină. Precum stăpânirea austro-maghiară din Banat și Transilvania și cea austriacă din Bucovina sprijinia acolo colonizarea străinilor, dându-le pământurile cele mai bune și sprijinul cel mai efectiv la întemeierea gospodăriilor, așa făcea și guvernul rus în Basarabia.

Căci și acolo Românii se colonizau fără îndemnul și ajutorul statului, ca Nemții, Rușii și Bulgarii, ci mânați de diverse nevoi, cu mijloacele lor modeste și cu hărnicia ce-i caracterizează.

8. Coloniile nemțești.

Nemții veniră în Basarabia la îndemnul guvernului rusesc. Cea dintâi echipă de coloniști nemți veni din regiunile Varșoviei și se așază în Bugeac, în 1814 și anume dealungul apelor Cogâlnic, Ceaga și Sarata. Acolo ei, cuprinzând pământ cât le trebuia, primiră dela ocârmuire scutire de dări și ajutoare bănești pentru a-și întemeia gospodării. Echipa aceasta număra peste o mie de familii care înjghebară satele *Borodino*, *Tarutino*, *Kulm*, *Maloia-rosław*, *Crasnoe*, *Leipzig*, *Cleaștița* și *Katzbach*, așezate toate pe malul Cogâlnicului și ale afluenților săi Anciocrac și Ceaga.

În 1816 sosiră în Bugeac cete de coloniști francezi cari descălicară satele: *Fèrechampenoise*, *Brienne*, *Paris* și *Areis*, așezate și ele pe Cogâlnic, la gura Ceaghei și mai sus de ea. În anul următor veniră coloniști germani și formară satul *Teplitz*. În Iulie 1824 și 1828 sosiră coloniști elvețieni din cantonul Laussanne cari descălicară satul *Șaba* pe limanul Nistrului, mai jos de Cetatea-Albă. În 1833 veniră coloniști din Württemberg și din alte regiuni ale Germaniei sudice, pentru a întemeia colonia Gnadenenthal. În anul următor se înfiripară coloniile *Friedenthal* și *Lichtenthal*. În anii următori luau ființă satele nemțești: *Dennewitz*, *Hoffnungsthal*, *Sarata*, *Neu-Paris*, *Gnadenfeld*, *Freudenfeld*, *Mariafeld*, *Rosenfeld*, *Olendorf*, *Sophienthal* și *Sabolota*. Coloniile germane se bucurau de o largă autonomie locală, formând trei ocoale cu centru comun la Tarutino.

Coloniștii germani primiră la așezarea lor 130.612 desetine de pământ, erau scutiți de serviciul militar și se

bucurau de largi drepturi cu privire la conducerea trebilor obștești, astfel că ei își puteau deschide școli și biserici pentru îndestularea nevoilor lor culturale și confesionale. Nemții ce s'au așezat în Bugeac erau mai toți reformați și numai 6 la sută de legea romano-catolică. La 1856 s'au numărat în Basarabia 24.159 de Nemți. De atunci încoace numărul lor a sporit pe calea naturală a nașterilor, căci coloniști noi n'au mai venit în Basarabia.

Alt element etnic favorizat de ocârmuirea rusească era cel bulgăresc, care la stăruința generalului Inzov, de felul său Bulgar, primi dela țarul Alexandru I, pe lângă dreptul de a se cârmui prin sine însuș, și alte înlesniri și privilegii cam în felul coloniilor germane. În condițiunile acestea așa prielnice spori numărul coloniilor bulgărești și găgăuzești la 57. În 27 din aceste colonii trăesc Găgăuzi, fie singuri, fie amestecați cu Bulgari. În 1856 numărul lor atingea cifra de 42.216 suflete.

9. Coloniile rusești și căzăcești.

Rușii au contribuit într'o mai mică măsură la colonizarea Basarabiei. Înțelegem sub Ruși pe *Velicoruși* sau Moscali, pe *Maloruși* sau *Ruteni* (Ucraineni) și pe Cazaci. Velirorușii au străbătut în Basarabia în număr relativ mic, ca cinovnici, clerici, negustori și meseriași. Ei s'au așezat pe la orașe și numai rareori la sate. Guvernul rus avea în Rusia sudică vaste terenuri de colonizare și nici nu prea îngăduia Rușilor de a se așeza în Basarabia. Drept dovadă pentru aceasta servește faptul că guvernatorul Feodorov, în decursul activității sale administrative (1834—1853), a ridicat din Basarabia 48.000 de fugari ruși și i-a expediat peste Nistru. Puținii ce-au mai rămas și cari au venit mai apoi fură colonizați în Bugeac. Urmașii acestora, sporiți prin ele-

mente rutene, formează populațiunea rusească din județul Cetății-Albe.

Cazacii din Basarabia au venit din Dobrogea, unde se refugiaseră pe vremea Caterinei, când aceasta le dădă „siciurile“ dela pragurile Niprului. În 1807 Alexandru I iertă pe fugari pentru vechea lor nesupunere și-i chemă în Basarabia. Aceștia veniră de se așezară acolo, formând 2 polcuri căzăcești : *polcul Bugeacului* și *polcul Dundrei*. După terminarea războiului, o parte din ei se întoarseră în vechea lor patrie căzăcească dela praguri, alții rămaseră în Basarabia, își întăriră rândurile cu „*volontiri*“ moldoveni și se statorniciră în Bugeac, formând acolo coloniile sau *stanițele* militare : *Acmangit*, *Staro-Cozare* și *Volontirovca*, care este curat românească, toate trei așezate în județul Cetății-Albe. În vremea războiului ruso-turc dela 1828—1829 acești Cazaci amestecați cu Români se constituiră din nou într'un polc dunărean, care luă parte activă la luptele din Balcani. După terminarea războiului isprăvile lor fură răsplătite prin danii de pământuri și prin pronomii de tot felul.

De aceiași părintească purtare de grijă din partea stăpânirii rusești se învredniciră și mulți veterani ruși care se așezară în Bugeac, întemeiând satele : *Nicolaevska*, *Constantinovca*, *Cerchești*, *Marinovca*, *Mihailovca*, *Uspenscaia*, *Carnolevca*, *Stapanovca* ș. a. Tot atunci se infiripară și satele țigănești *Faraonovca* și *Cair*, care toate primiră organizația căzăcească. Locuitorii acestor sate aveau o organizație grănițerească : în vreme de războiu făceau parte din armată de operațiune, iar în timp de pace îndeplineau slujba de grăniceri la Prut.

10. Coloniile agricole evreești.

Ocârmuirea rusească a fost prevenitoare și față de așezarea Evreilor în Basarabia. Ei se îngărmădiră tot mai

mult la târguri și guvernul rusesc îngădui lucrul acesta pentru Basarabia, pe când în interiorul Rusiei Evreii erau opriți de a se așeza la orașe. Țarul Nicolae I dădu un ucaz prin care se permitea Evreilor de a se așeza în Basarabia în număr cât de mare, asigurându-li-se chiar scutire de biruri pentru 2 ani. Evreii din Podolia și gubernia Chersonului obțineau scutire de biruri pentru 5 ani, dacă treceau Nistrul și se așezau în Basarabia. Sub împrejurările acestea numărul Evreilor basarabeni sporia mereu. Negoțul, în-deletnicirea lor de căpetenie, nu-i mai putea hrăni pe toți. Și atunci s'a luat măsuri ca să se facă din ei și „*lucrători de pământ*.” Spre acest scop s'au înființat în Basarabia 16 colonii agricole evreești și anume: *Lomacița* (jud. Hotinului); Meremăuca, Liublin, Vârtojani, Căprești, Sguriță, Brăciova, Dumbrăveni, Starăuca, Teleneștii-Noui (jud. Sorocei); Alexandreni și Valea lui Vlad (jud. Bălți); Sibca și Nicolaevsca-Blagodați (jud. Orhei); Grătești și Constantinovca (jud. Chișinău) și Romanăuți (jud. Tighinea). În satele acestea s'au colonizat 10.589 de Evrei, formându-se 1.082 de gospodării evreești.

Planul acesta de a pune pe Evrei la munca câmpului fusese conceput mai înainte de împăratul Iosif II cu privire la Evreii din Bucovina. Dar porunca împăratului n'a putut fi îndeplinită acolo, fiindcă Evreii preferiră să părăsească Bucovina decât să se dedice agriculturii. Ceeace încercase înzadar împăratul Austriei, părea că isbutise să realizeze țarul Rusiei. Dară curând se arătă că Evreii n'aveau pre-dispozițiuni pentru cultura pământului și prăsila vitelor. Căci în scurtă vreme se adeveri că coloniștii evrei se îndeletniciau cu negoțul, lăsând munca câmpului în seama țărani lor creștini. Evreii făceau negoț cu vite, piei, lână, tutun etc. iar ogoarele le arendau la alții. După un timp oareșcare ei începură să se retragă la târguri, vânzând pământurile lor la Moldoveni. Astfel s'au risipit cele 16 colonii

evreești, iar pământurile lor trecură iarăși în stăpânirea celor ce le cultivau și apărau de veacuri. Astfel a dat greș încercarea guvernului rusesc de a deprinde pe Evrei la agricultură. În 1856 s'au numărat în Basarabia 78.751 de Evrei.

11. Preponderența etnică a Moldovenilor și soarta coloniștilor moldoveni din Caucaz.

În intervalul dela 1817 până la 1856 populațiunea Basarabiei a sporit dela 482.600 la 990.274 de suflete după datele oficiale adunate de A. Zasciuk în scrierea sa statistică dela 1862. El recunoaște că pe vremea aceea Basarabia era o provincie românească, fiind-că $\frac{3}{4}$ din întreaga ei populațiune erau Români sau Moldoveni. „Basarabia este populată de Moldoveni — zice Zasciuk — care fac $\frac{3}{4}$ din numărul întreg al locuitorilor ei. Ținuturile Chișinău, Bălți și Soroca sunt locuite numai de Moldoveni; în ținutul Hotinului ei sunt amestecați cu Ruteni; în ținuturile Tighinei și Cetății-Albe ei sunt amestecați puțin cu elemente pribegite de pretutindeni (Nemți, Bulgari și Ruși), cari s'au așezat mai ales pe la târguri cu învoirea ocărmuirii“.

„Moldovenii sunt un neam de oameni cari sălășluiesc de veacuri în ținuturile dela miază-noapte și cele din linima Basarabiei, ei prin urmare trebuie priviți de adevărații băștinași ai țării. Numai în ținuturile dela amiază-zi ei s'au așezat nu de mult și au cuprins locurile părăsite de Tătari. Aproape toți răzeșii și grămada cea mare de săteni precum și mulțimea cea mare a târgoveților fac parte din acest neam“.

Din mărturia aceasta rusească așa de prețioasă vedem deci că Zasciuk confirmă constatările noastre de mai înainte, când am arătat, că singuri Românii sunt băștinașii Basarabiei, de vreme ce celelalte neamuri con-

locuitoare sunt „elemente pribegite de pretutindeni“. Despre Rutenii din ținutul Hotinului zice Zașciuk că „*par a fi băștinași acolo*“. De fapt însă, s'a adeverit că ei nu sunt decât urmașii pribegilor nenorociți din Galiția și Podolia cari s'au adăpostit la noi dincoace de Nistru.

După datele oficiale adunate la 1856 de Zașciuk, trăiau atunci în Basarabia 990.000 de oameni, dintre cari 736.000 erau Moldoveni, care făceau 74⁰/₀. Restul de 254.000 erau neromâni, adică 24⁰/₀. Din numărul acesta revenia asupra Ucrainenilor 12⁰/₀, asupra Evreilor 8⁰/₀ asupra, Bulgarilor și Găgăușilor 4,8⁰/₀, asupra Nemților 2,4⁰/₀ asupra Țiganilor 1,1⁰/₀, asupra Velicorușilor 0,6⁰/₀ și restul asupra Grecilor, Armenilor, Polonilor, etc.

Având în vedere că pe atunci Grecii, Armenii, Țigani și o bună parte dintre Evrei se folosiau de limba moldovenească, putem constata că în ciuda celor 40 de ani de domnie rusească în Basarabia, țara aceasta își păstrase caracterul ei moldovenesc din vechime.

Sporirea populațiunii pe calea creșterii naturale și a colonizării aduse cu sine că curând se simți în Basarabia lipsa de pământ, mai ales în regiunile, unde nobilii și mănăstirile dețineau proprietăți întinse. Din pricina aceasta mulți Moldoveni din părțile Hotinului și Orheiului se lasară ademeniți de agenții ruși de colonizare de a-și părăsi brazda strămoșească și de a emigra în Caucaz, în preajma Cutaisului, unde se găsesc până azi mai multe așezări moldovenești. Despre soarta acestor pribegi nenorociți ni s'a păstrat următoarea relație dela 1896: „Moldovenii din Basarabia erau ademeniți de a se așeza pe malul Mării-Negre în Caucaz. Și ce fel de privilegii și ce fel de meșteșuguri nu s'au născocit pentru a înlesni treaba aceasta! Dară pentru a lupta cu puterile nemiloase ale naturii, era nevoie ca omul să se deprindă de veacuri, să fie bine oțelit pentru a putea răbda această climă și a putea lua lupte

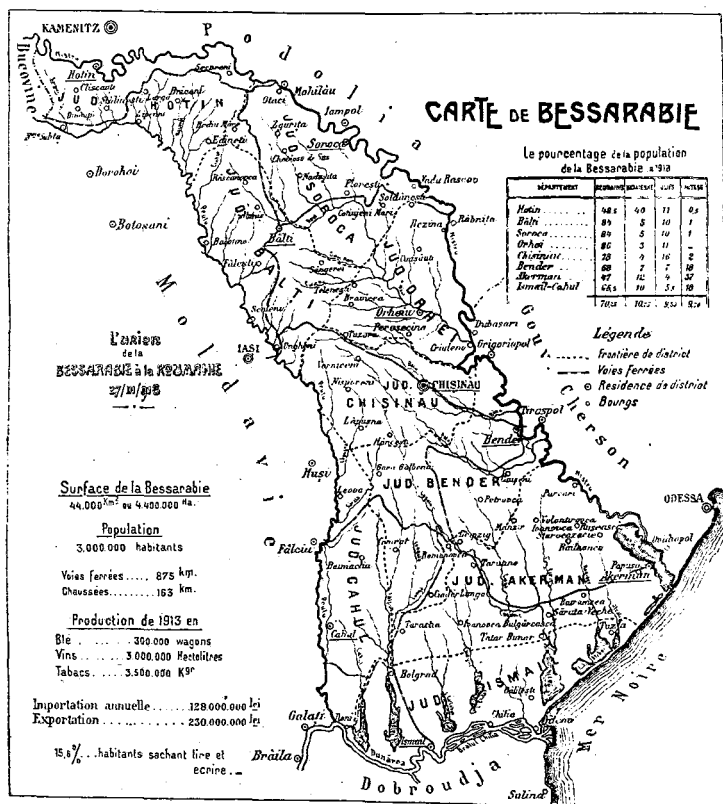
împotriva firii. Pentru a-și putea întocmi traiul în aceste strâmtori, pentru a nu se cutremura față de neajunsurile lor și a nu da îndărăt, trebuia să fii pironit de stâncă ca Prometeu, de cătră cerință istorică, de neputință de a ieși din aceste locuri selbatice. Coloniștii moldoveni, crescuți în alte împrejurări, veniți acolo pentru a găsi o patrie mai bună, au găsit în loc de rai, precum li s'a făgăduit, nevoie, boală și moarte. Un șir lung de morminte dealungul țărmului Caucazului, iată tot ce a rămas din această nereușită colonizare“.

12. Rezistența Românilor față de măsurile de rusificare.

Dar cu toate apăsările administrației rusești, momelile și agitațiunile ei pentru emigrare, cu toate încercările de rusificare prin școală și biserică, Moldovenii autohtoni sporiau mereu și la număr și păstrau neatins caracterul românesc al Basarabiei. Forța această de rezistență puse pe Ruși pe gânduri, căci ei își dedeau bine seama că Basarabia rămânând românească, va râvni mai curând sau mai târziu la unire cu celelalte țări române. Pentru aceste motive țarul Alexandru III. însărcina pe la 1890 pe Batiuşcov să studieze pricinile pentru care Moldovenii din Basarabia se rusifică așa de încet și cu anevoie. Batiuşcov căută să se achiteze de însărcinarea ce primise, călătorind în toate ținuturile Basarabiei spre a studia la fața locului raporturile etnografice. În urma cercetărilor făcute, el ajunse la următoarele concluziuni:

„Noi spunem hotărât că nu numai în fundul Basarabiei, unde populațiunea a ramas întreagă românească, dar chiar la Chişinău am întâlnit Moldoveni, cari nu ştiau un cuvânt ruseşte. Dacă voim ca populațiunea rusească să nu se romanizeze, dacă voim ca Basarabia să nu ajungă obiectul dorințelor și

agitatiunilor româno-file, atunci trebuie ca prin mijlocul școalelor să ne grăbim a face ca măcar jumătate din țăranii moldoveni să devie Ruși“.

No. 40. — Harta Basarabiei moderne.

Constatându-se deci că „populația Basarabiei a rămas întreagă românească“, guvernul rus, urmând sfatul lui Ba-tiușcov, luă măsuri ca „măcar jumătate din țăranii români să devină Ruși“. Cum însă școala nu putea schimba pe Moldoveni în Ruși așa de repede cum doria Petrogradul,

s'a recurs la un alt mijloc mai simplu și mai ușor de aplicat, la mijlocul falsificării și denaturării statistice oficiale, un mijloc aplicat cu atâta perfidie de Maghiari în Ardeal și de Austriaci în Bucovina față de populațiunea autohtonă românească, care din an în an scădea la număr în loc să sporească, aceasta, firește numai în condicile oficiale.

În 1897 s'a făcut o nouă numerare a populațiunii și cu acel prilej s'a găsit în Basarabia 1.935.412 de suflete. În măsura însă în care populațiunea sporia, scădea numărul Moldovenilor în mod vertiginos. Unde la 1856, ei dedeau 74% din întreaga populațiune, la 1897 procentul lor apare scăzut la 56 la sută! Se vede deci foarte lămurit că avem înaintea noastră date statistice false și plătuite după rețeta lui Batiușcov. Felul repartizării populației pe județe (Vezi harta No. 40) și naționalități, îl învederează tabloul de pe pagina 304, alcătuit de N. Durnovo.

Dela 1897 populațiunea Basarabiei a sporit necontenit pe calea naturală a nașterilor și prin imigrări continue de dincolo de Nistru. Un nou recensământ oficial nu s'a mai făcut însă de atunci încoace. Statisticile ce s'au făcut în 1912, cu ocaziunea aniversării de o sută de ani dela anexiunea Basarabiei, arată o populațiune de 2.496.054 suflete, dintre care 1.273.251 bărbați și 1.225.803 femei. Statisticile rusești se feriră însă de a arăta numărul Moldovenilor indigeni. Insuși fostul ministru al țarului, Casso, observă în scrierea sa „Rusia la Dunăre“, că Anuarul Rusiei, care este editat de comitetul statistic central al Ministerului de Interne din Petrograd, numărând naționalitățile ce locuiesc în Basarabia „nu face mențiune de Moldoveni, cu toate că ei constituie mai bine de jumătate din populațiunea totală a Basarabiei“. Scrierile jubulare dela 1912 reduc numărul Moldovenilor la 48%, ceea ce nu corespunde adevărului. Inexactitatea acestor date a fost combătută de d.

JUDEȚUL	Populația- nea totală	POPULAȚIUNEA DUPĂ NAȚIONALITATE							
		Români	%	Malo și Vel.-Ruși	%	Evrei	%	Bulgari și Găgăuți	Nemți, Greci, Ar- meni etc.
Hotin	307.000	89.000	29	161.000	52,2	54.000	17,64	—	1,16%
Soroca	219.000	156.000	70	28.000	13	31.000	14,19	—	2,8%
Bălți	212.000	154.000	72,6	27.000	12,9	17.000	12,9	—	2,2%
Orhei	213.000	176.000	82,5	10.000	4,75	26.000	12,25	—	0,5%
Chișinău	280.000	198.000	71	19.000	5	53.000	19	—	5%
Tighina	195.000	103.000	52,8	32.000	16,36	16.000	8,44	18,4%	4%
Cetatea-Albă	265.000	106.000	40	48.000	18	11.000	4	20%	18%
Ismail	244.000	109.000	44,5	53.000	21,9	11.000	4,5	11%	18,2%
La un loc	1.935.000	1.092.000	56	373.000	18,9	229.000	11,7	13,4%	

P. Dicescul, ce era membru în consiliul imperial din Petrograd, într'un raport către ministerul Instrucțiunii Publice, susținând cu multă dreptate, că numărul Moldovenilor în Basarabia este cu mult mai mare, formând peste 75% din întreaga populațiune. După constatările mai noi, populațiunea Basarabiei atingea la 1918 cifra de 2.725.000 de oameni, care se repartizau după naționalitate în următorul mod :

Naționalitate	Români	Ruși	Bulgari și Găgăuzi	Nemți	Evrei	Greci, Armeni și alții	La un loc
Numărul Populației	1.810.000	330000	210000	75.000	270000	30.000	2.725.000
%	66,5	12	7,7	2,7	9,8	1,3	100

Populațiunea aceasta trăește în 12 orașe și 2576 sate și cătune. Desimea populațiunii este de 64 de suflete pe kilometru patrat. Dintr'o mie de oameni 721 sunt țărani cultivatori de pământ și 230 târgoveți, ce se îndeletnicesc cu industrie, comerț și profesii libere. Știutori de carte sunt numai 20%. Numărul bărbaților întrece pe cel al femeilor la țară ; la orașe sunt mai multe femei decât bărbați.

Din constatările de mai sus se desprinde un fapt înbucurător și anume că Basarabia, în ciuda tuturor încercărilor vrăjmașe, a rămas cea ce fusese din vechime, o țară românească. Cercetările istorice confirmă în toate afirmațiunea unui fruntaș moldovean din Sfatul Țării din Chișinău, că în Basarabia numai Românii sunt băștinași, câtă vreme concetățenii lor de alte limbi sunt oaspeți mai mult sau mai puțin bine veniți.

CAP. IV

Improprietărirea țăranilor în Basarabia.

1. Teama țăranilor de robia muscălească. — 2. Tocmelile agricole sub Ruși și „contractul normal”. — 3. Ucazul de improprietărire din 1861. — 4. Legea agrară din 1919.

1. Teama țăranilor de robia muscălească.

Am arătat mai sus că desrobirea țăranilor din Moldova s'a făcut sub domnia lui Constantin-Vodă-Mavrocordat, cu multă vreme mai înainte ca în țările vecine. Atunci țăranii moldoveni redobândiră libertatea de a se muta de pe o moșie pe alta, după bunul lor plac. Tot atunci s'a fixat claca cu 12 zile pe an. Rușii găsiră în Basarabia două categorii de cultivatori de pământ și anume: săteni cu pământ propriu cari se numiau și *răzeși*, și țărani fără pământ propriu, așezați pe moșiile boierești, mănăstirești și ale haznalei rusești. După vechiul obicei moldovenesc, țăranii primiau dela proprietar 3—10 fălci de pământ de fiecare cap de familie pentru hrana lor, plătind o anumită sumă de bani în numerar și mai dând încă și dijmă până la 4 zecimi din toate produsele acelei porțiuni de pământ. Deosebit de aceasta țăranul mai era dator să muncească boerului sau mănăstirii 12 zile pe an, să-i ajute la gospodărie și să-i trimită rânđași la curte. Țăranii păziau pădurile proprietarilor, având însă dreptul de a ridica uscăturile dintr'însele. Ei trebuiau să întrețină în bună stare drumurile, stavilarile ș. a. De altfel ei erau liberi de a se muta de pe o moșie pe alta,

după ce-și îndeplineau toate îndatoririle lor față de vechiul proprietar. Acesta era regimul sub care trăiau țăranii în Basarabia la 1812.

Pe vremea aceea însă țăranii din Rusia trăiau în condițiuni cu mult mai grele și mai apăsătoare. Acolo dănuia încă *robia țăranilor*. Boerul rus era stăpânul absolut al țăranului; el îl putea folosi la orice muncă, când voia și cât voia. El îl putea vinde ca pe vitele necuvântătoare sau da zestre urmașilor săi. Țăranul din Polonia făcea 100—150 de zile clacă pe an, iar femeia și fetele lucrau fără nici o socoteală la curtea boerească. Pretutindeni el era „glebae adscriptus” sau „*lipit pământului*” cum se zicea pe moldovenește.

Țăranii noștri basarabeni cunoșteau împrejurările acestea foarte bine, auzindu-le cu groază din gura miilor de fugari, cari veniau săracii să se aciuească în Moldova. Pentru aceia Basarabeni se îngroziră, aflând că țara lor fusese alipită la Rusia cu toată pravoslavnicia ei. Ei se temeau, și cu drept cuvânt, că sub noua oblăduire rusească vor cădea și ei în starea de neagră robie, în care vegetau „*mujicii*” ruși. De teama aceasta ei fugeau cu miile dincoace de Prut, în Moldova liberă, unde se puteau bucura de vechiul obicei al pământului.

În Februarie 1816 țăranii din Răchitna, un sat așezat pe pârâul cu acelaș nume care despărția ținutul Hotinului de ținutul Cernăuților, se rugară „cu lacrimi” către țarul rusesc, noul lor stăpân, să fie lăsați în „*obiceiurile lor cele moldovenești*”, pe care le-au apucat dela bătrânii lor, și să vină în floare precum au fost, ca să slăvească numele împăratului și ei și urmașii lor, și să petreacă totdeauna supt „*dregătorii Moldovii, pământeni de ai lor*”, precum erau deprinși și se „înțelegeau în vorbă”. Că ei „alte rândueli” nu pricepeau ci numai cât li se adăogau „necazurile și greutatele”.

Din cauza aceasta numărul fugarilor dincoace de Prut sporia mereu. Un raport contemporan spune că „fugarii se tot înmulțiau și ofițerii veniau să-i caute la noi, unul din ei găsindu-și chiar moartea“. Un cordon puternic de Cazaci se formase dealungul Prutului pentru a împiedeca fuga populațiunii moldovenești, mânată de teama măsurilor luate de noua stăpânire.

Fuga țăranilor puse pe gânduri pe noii stăpânitori ai Basarabiei, cari vedeau cu ochii cum se risipia țara. De aceia Rușii nu îndrăzniră să introducă în noua oblasție regimul lor agrar, ci grijiră să asigure țăranilor respectarea vechilor obiceiuri pământene, de care se bucurau sub blânda oblăduire moldovenească.

În cunoscutul rescript al țarului Alexandru I către guvernatorul Bahmetiv, prin care se promulgă autonomia provincială a Basarabiei, găsim următorul pasagiu privitor la țărani: „Și încă mai cu dinadinsul lucrătorii de pământ să afle într'acest bine începutul spre o desfătăță fericire a soartei lor. Ei sunt obosiți de giugul ce de mult au fost pus asupra lor, prin lăcomie și necunoștință. Acea satornică și tare privighiere a ocârmuirii trebue să razime spre a fi și slobozi de un asemenea cumplit rău“.

În „așezământul“ promulgat atunci se prevede că „țăranii sau sătenii pe temeiul de mai înainte își vor păzi dreptățile a nu atârna persoana lor de la stăpânitorii pământului pe carele se află ei locuind“. „Averea lor să fie apărâtă de tot felul de ocolișiri sub privighierea ocârmuirii oblastei. Toți de obște locuitorii țărani ce se află locuind pe drepte moșiile lor, sau pe a haznalei sau pe moșiile altor stăpâni, vor fi îndatoriți a plăti la hazne bir și a răspunde havalele pământești, acele care se vor așeza după deobște împărțire în oblaste, precum pentru cheltuelile oștirilor acele după legiuri hotărîte, pentru ținerea cailor, poștei și a stanțiilor de poștă, așîșderea și pentru ținerea drumurilor celor pu-

blice. Pentru câștigurile cu care se folosesc țăranii pe pământul haznalei, vor plăti la haznea *adetiul* bănesc după tocmeala ce osebit se va încheia cu dâșii, când se vor face târguirile publicarisite pentru toate *condeiele* de răsumat a hasnalei, ce se dau în năimeală, la care va trebui a se lua singur temei obiceiul de mai înainte ce cuprind: a) *plata de fiecare familie în bani câte un galben, iar de burlac câte giumătate galben*; b) *darea dijmei sau a zecea parte din pâne în greutate, așisderea și din fânul ce vor face și vor aduna ei*; c) *plata goștinei pe oi*; d) *plata deseatinei pe stupi și rămături*; e) *plata vădrăritului, dejma sau a zecea parte din vinul ce vor face din vii și din poamele ce vor strânge din livezi*; f) *plata pogonăritului pe sămănăturile de tutun*“.

2. Tocmelile agricole sub Ruși și „contractul normal“.

Țăranii de pe moșiile particulare aveau să dea haznalei goștina, deseatina, vădrăritul și pogonăritul. Iar pentru folosirea pământului, ei erau datori a împlini lucrul și îndatoririle în folosul stăpânilor acelor moșii după cuprinsul așezământului Moldovei. În condițiunile acestea țăranii începură a prinde încredere față de noua stăpânire și a se reîntoarce pe la vetrele lor părăsite din Basarabia.

Cum însă se găseau unii boeri, dară mai ales arendași, cari nu se sfiau de a neîndreptăți și obijdui pe țărani la tot pasul, cerându-le mai multe zile de clacă, luându-le și dijmă mai mare decum scria la pravilă, dând astfel țăranilor anză la nemulțumiri și emigrări, ocărmuirea rusească se văzu nevoită de a sili pe proprietari la respectarea dispozițiunilor legale privitoare la tocmelile agricole. Prin ucazul din 24 Ianuarie 1834 proprietarii de moșii fură siliți de a încheia, de bună voe, cu țăranii de pe moșiile lor *tocmeli agricole*, prin care să se stărnicească drepturile și datoriile țăranilor față de proprietari, dară și a proprie-

tarilor față de țărani. Dar cu toate acestea sè găseau mulți țărani cari nu-și puteau apăra totdeauna cu succes drepturile lor și rămâneau păgubiți și înșelați de proprietari și arendași. Pentru a înlătura acest neajuns, stăpânirea însăș întocmi un „*contract normal*“, pe care'l tipări și în românește și'l împărți la săteni, pentru ca să se folosească de el la încheierea tocmelilor agricole cu proprietarii (Martie 1846).

„Oricum — zice d. Z. Arbore, un bun cunoscător al Basarabiei — rămâne netăgăduit acum, după toate actele ce se păstrează de pe acele timpuri în arhiva dela Chișinău, că guvernul rusesc, contrar obiceiului său de a robi pe țărani, dăruind sate întregi cu pământ și locuitori cinovnicilor și generalilor săi, n'a voit a face acelaș lucru tocmai la hotarele imperiului și a lăsat slobodă țărănimea română din Basarabia. Cauza acestei dispozițiuni a fost îngrijorarea, de a nu pierde această populațiune muncitoare, care ar fi fugit cu mic cu mare, dacă în Basarabia s'ar fi introdus robia muscălească“.

3. Ucazul de împrumut din 1861.

În condițiunile acestea viețuiau țăranii basarabeni până la 1861, Februarie 8, când apăru ucazul de desrobire și împrumut a clăcașilor, ucaz ce izvoră din marinizarea țarului Alexandru II-lea. În Bucovina și Transilvania actul acesta se produsese încă la 1848, iar în România pe timpul lui Cuza-Vodă. Pentru a ne putea da seama de însemnătatea acestui act pentru țărănime, act care apăru și în limba moldovenească, ajunge să ne reamintim că afară de răzeși, cari aveau pământul lor propriu, marea mulțime a țăranilor n'avea nici o palmă de pământ, ci se hrănea în condițiunile cunoscute pe pământul boeresc sau mănăstiresc. Pentru a pune capăt mi-

zeriei acestui proletariat agricol, veni ucazul țarului care hotărî ca țăranilor să li se facă parte din pământul boeresc și mănăstiresc, muncit de dănșii de veacuri în sudoarea feței lor, firește, în schimbul unei drepte despăgubiri pentru proprietari. Dispozițiunile acestea loviau însă adânc în interesele materiale ale boerimii, care era deprinsă să exploateze munca clăcașilor și mizeria lor. Boerii basarabeni se ridicară împotriva acestor măsuri de dreptate socială și de umanitate. Pentru a zădărnici reforma, ei trimiseră o deputațiune la Petrograd, în frunte cu Constantin Moruzi și Nicolae Cantacuzino, pentru a stărui pe lângă țar ca ucazul de improprietărire să nu fie aplicat în Basarabia, fiind că acolo desrobirea țăranilor s'ar fi desăvârșit încă pe timpul Moldovei. Este adevărat că desrobirea vecinilor se făcuse încă în vremea Moldovei, dară ucazul țarului nu prevedea numai desrobirea, ci și improprietărirea țăranilor, și tocmai această dispozițiune căutau boerii să o înconjoare și să o zădărnicească. Dară nu isbutiră cu planurile lor egoiste și meschine, fiind că hotărîrea țarului de a face dreptate celor mulți era fermă. Prin protestele lor, ei reușiră doară de a amâna aplicarea reformei până la 1869, când ea s'a înfăptuit și în Basarabia.

Ba mai mult chiar! Improprietărirea clăcașilor basarabeni s'a făcut într'o măsură cu mult mai largă și mai priincioasă pentru ei ca în celelalte părți ale imperiului rusesc. Unde țăranii din interiorul Rusiei primiau de cap de familie numai *câte o desetină și jumătate* de pământ, țăranii basarabeni căpătară de fiecare cap de familie câte 8—13½ desetine după calitatea pământului. Și cum fertilitatea solului varia dela miazănoapte spre miazăzi — pătura de „*ciornoziom*“ adecă de pământul negru, fiind în regiunile de sus mai groasă, iar în părțile de jos mai subțire — țăranii din ținutul Hotinului primiră câte 8½ desetine, cei din Soroca 8—9½, din Orhei 8, din Bălți 9½, din Chișinău

8—9 $\frac{1}{2}$, din Tighina 10 $\frac{1}{2}$ —11 $\frac{1}{2}$, din Cetatea-Albă 13 $\frac{1}{2}$ desetine. Ținutul Ismailului făcea atunci parte din România și pentru aceia acolo împrăștierea țăranilor se făcuse după legea pentru regularea proprietății rurale a lui Cuza-Vodă din 14 August 1864. — Desetina rusească măsură 60 de prăjini sau $\frac{3}{4}$ de falce.

Ucazul de împrăștiere dispune ca „pământul, fie arabil, fie pășune, sau izlaz pe care țăranii îl țineau în arenda dela proprietari, și a cărui întindere nu întrece 13 desetine și 1768 stânjeni pătrați de cap de familie, devine de drept lotul de împrăștiere al țăranilor“. „Pământul de împrăștiere — hotărăște mai departe ucazul dela 1861 — rămâne sub numirea de „pământul obște“, pentru care țăranii vor plăti cuvenită despăgubire. Acest pământ rămâne proprietatea „obștei satești“. El nu va putea deveni în nici un caz proprietate particulară, nici total nici în parte, ci va forma un pământ inalienabil al țăranilor, menit a sluji pentru hrana tagmei țărănești“. Din dispozițiunile acestea se vede clar tendința de a introduce și în Basarabia tipul de proprietate agrară ce era obișnuit în Rusia.

Loturile din pământul obștei satești, fie din siliștea satului, fie la câmp, rămânea moștenire inalienabilă a membrilor familiei țărănești. Când lotul trecea în stăpânire moștenitorilor, el putea fi parcelat însă sub condiția de a nu fi mai mic de $\frac{1}{4}$ din întregul lotului primit la împrăștiere. În cursul vremii s'a produs de fapt farimișirea totală a loturilor. În județul Hotinului bunăoară se găseau foarte mulți țărani, cari nu aveau decât 2 desetine de pământ.

După cercetările din urmă trăiau în Basarabia peste 100.000 țărani cari stăpâniau cel mult 1 ha de pământ. Altele 200.000 de familii posedau media de 3,5 ha și numai 150.000 familii cari stăpâniau peste 8 ha de pământ. Loturile țăranilor fără moștenitori treceau după lege asupra obștei satești. Legea îngăduia țăranului de a-și vinde lotul sau a-l trece

altui țăran din aceeași obște satească cu dânsul. Pe calea aceasta unii țărani mai cuprinși au adus în stăpânirea lor mai multe loturi, devenind astfel țărani frunțași, pe când alții ajungeau din nou clăcași la ei. Dacă însă un țăran părăsia obștea satească și se facea târgoveț, atunci el pierdea lotul care trecea asupra altui sătean.

Loturile se plăteau fie în muncă, fie în bani gata. Plata în muncă se făcea după dispozițiunile „contractului normal” cu deosebire numai că dijma rămânea desființată. Plata în bani se făcea prin bună învoială între părți. Dacă nu se putea ajunge la aceasta prin bună înțelegere atunci darea se fixa cu 1,20 — 2,50 ruble pe an de fiecare lot țăranesc. Termenul de răscumpărare era de 20 ani. Plata se făcea la Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru.

Legea de improprietărire basarabeană dela 1861 are incontestabil multe părți bune. Ea este cu mult superioară legii similare din Bucovina din 1848, unde țăranii primiră pământ mai puțin, dară în proprietate individuală, cu dreptul de a dispune de el fără nici o restricțiune. Imprejurarea aceasta constituia un mare defect al legii, fiindă loturile s’au pulverizat până la câte-va prăjini și s’au înstrăinat.

Dar ca și în Bucovina, tot așa și în Basarabia țăranul improprietărit a suferit foarte mult din pricina lipsei de capital. În nevoia lor țăranii începură să se împrumute la arendași și cârciumari, cari îi exploatau în mod neomenos, cerând dobânzile în natura ca ouă, brânză, paseri, miere, ceară, lână etc. care se urcau până la 200%. Cârciumarii ajunseră astfel o adevărată pacoste pe capul țăranului cu rachiul lor infect și cu camelele insuportabile.

Impuținându-se pământul prin colonizare, țăranilor moldoveni nu li mai rămăsese loc de ajuns pentru a se putea hrăni în țara lor roditoare și de aceea în 1908 peste 855 de țărani moldoveni emigrară în Sibirea pentru a se coloniza acolo și unde trăesc până azi.

La aceste nevoi cari rodeau fără milă la măduvă, se mai asociau apăsările dărilor și necunoștința de lege și de limba în care se dedeau poruncile. „Țăranul român — observă Zașciuk — plătește aproape totdeauna de 5 ori mai mult decât este dator să plătească“. Dar cu toate nevoile și greutățile care apăsau greu asupra spetelor sale, el și-a păstrat moșia, limba și legea și sub vitriga stăpânire străină. El a ramas ceia ce fusese de altfel și în trecut, rădăcina trainică a neamului nostru în Basarabia.

La stăruința lui *Stolypin* apăru în Septembrie 1906 un ucaz împărătesc prin care se făcu o largă improprietărire a țăranilor de care însă țăranii basarabeni n'au putut profita mult. Important însă și pentru ei fusese ucazul din Octombrie 1906 prin care se abrogară restricțiunile privitoare la țărani, recunoscându-li-se și lor dreptul de a se dedica și altor ocupațiuni afară de plugărie. Prin ucazul din 9 Noembrie al aceluiaș an s'a îngăduit țăranilor de a ieși din „*mir*“, adică din indiviziunea obștei satești și de a poseda pământul, mult puțin cât îl aveau, în proprietate individuală, ceia ce fusese una dintre cele mai mari și mai radicale reforme din Rusia țaristă.

4. Legea agrară din 1919.

Suprafețele cultivabile din Basarabia cuprindeau 3.835.000 desetine, din care țăranii dețineau până la începutul războiului mondial numai 1.864.000 desetine, adică 48%; iar restul se găsea în proprietatea statului, a boerilor și a așezămintelor bisericești. Statul și așezămintele bisericești posedau 315.000 desetine, adică 8%, iar proprietatea particulară 1.656.000 desetine, cea ce face 44%, care se găseau în stăpânirea a 1.741 de mari proprietari. Disproporția aceasta între marea și mica proprietate, care în celelalte gubernii rusești era și mai pronunțată, a fost,

fără îndoială, una din cauzele esențiale pentru izbucnirea marei revoluțiuni rusești, care prinse în vârtejul ei, din fericire numai vremelnic, și Basarabia. Îndată ce se declară revoluția rusească, încă în Martie 1917, apăru un ucaz al guvernului rusesc prin care pământurile cultivabile ale statului, ale așezămintelor bisericești și ale marei și mijlociei proprietăți trecură în seama așanumitelor „*comitete agrare sau pământesti*“ pentru a fi împărțite între muncitorii de pământ.

În congresul țărănesc din 1 și 2 Octomvrie 1917 și congresul ostășesc din 20 Octomvrie 1917, s'a hotărît înființarea „*Sfatului Țării*“, suprema autoritate legislativă și administrativă a Basarabiei. Cea dintâi grijă a acestei corporațiuni a fost să instituie o „*comisiune agrară*“ compusă din deputați desemnați de „*Sfatul Țării*“ și din specialiști în chestiuni agrare pentru a pregăti un proiect de lege pentru împărțirea pământului la țărani.

Lucrările „comisiunii agrare“ basarabene au durat un an de zile. În Noemvrie 1918 proiectul reformei era gata și fu votat în ședința „*Sfatului Țării*“ din 27 Noembrie 1918 și promulgat prin decretul regal din 22 Decemvrie 1918. Pentru a primi însă deplină putere de lege, el fu supus spre ratificare primului parlament al României întregite. Ratificarea aceasta s'a făcut de ambele corpuri legiuitoare și s'a promulgat în Martie 1919.

Prin noua lege de împrumietărire se luă din proprietatea statului și a așezămintelor bisericești 230.000 ha, iar din proprietatea particulară 900.000 ha, deci la un loc 1.130.000 ha pământ cultivabil, pentru a fi repartizat între țărani în schimbul unei drepte despăgubiri. Din pământul acesta s'a alcătuit „*fondul imobiliar basarabean al Statului*“, pentru a fi parcelat apoi în loturi țărănești. Loturile sunt de trei feluri: loturi întregi de 6-8 ha, loturi de complectare și loturi de colonizare de 8-10 ha. Loturile trec în proprie-

tate individuală a țăranului împărtășit cu ele. Pentru pregătirea și conducerea lucrărilor de expropriere și improprietărire se înființă o instituție specială de stat cu numele de „*Casa Noastră*“.

Prețuirea pământului expropiat se face după condițiile care au existat înainte de 1914. Prețul se stabilește după cost pentru clădiri și inventar, și după capitalizarea venitului curat și a prețului normal de arendă pentru

No. 41. — La cules de vie.

pământurile cultivabile și embaticuri. Ca preț normal de arendă se consideră media prețurilor de arendă pe termen scurt, obținute direct de proprietar în ultimii 9 ani, iar pentru embaticuri plata embaticară anuală.

Pentru a evita pentru viitor acumularea de pământuri într'o singură mână și crearea de mare proprietate, se luă o dispozițiune în lege, ca întinderea de pământ care poate fi acumulată pe viitor în mâinile unei persoane să nu poată trece peste una sută hectare. La acest minim de proprietate fu redusă și marea proprietate de odinioară din Basarabia. S'a reținut pământ suficient pentru școlile de agri-

cultură, viticultură și zootehnie, pentru gospodăriile model și pentru gospodăriile de semințe.

Prin noua lege agrară din 1919 sporește proprietatea mică și mijlocie țărănească la 3 milioane ha, iar marea proprietate se reduce la 230.000 ha pământ cultivabil. Unde deci înainte de 1915 raportul între marea și mica proprietate era de 52% : 48%, după aplicarea noii reforme acest raport se modifică foarte mult în favorul țăranilor, care dețin acum 80% din întreaga suprafață cultivabilă a Basarabiei, pecând în sama marilor proprietari a ramas nu mai 6%, iar restul cade asupra instituțiilor publice.

Reforma aceasta agrară este fără îndoială una din cele mai mari opere de dreptate socială și națională totodată, fiind că pământurile trecură din mâinile câtorva mari proprietari străini și mănăstiri închinăte, în stăpânirea vecinică a țăranului român, talpa țării, apărătorul patriei în zile grele, păstrătorul limbii și tradițiunilor strămoșești.

În condițiunile create prin noua reformă agrară, Basarabia, pe care încă la 1799 Rușii o numiau „țara fâgăduinței“, iar țarul Alexandru I, „țară de aur“, merge cu pași repezi spre înflorirea economică. Pământul ei negru este peste măsură de mănos și produce tot felul de cereale ca : grâu, secară, orz, ovăz, porumb, păstăioase care întrec mult peste consumul intern. Pe lângă cultura cerealelor, înflorește viticultura și cultura tutunului, sericultura, apicultura, piscicultura și prăsila vitelor, oilor, și cailor (Vezi ilustrația No. 41).

În timpul din urmă a luat în Basarabia și industria un oarecare avânt. Consolidarea internă și îmbunătățirea căilor de comunicație va face din această parte a României mari un adevărat rai pământesc. Desfacerea produselor se face prin *cooperative*, care în Basarabia au o dezvoltare foarte întinsă.

CAP. V.

Viața bisericească sub Ruși

1. Mitropolitul Gavriil Bănulescu și începuturile organizației bisericești în Basarabia. — 2. Așezămintele de cultură bisericească. — 3. Dimitrie Sulima, continuatorul operei lui Gavriil, și urmașii săi Irinarh și Antonie. — 4. Inceputul rusificării sub arhiepiscopul Pavel și urmașii săi Serghie, Iasachie și Neofit. — 5. Episcopul Iacob și carticele moldovenești ale „Frăției Nașterii Domnului”. — 6. Episcopul Vladimir și apariția „Luminătorului”. — 7. Oprimarea curentului moldovenesc sub Serafim și răspândirea „Inochentismului”. — 8. Mănăstirile din Basarabia. — 9. Moștile mănăstirilor închinatc și Noul-Neamț.

1. Mitropolitul Gavriil Bănulescu.

Pe vremea răpirii Basarabiei, județele Bălți și Orheiul atârnav în cele bisericești de mitropolia Iașilor; iar județele Greceni, Codru, Hotărniceni, Lăpușna și Soroca de episcopia Hușilor. Creștinii din Bugeac și din raialele turcești din sudul Basarabiei steteau sub oblăduirea mitropoliei Proïslaviei, iar raiaua Hotinului își avea episcopul său propriu. Când la 1808 Rușii cuceriră raialele turcești dela Nistru și dela Dunăre, ei ridicară în scaunul vechii episcopii a Cetății-Albe pe arhiercul rus Dimitrie Sulima. Pe timpul ocupațiunii rusești Sfântul Sinod din Petrograd numi „Exarh al Moldovei, Valachiei și Basarabiei” pe mitropolitul *Gavriil Bănulescu*, care păstori țările române până la 1812, când se retrase cu oștirile rusești peste Prut. (V. ilustr. No. 42). Acest mare și erudit arhipăstor al bisericii basarabene

No. 42. — Mitropolitul Gavriil Bănulescu.

coborea dintr'o veche familie moldovenească din Câmpulungul Bucovinei, de unde familia sa trecu în Ardeal și se așează acolo, precum arată o mărturie „a oamenilor buni și bătrâni” din târgul Câmpulungului în 1800, zicând că „au ieșit și dela noi o samă din Bănulești și din Erhănești la țara Ardealului”.

În 1778 Gavriil era profesor de latinește la Iași. În 1779 se călugări la Constantinopol, în 1781 era predicător la mitropolia din Iași. În anul următor plecă în Rusia și ajunse profesor de filozofie la Poltava. În 1789 se întoarce în Moldova și deveni episcop al Cetății-Albe, reînființate chiar atunci de Ruși cari ocupaseră din nou Principatele. După așezarea păcii dela Iași (1792) Gavriil Bănulescu se retrase în Rusia unde deveni mitropolit al Chersonului și Crimeei. În 1799 ajunse mitropolit al Chievului și Haliciului, iar în 1801 membru al Sf. Sinod din Petrograd. După patru ani de arhipăstorire se îmbolnăvi, părăsi Chievul și se așează la Odeșă și Dubăsari, unde rămase până la 1806, când, începând războiul ruso-turc, oștirile rușești ocupară din nou Principatele iar el fu chemat la conducerea bisericii române.

Curtea rusească ținea foarte mult la mitropolitul Gavriil, dovadă sunt decorațiile cu ordinele cele mai înalte și clobucul sau camelauca albă cu crucea de briliante, cu care fusese distins de însăși împărăteasa Caterina. Este de remarcat că arhieriei ruși poartă camelaucă *albă*.

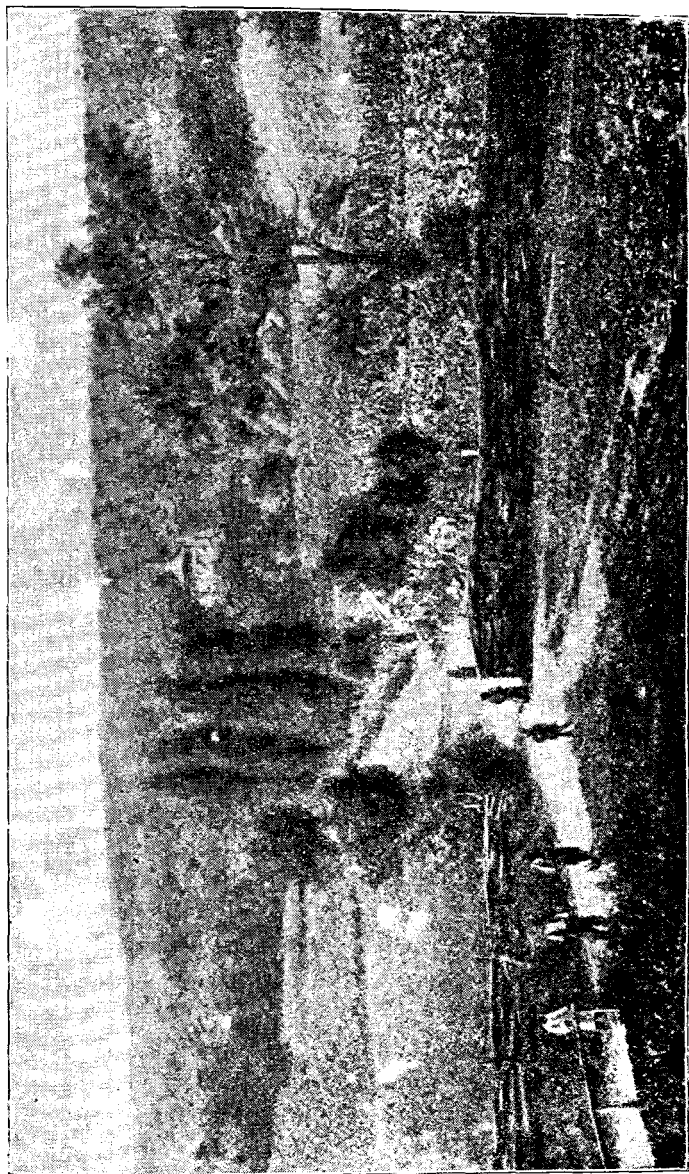
După pacea dela București, mitropolitul Gavriil fu însărcinat cu organizarea și arhipăstoria arhidiecezei Basarabiei. În raportul său către Sf. Sinod, al cărui membru era, mitropolitul Gavriil arată că în Basarabia fusese o eparhie a Hotinului și propuse ca în locul aceleia să se înființeze o eparhie nouă care să cuprindă întreaga Basarabie. Pentru întreținerea noii eparhii el ceru câștiul câtorva mănăstiri basarabene și dările dela cler și taxele pentru

actele de căsătorie. Propunerile sale găsiră aprobarea Sfântului Sinod. În 21 August 1813 apăru ucazul țarului Alexandru I prin care se înființă noua „*Arhiepiscopie a Chișinăului și Hotinului*“ care cuprindea Basarabia precum și întreagă gubernie a Chersonului cu orașele Odesa, Tiraspol, Ananiev și Elisabetgrad, vechea Ucraină a Hanului, peste care se estindea mai înainte jurisdicțiunea bisericească a mitropolitului Proilaviei.

Ținuturile de dincolo de Nistru fusese încorporate nouii arhidieceze moldovenești a Basarabiei, fiind-că după o mărturie contemporană regiunea dintre Bug și Nistru cu orașele Odesa, Tiraspol, Ananiev și Elisabetgrad erau locuite de *Români, Greci, Bulgari și alte națiuni diferite, iar Ruși foarte puțini*. Țarul dispuse prin ucazul său ca în noua arhidieceză să se aplice „obiceiurile locale, fiindcă s'a îngăduit poporului Basarabiei păstrarea vechilor sale drepturi moldovenești.“ Pentru întreținerea ei țarul închină nouii mitropolii vechea mănăstire *Chipriana* și schitul *Condrița* cu toate averile și veniturile lor. (Vezi ilustr. No. 43). Prin aceasta mitropolia primi o bază reală pentru existența ei.

Vestea despre instalarea mitropolitului Gavriil la Chișinău făcuse o impresie penibilă în Iași. „Boerii — zice un mărtor ocular — sunt cu atâta mai nemulțumiți, cu cât trag de aici încheierea, că Basarabia e pierdută de acum pentru totdeauna pentru Moldova, și puțina nădejde a unei reîntoarceri a pierit“.

Mitropolitul Gavriil creă în Octombrie 1812 o „*dicasterie duhovnicească*“, dar păstră încă vechea împărțire a arhidiecezei sale în protopopii, care erau nouă la număr și anume: Hotin, Soroca, Fălești, Orhei, Lăpușna, Hotărniceni, Codru și Basarabia de jos. Protopopii aveau să controleze și să supravegheze bisericele și pe preoții din protopresviteriatele lor. Acestea aveau la un loc 712 biserici. Cea mai veche

No. 43. — Schitul Condrița.

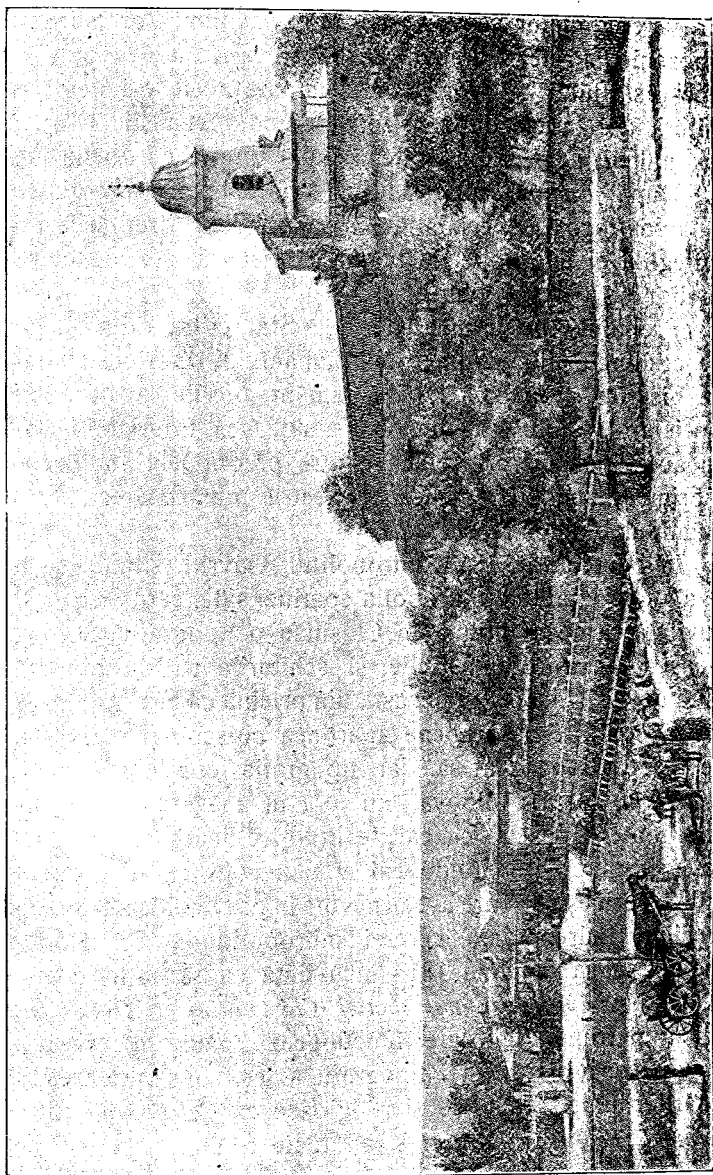
biserică de piatră în Chișinău era biserica Mazarachi care s'a păstrat până azi din vremurile Moldovei. (Vezi ilustr. No. 44).

2. Așezămintele de cultură bisericească.

Pentru educația tinerilor clerici, mitropolitul Gavriil înființă în Chișinău un „*Seminar duhovnicesc*,” care s'a deschis la 31 Ianuarie 1813. La acest Seminar se învăța: gramatica, retorica, logica, filosofia, istoria, geografia, matematica, pedagogia și teologia dogmatică precum și limba elină, latină, rusă și română, iar facultativ franceza și germana. La început se primiau și tineri cari nu erau ținuți să devie cu orice preț clerici. După înființarea liceului din Chișinău însă în Seminar se primiau numai viitori clerici. Până la 1837 când se despărțiră ținuturile de dincolo de Nistru de eparhia Chișinăului, Seminarul era frecventat și de elevi de dincolo de Nistru. Materiile se predau toate în limba moldovenească și numai mai târziu limba română fu înlocuită cu cea rusă. Seminarul acesta funcționează până azi în Chișinău. Cursurile durează 6 ani.

Pentru a pregăti candidații pentru Seminar s'a creat chiar în 1823 în Chișinău „*Școala duhovnicească*,” care primia elevi după terminarea cursului primar. Frecvența a rămas până azi de 4 ani, iar materiile se predau în măsura cursului inferior de liceu. Mai apoi s'au mai deschis încă alte două școli duhovnicești, una la Ismail și alta la Ediniți în ținutul Hotinului (1869), astfel că de prezent funcționează trei școli duhovnicești care pregătesc pe cei ce doresc să intre în Seminarul teologic din Chișinău.

La stăruința mitropolitului Gavriil s'au luat în „așezământul” dela 1818 următoarele dispozițiuni favorabile privitoare la partea duhovnicească. „Dreptățile și pronomiile părții duhovnicești atrăgătoare de aceia în public mărtu-

No. 44. — Biserica Mazarachi din Chișinău cu șipotele ei.

risire a credințelor să vor păzi întru deplina lor știre și slobozenie. Partea duhovnicească a *legii stăpânitoare* a greco-răsăritului se vor folosi cu toate acele privilegii și venituri, dobândește după hrizoavele moldovenești și apoi dela înaltele ucazuri împărătești după unirea cu Rusia“.

După dispozițiunile acestui „așezământ“ preoțimea forma o tagmă specială „*duhovenstvo*“ cu dreptările și privilegiile ei deosebite de tagma boerească sau de clasa țaranilor și a târgoveților.

Preoțimea nu primia leafă dela Stat, ci trăia din ofrandele credincioșilor și din rodul pământului bisericesc. Fiecare biserică avea 33 fâlcii de pământ, oferite ei de către proprietarul satului sau de obștea satească. Enoriașii munciau acest pământ prin clacă pentru preot. Dela Stat preotul primia numai o remunerație pentru împărțirea învățământului religios în școală.

În Septembrie 1813 mitropolitul Gavriil, silindu-se a așeza o tipografie în mitropolia eparhiei sale, ceru Sf. Sinod încuviințarea de a înființa în Chișinău o tipografie moldovenească pentruca bisericile și schiturile să nu rămână lipsite de cărți rituale. Și aceasta din pricină că cea mai mare parte a eparhiei basarabene aparținea episcopiei de Huși, care n'avea tipografia sa, iar tipografia eparhiei Iașilor, singura în toată Moldova, nu era în măsură de a înzestra toate bisericile cu cărțile liturgice necesare. Din pricina aceasta preoții moldoveni erau nevoiți să-și procure cărțile bisericești de care aveau nevoie în provinciile austriace. Apreciind îndreptățirea cererii mitropolitului, Sf. Sinod, prin adresa sa din Mai 1814, încuviință ca să se înființeze în Chișinău *tipografia mitropoliei Chișinăului și Hotinului*, ca institut românesc, care funcționează până în prezent. De sub teascurile acestei tipografii a ieșit o serie întreagă de cărți rituale, didactice și religioase ca *Catehismul*, *Molitvelnicul*, *Psaltirea*, *Mineul* ș. a., toate traduse din rusește.

sub îngrijirea mitropolitului. O însemnare contemporană arată că între anii 1815 și 1820 ieșiseră de sub teascurile acestei tipografii nu mai puțin de 19.320 de diverse cărți bisericești în limba românească.

În timpul lui Gavriil s'a zidit mitropolia din Chișinău (1817) și s'a îndrumat zidirea bisericii catedrale soborul, care s'a terminat numai sub urmașul său Dimitrie (1836). În vremea mitropolitului Gavriil a apărut în românește „Noul Testament“ (1817). După moartea lui Gavriil apărură cartea „despre datoriile preoților“ și o serie de bucoavne pentru școli. În timpul păstoririi lui Irinarh începu să apară o nouă serie de cărți bisericești ca *Triodul*, *Evangheliul*, *Nomocanonul*, *Antologia*, *Octoihul*, ș. a. Unele din aceste cărți apărură în mai multe edițiuni, una chiar în a treisprezecea edițiune. Această frumoasă activitate cărturărească încetă îndată ce veni la cârma bisericii basarabene faimosul arhiepiscop Pavel, precum se va vedea la rândul său.

Mitropolitul Gavriil a îngrijit, în colaborare cu vicarul său Dimitrie, cu Varlaam Cuza, cu protoiereul Cunițchi și cu o rudă a mitropolitului Iosif Naniescu de o traducere a *Bibliei* care a și apărut în 1819 la Petrograd sub auspiciile „Societății Biblice Rosiene“.

Mitropolitul Gavriil a fost un mare talent organizatoric și un aprig apărător al cauzei moldovenești în Basarabia. El se găsea în fruntea marilor patrioți cari luptară pentru dobândirea autonomiei Basarabiei și pentru păstrarea și conservarea caracterului ei moldovenesc. De numele lui rămâne legată organizarea arhidiecezei basarabene și înființarea celor mai de seamă așezăminte bisericești în Basarabia: seminarul duhovnicesc, școala duhovnicească, tipografia arhidiecezană și reședința mitropolitană. Moartea sa a fost o zi de jale pentru toată populația basarabeană (30 Martie 1821). Osămintele sale odihnesc în gropnița mănăstirii Chipriana. Inscripția de pe piatra de mormânt

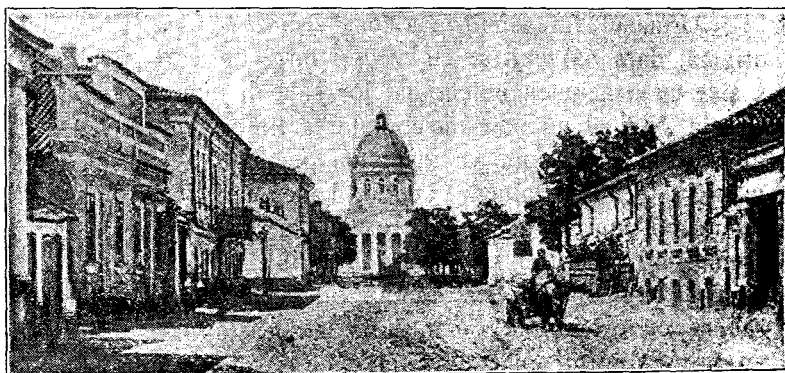
rezumează rodnică sa activitate în următoarele frumoase cuvinte: „Numele lui va trăi între neamuri, înțelepciunea sa o vor recunoaște-o oamenii și lauda lui o va mărturisi-o biserica“.

3. Dimitrie Sulima, continuatorul operei lui Gavriil.

Urmașul mitropolitului Gavriil fusese arhiereul *Dimitrie Sulima*, de obârșie Rus, dară crescut în tradițiunile bisericii moldovenești. Hirotonia și-o primise în Iași și petrecuse mai multă vreme la Dubăsari, unde ajută probabil pe protopopul Mihail Strilbițchi la lucrările sale tipografice. Acolo trebuie să fi făcut cunoștința mitropolitului Gavriil, a cărui prieten și colaborator devenise în Basarabia. În Iulie 1811 ajunsese arhiereu cu titlul „*al Benderului și Akkermanului*“, adică a Tighinei și Cetății-Albe. În Iunie 1821 el deveni urmașul lui Gavriil în scaunul arhiepiscopiei Hotinului și Chișinăului.

Noul arhipăstor al Basarabiei, deși Rus de felul său, n'a încercat să despoie biserica basarabeană de străvechiul ei caracter moldovenesc și nici nu s'a abătut dela calea batătorită de marele său înaintaș. El a încurajat și sprijinit cărturăria moldovenească prin bucoavnele, catechizmele și învățăturile sale, precum și prin numeroasele cărți rituale, care au ieșit în timpul său de sub teascurile tiparniței arhidiecezane din Chișinău. Îmbogățind și răspândind cultura românească, el a căutat, precum s'a spus așa de nimerit, să apropie și să împace pe Români cu Rușii, cu cari Românii în vechime nu fusese învrăjbiți ca bunăoară cu Polonezii, ci numai mai târziu s'au iscat neînțelegeri și vrajba între ei, din pricina stoarcerilor și asupririlor, pe care Moldovenii avură a le îndura din partea oștirilor țariste, care inundau țările române decâte ori purtau război cu Turcii.

În timpul arhieriei sale a propășit și consolidarea eparhiei basarabene. La stăruința sa, *dicasteria duhovnicească* din Chișinău fu transformată într'un *consistoriu bisericesc* (1835), cu atribuțiuni administrative, judecătorești și de control. Acest control se refera în deosebi la actele stării civile, fiindcă în Basarabia ca și în Bucovina preoții îndeplineau și funcțiunea de ofițeri ai stării civile. El desființă vechile protopopiate moldovenești pentru a împărți eparhia, după cele 8 ținuturi, în 8 „*protoierii*” sau decanate, cu câte un „*blagocin*”

No. 45. — Biserica soborului din Chișinău.

sau protopop în frunte. Pentru aceștia scrise arhiepiscopul Dimitrie cunoscutele sale „*Instrucțiuni pentru blagocini*”, prin care li se arată drepturile și datoriile lor.

Pe timpul arhipăstoriei sale s'au desfăcut de arhidieceza basarabeană părțile de dincolo de Nistru, spre a fi cuprinse în noua arhidieceză a Odesei și Chersonului (1837). Prin deslipirea aceasta s'a dat o lovitură foarte simțitoare Moldovenilor transnistrienii, cari, pierzând legătura bisericească cu conaționalii lor din Basarabia, fură descoperiți de scutul acestora și expuși rusificării forțate prin biserică.

Prin conducerea înțeleaptă a arhidiecezei, prin cazațiile și povețele sale creștinești în limba norodului, prin dragostea sa pentru biserică și pentru turma sa cuvântătoare, prin traducerile și scrierile sale omeletice și rituale, mitropolitul Dimitrie a fost un povățuitor cucernic și înțelept al Moldovenilor din Basarabia și ca atare un vrednic urmaș al marelui Gavriil. El muri în 4 August 1844 și fu înmormântat în biserica soborului din Chișinău care fu terminată în timpul arhipăstoriei sale (1836). (Vezi ilustrația No. 45).

Urmașul lui Dimitrie a fost *Irinarh Popov*, Rus de origină, dară om cult și cu vederi largi pe care și le însușise cu ocaziunea îndelungatelor sale misiuni în Italia și Grecia. Nici el nu opri întrebuințarea limbii moldovenești în biserică, ci dimpotrivă însărcină pe câți-va clerici români ca Teodor Baltagă, Teodor Lascu, Ion Neagu ș. a. cu talmăcirea mai multor cărți rusești în moldovenește. Pe vremea arhipăstoriei sale apăru în 1858 „*Vestitorul eparhiei Chișinăului și Hotinului*“, organul oficial al bisericii basarabene, cu text paralel român și rus. În această formă bilingvă apăru „*Vestitorul*“ până la 1871, când textul român fu suprimat, rămânând numai cel rusesc. Pe timpul său s'a retrocedat Moldovei județul Ismail cu 94 de biserici parohiale care fuseră cuprinse în noua eparhie românească a *Dunărei de-Jos* cu scaunul episcopal în Ismail. Irinarh petrecea cu predilecție la mănăstirea *Hârjauca* (Vezi ilustr. No. 46) unde în ziua de 17 Martie 1855 primi vestea despre rănduirea sa ca arhiepiscop al Cameniței.

În locul său arhipăstoria Basarabiei trecu asupra lui *Antonie Șocotov*, care văzând că controlul unui singur blagocin pentru un întreg județ nu era suficient, făcu o nouă împărțire administrativă a eparhiei sale. El desființă protoieriile de județe și împărți întreaga arhidieceză în 35 de ocoale bisericesti „*ocruguri blagocinești*“ și așază în fruntea

fiecărui ocol sau decanat câte un protoiereu sau blagocin.

După noua organizațiune administrativă, bisericile 843 la număr, dintre care 318 de piatră și 525 de lemn, erau împărțite, sub raportul administrativ, în trei categorii după numărul credincioșilor și anume: biserici cu *un cliros* în sate până la 57 familii; cu *doi cliroși* în localități până la 150 familii și în sfârșit cu *trei cliroși* pe la orașe și târguri cu mai mulți preoți și diaconi. Numărul bisericilor cu personal bisericesc complet era redus la 46.

În timpul păstoriei sale s'a respectat încă în biserici limba moldovenească pe lângă cea rusă, folosindu-se prin biserici încă cărțile românești ieșite din tipografia arhidiecezană din Chișinău. „Până la 1871 — zice Ștefan Cioban — toate actele bisericesti, toate izvoadele făcute prin sate erau scrise în românește“. Incercarea de a desnaționaliza poporul prin cuvântul Domnului, o operă osândită de Dumnezeu și urâtă de oameni, precum o caracterizează așa de nimerit economistul Vasile Pocitan, s'a făcut numai sub urmașul lui Antonie în cârmuirea sufletească a norodului basarabean.

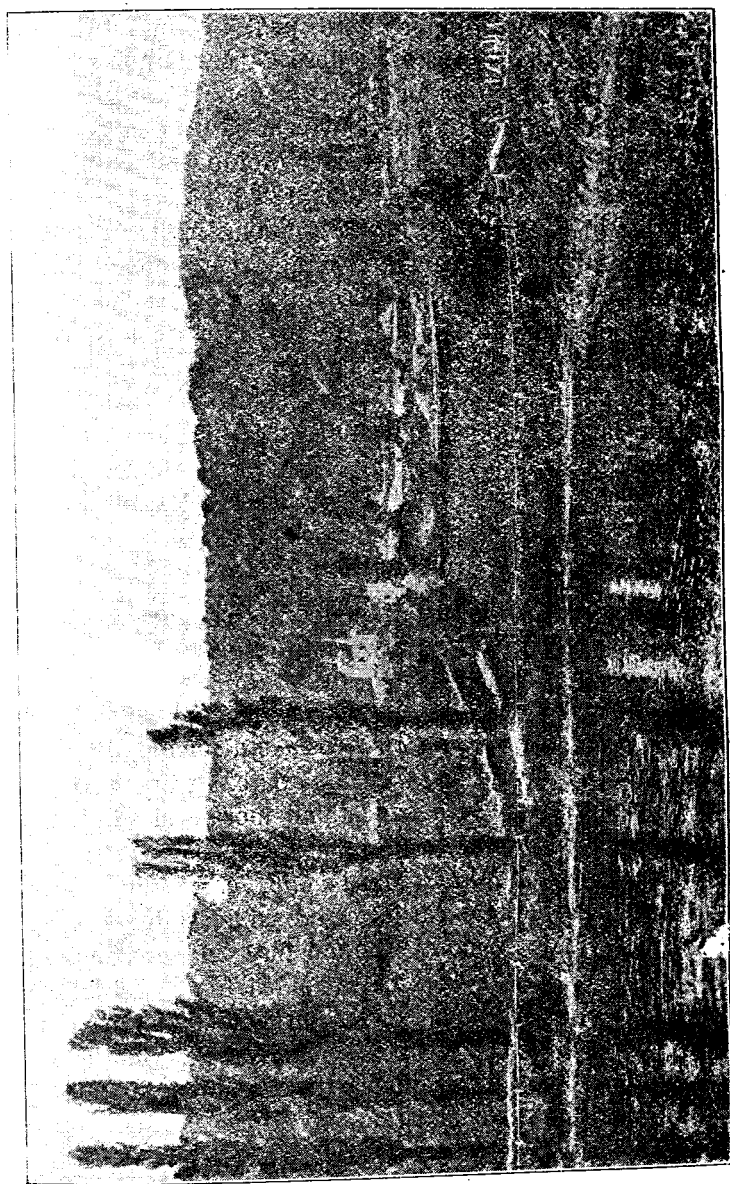
4. Inceputul rusificării sub arhiepiscopul Pavel și urmașii săi Serghie, Isachie și Neofit.

Acesta era arhireul *Pavel Lebedev*, care după moartea lui Antonie fusese rânduit de Sfântul Sinod din Petrograd întâi episcop și mai apoi arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului, în Iunie 1871. În acelaș an, Basarabia încetă de a mai fi o oblastie, adică provincie cu oarecare umbră de autonomie locală, și deveni o «*gubernie*» ca fiecare alta din nesfârșitul cuprins al împărăției rusești. Sub noul cap bisericesc începu să se accentueze tot mai pronunțat tendința de rusificare a bisericii moldovenești din Basarabia.

Mărturisește doară însuși *Batiuşcov*, că „până la 1871, când pe scaunul episcopal veni P. S. Pavel, în unele mănăstiri și biserici slujba dumnezească se făcea în graiul moldovenesc“. S. S. Pavel îndată ce se urcă pe scaunul eparhial dela Chişinău, porunci ca în acele biserici și mănăstiri, în care până atunci se slujia în limba moldovenească, să se slujească în două limbi, cea rusească și cea moldovenească.

Un alt scriitor rus, *Durnovo*, afirmă, că „toate cărțile sfinte de pe la bisericile moldovenești, tipărite cu litere cirilice în limba moldovenească, au fost depuse la mitropolia din Chişinău, unde arhiepiscopul Pavel, în timp de 7 ani le-a ars, încălzind cu ele palatul mitropolitan. Acest act de vandalism grosolan și fără pereche, aparține azi domeniului istoriei“. Iar pentru ca de sub teascurile tiparniței arhidiecezane să nu mai iasă nici o slovă moldovenească, cucernicul propovăduitor al dragostei creștinești desființă acest vechi așezământ pentru răspândirea culturii moldovenești.

Cum însă cărțile la un norod neștiutor de carte ca cel basarabean, rămân mute, dacă nu se găsește cine să le tălmăcească, iperzelosul arhieru își pusese în gând să stingă cu desăvârșire candela aprinsă a creștinismului moldovenesc în Basarabia, surghiunind din eparhie pe clericii moldoveni, cari nu înțelegeau să se lepede de limba strămoșească ca luda de Christos. Din ceata acestor martiri ai credinței și convingerilor lor fac parte clericii *Vasile Zubcu*, *Ioan Untu*, *Dimitrie Tutunaru*, *Ion Popovici*, *Grigore Gallin*, și alții, cari au fost mutați spre pedeapsă la Pscov, Luck, Simferopol, Minsk și alte locuri îndepărtate, de unde cuvântul lor moldovenesc nu mai putea turbura opera netrebnică de rusificare a arhiepiscopului Pavel. Călugări și preoți octogenari, gârboviți în slujba altarului dumnezeesc, propovăduitori ai dragostei și buneii înțelegeri între oameni, erau izgoniți ca niște slugi rele și necredincioase dela al-

No. 46. — Mănăstirea Hârjauca.

tarul Dumnezeuului părinților noștri, pentru că nu înțelegeau să-l proslăvească în altă limbă, decât în cea strămoșească, plăcută lui Dumnezeu și îngerilor din cer. O bucurie generală se simți în Basarabia când veni vestea despre „rânduirea“ lui Pavel în altă parte, căci Moldovenii erau sătui ca de hrean de păstorirea sa (Iulie 1882).

Urmașul său *Serghie Lapidevski* avu mult de lucru până ce potoli turburarea ce se produse în sufletele Moldovenilor pe urma măsurilor nesocotite ale „*moldovenofagului*“ său înaintaș. El îngădui Moldovenilor de a se ruga lui Dumnezeu în limba lor și reînființă chiar și tipografia arhidiecezană, instalând-o la mănăstirea Chițcani sau Noul-Neamț de lângă Tighinea. În Ianuarie 1891 Serghie trecu la mitropolia din Odesa și în locul său veni la Chișinău, după o scurtă arhipăstorie a lui *Isachie Polozenski*, *Neofit Nevodcicov* care păstori 6 ani și muri în Ismail.

5. Episcopul Iacob și cărțile moldovenești ale „Frăției Nașterii Domnului“.

În 1898 Sfântul Sinod rândui „*episcop*“ al Chișinăului și Hotinului pe *Iacov Piatnicki*. Acesta era un om drept și cu dragoste pentru turma sa cuvântătoare. Pentru promovarea culturii creștine și a educațiunii morale și religioase a clerului și a norodului, el înființă la Chișinău „*Infrățirea ortodoxă misionară a Nașterii Domnului*“, care între altele avea de scop să editeze cărțile, broșurile și foi volante de cuprins religios și moral. Curând însă el se convinse că populațiunea moldovenească nu putea trage nici un folos din aceste publicațiuni, fiindcă nu cunoștea limba rusă în care erau scrise. De aceea el se adresă Sf. Sinod din Petrograd și-i ceru autorizațiunea de a publica astfel de broșuri și în limba românească. În adresa sa către Sf. Sinod el arată că „în cele mai multe din satele Basarabiei,

populațiunea ortodoxă se compune în mare parte și adese ori chiar exclusiv din *Moldoveni*, cari cunosc numai limba moldovenească și cu desăvârșire nu înțeleg limba slavă bisericească sau pe cea rusească, nici chiar în forma ei vorbitoare. Literatura didactică, morală ori religioasă ce există în limba rusească, sub forma de cărțicele, broșuri, foi etc. este cu desăvârșire înaccesibilă acestei populațiuni. Și doar și *Moldovenii*

No. 47. — Arhiepiscopul Gurie.

sunt setoși de învățăminte morale și religioase, de povești creștinești și de mângâiere prin cetirea sau ascultare a cuvântului tipărit“.

„Necesitatea unei literaturi care, fiind scrisă în limba moldovenească, ar potoli această sete a *Moldovenilor* este foarte simțită. Ce-i drept, există câteva publicațiuni de cuprins moral și religios și în limba moldovenească, care publicațiuni se tipăresc peste frontieră în România; dar mai întâi de toate,

limba acestor publicațiuni, diferă întru câțva de aceia pe care o vorbesc Moldovenii basarabeni și apoi aceste publicațiuni sunt tipărite cu litere latine. Citirea însă cu aceste caractere în cea mai mare parte este inaccesibilă cititorilor basarabeni și în orice caz este anevoioasă“.

„Astfel stând lucrurile acum în Basarabia, Moldovenii sunt lipsiți de posibilitatea de a-și satisface cerințele lor moralo-religioase prin citirea de cărțicele, broșuri și foi de conținut moral și religios, cu litere chirilice pentru poporul de jos în limba moldovenească. Îndeplinirea acestui lucru ar putea fi lăsată pe seama societății „Infrățirea ortodoxă misionară a Nașterii Domnului“, ce am fost înființat-o eu în Chișinău, care are de scop luminarea moralo-religioasă a turmei lui Hristos din Chișinău, în adevărurile credinței bisericii ortodoxe și în spiritul ei, între altele și prin răspândirea de cărțicele, broșuri și foi cu conținut moral și religios“ (1900). De atunci încolo a apărut o serie întreagă de broșuri și cărți religioase moldovenești și pe lângă acestea edițiunea operei monumentale: „Viețile Sfinților“.

Propunerea episcopului Iacov primi în Octomvrie 1900 aprobarea Sfântului Sinod din Petrograd, care îngădui ca numita societate din Chișinău să editeze broșuri de cuprins religios și moral „în limba moldovenească cu litere chirilice, paralel cu textul rusesc, ba și fără el, după ce mai întâi manuscriptele vor fi înaintate spre cercetare cenzorilor“. Cenzori fură numiți profesorul de seminar Constantin Popovici și preotul Mihail Ceacâr. Și astfel putură să apară asemenea broșurile și în limba moldovenească. Acesta a fost marele merit al episcopului Iacov pentru biserica basarabeană.

6. Episcopul Vladimir și apariția „Luminătorului“.

Pe calea îndrumată de episcopul Iacov merse înainte și urmașul său *Vladimir*, care fusese misionar și-și putea da bine seama de puterea cuvântului viu, rostit într-o limbă

înțeleasă de norod. Ajungând în scaunul episcopal dela Chișinău (1904), el luă hotărîrea de a scoate pe Moldoveni din „întunericul și umbra neștiinții“. Pentru această el începu să învețe moldovenește și introduse studiul acestei limbi și în seminarul din Chișinău, plătind pe profesorul de această limbă din punga sa proprie. Tot el obținu consimțământul Sfântului Sinod de a tipări cărți liturgice și rituale moldovenești. Spre acest scop el reînființă vechea tipografie moldovenească cu litere chirilice, ce fusese desființată de arhiepiscopul Pavel. „Dorința clerului de a-și avea tipografia sa este și dorința mea; mă voi bucura din tot sufletul, când voi vedea îndeplinită această dorință“, zice cucernicul episcop. Și în adevăr, dorința s'a împlinit foarte curând, căci în Octomvrie 1904 s'a deschis tipografia. Cu acel prilej el arată că poporul se poate folosi numai când aude slujba dumezească în limba sa, iar nu ca catolicii cari fac serviciul divin într'o limbă neînțeleasă de norod. Arătând că idealul său este *luminarea popoarelor*, ură ca „cărțile ce se vor tipări în acea tiparniță, să se răspândească cât mai repede în popor, doar s'ar mai risipi întunericul cel mare, în care zac Moldovenii“.

Incurajați de arhipastorul lor, preoții moldoveni cerură voie de a edita și un *jurnal bisericesc* în limba moldovenească. Vladimir împărtăși dorința preoțimii și recomandă Sf. Sinod cererea clerului moldovenesc. Prin ucazul împărătesc din 20 Decemvrie 1907 se încuviință „Sfatului Frățimii Nașterea lui Hristos“ editarea unui jurnal bisericesc în limba moldovenească, care, purcezind dela deviza episcopului Vladimir: *luminarea popoarelor*, s'a numit „*Luminătorul*“. Redactarea jurnalului o luară asupra lor protoiereul *Constantin Popovici* și ieromonahul *Gurie Grosu*, actualul arhiepiscop și mitropolit al Basarabiei. (Vezi ilustr. No. 47). Dând arhierasca sa binecuvântare nouii întreprinderi, cucernicul episcop Vladimir zice: „In sfatul frățimii Naș-

terii lui Hristos, chem blagoslovenia lui Dumnezeu și din suflet doresc să blagoslovească Domnul, cu roade bune, ostenelele acestora, cari iau râvna de a se osteni în lucrul luminării turmei noastre. Lumina lui Hristos să lumineze pe toți“.

În ziua de 25 Ianuarie 1908 apără primul număr din „*Luminătorul*“. În articolul de fond se laudă râvna și interesul episcopului Vladimir pentru luminarea poporului în limba sa maternă, care „ca un adevărat episcop al bisericii pravoslavnice, care nu cunoaște numai o limbă, *vednică* de a lăuda pe Dumnezeu, ci desleagă tuturor noroadelor creștinești, a face slujba dumnezească în limba lor, a propovădui evanghelia lui Hristos în limba cunoscută norodului“. După acest prinos de recunoștință, adus spiritului larg al episcopului binevoitor, urmează o poezie-program: „*Să fie lumină*“ din care merită să fie reținute următoarele strofe de o rară frumuseță și de un adânc înțeles :

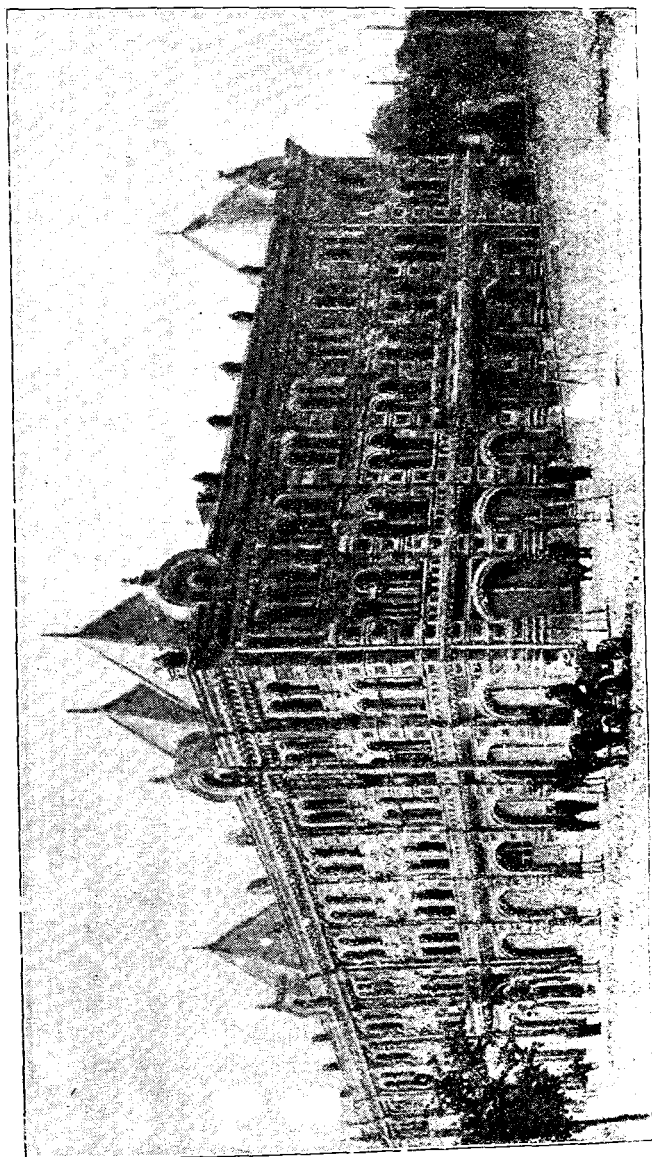
„Lumină fie“, fost'a glasul
Cu care Domnul a 'nceput
Să cheme, când sunat'a ceasul
La viață, haosul cel mut.

Si-a poruncit: lumina sfântă
Să nu o stângem, fără rost,
Ci, în nevoi cari 'nspăimântă,
S' aflăm întrinsa adăpost.

*Din Prut și Dnipru pân'la mare
Strămoșii noștri au purtat
Această sfântă luminare —
Prin ea, cu dușmanii s'au luptat.*

*Și ce-i mai scump în omenire
Și mai bogat, mai de folos,
Ei ne-au păstrat ca moștenire
Pământ și legea lui Hristos*

Deci, păzește, o creștine,
Și 'n voia lenii nu te da,
Te luminează și zi'n tine:
„O Doamne, fie-Ți voia Ta!“

No. 48. — Casa eparhială din Chișinău.

Pentru a da pildă tuturor clericilor ruși, Vladimir predica moldovenește în biserica soborului din Chișinău spre uimirea cucernicilor credincioși. Dar dragostea sa sinceră pentru luminarea poporului nostru nu era după placul rusificătorilor, și pentru aceia el fu mutat la Rostov și trebui să părăsească Basarabia (Septemvrie 1908), lăsând mare părere de rău în sufletele recunoscătoare ale Moldovenilor iubiți de dânsul.

7. Oprimarea curentului moldovenesc sub Serafim și răspândirea „Inochentismului“.

În locul lui, Sf. Sinod trimise la Chișinău pe un fost polcovnic rus, Leonida Mihailovici Ciciagov, care intră în tagma călugărească sub numele *Serafim*. Se pare că acesta fusese anume trimis în Basarabia pentru a pune stavilă curentului național moldovenesc care se accentuase prea dârș și stăruitor sub blândul Vladimir. Trecutul său ostășesc și firea sa războinică și combativă îl făcură să calce în urmele lui Pavel Lebedev, care începuse cu un zel vrednic de o cauză mai bună, opera de rusificare prin școală și biserică, terorizând și trimițând în surghiun pe toți aceia ce îndrăzneau de-a se afirma ca Moldoveni. El zădărnici orice manifestațiune națională moldovenească, opri întrebuințarea limbii moldovenești în biserică, nu vedea cu ochi buni apariția „Luminătorului“ și căută să taie tipografiei moldovenești ori ce posibilitate de existență. Intunerecul cel mare, în care zăceau Moldovenii și în care Vladimir făcuse să străbată câteva raze de lumină, se posomori din nou beznă sub belicosul Serafim, stâlpul țarismului samavolnic și neîngăduitor.

Impunerea slujbei rusești, chiar în bisericile dela sate trebuia să înstrăineze pe Moldoveni de biserică și să-i facă nepăsători față de învățăturile ei mântuitoare. Urmă-

rile acestor măsuri nesocotite a fost *sectarismul religios*, ideile anarhice, pornirile subverzive și superstițiile de tot felul. În întunericul sufletului unde nu pătrunde nici o rază de lumină, cuvântul înșelător prinde ușor rădăcini, pe care numai cu mare greu le poți stârpi. Așa reuși călugărul *Inochentie* să se înfățișeze înaintea poporului ca trimisul lui Dumnezeu. Și norodul incult, dară setos de învățătura dumnezească, îl crezu, i se închină și-i jertfi ultimul ban agonisit în sudoarea feței în îndelungate zile de muncă.

Acest *Inochentie* era de felul său Moldovean și trăia ca ieromonah într-o mănăstire în *Balta*, un tângușor așezat pe apa Codâmei la hotarul de nord al ținutului *Ananiev*, gubernia *Chersonului*, deci într-o regiune locuită în mare parte de Moldoveni. El predica cu multă putere de convingere în limba moldovenească care era cunoscută de norod, o credință nouă, eterodoxă, după care se conducea noua sectă a „*Inochenților*“, care în 1912 număra 76 suflete. Își vindeau Moldovenii și cenușa din vatră numai ca să se poată înfățișa călugărului *Inochentie*, care le făgăduia raiul pe pământ. Sute de mii de oameni rătăceau spre mănăstirea din *Balta*, unde se găsea potrigul faimosului călugăr. Și s'a constatat pe cale oficială că puterea lui *Inochentie* asupra norodului izvorăa din faptul că el îi vorbea moldovenește, pe când preoții ruși îndeplineau slujba dumnezească într-o limbă neînțeleasă de mulțime.

Mișcarea aceasta care pe lângă laturea sa religioasă, avea și una națională moldovenească, puse pe gânduri pe episcopul *Serafim*, care se hotări să ia măsuri de combatere serioase. Spre acest scop el convocă în ziua de 5. Martie 1913 în Chișinău un congres, la care luară parte preoți, misionari, călugări și mulți laici iubitori de ortodoxie. Congresul, luând în discuție turburările ce se produsera între credincioși prin învățătura lui *Inochentie*, hotări combaterea ei cu toate mijloacele și în deosebi prin răs-

No. 49. — Mănăstirea Soroceni.

pândirea Evangheliei în limba moldovenească, prin predici după înțelesul norodului și prin cântări corale în biserici într'o limbă înțeleasă de credincioși. Trebui deci să vină Inochentie, a cărui învățătură se apropia încât-va de mărturisirile Sfântului *Teofan Затворник*, pentru ca să deschidă panslaviștilor ochii, ce primejdie cuprinde în sine disconsiderarea limbii naționale a norodului.

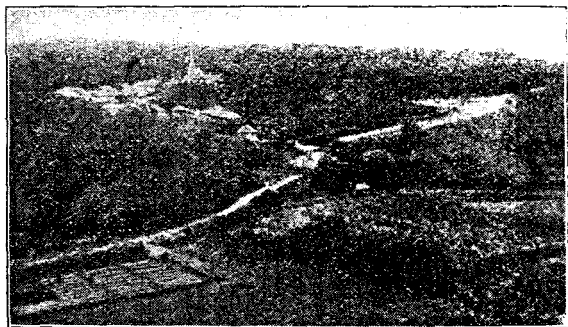
Dară cu toate măsurile de combatere și cu toată prigonirea „Inochentiștilor“, țărani moldoveni nu conțeniră de a crede în cuvântul și misiunea sa dumnezească. Învățătura sa păru periculoasă ordinei publice și atunci Inochentie fu pus în urmărire. Era în August 1913, când o sotnie de Cazaci înconjură mănăstirea din Balta, unde petrecea Inochentie, pentru a-l ridica de acolo și a-l duce cu forța la o altă mănăstire lângă lacul Ladoga. Atunci țărani cari încercară să apere pe povățuitorul lor, fură atacați de Cazaci și 60 dintr'înșii căzură ca martiri ai credinței lor sub zidurile mănăstirii din Balta.

Dar cu toate acestea, adepții lui Inochentie nu se lăsară descurajați. Indată ce se află de locul surghiunului său, mii de oameni porniră într'un lung pelerinaj, în puterea iernii, la mănăstirea Ladoga, pentru a se închina în fața noului profet și a asculta învățăturile sale mângăietoare. Izbucnirea războiului mondial și radicalele prefaceri politice, sociale și naționale pe care el le-a produs, făcu să amuțească glasul lui Inochentie și învățăturile sale.

Curând după aceasta Inochentie fu ridicat din mănăstirea de lângă lacul Ladoga și trimis în judecata și osândit cu surghiun în mănăstirea Solovki așezată într'un ostrov din Marea-Albă. Văzându-se izolat de lume și părăsit, nenorocitul călugăr s'a pocăit, arătând că „multe din rătăcirile sale se datoresc întunecimii minții lui, care, ca și la mulți Moldoveni dela țară, a rămas nefrământată de marea putere a științei; căci această știință lipsește cu desăvârșire

țăranilor Moldoveni din care se trage și dânsul. Rătăcirile sale au izvorât din marea dorință de a-i ajuta pe Moldoveni la cunoașterea adevărurilor legii creștinești pe care el singur nu le străbătuse bine cu mintea lui slabă și puțin luminată“. Așa s'a sfârșit aventura călugărului Inochentie.

O altă sectă răspândită în Basarabia este cea a „*studștilor*“ dela nemțescul Stunde, oră, ceas de rugăciune. Acesta era numele unei secte ce se formase pela 1860 la coloniștii nemți din sudul Rusiei și Basarabiei. Adepții

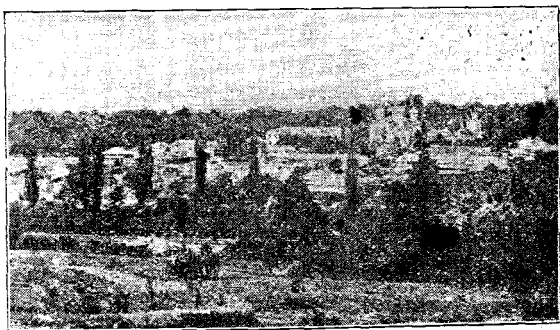
No. 50. — Mănăstirea Hâncu.

acestei secte se îndeletnicesc cu lectura bibliei, nu respectă taina preoției și nici formele externe ale serviciului divin. În năzuința lor spre o revelațiune religioasă ei se apropie foarte mult de pietști și de nazareni.

Pentru combaterea sectelor eterodoxe s'a creat pe lângă mitropolia din Chișinău un *serviciu de misionari* compus din clerici destoinici la vorbă și pricepuți în artă de a convinge. Cel mai bun mijloc pentru combaterea sectelor s'a dovedit cuvântul viu isvorit din convingere și rostit în limba poporului.

De acest mare adevăr își dădură seama în sfârșit și cercurile conducătoare și îndeosebi Sf. Sinod, care mijloci

un ucaz împărătesc prin care se îngădui Moldovenilor să-vârșirea sfintei liturghii în limba lor națională. „Ziua de Duminică, 21 Iulie 1913, a fost — zice „*Cuvântul Moldovenesc*“ din Chișinău — o zi de sărbătoare națională a Moldovenilor din Basarabia; căci în acea zi ei s’au învrednicit să asculte întreaga slujbă arhierescă a liturghiei în limba lor străveche moldovenească — fapt care nu se mai întâmplase în viața lor din vremea arhierelui Pavel, care cel dintâi, după alipirea Basarabiei către împărăția rusească, și-a luat

No. 51. — Mănăstirea Gârbovățului.

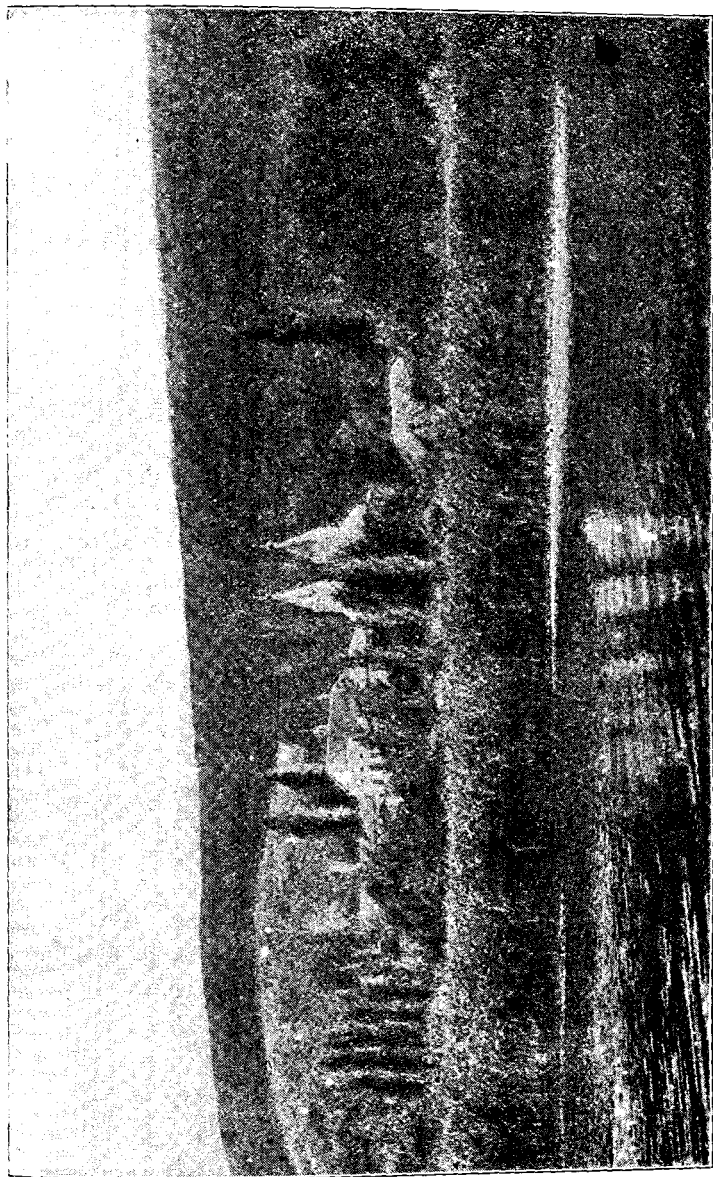
asupra-și păcatul de a alunga limba moldovenească din biserica norodului nostru.“ Faptul acesta se datorea „duhului de premenire a vieții,“ care dela o vreme domnia în Basarabia și nu mai puțin „fricii stăpânitorilor bisericești de a nu-i pierde pe Moldoveni pentru biserica pravoslavnică“ fiind-că Moldovenii, ce nu auziau cuvântul moldovenesc nici în biserica lor strămoșească, începeau a-și „aplica auzul spre alte biserici decât biserica pravoslavnică.“ Incuviințarea serviciului divin în limba moldovenească dădu Moldovenilor dovadă „că biserica pravoslavnică nu s’a prefăcut încă cu totul într’un instrument de rusificare a norodului moldovenesc.“ Zorile unor vremuri

noui și mult făgăduitoare se iviră la orizontul vieții naționale din Basarabia.

Incolo, Serafim s'a dovedit ca un bun cărmuitor al eparhiei sale. La stăruința sa s'a ocupat scaunul episcopal dela Cetatea-Albă și la 1910 s'a reînființat episcopia *Is-mailului* pentru părțile din josul Dunării ca pe vremea episcopului Melhisedec. Pe timpul său s'a zidit „*Casa Eparhială*“ din Chișinău, cu sala ei splendidă pentru conferințe religioase. (Vezi ilustrația No. 48).

O bună întocmire în biserica din Basarabia este *monopolul fabricării lumânărilor* pentru nevoile cultului divin și pentru ceremoniile religioase (1883). Desfacerea acestor lumânări se face de către organele fiecărei biserici cu îndatorirea de a vărsa o parte din venit în „*fondul bisericesc*“, din care se întrețin așezămintele de cultură religioase și de milă creștinească. Biserica basarabeană își are *depozitul propriu pentru vinul* necesar la săvârșirea slujbei dumnezeiești. Ea mai întreține și o *magazie de veșminte preoțești, de cărți rituale, ornate și paramente bisericești*. În cele din urmă Serafim nu găsi nici nobilimea basarabeană destul de patriotică și de aceia află cu cale de a o învinovăți de separatism. Denunțul acesta îl implică însă într'un grav conflict cu nobilimea și el trebui să părăsească Basarabia.

La 1914 Serafim părăsi Basarabia și în locul lui ajunse *Platon* arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului. Vicarii săi erau: *Gavriil* episcopul Cătății-Albe și *Zenovie*, episcopul *Is-mailului*. După aproape doi ani de arhipăstorie, în Decembrie 1915 Platon trecu la Odesa, iar locul său în Chișinău îl ocupă arhiepiscopul *Atanasie* până la 23 Iunie 1918, când acesta împreună cu vicarii săi părăsiră Basarabia, pentru totdeauna, fiindcă Moldovenii cereau cu drept cuvânt un arhipăstor de neamul lor. După retragerea lui *Atanasie* conducerea eparhiei basarabene fu încredințată S. S. Episcopului *Nicodem de Huși* care luă măsuri înțelepte pentru restabi-

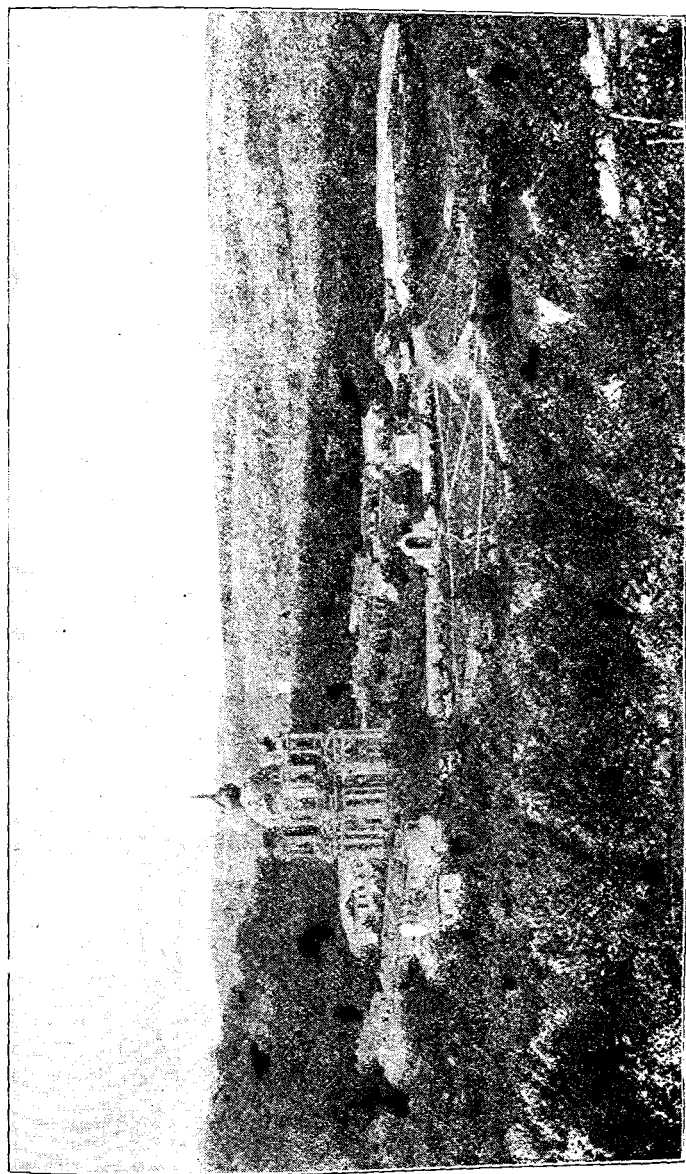
No. 52. — Schitul Tigănești.

lirea străvechiului caracter românesc al bisericii din Basarabia. Vicar al mitropoliei și episcop al Ismailului fu rânduit în 1918 *P. S. Sa Dionisie Erhan* fostul stareț al mănăstirii Soroceni (Vezi ilustrația No. 49). La sfârșitul anului 1919 I. P. S. S. Episcopul Nicodem consideră opera sa de naționalizare a Eparhiei Basarabiei de terminată și se retrase la vechiul său scaun episcopal din Huși. În locul său congresul bisericesc din Chișinău alege în 21 Februarie 1920 pe arhiereul Gurie Botoșăneanu, de arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului care păstorește arhidieceza Basarabiei până azi.

Având deci în vedere greutățile cu care a avut de luptat, persecuțiunile la care era expusă și influența covârșitoare a bisericii pravoslavnice rusești, trebuie să recunoaștem marele merite naționale și culturale ce preoțimea basarabeană și le-a câștigat în timpul stăpânirii rusești, și să ne închinăm înaintea dragostei și devotamentului ei pentru biserică, țară și limba moldovenească. Ea și-a împlinit deplin datoria față de poporul din care s'a ridicat, cultivând limba moldovenească în biserică și întreținând neconținut focul sacru al luminii și culturii strămoșești.

8. Mănăstirile din Basarabia.

Pentru a complecta tabloul vieții bisericești în Basarabia este necesar să aruncăm o scurtă privire și asupra mănăstirilor basarabene. La ocuparea pământului dintre Prut și Nistru, Rușii găsiră acolo un număr destul de însemnat de așezăminte mănăstirești, unele mai vechi altele mai noi. Cea mai veche mănăstire basarabeană era ctitoria lui Alexandru cel Bun dela *Vărzărești*. O altă veche ctitorie domnească era *Chipriana* lui Ștefan-cel-Mare, căreia după vechime îi urma *Hâncu*, (Vezi ilustrația No. 50) fundațiunea Hânceștilor nestătornici și rebeli. Celelalte mănăstiri și

No. 53. — Mănăstirea Curca.

schituri sunt ctitorii răzășești mai noi fără prea mare însemnătate.

Mănăstirile basarabene formează după așezarea lor 3 grupuri bine distinse unul de altul. Grupul întâiu se compune din 5 mănăstiri așezate în județul Chișinăului și anume: *Vărzărești*, *Hâncu Soroceni*, *Chipriana* și *Condrița*. Grupul al doilea se compune din 8 mănăstiri în ținutul Orheiului și anume: *Hârjauca*, *Gârbovățul*, (Vezi ilustrația No. 51), *Răciula*, *Frumoasa*, *Țigănești* (Vezi ilustrația No. 52). *Tabăra*, *Curca* cu schitul *Pripiceni* (Vezi ilustr. No. 53) și *Chirova*. Grupul al treilea cuprinde 5 mănăstiri în ținutul Orheiului situate pe Nistru sau aproape de acest fluviu și anume: *Coșelauca* (Vezi ilustrația No. 54) *Saharneea* cu schitul *Țipova*, *Căldărășauca* (Vezi ilustr. No. 55), *Jabca* (Vezi ilustr. No. 56) și *Dobrușa* (Vezi ilustr. No. 57).

Câteștrele grupuri numără laolaltă 18 mănăstiri și schituri, dintre care 11 sunt mănăstiri de călugări iar 7 mănăstiri de călugărițe sau maice și anume: *Vărzărești*, *Chirova*, *Tabora*, *Răciulea*, *Coșelauca*, *Căldărășauca* și *Jabca*. Alte mănăstiri și schituri între care: *Cărătura*, *Cosovățul*, *Lometa*, *Rezina*, *Soroca*, *Ciura*, *Borzești*, *Butuceni*, *Cucuruzeni*, *Fântâna-Doamnei*, *Hârtopul*, *Grădiște*, (Vezi ilustr. No. 58), *Galița*, *Îgnăței*, *Peștera*, *Poiana*, *Popăuți*, *Râșca*, *Rudi* și *Verejeni*, fură desființate de către Ruși. Pe lângă și aceste 18 mănăstiri mai mici trebuie amintite încă și mănăstirea *Cetatea* cu schiturile *Terapont* și *Borisovca* din județul Ismailului.

Clerul regular, numit și „clerul negru” spre deosebire de cel secular sau „clerul alb”, era împărțit în trei protoierii sau blagocinii, corespunzând celor 3 grupuri de mănăstiri, având centrul lor în Chișinău, Orhei și Soroca. Blagocinii aceștia aveau să supravegheze pe stareții (nastoiateli) și pe starețele (nastoiatelițe) mănăstirești.

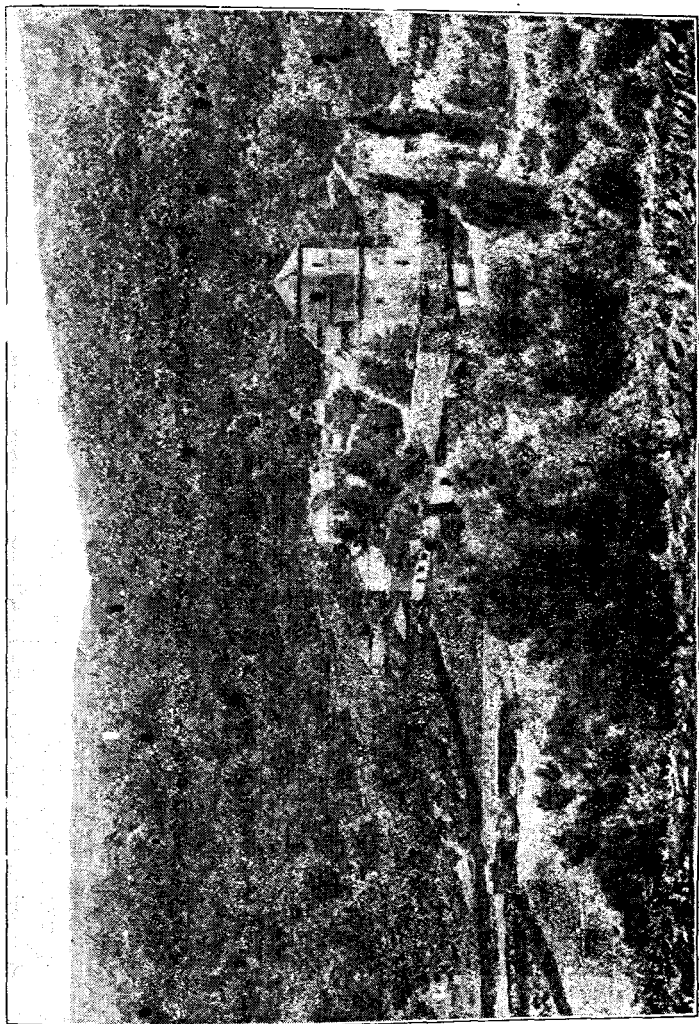
No. 54. — Mănăstirea Saharna.

Așezămintele acestea mănăstirești erau înzestrate de către ctitorii și adăugătorii lor cu moșii mai întinse sau mai strimte după timpuri și împrejurări. Chipriana și Condrîța fură închinate nou creței mitropolii din Chișinău, iar celelalte obținură confirmarea posesiunilor lor. Dispune doară „Așezământul“ dela 1818 că „orice avere ce va fi dreaptă a bisericilor și mănăstirilor Oblastiei a tuturor de obște credințelor adecă : satele, săliștile, cășlele, păscăriile și acareturi, asișderea Țiganii, capitalurile de bani și alte afierosiri întărite prin hrisoave sau zapise, vor rămâne în veci ale lor averi și se vor apăra pe dreptatea averilor haznalei.“

Averile, mănăstirile indigene erau însă relativ foarte modeste. Căci afară de Chipriana care poseda 10 sate cu o suprafață de aproape 40.000 de desetine de pământ cultivabil, celelalte mănăstiri și schituri basarabene posedau toate la olaltă numai vre-o 15.000 desetine, posesiunile fie-cărui așezământ în parte variind între 24 și 3900 de desetine.

9. Moșiile mănăstirilor închinate și Noul-Neamț.

Cu mult mai întinse erau posesiunile așezămintelor de peste hotarele Basarabiei, în România și în Orient, căci domnii și boerii Moldovei aveau obiceiul de a închina moșii nu numai mănăstirilor din țară, ci și celor grecești din Răsărit. Mănăstirile grecești dela Sfântul-Munte, Vatopedon, Sinai, Sf. Mormânt din Ierusalim ș. a. posedau în Basarabia nu mai puțin de 100 moșii, care cuprindeau mai bine de 209.583 de desetine de pământ moldovenesc. Mănăstirea Neamțului, episcopia Hușilor, și Mitropolia Iașilor, așezământul Sf. Spiridon ș. a. posedau în Basarabia 38 moșii. La început, guvernul rusesc a îngăduit ca averile mănăstirilor închinete să fie administrate

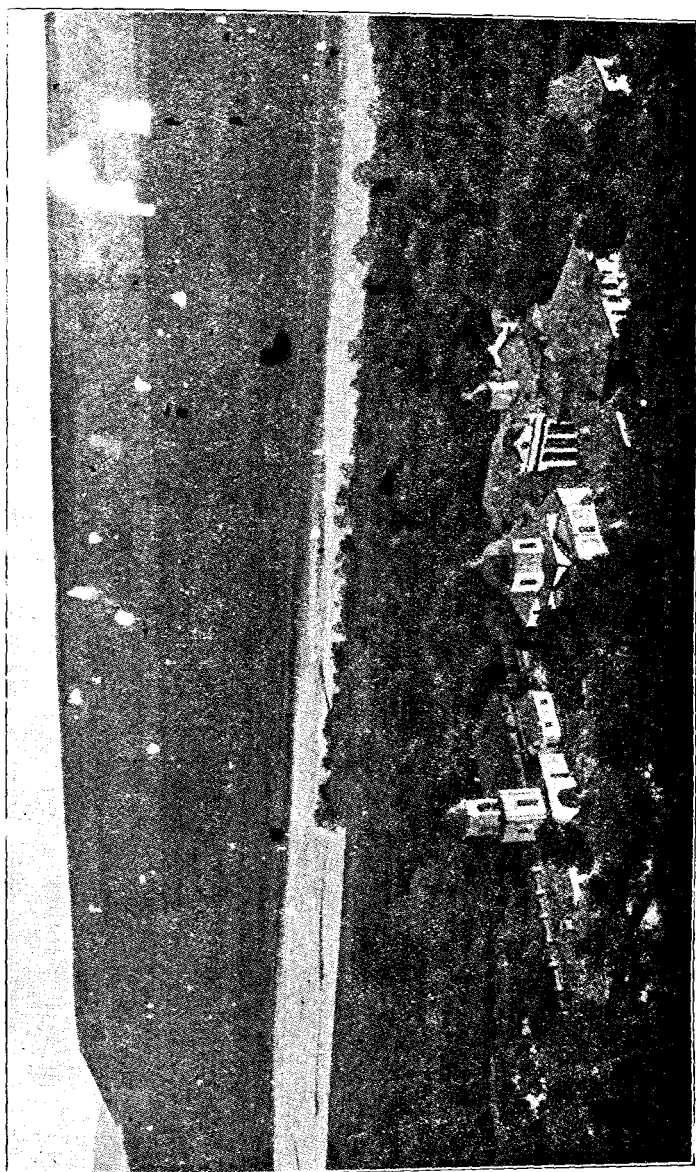

No. 55. — Mănăstirea Călărășauca.

direct de către împuterniciții acestor mănăstiri. Starea aceasta de lucruri dăinuî însă numai până la 1864, când se făcu secularizarea moșilor mănăstirești în Moldova. Atunci prin ucazul imperial din 15 Mai 1864 s'a hotărît ca averile mănastirilor străine să fie date în arendă de către stat, în prezența împuterniciților mănăstirești, prin licitație publică. După alți 9 ani apăru un nou ucaz (6 Martie 1873) prin care se dispunea ca averile nemișcătoare ale așezămintelor din România și din Orient să treacă sub administrația Ministerului de Externe din Petrograd. Tot atunci se ceru fiecărui așezământ să justifice, prin hrizoave și acte de donațiune, dreptul lor de posesiune asupra moșilor ce stăpâneau în Basarabia, și să arete, în mod neîndoelnic, menirea pe care aceste fundațiuni o primiră dela testatorii lor. Și aceasta pentru motivul ca veniturile să se folosească numai pentru scopurile pentru care fusese destinate de către donatorii lor.

Dupa stabilirea scopurilor fundamentale s'a hotărît ca veniturile anuale din aceste moșii să se împărțească din capul locului în 5 părți egale, din care o cincime să se folosească pentru acoperirea cheltuielilor de administrație și pentru formarea unui fond de rezervă; două din cinci părți treceau în mâna așezămintelor străine, iar alte două cincimi ce mai rămâneau se vărsau în visteria zemstvelor din Basarabia pentru întreținerea școlilor și bisericilor. La stăruința mitropolitului Pavel apăru un nou ucaz (Mai 1875), prin care se rândui ca cota ce cădea asupra zemstvelor să fie împărțită în 3 părți egale, dintre care o treime să rămână zemstvelor, o altă treime să treacă în seama mitropolitului din Chișinău pentru nevoile bisericii, iar a treia să se verse la Ministerul de Culte din Petrograd. Astfel se regulase în Basarabia chestiunea moșilor închinete.

Pe lângă vechile mănăstiri moldovenești din Basarabia s'a mai înființat una sub ocârmuirea rusească și

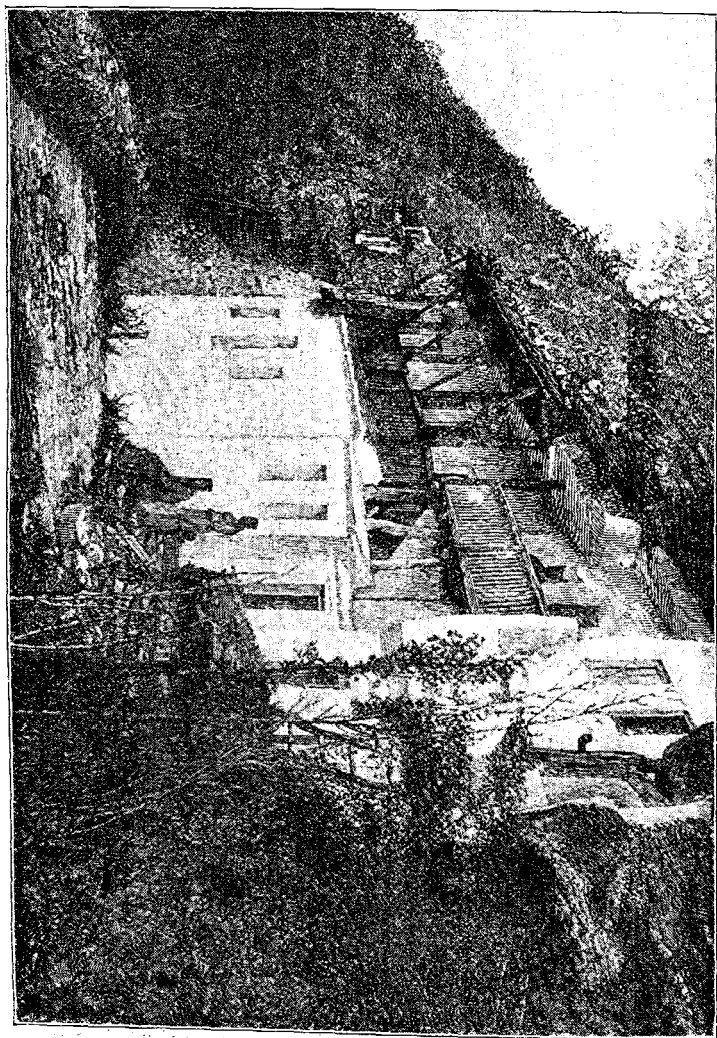
No. 56. — Mănăstirea Jabca.

No. 57. — Mănăstirea Dobrușca.

anume mănăstirea *Chițcani* sau *Noul-Neamț*, lângă Tighinea pe Nistru. Petru-Vodă-Rareș dăruie încă la 1527 mănăstirii Neamț seliștea Chițcani pe Nistru. Dar mănăstirea Neamțului nu se bucură multă vreme de dania lui Petru-Vodă, fiindcă în 1538 Turcii cuceriră Tighinea și cuprinseseră în raiaua ei și satul Chițcani. Așa rămase mănăstirea păgubită de această însemnată danie până la izgonirea Turcilor din Tighinea și la alipirea Basarabiei la împărăția rusească. Atunci Rușii declarară tot pământul fostei raiale turcești dela Tighinea drept pământ al statului, în acest pământ erau cuprinși și Chițcanii.

Impotriva acestei declarațiuni se ridică mănăstirea Neamțului, revendicând vechiul ei drept de proprietate asupra Chițcanilor. Pentru moșia sa înstrăinată, mănăstirea Neamțului intentă proces statului rusec și, învingând mari greutăți, câștigă procesul. În 26 Octombrie 1845, se hotărî ca mănăstirea Neamțului să primească echivalentul Chițcanilor în bani, cu care să-și poată cumpara o altă moșie în Moldova. Dar starețul nemțean nu se mulțumi cu această hotărîre, ci stăruie cu tot adînsul ca Chițcanii să-i fie restituiți în tot cuprinsul lor. În cele din urmă el izbutea ca prin ucazul din 8 Decembrie 1860 să primească în stăpînire moșiile Copanca și Chițcani ce fuseseră înstrăinate de Turci. Mănăstirea însă n'avu norocul de a stăpîni multă vreme aceste moșii, fiindcă în Decembrie 1863 se decretă secularizarea moșiilor mănăstirești din Moldova. Atunci o parte din călugării dela Neamț nu se putură împăca cu măsura secularizării și fugiră peste Prut în Basarabia, solicitînd guvernului rusec scut și adăpost. Acesta se grăbi să ofere călugărilor pibegi adăpostul cerut chiar la moșia mănăstirii Neamțului, la Chițcani, hotărînd prin ucazul din 13 Ianuarie 1864 ca acolo să se ridice o nouă mănăstire numită *Noul-Neamț*. (Vezi ilustr. No. 59).

No. 58. — Mănăstirea Grădiștea.

No. 59. — Mănăstirea Chițeni sau Noul-Neamț.

Porunca țarului s'a îndeplinit și la Chițcani s'a ridicat frumoasă mănăstire de azi, în care se păstrează o serie de cărți și manuscrise românești, privitoare la vechea noastră viață bisericească.

Organul oficial al eparhiei basarabene era „*Vestitorul Eparhiei Chișinăului și Hotinului*“, care până la 1870 apărea în text paralel rus și român, iar de atunci încoace numai rusește. În privința confesională, Basarabia formează o unitate. Aproape 90% din întreaga populațiune este de legea ortodoxă, restul fiind de confesiunea mozaică. Numărul catolicilor este disparent.

CAP. VI.

Așezămintele școlare.

1. Inceputurile învățământului public în Moldova. —
2. Școalele domnești din Basarabia. — 3. Soarta învățământului moldovenesc sub Ruși. — 4. Rusificarea școalelor primare. — 5. Instrăinarea învățământului secundar.

1. Inceputurile învățământului public în Moldova.

Moldova era așezată la hotarul dintre două civilizațiuni deosebite, civilizațiunea latino-germană din apus, și civilizațiunea bizantino-slavă din răsărit. Ambele civilizațiuni, cu caracterul lor specific, exercitară o netăgăduită înrîurință asupra Moldovenilor. În rîurința simultană a ambelor civilizațiuni asupra culturii noastre intelectuale și materiale se învederează bunăoară în vechea arhitectură moldovenească, unde găsim aplicate motive gotice și bizantine lângăolaltă și întreolaltă. În lupta aceasta de întrecere între ambele civilizațiuni, covârși influența bizantino-slavă, pentru că Moldovenii, ca credincioși ai bisericii greco-orientale deopotrivă cu Rușii, primiau îndemnuri pentru activitatea și desvoltarea lor culturală din Bizanț. Astfel fură atrași Moldovenii în cercul de influență a civilizațiunii bizantino-slave, pe care ei și-o însușiră foarte răpede pentru a contribui apoi, la rîndul lor, la desvoltarea, îmbogățirea, răspîndirea și aprofundarea acestei civilizațiuni.

În vechime, la noi, ca și alte părți, învățătura avea un caracter bisericesc pronunțat. Laicizarea școalelor în apus s'a produs sub influența renașterii și a reformațiunii; la noi laicizarea învățământului a început numai în cursul veacului al XVIII-lea. În Moldova grija școalelor era în sama bisericii care, fiind liberă de ori ce veleități de supremație asupra statului, se bucura de sprijinul tuturor factorilor politici și sociali în străduințele ei culturale. După concepțiunea timpului de atunci, învățământul era privit ca un act de creștinească evlavie, și promovarea lui ca o faptă plăcută lui Dumnezeu. Dovadă pentru aceasta sunt nenumăratele danii pentru biserici și mănăstiri cu menirea expresă ca veniturile lor să fie întrebuințate pentru nevoile învățământului.

Cele mai vechi așezăminte de învățătură în Moldova erau *școalele mănăstirești*, unde se învăța a ceti și scrie și pe lângă acestea și rânduiala slujbei bisericești. Dascălii se luau din călgării cei mai învățați. Cea mai veche școală de acest fel era cea de la mănăstirea Neamțului, ce fusese întemeiată de ucenicii învățatului și evlaviosului *Nicodem* dela Vodița din Țara-Românească. Din școala aceasta trebuie să fi ieșit și Iosif, primul vlădică român al Cetății-Albe și apoi mitropolit al Sucevei. Școale de acest fel funcționau și pe lângă celelalte mănăstiri moldovenești ca Bistrița, Putna, Dragomirna ș. a. Dascălii, diacii și „ritori” acestor școli însemnau an de an întâmplările cele mai importante din istoria țării. Pe însemnările acestea se întemeiază cunoscutele „*letopisețe*” ale Țării-Moldovei.

Școli pentru clerici, dar și pentru mireni se găseau și pe lângă scaunele episcopale, așa la Suceava, Iași, Roman Rădăuți și Huși. Din școlile episcopale dela Iași, Huși și Rădăuți se rânduiau cei mai mulți preoți și monahi pe lângă bisericile din Basarabia. Școala dela mănăstirea Trisfețitelor din Iași fu ridicată încă de Vasile-Vodă-Lupu

la rangul de Academie și înzestrată cu moșii pentru întreținerea ei.

Și pe lângă mănăstirile din Basarabia funcționau școli mănăstirești care se bucurau de un renume destul de bun. Pe lângă mănăstirea *Curca* funcționa o școală pentru fii de clerici, fondată acolo de vicarul mitropoliei din Iași. În Aprilie 1804 preotul Petru Ghentuș ceru în-voierea mitropolitului de a trimite copii săi la școala de pe lângă mănăstirea *Dobrușca*, fiind că în satul său nu se afla încă școală. Încă din timpul Moldovei învățătura era destul de răspândită. Aceasta se vede foarte bine din informațiunile ce s'au cules în 1815 în eparhia Basarabiei. Din 2.650 de copii de clerici în vârstă de 15 ani, știau carte 886; din 298 în vârstă de 15—20 umblaseră la școală 244 și numai 54 rămăseseră fără carte; în sfârșit din 179 tineri trecuți de 20 ani, 101 știau ceti și scrie și numai restul de 78 rămăseseră fără lumina învățaturii. Dacă ne dăm seama de vicisitudinile vremurilor de atunci, trebuie să recunoaștem, că ocârmuirea Moldovei făcuse apreciable sforțări pentru luminarea norodului prin școală.

Ici coala se deschideau școale și pe la sate ca bunăoară la *Rădășani* lângă Roman, unde „a învățat carte“ Ștefan-Vodă-Tomșa, când era „copil mic și sărac“. De altfel copiii boerilor și ai clericilor învățau carte la dascăli particulari sau la călugări rătăcitori. Mai târziu dascălii aceștea erau Greci, Nemți sau Franțuzi. Vedem deci că în Moldova, ca și în multe alte țări din timpul acela, existau școli mănăstirești și episcopoești, dară și școli elementare laice pe la orașe și pe la sate. Dela o bucată de vreme însă stareții mănăstirilor, cari în cea mai mare parte erau Greci pripășiți pe la noi, nu mai arătau nici o dragoste și nici un interes pentru școală și pentru luminarea poporului, înțelegând să întrebuițeze veniturile fundațiunilor bisericesti pentru îmbogățirea lor și spe paguba țării și a poporului. Pentru școală nu mai ajungea nici o lețcae.

2. Școalele domnești din Basarabia.

Pentru a pune capăt acestei triste stări de lucruri se gândi *Grigore-Vodă-Ghica*, un bărbat luminat, pe care Neculce îl numără între domnii cei „de frunte și de laudă”, să găsească „alt chip de așezământ școalelor, mai întemeiat și mai statornic”. Spre acest scop el, luând blagoslovenia arhierilor și boerilor țării și a întregului divan, hotărî ca preoții și diaconii, cari până atunci plăteau dajdie câte 4 galbeni pe an către visterie, să nu mai plătească altă dajdie, „*fără numai câte 1 galbăn de preot și de diacon numai o dată într'un an școalelor, care bani să-i strîngă S. S. Părintele Mitropolitul și să plătească lefile dascălilor*”.

Pe calea aceasta Ghica-Vodă alcătui, prin hrizorul din 25 Decemvrie 1748, un *fond școlar*, care se alimenta regulat prin contribuțiunile anuale ale preoților și diaconilor. De mijloacele acestui fond dispuneau mitropolitul și episcopii țării pentru întreținerea școalelor ce se aflau în eparhiile lor și în deosebi pe lângă scaunele lor episcopale. Școalele întreținute din acest fond școlar public erau considerate ca „*școale domnești*”. Vedem deci că pe la mijlocul veacului al XVIII-lea existau în Moldova școale publice întreținute de stat. Iar episcopii erau datori „să facă neconținută cercetare școalelor, adese luându-se sama cum învață copiii și la ce se sporesc, ca și dascălii să se silească și copiii să se procopsească cu învățătura lor”. Mai târziu se înstitui o „*epitropie școlară*” compusă din 8 boeri mari sub președinția mitropolitului.

Nepotul lui Grigore-Vodă, *Grigore-Alexandru-Ghica*, moștenise dela unchiul său interesul și dragostea pentru școală. El reorganiză Academia din Iași, dară avu grijă și de învățătura norodului. Prin hrizorul său din 1766, el află cu cale și de trebuință ca să așeze, pe lângă școalele în-

temeiate în Moldova de înaintașii săi „încă altele 23 de școli pe la ținuturi la care s'au rânduie și 23 de dascăli“.

Cinci din aceste școli fură înființate în regiunile de dincolo de Prut și anume în *Greceni, Lăpușna, Chișinău,*

No. 60. — Alexandru Hajdău.

Orhei și *Soroca*. Din aceasta se vede cât de greșiți erau cei ce credeau că ocârmuirea rusească ar fi deschis cele dintâi școli publice în Basarabia. Cu multă vreme înainte de răpirea Basarabiei, domnii Moldovei au avut grijă

de luminarea populațiunii de dincolo de Prut, creînd încă în 1766 școli publice în toate ținuturile transprutene ce aparțineau Moldovei. Școli moldovenești s'ar fi deschis atunci de bună seamă și în Hotin, Tighinea, Cetatea-Albă, Chilia și Ismail dacă aceste orașe n'ar fi fost centrul raialor turcești, cucerite și administrate nemijlocit de Turci, cari nu-și băteau capul cu învățătura „ghiaurilor“.

„In răvna de a ne lumina, noi nu ne-am lăsat mai jos decât alții“, zice cu drept cuvânt eruditul Alexandru Hajdău. (Vezi ilustr. No. 60). Silințele nobile ale lui Grigore-Vodă-Ghica de a înființa școli domnești și în Basarabia ni-o dovedește aceasta în mod clar și evident.

Inceputurile acestea așa de frumoase nu aduseră însă roadele așteptate, fiindcă, curînd după deschiderea acestor școli, începură războaiele dintre Ruși și Turci și Basarabia nu mai avu pacea necesară pentru învățatură. În 1771 mitropolitul Iacov se jăluia amarnic generalului Rumianzov că, din cauza războiului și a ciumei, „dascălii și învățăceii s'au împrăștiat care încotro și că în școli a încetat orice activitate“.

Indată însă ce se retraseră armatele rusești, școalele începură din nou să funcționeze. Ba, mai mult chiar, Alexandru-Vodă-Moruzi rândui, prin hrizorul său din Mai 1803, ca vechea școală din Chișinău să fie lărgită și ca pe lângă limba moldovenească să se învețe acolo și limba elinească. Intre „dascălii de învățat copii“ se pomenesc la această școală și copistul Alexandriei dela 1770, „Ștefan dascălul din Putna“, precum a arătat d. Ștefan Ciobanu. Pe lângă această școală exista și o bibliotecă din care bibliotecarul nu putea scoate nici o carte fără „țidula epitropilor“. Cursul școalei dura 6 ani. Epitropia se compunea din boeri și negustori. Vacanțele erau scurte „fără contenire, decât numai Duminicile, și praznicile împărătești și în vremea arșișilor cânești“. Dar în 1806 reîncepu războiul și

școalele se închiseră din nou. Perioada aceasta de liniște și nesiguranță dăinui, cu puține întreruperi, până la 1812, când Moldova de dincolo de Prut fu răpită de Ruși.

3. Soarta învățământului moldovenesc sub Ruși.

Îndată ce se mai liniștiră spiritele din cauza răpirii Basarabiei, mitropolitul Gavriil Bănulescu se gândi serios la reluarea vechilor tradițiuni moldovenești în învățământul public. Spre acest scop el creă la Chișinău o „școală eparhială” și un „seminar duhovnicesc”, pentru creșterea clericilor de care avea nevoie eparhia sa. În raportul său către Sf. Sinod din Petrograd, mitropolitul cerea ca la aceste institute, pe lângă limba rusească ca limbă a statului, să se învețe neapărat și „limba națională moldovenească cu scopul ca cei ce o învață să poată propovădui cuvântul lui Dumnezeu și buna morală, precum și limba latină, fiindcă din ea se trage și se poate îmbogăți cea națională”. Mai târziu s'a creat la Chișinău și o „școală eparhială de fete” pentru educațiunea fetelor de preot și de dascăli (1859). Pentru învățarea limbii rusești apărură în 1819 o „Scurtă gramatică rusească, cu tălmăcirea în limba moldovenească”, pentru elevii din seminarul dubovnicesc și din alte școli din Basarabia, o prelucrare după gramatica lui Lomonossov. În 1827 apărură în Petrograd o nouă „Gramatică rusească și românească închipuită de Ștefan Margela”. Autorul acestei gramatici, „colleschi sovetnic-ul” Ștefan Mărgeală, era un Moldovean din Basarabia, pe care-l întâlnim mai apoi la Paris împreună cu alți tineri români din Principate.

Dar cu toată buna lor organizare, școlile acestea nu puteau satisface setea de învățătură a norodului, care încă din timpul Moldovei avusese prilej să cunoască și prețuiească după merit foloasele învățăturii. Pentru aceia târgoveții moldoveni din Chișinău cerură, îndată după așezarea

păcii, mitropolitului Gavriil să redeschidă vechea lor școală moldovenească, făgăduind pentru întreținerea ei și din partea lor „ceva ajutor și mai vârtos *venitul cotului târgului*, care mai înainte era afierosit școlii obștești ce se zicea *domnească* aici în Chișinău“. Școala din Chișinău se numia „domnească“ fiind că fusese înființată prin hrizorul domnesc din 1766, deodată cu alte 22 de școli, între care și cele dela Greceni, Lăpușna, Orhei și Soroca, precum s'a arătat mai sus. Mitropolitul împlini cererea târgoveților, rânduiind pe „dascălul Gheorghe Popovici învățător la copii la biserica sf. Prooroc Ilie“, pentru care rânduire târgoveții „nu puțin s'au bucurat“ (Decembrie 1812). Dară bucuria lor nu ținu mult, fiindcă scurtă vreme după aceasta clădirea ce fusese menită pentru școala moldovenească primi o altă destinație, pentru nou creatul seminar duhovnicesc. Pe urmă, găsindu-se o altă casă de școală la biserica Nașterii Precistii, s'au strâns copiii acolo, dar din nenorocire ei fură izgoniți și de acolo, fiind că preotul bisericii avea nevoie de această „casă de șezut“ și școala rămase din nou pe drumuri. În Mai 1815 târgoveții se plâneau mitropolitului, că „*cu totul împotriva li este a vedea pe fiii lor lipsiți de hrana învățaturii limbii moldovenești*“, și cereau un nou local pentru școală sau „o condică de milostenie spre a se putea zidi niște case mai mari de școală“ în târgul Chișinăului (Vezi ilustr. No. 61).

Aceiaș nerăbdare de a redeschide vechile școli moldovenești domnia și la Orhei și la Soroca și în alte centre din Basarabia. Se vede însă că noua ocârmuire n'avea de gând să redeschidă vechile școli moldovenești, ci umbla să creeze școli noi rusești, după interesele ei naționale și scopurile ei politice.

„Așezământul“ dela 1818 prevede „așezarea de școli pentru norod“. Și se pare că încă în 1819 s'a și hotărât deschiderea de școli primare la Hotin și Cetatea-Albă. O școală

primară se deschise la *Briceni* la stăruința protoiereului *Lonciovski*. Dară o acțiune mai energică în această privință s'a făcut numai după moartea mitropolitului *Gavriil*.

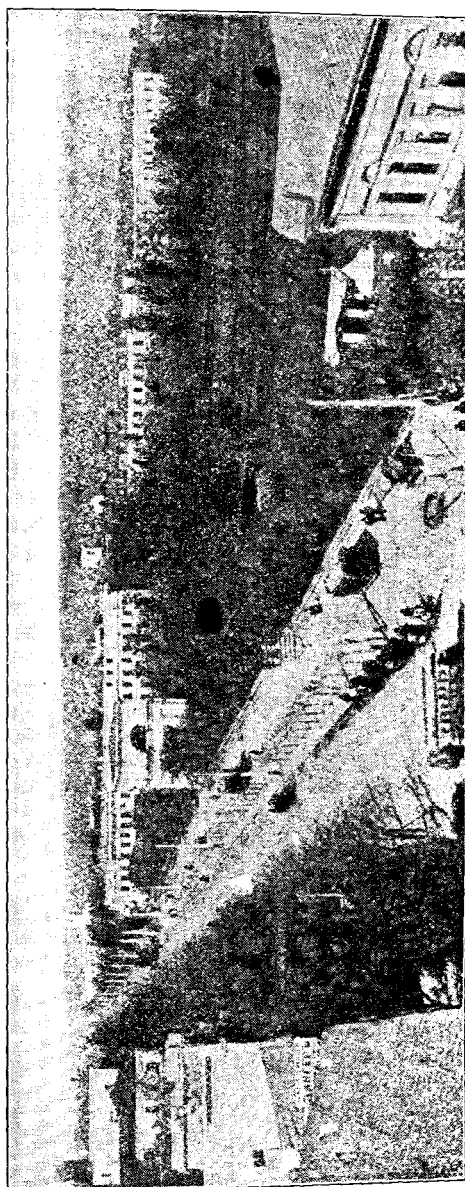
Urmașul său *Dimitrie* reluă chestiunea învățământului public și înființă mai multe școli după *metoda învățământului mutual sau lancasterian*. Spre acest scop el adresa către norodul eparhiei sale o „*chemare*“, în care arată că țarul „dorind ca copiii părinților celor săraci, atât a Moldovenilor cât și a Rosienilor și a altor locuitori de aici, din însăși copilărie să poată a cunoaște pe Dumnezeu și a împlini sfintele porunci ale lui, așează în Chișinău și Bender și pe la alte târguri a acestei oblastii școli, întemeindu-le pe sfânta învățătură a lui Hristos. La aceste școli copiii se vor învăța fără de nici o plată pentru această învățătură și fără nici o cheltueală pentru cărți, pentru hârtie și pentru alte trebuinți. Toate pentru dâșii se vor da dela îndurarea monarhului și părinții în toată vremea, când vor voi, pot să iee copiii din aceste școli, pentru ca să-i întrebuințeze după a lor voe. Școlile acestea așa sunt alcătuite, ca copii foarte lesne, foarte în grabă, cu bună voie și cu bucurie se vor învăța a ceti, a scrie și a număra în limba moldovenească și în cea rosienească, cine după cum va voi. Învățători la aceste școli vor fi drepti Moldoveni, care sunt crescuți la seminarie de aici, unde au învățat în limba rosienească. Purtarea de grijă pentru școalele acestea, Împărăteasca Sa Mărire o pune drept asupra deplin împuternicitului Namestnic al Oblastiei Basarabiei și asupra mea, pentru ca cei ce se învață la ele, mai bine și mai cu nădejde să sporească întru învățătură . . . Trimiteți deci, trimiteți cu bună voie copiii voștri la această școală“.

După acest sistem s'a înființat la 1822 o școală publică la Chișinău, a cărei conducere fu încredințată dascălului Hâncu din care Rușii făcuseră deja un *Ghinculov*. Acest Iacov Hâncu, era de felul său din Ovidiopol, orașel

așezat pe malul stâng al limanului în fața Cetății-Albe. Ca director al școlii lancasteriane din Chișinău, Hâncu alcătui un „*Izvod pentru învățământul mutual după sistemul de Lancaster*“ (1822). Hâncu ajunsese mai apoi profesor la seminarul dubovnicesc din Chișinău și în cel din urmă profesor la catedra de limba română la Universitatea din Petrograd, care se înființase acolo în 1848 și rămase în ființă până în 1858. Scopul acestei catedre era de a introduce pe studenți în tainele limbii noastre, în care erau scrise sutele de documente vechi privitoare la daraverile de posesiune din Basarabia.

După alți doi ani deschise un oarecare Cunițchi o școală primară la Bălți, la care dascăli mai târziu Bucovineanul *Gavriil Bilevici* și fiul său Gheorghe, cari trecură mai apoi la Chișinău. În 1827 deschise dascălul Bobeica școala dela Tighinea. În anii următori se înființară școli la Cetatea-Albă, Cahul, Soroca, și Orhei, apoi pe la mănăstiri ca Dobrușca și Hârjauca, ba chiar pe la sate ca Rezeni, Mereni, Volcineț, Nisporeni, Hârtopul ș. a. Școalele acestea steteau sub oblăduirea mitropolitului și aveau o mare însemnătate pentru luminarea Moldovenilor, fiind că la ele se învăța moldovenește. Pentru mai buna lor supraveghere s'a înființat în 1828 o direcție specială pentru școlile primare din Basarabia.

Pe lângă școala din Chișinău ajunsese la mare înflorire într-o vreme școala din Hotin, care era frecventată de Moldoveni și de Ruși. Cătră „ucenicii școlii ținutului Hotinului, Ruși și Români, acei carii au săvârșit cursul învățăturilor rânduite la această școală, având apoi a trece la gimnaziul din Chișinău“, ținu *Alexandru Hajdău* în ziua de 25 Iulie 1837 celebrul său „cuvânt“ plin de frumoase și înalțătoare idei. El se îndreaptă mei ales cătră nobilii fii ai Moldovei cari erau „mai aproape, mai de rudă inimii sale“, povățuindu-i să-și iubească țara și limba strămoșească. În sama lor rămâne conservarea și cultivarea vechilor

No. 61. — Strada Alexandru-cel-Bun din Chișinău.

tradițiuni politice și culturale ale Basarabiei, căci „pământenii altor țări se arată aici pe o vreme, aduși fiind în locuri din întâmplare, iar nu din datorie; și întocmai ca paserile varatice, ei iarăș se întorc în țara lor, poate nici cinstind măcar cu mulțămitoare pomenire țara noastră“.

De spiritul național al lui Alexandru Hajdău era în-suflețită în vremea aceia aproape întreaga boerime basarabeană, care ținea morțiș la limba moldovenească. Intr'o adresă pe care I. Sturdza, mareșalul nobilimei basarabene o adresă în Septemvrie 1841 guvernatorului Teodorov, se arăta că limba moldovenească este neglijată în școalele publice, că elevii nu se perfecționează în „limba maternă literară“ și că „școlile ținutale sunt lipsite de profesori de limba moldovenească, de cărți și material didactic pentru acest obiect“. „Copiii nobilimei basarabene — continuă raportul — intrând în liceu, cu toate că în el se predă și limba moldovenească, nu se pot folosi de ea între altele, din cauza lipsei complete de cărți și manuale didactice în limba maternă“. Pentru a înlătura aceste neajunsuri, nobilimea cerea „*de a numi profesori de nădejde de limba moldovenească și de a procura din Moldova și Muntenia cantități necesare de cărți didactice*“. Ba mai mult chiar, tagma dvorenilor se oferi să adune ea însăși mijloacele pentru plata învățătorilor și cumpărarea cărților. Luând avizul directoratului școalelor, guvernatorul admise deocamdată predarea limbii române numai în școalele din Hotin și Bălți. Dar ori cât, gestul acesta a boerimei merită toată lauda.

Învățătura în aceste școli se făcea după o „*Bucoavnă, adecă începătoare învățtură pentru cei ce voesc a învăța carte moldovenește*“, ce apăru în 1822 „în Duhovniceasca Typografie a Basarabiei“, în Chișinău. Cartea aceasta fusese alcătuită în românește după textul unei bucoavne rusești. O nouă ediție a ei apăru în 1842, iar a treia ediție în 1861. O ediție mai modernă și mai desvoltată, cuprinzând ma-

terial și din istoria Moldovei, apărui în 1865 în Chișinău sub titlul „*Abecedă română, compusă pentru școlile elementare de Ivan Doncevu* (Rumânskaia Azbuca); titlul este cu litere latine. Un alt abecedar moldovenesc n'a mai apărut în Basarabia până la revoluția rusească, când apărură abecedarele lui Popescu, a arhimandritului Gurie ș. a. Meritul de a fi adus lumină în chestiunile acestea este al d-lui I. Halippa și Ștefan Ciobanu.

4. Rusificarea școlilor primare.

Încetul cu încetul școlile moldovenesti începură să se rusifice și anume în măsura ce expira termenul de 7 ani (1835-1842), în care se puteau primi încă cereri scrise în limba moldovenească. În cele din urmă, în 1867, limba moldovenească fu scoasă din toate școlile publice din Basarabia. De atunci încolo toate școlile, fie că erau întreținute de cler, de zemstve sau de stat, erau școli rusești, cu limbă rusească, cu tendințe rusești și cu duhul rusesc.

În Basarabia erau mai multe tipuri de școli, elementare și anume: *școli bisericești* cu un curs de trei ani în 3 grupuri; *școli ministeriale* cu o singură clasă în 4 grupuri pe la sate, și cu două clase și 6 grupuri pe la orașe, și în sfârșit școalele zemstvelor cu o organizație similară celor ministeriale. Grijă pentru bunăstarea și propășirea școlilor bisericești o avea „*Sfatul școlar eparhial*”; pentru școlile ministeriale grija „*sfatul gubernial al instrucției*” iar pentru școlile întreținute de zemstve „*sfatul școlar al zemstvelor*”. Pentru creșterea învățătorilor grija școala normală dela Bairamcea din județul Cetății-Albe.

Școlile statului erau supuse ministerului instrucțiunii publice din Petrograd, școlile eparhiale mitropolitului din Chișinău, iar școlile zemstvelor, conducerii acestora. Dela 1873 încolo, decând cu secularizarea moșiiilor mănăstirești,

atât mitropolitul, cât și zemstvele primiau o sumă anumită pentru întreținerea școalelor. Numai de atunci spori mereu numărul școlilor primare. Din nenorocire, menirea acestor școli nu era luminarea păturilor largi ale populațiunii moldovenești, ci ele erau puse în serviciul rusificării. Mărturisește doară însuș Batiușcov în scrierea sa oficială că *„dacă voim ca Basarabia să se contopească pe deplin cu Rusia, atunci trebuie prin mijlocul școalelor să ne grăbim a face ca măcar jumătate din țăranii moldoveni să devie Ruși. Spre aceeașă țință tinde tocmai sistemul de învățământ public, adoptat acum de ocârmuire“*.

Dară scopul acesta diabolic n'a fost atins, fiindcă Moldovenii sau ocoliau școalele rusești, sau dacă le și frecventau, se alegeau doară numai cu câteva cuvinte rusești. Căci copiii, întorcându-se dela școală acasă la vetrele lor, continuau să vorbească frumoasa și încântătoarea lor limbă strămoșească.

Astfel rămaseră zădarnice așteptările guvernului rusesc de a putea rusifica pe Moldoveni prin școală, cu toate că, după însuș mărturia lui Batiușcov, planul de învățământ era întocmit astfel, *„ca să se poată nădăjdui ca tânăra generațiune moldovenească în Basarabia să fie crescută în duhul curat rusesc și să se contopească în chip organic cu patria comună, cu Rusia“*. Pentru a putea înăduși conștiința și sufletul moldovenesc, Rușii nu deschiseră în Basarabia dela 1867 încoace nici o singură școală românească, ci dimpotrivă, ei găsiră de bine de a închide și pe cele ce mai ființau acolo. Aceasta era atitudinea lor față de Moldoveni, pe când ei îngăduiau Nemților, Bulgarilor, Grecilor și Evreilor să-și deschidă școlile lor naționale.

Urmarea acestui nefast sistem de încătușare a gândului și sufletului unui neam este numărul înspăimântător de mare a neștiutorilor de carte în Basarabia. Nemții, Evreii, Rușii, Bulgarii, cari aveau școlile lor naționale, erau

cu mult mai progresați decât Moldovenii. Dintr'o sută de Moldoveni numai 10 știau carte; pe când dintr'o sută de Nemți știau carte 63, dintr'o sută de Evrei 50, dintr'o sută de Ruși 40 și dintr'o sută de Bulgari 31. Cifrele acestea arată cât de vitregă era stăpânirea rusească față de Moldoveni.

În 1912 erau în Basarabia 1709 școli primare, dintre care 1038 erau școli ministeriale, iar restul de 671 școli eparhiale. Și cu toate că mai bine de 70 la sută din populația țării era românească, în școlile întreținute din dările Moldovenilor nu se învăța românește. O anomalie mai mare și o nedreptate mai strigătoare la cer nici că se poate ca aceia de a opri copiilor de a învăța în limba lor și de a se ruga lui Dumnezeu în limba părinților lor.

Când în 1905 deputatul rus Novicov ceru dumei din Petrograd cărți și școli românești pentru Moldovenii din Basarabia, atunci „Rușii adevărați” ca Krupenski, Puriskiewicz și alți deputați basarabeni săriră să combată aceeași justă cerere a Moldovenilor, susținând în fața dumei, că Moldovenii din Basarabia, fiind de mult *rusificați*, n'ar mai avea nici o nevoie de școli românești. Fi-rește că interesul acestor domni era de a menține poporul în întunecime și ignoranță, pentru a avea robi iefteni pentru munca moșiilor lor. Rusificați erau cei în numele cărora vorbeau acești înstrăinați, câtă vreme Moldovenii adevărați rămaseră ceea ce fuseseră strămoșii lor înainte de 1812, temelia românească a Basarabiei și nădejdea ei de mai bine.

5. Instrăinarea învățământului secundar.

Pentru învățătura mai înaltă s'a deschis la Chișinău în 1833 un liceu rusesc cu șapte clase, la care, până la 1873, se predă și limba română ca obiect facultativ pentru elevii moldoveni. Profesor de moldovenește la acest liceu

fusese multă vreme Ion Doncev sau mai bine zis Donici, care în 1865 publică un „*Curs primitiv de limba română, compus pentru școlile elementare și patru clase de gimnaziu*“. În prefața acestei cărți autorul regretă că se plănuiește suprimarea limbii române dela școala din Hotin, din cauza că nu se mai găseau elevi cari să dorească a învăța această limbă. Ori care ar fi fost adevăratul motiv, faptul în sine era foarte trist, întrucât tineretul local din mai multe puncte de privire, ar fi trebuit să aibă mai mare interes de a învăța limba țării decât franțuzește și nemțește. Cunoașterea limbii române se cere la ori ce paș și aceasta cu atâta mai vârtos, cu cât limba aceasta are atâtea frumuseți și gingășii. „Cea mai frumoasă latură a sufletului nostru este limba“, zice Doncev, însuflețit de nobile sentimente naționale românești. El recomandă deci conaționalilor săi de a se „legăna în frumusețea limbii lor naționale“.

Manualul său de limba română era tipărit cu litere latine și cuprindea, pe lângă bucăți de lectură din domeniul știinților, și diverse anecdote, proverbe, precum și părți alese din cei mai de frunte scriitori români contemporani, așa din Alexandri, Alexandrescu, Donici, Bolintineanu, Zamfirescu, Crețeanu, Tăutu și alții. Prin manualul lui Doncev s'au răspândit în Basarabia creațiunile literaturii românești. Dela manualul lui Doncev n'a mai apărut în Basarabia alt manual didactic de limba română pentru licee până la cartea d-lui Ștefan Ciobanu, apărută la Chișinău în 1918, un manual de școală foarte bine îngrijit ca toate scrierile d-lui Ciobanu. și de mare folos pentru deșteptarea conștiinței naționale în Basarabia. (Vezi ilustrația No. 62).

În 1835 s'a deschis pe lângă liceul din Chișinău și un internat pentru copiii boerimei, numit „*Pensionul Nobilimii*“, cu scopul de a pregăti „pentru țară oameni capabili și folositori și funcționari cunoscători temeinici ai limbii

rusești și *moldovenеști*“. Firește că toate materiile se predau tineretului basarabean în limba rusească. Limba moldovenească se predă numai facultativ. Până la deschiderea acestui „pension“, tinerii Basarabeni își făceau educațiunea la Odessa, unde ducele de Richelieu, guvernatorul militar al orașului, înființase pe vremuri un vestit institut de creștere.

No. 62. — Ștefan Ciobanu.

Cu vremea s'au deschis gimnazii și licee de băieți și de fete și prin celelalte orașe și târguri din Basarabia, toate, firește, cu limba de predare rusească. Pe la 1912 se găseau în Basarabia 56 școale secundare de băieți și fete. În nici unul din aceste institute nu se mai învăța limba română, nici chiar ca obiect facultativ pentru elevii moldoveni.

Puținii absolvenți români ai liceelor basarabene își continuau studiile la universitățile din Odessa, Kiev, Har-

cov, Dorpat (Iuriev), Moscova, Petrograd ș. a. și numai rar când îndrăznia cineva să-și facă studiile la Iași sau București. Unii din ei, neavând prilej să învețe în școală limba lor maternă, o uitară și se pierdură cu totul în rândurile birocrăției rusești, luând parte la viața sufletească și intelectuală a Rușilor. Alții mai tari de fire țineau morțiș la limba și neamul lor, cu toată învățătura rusească pe care o aveau, precum s'a dovedit așa de frumos cu ocazia unirii Basarabiei cu Patria-Mamă. Poporul de rând a păstrat cu sfințenie limba și datinele strămoșești. De dragostea lui de neam s'au resfrânt toate încercările de rusificare ale guvernului rusesc. Și nici nu e mirare că a trebuit să fie așa, întrucât în Basarabia „nu e ogor, monument, așezământ, local mai vechi, care să nu fie al nostru, sânge românesc, faptă românească, gând românesc“.

De acelaș duh de intoleranță și dușmănie fățișă față de tot ce era românesc era condusă și „*Biblioteca obștească*“ din Chișinău, înființată în 1832 prin subscripție publică. În 1899 biblioteca aceasta număra peste 20.000 de volume între care d-l Zamfir Arbore nu putu găsi nici o singură broșură moldovenească. Și nici nu putea fi altfel, când știm că peste Prut nu putea străbate nici o publicație din România, fie reviste, fie cărți literare sau științifice, necum gazete politice românești.

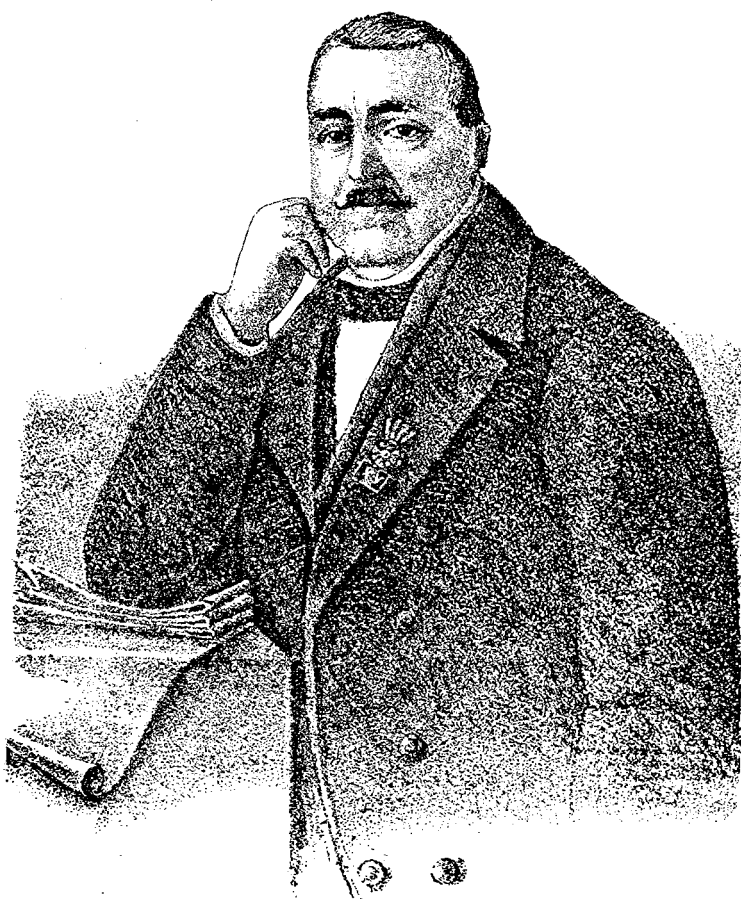
CAP. VII.

Activitatea literară.

1. Continuitatea vechilor tradițiuni literare moldovenești. —
2. Renașterea curentului național-cultural în Basarabia.

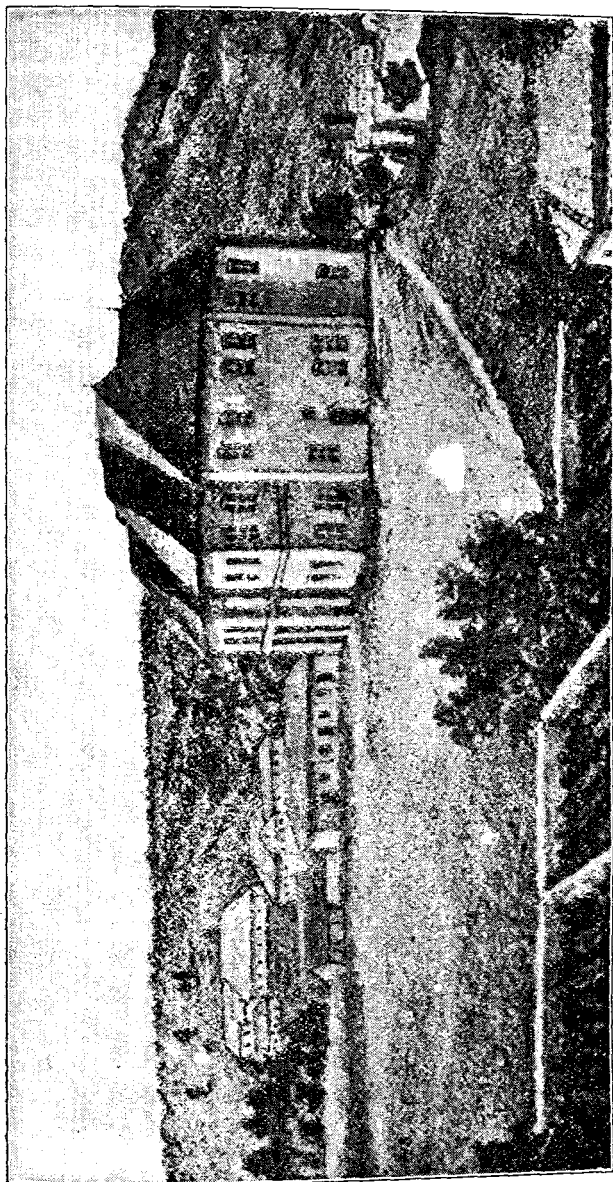
1. Continuitatea vechilor tradițiuni literare moldovenești.

Vechile tradițiuni culturale moldovenești s'au păstrat încă multe decenii în Basarabia înstrăinată. Generațiunea dela 1812 și cele ce i-au urmat până pela 1890 erau pătrunse de spiritul culturii și literaturii moldovenești, care-și găsia resunet și dincolo de Prut în cuvântul și'n scrisul lui Alexandru Hajdău, Ioan Sârbu, George Gore, Alexandru Nacu și în deosebi în opera literară a lui *Constantin Stamati*, „*le-băda*“ Basarabiei. (Vezi ilustr. No. 63). În vremea răscoalei grecești a „*Eteriei*“, mai mulți fruntași ai vieții politice și intelectuale a Moldovei trecură Prutul pentru a se adăposti în Basarabia împotriva urgiei turcești. Între aceștia se găsia însuși mitropolitul *Veniamin*, care petrecu la Colincăuți în județul Hotinului, unde traduse „în cele mai amărâte zile ale vieții sale“ „*Istoria scripturii vechiului testament*“ în limba neamului său. În Chișinău petrecea episcopul *Meletie* al Hușilor. Dintre scriitorii și oamenii politici din Iași trecură în Basarabia vestitul pravilist *Andronachi Donici*, poetul *Beldiman*, scriitorii *Conachi*, *Hrisoverghi* și *Constantin*

Constantin Stamati

No. 63. — Constantin Stamati.

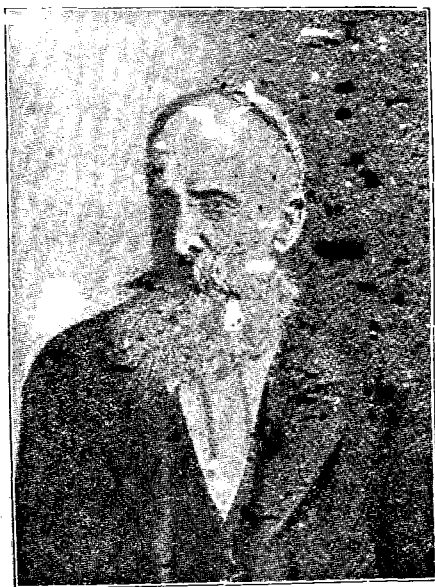
No. 64. — Curtea boierească din Chișinău unde a trăit Pușchin pe vremea exilului.

Negruzzi, care făcu cunoștință lui *Pușchin* ce trăia surghiunit la Chișinău. (Vezi ilustr. No. 64).

În primele decenii ce au urmat după răpirea Basarabiei, bariera Prutului nu era așa de greu de trecut ca mai târziu. Din potrivă, ea se deschidea adese ori pentru a înlesni oștirilor rusești drumul prin Moldova spre Balcani. Așa în 1828, când armatele țarului străbătură până la Adrianopol, unde se așează pacea cu Turcii. Dară și după așezarea păcii ele rămăseseră în Principate până la 1834, în care timp vadurile Prutului rămăseseră deschise pentru înprospătarea vechilor cunoștințe și legături sufletești între Moldovenii de dincoace și de dincolo. Publicațiunile românești străbătem în Basarabia fără nici o piedecă. „*Curierul românesc*“ al lui Eliade și „*Albina Românească*“ a lui Asachi, ce apărură chiar în acele vremuri, erau răspândite în Basarabia, unde interesul pentru manifestațiunile literare românești era destul de viu. În „*Curierul Românesc*“ din Ianuarie 1830, căminarul Dumitrache Pastiescu arată ce mare bucurie simțiră Basarabienii la apariția publicațiunilor românești, căci și „în Basarabia din Rumâni este dl. titular sovetnic *Constantin Stamate*, bărbat literat, cinstitor de oameni învățați, sârguitor spre luminarea neamului său, care are tălmăcite și nu contenește de a tălmăci alese istorii pentru întocmirea moravurilor celor bune, fabule, romanțuri, versuri, ce se numesc versuri albe, versuri împleticite, versuri drepte și alte frumoase istorii. Rumâni cari aduc cinste neamului nostru cu învățătura și haracterul lor cel cinstit sunt încă și d. mareșal *Alecu Leonard*, d. *Vasile Catâche* și d. *Costache Tufescu*, mădularul judecătorii județului Iașului (Bălți)“.

Nu se pomeneste de numele lui *Alexandru Hajdău* din Cristinești (jud. Hotin) și aceasta pentru motivul că el se folosea în scrierile sale cu predilecție de limba rusă, în care fusese ținut și frumosul său discurs la școala din

Hotin. Acesta era unul dintre cei mai erudiți oameni ai timpului său. Făcuse studiu în Rusia și Germania și cunoștea foarte multe limbi, care-i înlesniau consultarea operelor științifice străine. Academia Română îl chemă, îndată la înființare, între membrii săi. Opera sa literară este foarte vastă. Din nenorocire însă cele mai multe din scrierile sale au

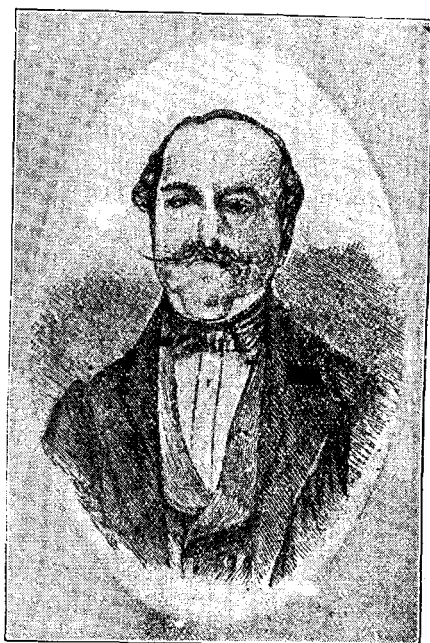

No. 65. — Bogdan Petriceicu Hajdău.

rămas în manuscris. Ele îmbrățișeau aproape întreg domeniul cugetării omenеști : știință, drept, filosofie, sociologie și istorie. Intre cele din urmă se citează de Iosif Vulcan care le-a văzut în manuscris : *Moartea Cazacului Cunițchi* în Bugeac și *Dabija-Vodă și Hâncu*, scrieri care ar putea răspândi multă lumină asupra trecutului Basarabiei când s'ar descoperi undeva. În „*Dacia Literară*” din 1840 publică Mi-

hail Cogălniceanu un izvod al publicațiilor lui Alexandru Hajdău“, apărute în diverse reviste rusești, care ar trebui adunate și comunicate largului public românesc, fiindcă tratează probleme de cel mai mare interes pentru istoria și literatura română, de pildă : Căntece istorice ale Moldovei ; Povestea lui Duca-Vodă ; O legendă asupra lui Petricescu-Vodă ; Judecata la sărdăria de Orheiu ; Cugetări moldovenești ; Despre literatorii Basarabiei ; Căntece populare ale Moldovei ; Scrisori asupra importanței limbii românești pentru cunoașterea istoriei rusești ; Scrisori către Alexandru Sturdza asupra gospodăriei câmpesți a Basarabiei ; Elena fiica lui Ștefan-cel-Mare ș. a. Activitatea literară și științifică a fiului său Bogdan (Vezi ilustr. No. 65), deopotrivă de mare și însemnată, nu mai aparține Basarabiei, ci României de dincoace de Prut, ca și cea a lui *Donici*, (Vezi ilustr. No. 66), *Al. Russo*, (Vezi ilustr. No. 67), *D. C. Moruzi*, *State Dragomir*, *Victor Crătescu*, *Zamfir Arbore*, (Vezi ilustr. No. 68), *C. Stere* ș. a. Mai cunoscută este activitatea literară a lui *Constantin Stamati*, ale cărei roade au devenit un bun comun al Românilor de pretutindeni. Scrierile sale erau cunoscute și răspândite deopotrivă în Basarabia ca și în Bucovina, Moldova, Muntenia și Transilvania. „*Musa Românească*“ „*Povestea Poveștilor*“ și „*Poezii și Proză*“, găsiră un puternic răsunset și dincoace de Prut. „Din firea lui de Moldovan sfătos — zice d. P. V. Haneș — care știe multe din bătrâni și căruia nu-i plac veneticii, au ieșit și humorul și satirile lui, puse în slujba moralei, a cuviinței, a măsurii, a datinilor românești. Lipsit de cerc literar românesc, de tovarăși de muncă, a trebuit să împlinească singur în Basarabia rolul de scriitor în toate direcțiunile, să traducă și să imiteze, să compună singur cât mai multe genuri, să încerce numeroase forme de versificație. Și a reprezentat din acest punct de vedere în mic, ceea ce în mare a reprezentat Asachi în Moldova și Eliade Rădulescu în Țara-Românească“.

În rândurile așa de restrânse ale scriitorilor basarabeni ocupă un loc de cinste fabulistul *Ion Sârbu*, care pătruns de scânteia dragostei ce țâșnia în inima sa pentru neamul românesc și pentru limba românească „o fiică a slăvitei și veneratei mamei latine“ îl determină să publice „Fabulele“ și „Compozițiunile“ sale (1851). Din peana lui *George*

No. 66. — Alexandru Donici

Gore apărură în „Buletinul guberniei Basarabiei“ câteva încercări bine scrise în rusește despre fabulele lui Donici, despre poeziile lui Alexandri și despre poezia populară românească (1862—1867). — N’au văzut lumina tiparului poeziile erotice ale „umilului scriitor“ *George Păun*, pe care le-a văzut d. St. Ciobanu și care după părerea sa nu sunt

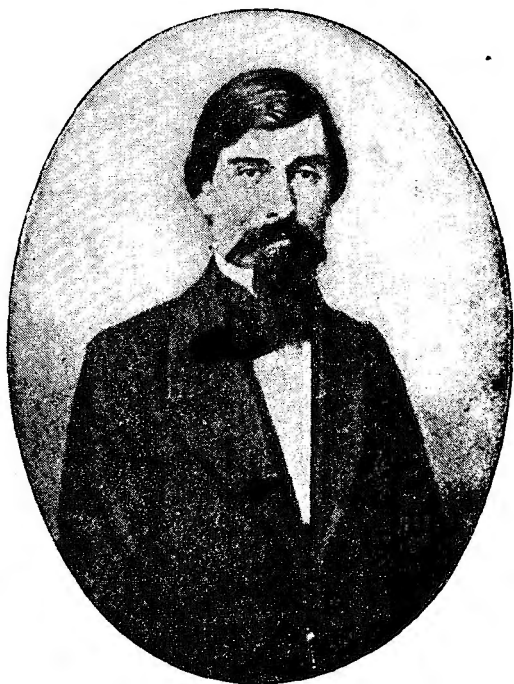
lipsite de oricare talent (1868). Mai puțin cunoscut este *Alexie Nacu* autorul unei istorii a Basarabiei în rusește, dela care s'au păstrat în manuscris mai multe carnete cu poezii românești, scrise cu litere latine (1867—1869). Nacu era un bun cunoscător a literaturii românești pe care a încercat să o îmbogățească cu traduceri din Crilov, Lermontov ș. a.

Conștiința românească în Basarabia era vecinic alimentată prin contactul intelectual ce exista neconținut între Moldoveni și Basarabeni. În 1854 căzu din nori cordonul Prutului. Armatele țarului se revărsară asupra Moldovei înainte de a suferi înfrângerea dureroasă dela Sevastopol, care pricinui retrocedarea Basarabiei sudice. Din nou se 'ntâlniră frații de acelaș neam și aceeași limbă, destăinuindu-și unul altuia păsurile din trecut și nădejdi în viitor. Până și trupe de teatru din Iași începură să dea reprezentațiuni românești la Chișinău. Pieseile lui Alexandri erau cele mai cunoscute și mult gustate în Basarabia. Matei Millo era deopotrivă de admirat în Basarabia ca și în Bucovina. Reprezentațiile trupelor românești la Chișinău, erau înălțătoare clipe de însuflețire națională ca și la Cernăuți.

Unirea Principatelor Române într'un stat național unitar, România, trezi mare bucurie și vajnice nădejdi în inimile Basarabenilor patrioți, care găsiră expresie așa de frumoasă într'o scrisoare de urare a lui Alexandru Hajdău, din care reproducem următorul pasagiu înălțător: „Să dăruească Dumnezeu vouă și viitoarelor lăstare ale voastre acele zile senine de fericire și slavă de cari s'au bucurat strămoșii voștri sub scutul celor de către Dumnezeu așezați și de Dumnezeu înălțați domnitori Ștefan-cel-Mare și Mihai Viteazul! Vă trimit urări de bine din partea Basarabiei, pentru care sunt scumpe și pline de însemnătate viitoarele destine ale României unite, patria-mumă; primiți

aceste urări ale mele ca un glas sufletesc al unui frate, pentru că eu sunt trup din acelaș trup și os din aceleași oase din care sunteți plămădiți voi, și în vinele mele curge acelaș sânge românesc care curge în vinele voastre."

Aceiaș nobilă însuflețire cuprinse sufletul Basarabe-

No. 67. — Alecu Russo

nilor cu ocasiunea înființării Academiei Române, așezământ național pentru promovarea unității culturale a Românilor de pretutindeni, când președintele Academiei primi din Bălți următoarea scrisoare: „Eu Alexandru Constantin Bodescu, Sfetnicul Curții Imperiale Rusești, de felul său din orașul Bălți, dorind ca toți Românii de a contribui la

încurajarea învățaturii în România, declar că ofer suma de 2000 ruble, ceia ce face 5.200 de franci după cursul zilei, pentru Academia Română" (1868). Din scrisoarea de felicitare a lui Alexandru Hajdău cu prilejul unirii Principatelor și din adresa lui Alexandru Bodescu către Academia Română se desprinde, fără îndoială, acea frumoasă manifestățiune de solidaritate națională, care face cinste generațiunii dela 1860 și poate servi de pildă și învățătură generațiunii de azi și celor viitoare. Zice doară Amfilochie, învățatul vlădică al Hotinului, că „cel ce n'are priință și

No. 68. — Zamfir Arbore

dragoste pentru patria sa, adevă pentru țară și limba în care s'a născut, comite un păcat deopotrivă de mare ca și cel ce nu-și iubește pe părinții săi“.

Pierderea ținuturilor moldovenești din sudul Basarabiei, în urma tractatului de pace din Berlin, înăsprirea relațiunile politice dintre Ruși și Români, iar frontiera Prutului, se închise în 1878 aproape ermetic pentru schimbul de gândire și simțire între frații de același sânge. Izolarea aceasta, atât de păgubitoare pentru propășirea neamului românesc din Basarabia, dăinui până în 1916, când hotarul s'a deschis definitiv și pentru vecie. Renașterea politică și

națională a neamului românesc, precum și accentuarea tot mai hotărâtă a revendicărilor sale naționale și teritoriale, începură să neliniștească pe Ruși, și să-i determine de a lua măsuri de rigoare pentru asigurarea nelegiuitei lor stăpâniri în Basarabia. Atunci începu odiosul proces de desnaționalizare a Moldovenilor basarabeni prin școală și biserică, pusă la cale de vlădica Pavel și cinovnicii săi clerici și mirenii; atunci începu tentativa de încătușare a conștiinței naționale a unui neam dornic de viață și de progres. Mai puternică însă ca aceste tentative s'a dovedit dreptatea cauzei noastre care a trebuit să învingă și a învins.

2. Renașterea curentului național în Basarabia.

În cursul veacului al XIX-lea toate statele civilizate își eluptaseră forme de guvernământ constituționale afară de Rusia țaristă, unde absolutismul cel mai cras ținea în cătușele sale feudale o lume de aproape 180 de milioane de oameni. Unde, în statele constituționale libertatea de gândire și de manifestațiune politică și națională era, mai mult sau mai puțin, garantată prin constituție, în Rusia domnia cea mai crudă samovolnicie care adeseori degenera în adevărată teroare. Ocnele Siberiei nu erau destul de încăpătoare pentru a primi, în umeda lor întunecime, pe toți aceia cari îndrăzniau să revendice drepturile și libertățile poporului, sechestrate de țar și, în deosebi, de cinovnicii săi îngânfați și insolenți.

Crescut în ideile absolutismului luminat, *Alexandru I* dădu Basarabiei „așezământul“ dela 1818. Urmașul său însă, *Nicolae I*, era cuprins de duhul celui mai negru absolutism, în care se și înăduși de scârbă și remușcare după catastrofa dela Sevastopol. Fiul său, *Alexandru al II-lea*, înțelegând mai bine cursul vremii, decretă împroprietărirea clăcașilor și promulgă legea zemstvelor, ba mai mult, el

era hotărît chiar de a încununa reformele sale liberale prin o *constituție*. Proiectul de constituție era gata de a fi promulgat, când, în ziua de 13 Martie 1881, o bombă curmă firul vieții țarului-liberator.

Prin fapta aceasta criminală a *nihiliștilor* căzu întregul sistem liberal, ce fusese inaugurat de Alexandru al II-lea. Îngrozit de teroarea nihilistilor și povățuit de Pobiedonoscev, oberprocuratorul Sfântului-Sinod, *Alexandru al III-lea* abandonează ideile constituționale ale tatălui său și restabili vechiul autocratism moscovit, față de care cetățeanul n'avea alt drept, decât de a tăcea și implini poruncile stăpânirii, fără nici o critică și fără nici un control. Reprezentantul acestui sistem în Basarabia era vlădica *Pavel*, care închise tipografia eparhială moldovenească, oprise întrebuințarea limbii moldovenești la slujba dumnezească și surghiunise o pleiadă de cărturari români, cari țineau aprinsă făclia conștiinței naționate românești în Basarabia. Autonomia județeană și provincială fu restrânsă și țăranii expuși la cele mai grele asupriri din partea nacialnicilor județeni. Intoleranța și persecuțiunea față de naționalitățile neruse, și în deosebi față de Moldovenii din Basarabia, devenise un rezon de stat, o normă de guvernământ a clerocrației rusești.

Impotriva despotismului se ridicară glasuri autorizate din rândurile intelectualilor ruși cari cereau regim constituțional, abrogarea privilegiilor de clasă care se respectau numai în Rusia, egalitatea înaintea legii și un control public asupra finanțelor țării și asupra tuturor actelor de guvernământ. Disconsiderarea acestor juste revendicări politice și sociale îndârjiau mereu curente subversive și îndeosebi îndrăzneala celor ce tindeau la *anihilarea* odioasei organizațiuni politice a statului rusc. Alexandru al III-lea scăpase ca prin minune de a cădea jertfă unui atentat nihilist când îl surprinse moartea în ziua de 26 Novembrie 1894.

Fiul și urmașul său, *Nicolae al II-lea*, la încoronarea căruia în Moscova găsiră moartea mii de oameni în aglomerația cea mare, era un om bine intenționat, dară cu mult prea slab pentru opera uriașă la care-l chemase destinul. Pentru a putea înfrâna apucăturile despotice ale „*Adevăraților Ruși*” se cerea o voință de fier și o mare forță de muncă, calități ce lipsiau de tot noului țar, care era un om lipsit de voință și veșnic chinuit de gândul de a trebui să iae o hotărîre.

De aceia sistemul autocrat și asuprirea naționalităților continuară și sub noul țar cu aceiași strășnicie ca mai înainte. Nemulțumirea cu sistemul absolutistic era generală. Curente revoluționare se manifestau pretutindeni, dar mai ales în centrele mari industriale și printre studențimea universitară care, în entuziazmul său juvenil, nu-și mai putea stăpâni nerăbdarea de a-și vedea patria îndrumată, cu un ceas mai înainte, pe calea constituționalității și a adevăratei democrații. Nemulțumire adâncă cuprinse și păturile largi ale țărănimii, care suferia foarte mult pe urma apăsării dărilor și a scăderii prețului produselor ei din cauza gospodăriei primitive.

În toiul acestor svârgoliri și frământări lăuntrice, izbucni războiul ruso-japonez, care descoperi toată corupția și destrăbălarea sistemului autocrat. Indată după cele dintâi înfrângeri în Manciuria căzu *Plehve*, încarnațiunea cea mai vie a nefastului sistem despot, jertfa unui atentat (Iulie 1904). Pe urma acestui atentat țarul rămase adânc impresionat. El încredință puterea prințului *Mirski*, care trecea de om cult și cu vederi înaintate. Dară toată bunavoința sa se izbia de împotrivirea aderenților vechiului sistem. Într'un consiliu de miniștri de *Pobiedonoscev* declară patetic că după sfânta scriptură biserica pravoslavnică nu poate recunoaște alt sistem de guvernământ, decât cel absolutistic; o guvernare constitu-

țională ar fi împotriva poruncilor lui Dumnezeu! Părerea sa era împărtășită de majoritatea membrilor casei domnitoare, cari formau o clică înfumurată, egoistă și stăpânită de cel mai negru duh reacționar. Acești oameni, rău sfătuiți, se temeau ca prin recunoașterea drepturilor constituționale să nu sufere cumva vre-o știrbire puterea lor autocrată.

Dar veștile rele ce veniau neconținut de pe câmpul de luptă din extremul orient, înăsprite prin lipsurile și neajunsurile de tot felul din lăuntrul imperiului, lipsuri ce în lumina tristelor evenimente externe ieșiau tot mai mult la iveală, întăreau mereu curentul revoluționar, nutreau spiritul de opoziție și înteau lupta contra absolutismului despotice și samovolnic. Un străvechi obicei al pământului, observat deopotrivă în Rusia ca și în țările noastre, dădea norodului dreptul de a se înfățișa, în zile de grea cumpană, cu jalbă înaintea domnitorului. De acest obicei se folosi preotul *Gapon*, când, în „dumineca roșie“ din 22 Ianuarie 1905, se puse în fruntea mulțimii nemulțumite și fanatizate spre a se înfățișa țarului Nicolae, în „Palatul de iarnă“, cu jalba norodului. La trecerea podului peste Neva, norodul fu întâmpinat cu salve de foc din partea armatei și sute de oameni își pierdură viața în această sângeroasă și neașteptată învălmășeală. Nu trecură nici trei săptămâni dela acest crud măcel, când în Moscova marele duce Serghie fu rupt în bucăți de o bombă nihilistă.

Întâmplările acestea sângeroase dovedeau, până la evidență, că odiosul sistem absolutistic nu mai putea dăinui. Despre aceasta se convinse, în cele din urmă, și țarul care, prin ucazul său din 3 Martie 1905, se hotărî să convoace „*duma*“, adică adunarea națională, pentru „debaterea și votarea legilor“. Prin acest modest început de viață parlamentară intră, în sfârșit, și Rusia în rândurile statelor constituționale din lume.

Poate că nicăierea în vastul imperiu rusesc vestea aceasta n'a stârnit mai mare bucurie și însuflețire, că în Basarabia, unde Moldovenii, spre deosebire de frații lor de dincoace de Prut, gemeau sub cnutul absolutismului rusesc. Indesebi tineretul sărbătoria evenimentul acestă cu toată puterea

No. 69. — Ion Pelivan.

entuziasmului său juvenil, întrezărind în el zorile mult doritei libertăți ce era să vină.

Încă din anul 1898 studenții basarabeni dela Dorpat și alte universități rusești începură să se organizeze în asociațiuni regionale basarabene (pământeni), pentru trezirea conștiinței naționale și cultivarea limbii moldovenești. În fruntea acestui tineret, generos și însuflețit, se găsea *Ion Pelivan*, care cu drept cuvânt este considerat de prietenii

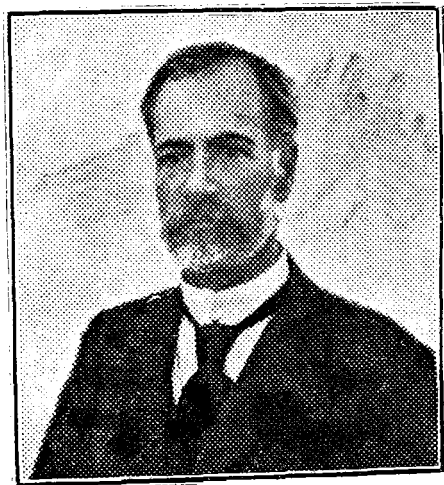
săi ca părintele ideii naționale românești în Basarabia. (Vezi ilustrația No. 69). El și tovarășii săi de idei și sentimente : Alexandru și Vasile Oatu, Vasile Maho, Nicolae Siminel, N. Verdiș, N. Popovschi, V. Hartia, N. Florov ș. a. avură să sufere foarte mult din cauza convingerilor lor politice și naționale. Dară ei nu se lăsară înfricoșați prin nimic, iar atitudinea națională a lor servia de pildă pentru toți studenții moldoveni ce-și făceau studiile la universitățile rusești.

Promulgarea constituției și publicarea alegerilor pentru *dumă* dădură prilej tinerilor basarabeni de a se întoarce la vetrele lor părintești și de a propovedui ideile lor naționale în mod mai liber ca mai înainte. Cum însă convingerile lor naționale aveau un colorit social foarte pronunțat, ele se ciocniră de ideile conservatoare ale boerimii moldovenești din Basarabia. Reprezentanții vechii boerimi se grupară în jurul lui Pavel V. Dicescu care, ascultând glasul vremii, revindicase într'o broșură drepturi naționale și pentru Moldoveni și respectarea limbii lor în școală și în biserică. Din gruparea lui Dicescu făceau parte Paul Gore, Vladimir Herța, M. Fiodoziu, Vasile Anghel, T. M. Suruceanu, fondatorul unui admirabil muzeu ș. a. Din partea acestei grupări se elaborase statutul unei societăți pentru răspândirea culturii moldovenești în Basarabia.

O altă grupare boerească, cea de sub conducerea lui Krupenski, trecuse cu totul de partea Rușilor, combătând curentul național și desmințind pe susținătorii acestuia. Organul publicistic al acestei grupări, ostile neamului nostru și justelor sale aspirațiuni, era „Drug“, de sub conducerea faimosului antisemit Crușevan. Într'un articol din această faimoasă gazetă, inspiratorii ei, făcând aluzie la apărătorii ideilor naționale românești, găsiră de bine să declare sus și tare : „Nu, noi nu vom trăda Rusia!“

În primăvara anului 1906 începu campania electorală pentru prima *dumă* a imperiului. În Basarabia, ca și în

celelalte gubernii rusești, lupta electorală, ca ceva nou și neobișnuit, deveni foarte aprigă. Curentul național românesc declară război pe fața curentului rusesc și rusificător. Lupta era grea și anevoioasă, dară dreptatea cauzei românești era așa de puternică, încât izbânda și triumful ei ar fi putut fi din capul locului asigurată, dacă rândurile Moldovenilor ar fi fost bine închegate și dacă armonia

No. 70. — N. Gavriliță

și înțelegerea dintre ei ar fi fost deplină.

Din nenorocire însă, deosebirile de vederi, între partidul conservator al boerilor și cel național-democrat al tinerilor intelectuali, ieșiau tot mai mult la iveală. Incercările doctorului Ion Vărzaru și Eugenie Purcel, de a înlătura divergențele și de a uni ambele grupări românești într'un front unic de luptă contra Rușilor și înstrăinaților, rămaseră zădarnice din cauza revindicărilor de ordin social ale repre-

zentașilor tineretul democratic, revendicări pe care boerii conservatori nu le puteau admite.

Tineretul basarabean se grupă în jurul avocatului N. Gavriliță (Vezi ilustr. No. 70) și hotărî să editeze „Basarabia“, prima gazetă românească „național-democratică“, iar mai apoi „național-poporană“ între Prut și Nistru. Grijă redacției o avea tânărul Pantelimon Halippa iar după arestarea, M. Vântu. Gazeta apărea de 2 ori pe săptămână. Primul număr apăru la 24 Mai 1906.

Gruparea conservatoare de sub conducerea lui Dicescu se hotărî să scoată și ea o gazetă românească, pe care o intitulă „Moldovanul“ și o puse sub conducerea lui George Madan. Între altele ziarul „Moldovanul“ cerea ca în școli să se învețe și românește, „fiindcă limba strămoșească este pentru un neam cea ce este pentru un om tata și maica sa. Și când părinții noștri au fost de neamul moldovenesc, când maicele noastre ne-au legănat tot în cântece moldovenești și ne-au învățat să ne închinăm și să ne rugăm lui Dumnezeu în limba moldovenească, pe care și ei au învățat-o dela părinții lor și tot așa din moși strămoși, noi n'avem dreptul și nici nu ne lasă inima să ne lepădăm de ea, căci lepădându-ne de limba părintească, de neam ne lepădăm. Și limba, legea și obiceiurile nu sunt de ieri de alaltăieri, ci de veacuri“.

Cu toate acestea însă „Moldovanul“ propoveduia o politică de conciliațiune, apropiindu-se foarte mult de vederile susținute de presa rusească din Basarabia. Ținuta aceasta este a se scrie influenței lui Krupenski ; ea era încâtva agreată și de Dicescu, care era membru al partidului octobrist. Afinitatea aceasta de idei și concepțiuni politice dedea lui Dicescu și prietenilor săi posibilitatea de a strecura și în jurnalele rusești, precum era „Basarabeș“, „Drug“ și altele, redactate de N. Crușevan și alții, note

și articole asupra străduințelor naționale și culturale ale Moldovenilor. O luptă aprigă de idei se încinse între „Basarabia” și „Moldovanul”, care, deși pe drumuri deosebite, tindeau ambele spre același ideal: deșteptarea neamului moldovenesc din Basarabia la o nouă viață politică, națională și culturală.

În jurul „Basarabiei” găsim grupați pe cei mai mulți dintre intelectualii basarabeni ce se ridicaseră, în cea mai mare parte, din rândurile răzeșimii, ale clerului și târgoveților și cari, la izbucnirea revoluției, grăbiră de a se întoarce acasă de prin centrele rusești, unde trăiau ca profesori, avocați, slujbași, clerici, studenți etc. Regretatul Gavriliță era sufletul acestei frumoase mișcări naționale dară și democratice totodată. El și prietenii săi steteau pe punctul de vedere principial că drepturile politice, naționale și sociale nu se cerșesc, ci se dobândesc prin stăruință, muncă și luptă îndârjită. Tot ce avea Basarabia tânără mai isteț, mai hotărît și mai îndrăzneț se găsia în jurul noii gazete românești. Între colaboratorii ei găsim pe Ioan Pelivan, Ion Gândul, Pantelimon Halippa, Nicolae Popovschi, pe frații Ion și Teodor Inculeț, Vasile Hartia, Vasile Oatu, George Stârcea, Șt. Usinovici, M. Vântu, Alexie Mateevici, Sergiu Cujbă, care făcea legătură cu Românii din Regat, și mulți alți tineri însuflețiți de cele mai frumoase sentimente naționale și democratice. „Nu vă pot spune — zice dl. Ion Inculeț într’o cuvântare în Cameră — câtă bucurie, câtă satisfacție aveam noi, colaboratorii acestui ziar, când vedeam la iarmaroace grupuri de țărani cari ședeau jos pe iarbă și ascultau cum unul din ei mai cărturar li citea Basarabia”.

Din cauza neînțelegerilor dintre Români, alegerile pentru dumă dădură un rezultat puțin favorabil Moldovenilor; dară ei totuși reușiră să trimită în primul parlament rusesc pe preoții *Volovei* și *Ghepețchi* pentru Cameră, și pe

boerii *Dicescu* și *Casso* pentru Senat. Prima dună ru-sească se întruni în Mai 1906 în Petrograd. Indată după convocarea ei, se putu observa însă că duma nu era capabilă de o muncă rodnică, fiind că era compusă din elementele cele mai eterogene. Din pricina aceasta prima dună, despre care zicea Tolstoi că „produceza trei impresii, una comică, alta revoltătoare și a treia scârboasă“, fu disol-vată în 21 Iulie aceluiași an. Tinerii entuziaști dela „Ba-sarabia“ uniră protestul lor cu cel al deputaților maziliți, cari se întrunise la Wiborg în Finlanda, pentru a protesta contra disolvării dumei. În protestul acesta, guvernul rusesc găsi un pretext binevenit de a urmări și aresta pe colaboratorii „Ba-sarabiei“ și de a-i împrăștia prin toate colțurile vastei împă-rății rusești. Cu plecarea lor apuse și gazeta în 18 Fe-bruarie 1907. A doua dună se întruni în Petrograd în Martie 1907, fiind stăpânită de „Liga adevăraților Ruși“, cari erau dușmani declarați ai reformelor democratice. Dovedindu-se însă în scurtă vreme incapabilă de orice activitate legislativă, a doua dună fu și ea disolvată în 10 Iunie 1907. În Octomvrie al aceluiași an se săvârșiră ale-gerile pentru a treia dună, care dădură din nou un rezul-tat favorabil pentru *Octobriști* și pentru „Liga adevăraților Ruși“ de sub șefia lui *Markov* și *Vladimir Purișchevici*.

Izbânda aceasta electorală asigură „Ligei adevăraților Ruși“ o guvernare mai lungă, căci alegerile pentru a patra dună se făcură numai în Noemvrie 1912. Duhul reacțiunii și intoleranței naționale al lui Purișchevici și Krupenski, care în timpul revoluției muri de foame ca măturător de stradă în Rostov, — ambii Basarabeni de felul lor—stăpânia întreaga viață politică și culturală din Rusia. Din duhul acesta izvo-riră măsurile de restricțiune ale lui *Stolypin*, care încătușă ori ce mișcare națională și democratică. Gazetele românești „Basarabia“ și „Moldovanul“ apuseră foarte curând, iar „*Viața Basarabiei*“ ce apărea în text paralel cu litere latine și

rusești și era menită să înlocuiască pe cele dispărute, apuse după primele numere, și cu ea dispăru și redactorul ei Alexie Nour, împreună cu teascurile românești și cu modesta bibliotecă redacțională ce se înjghebase cu mari dificultăți la Chișinău. Autocratismul rusesc, crunt și intolerant, înăbuși curând curentul românesc din Basarabia, pentru tendințele sale naționale, dar mai ales sociale.

No. 71. — Alexandru Mateevici.

Numai în biserică mișcarea națională se menținu mai multă vreme grație spiritului tolerant și împăciuitoar al episcopului Vladimir. Curentul acesta își găsi expresia cuvenită în „*Luminătorul*” protoiereului Constantin Popovici și al colaboratorilor săi, deopotrivă de vrednici și stăruitori, precum s'a arătat la locul său. Pe lângă articolele edificatoare de cuprins religios-moral, în coloanele „*Luminătorului*” apăreau și diverse articole politice și literare din pana d-lui Pan. Halippa, Teodor Inculeț, Alexie Mateevici (Vezi ilustr. No. 71) și a altor cărturari, căci acesta rămăsese singurul organ de

publicitate, prin care intelectualii basarabeni puteau da oarecare semn de viață națională.

După întronarea reacțiunii „Adevăraților Ruși“, intelectualii basarabeni erau siliți de împrejurări să se resemneze și să aștepte timpuri mai bune. Membri grupării democratice fură siliți să se împrăștie cari încotro. Unii plecară la Chiev și Odessa, alții la Moscova și Petrograd și numai puțini dintre ei trecură la Iași. Ion Pelivan se retrase la Bălți, locul său natal, și ca judecător de pace începu să adune cărți românești și să le răspândească în popor. Pan. Halippa, Mihail Vântu, Scodihor, Ion Costin, Sergiu Niță și alții trecură la Iași pentru a-și continua studiile la universitatea de acolo. Dl. Ion Inculeț plecă la Petrograd cu acelaș gând și pilda lor fu urmată de întreaga pleiadă de tineri din jurul regretatului Gavriliță. Daniil Ciugureanu, Simion Murafa, Ștefan Ciobanu, Berechet, Alexandru Mateevici și alții își continuau studiile la Chiev, unde se grupară într'un cerc moldovenesc pentru cultivarea limbii naționale.

În lipsa unui organ de publicitate românesc la ei acasă, tinerii Basarabei, ca și Bucovinenii pe vremuri, colaborau la revistele românești de dincoace de Prut. *Tudose Roman* și *Iuliu Friptu* scrieau la „Viața Românească“ din Iași. *Iorgu Tudos* publica traduceri și poezii originale. În coloanele „Convorbirilor Literare“, ale „Familiei“ și „Sămănătorului“ găsim prețioase contribuțiuni basarabene semnate de Dumitru Vrabie, Porfirie Fală, Ion Bălțeanu, G. Marinescu, P. Gheorghiu ș. a. La Cahul desvoltă o frumoasă activitate națională Dumitru Crăciunescu, la Soroca frații Meleghi. Și așa se găseau pretutindeni intelectuali, clerici și mireni, cari se simțiau îndemnați să cultive și să răspândească gândul, vorba și simțirea românească. Studenții basarabeni din Iași, intrând în legătură cu Liga Culturală, adunau cărți și reviste pentru a le strecura în

Basarabia. Pe calea aceasta trecură Prutul cărțile din editura Minerva și „Biblioteca pentru toți“.

Firește că oameni cu astfel de idei și credințe nu puteau fi după placul „Adevăraților Ruși“, și pentru aceia toți câți manifestau sentimente naționale moldovenești,

No. 72. — Pantelimon Halippa

erau spionați, urmăriți și persecutați la tot pasul. În 1912 se împlinise o sută de ani dela răpirea Basarabiei. Guvernul rus făcea mari pregătiri pentru sărbătorirea primului centenar dela răpire. În toiul acestor pregătiri, Ion Pelivan trimise o scrisoare prietenilor săi din Chiev, invitându-i să se întoarcă în Basarabia pentru a se pune în serviciul cauzei naționale. Cenzura rusească luă cunoștință de cu-

prinsul scrisorii și urmări pe autor, silindu-l să iasă din magistratură. Arhimandritul Gurie fu exilat din Basarabia. Persecuțiuni de acest fel mai îndurară și mult regretatul Murafa, Bălteanu, Fală, Friptu și alții.

Serbările jubiliare trecură fără participarea Moldovenilor. Și cu drept cuvânt, fiindcă numai cinovnicii ruși și înstrăinații de pănura lui A. Krupenski aveau motive de a se bucura și veseli. Norodul moldovenesc rămase rece și nepăsător față de aceste triste „serbări jubilară“. Despre aceasta se putură convinge și „înălții oaspeți“ ce veniră cu mare alai dela Petrograd și în deosebi membri „Ligei adevăraților Ruși“, cari nu găsiră cuvinte destul de grele pentru a-și arăta indignarea și nemulțumirea lor față de „indiferența, ingratitudinea și lipsa de patriotism“ a Moldovenilor „sălbatici și inculți“. Un neam conștient de demnitatea sa poate fi umilit și disprețuit, dară nu i se poate cere, în nici într'un caz, ca să aplaudeze pe zugrumătorii și despoziatorii drepturilor sale politice și naționale. Și neamul moldovenesc din Basarabia era conștient de aceste drepturi și de aceea privia cu indiferență la manifestațiunile de bucurie ale oficialității rusești, așteptând cu resemnare mântuirea ce era mai aproape de cum se putea bănuia atunci.

Cu prilejul acestei aniversări, triste sufletului românesc, apărură mai multe scrieri jubilară în limba rusă, ca bunăoară cartea protoiereului Nicolae Lașcu și scrierea festivă a lui Alexandru Krupenski. Evenimentul acesta, așa de dureros pentru noi, n'a trecut nebagat în seamă nici în celelalte provincii românești, unde ziua aceea de adâncă jale fu pomenită în mod cuvenit. Aniversarea aceasta dădu prilej întregului neam românesc de a-și aduce aminte de Basarabia răpită și de frații săi subjugați, ce se găsiu sub cnutul rusesc, de a afirma solidaritatea națională cu ei și de a-i întări în credința izbăvirii ce era să vină. În 1912 apărură cartea

d-lui N. Iorga, „Basarabia noastră“, ca un prinos de dragoste și încurajare pentru frații basarabeni.

Afirmarea clară și hotărâtă a solidarității naționale românești avu urmări binecuvântate pentru deșteptarea și întărirea conștiinței naționale moldovenești în Basarabia. Prietenii și admiratorii lui Gavrilița crezură că a sosit momentul potrivit de a reînvia activitatea publicistă românească în sensul vederilor lor naționale și democratice, activitate ce fusese întreruptă odată cu dispariția gazetei „Basarabia“.

După o întrerupere de mai mulți ani de zile, apăru, cu

No. 73. — Pavel Gore.

sprijinul marinimos al marelui naționalist basarabean Vasile Stroiescu, în Mai 1913 o nouă gazetă românească la Chișinău : „*Cuvânt Moldovenesc*“, care în unul din numerele sale vorbea de „duhul de premenire al vieții, care dela o vreme domnește în împărăția rusă“. Era adierea primăvăratecă a noii vieți constituționale care începea să se manifesteze în mod sfios în Rusia țaristă și care trezia în sufletele Moldovenilor nădejdi nedeslășite. Inzadar încerca vlădica Serafim să înădușe aceste nădejdi prin persecutarea și expluzarea aceloră, în inima cărora ele începură să incolțească ; ele nu puteau fi smulse de acolo prin nici o putere din lume, fiindcă aveau rădăcini trainice de veacuri.

Directorul acestei gazete, care la început apărea numai odată pe lună, iar mai apoi chiar de 3 ori pe săptămână, era Pantelimon Halippa, care avea ca redactor responsabil pe d. Nicolae Alexandri, un bun cunoscător al lui Tolstoi și un om de o rară bunătate de inimă. Pan. Halippa era persoana cea mai indicată de a lua conducerea acestei gazete, ca unul care condusesese pe vremuri „Basarabia“, care colaborase la „Viața Basarabiei“ și la „Luminătorul“, sub diferite pseudonime ca Cobolteanu, după satul său natal din județul Soroca, și Basarabeanu, și care își complectase studiile la Iași unde avuse prilej de a se împărtăși de cultura românească. Grație acestei culturi Halippa putea lesne să evolueze dela ideile socialiste internaționale, la convingerile național-democratice românești. (Vezi ilustr. No. 72). Colaboratorii lui Halippa la frumoasa sa operă culturală și națională erau Simion Murafa, Daniel Ciugureanu, Mihail Minciună, Tudose Roman, Iuliu Friptu, Ion Buzdugan care semna Nicu Romanăș și alții.

„Cuvântul Moldovenesc“ intitulându-se revistă pentru literatură și știință, și reproducea bucăți alese din literatura română, dară dădea totodată prilej și cărturarilor de acolo de a publica încercările lor literare. „Cuvântul Moldovenesc“ era, până la prăbușirea Rusiei țariste, singurul organ de publicitate, prin care Românii basarabeni vorbeau fraților lor din Regat, Ardeal și Bucovina despre păsurile lor, despre luptele lor și despre încrederea lor în viitor. Era singurul organ de publicitate, fiindcă „*Glasul Basarabiei*“, ce apărură în 1913 la Chișinău sub îngrijirea lui Constantinescu, dispărură foarte curând fără să fi avut vr'o legătură cu exponenții vieții culturale din Basarabia.

În editura gazetei lui Halippa apărură, dela 1913 încolo, „Calendarul Cuvântului Moldovenesc“, și „Biblioteca Cuvântului Moldovenesc“ publicațiuni în care apărură micul și ma-

rele dor, povești pentru copii și săteni și cântece și traduceri de tot felul. În timpul războiului tirajul gazetei sporise până la 10.000 exemplare, fiind singura publicație moldovenească răspândită pe front, care publica în coloanele ei și cântece și scrisori dela soldați. Din cerul „Cuvântului Moldovenesc“ s’au remarcat, prin scrierile lor originale, însuși, Pan Halippa, apoi regretatul Alexie Mateevici și Ion Buzdugan care, pe lângă poeziile sale originale, a publicat de curând și o colecție de „Cântece din Basarabia“, pe care o închină poetului țărâtimei Gheorghe Coșbuc. Prin studiile și cercetările sale literare și culturale, se bucură de o binemeritată reputație Ștefan Ciobanu, Membru al Academiei Române. Iustin Frațiman a publicat mai multe contribuțiuni la istoria bisericii basarabene. Paul Gore, un bun cunoscător al Basarabiei, este posesorul unei prea frumoase și bogate biblioteci istorice. (Vezi ilustr. No. 73).

CAP. VIII.

Revoluția rusească și unirea Basarabiei cu Patria-Mamă.

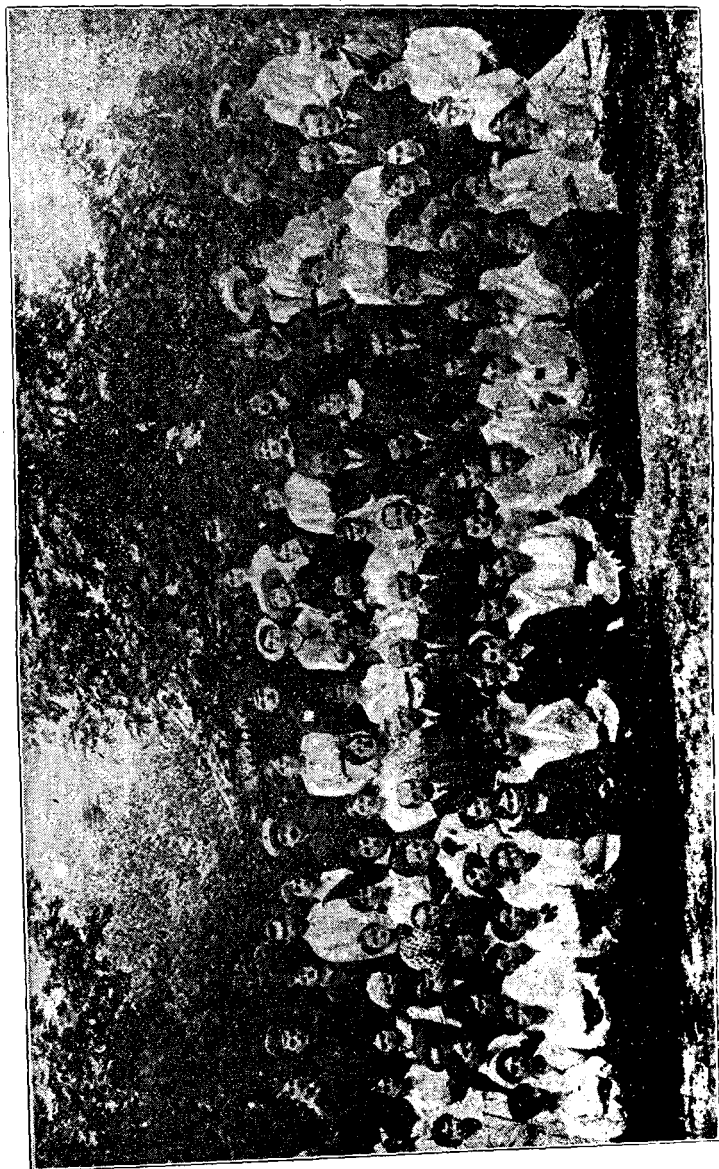
- 1. Luptele pentru autonomie și constituirea „Sfatului Țării. —**
- 2. Proclamarea republicei și votarea unirii. — 3. Ratificarea
actului unirii necondiționate.**

1. Luptele pentru autonomie și constituirea „Sfatului-Țării“.

În August 1914 începu războiul mondial și Românii din Basarabia, în număr de aproape 300.000 de oameni, luptară sub steagul rusesc pentru slava și mărirea asupritorilor lor, și aceasta fără întrerupere până la izbucnirea marelui revoluționar rusești din Martie 1917. La începutul anului 1917 operațiunile pe front înceteniră din în ce tot mai mult, în schimb însă începură să se înmulțească manifestațiunile, întrunirile, conferințele și meetingurile nesfârșite ale soldaților din dosul frontului, prin care o lume de oameni, sătui de război și zăpăciți de doctrinele socialiste, comuniste și utopice, puneau la cale noua ordine de lucruri în Rusia, o ordine de lucruri care să asigure fiecărui viața cea mai slobodă, fără muncă și osteneală. „Republica“, visată de ei, trebuia să devină pământul făgăduinței, în care fără nici o trudă trebuia să curgă lapte și miere. Dar cu toată propaganda aceasta bolșevică, soldații moldoveni din Basarabia, cari aparțineau unităților rusești ce opera pe frontul din Bucu-

vina și Moldova, avură prilej să se întâlnească cu conoționali de ai lor din vechiul Regat, din Ardeal și din Bucovina și din contactul acesta rodnic să se lămurească sufletește și să-și lumineze mintea lor buimăcită de ideile revoluționare la făclia curată și frumoasă a ideii naționale. Prin atingerea lor cu frații de același sânge, se deșteaptă tot mai viu conștiința lor națională, ce fusese atâta vreme înădușită de urgia cnutului rusesc. Deșteptarea conștiinței naționale românești în rândurile soldaților și ofițerilor moldoveni din Basarabia aduse foarte curând roadele cuvenite.

Pilda ostașilor era urmată, și de cetățenii rămași la vetrele lor și de toți intelectualii basarabeni ce se întoarseră acasă. Luna Aprilie 1917 poate fi considerată ca luna meetingurilor și congreselor ce se ținură în toată Rusia. Firește, Basarabia nu putea rămâne în urma altor gubernii. În capitalele de județe, în Chișinău și în Odesa, se întruniră Moldovenii pentru a-și spune cuvântul cu privire la noua organizație a patriei lor mai restrânse. Inceputul îl făcură delegații cooperativelor sătești cari, întrunindu-se în congres general în zilele de 6 și 7 Aprilie 1917, votară o moțiune prin care cereau *autonomia* administrativă, religioasă, școlară și economică a Basarabiei, precum și convocarea unei *adunări legislative*, care se voteze legile necesare. În ziua de 18 Aprilie stil vechiu se ținu la Odesa grandiosul *meeting ostășesc*, la care, pe lângă vre-o 10.000 de soldați moldoveni, veniți de pe diferite fronturi, mai luă parte și un număr foarte considerabil de studenți ce ceruseră și obținuseră cursuri din istoria și literatura română la Universitatea din Odessa, și intelectuali moldoveni între cari d. Catelli, Baluță și alții. Din cuvântările rostite și din moțiunea votată cu o îndescriptibilă însuflețire se desprindea hotărârea tuturor de a cere și a obține *autonomia politică* pentru Basarabia și de a organiza „*cohortele moldovenești*” pentru menținerea ordinii publice. Aceste luări ființă în Mai 1917 și anume cu asentimen-

No. 74. — Congresul dascălimii basarabene (1917).

tul comandamentului suprem al armatei rusești de pe frontul român. Mai apoi „Comitetul soldaților“ de pe frontul român ceru generalului Șcerbacev să retragă unitățile ruse din Basarabia și să sporească numărul cohortelor moldovenești pentru a scuti populațiunea de jăfuirile soldaților bolșevizați.

În zilele de 19 și 20 Aprilie se întruni la Chișinău congresul preoțimii basarabene, care cerea în fruntea bisericii

No. 75. — Gherman Pântea

basarabene un mitropolit român, precum și autonomia politică, convocarea unei adunări naționale și constituirea unui „înalt sfat“ cu atribuțiuni legislative și executive. Moțiuni similare fură votate în toate circumscripțiile administrative din Basarabia. Dăscălimea basarabeană nu se lăsă mai pe jos. Și ea se întruni în congres general la Chișinău pentru a hotărî romanizarea învățământului și înlocuirea buchilor rusești prin literele latine. (Vezi ilustr. No. 74). Manifestațiunile acestea spontane și moțiunile identice și

unanime dovediau că voința obștească a populației cerea autonomia desăvârșită a Basarabiei. Un pas înainte spre concretizarea aspirațiilor politice și naționale ale Basarabenilor, îl făcură ostașii de pe frontul român cari, la îndemnul comitetului central ostășesc de sub președinția locotenentului Gherman Pântea (Vezi ilustr. No. 75) și a to-

No. 76. — Vasile Stroescu

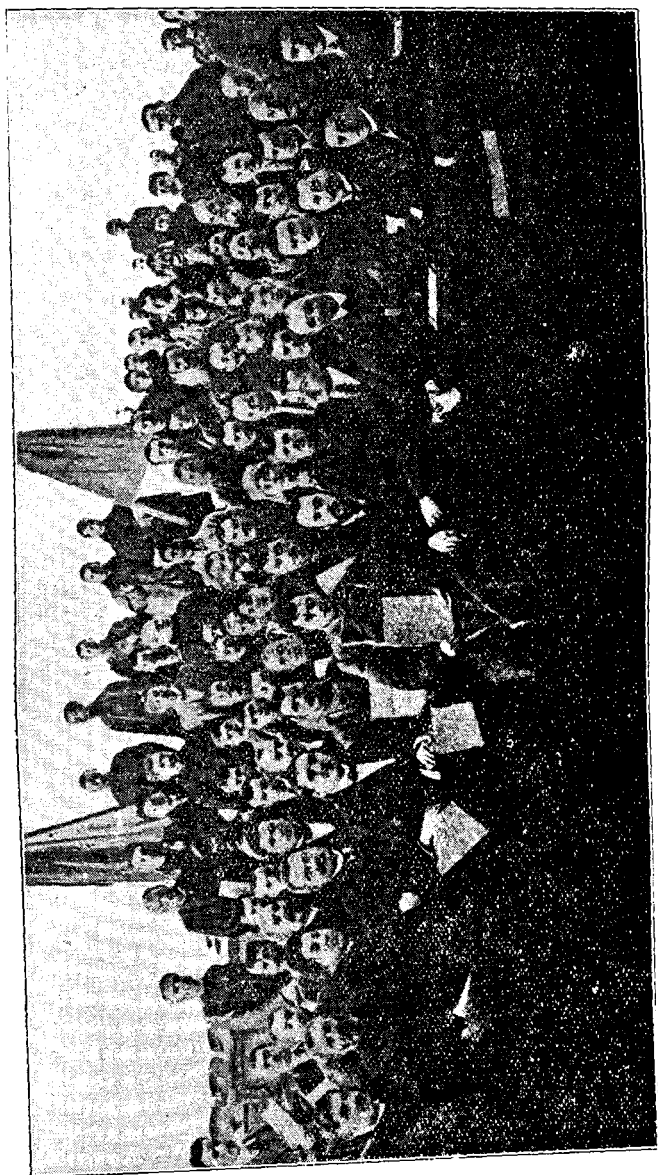
varășilor săi P. Varzar și P. Harea, în ziua de 16 Iulie 1917 luară hotărîrea de a convoca la Chișinău o adunare provincială, un „Sfat al Țării”, care să elaboreze un *proiect de autonomie națională și teritorială* pentru Basarabia, ținându-se seama firește și de drepturile minorităților etnice din cuprinsul guberniei. În adunarea din 4 Sept. 1917, comitetul central al ofițerilor și soldaților moldoveni hotărî să editeze

o gazetă intitulată „Soldatul Român“ și încredință redactarea gazetei lui Iorgu Tudor.

În fața acestor manifestațiuni politice nu puteau rămâne nepăsători nici reprezentanții intelectualilor basarabeni, cari începuseră să-și dea sama că sunase ceasul izbăvirii. Convinși de însemnătatea istorică a marelor evenimente prin care treceau, ei uitară neînțelegerile din trecut și boierii conservatori își dădură mâna cu democrații naționali pentru a uni silințele lor patriotice pentru o bună și fericită îndrumare a poporului, ce fusese chemat prin revoluție la o nouă viață politică și națională. În Aprilie 1917 se puse baza „*Partidului Național Moldovenesc*“ și Vasile Stroescu (Vezi ilustr. No. 76) fu proclamat președinte al acestui partid, din care între alții făceau parte Paul Gore, Vladimir Herța, Pantelimon Halippa și Onisifor Ghibu. Ghibu veni însoțit de mult regretatul George Tofan și de mulți alți intelectuali transilvăneni și bucovineni, îndată după izbucnirea revoluției, la Chișinău pentru a ajuta pe frații basarabeni cu sfatul și cu scrisul lor la reorganizarea vieții politice și culturale pe noua bază națională.

Punctul de căpitanie din programul noului partid era dobândirea autonomiei politice, administrative, bisericesti, școlare și economice pentru Basarabia românească. Jurnalul „Cuvânt Moldovenesc“, la care începură să colaboreze și refugiații din Regat, Ardeal și Bucovina, devenise organul noului partid, care nu întrelăsa de a-și trimite delegații săi la toate congresele și adunările revoluționare.

Între timp începură să se agite și Ucrainenii din Rusia, cerând și ei autonomia națională și teritorială a regiunilor locuite de ei. La Chiev se întruni adunarea lor națională „*Rada*“, care revindică pentru sine toată puterea legislativă și executivă în Ucraina. Totul era bine și frumos, numai că Ucrainenii nu se mulțămiau cu

No. 77. — Adunarea Națională „Sfatul Țării”.

țara lor, ci începură să revindică și Basarabia pentru ei. Cum însă Basarabia nu era și nici nu fusese nici odată pământ ucrainean, era firesc ca Moldovenii să protesteze cu toată hotărîrea contra acestor pretențiuni. Primul protest în privința aceasta veni din partea adunării delegaților tuturor organizațiilor politice, naționale, profesionale și administrative din Basarabia, care se întrunise la Chișinău sub președinția unui comisar al guvernului provizor de sub președinția lui *Kerenski*. Adunarea delegaților, protestând cu toată hotărîrea contra pretențiunilor neîntemeiate ale Radei din Chiev asupra Basarabiei, hotărî de a nu recunoaște, sub nici o condiție, anexarea Basarabiei la statul ucrainean contra voinței sale și de a cere guvernului provizoriu din Petrograd scut contra agresiunilor neîntemeiate ale Ucrainenilor. Delegația alese o comisiune care avea însărcinarea de a elabora un statut organic pentru noua rânduială politică și administrativă în Basarabia.

Protestul delegaților din Chișinău contra pretențiunilor ucrainene asupra Basarabiei găsi un puternic răspuns la Odessa. Acolo se instituiseră un fel de comitet revoluționar numit „*Rumcerod*“, reprezentând armata rusă de pe frontul român, marina de război din Marea Neagră și toate organizațiile muncitorești și țărănești din Basarabia și din gubernia Herzonului. Majoritatea covârșitoare a soldaților precum și a membrilor acestor organizațiuni era compusă din Moldoveni cari, grație numărului lor, își putea spune cuvântul acolo. La cererea Moldovenilor, „*Rumcerodul*“ adresă în 20 Iulie 1917 lui Kerenski un protest foarte energic, prin care respingea în mod categoric toate pretențiunile Ucrainenilor asupra Basarabiei și cerea guvernului provizor să recunoască, în mod oficial, Moldovenilor din Basarabia „*dreptul de a se ocârmui prin ei înșiși în hotarele lor istorice și etnografice*“.

În fața protestărilor unanime ale Basarabenilor căzură pretențiunile neîntemeiate ale Ucrainei asupra Moldovei dintre Prut și Nistru. Aceasta, fiind o provincie românească, trebuia să primească o organizație națională românească. Pentru a îndeplini această chemare istorică, se întruni în zilele de 23-27 Octombrie 1917 „congresul ostășesc” la Chișinău, la care luară parte vre-o 900 delegați ai oștenilor moldoveni din fosta armată rusească. Într-o atmosferă de mare însuflețire națională, congresul declară *autonomia* Basarabiei și hotără ca în cel mai scurt timp să se convoace „Sfatul Țării” care, prin rostul reprezentațiilor poporului, constituit în adunare națională, să vină și să imprime acestei autonomii pecetea legitimității. Asupra „Sfatului Țării” trebuia să treacă suveranitatea națională care, până la deschiderea lui, era împărțită între diferitele comitete revoluționare și corporațiuni profesionale. Cu alegerea unui „birou de organizațiune”, care avea să ia toate măsurile pentru convocarea adunării legislative, își încheiă congresul lucrările sale.

În lipsa unei organizațiuni administrative solide, alegerile pentru adunarea legislativă nu se putură face direct. De altfel, populațiunea bărbătească între 19 și 48 ani nici nu se întorsese de pe diversele fronturi rusești, care numai atunci se găseau în complectă discompunere. Din pricina aceasta s’a recurs la alegeri indirecte prin comitetele ostășești, țărănești și muncitorești, precum și prin corporațiunile profesionale constituite. Comitetele ostășești aleseră 44 de deputați pentru „Sfatul Țării”. Congresul țărănesc, la care luară parte și reprezentanții tuturor județelor, trimiseră 36 de deputați, iar ceilalți 58 de deputați fură aleși de comisiile județene și comunale, de diversele corporațiuni profesionale, de asociațiunea clerului, a corpului didactic, a baroului, a funcționarilor publici etc. Ținându-se seamă de raportul numeric dintre Moldoveni și celelalte naționalități

din Basarabia, s'a convenit ca șaptezeci la sută dintre deputații „Sfatului Țării“ să fie Moldoveni, iar restul să se repartizeze asupra concetățenilor neromâni precum erau Rușii, Bulgarii, Evreii, Nemții, etc. (Vezi ilustr. No. 77).

Astfel constituit, din reprezentanții legitimi ai tuturor naționalităților, confesiunilor, județelor, orașelor, corporațiilor muncitorești și asociațiunilor profesionale și culturale, „Sfatul Țării“ se deschise în ziua de 21 Noembrie 1917 cu mare solemnitate. Președinte al „Sfatului Țării“ fu ales tânărul deputat basarabean *Ion Inculeț*, coborâtor dintr'o veche familie moldovenească, probabil Hâncu-leț, unul dintre fruntașii tinerei democrații basarabene de sub conducerea neuitatului Gavriliță. (Vezi ilustr. No. 75). Revoluțiunea îl surprinse ca conferențiar la Universitatea din Petrograd și'l răpi cu forță iresistibilă în vârtoarea ei. Dăra conștiința sa națională îl feri de a se rătăci în doctrinele comuniste și-l călăuzi pe calea cea dreaptă a revindicărilor politice, naționale și sociale ale neamului său. În jurul său se adunase întreaga grupare democratică dela „Basarabia“ și îndeosebi Ion Pelivan, Pan. Halippa, Pan. Erhan, D. Ciugureanu, Șt. Ciobanu și alții mai tineri ca Vasile Bârcă (Vezi ilustr. No. 76), Gh. Pântea, A. Crihan, I. Buzdugan.

2. Proclamarea republicei și votarea Unirii.

După lungi și agitate discuții „Sfatul Țării“, în ședința sa memorabilă din 2 Decembrie 1917, proclamă Basarabia „*Republică democratică-federativă-moldovenească*“ și pe I. Inculeț președinte al ei. Indată după izbucnirea revoluției, guvernatorul Basarabiei repăși din postul său, remițând puterea președintelui zemstvei guverniale Constantin Mimi, ce fusese numit comisar al guvernului provizor; ajutorul său era Vladimir Criste. Deasemenea

șefii județelor trecură puterea și atribuțiunile lor asupra președinților zemstvelor ținutale ca comisari județeni. Congresul țărănesc votă dimiterea comisarului Mimi și numirea lui I. Inculeț în funcțiunea de comisar guvernial. Kerensky aprobă hotărîrea congresului și numi pe alesul con-

No. 78. — Ion Inculeț.

gresului comisar al guvernului în Basarabia. Dânsul se întoarse la Chișinău, dar din considerațiuni politice, se mulțumi cu funcțiunea de ajutor de comisar pe lângă Vladimir Criste, pentru a nu indispuce cercurile boerești. La proclamarea republicei însă V. Criste fu silit să repășească în favoarea lui Inculeț, ajutorul său, ce fusese proclamat președinte, iar acesta, la rîndul său, transmise puterea guvernului român.

Astfel trecuse puterea, prin transmisiune directă, din mâinile organelor instituite de guvernul rusesc, asupra guvernului român, restabilindu-se ast-fel vechea stare de lucruri din 1812.

Puterea executivă fu încredințată „*Consiliului Directorilor*“ în frunte cu P. Erhan. Dar opera de organizare și consolidare a noii republici întâmpina din capul locului mari greutăți, fiind că „*cohortele moldovenești*“ erau prea slab închiate și prea puțin disciplinate pentru a putea garanta

No. 79. — Vasile Bărcă.

pacea și buna ordine în țară. Bande nesfârșite de soldați ruși de pe frontul român inundau Basarabia, pentru a comite aici jaf, pradă și asasinate de tot felul, ca cele comise în August 1917 contra avocatului *Simeon G. Murafa* și a inginerului *Hodorogea*, ce sgudui adânc Basarabia întreagă. În condițiunile acestea, organizarea administrației și justiției, naționalizarea învățământului și îndeosebi introducerea reformei agrare nu se puteau realiza cu graba și succesul dorit de toți. Părțile de nord și de sud ale țării erau lăsate pradă armatelor rusești bolșevizate, iar în restul țării ardeau în flacări curțile boerești și magaziile despoiate

de cuprinsul lor. Populațiunea îngrozită se îndreptă către „Sfatul-Țării” și „Sfatul Directorilor”, cerând scut și ajutor contra bandelor de hoți și asasini cari jefuiau și terorizau în modul cel mai îngrozitor.

Pentru a pune capăt acestei insuportabile stări de lucru, „Sfatul Directorilor” hotărî, în ședința sa din 8 Decembrie 1917, de a trimite o delegațiune la Iași, pentru a cere guvernului român și reprezentanților Antantei concurs militar contra anarhiei bolșevice din Basarabia. În Iași situațiunea politică era grea din cale afară. Armatele rusești de pe frontul român fraternizau cu inamicul. Disciplina militară dispăruse cu totul. Marele cartier general rus din Iași de sub comanda generarului Șcerbacev era amenințat de revoluționarii ruși și trebuia să fie păzit de ostași români. În sama armatei române rămăsese apărarea întregului front din Moldova și Bucovina, iar pe lângă aceasta unitățile românești erau pretutindeni ocupate cu desarmarea trupelor rusești în complecta descompunere.

Reprezentanții Antantei se purtau cu gândul de a trimite în Basarabia o divizie sârbească și alta cehoslovacă pentru a scuti viața și averea greu încercatei populațiuni basarabene. Diviziile acestea se formaseră în Rusia din prizonierii sârbi și cehoslovaci din armatele austro-ungare, iar trimiterea lor în Basarabia întâmpină piedeci de neînvins. Tot la Chiev se organizaseră și mai multe legiuni de voluntari ardeleni și bucovineni, soldați și ofițeri, și anume cu ajutorul guvernului român în vederea ocupării Transilvaniei și Bucovinei. Câteva detașamente din aceste regiamente fusese trimise în Basarabia, unde avură o ciocnire sângeroasă în gara din Chișinău.

În situațiunea critică în care se afla, guvernul român n’avea trupe disponibile pentru a le trimite în Basarabia, unde bolșevicii se instalaseră de a binelea, exercitând un regim de teroare sângeroasă îndreptată contra „burjuilor”,

adecă contra burghezilor, cari nu împărtășiau convingerile lor bolșevice. În 5 Ianuarie 1918 bolșevicii cuprinseseră Chișinăul. Deputații din Sfatul Țării fugiră care încotro ; unii fură arestați iar alții osândiți la moarte. Membrii Consiliului Directorilor se împrăștiară în toate părțile. Membri comisiunii interaliate pentru aprovizionarea armatei fură arestați și fondurile de care dispuneau confiscate. În Chișinău se instalase „ștabul” armatei bolșevice, ce se compunea din marii strategii *Perper*, *Levinson*, *Kaabak* și pușcăriașul *Katowski*.

În seara de 5 Ianuarie 1918 „blocul moldovenesc”, fracțiunea cea mai numeroasă din „Sfatul Țării”, se întruni în sala de ședințe a zemstvei guberniale din Chișinău, în ședința secretă, și hotărî de a trimite o nouă delegațiune la Iași pentru a cere, cu toată stăruința, intervenția armatei românești în Basarabia contra prăpădului bolșevic. După lungi deliberări, guvernul român de sub președinția d-lui I. I. C. Brătianu hotărî să trimită trupe române în ajutorul fraților basarabeni, amenințați în însăși existența lor de cătră regimul bolșevic, ce se instalase dincolo de Prut. În ziua de 13 Ianuarie divizia XI-a română, sub comanda generalului *Broșteanu*, intră în Chișinău la orele 5 seara, fiind primită de populațiune cu entuziasm idescripibil. Plângea lumea de bucurie la privirea ostașului român care sub steagurile biruitoare dela Oituz, Mărăști și Mărășești, își făcea intrarea triumfală în capitala Basarabiei, care nu mai văzuse falfăind steagurile românești din zilele lui Vasile-Vodă-Lupu și Istrati Dabija, întemeietorul orașului Chișinău. Era una din zilele mărețe pe care istoria o va încresta cu slove de aur în paginile sale.

În fața dorobanțului român care, înfruntând cele mai strașnice primejdii ce-l amenințară din toate părțile, rămase neînduplecat și neclintit în împlinirea datoriei sale față de țară și neam, bandele bolșevice se retraseră la Tighina, pentruca, după o ciocnire sângeroasă, să fie izgonite și de

acolo și alungate dincolo de Nistru. Ordinea și siguranța erau restabilite în cea mai mare parte a Basarabiei. Sfatul-Țării își putu relua activitatea sub scutul și ocrotirea armatei române.

Bucurându-se de acest scut, parlamentul basarabean se întruni în ziua de 24 Ianuarie 1918 în ședința solemnă

No. 80. — Dr. Daniil Ciugureanu.

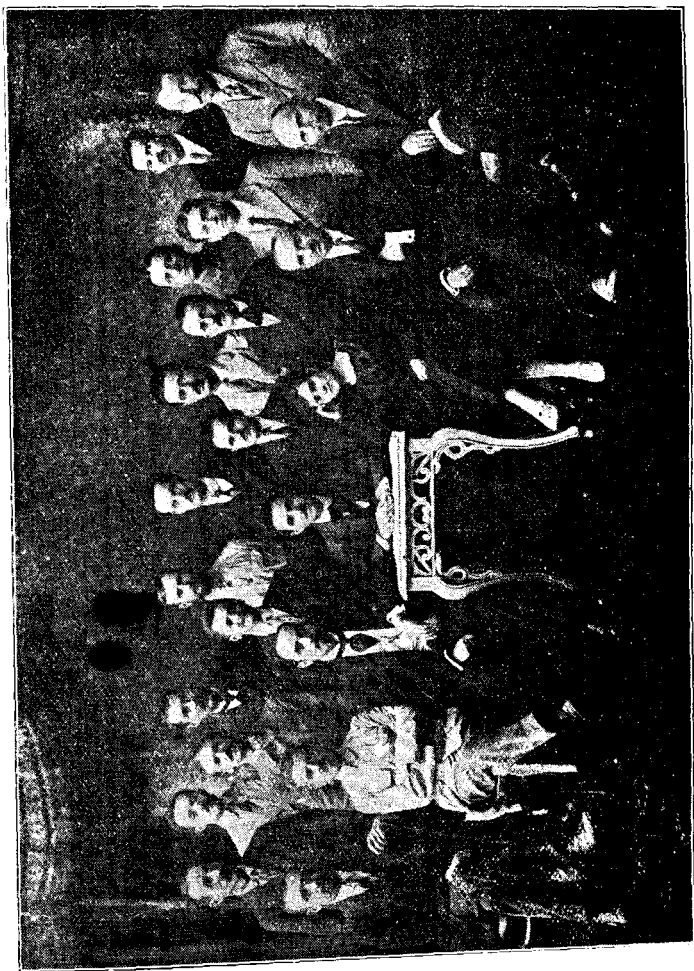
spre a vota în unanimitate *independența* „Republicei Moldovenești“. După declararea independenței „Sfatul Directorilor“ se disolvă, iar puterea executivă trecu asupra „Consiliului de Miniștri“ de sub președinția doctorului D. Ciugureanu, (Vezi ilustr. No. 80), președinte al Republicei rămânând mai departe Ion Inculeț. De formă, Basarabia era un stat independent, în realitate însă noua republică n'a-

vea nici organizația cuvenită și nici condițiunile de dezvoltare necesare pentru propășirea unui stat. Fiecare om cu judecată își putea da seama că, proclamarea republicei nu era decât un expedient vremelnic în calea deslegării definitive a chestiunii basarabene. Toți bunii patrioți români din Basarabia erau încredințați, că singura soluție a problemei politice a patriei lor nu putea fi alta, decât *unirea* ei cu vechea Moldovă, din trupul căreia fusese ruptă de Ruși cu o sută de ani în urmă. Gândul acesta, nemărturisit, trăia ascuns în cutele cele mai tainice ale sufletului fiecărui Moldovean adevărat, ca ceva moștenit din tată în fiu, fără ca el să-și fi putut da seama. La privirea steagurilor biruitoare și a ostașilor eroici, grupați sub adumbrirea lor, precum și în urma propagandei de trezire și deșteptare a conștiinței naționale, ce se făcea, pe o scară foarte întinsă, de o pleiadă întreagă de intelectuali români din vechiul Regat, din Ardeal și din Bucovina, cari veniseră la Chișinău și în celelalte centre administrative și culturale din Basarabia, (Vezi ilustr. No. 81) se trezi în sufletul Moldovenilor dintre Prut și Nistru, și în deosebi ale conducătorilor lor, ideea consolidărității naționale și dorul de a se reîntoarce la sinul patriei-mame, dela care moșii și strămoșii lor fuseseră răpiți de vulturul Uralului.

Consiliul județean din Bălți și apoi cel din Soroca și Orhei fuseseră cele dintâi corporațiuni constituite care cerură sus și tare unirea cu patria-mamă. Dorința aceasta se dovedi a fi a țării întregi, și de aceea „Sfatul-Țării“, întrunit în ședință solemnă, în ziua de 27 Martie 1918, în sala festivă a liceului al III-lea din Chișinău (Vezi ilustr. No. 82), votă *Unirea* Basarabiei cu Regatul României.

„In numele Poporului Basarabiei, Sfatul-Țării declară:
Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele sale dintre Prut, Nistru, Dunăre și Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută

și mai bine de ani din trupul vechei Moldove, în puterea dreptului istoric și a dreptului de neam, pe baza principiului ca

No. 81. — Conferențarii din Regat, Ardeal și Bucovina la cursurile pentru învățători din Chișinău (1918).

noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România“.

„Această unire se face pe următoarele baze: 1. Sfatul Țării actual rămâne mai departe pentru rezolvirea și realizarea reformei agrare, după nevoile și cererile norodului; aceste hotărâri se vor recunoaște de Guvernul Român. 2. Basarabia își păstrează autonomia provincială, având un Sfat al Țării (dietă), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct și secret, cu un organ împlinitor și administrație proprie. 3. Competența Sfatului Țării este: a) Votarea bugetelor locale; b) controlul tuturor organelor zemstvelor și orașelor; c) Numirea tuturor funcționarilor administrației locale prin organul său împlinitor, iar funcționarii înalți sunt întăriți de Guvern. 4. Recrutarea armatei se va face în principiu pe baze teritoriale. 5. Legile în vigoare și organizația locală (zemstve și orașe) rămân în putere și vor putea fi schimbate de Parlamentul Român, numai după ce vor lua parte la lucrările lui și reprezentanții Basarabiei. 6. Respectarea drepturilor minorităților din Basarabia. 7. Doi reprezentanți ai Basarabiei vor intra în consiliul de miniștri român, acum desemnați de actualul Sfat al Țării, iar pe viitor luați din sânul reprezentanților Basarabiei din parlamentul român. 8. Basarabia va trimite în parlamentul român un număr de reprezentanți, proporțional cu populația, aleși pe baza votului universal, egal direct și secret. 9. Toate alegerile din Basarabia pentru voloste și sate, orașe, zemstve și parlament, se vor face pe baza votului universal, egal, secret și direct. 10. Libertatea personală, libertatea tiparului, a cuvântului, a credinței, a adunărilor și toate libertăților obștești vor fi garantate prin constituție. 11. Toate călcările de lege, făcute din motive politice în vremile turburi ale prefacerii din urmă sunt amnestiate“.

„Basarabia, unindu-se ca fică cu mama sa România, parlamentul român va hotărî convocarea neîntârziată a Constituantei, în care vor intra proporțional cu populația și reprezentanții Basarabiei, aleși prin vot universal, egal, direct și secret,

spre a hotărî împreună cu toții înscrierea în Constituție a principiilor și a garanțiilor de mai sus“.

„Trăiască Unirea Basarabiei cu România de-apururi și totdeauna“.

„Primită în Sfatul-Țării la 27 Martie 1818, Chișinău“.

„Președintele Sfatului-Țării, I. Inculeț. Secretarul Sfatului-Țării I. Buzdugan“.

După cetire, declarațiunea fu adusă la vot și primită cu 86 voturi pentru, 3 voturi contra și 36 de abțineri. Rezultatul votului fu adus la cunoștința primului-ministru al României, *Alexandru Marghiloman* care, intrând în sala de ședință, ceru cuvântul pentru a face următoarea declarație:

Domnilor Deputați,

În numele poporului român și în numele Regelui României cu mândrie iau act de declarația Domniilor-Voastre pentru unire și declar că Basarabia este de acum unită pe vecie cu România una și nedespărțită.

În aceste clipe neuitate să ne închinăm în fața geniului rasei noastre care, după o despărțire de un veac întreg, găsește singur calea firească care să-l ducă la mântuire, calea firească arătată de istoric.

Să ne închinăm înaintea conducătorilor acestei țări cari, fără gând de mărire, din conducători s'au făcut slujitori modesti ai neamului lor.

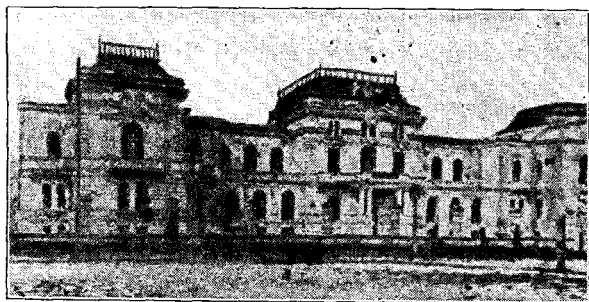
Am luat act de declarația D-Voastre și în numele Guvernului Român declar că o primesc.

Trăiască România, una și nedespărțită!

Un martur ocular descrie, în gazeta „Sfatul Țării“ marea însuflețire ce domnia pretutindeni în ziua istorică a Unirii Basarabiei zicând: „Publicul, zguduit de entuziazm striga: „Trăiască România Mare! Trăiască M. S. Regele nostru iubit Ferdinand I cel mai mare democrat din România Mare!“ Deputații și publicul se îmbrățișau și se sărutau.

Ochii tuturor sunt înrouați de lacrimi de bucurie. Entuziasmul era așa de mare și de comunicativ, încât el cuprindea, în valurile sale calde, și pe străini și pe toți acei ce până în ultima clipă încercară să împiedece acest eveniment de supremă bucurie pentru Moldoveni. Ei acum felicitau pe patrioții moldoveni, îi îmbrățișau și le spuneau parecă prin privirile lor că și-au făcut datoria și că ei tot așa ar fi făcut, dacă ar fi fost în locul lor.

În vremea aceasta valurile entuziasmului cuprinse ora-

Nd. 82. — Liceul al III-lea din Chișinău unde s'a votat Unirea.

șul întreg. Clopotele dela toate bisericile din Chișinău începură să sune, vestind lumii întregi bucuria Moldovenilor desrobiți. Bubuiturile tunurilor care salutau marele act începură să despică văzduhul. Aeroplanele se ridicau tot mai sus spre înălțimele nemărginite ale cerului albastru de veselie, purtate ca prin farmec de aripile nevăzute ale bucuriei celei mai curate și sfinte.

Iar pe străzile Chișinăului, cete nenumărate de cetățeni încunjurau pe fericiții făuritori ai marelui act al unirii, marii patrioți basarabeni, cari au redat României pe fica ei răpită cu deasila acum 106 ani, îndreptându-se, val-vârtej, spre biserica soborului, spre a mulțumi Dumnezeuului părinților noștri, care a binevoit a le călăuzi pașii și a răs-

plăti truda lor de martiri prin încununarea ei cu izbânda cea mai frumoasă și desăvârșită“.

Hotărîrea Sfatului-Țării fu adusă încă în aceeași zi la cunoștința M. S. Regelui, care trimise președintelui adunării următoarea scrisoare :

„Cu adîncă emoțiune și cu inima plînd de bucurie-am primit știrea despre importantul act ce s'a săvârșit la Chișinău. Sentimentul național ce se deșteptase așa de puternic în timpurile din urmă în inimile Moldovenilor de dincolo de Prut, a primit, prin votul înălțător al Sfatului-Țării, o solemnă afirmare. Un vis frumos s'a împlinit. Din suflet mulțumesc bunului Dumnezeu că Mi-a dat, în zilele de restriște, ca o dulce mângăere, să văd, după o sută de ani, pe frații basarabeni revenind iarăși la Patria-Mumă. Aduc prinosul meu de călduroase mulțumiri Domniilor-Voastre și Sfatului-Țării, ale cărui patriotice sforțări au fost încoronate de succes.

In aceste momente solemne și înălțătoare pentru patrie, de aici înainte comună, Vă trimit la toți cetățenii din noua Românie de peste Prut regescul Meu salut, înconjurându-Vă cu aceiași inimioasă și caldă iubire părintească“. (Vezi ilustr. No. 83).

Insemnătatea istorică a actului măreț dela 27 Martie rămâne mai presus de orice îndoială. Sub impresia covârșitoare a acestui mare eveniment istoric, autorul acestei scrieri, ca unul ce fusese martur ocular la acea memorabilă ședință a Sfatului-Țării, prinsese reflexiunile sale într'un articol de ziar, apărut în „România Nouă“ de sub direcția lui O. Ghibu, pe care le reproduce aici sub titlul de document.

„In ziua memorabilă de 27 Martie 1918 — zicea atunci — s'a proclamat unirea Basarabiei cu Țara-Mamă. Proclamarea aceasta constituie unul din cele mai mari, mai remarcabile și mai fericite evenimente din întreg trecutul neamului nostru. Ferice de frații basarabeni cari, din prisosul însuflețirii și dragostei lor de neam și țară, au iz-

butit să îndeplinească din nou legăturile firești între Basarabia și România, legături care cu 100 de ani în urmă fuseseră destrămate de ghiarele prădalnice ale vulturului din Ural. Destrămate zic, fiindcă frații noștri basarabeni, au dovedit prin glasul și fapta lor că aceste legături nu fuseseră rupte nici odată de istov în gândul și sufletul lor. Ferice de noi, câți ne-am învrednicit de a fi martori oculari la această mare și înălțătoare serbare națională.

Actul unirii din 27 Martie rămâne încrestat cu litere de aur în letopisețele neamului românesc. Cade în sarcina istoricilor de mai târziu, când evenimentele actuale vor fi primit perspectiva cuvenită, când se vor cunoaște frământările și zbuciumările de azi în toate amănuntele lor, ca să le pună în cuvenită legătură cu întreaga noastră dezvoltare istorică și să le aprecieze după merit deopotrivă cu făuritorii lor. De astă dată ne vom mărgini numai la câteva observațiuni generale.

Pentru a putea găsi în istoria română un act de însemnătate politică și națională a celui din 27 Martie 1918, trebuie să ne întoarcem cu gândul multe veacuri înapoi, până în zilele bătrâne ale lui Alexandru cel Bun, care cu spada în mână alungase pe Tătari peste Nistru și așezase hotarele Moldovei dealungul străvechiului Tiras. Dar din nefericire, întregirea fruntariilor basarabene n'a rămas trainică, fiindcă curând după moartea evlaviosului domn, Tătarii întovărașiți de Turci, se năpustiră cu puteri unite asupra Moldovei cu gândul păgân de a-i știrbi și împuțina hotarele răsăritene, răpind una după alta Cetatea-Albă, Chilia, Tighinea, Bugeacul, Ismailul, Reni și în cele din urmă chiar și Hotinul.

Pilda păgânilor deșteaptă pofta de pradă a Moscalilor cari, în neînfrânta lor patimă de cucerire, nu se puteau mulțumi cu întinderea gigantică a împărăției lor până la ținuturile Pacificului și la porțile Vladivostocului, ci râvniau

No. 83. — M. S. Regele Ferdinand I al României

și la modesta noastră moștenire strămoșească. Apele Nistrului nu erau de ajuns pentru a stânge setea lor de cucerire: ei se lăcomiră și la cele ale Prutului, pe care ei din râu pacinic ce era, îl prefăcură într'un vad de vrăjmășie între frații și surorile de aceeași limbă și lege. Rușii adânciră rănila pe care Turcii și Tătarii le săpaseră în corpul sângerând al bătrânei Moldove, sfâșiind din el și ținuturile cu cetățile care mai rămăseseră domnilor noștri dincolo de Prut.

Dar, ceia ce s'a pierdut, rând pe rând, bucată cu bucată, s'a redobândit deodată prin marele act istoric din 27 Martie. Vechile granițe ale Moldovei, ciopârțite și îngustate în scurgerea veacurilor de jale și umilire, s'au reîntregit deodată, iar undele Nistrului scaldă azi ca și în vechime, țărmul Moldovei întregite și izbăvite de o îndoită robie seculară. Săriți Codreni, săriți Orheiieni și Soroceni și voi Hotineni, cu pași repezi pășiți la Nistru, spre a face straja vechiului hotar, după pilda neîntrecută a moșilor și strămoșilor voștri, cari numai dela 27 Martie încoace găsesc hodina cuvenită în pământul desrobit!

În ziua de 24 Ianuarie 1859 s'a săvârșit un act istoric asemănător cu cel din 27 Martie 1918. Atuncia s'a pecetluit unirea Moldovei și a Țării-Românești într'un stat național unitar — România modernă. Unirea aceia, pregătită și înfăptuită de un grup de boeri munteni și moldoveni, uniți, în cugete și simțiri, prin cea mai înflăcărată dragoste de neam și luminați de cel mai sincer și curat patriotizm. Realipirea Basarabiei la Patria-Mamă s'a votat și s'a îndeplinit de *țărănimea* basarabeană, prin fruntașii și împuterniciții ei. Și aceasta înseamnă un pas gigantic înainte în dezvoltarea conștiinței naționale și a simțului de solidaritate!

„Nă unim cu plugarii români de peste Prut“ exclamă un țăran basarabean cu prilejul votării pentru unire. Excla-

mațiunea aceasta este foarte semnificativă. Ea spune mai mult decât tomuri întregi. Prin ea se dovedește că în 1918 nu mai este vorba de o atingere a crengilor și vârfurilor copacilor celor mai înalți din același codru secular, legănat de aceeași adiere regenătoare, ci de o tainică împleticire a rădăcinilor străvechi, ce-și trag hrana din aceeași ținută nutritivă, rădăcini trainice și viguroase din care vor răsări aceleași mlădițe ce se vor desvolta în același fel și vor produce aceleași fructe, bune, gustoase și dătătoare de viață.

După zilele de glorie ostășească dela Oituz, Mărăști și Mărășești, în care s'a afirmat în mod așa de strălucit vitejia străbună și puterea de viață a neamului nostru, urmară clipe de amarnică decepțiune. Măhnire adâncă cuprinse sufletele noastre, văzând că fără vina noastră, o crudă fatalitate ne persecută în mod așa de năprasnic. Atunci unii, mai slabi de înger, începură să se clatine în credința lor. . . . Se simția nevoia de un reconfortant moral, care să redea sufletelor descurajate puterea de rezistență ce începuse să scadă. Pe acesta ni-l furnizară cu largă liberalitate frații basarabeni prin hotărîrea lor vrednică și românească din 27 Martie. Pentru fapta aceasta ei au binemeritat dela patrie și și-au asigurat un titlu de slavă și recunoștință în sufletul neamului întreg, acel suflet generos și mândru, care s'a oțelit și s'a fortificat prin suferințe și sbuciumări seculare.

Povestesc bătrânii că ceasurile despărțirii din 1812 fuseseră de nespusă jale și plângere. Din sate și din târguri curgea norodul, săptămâni întregi, în cete nesfârșite, spre Prut, pentru a-și lua ziua bună dela părinți, frați, prieteni și cunoscuți, cu cari până atunci viețuiseră împreună. Jalea de atunci s'a schimbat, după o sută de ani, în veselie generală, mare, sinceră, curată, care este împărtășită de toată suflarea românească. Prutul descătușat își mână vesel undele sale prin Moldova reintregită, murmurând

tainic povestea desrobirii sale, ca să o înțeleagă „Siretul crușit de sânge, Argeșul spumos, Oltul răsbunător, Mureșul duios și Tisa îndepărtată“. —

3. Ratificarea actului unirii necondiționate.

Actul Unirii din 27 Martie avu urmări binecuvântate pentru Basarabia. Toată lumea își dedea seama de marea însemnătate a evenimentelor prin care trecea și se puse pe lucru pentru a întări unirea și a o estinde din domeniul politic și diplomatic și asupra celui sufletesc.

Unirea Basarabiei cu Patria-Mamă fusese de bun augur și pentru celelalte provincii înstrăinate. Soartea care ne fusese vitregă atât amar de vreme, înduioșată de jertfele și suferințele noastre fără nume, se îndurase de noi după atâtea crude încercări și din haină ce era, deveni dulce și generoasă. Răsboiul, care bântuia cu toată furia, luase o întorsătură catastrofală pentru puterile centrale, care se dărâmară sub loviturile nemiloase ale dreptății răsbunătoare. Austria și Ungaria se prăbușiră deodată pentru a reda libertatea răpită popoarelor încătușate. Românii din Bucovina și cei din Ardeal și Banat, ajungând stăpâni pe soarta și pe țara lor, votară cu nespusă însuflețire unirea lor necondiționată cu Regatul.

Sub impresia covârșitoare a acestor fericite întâmplări politice, reveniră și Basarabienii asupra condițiilor sub care votaseră unirea în 27 Martie. La sfârșitul lui Noembrie, Sfatul-Țării fu convocat în Chișinău pentru a discuta reforma agrară. Cu toate că debaterile fuseseră foarte vii, se ajunse la o înțelegere deplină. Cum însă votarea legii acesteia era una din condițiile cele mai principale ale unirii din 27 Martie, aceasta fiind odată votată, toate celelalte își pierdeau însemnătatea. Ținând seamă deci de această împrejurare și nu mai puțin de faptul, că celelalte pro-

vincii românești votaseră unirea necondiționată, Sfatul-Țării, în ședința sa din 27 Noembrie (10 Decembrie) 1918, votă în deplină unanimitate următoarea moțiune:

*„În urma unirii cu România-Mamă a Bucovinei, Ardealului, Banatului și a celorlalte ținuturi ungurene, locuite de Români, în hotarele Dunării și ale Tisei, Sfatul-Țării declară că Basarabia renunță la condițiunile de unire specificate în actul dela 27 Martie a. c., fiind încredințată că în România tuturor Românilor regimul democratic este asigurat pe viitor. Sfatul-Țării, în prezinua Constituantei Române, care se va alege după votul universal, rezolvind chestiunea agrară după nevoile, și cererile norodului, anulează celelalte condiții cuprinse în actul unirii din 27 Martie și declară **unirea necondiționată a Basarabiei cu România-Mare**“.*

Votul acesta unanim face cinste celor ce l'au dat din iubire de neam și dragoste patriotică. Merită să fie amintite aci străduințele nobile ale Generalului Artur Văitoianu, care, în calitatea sa de comisar regal al Basarabiei, a contribuit foarte mult la îndulcirea asperităților dintre diferitele tendințe și curente, la liniștirea spiritelor agitate, la restabilirea ordinii și legalității și la votarea unirii necondiționate.

Pentru ca votul unanim al Sfatului-Țării să-și capete putere netăgăduită de lege, mai rămăsese ca actul Unirii să fie supus ratificării Adunării Naționale Constituante a României întregite. Alegerile pentru această adunare se făcură în toamna anului 1919. Proporțional cu numărul populațiunii sale, Basarabia trimise în Constituanta Română prin sufragiu universal, direct, secret, egal cu reprezentanța proporțională a minorităților 90 de deputați și 35 de senatori, reprezentând toate clasele sociale și toate minoritățile etnice din țară. Din 500.875 alegători înscriși se prezentară la urnă 395.159 votanți, ceia ce face aproape 80 % din întreaga masă electorală. Adunarea Națională se întruni la București în ziua de 20 Noemvrie 1919, „pen-

tru a desăvârși organizația constituțională, care trebuie să se întindă pe tot cuprinsul României întregite și ținând seama de însemnate cerințe, menite să asigure viitorul poporului român și marele său rol în aceste părți ale Europei“ precum arată mesagiul regal.

În memorabila ședință din 20 Decembrie 1919 ajunse a ordinea zilei ratificarea actelor de unire votate de Sfatul-Țării din Chișinău și de Congresele Naționale din Alba Iulia și Cernăuți. În expunerea de motive pentru ratificarea actului de unire dela Chișinău găsim următoarea expunere luminoasă a faptelor care au premers acestui mare act :

„Prin libera voință a norodului său, Basarabia, în 27 Martie (9 Aprilie) 1918, s'a reintors la Patria-Mumă, de care silnicia țarismului rus o ținuse despărțită timp de 106 ani. Acest mare act s'a făcut datorită următoarelor împrejurări :

Prima împrejurare este că în Basarabia subjugată, cu toate eforturile de un secol al autocratismului rus, licăririle conștiinței naționale nu s'au stins, țăranul moldovean nu s'a îndoit o singură clipă, ca este dintr'un neam deosebit de toate cele cu care împărtășise jugul robiei țarismului. Iar din sinul acestui neam s'au ridicat neconținut oameni cari, nu numai că au simțit toată povoara robiei în care era ținut poporul lor, dară au păstrat neclintită nădejdea că va avea un sfârșit și nu au încetat de a lupta pentru aceasta. Țarismul rus a putut să împiedice ca toate aceste simțăminte să iasă la suprafață, dară nu a reușit nici odată să le suprimе.

A doua împrejurare a fost prăbușirea regimului țarist, care a lăsat pentru moment tuturor neamurilor subjugate de fosta Rusie putința de a-și afirma aspirațiunile și de a hotări, ele înșile, de soarta lor. În acel moment unic, neamul nostru din Basarabia a putut să ia în mână propriile sale interese. Și astfel după sute de congrese ținute spon-tan în toate orașele, târgurile și satele Basarabiei ca și în afară de Basarabia, congrese care au determinat consti-

tuirea Sfatului-Țării în 20 Octombrie 1917, deschiderea lui în 27 Noemvrie 1917, proclamarea *Republicei* în 2 Decemvrie același an, și a *Indenpendenței* în 24 Ianuarie 1918, făcute toate acestea cu participarea tuturor naționalităților, confesiunilor și claselor sociale, a tuturor autorităților, organizațiilor, societăților și cooperațiilor culturale, economice și profesionale din toată Basarabia, s'a deslipit pentru vecie de Rusia, îndrumându-se spre ținta supremă spre care ori ce neam conștient trebuie să meargă.

În vremea ce noua viață de libertate pe toate terenurile ce Basarabia își croise se organiza, răsări în drumul ei primejdia cumplită a anarhiei ruse, care amenința să inee totul în valurile ei năprasnice. În acea clipă supremă neamul nostru din Basarabia avu fericirea să găsească alături de sine, stând de pază, pe Țara-Mumă care, cu toată primejdia în care ea însăși se afla, a putut să ofere nu numai o mângăere platonică, ci și batalioane glorioase ale unei armate nebiruite. Această armată, ridicând la Nistru zid neclintit în drumul anarhiei, a redat poporului din Basarabia puțință de a-și făuri în tihnă soarta sa așa cum dânsul o înțelegea. Iar dânsul o înțelegea, votând prin glasul Sfatului-Țării, în vibrarea unui entuziasm fără seamă, reîntegrarea sa pentru eternitate în sinul patriei comune.

Făcută din liberă voință a întregului norod, reîntrarea Basarabiei în unitatea românească trebuie înțeleasă nu ca un act de putere, ci ca un act de cea mai înaltă echitate, ca ultima etapă a unui proces complex de restabilire a dreptății călcate în picioare de țarismul rus în scurgere lentă de 106 ani.

Această restabilire a dreptății încălcate, a avut loc nu numai în direcția națională, ci în toate direcțiile vieții politice, culturale și sociale, și nu numai pentru majoritatea românească, ci și pentru toate elementele etnice și confesionale din acea țară. Principalele laturi ale acestui proces de restabilire a dreptății, se cuprind în: Reforma pen-

tru împământenirea țăranilor, neîndreptățiți sub regimul rus, chemarea maselor mari la viața publică prin dreptul de vot universal, egal, direct și secret și ca urmare restabilirea poporului în dreptul de a se cârmui prin oameni eșiți din sinul său.

Restabilirea limbii și culturii poporului român în toate drepturile și rosturile din care fusese alungată din școală, biserică, administrație, justiție și ca corolar : acordarea pentru minorități a dreptului de a-și cultiva limba în școală și în afară de școală.

Descentralizarea administrativă și sporirea atribuțiilor autorităților locale. Într'un cuvânt, restabilirea dreptății pentru toți locuitorii, indiferent de naționalitatea și confesiunea lor.

Epizodul final și culminant al acestui proces de restabilire a neamului românesc dintre Prut și Nistru și a minorităților etnice conlocuitoare cu el, în drepturile sale sfinte și imprescriptibile, a fost unirea cu România proclamată în 27 Martie 1918.

Unirea tuturor Românilor într'un stat național unitar este un postulat al dreptății istorice și al civilizațiunii umane.

În numele acestei dreptăți cerem ca Adunarea Națională a României Mari și Întregite, să ratifice această unire a Basarabiei, încorporând țara dintre Prut și Nistru, Statului Român.

În aplauze furtunoase ale Adunării se votă, prin ridicarea de mâni, ratificarea cerută de țara întreagă. Raportorul acestui proiect de lege, deputatul Vasile Stroiescu, emoționat până la lacrimi, își îndrepta ochii spre cer și rosti cuvintele : „*Să dea Dumnezeu ca această unire să fie într'un ceas bun, cu noroc și pentru totdeauna*“.

Cu aceste urări încheem și noi istoria Basarabiei, care, dela unire înapoi, încetează dea mai avea o istorie a sa separată, pentru a împărtăși soarta comună a României Întregite în hotarele sale etnice și istorice.

Izvodul Numelor

- Academia Română**, 383, 387, 388, 405.
Academia teologică din Chiev, 246.
Academia din Iași, p. 364.
Acmangit, comună, 297.
Adetiu, dare, 310.
Adevărații-Ruși, 400—402.
Adje-Dere, apă, 240.
Adrian, împărat, 46.
Adrianopol, 46, 47, 68, 179, 273, 279, 382.
Adunarea Națională, 433.
Agenția austriacă, 254.
Ahmed, mare-vizir, 247—248.
Akkerman, 93, 102, 103, 105, 108, 109, 112, 114, 115, 122, 123, 125—127, 142, 203, 236, 245, 248, 257, 267, 328.
Alah, 123.
Alăm, dare, 209, 210.
Alba-Iulia, 157.
Albania, 109.
Albina Românească, revistă, 382.
Alcab-Dere, apă, 240.
Alexandrel-Vodă, 67, 68.
Alexandreni, comună, 218—298.
Alexandrescu, Grigore, 276.
Alexandri, Vasile, 274, 376, 385, 386.
Alexandri, Nicolae, 404.
Alexandria, epopee, 366.
Alexandru-Vodă-Basarab, 59.
Alexandru-cel-Bun, 24, 25, 37, 38, 40, 42—45, 47—50, 52, 56, 58, 59, 62, 63, 65—69, 72, 75, 95, 97, 121, 122, 126, 143, 212, 216, 284.
Alexandru-cel-Bun, stradă, 348, 371, 428.
Alexandru III. Cornea, 108, 144.
Alexandru IV. Lăpușeanu, 102, 109—112, 145, 216.
Alexandru V. Movilă, 160.
Alexandru VI. Iliș, 162.
Alexandru Moruzi, 366.
Alexandru Ipsilanti, 285.
Alexandru Ioan Cuza, 274, 287, 311, 313.
Alexandru I, țar, 245—249, 258, 260—269, 278, 285, 296, 297, 309, 318, 322.
Alexandru II, țar, 269, 271—274, 311, 389, 390.
Alexandru III, țar, 269, 301, 390.
Alexandru, principe litvan, 78.
Alexie Mihailovici, 170, 195.
Ali-Bei de Tighinea, 132.
Alpii, munți, 10.
Amati, Annibale, 161.
Amfilochie, episcop, 207, 388.
Amiras, cronicar, 140, 207, 208, 210, 269.
Ana, împărăteasă, 131—132.
Ananiev, ținut, 322, 341.
Anastasia din Lăpușna, 102, 109.
Anatolia, 38.
Anciocrac, apă, 293.
Andrusov, 173.
Anghel, Vasile, 394.
Antanta, 419.
Antologie, 327.
Antonie-Vodă-Ruset, 183.
Antonie, arhiepiscop, 330, 331.
Antii, 11.

- Anuarul Rusiei, 303.
 Arbore, comună, 238.
 Arbore, Zamfir, publicist, 311, 378, 388, 388.
 Arcis, comună, 295.
 Ardeal, 4, 10, 11, 18—20, 22, 23, 27, 28, 53, 56, 67, 74, 102, 104, 109, 157, 222, 228, 237, 273, 303, 321, 404, 408, 412, 413, 422, 432, 433.
 Argeș, apă, 23, 2., 432.
 Argeș, oraș, 59.
 Armeni, 147, 282—284, 287—289, 300, 305, 309.
 Armenia-Mică, 284.
 Aron-Vodă Tiranul, 116, 118, 152, 168.
 Arpazii, dinastie, 23.
 Asachi, George, 382, 384.
 Asia, 21, 46, 200.
 Asia-Mică, 46.
 Asprocastron, 26.
 Atanasie, arhiepiscop, 346.
 — arhimandrit, 130.
 Atila, 9, 15.
 August, craiul Poloniei, 79, 191.
 Aul, așezare tătărească, 123, 124, 127, 241.
 Austria, 185, 232, 237, 239, 247, 248, 279, 298, 422, 432.
 Austriaci, 174, 237—239, 303.
 Aurelian, împărat, 8.
 Avarii, 15—17.
 Axente Uricariul, 202.
 Azov, 196.
- B**
 Baba, comună, 294.
 Bachci-Sarai, 184, 196.
 Băcovaș, codru, 62.
 Bacău, 20.
 Băcu, apă, 52, 69, 76—78, 105, 106, 145—147.
 Băcu, codru, 77.
 Bahmetiev, guvernator, 166, 264, 269, 309, 389.
 Baia, 28, 29, 31, 74, 88, 98, 94.
 Baiazid Fulgerul, 47.
 Baiazid II, 88, 90.
 Bairamcea, comună, 373.
 Baiu, apă, 240.
- Balc, 28, 56.
 Batcani, 10, 21, 47, 275—278, 297, 382.
 Balcăuți, comună, 56.
 Bălcești, comună, 56.
 Balci-beșlic, dare, 156.
 Bălicăi, mănăstire, 146.
 Bălăceni, comună, 110.
 Balița, 28.
 Balș, 260.
 Bălșeștii, boeri, 157.
 Balta, târg, 130.
 Băltagă Teodor, 330.
 Balteanu Ioan, 400, 402.
 Bălți, târg, 267, 370, 372, 382, 387, 400, 422.
 Bălți, ținut, 118, 292, 293, 299, 304, 312, 319.
 Băbușă, 408.
 Banat, 13, 18, 294, 432, 433.
 Bănulești, 321.
 Bandini, scriitor, 165.
 Bănulescu Gavriil, mitropolit, 201, 246, 262, 269, 319—330, 367—369.
 Bar târg, 78.
 Bărăgan, 3.
 Barbat, Voevod, 23.
 Bărcă, Vasile, 416.
 Barnova, 163.
 Bărboși, sat, 152.
 Basarabeanu, ziar, 404.
 Basarabet, ziar, 396.
 Basarabi, dinastie, 25, 157.
 Basarabia, gazetă, 396—398, 403, 404, 416.
 Barabscăia Zemlia, 24.
 Beaconsfield, 280.
 Beldiman, 379.
 Belgrad, 86, 232, 274.
 Bender 105, 108, 109, 115, 124, 130, 132, 139, 141, 145, 152, 163, 203, 209, 236, 240, 245, 248, 328, 369.
 Bender, raia, 105, 257.
 Bender, județ, 267.
 Berechet Ștefan, scriitor, 400.
 Berlin, 276, 388.
 Beș-Alma, apă, 286.
 Bethlen Gavriil, 161.
 Bialogrădeni, 124.

Bialogrod, 26, 122, 126.
 Biblioteca Cuvântului Moldove-
 nesc, 404.
 Biblioteca Obștească, 378.
 Biblioteca pentru toți, 401.
 Bilău, 70.
 Bilăuși, 70.
 Bilava, 70.
 Bilevici, Gavril, 370.
 Bilevici, Gheorghe, 370.
 Biserici, 110.
 Bismark, 276.
 Bistrița, apă, 3, 10, 27, 28.
 Bistrița, oraș, 22, 56, 246.
 Bistrița, ținut, 102.
 Bistrița, mănăstire, 60, 62, 362.
 Bizantini, 26, 46, 233.
 Bizanț, 233, 301.
 Blagocin, 329.
 Bludov, 269.
 Bobeica, dascăl, 370.
 Rodescu, Alexandru, 387, 388.
 Boerinași, 261.
 Bogdan I, 25, 29—32, 47, 87, 114.
 Bogdan, II, 69.
 Bogdan III, cel Chior, 67, 101, 102,
 108, 109, 114, 220.
 Bogdan IV., 112.
 Bogdănești, 218.
 Bogdania, 29.
 Bogdania Neagră, 67.
 Bogdănzii, 238.
 Boian, comună, 189.
 Boldurești, 218.
 Bolgrad, 275.
 Bolintineanu, D., 376.
 Borșovca, schit, 350.
 Borodino, apă, 295.
 Borzești, mănăstire, 380.
 Bosnia, 109, 279.
 Botna, apă, 76, 105, 106, 127,
 141, 145.
 Botnișoara, 76, 211.
 Bourei, 286.
 Bozieni, 211.
 Brăciova, 298.
 Brăsta, 43, 81, 92, 129.
 Brașov, 26.
 Brătianu, I. C. 276.
 Brătianu, I. I. C., 420.
 Breaza, 10.

Brezoaea, 294.
 Briceni, 369.
 Brienne, comună, 295.
 Broșteanu, general, 420.
 Buceaci, târg, 178, 180, 183.
 Bucior, stolnic, 171.
 Buciumeni, 218.
 Bucovina, 8, 45, 55, 62, 73, 204,
 208, 230, 234, 238, 254, 257,
 273, 294, 298, 303, 311, 314,
 321, 329, 384, 386, 407—409,
 412, 414, 422, 423, 432, 433.
 Bucovineni, 400.
 București, 81, 129, 246, 249, 250,
 253, 256, 321, 378, 434.
 Buffier, geograf, 207.
 Buftea, părcălab, 73.
 Bug, apă, 9, 76, 122, 123, 134.
 Bugeac, 3, 25, 27, 43, 46, 104,
 106—110, 115, 116, 118, 125—
 133, 139—145, 150—153, 158,
 162—165, 185, 187—191, 196—
 198, 207, 209, 211, 212, 238,
 240, 241, 248, 251, 252, 257,
 259, 282, 286, 288, 292—297,
 319, 428.
 Bugeceni, 118, 163, 168, 192.
 Buhuși, Alexandru, 175, 218.
 Buicani, sat, 147, 148, 204, 266.
 Bulboca, sat, 105, 294.
 Buletinul Guberniei Basarabiei, 385.
 Bulgaria, 16, 47, 178, 228, 233,
 252, 273, 275, 285, 286.
 Bulgari, 16, 17, 288, 289, 294—
 296, 299, 304, 305, 374, 375, 418.
 Burlă, 56.
 Burlănești, 56.
 Busuceni, 218.
 Butuceni, mănăstire, 350.
 Buzău, apă, 9.
 Buzdugan, Ion, 404, 405, 416, 425.
 Caffa 37, 38, 44, 53, 83, 90.
 Cahul, 113, 115, 149, 153, 274,
 275, 370, 400.
 Cai bogdănești, 29.
 Cair, sat, 292, 297.
 Călărășauca, mănăstire, 353, 380.
 Călărăși sat 154.
 Calendarul Cuvântului Moldove-
 nesc, 404.

- Calenderul, apă, 211.
 Calian, 81.
 Calimach Teodor, 211.
 Callimachi, 78.
 Călmașul, Ion Teodor, 78.
 Călmășui, seliște, 152.
 Călugăreni, 157.
 Camenița, 56, 58, 70, 124, 176,
 192, 181, 183, 186, 188, 266,
 330.
 Câmpul Mierlei, 47.
 Câmpulung, Bucovina, 150, 190,
 191, 321.
 Cantacuzino Dumitrașcu, 182, 183,
 186, 198, 199, 200, 216, 221.
 Cantacuzino, Nicolae, 321.
 Cantemir-Vodă-Antioh, 192, 193.
 Cantemir - Vodă, Constantin, 152,
 156, 186, 189.
 Cantemir-Vodă, Dimitrie, 118, 126,
 128, 141-142, 147, 148, 150,
 151, 163, 169, 189, 190, 191,
 194, 197, 204, 206.
 Cantemir-Mârza, 162—165.
 Căpeăuni, 138.
 Capi-Chihai, 202.
 Căpitănia Ciuhurului, 207.
 Căpitănia Codrului, 154, 183.
 Căpitan Ispravnic, 268.
 Căpitanul Târgoveștilor, 260.
 Capitație, 128.
 Capo d'Istria, 285.
 Carnolevcă, 297.
 Căpriști, 298.
 Căprioara, sat, 394.
 Cara-Mustafa, 183-185.
 Caragea, Ion Vodă, 254.
 Cărătura, mănăstire, 350.
 Carligătura, ținut, 118, 248, 251,
 Carlovăț, 191, 192, 237.
 Carol-Vodă-cel-Cumpătat, 42, 275,
 276.
 Carol-cel-Marc, 17.
 Carol al XII-lea, 197.
 Carolingieni, 18.
 Cărpineni, 211.
 Casa-Eparhială, 346.
 Casa Noastră, 317.
 Căslă, 37, 122.
 Catargiu, 260.
 Catargiu, sat, 294.
 Catelli, 408.
 Caterina, împărăteasa, 75, 168, 233,
 234, 236, 238, 279, 297, 321.
 Catlăbuga, 92, 94, 126, 141.
 Caucaz, 300, 301.
 Căușani, 127-134.
 Căuteș, 69.
 Căuteșeni, 69.
 Cazaci, 45, 78, 88, 92, 111, 112,
 115, 116, 124, 138, 139, 144,
 158, 168, 169, 170, 173, 183,
 184, 186, 189, 191, 193, 241,
 343.
 Cazaci Zaporojeni, 199, 202, 218,
 234, 294, 296, 297, 309.
 Cazacu, Petru, 116.
 Cazimir-cel-Mare, 32, 34, 95, 96.
 Cazimir, spatar, 254.
 Ceacăr, Mihail, 336.
 Ceaga, apă, 141.
 Cehoslovacii, 17.
 Celebi, apă, 240.
 Cerchești, 297.
 Ceremușul, apă, 34, 222, 230.
 Cernăuți, 32, 60, 96, 114, 163, 170,
 180, 192, 206, 237-239, 283,
 308, 320, 386.
 Cetatea-Albă, 26, 27, 31, 35, 37,
 45, 49-51, 55-61, 66-68, 82-85,
 86-98, 106, 107, 113, 115, 122,
 129, 134, 142, 144, 146, 148, 162,
 169, 170, 185, 195, 196, 198,
 199, 203, 238-240, 246, 248,
 251, 262, 291, 292, 295, 297,
 304, 313, 319, 321, 328, 346,
 362, 366, 368, 370, 373, 418.
 Cetatea mănăstir, 350.
 Cetatea-Neamțului, 181.
 Cetățuia, 191.
 Chalkokondylas, cronicar, 67.
 Cherson, 286, 298, 321, 322, 329,
 341, 414.
 Chessan, 286.
 Chiev, 15, 21, 26, 79, 158, 184,
 400, 401, 412, 414, 419.
 Chigheci, codru, 149, 150, 153,
 154, 164, 176, 188, 189.
 Chigheci, localitate, 197.
 Chigheci, ținut, 212.
 Chigheci Apostol, 197, 198.
 Chighecenii, 148-152, 160.

- Chilia, 25-27, 40-45, 47, 49, 50, 52, 55-57, 63, 66, 67, 69, 72-74, 81-84, 87-89, 90, 94, 95, 97, 98, 103, 105, 109, 115, 122, 124, 125, 135, 141-144, 165, 166, 170, 185, 188, 195, 198, 236, 238, 245, 249, 250, 259, 366, 428.
 Chilia, raia, 90, 92, 94, 102, 105, 106, 118, 203, 248, 251, 257.
 Chinez, primar, 13.
 Chiriță, Dumitru, 148.
 Chipriana mănăstire, 97, 98, 109, 110, 322, 327, 348, 350, 352.
 Chircăești, sat, 141.
 Chiul, Apostol al Slavilor, 14.
 Chiril II-lea, patriarh, 130.
 Chirova, schit, 350.
 Chișinău, 106, 140, 146, 148, 175, 176, 186, 187, 189, 191, 214, 259, 264, 266, 267, 272, 285, 290, 292, 298, 299, 304, 305, 311, 313, 322, 324, 325, 326, 328-330, 336, 337, 339-341, 344-346, 348, 350, 352, 356, 361, 365-368, 370-376, 378-382, 386, 399, 403, 404, 408, 410-412, 414, 415, 417, 419, 420, 422, 423, 425-427, 432, 434.
 Chișinău, eparhie, 324, 344.
 Chitai, liman, 141.
 Chițcani, seliște și mănăstire, 187, 334, 357, 359, 360.
 Chiupriuli, familie turcească, 174.
 Ciadâr-Lunga, 286.
 Ciaga, apă, 240, 295.
 Ciceagov, amiral, 258.
 Ciceagov, episcop, 340.
 Cilicia, 284.
 Cinovnic, 261.
 Cioban, Ștefan, 331, 366, 373, 376, 377, 385, 404, 405, 416.
 Ciernoziom, 312.
 Ciririmuși, semintie, 165.
 Cișmeaua-Văruită, sat, 294.
 Ciubărciu, localitate, 93, 98, 106, 109, 145.
 Ciugureanu, Daniil, 400, 404, 416, 421.
 Ciuhur, apă, 103, 204, 206.
 Ciura, mănăstire, 350.
 Cleaștița, sat, 295.
 Cloșca cu pui de aur, 9.
 Cluj, 74.
 Cneaz, 13, 19, 21.
 Cnezat, 13, 23, 28.
 Cobolteanu, pseudonim, 404.
 Codâna, apă, 75, 341.
 Codicile lui Justinian, 263.
 Codin, 164.
 Codreni, 150-152, 188, 197, 430.
 Codru Chigheciului, 148, 222, 248, 251, 252.
 Codru, căpitănie, 207, 211.
 Codru, ocol, 56, 212, 257, 259, 319.
 Codru, protopopie, 322.
 Codul austriac, 264.
 Cogălnic, apă, 92, 96, 106, 126, 132, 141, 145, 295.
 Cogălniceanu, Enache, 140, 226.
 — Ion, 152.
 — Mihail, 276, 278, 384.
 Colacin, a, 8, 32, 34.
 Colincăuți, sat, 379.
 Colomea, 95, 97, 98.
 Comisiunea Agrară, 316.
 Comitetul Agrar, 316.
 Comitetul Soldaților, 410.
 Conachi, 379.
 Condeie, dări, 310.
 Condeica lui Cărașea, 264.
 Condrătești, sat, 218.
 Condrița, schit, 322, 323, 350-352.
 Congresul Ostășesc, 315, 316.
 Congresul Țărănesc, 316.
 Congresul Național din Alba-Iulia, 434.
 Congresul Național din Cernăuți, 434.
 Congresul dela Viena, 254, 255.
 Consiliul directorilor, 418, 420.
 Constantin, Mare-Duce, 236.
 Constantin, Clucer, 174.
 Constantinescu, profesor, 404.
 Constantinopol, 14-16, 36, 46, 48, 54, 59, 67, 68, 83, 84, 111, 114, 130, 131, 160, 164, 169, 188, 233, 236, 237, 248, 252, 253, 263, 276, 299, 321.
 Constantinovca, sat, 297, 298.
 Constituanta Română, 424, 433.

- Constituție, 425.
 Convorbiri literare, 400.
 Copanca, sat, 357.
 Copceac, sat, 286.
 Cornescu, Grigore, 176.
 Coșbuc George, 405.
 Coșelauca, mănăstire, 380.
 Cosovățul, mănăstire, 350.
 Costin, Ion, 400.
 Costin, Miron. Cronicar, 78, 94,
 99, 118, 140, 148, 151, 155, 156,
 164, 169, 170, 179, 199.
 Costin, Nicolae, Cronicar, 95, 174,
 175, 179, 184, 185, 189, 191,
 193, 197, 218.
 Costinești, 218.
 Cotnar, codru, 149.
 Cotnar, localitate, 110.
 Cozma, 78.
 Cozmin, codru, 96.
 Crăciunescu, Dimitrie, 400.
 Craiova, 47.
 Crâm, 152.
 Crăsescu, Victor, 384.
 Crasna, 67.
 Crasnoe, sat, 295.
 Crețeanu, 376.
 Crihan, Anton, 416.
 Crilav, apă, 164.
 Critov, scriitor, 386.
 Crimea, 22, 37, 38, 75, 83, 84,
 126, 127, 163, 164, 184, 236,
 237, 271, 274, 279, 321.
 Crim-Ghirai, han, 240.
 Criste, Vladimir, 416.
 Cristinești, 382.
 Crupenschi, Matei, 259.
 Crușevan, N. 394, 396.
 Cuban, 240.
 Cuciuc-Carnargi, 234, 236, 238.
 276, 279.
 Cucuruzeni, mănăstire, 350.
 Cuhca, localitate, 29.
 Cuijbă, Serghie, 397.
 Cumani, 21, 22, 28.
 Cumania, 21.
 Cunduc, liman, 141.
 Cunițchi, 186-188, 327, 370, 383.
 Curca, mănăstire, 349, 350, 363.
 Curia Papală, 94.
 Curierul Român, 382.
 Curtea-de-Argeș, 24.
 Cut, 126.
 Cutais, 300.
 Cuvânt-Moldovenesc, gazetă, 345,
 403-405, 412,
Dabija-Vodă-Istrate, 149, 171, 174,
 383, 420,
 Dacia Traiană, 3, 4, 6-9, 12, 15,
 13, 139, 238, 263,
 Dacia Literară, 383.
 Dacii, 4-5.
 Daco-Români, 12.
 Dajdie, 150, 153,
 Dalmația, 22.
 Dan I. 24, 43.
 Danemarca, 290.
 Daniil, episcop, 130, 132.
 Dantzig, 53.
 Darabani, 177.
 Dărstor, 24, 130,
 Davida, localitate, 193.
 Decabriști, 269.
 Decebal, 4.
 Dennevit, sat, 295.
 De-Rubas, inginer, 240.
 Deseatină, 310.
 Despot-Vodă, 110, 111, 144, 161.
 Detinca, 171.
 Dicasterie Duhovnicească, 322, 329.
 Dicescu, Pavel, N. 305, 394, 396-
 398.
 Dijmă, 21, 28, 92, 220, 310, 314.
 Dimitrie, arhiepiscop, 319, 327,
 330, 369.
 Dimitrie, principe, 26.
 Dimitrie, Mare-Duce, 98.
 Dinăuți, 56.
 Dinu, 56.
 Dionisie, arhieru, 348.
 Disghinghe, 286.
 Dnipru, 338.
 Dobra, 106.
 Dobrogea, 16, 24, 25, 42, 163,
 234, 277, 279, 288, 297.
 Dobrotici, 24, 25.
 Dobrușca, mănăstire, 300, 356, 363,
 370.
 Dogele Veneției, 84.
 Dolneni, sat, 201.
 Doljești, sat, 69.

Don, apă, 164.
 Doncev, Ion, 373, 376.
 Donici, Alexandru, 298, 376, 384, 385.
 Donici, Andronachi, 272, 379.
 Donici, Ion, 376.
 Donici, Nicolae, 147.
 Dorohoi, 180.
 Dorosenco, Petru, 173, 174, 178, 183.
 Dorpat, 378, 393.
 Dosofteiu, mitropolit, 190, 191.
 Drăghici, Manolachi, 253, 256.
 Dragomir, State, artist dramatic, 384.
 Dragomirna, mănăstire, 238, 362.
 Dragoș Vodă, 28, 30, 78.
 Dragoș, uriadnic, 146.
 Dragoșizi, 29.
 Drăgușeni, 218.
 Drămbă, 123, 126, 127.
 Drug, ziar, 384, 396.
 Dubăsari, 129, 130, 321, 328.
 Duca-Vodă, 147, 171, 174—176, 183—186, 384, 414.
 Duhovenstvo, 326.
 Duhovnicească tipografie, 372.
 Duma, părcălab, 87, 271.
 Dumbrava Roșie, 96.
 Dumbrăveni, 298.
 Dumeni, 110.
 Dunărea, 3—17, 24—27, 32, 42—47, 69, 72, 73, 81, 82, 86, 89, 92, 93, 106—111, 115, 118, 135, 153, 163, 175, 177, 183, 190, 199, 219, 221, 231, 246—249, 250, 273, 275, 279, 285, 286, 319, 346, 422, 433.
 Dunărea-de-Jos, eparhie, 330.
 Durac, 174, 175, 218.
 Durnovo, 332.
 Dvorebnic, 200.
 Dzan-Mârza, 127.
 Dzenghis-Han, 290.
 Ediniți, 324.
 Edissan, 75, 123, 126, 239, 240.
 Egipt, 188, 290.
 Elena, princesă, 384.
 Eliade Rădulescu, 382, 384.
 Elini, 233.

Elisabetgrad, 322.
 Eminec, 76.
 Englitera, 274.
 Epureni, 175, 176.
 Eremia-Evloghie, 146.
 Erhan, Pantilemon, 416, 418.
 Erhănești, 322.
 Erhipol, sat, 141.
 Erusalim, 148, 266, 353.
 Eteria, 285, 379.
 Eustratie, Logofătul, 133.
 Evrei, 116, 282, 283, 288—290, 297—300, 304—305, 374, 375, 416.

Fală, 400, 402.
 Fălcu, 148, 150, 151, 153, 188.
 Fălești, 322.
 Familia, revistă, 400.
 Fântâna-Doamnei, 350.
 Fântâna-Tătarilor, 127.
 Fântâna-Zinelor, 294.
 Faraoni, 290.
 Faraonova, 292, 297.
 Fât-Frumos, 68.
 Fătu, părcălab, 93.
 Fedorca, arhitect, 66.
 Fedorov, guvernator, 270, 297, 373.
 Ferdinand I, Regele României, 45, 167, 425, 429.
 Fèrechampenois, sat, 295.
 Finlanda, 268, 398.
 Florov, N, 394.
 Fonton, comandant, 248.
 Fourqueaveault, călător 112.
 Franța, 274.
 Franțuzi, 247, 250, 363.
 Frațiman, Justin, 405.
 Freudensfeld, 297.
 Friedenthal, 295.
 Friptu, Iuliu, 400, 402, 404.
 Frumoasa, apă, 189.
 Frumoasa, mănăstire, 350.
 Frumușica-Nouă, 294.
 Frumușica-Vechi, 294.

Găgăuzi, 186, 274, 275, 282, 283, 288, 289, 294, 296, 300, 304, 305.
 Gaidar, sat, 286.
 Galata, mănăstire, 266.

- Galați, 93, 118, 148.
 Galița, mănăstire, 350.
 Galiția, 218, 206, 220, 222, 227, 229, 234, 237, 287, 288, 300.
 Galip-Effendi, 248.
 Galipoli, 46.
 Gallin, Grigore, 332.
 Gândul, Ion, (Inculeț) 397.
 Gangur, părcălab, 76, 78.
 Gangur, sat, 76.
 Ganul, Mihail, 196.
 Gapon, cleric, 392.
 Gârbovățul, mănăstire, 345, 350.
 Gaspar-Vodă-Grațiani, 161, 162.
 Gavril, vicar arhiepiscopesc, 346.
 Gavrilă, N. avocat, 395-397, 403, 416.
 Geana-Mărză, 191, 193.
 Gedigold, 49.
 Genova, 68.
 Genovezii, 26, 27, 37, 38, 43, 53, 83.
 Gentz-Frideric, 254, 255.
 Georgia, 268.
 Gepizii, 70.
 Germania, 10, 17, 18, 247, 283, 290, 293.
 Gemeni, 211.
 Geți, 4.
 Ghelea, 54, 152.
 Gețuș, Petru, cleric, 363.
 Gheorghe-Vodă-Ștefan, 169-171, 195.
 Gheorghiu, P., 400.
 Ghepeșchi, preot, 397.
 Gherman, părcălab, 83.
 Gheșmani, 147.
 Ghianghea, părcălab, 103.
 Ghiaur, 92, 128.
 Ghibu, Onisifor, 412, 427.
 Ghica-Alexandru, 211.
 Ghica-Grigore, 177, 180, 181, 210, 211, 218, 228, 238, 254, 364, 366.
 Ghica-Grigori-Alexandru, 364.
 Ghica, Dimitrie, 211.
 Ghica, familie, 260.
 Ghinculov, 369.
 Ghiraizii, dinastie, 75.
 Ghiușcă, Lupu, 234.
 Giurgiu, 92, 246-250.
 Glasul-Basarabiei, gazetă, 404.
 Glăvășeni, 110.
 Gnadenfeld, colonie, 295.
 Gnadenthal, colonie, 295.
 Golea, 115.
 Gore, George, 379, 385.
 Gore, Paul, 394, 403, 405, 412.
 Goștină, 253, 360.
 Goții, 7-9.
 Grădiște, sat, 294.
 Grădiște, mănăstire, 380, 398.
 Grătești, sat, 298.
 Greceni, ținut, 102, 154, 212, 248, 251, 252, 257, 259, 319, 365, 386.
 Grecia, 285, 330.
 Greci, 174, 218, 273, 282-288, 300, 304, 305, 322, 363, 374, 389.
 Grozănești, 56.
 Grozea, 56.
 Grue-Grozăveanul, 152.
 Gruia, 29.
 Guillebert de Lannoy, 58.
 Gura-Lupului, Cetate, 25.
 Gurie, arhimandrit, 335, 337, 348, 373, 402.
Hăbășescu, 175.
 Habsburgi, 237.
 Hagan, căpetenie, 15.
 Hagi-Bei, (Odessa), 123, 240.
 Hagi-Dere, (Oridiopol), 123, 240.
 Hagi-Ghirai, han, 75-76.
 Hajdău, familie, 196, 218.
 Hajdău Alexandru, 365, 366, 370-372, 379, 382, 384, 386, 388.
 Hajdău, Bogdan, P., 383, 384.
 Hajdău, Gheorghe, Lupașcu, 196 200.
 Hajdău, Miron, 187.
 Hajdău, Ștefan, 176, 177.
 Halici, cetate, 95, 321.
 Halil-Pașa, 193, 207-211.
 Halippa, Pantelimon, publicist, 373, 396, 397, 399, 400, 401, 404, 405, 412, 416.
 Hamid, delegat turc, 248.
 Hammer, istorie, 248.
 Han, capetenie tătarască, 15, 22, 23, 28, 127, 133, 134, 191, 193.

- Han-Căselea, 127.
 Hâncu, Iacob, dascăl, 369, 370.
 Hâncu Mihalcea, 170, 174—176, 218, 416.
 Hâncu, Stolnic, 147.
 Hâncu, mănăstire, 344, 348, 350.
 Hâncestii, 152, 170, 175—178, 186, 348.
 Handac, 140.
 Haneș, P. V., 384.
 Haquett, naturalist, 282.
 Haraciu, 82, 84, 92, 95, 96, 110, 115, 128.
 Hărlău, 102, 180.
 Hărman, pârcaș, 83, 87, 90.
 Harcov, oraș, 200, 378.
 Hârjauca, mănăstire, 330, 340, 350, 370.
 Hartia, Vasile, 394, 397.
 Harting, 261—263.
 Hărtopul, sat, 370—380.
 Hazna, 266.
 Hatman Căzăcesc, 79, 129, 191.
 Herța, Vladimir, 394, 412.
 Herțeg, 13.
 Herțegovina, 279.
 Hindichiu, 140, 142, 149, 193, 207, 209.
 Hmelov, cetate, 32.
 Hmil-Hmielnițchi, Bogdan, 168—170, 173, 184, 230, 283.
 Hobăniș, sat, 196.
 Hodor, 147, 148.
 Hodorogea, 418.
 Hoffnungsthal, 295.
 Homor, mănăstire, 238.
 Hotărâtură, 212.
 Hordă, 22, 31.
 Hotărniceni, ținut, 211, 212, 218, 219, 252, 257, 259, 322.
 Horea, 228, 411.
 Hotin, cetate, 32, 35, 37, 40, 51, 54, 57, 60, 66, 69-72, 75, 76, 80, 81, 86, 87, 92, 96, 98, 100, 102, 105-107, 112-114, 118, 121, 124, 142-150, 157, 158, 160-162, 170, 176-182, 202-209, 232-239, 245, 246, 248, 267, 331, 334, 346, 348, 366, 368, 370, 372, 376, 383, 388, 428.
 Hotin, ținut, 192, 201-206, 213, 252, 259, 267, 282-284, 298, 299, 300, 304, 308, 312, 313, 324, 379, 382.
 Hotin, raia, 251, 257, 319.
 Hotin, eparhie, 329.
 Hotin, protopopie, 322.
 Hotineni, 176, 196, 207, 430.
 Hotnog, 154, 175.
 Hringuri, 15, 17.
 Hrisoverghi, scriitor, 379.
 Hristov, 336.
 Hrușca, 266.
 Hunii, 9, 15, 17.
 Huși, oraș, 99, 207, 362, 379.
 Huși, episcopie, 102, 118, 130, 149, 189, 207, 319, 352.
 Hussein-Pașa, 179.
 Iacob, arhiepiscop, 336, 366.
 Iali-Agassi, 128, 129.
 Ialpuș, apă, 102, 106, 126, 141, 148, 149, 154, 186, 286.
 Ialpușeni, sat, 294.
 Iane, nămeșnic, 184.
 Ianovici Teodor, 165.
 Ianuș Radzivil, 168.
 Iagorlic, apă, 75.
 Iași, 112, 116, 118, 140, 146, 148, 160, 162, 166, 169, 176, 186, 190, 191, 197, 206, 226, 234, 238, 239, 245, 251, 259, 264, 267, 274, 290, 318, 321, 322, 328, 362, 363, 379, 386, 400, 404, 419, 420.
 Iași, județ, 248, 251, 252, 257, 259, 267.
 Iași, eparhie, 106, 207, 319, 326, 352.
 Iaslovicz, 176.
 Iancu-Vodă-Sasu, 67, 72, 116, 145, 146.
 Iepureni, sat, 148.
 Ignăței, mănăstire, 380.
 Ileana, prințesă, 98, 168-195.
 Iliăș-Vodă, fiul lui Alexandru-cel-Bun, 66, 69.
 Iliăș-Vodă-Rareș, 109.
 Iliăș, vel-căpitan, 228.
 Ilisești, 69.
 India, 290, 292.
 Indostan, 292.

Inculeț, Ion, 397, 400, 416, 417, 421, 425.
 Inculeț, Teodor, 397, 399.
 Infrățirea Nașterii Domnului, 334, 336.
 Inochentie, călugăr, 341, 343, 344.
 Inochentism, 341, 343.
 Inzov, gubernator, 269, 296.
 Ioachim, Prinț de Coburg, 238.
 Ioanichie, patriarh, 129, mitropolit, 130.
 Ion-cel-Nou dela Suceava, 26, 38, 59—61, 190.
 Ion-Vodă-Basarab, 23, 24, 29.
 Ion-Vodă-cel-Cumplit, 114, 115, 144, 153, 154, 160, 220.
 Ion-Vodă Lungul, 116.
 Ion, biv vataș, 196.
 Ion-Vodă-Potcoavă, 116.
 Ion-Vodă fiul lui Vasile Lupu, 166.
 Ion al VIII-lea, Impăratul Bizanțului, 48.
 Ion Albert, craiul polon, 96.
 Iorașcu, 184.
 Iosif, vlădică, 60, 62.
 Iosif II-lea, 239, 298.
 Irinarh, 327, 330.
 Isaccea, 104.
 Isachie, arhipăstor, 334.
 Isaia, părcălab, 73.
 Isac Andronic, 196.
 Islam-Ghirai, 139.
 Ismail, cetate, 118, 126, 128, 130, 135, 141, 142, 144, 153, 165, 166, 188, 198, 236, 240, 245, 247, 259, 267, 274, 275, 285, 328—330, 339, 346, 348, 366, 428.
 Ismail, județ, 304, 313, 330, 380.
 Ismail, raia, 203, 248, 251, 257.
 Ismail-Canessi, 126.
 Isnaș, 261.
 Isperich, 16.
 Italia, 9, 44, 330.
 Italinski, diplomat, 248.
 Iugoslavi, 14.
 Ivan III-lea, țar, 98, 195.
 Ivanco, părcălab, 89.
 Jabca, mănăstire, 380.
 Jargur, 106.

Jijia, 182.
 Jidovi, 147, 268.
 Jorest, episcop, 130.
 Juravoa, 183.
 Kaabak, 420.
 Kasu-Mârza, 127.
 Katakazi, 285.
 Katowski, 420.
 Katzbach, 295.
 Kerenski, 414, 417.
 Kockenhausen, cetate, 112.
 Korak-Mârza, 127.
 Krupenski, 344, 375, 396, 398, 402.
 Kulikovo, 37.
 Kulm, 295.
 Kutussov, 24, 241, 246, 248, 249, 251, 258.
 Ladoga, lac, 343.
 Laiot-Basarab, 81.
 Lungeron, inginer, 240—248, 249, 251, 258.
 Lăpușna apă, 211.
 Lăpușna, oraș, 50, 69, 102, 106, 109, 110, 116, 118, 145—150, 154, 169, 191—193, 211, 212, 251, 252, 259, 319, 322, 365, 368.
 Lăpușneni, 116, 145, 146, 160, 170, 174.
 Larga, apă, 56, 148, 189.
 Lășcu, Nicolae, 402.
 Lașcu, Teodor, 330.
 Lațcu-Vodă, 31, 34.
 Leusanne, 295.
 Lebăda Basarabiei, 379.
 Lebedintev, potoiereu, 132.
 Leipzig, comună, 295.
 Lencăuți, 56.
 Lențea, 56.
 Leonclavius, cronicar, 125.
 Leonard, Alecu, 387.
 Leov, 54, 56, 101, 116, 177, 186, 260.
 Leova, 141, 148.
 Leovenii, 24, 43.
 Lerici, cetate, 68.
 Lermontov, scriitor, 386.
 Leși, 70, 72, 79, 151, 162, 164.

178, 179, 181, 182, 191, 202,
231, 292.
Levant, 284.
Levinson, 420.
Libca, 298.
Lichtenthal, 295.
Liga Culturală, 400.
Liga Adevăraților Ruși, 398.
Lipnic, 75, 98.
Lipca, 165.
Lipceni, 165, 204.
Lipoveni, 274, 284, 288, 289.
Lituania, 76, 170.
Liton-Vodă, 23.
Litva, 165.
Liublin, sat, 298
Livlanda, 112.
Lodomeria, 234.
Lomacina, 298.
Lometa, mănăstire, 350.
Lomonossov, 367.
Lonciowski, protoiereu, 369.
Longhinov, 269.
Lozeni, moșie, 110
Lublau, 43.
Luca 83.
Lucaci, părcălab, 83
Luceni, moșie, 110.
Luck, 332.
Lüders, general, 273.
Luminătorul, revistă, 337, 348, 340,
399, 404.
Lunca, 286
Lycostomo, 23, 26.
Macmichael, William, 290.
Madan, George, 396.
Maghiarii, 17, 18, 19, 28, 273, 333.
Maho, Vasile, 394.
Mălio, 56.
Mălinești, 56, 218.
Maloiaslavăț, 295,
Maloruși, 220, 296, 304.
Măleșca, 78.
Mămăligă, localitate, 56
Manega, novelist, 269
Mălinești, 218.
Manciuria, 391.
Maramureș, 18, 27, 30, 32.
Mărășești, 86, 420, 431, 437.
Marca-Orientală, 17.

Marca de graniță, 90.
Marcov, general, 427, 398.
Marea Albă, 343.
— Egeică, 110.
— Mediterană, 288.
— Neagră, 3, 26, 35, 38, 42,
45, 68, 73, 83, 84, 89,
90, 231, 250, 257, 300,
414, 420, 422.
— Roșie, 118.
Margareta, 32.
Margeală, Ștefan, 367.
Mareșalul Nobilimii, 260.
Marghiloman, Alex, 425.
Marghita, 158,
Maria, 148.
Marica, 146.
Marienfeld, 295.
Marinescu, G. 400.
Marinovca, 297.
Mărzac, 127, 191, 193, 209.
Mărzescu, Vasile, 196.
Matei-Vodă-Basarab, 164.
Matei Corvin, 73, 74.
Mateievici, Alexie, 327, 399, 400,
405.
Maurocastron, 26.
Mavrocordat, Nicolae, 202, 208,
218, 219, 224.
Mavrocordat, Constantin, 224, 228,
229, 305.
Maxim, părcălab, 89.
Măzărachi, biserică, 324, 325.
Mazili, 261.
Mekka, 118.
Meleghi, 400.
Melhisedec, episcop, 275, 346.
Meletie, mitropolit, 130.
Meletie episcop, 379.
Mengli-Ghirai, 76, 84, 236
Meremauca, 298.
Mereni, 370.
Mestecăniș, 10,
Metodiu, Apostol al Slavilor, 14,
Metoh, 148
Metternich, 255.
Michelson, general, 246.
Miclăușeni, 292.
Mihai-Voda-Viteazul, 167, 209, 386.
Mihai, prinț, 158.
Mihalovca, 297.

- Mihalaş, 56.
 Mihalaşeni, 56.
 Mihul. logofăt, 68.
 Mihuleni, 218.
 Milcov, apă, 44, 157, 263
 — episcopie, 20.
 Millo, Matei, artist, 386.
 Mimi, C., 416, 417.
 Minciună, Mihail, 404.
 Minerva, editură, 400.
 Minsk, 332.
 Mir, 315.
 Mirăuţi, biserică, 34.
 Mircea-cel-Bătrân, 24, 42-47.
 Mircei, 218.
 Miron-Vodă-Baranovschi, 163.
 Mirski, 391.
 Moesia, 4, 8, 9, 16
 Mohamed II, 83-89, 118, 169,
 176-178, 182.
 Moldova Rusească, 264.
 Moldovanca, 294,
 Moldovanul, gazetă, 356-398.
 Moldovenii transnistrieni, 329.
 Moldoviţa, mănăstire, 62, 236.
 Moncastro, 26.
 Moravia, 18.
 Moruzi, Constantin, 212, 312.
 Moruzi, D. C. 384.
 Moruzi, Dumitrachi, 248-250.
 Moruzeni, 294.
 Moscali, 37-98, 148.
 149, 183, 195, 199, 207, 236,
 296, 428.
 Moscova, 170, 183, 248, 378, 391,
 392, 400.
 Moşu, 56.
 Moşuneşti, 56.
 Movilă-Vodă, Constantin, 152.
 — Elisaveta, 158, 160.
 — Gheorghe, mitropolit, 155,
 158.
 — Ieremia, 118, 155-160.
 — Petru, mitropolit, 158, 159.
 Movilău, 200.
 Moveleşti, 138, 155, 156, 158, 218.
 Münnich, general, 140, 232.
 Muntenia, 24, 43, 48, 72, 73, 81,
 83, 98, 101, 169, 183, 218, 228,
 245, 248, 264, 272, 273, 284.
 Murad, 46.
 Murafa, Simeon, 400, 402, 404, 418.
 Murguleţ, familie, 218.
 Mureş, 432.
 Murzachievi, 97.
 Musab, dinastie, 32, 34, 118.
 Musaip-Caşla, 130.
 Muşăteşti, 155, 157.
 Muza Românească, 384.
 Nacu Alexandru, 379, 386.
 Nămestnic, 40, 154, 184, 186.
 Naniescu, Iosif, mitropolit, 327.
 Napoleon, 245-250, 254, 256, 298.
 Nastasia, 34, 145.
 Neagu Ion, 330.
 Neamţ, codru, 86.
 — schit, 34.
 — mănăstire, 352, 357, 362.
 — cetate, 190, 191
 — ținut, 192.
 Neagoe Basarab, 102, 135.
 Neculce, Ion, 119, 182, 184, 193,
 200-202, 211, 364.
 Negruzzi, Constantin, 382.
 Neicea, 78.
 Nemirov, 184, 186.
 Nemţii, 232, 288, 299, 300, 304,
 305, 363, 374, 375, 394, 396.
 Neofit, episcop, 207, 334.
 Nero, 392.
 Neu-Paris, sat. 295.
 Nichita, Apostolul Românilor, 13.
 Nicodem, episcop, 346, 348, 363.
 Nicolae I., țar, 269, 270, 273, 274,
 279, 289, 298.
 Nicolae II., țar, 267, 391, 392.
 Nicolae, mare duce, 276.
 Nicolaevsca, 297.
 Nicolaevsca-Blagodați, 298.
 Nicopole, 42, 166.
 Nicoreni, 218.
 Nipru, 9, 45, 68, 79, 109, 154,
 158, 169, 173, 184, 196, 254,
 297.
 Nisporeni, 62, 370.
 Niță, Sergiu, 400.
 Nobilime ereditară, 260.
 — individuală, 261.
 — cu o singură curte, 261.
 Nocicov, 375.
 Nogai, 22, 126, 164, 240.

Noul-Neamț, mănăstire, 334, 357,
 Nour, Alexie, 399.
 Novac, 29, 152.

Oale, apă, 106.—
 Oancea, pârcaș, 90.
 Oatu, Alexandru, 394.
 — Vasile, 394, 497.
 Obertin, 102, 103.
 Obluciță, 177.
 Oerit, 254.
 Oboroc, dare, 290.
 Oceacov, 75, 109, 123, 139, 196,
 199.
 Oceanul Pacific, 428.
 Ocioa, 146.
 Ocolaș, 260, 268.
 Ocrug blagocinesc, 330.
 Octobriști, 398.
 Odessa, 97, 123, 133, 240, 285,
 321, 322, 329, 334, 346, 377,
 400, 408, 414.
 Oituz, 186, 420, 431.
 Olat, 114, 123, 127, 129, 138.
 Olendorf, 295.
 Olmazu, sat. 240.
 Olt, 23, 432.
 Oltea, 70.
 Oltenia, 24.
 Olteni, 218, 232.
 Onești, 110.
 Orak-Mârza, 127.
 Orakoglu, 126, 208.
 Orbic, 69.
 Orșova, 92.
 Orumbeg, 126.
 Orumbegolu, 208.
 Orhei, 50, 56, 76, 78, 80, 81, 88,
 98, 118, 140, 145-147, 154,
 165-169, 191-193, 211-214, 222,
 251, 252, 257, 259, 267, 298,
 309, 312, 319, 350, 365, 368,
 370, 298, 422.
 Orheiieni, 160, 166, 174, 186, 196,
 247, 430.
 Osman, 46.
 Osman-Pașa, 275, 276.
 Osmanlăi, 46.
 Overholovăț, 70.
 Ovidiopol, 123, 240, 369.

Panonia, 10, 17, 18.
 Pântea-Gherman, 410, 411, 416.
 Papa, 18, 20, 24.
 Părgar, 54, 78, 84, 147, 182.
 Paris, 274, 279, 295.
 Paros, 110.
 Partenie, patriarh, 130.
 Partidul Național Moldovenesc, 412.
 Paskievici, general, 273.
 Pasta Bucoacea, 148.
 Pastiescu, Dumitrache, 382.
 Păun, George, 385.
 Pavel de Aleppo, 128, 165, 166.
 Pavel, arhipăstor, 327, 331, 332,
 334, 337, 340, 345, 354, 389, 390.
 Pecenegii, 21.
 Pelivan, Ion, 393, 397, 400, 401,
 416.
 Peninsula Balcanică, 11, 46, 231.
 Pensionul Nobilimei, 376.
 Perper, 420.
 Persia, 82.
 Peștera, mănăstire, 380.
 Petrograd, 249, 262, 269, 302, 303,
 305, 312, 321, 327, 331, 334,
 336, 367, 373, 375, 376, 378,
 402, 406, 414, 416.
 Petru-cel-Mare, 170, 197, 200, 201,
 231, 232, 279.
 Petru I. Mușat, 34, 35, 63, 95.
 Petru II, 47.
 Petru III. Vodă Aron, 67, 72, 74,
 82.
 Petru IV. Rareș, 62, 102-109, 111,
 124, 149, 216, 220, 357.
 Petru V. Șchiopul, 115, 116, 139,
 146, 156, 168, 207, 255.
 Petrașcu, vel căpitan, 202.
 Piatra-Neamțului, 60.
 Pietroasa, 9.
 Pistoria, 161.
 Platon, arhiepiscop, 346.
 Pleaș, 54.
 Plevna, 275-279.
 Plehwe, 391.
 Poarta Otomană, 78, 84, 96, 108,
 110, 112, 115, 122, 124, 128,
 163, 166, 179, 181, 193, 197,
 199, 202, 208, 209, 210, 234,
 236, 237, 239, 249-255, 273,
 274.

- Pobiedonoscev, 311, 380.
 Pocuția, 32, 63, 95 — 97, 102, 111, 115, 163, 220, 283, 288.
 Podghiazuri, 151.
 Podolia, 49, 56, 114, 177 — 179, 183, 192, 206, 220, 222, 234, 265, 266, 283, 287, 288, 298, 300.
 Podul Inalt, 82, 88, 94, 98.
 — Lipcanilor, 239.
 Pogonărit, 310.
 Poiana, 56.
 Poiana lui Cauteș, 69.
 Poiana, mănăstire, 350.
 Polcul Bugeacului, 297.
 Polcul Dunărei, 297.
 Policarp, patriarh, 266.
 Poltava, 197, 321.
 Poloni, 45, 50, 54, 65-68, 70, 72, 76, 79, 87, 88, 92, 95, 96-98, 102-108, 112, 115, 138, 144, 158, 160-163, 173, 176, 179-181, 183, 186, 191-196, 269, 283, 300, 328.
 Polonia, 38, 44, 48, 53, 67, 70, 72, 74, 75, 78, 89, 94, 97, 108, 112, 114, 116, 121, 124, 155, 156, 161, 162, 169, 170, 176, 177, 178, 180-187, 190-192, 203, 221, 229, 234, 268, 284, 308.
 Popăuți, mănăstire, 350.
 Popescu, 373.
 Popovici, Const. protoiereu, 336, 337, 339.
 — Gheorghe, dascăl, 368.
 — Ion, 332.
 Popovschi, Nicolae, 394, 397.
 Posadnic 40.
 Posnania, 234.
 Potiomkin, 238.
 Pragurile Niprului, 79.
 Pravila Calimach, 264.
 Preamolteni, 110.
 Pripiceni, schit, 350.
 Prodan, 176.
 Proilavia, 129, 130, 206, 319, 322.
 Prometeu, 301.
 Provana, Ion, 97.
 Prusia, 234.
 Pscov, 332.
 Pseudoepiscopi, 14.
 Purcari, 92.
 Purcel, Eugenie, 395.
 Purcenii-de-Jos, 110.
 Purice, aprod, 155.
 Purișchevici, Vladimir, 398.
 Pușcași, 54.
 Pușchin, 381, 382.
 Putna, apă, 2, 27, 44, 73, 99.
 Putna, mănăstire, 138, 362.
 Răchitna, 204, 308.
 Răciula, mănăstire, 350.
 Racova, 82.
 Racovăț, 82.
 Racovița, Mihai-Vodă, 140, 147, 181, 208.
 Rada Ucraineană, 412, 414.
 Rădășani, sat, 363.
 Rădăuți, episcopie, 60, 118, 190, 206, 262.
 Rădăuți, oraș, 31, 238.
 Radu-cel-Frumos, 81.
 Radu-Vodă, 160-163.
 Rădulenii, 218.
 Râm, 14, 30, 209.
 Râmleni, 111.
 Râmnic, 94, 98.
 Răpedea, 10.
 Rareșoia, 102.
 Războiul ruso-japonez, 391.
 Răsboieni, 86, 87, 98.
 Râșca, mănăstire, 350.
 Râscov, oraș, 14, 132, 161.
 Râsuri, 253.
 Răuseni, 67, 69.
 Răutu, 52, 76.
 Răzan, 78.
 Răzeși, 307.
 Răzleana, 294.
 Regulamentul Organic, 264.
 Reni, 93, 118, 141, 144, 153, 189, 203, 236, 238, 245, 251, 257, Republica Moldovenească, 421, 422, 435.
 Respublica, 407.
 Rezeni, sat, 370.
 Rezina, mănăstire, 350.
 Richelieu, 240, 377.
 Rodna, 22.
 Roduroasa, 149.
 Roma, 4, 5, 24, 50.
 Roman, oraș, 28, 35, 56, 362, 363,

- Roman, episcopie, 60.
 Roman-Vodă, 35, 38, 67.
 Roman, Tudose, 400, 404.
 Romanaș, Nicu, preodonim, 404.
 Romancăuți, 56, 298.
 România Nouă, gazetă, 427.
 Roșca Const., 146.
 Roșcani, 115.
 Rosenfeld, 295.
 Roșetti. Nicolae, 212.
 Rostov, 340, 398.
 Rotunda, 56.
 Rovine, 47.
 Rudi, manăstire, 350.
 Rujinți, 103.
 Rumcerod, 414.
 Rumianzov, 366.
 Ruptași, 260, 261.
 Rușciuc, 246, 247.
 Ruși, 21, 22, 25, 79, 92, 126, 142, 151, 183, 190, 199, 200, 201, 204, 218, 231, 233, 234, 236, 238, 240, 245—254, 257—259, 273, 275, 276, 283, 285, 286, 290, 292, 294—296, 299, 301, 302, 305, 307—309, 318—322, 328, 348, 350, 374, 378, 387, 388, 394, 395, 416, 422.
 Rusia, 26, 70, 76, 130, 170, 173, 174, 180, 186, 195, 196, 200, 203, 229, 232—237, 240, 241, 246, 248—251, 256, 257, 260, 264, 266, 270—274, 278, 279, 281, 286, 288, 292, 294, 296, 298, 312—315, 326, 335, 344, 357, 369, 370, 374, 375, 383, 389, 390, 352, 398, 403, 404, 407, 408, 412, 419, 422.
 Rusia Nouă, 240.
 Russo, Alecu, 384, 387.
 Ruteni, 72, 221, 224, 282, 296, 299, 300.
 Ruxanda, 110, 168.
S
 Sabaniov, 248.
 Sabolota, 295.
 Sadova, 110.
 Saharna, mănăstire, 350.
 Salahori, 82.
 Salcea, apă, 154.
 Sălcuța sat, 105, 106.
 Sămănătorul, revistă, 400.
 Samoș, 110.
 Samuil, patriarh, 130.
 Samoderțetu, 198.
 Sănger, 56.
 Sangiac 92, 112, 114, 122.
 San Ștefano, 276.
 Sărata, sat, 295.
 Sărata, apă, 126, 191, 295.
 Sărățica, 141.
 Sârbi, 47, 218, 273.
 Sârbu, Ion, 379.
 Sarmați, 3, 185.
 Sas-Vodă, 28, 29.
 Sași, 19, 28, 109.
 Satu-Nou, 294.
 Savin, ban, 196.
 Savin, Smucicane, 186.
 Scarlat-Vodă, Calimach, 251.
 Sciți, 3.
 Scerbacev, 419, 420.
 Scodihor, 400.
 Secui, 19, 20, 28, 74.
 Secure, 56.
 Secureni, 56.
 Seldovschi, 200.
 Selim, 248.
 Seminarul Duhovnesc, 324.
 Seneslau, 23.
 Serafim, vlădică, 316, 340, 341, 403.
 Serascher, 127, 128.
 Serbia, 47, 178, 233.
 Serdar, 154.
 Serghie, mare duce 390.
 Serghie, episcop, 334.
 Serhat, 90.
 Sculeni, 285.
 Sevastopol, 271, 274, 386, 389.
 Severin, 92.
 Sfatul Directorilor, 419, 421.
 — Gubernial, 373.
 — Obștesc, 260.
 — Școlar, 373.
 — Țării, 305, 316, 411, 413, 415, 416, 419, 420, 427, 432—435.
 Sfânta Vinere 146—148, 266.
 Sfântul Mormânt, 352.
 — Munte, 352.
 — Sinod, 319, 321, 322, 324,

- 331, 334, 336, 337, 340,
344, 367, 390.
— Spiridon, 352.
Siberia, 314, 389.
Sibiu, 45, 79, 236, 297.
Sighet, 30.
Sigismund, Craiul Poloniei, 108.
Silistra, 24, 47, 109.
Simferopol, 339.
Siminel, Nic, 394.
Sinai, munte, 266, 352.
Siret, apă, 3, 24, 27, 28, 30, 31,
44, 248, 432.
— oraș, 31.
Sis, oraș, 284.
Slavii, 4, 10-12, 16, 18.
Slavinii, 11.
Slobozia, 218, 246, 247.
— Bălților, 218.
— Domnească, 218.
— Hanești, 218.
— Hodorogi, 218.
Smil, sat, 118.
Sniatin, 95, 97.
Sobieschi, 180, 184, 185, 189, 190,
191, 195.
Societatea Biblică-Rosiană, 327.
Soldatul Român, revistă 412.
Solomia, 146.
Soliman Hadâmbul, 82.
Soliman-cel-Mareș, 103-106, 124,
125, 142, 145, 152.
Solovki, mănăstir, p. 343.
Somov, 262.
Sophienthal, 295.
Soroca, 48, 50, 56, 80, 81, 84, 98,
105, 143, 145, 150, 154, 158,
161, 169, 186, 187, 191, 192,
199, 212-214, 222, 248, 251,
252, 257, 259, 298, 299, 304,
312, 319, 322, 395, 368, 370,
380, 400, 404, 422.
Soroceni, mănăstire, 186, 196, 234,
342, 348, 350, 430.
Soslovii, 368.
Spahii, 82, 132.
Spinoasa, 294.
Stamati, Const, 379, 380, 382, 385.
Sтамбул, 252.
Stănilești, 199-201, 208, 231, 232,
Stanislavov, Petru, episcop, 166.
Staniță 297.
Stepanovca, 297.
Staro-Cozare, 297.
Stărăuca, 298.
Stana, Doamnă, 102.
Stălpul lui Vodă, 208.
Stârcea, George, 397.
Stavropighie, 229.
Stepele Chirghizice, 16.
Stere, Constantin, 384.
Stolypin, 315, 398.
Strilbițchi, Mih., 328.
Stroe, 56.
Stroescu, Vasile, 403, 411, 412, 437.
Stroeyti, 56.
Strykowski, 112.
Stundiști, 344.
Stupărit, 353.
Sturdza, Alexandru, 384.
— Ioan, 372.
— Scarlat, 259, 261.
— familie, 218.
Subaș, 92, 128.
Suceava, apa, 3, 27, 28,
— oraș, 34, 47, 41, 56, 60,
67, 68, 86, 99, 104, 112, 150,
169, 191, 192, 237, 238, 290,
362.
Sucevița, mănăstire, 158, 238.
Suflete nibirnice, 261.
Sulița-Nouă, 204.
Sultan-Cășlea, 130.
Suruceanu, T. M., 394.
Suțu, Mihai Domn, 385.
Svatul Verhovnăi, Oblasti, 267.
Svedezii, 197.
Sviatopliuc, 17.
Svinin, 624.
Sgurița, 298.
Saba, comuna, 262, 295.
Saghin-Ghirai, 236.
Școala Duhovnicească, 324.
Școale Mănăstirești, 362.
Șendrea, 56.
Șendreni, 56.
Șerban Cantacuzino, 185, 186.
Șesul Panonic, 9, 15, 17, 18.
Șiria, 273.
Șipeniț, voevodat, 28, 32, 34, 37.
Șolțuz, 57, 81, 110, 147.

Ștefan-cel-Bătrân, 11, 43, 47.
 Ștefan II. 66.
 Ștefan-cel-Mare, 65-76, 78, 80-87,
 89, 94-106, 110, 115, 122, 140,
 143, 150, 155, 195, 146-148,
 214, 216, 220, 233, 348, 384,
 386.
 Ștefan IV, Ștefăniță, 102, 104.
 Ștefan V., Lăcustă, 106, 107, 125.
 Ștefan, VI., Rareș, 109.
 Ștefan VII., Tomșa, 93, 111, 112,
 Ștefan, VIII., Răzvan, 118, 222, 363.
 Ștefan, IX., Tomșa, 158, 160, 162,
 170, 363.
 Ștefan XI., Petriceicu, 177, 179-
 182, 186-188, 196, 201.
 Ștefan, Șipenițeanul, 32, 34.
 Ștefan, dascălul, 360.
 Ștefănești, 104.
Tabăra, mănăstire, 350.
 Taganrog, 236.
 Tambur, 294.
 Tarnovschi, Ian, 103, 107.
 Târgul Ocnei, 20.
 Tarutino, 295.
 Tașbunar, 92.
 Tatarbunar. 126, 127.
 Tătărași, 290.
 Tătari, 21-28, 30, 32, 35, 37, 38,
 40, 45, 50, 55, 59, 63, 66, 74-79,
 81-84, 87, 88, 92, 98, 101, 104,
 105, 112, 121-124, 128, 130,
 133, 135, 138-145, 145, 150-156,
 158, 160-170, 175, 187-190, 192,
 193, 198, 199, 207-210, 231,
 236, 240, 246, 282, 286, 290,
 292, 299, 428, 430.
 Tătari Bugeceni, 126, 150-152,
 185, 240.
 Tătaria, 89, 130.
 Tătărima, 84, 236.
 Tătăroaice, 135.
 Tătărlăc, 141, 142, 145, 149, 154,
 156, 207, 257.
 Tăutu, 376.
 Teleneștii-Nou, 298.
 Teodosia, Princesă, 166.
 Teodosia, port, 83.
 Teofan Zărnovnicul, 343
 Teplitz, sat, 295.

Terapont, schit, 350.
 Terra Blaccorum, 24.
 Tigheciu, codru, 92, 102-109, 116,
 118, 123-125, 148.
 Tighinea, 37, 56, 57, 105-111,
 115-116, 124, 125, 129, 130,
 133, 139, 142-145, 154, 170,
 187, 188, 191, 197, 198, 203,
 211, 233, 235, 248, 251, 259,
 298, 299, 304, 313, 328, 334,
 357, 366, 370, 420, 428.
 Tilgrotin, 187.
 Timar, 92.
 Timuș, 186, 169.
 Tiraspol, 240, 322.
 Tisa, 15-18, 432, 433.
 Toader, pârcaș, 154.
 Tobac, 118, 188.
 Tofan, George, 412.
 Tolstoi, 398, 404.
 Tomai, 286.
 Tomarova, 93.
 Toponimia, 12, 18.
 Toporăuți, 163.
 Traci, 3.
 Traian, 4-6, 139-140, 209.
 Transalpina, 24.
 Transilvania, 22, 44, 72, 154, 174,
 237, 246, 294, 311, 384, 419.
 Trebizonda, 38, 39.
 Trecătoarea Maghiarilor, 18.
 Trisfetitele, biserică, 226, 362.
 Troian, zeu, 139.
 Troian, val, 140, 142.
 Troianul-de-Sus, 139, 141, 142.
 Troianul-de-Jos, 139, 141, 142.
 Troțuș, 20.
 Tudos, Iorgu, 400, 412.
 Tufescu, Costache, 387.
 Tulbure, 56.
 Tulbureni, 56.
 Turcii, 25, 29, 42, 46, 47, 49,
 66-68, 72, 81-84, 87, 90-98, 103,
 106-111, 114-119, 122, 124, 135,
 140, 142, 144, 145, 153-156,
 157-163, 168, 173-180, 183-189,
 192, 193, 196-209, 217, 231-237,
 248-250, 273-276, 282, 285-288,
 328, 357, 366, 382, 428, 430.
 Turcia, 70, 192, 234, 247, 250,
 273.

Turcoaice, 135.
 Turda, 157.
 Turnu, 92.
 Tușcov, general, 258.
 Tutunaru, Dimitrie, 332.
 Tyras, 25, 26, 428.
Tamblac, Grigore, 60.
 Țara Basarabilor, 42, 43.
 — Moldovei, 29.
 — Muntenească, 219.
 — Ungurească, 84.
 — Leșească, 84.
 — Românească, 25, 29, 40, 58, 72, 81, 88, 151, 157, 177, 224, 225, 232, 246, 260, 268, 274, 278, 362, 430.
 Țarigrad, 16, 151, 152, 189, 231.
 Țeșin, 32, 34, 56.
 Țigani, 268, 290, 292, 300, 352.
 Țigănești, 347.
 Țiganești, mănăstire, 350.
 Țipova, schit, 350.
 Țușora, 14, 56, 55, 77.
Ucraina, 173, 178, 183-186, 191, 193, 287, 288, 412, 415.
 Ucraina-Hanului, 75, 78, 123, 128, 132, 322.
 Ucraineni, 220, 221, 230, 282, 283, 300, 412.
 Ungaria, 10, 18, 21-24, 39, 48, 49, 79, 94, 124, 174, 185, 432.
 Ungureni, 218.
 Unguri, 17-19, 28, 29, 32, 65, 67, 73-75, 86, 88, 98, 102, 158.
 Unidoara, 76.
 Untu, Ion, 332.
 Ural, 17, 256, 422, 428.
 Ureadnic, 146.
 Ureche, Grigore, 104, 139, 152.
 — Nestor, 152.
 Usinovici, Ștefan, 397.
 Uspenscaia, sat, 297.
 Uzun-Asan, 82.
 Ușur, 209,
Vădrărit 253, 310.
 Vadul-lui-Isac, 141, 153.
 — lui-Traian, 141.
 Văitoianu, Artur, general, 433.

Valahia 174, 319.
 Valahia Interioară, 68.
 Valea-Albă, 86, 96.
 — Perjului, 294.
 — Seacă, 10.
 — Suhei, 10.
 — lui Vlad, 298.
 Valurile lui Traian, 141.
 Vama, sat, 208.
 Vandali, 7.
 Vântu, Mihail, 396, 400.
 Varatic, sat, 294.
 Varlaam Cuza, 327.
 Varna, 25, 286.
 Vărnav Manolache, 246.
 Varnița, sat, 197.
 Varșovia, 295.
 Vartie, Vasile, 56, 196.
 Varticăuși, 56.
 Vărtojeni, 298.
 Vărzărești, mănăstire, 62, 97, 348, 350.
 Vărzaru, Ion, 395.
 Vărzaru, Pavel, 411.
 Vasile-Vodă-Lupu, 146, 147, 154, 163-168, 362, 430.
 Vaslui, codru 82.
 Vaslui, oraș, 67.
 Vașutca, 146.
 Vatopedon, mănăstire, 352.
 Velicoruși, 288, 296, 300, 304.
 Veneția, 109.
 Veniamin, mitropolitul, 253, 254, 379.
 Verancius, cronicar, 122, 125.
 Verdiș, Nic. 394.
 Verejeni, mănăstire, 350.
 Vestitorul Eparchial, 300, 360.
 Veterani, 6.
 Vihovschi, Ioan, 170, 173.
 Viața Basarabiei, gazetă, 398, 404.
 Viața Românească, revistă, 400.
 Viena, 180, 185, 188, 254.
 Viețile Sfinților, 336.
 Vighel, 269.
 Vișoara, 56.
 Vișnovăț, apă. 78.
 Vișnoviețchi, Dumitrescu, 111.
 — Mihai, 177.
 Vitold, 149.
 Vlad Țepeș, 68, 72.

Vladimir, arhipăstor, 336—340, 399.
 Vladivostoc, 428.
 Vlaicu, pârcălab, 70, 76, 146, 147.
 Vlașca, județ, 24.
 Vlașcaia Zemlia, 24.
 Vodița, mănăstire, 236.
 Voevodul satelor creștine, 218.
 Voichița, prințesă, 81.
 Volcineț, 370.
 Volhinia, 234.
 Volegator, 198.
 Volontirovca, 297.
 Volovei, eleric, 397.
 Vorniceni, 110, 266.
 Voroneț, mănăstire, 238.
 Voronzov, guvernator, 269, 270.
 Vrancea, munți, 150.

Vrabie, Dumitru 406.
 Vulcan Iosif, 383.

Waik, 18.

Wiborg, 378.

Württemberg, 295.

Zabca, mănăstire, 355.

Zaharea, 252.

Zamfirescu, 376.

Zamoiski, hatman, 155.

Zemstvo, 271, 272.

Zenove, arhireu, 346.

Zolkiev, 162.

Zolkievschi, 162.

Zubcu, Vasile, 332.

*Ilustrațiunea de pe copertă
este opera pictorului Stoica,
căruia îi aducem și pe a-
ceastă cale cele mai căldu-
roase mulțumiri.*

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURĂ
„GLASUL BUCOVINEI”
CERNĂUȚI, STR. DOMNEASCĂ No. 33